

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref

Statens
offentliga
utredningar
1972:64
Justitie-
departementet

Kriminalvård

SOU

Betänkande avgivet av
Kriminalvårdsberedningen
Stockholm 1972

Statens offentliga utredningar
1972:64
Justitiedepartementet

Kriminalvård

Betänkande avgivet av Kriminalvårdsberedningen
Stockholm 1972

ISBN 91-38-00249-3

Göteborgs Offsettryckeri AB, Sthlm 72.999 S

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 22 oktober 1971 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst åtta sakkunniga jämte sekreterare och experter med uppdrag att utreda behovet av reformer inom kriminalvården m. m.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 10 november 1971 som sakkunniga statssekreteraren Ove Rainer, riksdagsledamöterna Astrid Bergegren, Arne Gadd, Nils-Eric Gustafsson, Sten Sjöholm och Anders Wijkman samt departementsrådet Sven Andersson och generaldirektören Bo Martinsson. Till sekreterare förordnades samma dag t. f. kanslirådet Johan Leche.

De sakkunniga antog namnet kriminalvårdsberedningen.

Att såsom experter biträda kriminalvårdsberedningen förordnades den 10 november 1971, avdelningsdirektören Vilhelm Karlström och skyddskonsulenten Barbro Schillander-Lundgren.

För att beaktas vid uppdragets fullgörande har till beredningen överlämnats.

1 Riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t den 7 april 1972, i anledning av väckt motion om höjning av ersättningen till övervakarna inom kriminalvården.

2 Framställningar till utbildningsdepartementet från Örebroskolan för vuxna den 22 december 1969, skolstyrelsen i Österåker kommun den 30 september 1970 och skolöverstyrelsen den 29 mars 1971 rörande studieverksamheten vid fängvårdsanstalterna.

Beredningen har dessutom från myndigheter, organisationer och enskilda personer mottagit skrivelser rörande frågor inom beredningens ämnesområden.

Beredningen har under utredningsarbetet sammanträffat med kriminalvårdsdirektörerna, företrädare för samtliga personalorganisationer som har medlemmar verksamma inom kriminalvården samt med representanter för de intagnas förtroenderåd. Medlemmar inom föreningarna Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL) och Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering (KRUM) har beretts tillfälle att framföra sina synpunkter på frågor som omfattas av beredningens utredningsuppdrag.

Beredningen har besökt fängvårdsanstalterna Härlanda, Malmö och Österåker, Allmänna häktet i Göteborg samt Skyddsvärnet i Göteborg.

Beredningen får härmed överlämna sitt betänkande.

Särskilt yttrande har avgetts av ledamoten Gustafsson.

Uppdraget är därmed slutfört.

Stockholm i augusti 1972

Ove Rainer

Astrid Bergegren *Arne Gadd*

Nils-Eric Gustafsson *Sten Sjöholm*

Anders Wijkman *Sven Andersson*

Bo Martinsson

/Johan Leche

Innehåll

Direktiven 11

Sammanfattning 14

I Bakgrunden till kriminalvårdsberedningens förslag

Kapitel 1 *Kriminalvårdens organisation* 39
1.1 Kriminalvårdsverket 39
1.2 Kriminalvårdsstyrelsen 39
1.3 Anstaltsorganisationen 39
1.4 Frivårdsorganisationen 41
1.5 Nämnderna 41
1.5.1 Centrala nämnderna 41
1.5.2 Övervakningsnämnderna . 41
1.6 Kriminalvårdens byggnadsverksamhet 44
1.7 Samarbetsorgan 44
1.7.1 Personal 44
1.7.2 Intagna 44

Kapitel 2 *Kriminalvårdens anstalter* . 46
2.1 Äldre centralanstalter 46
2.2 Äldre slutna sidoanstalter 47
2.3 Nya centralanstalter 48
2.4 Nya slutna sidoanstalter 50
2.5 Öppna småanstalter 51
2.6 Större öppna anstalter 53
2.7 Häkten 54

Kapitel 3 *Kriminalvårdens klientel* .. 55
3.1 Klientelutveckling 55
3.2 Frivårdsklientelet 56
3.2.1 Antal klienter. Övervakningstider 56
3.2.2 Klientelundersökningar . 56
3.3 Anstaltsklientelet 65
3.3.1 Antal intagna. Intagningstider 65
3.3.2 Klientelundersökningar . 66
3.4 Beredningens tvärsnittsundersökning 74

Kapitel 4 *Kriminalvårdens personal* . 78
4.1 Räjongpersonalen 78
4.1.1 Uppgifter inom anstaltsvården 78
4.1.2 Uppgifter inom frivården 79
4.1.3 Administrativa uppgifter . 79
4.1.4 Informationsverksamhet . 79
4.2 Anstaltspersonalen 80
4.2.1 Vård- och tillsynspersonal. 80
4.2.2 Personal inom arbetsdrift 81
4.2.3 Styresmän, assistenter m. fl. 81
4.2.4 Läkare och psykologer .. 82
4.2.5 Förråds- och ekonomipersonal 83
4.2.6 Arvodister 83
4.3 Frivårdspersonalen 83
4.3.1 Handläggande personal .. 83
4.3.2 Läkare, psykologer 85
4.3.3 Personal vid frivårdshotell och inackorderingshem .. 85
4.4 Rekrytering och utbildning av personal 85
4.4.1 Anstaltspersonalen 85
4.4.2 Frivårdspersonalen 86

Kapitel 5 *Frivilliga insatser inom kriminalvården* 87
5.1 Lekmannaövervakarna 87
5.2 Ideella organisationer 88
5.3 Fackliga organisationer 88

Kapitel 6 *Verksamheten vid anstalterna* 90
6.1 Intagning och differentiering . . . 90
6.2 Behandlingsplanering 90
6.3 Hälso- och sjukvård 91
6.4 Dagordning 92
6.5 Aktiviteter under arbetstid 92
6.6 Arbetsersättning 94
6.7 Aktiviteter under fritid 94
6.8 Terapeutisk verksamhet 95
6.9 De intagnas kontakt med yttervärlden 95
6.10 Kontaktverksamhet 98
6.11 Andlig vård 98
6.12 Ordning och säkerhet 98
6.13 Disciplinära åtgärder 99

Kapitel 7 *Frivårdens verksamhet* . . . 100
7.1 Personundersökning 100
7.2 Övervakning 102
7.3 Samverkan med andra sociala verksamhetsområden 103
7.4 Frivårdsbostäder 103
7.5 Behandlingsexperiment 104
7.6 Frivårdstjänstemännens syn på sitt arbete 104

Kapitel 8 *Kriminalvårdens kostnader* 107
8.1 Kostnader som är gemensamma för kriminalvårdens verksamhetsgrenar 107
8.2 Övriga kostnader för anstaltsvården 107
8.3 Övriga kostnader för frivården . . 109

Kapitel 9 *Framlagda förslag och pågående utredningar* 112
9.1 Framlagda förslag 112
9.1.1 Narkomanvårdskommittén 112
9.1.2 Trafiknykterhetskommittén 112
9.1.3 Fylleristraffutredningen . 113
9.1.4 Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet . 113
9.1.5 Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK) 113
9.1.6 Nordiska straffrättskommittén 113
9.1.7 Fångvårdens byggnadskommitté 113
9.2 Pågående utredningar 114
9.2.1 Tillsynsutredningen 114
9.2.2 Förpassningsutredningen 114
9.2.3 Kommittén för kriminologisk behandlingsforskning 114
9.2.4 Förvandlingsstraffutredningen 115
9.2.5 Kommittén för utredning av påföljder för psykiskt avvikande lagöverträdare m. m. 115
9.3 Frågan om en ny centralanstalt inom ungdomsräjongen 115
9.4 Kostnader för reformförslagen . 115

II Motiv och förslag

Kapitel 10 *Kriminalvårdsberedningens syn på sitt uppdrag* 117

Kapitel 11 *Mål och medel inom kriminalvården* 120

Kapitel 12 *Kriminalvårdens anstaltssystem* 125
12.1 Klientelet 125
12.1.1 Klientelets fördelning på olika slag av anstalter . . . 127
12.2 Beredningens överväganden och förslag 128
12.2.1 Lokalanstalter 129
12.2.2 Häkten 131
12.2.3 Riksanstalter 131
12.3 Platsbehov 132

Kapitel 13 *Kriminalvårdens regionala system* 133
13.1 Kritik av nuvarande system 133
13.1.1 Indelning i kriminalvårdsräjonger 133

13.1.2 Administration 133
13.1.3 Anstaltsbehandling 134
13.1.4 Frivårdsbehandling 135
13.1.5 Samverkan med övriga vårdområden 135
13.2 Beredningens överväganden och förslag 136
13.2.1 Allmänt 136
13.2.2 Differentiering av klientelet 137
13.2.3 Regionledningens arbetsuppgifter 138
13.3 Förslag till regionalt system ... 139

Kapitel 14 *Narkomanvården inom kriminalvården* 140
14.1 Narkomanins orsaker 140
14.2 Kriminalvårdens narkotikasituation 140
14.3 Vård 142
14.3.1 Narkomanvårdskommitténs förslag 142
14.3.2 Behandlingsförsök 142
14.3.3 Kriminalvården 144
14.4 Narkomanvårdskommitténs överväganden och förslag ifråga om kriminalvårdsklientelet 144
14.4.1 Kriminalvårdsstyrelsens yttrande 145
14.5 Kungl. Maj:ts proposition nr 67: 1972 147
14.6 Beredningens överväganden och förslag 147

Kapitel 15 *Allmänna synpunkter på frågan om resursförstärkningar inom frivården* 151

Kapitel 16 *Personundersökningsverksamheten* 153
16.1 Personundersökningen – innehåll och metodik 153
16.1.1 Beredningens överväganden 153
16.1.2 Beredningens förslag ... 154
16.2 Personundersökningsverksamhetens organisation 155
16.2.1 Framlagda förslag 155
16.2.2 Beredningens överväganden och förslag 156

Kapitel 17 *Övervakningen* 158
17.1 Inledning .....
17.2 Beredningens överväganden och förslag 158
17.2.1 Övervakningstidens längd 158
17.2.2 Övervakningens funktion 159
17.2.3 Valet av övervakare 162
17.2.4 Övervakararvodena 163
17.2.5 Föreskrifter 164
17.2.6 Sanktioner 164
17.2.7 Klientmedverkan 165

Kapitel 18 *Frivårdens sociala verksamhet* 166
18.1 Allmänna synpunkter 166
18.2 Beredningens överväganden och förslag 167

Kapitel 19 *Frivårdens ansvar för behandlingsarbetet på häkten och lokalanstalter* 170
19.1 Beredningens överväganden ... 170
19.2 Beredningens förslag 171

Kapitel 20 *Frivårdsdistriktens utformning* 173
20.1 Distriktsindelningen 173
20.1.1 Beredningens överväganden 173
20.1.2 Beredningens förslag ... 175
20.2 Normer för beräkning av handläggande personal 175
20.2.1 Organisationsutredningens förslag 175
20.2.2 Beredningens överväganden 176
20.2.3 Beredningens förslag ... 179

Kapitel 21 *Allmänna synpunkter på frågan om resursförstärkningar inom anstaltsvården* 180

Kapitel 22 *Riktlinjer för det framtida anstaltsbyggandet* 181
22.1 Allmänna synpunkter 181
22.2 Bedömning av fångvårdens bygg-

nadskommittés förslag 182
22.2.1 Centralanstalt för ungdomsräjongen i Uppsala . 182
22.2.2 Centralanstalt för norra räjongen 184
22.2.3 Sidoanstalten Österåker . 184
22.2.4 Sluten sidoanstalt i Härnösand 185
22.2.5 Öppen sidoanstalt i Herrljunga 186
22.2.6 Renovering av fångvårdsanstalten i Norrköping .. 186
22.3 Beredningens överväganden och förslag 187

Kapitel 23 *Öppen och sluten vård* .. 188
23.1 KAIK:s förslag 188
23.2 Beredningens överväganden och förslag 189

Kapitel 24 *Behandlingsplanering* ... 192
24.1 KAIK:s förslag 192
24.2 Beredningens överväganden och förslag 192

Kapitel 25 *Hälso- och sjukvård* 194
25.1 Rådande situation 194
25.2 Beredningens överväganden och förslag 195

Kapitel 26 *Aktiviteter på anstalterna* 198
26.1 KAIK:s förslag 198
26.2 Beredningens synpunkter på KAIK:s förslag 200
26.3 Remisser från utbildningsdepartementet 202
26.4 Beredningens synpunkter på de remitterade skrivelserna 203

Kapitel 27 *Arbetsplikten* 204
27.1 KAIK:s förslag 204
27.2 Beredningens överväganden och förslag 205

Kapitel 28 *Intagnas kontakt med yttervärlden* 207
28.1 KAIK:s förslag 207
28.2 Beredningens överväganden och förslag 210
28.3 Förtroenderådens korrespondens och anstaltstidningarna 213
28.3.1 Olika uppfattningar 213
28.3.2 Beredningens synpunkter 214

Kapitel 29 *Intagnas medinflytande på behandlingen* 216
29.1 Olika uppfattningar 216
29.2 Beredningens överväganden och förslag 217

Kapitel 30 *Enrumsarbete och disciplinära åtgärder* 218
30.1 Nuvarande förhållanden 218
30.2 Vissa uppgifter om användningen av disciplinstraff 220
30.3 Kritik 220
30.4 KAIK:s förslag 221
30.5 Beredningens överväganden och förslag 222

Kapitel 31 *Personalfrågor* 226
31.1 Anstaltspersonalen 226
31.1.1 Beredningens allmänna synpunkter 226
31.1.2 Vård- och tillsynspersonalen 226
31.1.3 Arbetsledarpersonalen .. 231
31.1.4 Assistentpersonalen 233
31.1.5 Översyn av anstaltspersonalens arbetsuppgifter .. 233
31.2 Frivårdspersonalen 234
31.2.1 Beredningens övervägande och förslag 234
31.3 Personalvårdande åtgärder 235

Kapitel 32 *Information och därmed sammanhängande kontaktverksamhet* 236
32.1 Allmänna synpunkter 236
32.2 Beredningens överväganden och förslag 237
32.2.1 Den externa informationen 237
32.2.2 Den interna informationen 238
32.2.3 Kriminalvårdens samarbete med arbetsmarknadens organisationer 241

Kapitel 33 *Nämnderna* 244

33.1 Olika synpunkter 244
33.2 Beredningens förslag 245

Kapitel 34 *Återstående frågor* 246
34.1 KAIK 246
34.2 Beredningens överväganden och förslag 247

III Förslagens genomförande

Kapitel 35 *Kostnader* 249
35.1 Anstaltssystemet och den regionala indelningen 249
35.2 Narkomanvården 249
35.3 Frivården 249
35.4 Anstaltsvården 252
35.5 Kriminalvårdsstyrelsen 253

Kapitel 36 *Förslagens genomförande och den fortsatta byggnadsverksamheten* 254
36.1 Allmänna synpunkter 254
36.2 Anstaltssystemet och den regionala indelningen 255
36.3 Narkomanvården 255
36.4 Frivården 256
36.5 Anstaltsvården 257
36.6 Kriminalvårdsstyrelsen 257

Särskilt yttrande 262

IV Bilagor

1. Karta över kriminalvårdens nuvarande anstaltsorganisation 263
2. Frivårdsklienter i Halmstad och Eskilstuna. PM av fil. lic. Eckart Kühlhorn 266
3. Om vissa kostnader för kriminalvårdens klienter i Jönköping 287
4. Kostnader inom kriminalvården .. 302
5. Vissa kostnader inom ungdoms- och nykterhetsvården 313
6. Uppskattat behov av antalet läkartimmar per vecka vid kriminalvårdens anstalter 314

Förkortningar

FBK = Fångvårdens byggnadskommité
KAIK = Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården

Direktiven

I anförande till statsrådsprotokollet över justitieärenden för den 22 oktober 1971 meddelade chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, direktiv för de sakkunnigas arbete. Departementschefen anförde därvid följande.

Under senare tid har den kriminalpolitiska debatten varit mycket livlig. Diskussionen har rört såväl samhällets insatser för att förebygga och beivra brott som strafflagstiftningen och påföljdssystemet. I riksdagen har fråga väckts om att tillsätta en kriminalpolitisk beredning för samordning och planering av samhällets åtgärder mot brott. Önskemål har framförts om en effektivisering av den brottsförebyggande verksamheten, en översyn av strafflagstiftningen och påföljdssystemet och en förbättrad kriminalvård.

När det gäller vad som kan göras för att minska brottsligheten ligger ansvaret på många samhällsorgan. Om man skall komma till rätta med den brottslighet som beror på social missanpassning är det särskilt angeläget att åtgärder vidtas på ett så tidigt stadium som möjligt. Ett stort ansvar i fråga om den brottsförebyggande verksamheten kommer därför att ligga såväl på de organ i samhället, som har ansvaret för den sociala miljöns utformning som på skolan och barna- och ungdomsvården. Jag hoppas att det ökade samarbete mellan barnavårdsnämnd, skola och polis som har påbörjats genom inrättandet av kommunala samarbetsorgan skall leda till att man på ett effektivare sätt kan förebygga och motverka brottslighet och annan missanpassning bland barn och ungdom.

Det är också min förhoppning att det samarbete som förekommer mellan kriminalvårdens organ och arbetsmarknadsmyndigheterna när det gäller att inplacera lagöverträdare i arbetslivet skall intensifieras. En del fackliga organisationer har också gjort betydande insatser på detta område. Denna verksamhet bör ges allt möjligt stöd och det är angeläget att arbetsmarknadens organisationer starkare engageras i insatser av detta slag. Jag återkommer härtill i det följande.

När det gäller åtgärder på rättsvårdens område har fortlöpande väsentliga resursförstärkningar skett inom den brottsförebyggande verksamhet som polisen bedriver. Sålunda har – utöver betydande personella och materiella förstärkningar – en omorganisation skett av polisväsendet. Dessa åtgärder bör leda till en väsentlig effektivisering av polisverksamheten.

Beträffande strafflagstiftningen och påföljdssystemet vill jag erinra om att brottsbalken trädde i kraft så sent som den 1 januari 1965. Detta hindrar inte att partiella reformer har genomförts på brottsbalkens område och att andra sådana reformer förbereds. Det kan bli aktuellt att så småningom göra en översyn av lagstiftningen om brottskategorierna och eventuellt också av påföljdssystemet, men jag är inte beredd att nu ta ett sådant initiativ.

Av det sagda framgår enligt min mening att det knappast finns något att vinna genom tillsättandet av en kriminalpolitisk beredning. Men på det särskilda område av kriminalpolitiken som kriminalvården utgör föreligger ett starkt behov av en samlad bedömning av verksamhetens mål och medel. Det framstår som alltmer nödvändigt att få till stånd en samordning, planering och prioritering av reformverksamheten.

På kriminalvårdens område har sedan lång tid pågått ett intensivt reformarbete framför allt inom olika kommittéer. En del har avslutat sitt arbete och deras förslag är föremål

för Kungl. Maj:ts prövning. Andra kommer att redovisa sitt arbete inom en nära framtid. I sammanhanget förtjänar följande att nämnas.

Fångvårdens byggnadskommitté (Ju 1957: 39), som sedan år 1956 har till uppgift att handha nybyggnadsverksamheten inom kriminalvården, har lagt fram ett flertal förslag till upprustning av anstaltsbeståndet. Av dessa har ställning ännu inte tagits till förslag till byggnadsprogram för en ny centralanstalt och en ny sluten sidoanstalt i norra räjongen eller för utbyggnad av Österåkeranstalten och inte heller till förslag att uppföra nya sidoanstalter i Herrljunga och Ystad eller att renovera interneringsanstalten i Norrköping. Kommitténs uppgifter består f. n. – förutom vissa mindre arbeten – i att projektera en ny centralanstalt inom ungdomsräjongen. När det gäller nybyggnadsverksamheten på längre sikt ingår det i kommitténs program att ersätta centralanstalterna i Göteborg och Malmö med nya anstalter.

Vad gäller anstaltsvården har vidare kommittén (Ju 1968:60) för anstaltsbehandling inom kriminalvården till uppgift att göra en översyn av lagstiftningen om behandling i fångvårdsanstalt. Kommitténs betänkande, som väntas inom kort, kommer att innehålla förslag beträffande de intagnas fördelning på olika anstalter, arbete och arbetsersättning, besök och permission, utnyttjande av fritid, disciplinär bestraffning för förseelser, de intagnas medverkan i och inflytande på behandlingen m. m.

Vidare har tillsynsutredningen (Ju 1967: 69) i uppdrag att utreda behovet av tillsynspersonal vid fångvårdsanstalterna. Utredningen har att särskilt undersöka hur kravet på ökad säkerhet och trygghet i tjänsteutövningen kan komma att påverka personalbehovet på tillsynssidan och att därvid bl. a. pröva lämpligheten av en ytterligare differentiering av klientel eller omfördelning av personal. Frågan om hur kostnaderna för transporter inom kriminalvården skall nedbringas utreds av förpassningsutredningen (Ju 1966: 68).

När det gäller frivården har en särskild utredningsman lagt fram förslag till omorganisation av skyddskonsulentorganisationen (Ju stencil 1970:12). Förslaget syftar till en väsentlig förstärkning av frivårdens resurser.

Förslag som avser såväl anstaltsvården som frivården har lagts fram av narkomanvårdskommittén och kommittén för lagstiftningen angående trafiknykterhetsbrott. Narkomanvårdskommitténs förslag (SOU 1969:52–53) går ut på bl. a. inrättande av särskilda vårdenheter inom kriminalvården för omhändertagande av drogmissbrukare som har begått brott.

Förslaget beträffande påföljder för trafiknykterhetsbrott (SOU 1970:61) innebär för kriminalvårdens del en minskad beläggning på anstalterna och en förstärkning av resurserna inom frivården. Vidare bör erinras om att fylleristraffutredningen har lagt fram förslag (SOU 1968:55) som ställer krav på väsentligt ökade resurser för vård av sådana som tas om hand för fylleri. Dessa förslag förutsätter ökade insatser även från socialvården.

Av betydelse i sammanhanget är vidare det arbete som pågår inom kommittén (Ju 1970:54) för kriminologisk behandlingsforskning. Detta arbete avser en systematisk forskningsplanering på kriminalvårdens område och skall inriktas på forskningsprojekt som syftar till att mäta rehabiliteringseffekten av olika behandlingsåtgärder. Under kommitténs ledning bedrivs ett experiment inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt som går ut på att mäta effekten av förstärkta insatser inom frivården. Kommittén förbereder ett liknande projekt inom anstaltsvården.

Slutligen vill jag erinra om att förvandlingsstraffutredningen (Ju 1970:53) har i uppdrag att se över reglerna om verkställighet av bötesstraff med sikte på att slopa förvandlingsstraffet. En sådan åtgärd påverkar i viss begränsad utsträckning behovet av anstaltsplatser. En viss betydelse kommer också det nyligen framlagda förslaget om avräkning av häktningstid att få för beläggningen vid anstalterna.

Av vad jag nu sagt framgår att de reformer som kan komma att aktualiseras under den närmaste tiden har ett starkt inbördes samband. Det är nödvändigt att tillse att insatserna inom kriminalvården görs med en bestämd målsättning och efter enhetliga riktlinjer. Därför krävs en samordning inte bara när det gäller ställningstagandet till konkreta reformförslag utan också beträffande det fortsatta reformarbetets bedrivande. Det är också uppenbart att – ehuru det här är fråga om angelägna reformer – en prioritering av insatserna måste ske mellan de olika åtgärderna inbördes och i förhållande till de krav som ställs på resursförstärkningar på andra områden av samhällsbyggandet.

En grundläggande fråga inom kriminalvården är fördelningen av insatser på å ena sidan anstaltsvården och å andra sidan frivården. Utvecklingen har klart gått mot en minskad

beläggning på våra anstalter och en motsvarande ökning av frivårdsklientelet. Detta överensstämmer väl med påföljdsreformen i brottsbalken. Vad som sålunda skett talar för en prioritering av insatserna på frivårdssidan. Emellertid måste också beaktas att vi trots att en omfattande upprustning av våra fängvårdsanstalter har skett, fortfarande har ett anstaltsbestånd som delvis är nedslitet och omodernt. Förnyelsen av anstaltsbeståndet måste därför fortsätta. De förslag som kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården lägger fram aktualiserar också åtgärder för att förbättra vården och behandlingen av de intagna. Åtgärder när det gäller personalens sammansättning och arbetsförhållanden blir även aktuella. Förändringar i klientelets sammansättning kommer också sannolikt att kräva nya ställningstaganden. Man får också räkna med att anstalterna kommer att inrymma ett klientel som blir mer och mer svårbehandlat. Behovet av insatser av nu angivet slag på anstaltssidan måste vägas sinsemellan och mot behovet av resursförstärkningar inom frivården.

Det är enligt min mening nödvändigt att göra en samlad bedömning av olika vårdbehov och en prioritering av reformerna. Dessa bör särskilt inriktas på åtgärder för att minska återfallsbrottsligheten. På grundval av gjorda rön och erfarenheter bör nya vägar prövas när det gäller att ge lagöverträdare bättre möjligheter att anpassa sig till samhällslivet.

För att skapa möjligheter till ett samlat grepp om de aktuella kriminalvårdsfrågorna i enlighet med vad jag nyss har anfört bör en kriminalvårdsberedning nu tillsättas. Med ledning av vad jag nyss har anfört bör beredningen göra upp en plan för det fortsatta reformarbetet inom kriminalvården. Planeringen bör i första hand ge underlag för ställningstaganden till aktuella reform- och resursbehov men planeringsarbetet bör givetvis också sättas in i ett mera långsiktigt perspektiv på kriminalvårdens målsättning och innehåll. Socialvårdens roll i sammanhanget bör beaktas. I nu angivet syfte bör beredningen gå igenom framlagda utredningsförslag och bedöma angelägenhetsgraden av aktualiserade reformer. Beredningen skall i första hand bedöma de mera näraliggande resursbehoven inom kriminalvården, särskilt vad avser en avvägning av behovet av insatser inom å ena sidan anstaltsvården och å andra sidan frivården. En viktig uppgift för beredningen blir därvid att bedöma på vilket sätt de samhälleliga insatserna kan göras i samverkan med ett ökat engagemang från bl. a. arbetsmarknadsorganisationernas sida när det gäller att inplacera lagöverträdare i arbetslivet.

Beredningens arbete bör bedrivas i nära samarbete med tillsynsutredningen, förpassningsutredningen och kommittén för kriminologisk behandlingsforskning. Ett visst samarbete bör även komma till stånd med socialutredningen (S 1969:29). Fångvårdens byggnadskommitté bör befrias från sitt uppdrag. Hur det fortsatta byggnadsarbetet skall ledas och bedrivas får övervägas av beredningen.

Utredningsarbetet bör bedrivas i sådan takt att resultatet av dess arbete kan redovisas under första halvåret 1972.

Sammanfattning

1 *Inledning*

Kriminalvårdsberedningen föreslår en genomgripande reform av kriminalvårdens organisation och verksamhet. För frivårdens del föreslås såväl väsentliga förändringar av arbetsuppgifterna och verksamhetens inriktning som betydande resursförstärkning. Frivården tillförs sålunda omkring 360 nya tjänster. För att möjliggöra ett integrerat samarbete mellan frivård och anstaltsvård och för att förbättra möjligheterna för de intagnas anpassning i samhället föreslår beredningen ett nytt anstaltssystem. Detta bygger på ett mindre antal riksanstalter för mera svårbehandlade klienter (ca 2 000) och för sådana intagna som tas in på anstalter av huvudsakligen allmänpreventiva skäl (ca 1 000), företrädesvis rattfyllerister, samt ett antal mindre lokalanstalter för övriga intagna (ca 2 000). Förslaget innebär att det nuvarande systemet med åtta kriminalvårdsräjonger slopas och att en indelning i stället görs i ett större antal kriminalvårdsregioner i huvudsak i anslutning till länsindelningen. Det fortsatta anstaltsbyggandet föreslås bli inriktat på uppförandet av mindre lokalanstalter och om- och tillbyggnad av befintliga mindre anstalter. Uppförandet av stora anstalter föreslås helt upphöra.

Beredningens förslag beräknas medföra en kostnadsökning på driftbudgeten av 34 milj. kr. Genomförandet föreslås ske under fem år med början år 1974. Investeringarna beräknas under samma tid till 53 milj. kr. De sammanlagda investeringarna för anstaltsbyggande är beräknade till ca 125 milj. kr. Detta belopp skall jämföras med den sammanlagda investeringskostnaden för det anstaltsbyggande som hittills framlagda förslag innebär. Det uppgår till minst 230 milj. kr.

I betänkandet behandlar beredningen också alla frågor av större betydelse rörande frivårdens och anstaltsvårdens utformning som har tagits upp av tidigare utredningar eller i andra sammanhang, såsom narkomanvården, hälso- och sjukvården i övrigt, personundersökningsverksamheten, övervakningsverksamheten, prövotidens längd, sociala stödåtgärder, frivårdsarbetet på häkten, frivårdsdistriktens utformning, differentiering av anstaltsklientelet, behandlingsplanering, aktiviteter på anstalterna, arbetsplikten, brevkontrollen, besöksverksamheten, rätten för de intagna att använda telefon, permissioner, anstaltstidningar, de intagnas medinflytande, enrumsbehandling och disciplinstraff, övervakningsnämndernas och de centrala nämndernas verksamhet. Vidare behandlas personalens förhållanden och frågan om kriminalvårdens informationsverksamhet.

2 *Beredningens syn på sitt uppdrag*

Beredningen understryker att kriminalvårdens klienter kanske mer än andra är beroen-

de av samhällets åtgärder i stort. Det gäller åtgärder för att skapa sysselsättning och förbättrade bostadsförhållanden, liksom åtgärder inom skolväsendet och inom barna- och ungdomsvården. I det sistnämnda fallet framhåller beredningen att adekvata åtgärder måste vidtagas mot ungdomskriminalitet på ett så tidigt stadium och med sådan kraft att inte kriminalvården ställs inför uppgifter som ter sig olösliga. I den mån det i detta avseende finns brister och dessa beror på gällande lagstiftning eller otillräckliga resurser är det socialutredningens uppgift att lägga fram förslag till reformer.

Beredningens uppdrag är att – med utgångspunkt från vissa förslag till reformer inom kriminalvården som redan har lagts fram för regeringen – ange de riktlinjer efter vilka reformarbetet bör bedrivas. Det förutsätter en bedömning av angelägenhetsgraden av olika redan föreslagna åtgärder. Men beredningen är också inom ramen för gällande påföljdssystem oförhindrad att föreslå andra åtgärder som är ägnade att skapa förutsättningar för en effektivare kriminalvård.

En grundläggande frågeställning avser för- och nackdelarna av anstaltsvård resp. frivård. Beredningen vill för sin del begränsa sig till att framhålla att frihetsberövandet som sådant i regel inte förbättrar den enskildes möjligheter till anpassning till ett liv i frihet. Beträffande frivården uttalar beredningen att ehuru man inte vet i vad mån intensivare vårdinsatser påverkar resultatet av frivårdsarbetet är det emellertid en utbredd uppfattning att ur individualpreventiv synpunkt bättre resultat nås genom kriminalvård i frihet än genom anstaltsvård. Till detta kommer att frivård är en både humanare och billigare vårdform än anstaltsvård.

Det nu sagda talar för förstärkta insatser i första hand inom frivården. Men frivårdens insatser måste samordnas med insatser inom anstaltsväsendet. Beredningen anser därför att ett ställningstagande till frågan om frivårdens resurser inte kan ske utan hänsynstagande till anstalternas behov.

För beredningen är det väsentligt att från början framhålla att en skarp gränsdragning mellan de olika vårdformerna inte kan göras varför även anstaltsvården väsentligen bör inriktas på åtgärder som syftar till att skapa förutsättningar för de intagnas sociala anpassning. Innan man har tillräckligt erfarenhetsunderlag när det gäller olika slag av terapeutiska åtgärder bör dessa insatser koncentreras till konkreta åtgärder för utbildning, arbets- och bostadsanskaffning och andra rent praktiska omsorger om klienten.

I avsaknad av tillräckligt underlag för en prognos om utvecklingen har beredningen valt att utgå från att beläggningen på anstalterna vid oförändrad kriminlapolitik i stort sett kommer att vara av samma omfattning som i dag och att frivårdsfallen kommer att öka något.

3 *Kriminalvårdens mål och medel*

Kriminalvården skall med tvång verkställa ett frihetsberövande samtidigt som åtgärder skall vidtas för den dömdes anpassning till ett liv i frihet. Även frivården innehåller vissa element av tvång. Kriminalvårdens dubbla uppgift skapar sålunda svåra avvägningsproblem som inte i lika hög grad finns inom andra vårdområden. En konsekvens härav blir att den inom sådana vårdområden styrande principen, att man bör bygga på erbjudanden om frivillig vård, inte i samma utsträckning kan tillämpas på kriminalvårdsklientelet.

Beredningen anser det vidare nödvändigt att söka klargöra vilket ansvar som åvilar kriminalvården och vad som ankommer på andra vårdområden, när det gäller de ca 28 000 människor som på grund av beslut av domstol f. n. är föremål för åtgärder av kriminalvårdens organ. Beredningen vill från början slå fast att de straffade har samma rätt till samtliga samhällets stödåtgärder och vårdinsatser som andra människor i vårt samhälle. Det förhållandet att kriminalvårdens klienter har begått brott, har särskilda problem när det gäller anpassning i samhället och ibland har fysiska eller psykiska handikapp som gör dem särskilt svårbehandlade, får inte medföra att andra samhälleliga stöd-

och vårdorgan frånkänner sig ansvaret för dem.

Som nyss anförts är kriminalvårdens uppgift att verkställa de av domstolarna beslutade påföljderna med hänsynstagande dels till att den dömdes anpassning i samhället underlättas, dels till att samhället så långt möjligt skall skyddas mot brott. När det gäller att lösa den förstnämnda uppgiften blir det i stor utsträckning fråga om åtgärder för vilka andra myndigheter generellt sett har det primära ansvaret, t. ex. bostads- och arbetsanskaffning samt fysisk och psykisk hälsovård. Det är angeläget att framhålla att detta ansvar kvarstår. Kriminalvårdens personal skall i första hand klarlägga klienternas behov av stöd och vård samt förmedla den nödvändiga kontakten med ansvariga organ. Det ankommer sedan på de ansvariga att tillse att de åtgärder vidtas och den vård ges som klienten har rätt att fordra. Detta skall ske på samma villkor och i samma utsträckning som gäller för andra stöd- och vårdsökande. Endast när sådana förhållanden föreligger som sammanhänger med kriminalvårdens andra uppgift, nämligen att skydda samhället mot brott, måste kriminalvården ta det primära ansvaret även för åtgärder av nu angivet slag.

Vad ovan sagts innebär enligt beredningens mening att kriminalvårdsklientelets behov av fysisk och psykisk hälsovård skall tillgodoses inom kriminalvården endast då omhändertagandet av klienterna förhindrar eller försvårar att vården bereds inom den allmänna sjukvården. I övrigt bör kriminalvårdsklientelet i princip beredas vård inom den allmänna sjukvården med utgångspunkt från en bedömning som uteslutande grundar sig på vårdbehovet. Detta kräver en ändrad praxis vid vissa sjukvårdsinstitutioner.

De ovan angivna principerna innebär också att arbetsmarknadsmyndigheterna i större utsträckning än f. n. bör ta sig an kriminalvårdsklientelets problem.

När det gäller att bedöma hur kriminalvården skall lösa den uppgift som lagstiftningen har angivit är det en naturlig utgångspunkt att undersöka hur kriminalvårdens klientel är sammansatt. Man finner då att klientelet kan indelas i huvudsak i tre grupper.

Den första och största gruppen (A) utgörs av vad man kallar normalklientelet inom anstalterna och frivården. Beträffande denna grupp är problemen ofta likartade oavsett om klienten är omhändertagen på anstalt eller föremål för kriminalvård i frihet. Samhällets skyddsbehov är mindre framträdande varför kriminalvårdens insatser främst kan inriktas på åtgärder som syftar till klientens anpassning i samhällslivet.

Den andra gruppen (B) utgörs av sådana som på grund av sin kriminella belastning och sin personliga läggning är svårbehandlade. Dessa klienter är ofta samtidigt farliga för sin omgivning och rymningsbenägna.

Den tredje gruppen (C) har av allmänpreventiva skäl dömts till kortare frihetsstraff. I fråga om denna grupp föreligger inte något skyddsbehov. Den skall inte heller bli föremål för frivårdande åtgärder. Kriminalvårdens insatser kan därför oftast inskränka sig till mera servicebetonade åtgärder under anstaltstiden.

Det är mot bakgrund av vad nu har sagts dels angående kriminalvårdens uppgift i relation till verksamheten inom andra vårdområden, dels beträffande sammansättningen av kriminalvårdens klientel som man bör bedöma hur kriminalvården på det effektivaste och minst kostnadskrävande sättet skall kunna vidta åtgärder som trots begränsningar i klienternas frihet syftar till deras anpassning i samhället. Det är emellertid svårt att fastställa arten och graden av den anpassning som eftersträvas. I avsaknad av tillräckligt informationsunderlag när det gäller åtgärder som syftar till mera djupgående personlighetsförändringar bör kriminalvårdens verksamhet främst inriktas på sådana konkreta åtgärder som kan bidra till att minska de dömdas sociala isolering och förhindra att de diskrimineras i fråga om arbete, utbildning, bostäder m. m. Den enskilda klienten bör så vitt möjligt hjälpas att skaffa sig en meningsfull sysselsättning, att utveckla sina positiva förutsättningar samt aktiveras att så långt som möjligt själv klara sin ekonomi. Det

sociala rehabiliteringsarbetet bör bedrivas i intim samverkan med samhällets övriga hjälporgan.

Genom informationsverksamhet och öppna arbetsformer bör kriminalvården dessutom söka öka allmänhetens förståelse för de straffades problem och därigenom minska deras sociala isolering.

När det gäller att uppnå det angivna målet bör förväntningarna inte sättas alltför högt i fråga om anstaltsvården. Praktisk erfarenhet tyder på att institutionsvård och speciellt tvångsmässig sådan i regel skapar sådana disciplin- och samlevnadsproblem att den primära uppgiften dvs. den dömdes anpassning till samhället försvåras. Det sociala rehabiliteringsarbetet kompliceras också av praktiska problem. Det är t. ex. svårt att skaffa dem som skall friges arbete och bostad från anstalten eftersom arbetsgivare och hyresvärdar i regel kräver personlig kontakt med den sökande. Framför allt är det svårt att undvika de problem som en abrupt övergång från en reglerad anstaltstillvaro till ett liv i frihet ofta medför. De nu nämnda olägenheterna kan dock minskas genom övergång till ett annat anstaltssystem

Även frivården bygger primärt på tvång och hot om tvång. Tvångsinslaget är dock inte lika framträdande och det kan därför förväntas, att man lättare kan förmå klienterna att acceptera inskränkningar i sin frihet och samverka för en rehabilitering. De problem som är direkt förknippade med anstaltslivet bortfaller inom frivården samtidigt som det praktiska arbetet underlättas av att klienten har större rörelsefrihet och själv kan ta aktiv del i ansträngningarna att reda ut sina sociala svårigheter.

Inom anstaltsvården bör arbetet främst inriktas på åtgärder som gör klienten bättre rustad att lösa de problem han möter i samhället efter frigivningen. Framför allt beträffande den stora gruppen av normalklientel bör anstaltsvården integreras med frivården och övergången mellan anstaltsvård och frivård underlättas genom ett ökat användande av långtidspermissioner och frigång.

Beträffande den nu nämnda gruppen av anstaltsklientelet anser beredningen att, om man enbart utgick från arten av deras kriminella handlingar, skulle en stor del av det normalklientel som f. n. finns på anstalterna utan större svårighet kunna överföras till frivården. Till följd av långvarig asocialitet där sprit- och narkotikamissbruk vid sidan av brottslighet är vanliga missanpassningssymptom är dessa intagna emellertid periodvis i behov av att omhändertagas i fastare former än frivården kan erbjuda. Bl. a. behöver klienterna det stöd som ordnade bostads- och levnadsförhållanden innebär.

Den fortsatta förnyelsen av anstaltssystemet bör därför huvudsakligen inriktas på sådana institutioner där de intagna kan upprehålla kontakten med den miljö som de efter frigivningen skall leva i samtidigt som deras livsföring kan kontrolleras på ett effektivare sätt än enbart genom tillsyn av frivårdspersonal. Utöver de fördelar som detta kan innebära ur behandlingssynpunkt kan en utveckling av anstaltsbeståndet enligt dessa principer dessutom resultera i en begränsning av de kostnader som sammanhänger med nybyggnadsbehovet eftersom anstalter avsedda för sådana verksamhetsformer byggnadsmässigt kan utformas på ett enklare sätt.

Som redan framhållits måste en del intagna med hänsyn till samhällsskyddet och till den allmänna laglydnaden behandlas mera restriktivt. Sådana intagna bör placeras på anstalter där verksamheten anpassas till en regelmässig ordning som garanterar säkerhet och ordnade förhållanden för såväl intagna som personal. Det ur individualpreventiv synpunkt fördelaktigare behandlingsalternativet måste i dessa fall vägas mot krav på beaktande av säkerhet och samhällsskydd. I slutet av verkställighetsperioden bör det vara möjligt att pröva huruvida även klienter tillhörande denna grupp kan överföras till den typ av anstalt som nyss har förordats av beredningen.

En annan klientelgrupp som enligt vad redan berörts bör kunna omhändertas under särskilda former är de personer som av rent allmänpreventiva skäl har ådömts kortvariga fängelsestraff och som efter frigivningen kan

beräknas återgå till socialt ordnade förhållanden. Dessa personer utgör givetvis i regel ingen säkerhetsrisk och anses vanligen inte ha något vårdbehov som kan tillgodoses genom kriminalvårdande åtgärder. Det synes därför vara fullt försvarbart att de omhändertas på ett sätt som med beaktande av humanitära krav åsamkar samhället minsta möjliga kostnader.

Vad frivården beträffar bör man eftersträva effektivare arbetsformer samtidigt som de personella resurserna förstärks på ett sätt som gör det möjligt för frivårdspersonalen att såväl medverka i arbetet med frigivningen av dem som är intagna på anstalterna som att öka insatserna för socialt stöd åt dem som står under övervakning.

4 *Kriminalvårdens anstaltssystem*

Beredningen har som ovan nämnts sökt analysera det nuvarande anstaltsklientelets sammansättning. Beredningen har funnit att man i stort sett kan indela klientelet i tre grupper.

A. Skillnaden mellan frivårdsklientel och flertalet anstaltsintagna med korta och medellånga strafftider är numera ganska liten såväl i fråga om arten av klienternas kriminella handlingar som när det gäller deras ålder, hälsotillstånd, bakgrund eller sociala vanor – inklusive missbruk av alkohol och narkotika. Åtskilliga som nu behandlas på anstalt har ursprungligen tillhört frivårdsklientelet. De åtgärder som där satts in har emellertid inte givit åsyftat resultat utan klienterna har kommit in i en oordnad livsföring som har lett till fortsatt brottslighet. Denna brottslighet är dock i många fall inte av allvarligare karaktär än att kravet på samhällsskydd och allmän laglydnad skulle kunna tillgodoses genom de inskränkningar i den dömdes personliga frihet som också ingår i frivårdsarbetet.

Utöver sociala insatser av olika slag, t. ex arbetsvård, utbildning, bostadsanskaffning samt ekonomiska och medicinska stödåtgärder, kräver arbetet med denna grupp – i fortsättningen kallad normalklientelet – en relativt stark social kontroll kombinerad med personlig påverkan i syfte att förmå dem att acceptera en mera ordnad livsföring. I en del fall kräver detta någon form av intitutionell kontroll.

Den anstaltsbehandling som för närvarande ges inom kriminalvården fyller inte dessa krav. De sociala insatserna i samband med klienternas utskrivning är ofta otillräckliga. Arbetet härpå försvåras av anstaltssystemets utformning. Huvuddelen av de intagna friges nu antingen från öppen anstalt belägen på stort avstånd från hemorten eller från sluten anstalt. I båda fallen omöjliggöres en successiv utslussning.

På slutna anstalter måste kontrolluppgiften tillmätas så stor betydelse att personalens möjligheter att påverka klienternas attityder blir begränsade. Normalklientelets intagningstider är dessutom i många fall så korta att de inte hinner få någon personlig kontakt med personalen.

Enligt beredningens uppfattning kan man bäst komma tillrätta med detta problem genom ett anstaltssystem som medger en integration mellan anstaltsvård och frivård.

Om de intagna får tillbringa verkställighetstiden på en anstalt i närheten av hemmet skapas bättre förutsättningar för arbets- och bostadsanskaffning och det blir möjligt att vidta åtgärder i detta syfte i god tid före utskrivningen. Personalens arbetsbelastning minskar genom att de intagna själva kan ta mera aktiv del i utskrivningsförberedelserna. Övervakare och frivårdstjänstemän kan ha fortlöpande kontakt med sina klienter oavsett om dessa är intagna på anstalt eller undergår frivård. Arbetet med klienternas återanpassning kan härigenom bedrivas mera långsiktigt.

B. Det finns vidare på anstalterna intagna som är svårbehandlade och vilkas kriminalitet är av allvarlig natur samt personer som utan kraftig kontroll riskerar att allvarligt skada sig själva eller andra. I dessa fall skulle ett användande av öppna behandlingsformer medföra risk för att en del av de dömda genom rymningar och permissionsmissbruk skulle undandra sig lagföringen och eventuellt begå nytt brott.

De uppgifter man har om klientelet ger också anledning att förmoda att det bland dem som har dömts till långvariga frihetsberövanden finns intagna som har begått brott av samma art som normalklientelet, men vilkas kriminalitet är så omfattande att skyddsaspekter måste tillmätas större betydelse.

C. En tredje klientelgrupp som enligt vad redan berörts bör kunna omhändertas under särskilda former är de personer som av rent allmänpreventiva skäl ådömts kortvariga fängelsestraff.

Det nuvarande systemet innebär, att man har särskilda anstalter för dem som har dömts till ungdomsfängelse, skyddstillsyn med anstaltsbehandling, fängelse resp. internering.

En grundläggande tanke i kriminalvårdens verksamhet har hittills varit att man bör undvika att klienter med olika kriminell belastning blandas på anstalterna. Det har ansetts att risk föreligger för skadlig påverkan på mindre avancerade klienter från mera avancerade klienters sida. Beredningen anser att dessa farhågor är betydligt överdrivna.

Det har vidare ansetts att det ofta kan vara nödvändigt att söka undvika att den som frigivits från anstalt eller ådömts någon form av kriminalvård i frihet återvänder till den miljö i vilken han har begått de aktuella brotten. I realiteten har det dock visat sig att många frigivna har starka skäl att återvända till sin hemort och att omplaceringar därför sällan blir framgångsrika.

På grund av vad sålunda anförts anser beredningen att de grundtankar på vilka nuvarande anstaltssystem vilar inte längre har samma tyngd som tidigare.

Utgångspunkten bör i stället vara att skapa ett system som – oavsett den påföljd som har ådömts – skapar gynnsamma förutsättningar att inrikta verksamheten på konkreta åtgärder för att genom arbets- och bostadsanskaffning, utbildning m. m. anpassa den frigivne till samhällslivet och minska hans sociala isolering. Detta kan uppnås genom att frivårdande åtgärder sätts in på ett tidigt skede i anstaltsvistelsen. En förutsättning härför är ett samarbete mellan såväl anstalts- och frivårdspersonal som mellan denna personal och dem som svarar för arbetsförmedling, bostadsanskaffning och annan social stödverksamhet. I dag är ett sådant samarbete ofta inte möjligt på grund av den intagnes anstaltsplacering.

Erfarenhetsmässigt kan man räkna med att flertalet frigivna återvänder till sin ursprungliga miljö. Det är orealistiskt att försöka hindra detta. Man bör i stället ta fasta på de positiva inslagen i denna miljö och hjälpa klienterna att motstå ett eventuellt negativt inflytande. Detta uppnås bäst genom åtgärder av ovan angivet slag och genom att placera den intagne på anstalt i närheten av hemorten där han får möjlighet att under anstaltstiden hålla kontakt med anhöriga och vänner som är beredda att stödja honom efter frigivningen.

För de intagna som inte är att hänföra till den kategori som här har benämnts normalklientel blir kriminalvårdens uppgift väsentligen en annan. Det blir här fråga om att tillgodose samhällets skyddsbehov samtidigt som man skapar förutsättningar för den särskilda behandling i övrigt som det mera gravt belastade klientelet kräver. Detta bör ske i anstalter som ges särskilda resurser för att lösa de speciella problem som detta klientel skapar. Vad nu sagts hindrar inte att en stor del av detta klientel under senare delen av verkställigheten överförs till anstalter av den typ som avses för det förstnämnda klientelet.

Slutligen behövs särskilda öppna anstalter för omhändertagande av det korttidsklientel av typ rattfyllerister beträffande vilka några särskilda vårdbehov i allmänhet inte anses föreligga som kan tillgodoses av kriminalvården.

Det är mot bakgrunden av vad nu har sagts som man skall se *beredningens förslag* att inrätta lokalanstalter för normalklientelet och riksanstalter för övriga intagna. Beredningens förslag innebär också att det nuvarande räjongsystemet ersättes med ett annat regionalt system.

Många intagna skulle med hänsyn till vad

nu anförts beträffande arten av deras brottslighet kunna fullgöra hela verkställighetstiden på öppen-halvöppen anstalt. I en del fall är detta emellertid inte möjligt på grund av den intagnes personliga förutsättningar. Det torde dock inte vara nödvändigt att uppehålla de krav på säkerhet som nu gäller vid de slutna anstalterna. I stället bör de beredas placering på en anstalt vars slutenhetsgrad anpassas till verksamhetens syfte och som är belägen i eller nära hemorten – *lokalanstalt.* De bör där få utbildning eller arbetsplacering i samverkan med arbetsmarknadsmyndigheterna på orten och snar placering i frigång. De skall också ha möjlighet till fortlöpande kontakter med anhöriga, övervakare och frivårdstjänsteman.

Den grupp klienter som skulle placeras direkt på lokalanstalt kan beräknas uppta omkring 1 200 årsplatser. De är i allmänhet dömda till fängelse 3 – 12 månader. Deras rymningsbenägenhet är vanligen relativt liten och kan eventuellt bli ännu mindre om de får vistas i närheten av hemorten med möjlighet till bättre kontakt med anhöriga. Deras behandlingsbehov hänför sig huvudsakligen till deras situation i frivård. Skyddstillsynsdömda, vilka under prövotiden ådömts särskilt fängelsestraff eller behandling i tillsynsanstalt, ingår även i gruppen liksom enstaka nydömda ungdomsfängelseelever.

På lokalanstalterna bör, under slutskedet av verkställighetstiden, också kunna placeras klienter med längre anstaltstider som på grund av säkerhetsskäl har tillbringat första delen av verkställigheten på sluten anstalt men som inför frigivningen bör komma närmare hemorten för frigivningsförberedelser, övervakarkontakt och frigång. Platsbehovet för denna grupp kan beräknas till cirka 600 årsplatser.

Vad beträffar arbetsformerna bör frivårdspersonalen från början medverka vid differentiering och behandling på anstalten och vid anskaffande av frigångsarbete. Arbetsmarknadsmyndighetens kontaktman bör delta i verksamheten liksom representanter för socialvården. Anstalterna bör kunna anlita ortens sjukvårdsresurser.

Lokalanstalterna bör lokaliseras så att de intagna dels får möjlighet att uppehålla sociala och personliga kontakter, dels under vistelsen på anstalten har möjlighet att påbörja en frigångsanställning som de kan behålla efter frigivningen. När det gäller anstaltens storlek anser beredningen att ca 40 platser är att föredra ur behandlingssynpunkt.

Slutenhetsgraden bör variera mellan öppen och sluten. Arbetslokaler krävs för enklare arbete. Behovet av besökslokaler och lokaler för sjukvård blir mindre än f. n.

Beredningen beräknar att omkring 830 platser kan ställas till förfogande genom att ett 25-tal av de nuvarande småanstalterna tas i bruk som lokalanstalter. Nybyggnadsbehovet uppgår då till omkring 1 000 platser. Beredningen beräknar kostnaden för att uppföra en lokalanstalt till omkring 5 milj. kr och den totala investeringskostnaden till omkring 125 milj. kr. Investeringarna kan fördelas på en längre period t. ex femton år. De platser som friställs till följd av nybyggnationer bör i första hand utnyttjas för nedläggning av äldre centralanstalter.

Den återstående delen av anstaltsklientelet passar av olika skäl inte för lokalanstalter utan bör hänvisas till anstalter med ett större upptagningsområde – *riksanstalter.* Riksanstaltsklientelet fördelas som ovan nämnts på två olika grupper.

Den ena av dessa beräknas med nuvarande påföljdssystem för trafiknykterhetsbrott kräva cirka 1 000 årsplatser. Dessa intagna har korta verkställighetstider, 1 – 3 månader. De tas in på anstalter huvudsakligen av allmänpreventiva skäl. De är i regel ej rymningsbenägna och skall inte bli föremål för frivårdsbehandling efter avslutad anstaltsvistelse. Med hänsyn till den korta verkställighetstiden är deras behov av att tillbringa anstaltstiden i omedelbar närhet av hemorten i regel inte så stort som andra intagnas. Speciellt blir detta fallet om man underlättar deras möjlighet att hålla kontakt med sina anhöriga på annat sätt, t. ex. med hjälp av telefon och besökshotell. Det övervägande flertalet kan vistas på öppna anstalter. Kravet på behand-

lingsresurser vid anstalter för detta klientel är med hänsyn till gruppens sammansättning inte stort.

Den andra gruppen, som beräknas kräva cirka 2 500 årsplatser, bör med hänsyn till klienternas behov av specialiserade och personalkrävande behandlingsinsatser tillbringa större delen av sin verkställighetstid på riksanstalter med särskilda behandlingsresurser. Dessa klienter lämpar sig – åtminstone under första tiden – inte för öppen vård, frigång m. m. varför sådana behov som utbildning, arbetsträning, medicinsk och psykoterapeutisk behandling huvudsakligen måste tillgodoses genom kriminalvårdens försorg. Detta medför att anstaltsplaceringen måste bedömas med utgångspunkt från klientens behov och önskemål om behandling. Även dessa klienter kan förväntas önska vistas i närheten av hemorten och även i deras fall är det betydelsefullt för deras fortsatta samhällsanpassning att de bereds möjlighet att bibehålla socialt värdefulla kontakter. Behovet kan i viss utsträckning tillgodoses genom riksanstalternas spridning samt genom stödåtgärder som resebidrag och besökshotell. Intagna på riksanstalter skall i den mån säkerhetsskäl så medger i god tid före frigivningen överföras till lokalanstalter.

Vissa undersökningsresultat tyder på att de skadliga effekterna av det tvångsinslag som försvårar den institutionella kriminalvården kan minskas genom att den intagne får en viss möjlighet att själv utforma sin behandling. Detta förutsätter dock ett brett register av behandlingsalternativ. Genom en relativt långt driven specialisering bör man på riksanstalterna kunna skapa sådana alternativ i betydande utsträckning.

Man bör ha personal och lokaler för teoretisk eller yrkesinriktad utbildning och terapeutisk personlighetsbehandling liksom utrymme för produktiva arbetsinsatser. I de fall då riksanstalten utnyttjas för ett samhällsfarligt klientel krävs också en hög rymningssäkerhet.

När det gäller det fortsatta *anstaltsbyggandet* anser beredningen att behovet av riksanstalter torde kunna täckas inom ramen för befintliga slutna anstalter. Man behöver därför inte uppföra kostnadskrävande större slutna anstalter. Däremot måste man – såsom ovan anförts – räkna med att efter hand ersätta eller i varje fall rusta upp flera av de anstalter, som föreslås bli använda som lokalanstalter. Det framtida anstaltsbyggandet kommer under sådana förhållanden huvudsakligen att omfatta mindre anstalter, vilka till övervägande del saknar kostnadskrävande säkerhets- och behandlingsanordningar. Investeringskostnaderna kan därför beräknas hålla sig på en rimlig nivå.

5 *Kriminalvårdens regionala system*

Vad beredningen har föreslagit beträffande ändringar i anstaltssystemet innebär att för en stor del av klientelet behandlingen skall ges i anstalter med lokal anknytning till frivårdsorganisationen och andra regionala och lokala organ för social stödjande verksamhet. Härigenom kommer anstaltsvården att integreras med frivården på ett helt annat sätt än vad som är fallet f. n. Om en sådan integration skall bli fullständig bör emellertid också kriminalvårdens regionala organisation ses över. En översyn är av andra skäl befogad redan med nuvarande anstaltssystem.

Landet är f. n indelat i åtta kriminalvårdsräjonger med en kriminalvårdsdirektör som chef. Räjongerna utgörs av fem geografiska räjonger, norra, östra, södra, västra och inlandsräjongerna, samt tre specialräjonger för internerings-, ungdoms- resp. kvinnoklientel.

Beredningen framhåller att räjongchefens arbetsuppgifter ursprungligen avsågs bli av behandlingsmässig natur varvid tonvikten främst lades på klienteldifferentiering. Efter hand har dock tillkommit en rad uppgifter av bl. a. administrativ art. Omfattningen av dessa har bidragit till att räjongledningen inte kunnat fylla den uppgift i behandlingsarbetet som från början avsågs. Ett annat skäl till att räjongchefens kontakt med klientelet inte fått den personliga prägel som eftersträvades var att genomströmningstaken på anstalterna som en konsekvens av de

korta strafftiderna blivit så stor att räjongledningen sällan har den kännedom om klienterna, som förutsattes i den ursprungliga räjongplanen. Inte heller har kriminalvårdsdirektören möjlighet att i önskvärd utsträckning delta i anstalternas behandlingskollegier. Det har medfört att kollegierna inte fått den centrala betydelse för behandlingsplaneringen som man från början åsyftade. En målsättning för räjongplanen var att varje räjong skulle bli självförsörjande i fråga om behandlingsresurser. Detta har bl. a. av ekonomiska skäl inte kunnat genomföras. Räjongbundenheten har i stället medverkat till att de befintliga resurserna har fördelats ojämnt på räjongerna och därför inte utnyttjas maximalt. Anknytningen till hemorten blir på grund av räjongernas storlek och räjongledningens behov att tillgodose andra angelägna differentieringskrav otillräcklig. Klienter som med hänsyn till sina hemortsförhållanden borde placeras på en viss anstalt får ofta inte plats därför att platserna är upptagna av intagna som av andra skäl har beretts plats där.

Ett speciellt problem utgör i detta avseende specialräjongerna där man måste avstå från att anknyta till klienternas hemort. Anstaltsvårdens bristande lokala anknytning har lett till att försöken att samordna den med frivården har försvårats och att räjongcheferna sällan kunnat medverka i klientelarbetet på frivårdssidan. Speciellt gäller detta av naturliga skäl räjongcheferna i specialräjongerna eftersom deras räjonger saknar anknytning till frivårdsdistrikten. Även i andra fall är frivårdspersonalens möjligheter att påverka klientens anstaltsplacering, behandling och tidpunkt för frigivningen små. Inte minst beror detta på att verkställigheten ofta äger rum långt från klientens hemort.

Beredningen framhåller också att det är nödvändigt att i största möjliga utsträckning integrera kriminalvårdsarbetet med den verksamhet som bedrivs av samhällets övriga vårdorgan. En sådan integration skulle förmodligen lättare kunna åstadkommas om kriminalvårdens regionala indelning hade en bättre anknytning till andra regionala organ inom t. ex. landsting, länsarbetsnämnder, länsskolnämnder m. fl. Om man jämför kriminalvårdsräjongerna med andra regionala organ finner man att det är ett fåtal sådana organ som har så stora regioner som kriminalvården. Beredningen anser att man kan befara att ett vidmakthållande av en organisation som i väsentliga avseenden skiljer sig från vad som tillämpas inom andra vårdområden kan leda till att kriminalvården isoleras och att det praktiska samarbetet med bl. a. sjukvårdens och socialvårdens huvudmän försvåras.

Även om räjongsystemet är behäftat med svagheter avvisar beredningen tanken på att avskaffa det till förmån för en centralisering av verksamheten. En sådan åtgärd skulle med all sannolikhet leda till en ökad byråkratisering och till ett minskat hänsynstagande till klienternas personliga egenskaper och förhållanden. Den regionala indelningen av kriminalvården bör i stället ändras på sådant sätt att den mera anpassas till klienternas behov av behandlings- och stödåtgärder än till anstalternas storlek och lokalisering. Man bör eftersträva ett regionsystem där ledningen känner den enskilde klienten och kan följa hans behandling oavsett om han befinner sig i frivård, häkte eller på anstalt. Framför allt får den regionala indelningen inte bli ett hinder för en ändamålsenlig klienteldifferentiering.

Beredningen redogör för hur den tänker sig att differentieringen av klientelet skall ske i det föreslagna nya anstaltssystemet och behandlar regionledningens arbetsuppgifter när det gäller administration, behandlingsplanering och information.

Beredningens slutsats blir att den nuvarande regionala indelningen av kriminalvården måste omprövas. Det bör därvid vara ett grundläggande krav att verksamheten, i enlighet med det ursprungliga syftet, kan bedrivas på ett sådant sätt att den personal som svarar för klienteldifferentiering och behandlingsplanering kan bygga på personlig kännedom om de enskilda fallen. Härför krävs att de nuvarande kriminalvårdsräjongerna delas upp på mindre regioner. Detta underlättar också

en bättre samordning med övriga vårdområden.

Beredningen anser att två eller tre frivårdsdistrikt, en eller ett par lokalanstalter och ev. ett häkte kan utgöra ett lämpligt område. Ett sådant område kommer i regel att sammanfalla med ett eller ett par län. Beredningen stannar för att låta länet eller två län vara den normala regionala enheten. Härvid har beredningen även tagit hänsyn till andra vårdområdens organisation.

En förutsättning för ett konsekvent genomförande av förslaget är att specialräjongerna slopas.

Med utgångspunkt från dessa överväganden föreslår beredningen att det nuvarande räjongsystemet avvecklas och att riket i stället indelas i fjorton kriminalvårdsregioner med följande geografiska omfattning.

Stockholms län
Göteborgs och Bohus – Hallands län
Malmöhus – Kristianstads län
Uppsala län
Gävleborgs län
Västernorrlands – Jämtlands län
Västerbottens – Norrbottens län
Kopparbergs – Västmanlands län
Södermanlands – Gotlands län
Östergötlands län
Jönköpings – Kronobergs län
Kalmar – Blekinge län
Älvsborgs – Skaraborgs län
Värmlands – Örebro län

6 *Behandlingen av narkotikamissbrukare*

Beredningen redogör för narkotikasituationen inom kriminalvården och konstaterar att antalet narkotikamissbrukare fortlöpande har ökat såväl bland anstaltsklientelet som bland frivårdsklientelet. Beredningen beräknar att den 1 april 1972 26 % av de intagna på anstalterna och 12 % av frivårdsklientelet missbrukat narkotika av något slag. Beredningen redogör vidare för narkomanvårdskommitténs och kriminalvårdsstyrelsens förslag till åtgärder mot narkotikamissbruket inom kriminalvården.

För egen del erinrar beredningen inledningsvis om sitt uttalande att kriminalvårdens klienter har rätt att fordra vård inom den allmänna sjukvården på samma villkor och i samma utsträckning som andra stöd- och vårdsökande. Detta innebär att kriminalvårdsklientelets behov av narkomanvård skall tillgodoses inom kriminalvården endast i de fall då klienterna omhändertagits på ett sådant sätt att det förhindrar eller försvårar att vården bereds inom den ordinarie sjukvården.

Beredningen ansluter sig vidare till uppfattningen att grundlinjen i narkomanvården måste vara frivillighet. Från denna utgångspunkt och då det för en framgångsrik behandling förutsätts en långvarig behandlingsperiod anser beredningen att kriminalvården – med sin primära karaktär av tvångsingripande – har begränsade möjligheter att bereda missbrukarna en adekvat vård. Med hänsyn såväl härtill som till beredningens uppfattning om kriminalvårdens uppgift avvisar beredningen tanken på att inom kriminalvården bygga upp en särskild organisation för narkomanvården. I stället bör samhällets allmänna vårdresurser dimensioneras på sådant sätt att även kriminalvårdsklientelets självklara rätt till en riktig behandling kan tillgodoses. Kriminalvården bör dock ha möjlighet att ge narkomanerna den hjälp och det stöd som ligger inom ramen för dess normala verksamhet. I storstadsområdena kan denna hjälpverksamhet motivera speciella personalresurser.

I fråga om frivårdsklientelet bör det vara kriminalvårdens uppgift att fastställa vilka som missbrukar narkotika samt graden av deras missbruk. När det konstateras att en klient missbrukar narkotika bör övervakningen om möjligt övertas av en tjänstemannaövervakare. Klienten bör också remitteras till psykiater.

I de lättare fallen bör man med hjälp av rådgivning och sociala stödåtgärder söka förmå missbrukarna att själva upphöra med missbruket. De etablerade missbrukarna bör hjälpas till sjukhusvård eller annan kvalificerad behandling. I princip bör man bygga på

frivillighet men med hänsyn till de speciella risker för återfall i kriminalitet som åtföljer missbruket kan man också acceptera tvångsmedel. En möjlighet synes vara att övervakningsnämnden ansöker om tvångsmässig intagning för psykiatrisk vård. Utskrivning, efter behandling som föranletts av sådan ansökan, bör prövas av utskrivningsnämnd.

På anstalter och häkten måste man ha resurser att snabbt upptäcka och föranstalta om vård för nyintagna narkomaner som är förgiftade eller visar symptom på allvarliga abstinensbesvär. Detsamma gäller givetvis när besvär av detta slag uppträder efter en permission eller ett avvikande. Eftersom förgiftnings- och abstinenssymptom är vanligast på häkten krävs en förstärkning av sjukvården vid dessa institutioner. En sådan förstärkning föreslår beredningen i annat sammanhang. I de fall då den nyintagne blir allvarligt sjuk bör han ovillkorligen överföras till sjukhusvård.

I övrigt bör narkotikamissbrukare som ådömts frihetsstraff omhändertas på ett sätt som hjälper dem att hålla sig i sådan fysisk och psykisk kondition att specialiserade behandlingsinsatser i samband med frigivningen underlättas.

I den mån missbrukarna bedöms vara i behov av specialistvård och lämpligen kan placeras på psykiatriskt sjukhus eller narkomanvårdsklinik bör de överföras till sådan vård. Narkomanvård på sjukhus eller klinik bör jämställas med annan sjukhusvård och inräknas i verkställighetstiden.

Även om beredningen i princip avvisar tanken på en speciell narkomanvårdsorganisation för kriminalvården anser beredningen att det ur praktisk och humanitär synpunkt är nödvändigt att förse Stockholms-, Göteborgs- och Malmöregionerna med speciella resurser för omhändertagande av narkotikamissbrukare. Detta bör främst ske genom att var och en av dessa regioner tilldelas ett behandlingsteam vari ingår läkare, psykolog och socialarbetare.

Teamen, som i Stockholm och Göteborg bör stationeras på häktena och i Malmö t. v. på fångvårdsanstaltens häktesavdelning, bör ansvara för kriminalvårdens narkomanvård inom sitt område. I närheten av storstäderna inrättas försöksvis behandlingshem för narkomaner bland anstaltsklientelet vilka själva önskar behandling mot missbruket och som bedöms mottagliga för sådan behandling. Hemmen bör vara öppna. Den psykoterapeutiska vården bör skötas av behandlingsteamet.

När det gäller frågan om att inrätta särskilda vårdanstalter för kriminalvårdens narkotikamissbrukare behandlar beredningen skälen för och emot sådana.

Beredningen stannar för att föreslå en försöksverksamhet med särskild narkomanvård av vissa drogmissbrukare inom anstaltsklientelet. Med hänsyn till att våra kunskaper om kriminalvårdens narkomaner bygger på ganska osäkra fakta bör denna tills vidare dock endast bedrivas i begränsad skala.

Beredningen föreslår därför att man avdelar några riksanstaltsavdelningar för sådan vård. Förläggningen bör ske på sådant sätt att den kan stå under tillsyn av läkarpersonal från psykiatrisk avdelning. Resurser behövs för psykoterapeutisk behandling och för ledning av motions- och fritidsverksamhet.

Slutligen föreslår beredningen att en psykiatertjänst inrättas med placering i Örebro där närheten till Kumla- och Hinsebergsanstalterna har medfört särskilda problem med ett narkotikabelastat frivårdsklientel.

7 *Personundersökningsverksamheten*

Beredningen anser att erbjudanden om kurativa åtgärder och social service bör kunna ges redan under personundersökningstiden och bilda basen i en plan för fortsatta stödåtgärder. Detta kan bäst ske om verksamheten kopplas till skyddskonsulentorganisationen. Beredningen föreslår därför att domstolens förordnande att föranstalta om personundersökning i varje enskilt fall obligatoriskt skall gå till skyddskonsulenten. Beredningen lämnar också en skiss över hur en personundersökning bör genomföras.

Kopplingen till frivårdsorganisationen skulle enligt beredningens uppfattning göra

det naturligt att överföra personundersökningsverksamheten i sin helhet till denna organisation. En sådan satsning är emellertid alltför stor för att kunna genomföras på en gång. Man bör inte heller avstå från att låta andra än frivårdstjänstemän utföra personundersökningar. Beredningen föreslår därför att frivårdspersonalens befattning med personundersökningarna främst inriktas på urval och handledning av personundersökare samt ledande av ovannämnda sociala service. För dessa arbetsuppgifter föreslår beredningen att 50 assistenttjänster och 25 biträdestjänster tillföres frivårdsorganisationen.

8 *Övervakningen*

Övervakningstiden vid skyddstillsyn är nu tre år. Beredningen anser att flera skäl talar för att övervakningstiden förkortas. Bl. a. framhålles att den klient som har klarat sig utan återfall i exempelvis två år sällan torde vara så labil att kontroll ett tredje år är nödvändig. Efter ett till två års kontakt med övervakare och frivårdspersonal bör även den övervakades sociala hjälpbehov vara kartlagda och om möjligt avhjälpta. Beredningen föreslår att prövotiden vid skyddstillsyn sänks till två år, samt att behovet av övervakning obligatoriskt omprövas efter ett år.

Beredningen diskuterar även frågan om övervakningens *kontrollfunktion* och dess *hjälpfunktion* mot bakgrund av att det i kriminalvårdsdebatten har gjorts gällande att dessa funktioner är svårförenliga. Beredningen anser att någon annan väg inte kan väljas än att övervakningens hjälpfunktion får handhas av samma person som svarar för kontrollfunktionen. En sådan lösning är att föredra framför den rent negativa prägel som en renodlad kontroll skulle få både för klienten och övervakaren. Det måste vara till fördel för övervakningens båda sidor att kunna få en helhetsbild av klienten i hans miljö.

Om det inte finns behov av kontroll skall övervakning inte förekomma. Klienternas behov av social service kan i stället tillgodoses genom att de erbjuds en *kontaktman*. Detta erbjudande kan göras i direkt anslutning till en villkorlig frigivning. Det kan också göras sedan övervakningen pågått en längre eller kortare tid. Som kontaktman kan klienten välja t. ex. sin tidigare övervakare. Beredningen föreslår att medel anslås till kostnadsersättning åt kontaktmän.

När det gäller *valet av övervakare* behandlar beredningen främst frågan om tjänstemannaövervakning eller lekmannaövervakning. Beredningen anser med hänsyn till det ökade inslaget dömda med svår social missanpassning, framför allt alkohol- eller narkotikamissbruk, att fler klienter än nu, särskilt i storstäderna, måste få frivårdstjänstemän som övervakare. Genomsnittligt beräknas ca 30 % av nuvarande klientel, dvs. ett antal av 4 700, tillhöra de kategorier som av olika skäl kräver omfattande insatser på dagtid av utbildade socialarbetare.

För övriga klienter bör även fortsättningsvis lekmän anlitas. Beredningen anser emellertid att lekmännens medverkan förutsätter en kraftigare satsning på utbildning, fortbildning och gruppverksamhet än vad nuvarande anslag tillåter. Beredningen föreslår en uppräkning av detta anslag.

När det gäller att beräkna behovet av frivårdstjänstemän för övervakningsuppdrag utgår beredningen från att varje assistent inte bör ha mer än 30 ärenden. Det betyder att 247 assistenter skulle behövas för dessa övervakningar. Med avräkning för nuvarande 2 200 ärenden med tjänstemannaövervakning (73 assistenter) krävs ett nettotillskott av 175 assistenter. Hälften av kostnaden betalas genom omförda övervakararvoden.

Beträffande *övervakararvodena* erinrar beredningen om att i riksdagsmotioner har föreslagits en fördubbling av dessa. Beredningen framhåller att den har att göra en samlad bedömning av olika behov inom kriminalvården. Kostnadsökningen för en fördubbling av ersättningen till de frivilliga övervakarna utgör drygt 17 milj. kronor årligen. En sådan satsning kan betyda att andra åtgärder, som utifrån beredningens bedömning av reformverksamhetens inrikt-

ning är mera oundgängliga, måste anstå. Man måste också enligt beredningens uppfattning vid en uppräkning av övervakararvodet jämföra kostnaden för lekmannaövervakning med kostnaden för flera tjänstemän. För samma kostnad kan man anställa omkring 220 övervakningsassistenter.

Beredningen har vidare den uppfattningen att arvodets storlek inte har så stor betydelse för rekryteringen av nya övervakare som man ibland föreställer sig. Viktigare än en generell arvodeshöjning anser beredningen det vara att bättre resurser tillskapas för att ersätta de övervakare som har haft speciella utgifter i samband med fullgörandet av uppdraget.

Beredningen föreslår inte någon höjning av övervakararvodena. Däremot föreslår beredningen en höjning av anslaget till särskilda kostnader för övervakare.

Utöver övervakningen kan klienten enligt brottsbalkens nuvarande bestämmelser ges en rad *föreskrifter* rörande sin livsföring under prövotiden. En del av dessa föreskrifter är enligt beredningens bedömning orealistiska och föga ändamålsenliga. I detta avseende bör en lagändring övervägas avsedd att inskränka bruket av sådana föreskrifter.

Beredningen föreslår också att sådana *sanktioner* som varning och vitesföreläggande avskaffas. Möjligheten att tillfälligt omhänderta en övervakad bör däremot bibehållas som en metod att få den kontakt med denne som annars kan omöjliggöras på grund av att han t. ex. är oanträffbar eller berusad.

9 *Frivårdens sociala verksamhet*

Beredningen anser att verksamheten på frivårdsdistrikten bör stärkas genom olika åtgärder.

När det gäller *fritidsaktiviteter* finner beredningen behov av speciella insatser föreligga. Det utbud som sker genom föreningar, studieförbund, ungdomsgårdar etc. når i mycket liten utsträckning frivårdens klienter. I regel utnyttjar de endast de enklaste och minst aktiverande delarna av det kommersiella kulturlivet.

Gruppaktiviteter som speciellt avpassas efter de övervakades intressen och förutsättningar men som samtidigt tjänar som kontakt- och samlevnadsträning har stort värde. Lämpliga övervakare eller frivårdstjänstemän kan fungera som ledare mot sedvanligt gruppsamtalsarvode. Kostnaderna för aktiviteterna blir i allmänhet ej höga.

Beredningen föreslår att kriminalvårdsstyrelsen får ett förstärkt anslag till olika fritidsaktiviteter samt dessutom medel att arvodesanställa psykologer.

Att åstadkomma tillfredsställande *bostadsförhållanden* för klienterna är en central uppgift för frivården. Beredningen föreslår förstärkt anslag till behandlings- och stödåtgärder främst för att tillgodose behovet av genomgångsbostäder i insprängda lägenheter.

För att förstärka *sjukvårdsinsatserna* föreslår beredningen att frivårdsdistrikten får tillgång till en socialmedicinsk eller psykiatrisk konsult. Vidare föreslås att nio distrikt får anställa en heltidsanställd sjuksköterska och 15 distrikt en sjuksköterska på halvtid.

10 *Frivårdens behandlingsarbete på häkten och lokalanstalter*

Beredningen föreslår att 15 tjänster för assistenter tillföres frivårdsdistrikten på de orter där det finns allmänna häkten. De skall ha deltidsfunktion av kurativ och terapeutisk art på häktena och bör även kunna göra personundersökningar beträffande de häktade.

Vidare föreslår beredningen att frivården tillföres 22 assistenttjänster för frigivningsarbete på lokalanstalterna med placering på frivårdsexpeditioner.

11 *Frivårdsdistriktens utformning*

Beträffande *distriksindelningen* föreslår beredningen en skyndsam översyn av frivårdens organisation i Stockholm, Göteborg och Malmö. Översynen bör utgå från att nuvarande specialdistrikt för unga och för vissa påföljdskategorier upplöses.

En fråga som har diskuterats i olika sammanhang är *normerna för beräkning av handläggande personal* inom frivårdsdistrikten. Beredningen föreslår att för samtliga distrikt skall gälla en norm om 60 klienter per handläggare, vilket innebär en sänkning i jämförelse med nuvarande praxis. Genom den ökade personal som beredningen har beräknat för egna övervakningsuppdrag, frigivningsförberedelser och personundersökningsverksamhet samt genom den föreslagna förändringen av prövotiden etc. kan den ändrade normen för beräkningen av handläggande personal vid nuvarande påföljdspraxis uppfyllas utan ytterligare personalökning.

12 *Riktlinjer för anstaltsbyggandet*

På senare år har byggandet av anstalter som Kumla och Österåker varit livligt diskuterat. Från olika håll har framförts kritik mot deras storlek och mot deras utformning. Enligt kritikerna har anstaltsbyggandet präglats av ett ensidigt säkerhetstänkande på bekostnad av behandlingsatmosfären. Särskilt har man kritiserat försöken att ersätta personal med tekniska anordningar som TV-övervakning och elektriska låsanordningar.

Även om kritiken i många fall har varit ensidig och överdriven torde den inte vara helt utan fog. Framför allt har anstaltens storlek på ett olyckligt sätt minskat den personliga kontakten mellan personal och intagna samtidigt som den har försvårat eller omöjliggjort individualiserade behandlingsformer som frigång, besökspermissioner m. m. Det har också varit svårt att individualisera kontrollen av de intagna, vilket medfört att en del av dessa behandlats med onödig restriktivitet.

Å andra sidan har Kumla och Österåker ofrånkomligen fyllt en viktig uppgift genom att de successivt har fått ta emot en allt större del av det verkligt svårskötta och farliga klientelet. Detta har inte endast medfört ökade möjligheter att klara omhändertagandet av denna grupp utan också bidragit till att man kunnat liberalisera arbetsformerna på andra anstalter. Särskilt Kumla har under de senaste åren i allt större utsträckning kommit att fungera som en riksanstalt för det mest komplicerade klientelet. Denna funktion har senast understrukits genom inrättandet av specialavdelningen för svårskötta internerade.

Uppfattningarna varierar om hur stor del av anstaltsklientelet som behöver tas om hand under särskilt kontrollerade former. Det är beredningens mening att behovet av platser av Kumlatyp numera är täckt. Under förutsättning att den av beredningen föreslagna differentieringen fungerar på önskvärt sätt torde man därför nu kunna inrikta byggnadsverksamheten på anstalter som i större utsträckning kan fungera som ett led i en behandlingskedja som syftar till att successivt slussa ut klienterna i frihet. Beredningen har som redan framgått angivit hur den ser på det fortsatta anstaltsbyggandet vid genomförandet av beredningens förslag till nytt anstaltssystem.

Det är mot bakgrund av vad nu har sagts som beredningen tar ställning till de förslag till byggande av nya anstalter som fångvårdens byggnadskommitté har lagt fram. Förslaget avser en ny centralanstalt för ungdomsräjongen i Uppsala, centralanstalt för norra räjongen i Vännäs, sidoanstalten Österåker, sluten sidoanstalt i Härnösand, öppen sidoanstalt i Herrljunga och renovering av fångvårdsanstalten i Norrköping.

Beredningen gör en bedömning av de olika förslagen som utmynnar i att de föreslagna byggnadsprojekten kan ifrågasättas av flera skäl. Bl. a. kommer ett genomförande av förslagen innebära en fortsatt koncentration av anstaltsbeståndet till ett fåtal större enheter. Detta strider mot den målsättning som beredningen har redovisat rörande dispositionen av kriminalvårdens anstaltssystem. Den integration mellan anstalts- och frivård som åsyftas skulle – om de föreslagna anstalterna kommer till utförande – i hög grad försvåras.

Investeringskostnaderna för den föreslagna nybyggnationen har beräknats till ett sammanlagt belopp av 231 milj. kr. Detta

belopp, som skulle ge ett platstillskott av 790 platser, bör jämföras med de 125 milj. kronor som en utbyggnad av 1 000 platser på lokalanstalter kan beräknas kräva. En betydelsefull fördel med det senare alternativet är att nybyggnationen kan ske successivt utan att några fördelar ur behandlingssynpunkt därmed går förlorade. Man har då möjlighet att anpassa utbyggnadstakten efter eventuella förändringar i påföljdssystemet och i domstolarnas praxis.

Av det anförda framgår att starka betänkligheter numera kan resas mot de principer för anstaltssystememets fortsatta utbyggnad efter vilka fångvårdens byggnadskommitté har haft att arbeta. Kriminalvårdsberedningen finner därför att de förslag som nu föreligger i form av program och bygghandlingar ej bör komma till utförande och att den ännu ej påbörjade planeringen av centralanstalter i södra och västra räjongerna ej bör komma till stånd. Norrköpingsanstaltens upprustning bör även i fortsättningen ske successivt och främst syfta till att anpassa byggnaderna till den typ av klientel för vilken de skall utnyttjas.

Vid detta ställningstagande har beredningen utgått från att beläggningen på anstalterna kommer att vara i stort sett oförändrad i förhållande till dagsläget. Beläggningen har emellertid stigit under de senaste månaderna. Beredningen har ansett att det är för tidigt att dra några slutsatser härav. Utvecklingen går också mot ett alltmer svårbehandlat klientel på anstalterna. Skulle den nu antydda utvecklingen fortsätta kan en omprövning av beredningens ställningstagande bli aktuell, inte minst mot bakgrund av att det nuvarande anstaltsbeståndet är gammalt och nerslitet. Om en sådan omprövning sker och lokaliseringspolitiska synpunkter därvid skall beaktas kan det komma i fråga att överföra det mera belastade klientelet på Härnösandsanstalten – som då kan användas som lokalanstalt – till en ny sluten anstalt i Vännäs och att där dessutom inrätta en narkomanvårdsavdelning. Denna anstalt bör i så fall uppföras med 60 platser.

13 *Öppen och sluten vård*

Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården diskuterar ingående frågan om öppen och sluten vård och anger som sin principiella ståndpunkt att anstaltsvården bör vara så öppen som möjligt under hela anstaltstiden. Skälen härför är enligt kommittén både behandlingsmässiga och humanitära. KAIK föreslår bl. a. att man skapar ett nät av frigångshem för att ge intagna som klarar en sådan vårdform möjlighet att komma igång med ett arbete eller en utbildning under anstaltstiden, som de kan fortsätta med efter frigivningen. KAIK föreslår också att man på de slutna anstalterna senarelägger inlåsningen av de intagna i bostadsrummen, som nu sker mellan kl. 19 och 20, med en timme. Härigenom skulle de intagna dels få ökade möjligheter att följa televisionsprogrammen dels få mera tid för studiecirklar och sammankomster med övervakare, anstaltsbesökare, yrkesvägledare m. fl.

Beredningen framhåller att de hinder för ett ökat utnyttjande av de öppna anstalterna som är förknippade med deras funktionssätt och lokalisering i stor utsträckning bör kunna övervinnas genom beredningens förslag. Med ett system av lokalanstalter kan man dels öka de intagnas möjligheter att tillbringa anstaltstiden i närheten av hemorten dels också vidga deras valmöjligheter i fråga om arbetsplacering genom ett utökat användande av frigångsinstitutet. De psykiskt handikappades problem kan bättre beaktas eftersom de psykiatriska konsulter som tillföres frivårdsdistrikten också har att ta sig an lokalanstaltsklientelet. Genom frivårdspersonalens medverkan i utskrivningsarbetet kan man undvika att öppenanstaltsklientelet får en sämre social service än andra intagna.

Vad beträffar de slutna anstalterna anser beredningen i princip att de inskränkningar som nu gäller i fråga om de intagnas rätt till gemenskap under fritid på de slutna anstalterna borde slopas. Men beredningen påpekar samtidigt att begränsning i fritidsge-

menskapen endast förekommer på anstalter, vilkas byggnadsmässiga utformning framtvingar detta. En ändring av nuvarande regler skulle på dessa anstalter medföra att mycket stora grupper av intagna hänvisades till gemenskap under helt okontrollerbara former. En uppdelning i smågrupper kräver både ombyggnad och personalförstärkningar. I avvaktan på sådana åtgärder eller på att dessa anstalter kan läggas ner måste det finnas möjlighet att fortfarande begränsa de intagnas fritidsgemenskap.

Beredningen framhåller vidare att en senareläggning av inlåsningen på de slutna anstalterna skulle kunna möjliggöra ett ökat och mera varierande utbud av fritidsaktiviteter på anstalterna. Å andra sidan visar gjorda beräkningar, att reformen skulle bli mycket kostnadskrävande. Merkostnaden för en timmas förlängd gemenskap skulle uppgå till 3,5 milj. kronor. Beredningens övriga förslag syftar bland annat till att öka de intagnas möjlighet till placering på öppna anstalter, där de får vistas i gemenskap under en större del av fritiden. Därigenom tillgodoses i viss mån önskemålet om ökad fritidsaktivitet. Med hänsyn härtill och vid den avvägning av angelägenhetsgraden av olika reformbehov som beredningen har att göra anser beredningen att senareläggning av inlåsningen får stå tillbaka för andra åtgärder. För att ge de intagna på slutna anstalter möjlighet att följa TV-programmen kan man överväga att utrusta bostadsrummen med TV-apparat. En sådan lösning ställer sig billigare än en senarelagd inlåsning. Beredningen avstyrker därför KAIK:s förslag.

14 *Behandlingsplanering*

För att effektivisera behandlingsplaneringen föreslår KAIK vissa personalförstärkningar på anstalterna. Beredningen framhåller att en utformning av personundersökningarna på det sätt som beredningen har föreslagit och frivårdens befattning med personundersökningarna kommer att medföra att dessa kan utnyttjas vid behandlingsplaneringen på ett helt annat sätt än nu. Endast en del smärre kompletteringar behöver göras. Härigenom uppnås en väsentlig arbetsbesparing.

Vad beredningen har föreslagit om region- och frivårdsorganisationerna innebär att frivårdens synpunkter kan beaktas i betydligt större utsträckning på planeringsstadiet. När den intagne vistas på lokalanstalt kommer planeringen huvudsakligen att skötas av frivårdstjänstemän. På riksanstalterna kan behandlingsplaneringen underlättas av att verksamheten vid dessa anstalter blir mer specialiserad vilket medför att redan placeringen av en klient vid en viss anstalt utgör en anvisning om hur hans anstaltsvistelse bör organiseras.

Nu angivna förhållanden innebär att arbetsbördan för assistentpersonalen på anstalterna minskas. Personalförstärkningar kan därför undvikas.

I enlighet med KAIK:s förslag föreslår beredningen att medel anslås för ersättare för tillsynspersonal och arbetsledare under den tid då de deltar i behandlingskollegier.

15 *Hälso- och sjukvård*

Av beredningens redogörelse för den rådande situationen framgår att det föreligger stora brister när det gäller hälso- och sjukvården på anstalterna. Det är beredningens uppfattning att de intagna vid kriminalvårdens anstalter i största möjliga utsträckning bör få tillgång till samhällets allmänna sociala insatser. Detta bör gälla även hälso- och sjukvården. Beredningen vill underlätta en sådan ordning genom att organisera anstaltsväsendet på sådant sätt, att ett större antal intagna vistas i omedelbar närhet till hemorten. De kan då, oavsett anstaltsintagningen, lättare upprätthålla kontakten med de läkare och sjukvårdsinrättningar som normalt har ansvaret för att de kommer i åtnjutande av den vård vartill de är berättigade.

För att ytterligare underlätta samarbetet med den allmänna sjukvården föreslår beredningen att man tar bort den begränsning i möjligheten att bereda de intagna sjukhusvård som ligger i bestämmelsen om

att den tid som fängelseådömda vistas utanför fångvårdsanstalt för att vårdas på sjukhus inte tillgodoräknas vid beräkningen av strafftiden med mer än en sjättedel av verkställighetstiden.

För att ett ökat samarbete med den allmänna sjukvården skall komma till stånd kräves emellertid en ändrad praxis vid vissa sjukvårdsinstitutioner. Framförallt gäller detta narkomanvården. Även i fråga om intagna med andra fysiska eller psykiska besvär är det emellertid av vikt att kriminalvårdsklientelets eventuella svårigheter att anpassa sig till gällande ordningsregler eller till övriga patienter inte får påverka bedömningen av deras vårdbehov.

Oaktat gynnsammare förutsättningar skapas att bereda de intagna sjukvård genom det föreslagna nya anstaltssystemet måste åtgärder vidtas för att förbättra kriminalvårdens sjukvårdssituation, såväl den akuta situationen som på längre sikt. Beredningen föreslår därför att för kroppssjukvården inrättas 4 tjänster som heltidsanställda läkare, 11 tjänster som sjuksköterskor på heltid och 6 tjänster som sjuksköterskor på halvtid samt för den psykiatriska vården 6 kuratorer med placering på psykiatriska kliniker.

16 *Aktiviteter på anstalterna*

I anslutning till synpunkter och förslag framlagda av KAIK behandlar beredningen olika frågor som rör aktiviteterna på anstalterna såsom arbetsdriften, rätten till ersättning för arbete och studier, verksamheten på häktena, skolutbildning, frigång och fritidsverksamhet. Bland beredningens förslag kan nämnas att beredningen förslår att 10 tjänster som verkmästare inrättas med placering som arbetsledare på häkten med minst 30 platser samt att medel anslås till arvode för organisatörer av arbetsdriften vid de övriga häktena. För terapeutisk verksamhet vid anstalterna föreslås ett anslag på 250 000 kronor.

När det gäller försök med marknadsmässig lön som har inletts vid en anstalt framhåller beredningen att en övergång till sådana avlöningsformer medför att de intagna ställs inför krav på betalning av skadestånd, underhållsbidrag, ersättning för uppehälle på anstalt osv. Resultatet härav kan bli att den del av ersättningen som vissa intagna får behålla för egen räkning inte märkbart skulle komma att överstiga det belopp de med nuvarande system kan disponera. Detta kan hos några komma att minska intresset för en fullgod arbetsinsats. Å andra sidan skulle det otvivelaktigt vara en väsentlig fördel om de intagna, genom att de har kunnat uppbära marknadsmässig lön för sitt arbete under anstaltsvistelsen, vore mindre ekonomiskt skuldbelastade vid frigivningen än som nu ofta är fallet. Risken för återfall i brottslig verksamhet på grund av att den frigivnes arbetsinkomst tas i anspråk genom exekutiva åtgärder får enligt beredningens mening icke förbises. Med hänsyn härtill och till det värde som ligger i att de intagna får vänja sig vid att planera sin ekonomi bör den beslutade experimentverksamheten genomföras och resultaten därav utvärderas.

17 *Arbetsplikten*

Enligt behandlingslagen är de intagna skyldiga att delta i arbete på anstalten. KAIK föreslår att arbetsplikten slopas. KAIK:s förslag beträffande arbetspliktens slopande grundas främst på uppfattningen att anstaltsarbetet kan ses som ett självständigt behandlingsinslag.

Beredningen framhåller att detta förutsätter att den intagne intellektuellt och känslomässigt gör en klar gränsdragning mellan sin speciella ställning som arbetstagare på en av kriminalvårdens arbetsplatser och sin totala situation som tvångsintagen på en fångvårdsanstalt. Detta strider enligt beredningen mot de erfarenheter som har gjorts vid de flesta typer av institutioner. Genom att slopa arbetsplikten uppnår man sannolikt inte den åsyftade terapeutiska effekten eftersom för den intagne den totala tvångssituationen är den helt dominerande upplevelsen. Anstaltsarbetet fyller en betydelsefull uppgift när det gäller att hindra den intagne

från att bli förslöad och passiviserad av anstaltsvistelsen. Ur denna synpunkt torde det vara mindre betydelsefullt huruvida arbetet utföres frivilligt eller under arbetsplikt.

Ett slopande av arbetsplikten ställer krav på andra aktiviteter. Det medför behov av både personal och lokaler. I regel kan de resursförstärkningar som här sätts in inte uppvägas av besparingar på andra håll. Differentieringen av anstalterna kan heller inte drivas så långt att man kan undvika att ha anstalter, där en del av de intagna arbetar och en annan del ägnar sig åt annan verksamhet.

Beredningen framhåller också att de medicinska resurserna har stor betydelse. Som har påpekats av KAIK görs den hälsokontroll som alla nyintagna måste genomgå ytterst schematiskt. Den nyintagnes fysiska hälsotillstånd undersöks mycket ytligt, hans psykiska kondition blir i regel inte alls föremål för utredning. Dessa brister sammanhänger helt med kriminalvårdens svåra situation i fråga om tillgång till läkar- och sjukvårdspersonal. Beredningen föreslår åtgärder för att förbättra sjukvårdssituationen. En grundligare undersökning av de nyintagna ger ett bättre underlag för besluten om arbetsplacering. Därvid kan man undvika att placera intagna i arbete som inte är anpassat till deras fysiska eller psykiska krafter.

Utöver vad nu har sagts framhåller beredningen att KAIK:s förslag är mycket kostnadskrävande. Vad som kan medföra kostnadsökningar är att de intagna som – om förslaget genomfördes – skulle föredra att inte arbeta måste sysselsättas på annat sätt. De ökade kostnaderna för alternativa sysselsättningar kommer i regel inte att minska platsbehovet inom arbetsdriften eftersom man ändå måste reservera arbetsplatser för de flesta intagna. Även i de fall då intagna undandrar sig all verksamhet ökar personalkostnaderna eftersom personalen på bostadsavdelningarna, som nu är starkt reducerad under den tid då flertalet intagna vistas på sina arbetsplatser, då måste förstärkas.

Reformen kan alltså leda till kostnadsökningar av en storleksordning som ej kan förhandsberäknas. Det enda som kan sägas är att kostnadsökningarna blir betydande.

På grund av vad nu har anförts avstyrker beredningen KAIK:s förslag.

18 *Intagnas kontakt med yttervärlden*

I anslutning till KAIK:s synpunkter och förslag, i vilka beredningen i väsentliga delar instämmer, behandlar beredningen frågorna om brevgranskning, besök, rätten att använda telefon, korttids- och långtidspermissioner.

Beredningen uttalar, att *brevgranskning* bör ifrågakomma endast när ordnings- och säkerhetssynpunkter så kräver.

Beredningen anser vidare att *besöksmöjligheterna* bör ökas genom att ytterligare besökslokaler inrättas och genom uppförande av besökshotell. Beredningen framhåller också att anstaltsbesöken delvis kan ersättas av besökspermissioner när de föreslagna lokalanstalterna har kommit i funktion.

Något samlat grepp om de kostnader som en vidgad besöksverksamhet enligt KAIK:s intentioner kan komma att medföra har inte kunnat erhållas. Det är ofrånkomligt att investeringskostnaderna blir relativt stora. Personalkostnaderna kommer också att öka. Med hänsyn till den betydelse som besöken har för de intagna anser beredningen dock att de föreslagna åtgärderna bör genomföras på längre sikt. I första hand bör man eftersträva att varje intagen får möjlighet till två besök i månaden.

När det gäller rätten att använda *telefon* föreslår beredningen att telefonautomater installeras på lokalanstalterna och på de riksanstalter där inte särskilda säkerhetskrav behöver upprätthållas.

I fråga om *korttidspermissioner* hänvisar beredningen bl. a. till vad som anförts i propositionen till riksdagen angående åtgärder mot narkotikabrottsligheten. Kostnaderna för ökad permissionsverksamhet är relativt stora men kan minskas genom annan

anstaltsplacering och ökade frigångsmöjligheter.

Beredningen tillstyrker KAIK:s förslag att de som har dömts till fängelse och internering i likhet med ungdomsfängelseklientelet skall kunna beviljas *långtidspermission i rehabiliteringssyfte* under pågående verkställighetstid. Rätt tillämpat kan ett sådant permissionsinstitut tillföra anstaltsvården betydligt vidgade möjligheter för en planmässig rehabiliteringsverksamhet. Samtidigt kan det utgöra ytterligare ett led i integrationen mellan anstalts- och frivård. Bl. a. kan man genom sådana långtidspermissioner skapa nya och mer differentierade möjligheter till vård av narkotikamissbrukare. Det är enligt beredningens uppfattning inte nödvändigt att göra möjligheten till långtidspermission enbart beroende av fullkomlig skötsamhet under anstaltstiden. Vad som därutöver skall avgöra bedömningen om permission skall beviljas eller ej bör enligt beredningens uppfattning vara de rehabiliteringsmöjligheter som skapas genom permissionen. En annan lämplig användning av långtidspermission kan enligt beredningens uppfattning vara placering i utvalda enskilda hem. Att med hjälp av långtidspermissioner förkorta den dömdes anstaltsvistelse kan synas medföra en uttunning av påföljdens allmänpreventiva effekt. Under förutsättning av att permissionen planeras med tillräcklig noggrannhet och att kravet på efterlevnad av permissionsvillkoren upprätthållas kan man dock även i denna form åstadkomma kontroll av permittentens livsföring samtidigt som förutsättningarna för hans rehabilitering förbättras.

Med hänsyn till att riksanstaltsklientelets resekostnader ökar vid vidgade möjligheter till korttidspermission och för att öka möjligheterna till långtidspermission föreslår beredningen att anslaget Omkostnader för permittenter och frigivna räknas upp med ytterligare 500 000 kronor.

Frågorna om *förtroenderådens inbördes kommunikation* och om de s. k. *anstaltstidningarna* har inför beredningen tagits upp av representanter för de intagnas förtroenderåd.

Kriminalvårdsstyrelsen har bedömt brevväxling och telefonsamtal mellan olika anstalters förtroendemåd vara likvärdiga med korrespondens till och från enskilda intagna. Styrelsen har därför funnit att granskningen bör följa samma regler som gäller för sådan korrespondens. De intagnas talesmän har däremot hävdat att behandlingslagens regler för enskild intagen inte kan tillämpas på förtroenderåden.

I anstaltstidningarna publiceras i stor utsträckning inlägg med ett mot kriminalvården starkt kritiskt innehåll. Också enskilda tjänstemän har angripits med kränkande tillmälen. Tidningarna sprids till en krets av personer utanför anstalten. Med anledning härav har på några anstalter tidningarnas spridande utanför anstalten förbjudits. Dessa åtgärder har godtagits av kriminalvårdsstyrelsen.

Kriminalvårdsstyrelsen har bl. a. framhållit, att anstaltstidningarna ofta tillverkas av material och med hjälp av utrustning som tillhandahålles av kriminalvården. Det måste främst för de angripna men även för övrig personal och för allmänheten te sig märkligt om styrelsen på detta sätt skulle understödja en verksamhet som syftar till att kränka verkets egna tjänstemän. Eftersom anstaltstidningar utkommer i form av stencilerade skrifter kan de inte bli föremål för ansvarsprövning enligt tryckfrihetsförordningen.

Beredningen framhåller som mycket angeläget att de intagna och deras organisationer bereds frihet dels att i åsiktsbildande syfte kommunicera inbördes dels att genom skrifter framföra kritik mot kriminalvården och annan samhällsverksamhet i syfte att påverka ansvariga myndigheter och den allmänna opinionen. Friheten kan dock inte få sträcka sig längre än vad som gäller för opinionsbildning i allmänhet.

Beträffande förtroenderådens korrespondens måste utgångspunkten för bedömningen vara att de intagna individuellt är underkastade inskränkningar i sin frihet att kommunicera med yttervärlden. Samma inskränkningar måste gälla för de intagnas

organisationer och medlemmarna av dessa. En annan ordning är otänkbar, framför allt om möjligheterna till brevgranskning begränsas till att enbart gälla den kontroll som anses nödvändig för ordning och säkerhet på anstalten. Beredningen delar således kriminalvårdsstyrelsens uppfattning i denna fråga. I behandlingslagen bör för klarhetens skull också frågan om förtroenderådens korrespondens regleras.

Beträffande anstaltstidningarna framhåller beredningen att de personer som medverkar i dessa i regel inte kan göras ansvariga för innehållet i tidningarna, oavsett hur oriktiga eller ärekränkande deras uppgifter är. Det kan inte godtas att kriminalvården genom passivitet eller t. o. m. genom att tillhandahålla material och utrustning kan komma att medverka till spridandet bland allmänheten av sanningslösa och för enskilda befattningshavare grovt kränkande uttalanden. Hänsyn till personalen och kravet på en sund och saklig nyhetsförmedling motiverar att åtgärder skall kunna vidtas för att hindra sådana företeelser. Beredningen ansluter sig därför även i denna fråga till kriminalvårdsstyrelsens uppfattning.

Beredningen anser det emellertid vara angeläget att undvika sådana ingrepp i de intagnas rätt att kommunicera sinsemellan och med yttervärlden som uppfattas som en kränkning av yttrandefriheten. Å andra sidan måste tillses att kriminalvårdsmyndigheterna inte kan göras ansvariga för eventuella ärekränkande uttalanden. En ordning som kan tillgodose båda dessa önskemål skulle vara att man hänvisar de intagna till att utanför anstalten låta upprätta och sprida ifrågavarande skrifter men tillåter att manuskript till artiklar m. m. i sådana skrifter får utföras från anstalten. Beredningen förslår att denna ordning tillämpas i fortsättningen. Frågan om ansvaret för sådana skrifter får bedömas enligt allmänt gällande ansvarsbestämmelser.

19 *Intagnas medinflytande*

Frågan om de intagnas medinflytande på behandlingen har tilldragit sig stort intresse i den allmänna debatten med anledning av de krav på besluts- och förhandlingsrätt som har framförts av representanter för de intagnas förtroenderåd. Dessa har menat att det föreligger ett avtalsbart partsförhållande mellan kriminalvårdsstyrelsen och de intagna.

Beredningen uttalar att uppfattningen om ett sådant partsförhållande är oförenligt med gällande lagstiftning. Inte heller är det möjligt att i en ny behandlingslag införa bestämmelser som förutsätter ett sådant förhållande. En ordning motsvarande vad som råder på den allmänna arbetsmarknaden kan inte komma i fråga, eftersom ingendera parten har eller kan ges frihet att bestämma huruvida han vill delta i verksamheten eller ej. Den intagne är av domstol ålagd att undergå en viss påföljd, kriminalvårdsverket har att svara för verkställigheten av denna påföljd.

När det gäller möjligheterna för kriminalvårdsmyndigheten att träffa överenskommelser med representanter för de intagna anför beredningen följande: De regler som gäller för kriminalvårdens verksamhet är och måste vara reglerade genom författning. De kan därför inte vara förhandlingsbara för myndigheten. Inte heller kan denna göra utfästelser i sådana ekonomiska frågor som avgöres av de anslagsbeviljande instanserna. Personalens arbetsvillkor är i betydande utsträckning reglerade genom avtal. Dessa kan inte förändras genom ensidiga beslut från verkets sida.

Med de begränsningar som nu har redovisats bör enligt beredningen ökade insatser göras för klienternas aktiva medverkan vid utformningen av verksamheten vid anstalterna. I första hand bör detta ske genom att varje enskild intagen vid behandlingskollegier eller på annat sätt bereds tillfälle att ta ställning till hur hans anstaltsvistelse skall planeras. Även de organiserade former för klientmedverkan

som efter hand vuxit fram i form av förtroenderåd och samrådsorgan bör på allt sätt uppmuntras och understödjas. Beredningen har för sin del ansett det naturligt att för sitt arbete ta del av de intagnas synpunkter. Ett liknande förfaringssätt bör enligt beredningens mening även i fortsättningen kunna tillämpas i frågor som på ett betydelsefullt sätt påverkar anstaltsklientelets situation. Beredningen anser att de intagnas rätt till medinflytande bör fastslås i behandlingslagen.

Från personalhåll har framförts farhågor att samrådsverksamheten skall komma att ta alltför stor del av arbetstiden i anspråk till förfång för andra angelägna uppgifter. Enligt beredningens bedömning krävs viss personalförstärkning på de största anstalterna. Beredningen föreslår därför, att personalen vid Kumla-, Österåker-, Hall-, Norrtälje- och Tidaholmsanstalterna förstärks med vardera en assistenttjänst för handläggning av samrådsfrågor. Samtidigt föreslås att ersättning utgår till den personal som utanför ordinarie arbetstid deltar i samrådsverksamhet.

20 *Enrumsbehandling*

Enrumsbehandling kan enligt behandlingslagen komma i fråga av olika anledningar, nämligen såsom disciplinstraff, i avvaktan på utredning rörande regelbrott, när intagen genom sitt uppförande utövar ett menligt inflytande på andra intagna eller när ordning och säkerhet så kräver. Nyintagna kan hållas i enrum och enrumsbehandling kan också ske på den intagnes egen begäran. Vidare är det möjligt att för kort tid isolera en intagen som på grund av våldsamt uppträdande utgör ett hot mot anstaltens säkerhet och därvid även belägga honom med fängelse. Beredningen behandlar samtliga dessa fall av enrumsbehandling.

Beredningen anför inledningsvis, att i alla sociala kollektiv skrivna eller oskrivna regler existerar för den inbördes samvaron liksom också sanktioner mot dem som bryter mot reglerna. I regel är sanktionerna ganska milda men ändå fullt effektiva, eftersom regelbrytaren är angelägen om att stå i ett gott förhållande till övriga gruppmedlemmar. När det gäller kriminalvårdens anstaltsklientel är detta inte alltid fallet eftersom de intagna i den tvångssituation som de befinner sig har svårt att känna solidaritet med omgivningen. Anstaltskollektivet skiljer sig sålunda från andra kollektiv genom att det upprätthålles med tvång. Detta skapar kontrollproblem som inte finns i andra kollektiv. Till detta kommer att i anstaltskollektivet ingår människor beträffande vilka ett utmärkande drag just är att de inte har förmått anpassa sig i kollektiv verksamhet.

Allt detta medför att allmänt förekommande medel för att upprätthålla social kontroll stundom visar sig otillräckliga på en anstalt. Eftersom frånvaron av kontroll sannolikt skulle leda till förhållanden som vore outhärdliga både för personal och intagna har man vid sidan av mera allmänt tillämpade sanktioner som tillsägelser, löneavdrag m. m. tvingats tillgripa åtgärder som kan framstå som hårda. Den mest iögonfallande av dessa kontrollmedel är enrumsbehandlingen såväl när den tillgrips som behandlings- eller säkerhetsåtgärd som när den fungerar som disciplinmedel.

Enrumsbehandling har kritiserats såsom en inhuman och förlegad åtgärd för att lösa konfliktsituationer. Den anses också kunna medföra allvarliga medicinska men för den isolerade. Genom att den kombineras med andra åtgärder blir effekten ofta att den felande drabbas av en dubbelbestraffning.

Beredningen slår för sin del fast att den är bestämd motståndare till ingripanden som avskär en intagen från kontakten med andra människor för en längre tid. Grundläggande för beredningens bedömning är också att man bör undvika dubbelbestraffningar. Vidare bör man tillse att disciplinära ingripanden inte försvårar behandlingen. Dessa synpunkter bör vara vägledande vid ställningstagandet till frågan om enrumsbehandling.

Ett alternativ till enrumsbehandlingen är att som *disciplinmedel* utnyttja olika åtgärder som förflyttning till mera restriktiv

anstalt, indragning av permissioner och frigång samt senareläggning av villkorlig frigivning. Beredningen anser att sådana åtgärder medför avsevärda nackdelar. Allt för täta förflyttningar leder lätt till att uppgjorda behandlingsprogram måste avbrytas och att systematiska utskrivningsförberedelser försvåras. Täta förflyttningar leder dessutom till att transportkostnaderna ökar. Genom att utnyttja åtgärder av detta slag som disciplinmedel riskerar man vidare att bryta mot principen att sanktioner inte onödigtvis skall innebära dubbelbestraffningar.

Vad först gäller lindrigare förseelser anser beredningen att ett utnyttjande av åtgärder av nyss angivet slag ofta skulle få allt för vittgående konsekvenser för den intagne. Beredningen föreslår verksamhetsformer vid anstalterna, vilkas genomförande i hög grad är beroende av att verkställigheten av straffet kan genomföras på ett planmässigt sätt. Ett alltför flitigt användande av t. ex. förflyttningar och indragen frigång försvårar en sådan planering. Beredningen anser dessa invändningar så väsentliga att åtgärder av detta slag bör avvisas.

Å andra sidan måste man räkna med att de intagna på anstalterna ibland kommer att göra sig skyldiga till förseelser mot anstaltsordningen som visserligen inte är av särskild allvarlig karaktär men som ändå inte kan förbli opåtalad med hänsyn till den ogynnsamma effekt som detta skulle kunna få både på den felande och på hans medintagna. Med beredningens nyss angivna ställningstagande återstår inte någon annan sanktion vid lindrigare förseelser än ett kortvarigt isoleringsstraff. Därvid bör beaktas att i flertalet fall den intagne, när beslutet om disciplinär åtgärd skall fattas, redan har placerats i enrum genom att han har omhändertagits för utredning. Ur den intagnes synpunkt är i regel ett sådant omhändertagande att betrakta som ett straff. Det ter sig för honom förmodligen mera acceptabelt om den disciplinära åtgärden innebär att han under ytterligare en kort tid får kvarstanna i enrum än om han efter avslutad utredning bestraffas på annat sätt, t. ex. genom senare frigivning.

Vad här anförts innebär enligt beredningens uppfattning att övervägande skäl talar för att man för lindrigare förseelser bibehåller en sanktion som består i ett kortare isoleringsstraff. Detta bör inte kunna bestämmas till längre tid än 7 dagar i stället för nuvarande 30 dagar för fängelseklientelet. Samtidigt förutsättes att den nuvarande läkarkontrollen bibehålles. I strafftiden skall inräknas den tid varunder den dömde har varit omhändertagen för utredning. De nuvarande reglerna om förlust av särskilda förmåner, av rätten att inköpa vissa varor och om förbud att inneha tidningar m. m. bör slopas.

Om ett isoleringsstraff har utmätts skall det stå fullt klart att inga ytterligare sanktioner får ifrågakomma för den förseelse för vilken straffet använts. Straffet får således inte kombineras med sanktioner av behandlingsmässig natur. Nuvarande bestämmelser i 26 kap. 7 § brottsbalken föreslås ändrade så att reglerna om "prövning av den dömdes uppförande under anstaltstiden och sinnesinriktning vid den tid då frigivning ifrågasättes" utbytes mot en bestämmelse att hänsyn skall tas till sådan misskötsamhet under anstaltsvistelsen som inte har föranlett disciplinär bestraffning.

Vad som här sagts kan enligt beredningens uppfattning inte gälla för allvarligare förseelser, t. ex. våld mot personal, rymning samt svårare fall av arbetsvägran, avvikande från permission eller frigång. I sådana fall är det nämligen ofrånkomligt att förseelsen måste komma att påverka den intagnes förhållanden på anstalten. I konsekvens härmed skall isoleringsstraff inte ifrågakomma utan sanktionen i stället bestå i indragning av förmåner såsom permission m. m. I regel kommer förseelser av detta slag också att leda till att frigivningen senareläggas.

Valet av sanktion kommer på detta sätt att för den intagne omedelbart klargöra förseelsens svårighetsgrad. Ett isoleringsstraff innebär således att förseelsen har bedömts som mindre allvarlig och att den inte

kommer att föranleda ytterligare påföljder. Om däremot sådant straff inte utdömes är det klargjort att förseelsen är av allvarlig art och att den felande har att vänta mera långtgående konsekvenser.

De här framlagda förslagen innebär

att alla disciplinstraff över 7 dagar tas bort

att en långtgående liberalisering sker i fråga om påföljder för lindrigare förseelser

att de intagnas rättssäkerhet tillgodoses på ett avsevärt bättre sätt än f. n., framför allt genom att dubbelbestraffningar undvikes

att behandlingsplaneringen underlättas.

Beredningens kritiska inställning till långvarig isolering gäller även i fråga om *enrumsbehandling av annan anledning* än begångna förseelser eller brott.

Vanligast är det fall då en intagen i omedelbar anslutning till en förseelse inom anstalten eller vid återkomsten efter avvikande eller misskött permission placeras i enrum i avvaktan på utredning rörande omständigheter kring regelbrottet. En sådan enrumsplacering blir i regel kortvarig.

Denna typ av enrumsbehandling kan enligt beredningens uppfattning inte undvaras om man skall undvika att den oro som en sådan händelse vanligen medför på anstalten inte skall leda till att ordning och säkerhet sätts i fara. Det föreslagna förfaringssättet vid disciplinära bestraffningar innebär en ytterligare garanti för att utredningstiden inte onödigtvis förlängs. Dessutom har beredningen föreslagit att tiden skall avräknas.

Ett annat fall avser den enrumsbehandling som tillgripes när en intagens uppförande är sådant att han utövar ett menligt inflytande på andra intagna eller när ordning och säkerhet så kräver. I detta fall gäller en tidsbegränsning på en månad. Denna kan dock förlängas med ytterligare sex månader.

Sådan isolering bör enligt beredningens uppfattning liksom enligt gällande praxis utnyttjas endast i speciella undantagsfall t. ex. när rikets säkerhet så kräver eller när den intagne är uppenbart farlig för personalens eller medintagnas säkerhet till liv och hälsa. Även i dessa fall bör tidsmarginalerna förkortas. Beslut om isolering bör omprövas minst en gång i månaden. I övriga fall bör enrumsvistelsen ersättas med att den intagne placeras i en liten grupp med särskilda övervakningsmöjligheter.

När det gäller enrumsbehandling av nyintagna framhåller beredningen att man även i dessa fall i största möjliga utsträckning bör ersätta enrumsplaceringen med möjlighet till gemenskap i smärre grupper. Beredningen har i dessa fall dessutom föreslagit åtgärder avsedda att avsevärt förkorta tiden för behandlingsundersökning.

Beredningen föreslår vidare att frivillig isolering endast bör ifrågakomma i de fall då den intagna kan åberopa beaktansvärda skäl för sin önskan härom. Innan framställning om enrumsvistelse bifalles bör eventuella medicinska hinder häremot utredas genom läkarkontroll.

Beredningen anser vidare att möjligheten att isolera intagen som uppträder våldsamt och utgör ett hot mot anstaltens säkerhet inte kan undvaras.

21 *Personalfrågor*

Beredningen behandlar ingående kriminalvårdspersonalens olika problem och understryker de svåra uppgifter som framför allt vård- och tillsynspersonalen ställs inför och den ömtåliga och utsatta situation i vilken personalen befinner sig när den skall såväl lösa bevaknings- och säkerhetsuppgifter som fullgöra sin vårdfunktion. Beredningen anser det angeläget att vård- och tillsynspersonalen i större utsträckning deltar i behandlingsarbetet och anvisar olika vägar att uppnå detta.

Bl. a. föreslår beredningen att man försöksvis inrättar fjorton tjänster i vårdargrad vilka utöver den schemabundna personalen skall medverka i behandlingsarbetet. Detta försök bör göras vid några riksanstalter. Om försöket visar sig framgångsrikt bör antalet sådana tjänster utökas. På lokalanstalterna bör man däremot pröva huruvida personaltid kan frigöras genom att bevakningstjänsten begränsas.

Beredningen uttalar sig också om den försöksverksamhet med observationsrapporter och därpå grundat samrådsförfarande som har pågått en tid efter initiativ av tillsynsutredningen. Beredningen anser att det ännu är för tidigt att dra några bestämda slutsatser av vad som hittills har framkommit. En ökad kunskap om de intagnas personliga läggning och egenskaper är givetvis värdefull. Beredningen är dock – av skäl som inför beredningen har anförts av representanterna för förtroenderåden – kritisk mot utformningen av den betygssättning som sker av de intagnas uppträdande och attityder. Det i försöksverksamheten ingående samrådet mellan olika personalgrupper är värdefullt och bör fullföljas. Beredningen föreslår därför att försöksverksamheten fortsätter men modifieras så att betygssättningen av uppträdandet på anstalten ersätts med en bedömning som mera inriktar sig på de intagnas förutsättningar för en anpssning till tillvaron utom anstalten.

När det gäller arbetsledarpersonalen anser beredningen att det är värdefullt att kunna utnyttja civil arbetskraft som komplement till arbetsledarnas insatser och att man bör pröva detta ytterligare, t. ex. genom att civil arbetskraft försöksvis tillförs någon av kriminalvårdens större verkstäder. Beredningen tillstyrker också ett av kriminalvårdsstyrelsen framfört yrkande om medel för inomverksutbildning av arbetsledarpersonal.

Beträffande assistentpersonalen på anstalterna framhåller beredningen att ett genomförande av beredningens förslag att frivårdspersonalen skall medverka i planeringsarbetet och överta ansvaret för det kurativa arbetet på häkten och småanstalter avsevärt minskar assistenternas arbetsbörda. Beredningen föreslår också förbättringar av kontorsorganisationen.

Vidare föreslår beredningen att en ny utredning tillsätts för en allmän översyn av anstaltspersonalens arbetsuppgifter.

När det gäller frivårdspersonalen framhåller beredningen bl. a. att med den förstärkning av frivårdspersonalen som beredningen föreslår bör nya arbetsformer kunna användas i större utsträckning än hittills.

22 *Information och kontaktverksamhet*

Beredningen framhåller som angeläget att man låter kriminalvårdstjänstemän medverka i skolorna med information om kriminalvårdens syften och verksamhet. För ledning av den externa informationen föreslår beredningen att kriminalvårdsstyrelsen förstärks med en tjänst på handläggarnivå och en biträdestjänst.

Beredningen föreslår också vissa åtgärder för att förbättra informationen till personal och intagna och för information och utbildning av övervakare.

Beredningen anser att en av de väsentligaste förutsättningarna för att de intagna skall anpassas i samhället är att de får lämpliga anställningar och kan anpassa sig till arbetsmiljö och arbetskamrater. Överläggningar har inom beredningen ägt rum med representanter för LO och TCO om kriminalvårdens samarbete med arbetsmarknadens organisationer. Därvid har framkommit att samarbetet mellan organisationerna och kriminalvården lämpligen kan koncentreras till informationsfrågor, utbildnings- och meritvärderingsfrågor och frågor om introduktion och uppföljning av enskilda klienter. Informationsfrågorna är därvid mest angelägna och beredningen föreslår att informationsmaterial sammanställs centralt och tillställs organisationerna.

23 *Nämnderna*

Beredningen förslår att en utredning tillsätts för att se över de centrala nämndernas och övervakningsnämndernas uppgifter och organisation.

24 *Kostnader och plan för genomförandet*

Beredningen beräknar de sammanlagda driftskostnadsökningarna vid genomförandet av beredningens förslag till ca 34 milj. kr. Förslagen föreslås bli genomförda under en

5-årsperiod med början år 1974. De sammanlagda kostnaderna för anstaltsbyggande beräknas till ca 125 milj. kronor. Genomförandet föreslås ske under en 15-årsperiod. Kostnadernas fördelning och planen för genomförandet framgår av kap. 35 tabell 2–3.

I Bakgrunden till kriminalvårdsberedningens förslag

1 Kriminalvårdens organisation

1.1 *Kriminalvårdsverket*

Kriminalvårdsstyrelsen är central förvaltningsmyndighet för ärenden om kriminalvård och chefsmyndighet för kriminalvårdsdirektörerna, fångvårdsanstalterna, de allmänna häktena och skyddskonsulentorganisationen. Styrelsen och underordnade myndigheter utgör kriminalvårdsverket. Övriga organ som i likhet med kriminalvårdsstyrelsen självständigt handlägger kriminalvårdsfrågor är de tre centrala nämnderna – kriminalvårdsnämnden, ungdomsfängelsenämnden och interneringsnämnden – samt övervakningsnämnderna.

1.2 *Kriminalvårdsstyrelsen*

Kriminalvårdsstyrelsen fick sin nuvarande organisation genom beslut vid 1969 års riksdag. Bestämmande för organisationens utformning var att vissa administrativa arbetsrutiner överfördes till automatisk databehandling samt övergången till ett mer programinriktat budgetsystem. Statsmakterna bedömde det också som angeläget att de funktioner inom kriminalvårdsstyrelsen som hade att ta sikte på kriminalvårdsverksamhetens stora planerings- och utvecklingsfrågor blev personalmässigt tillgodosedda.

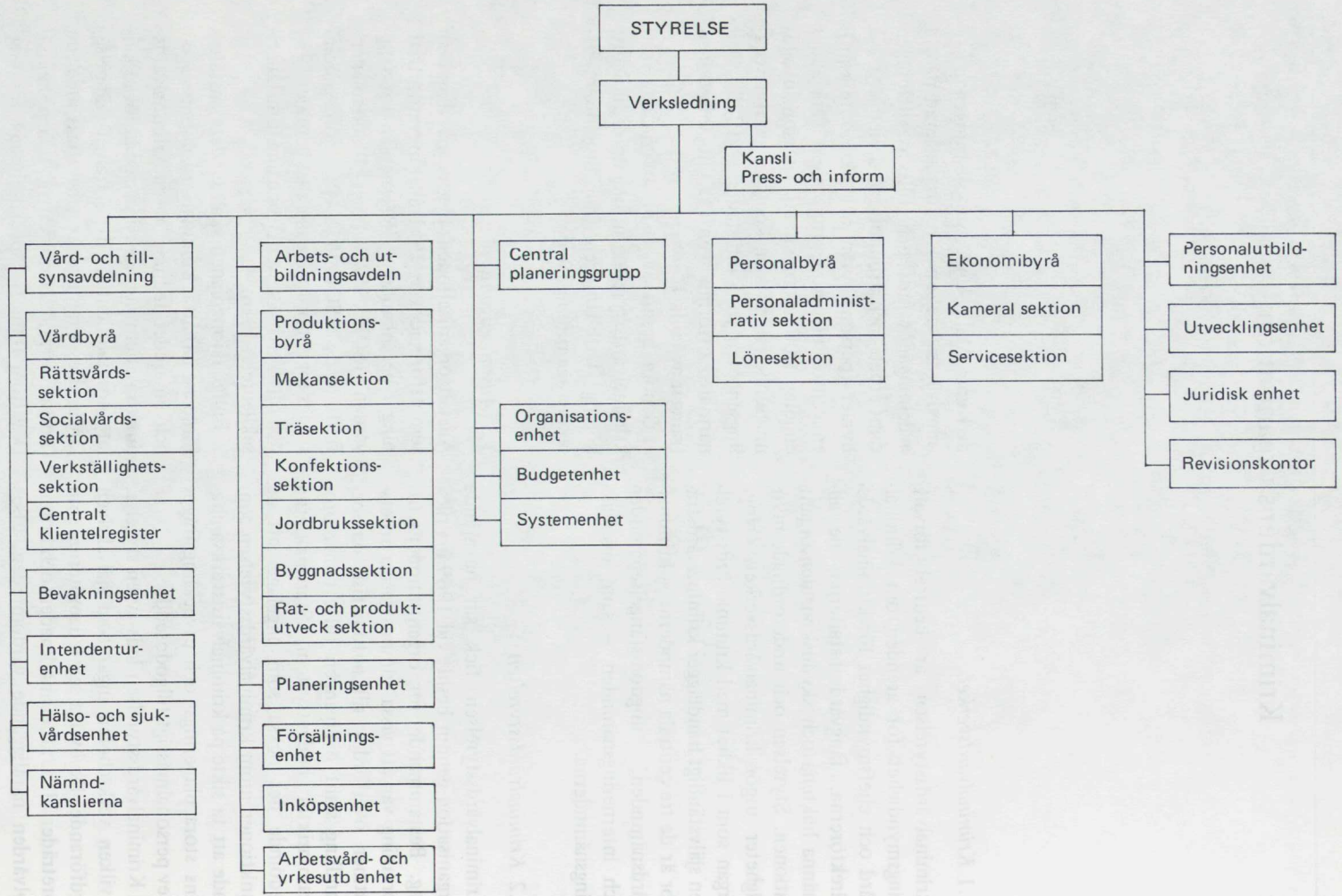
Kriminalvårdsstyrelsen leds av en styrelse, i vilken verkschefen ingår som självskriven ordförande. De övriga sex ledamöterna, som företräder bl. a. arbetsmarknaden och kriminalvården näraliggande vårdområden, utses av Kungl. Maj:t. Under verksledningen är kriminalvårdsstyrelsen f. n. organiserad på två avdelningar (vård- och tillsynsavdelningen samt arbets- och utbildningsavdelningen), två byråer (personalbyrån och ekonomibyrån), en central planeringsgrupp samt fyra andra enheter (juridiska enheten, personalutbildningsenheten, revisionskontoret samt utvecklingsenheten som inrättades år 1970). Den närmare utformningen av organisationen framgår av tablå 1.

Genom beslut av 1971 års riksdag skall kriminalvårdsstyrelsen utlokaliseras till Norrköping. Utflyttningen från Stockholm beräknas äga rum år 1976.

1.3 *Anstaltsorganisationen*

Anstaltsorganisationen bygger på den plan som utformades av 1951 års fångvårdsutredning i betänkandena "Räjongplan för fångvården" (SOU 1952:21) och "Räjongplanens fullföljande" (SOU 1955:40). Denna genomfördes för det ordinära anstaltsklientelet 1954 och för säkerhetsanstalts- och ungdomsfängelseklientelet 1956.

Enligt räjongplanen skall landets anstalter fördelas på åtta kriminalvårdsräjonger, var och en under ledning av en kriminalvårdsdirektör. Fem räjonger är avsedda för så kallat normalklientel, dvs. främst fängelsefångar. Dessa räjonger är geografiskt indelade (norra, östra, södra, västra och inlands), Dessutom finns tre specialräjonger för ung-

Tablå 1. Kriminalvårdsstyrelsens organisation den 1 juni 1972

doms-, interneringS- resp. kvinnoklientel. Utanför räjongsystemet står kriminalvårdens mentalsjukhus Håga. I varje räjong finns en centralanstalt, i regel räjongens största slutna anstalt. Där tas i första hand emot nyintagna med längre verkställighetstider som skall genomgå s. k. behandlingsundersökning. På centralanstalten finns dessutom i regel specialavdelningar för psykiatrisk vård, kroppssjukvård och för speciellt svårbehandlade. Allt efter räjongens storlek finns dessutom ett antal sidoanstalter, som kan vara slutna eller öppna. Av anstaltsbeståndet består ca 40 % av relativt nybyggda anstalter. Återstoden består i stor utsträckning av mer än hundra år gamla cellfängelser.

Tablå 2 utvisar anstaltsorganisationen den 1 juli 1972. Se även karta (bilaga 1).

1.4 *Frivårdsorganisationen*

Frivårdsorganisationen har huvudsakligen utformats i enlighet med det förslag som avgavs av 1956 års eftervårdsutredning (SOU 1961:16) och som antogs av 1962 års riksdag.

Som framgår av tablå 3 är landet indelat i ett antal frivårdsdistrikt – f. n. 45 st – vart och ett under ledning av en skyddskonsulent.

När det gäller behandlingsarbetet är skyddskonsulenten underställd en eller flera lokala nämnder, övervakningsnämnder – f. n. 50 st – samt tre centrala nämnder, kriminalvårdsnämnden, ungdomsfängelsenämnden och interneringsnämnden. I administrativt avseende är frivårdsdistrikten inordnade under de geografiska kriminalvårdsräjongerna.

Skyddskonsulenten skall i sin verksamhet samarbeta med övriga sociala myndigheter, bl. a. ungdomsvård, nykterhetsvård, socialvård och arbetsförmedling. Konsulenten skall också biträda de domstolar som finns inom distriktet.

Inom frivården arbetar under skyddskonsultenternas ledning ett stort antal övervakare. Deras viktigaste uppgift är att söka uppnå en personlig kontakt med de övervakade, samtidigt som de är skyldiga att regelbundet till skyddskonsulenten rapportera klienternas förhållanden.

För frivårdsverksamheten finns på vissa orter inrättade frivårdshotell. Så är fallet i Borås, Norrköping och Örebro. I Västerås finns ett inackorderingshem.

1.5 *Nämnderna*

1.5.1 Centrala nämnderna

Interneringsnämnden, som tillkom med 1927 års lagstiftning om internering och förvaring, beslutar i frågor om övergång mellan vård i och utom anstalt och om påföljdens upphörande för dem som har dömts till internering. Nämnden avger även yttranden till åklagare och domstol i frågor rörande internering.

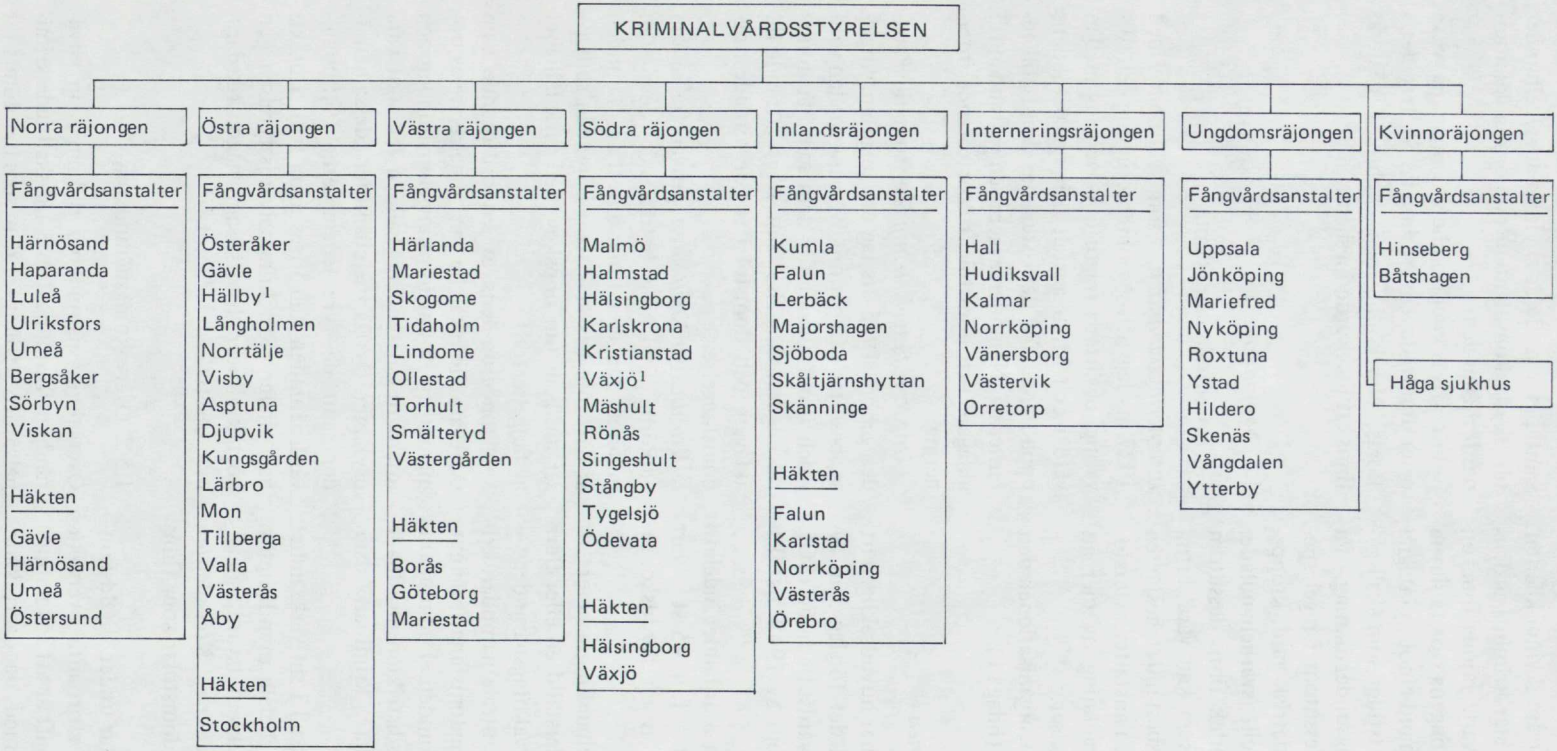
Ungdomsfängelsenämnden, som tillskapades genom 1935 års lag om ungdomsfängelse, beslutar i frågor om övergång mellan vård i och utom anstalt för dem som har dömts till ungdomsfängelse samt avger yttrande till åklagare och domstol i frågor rörande ungdomsfängelse.

Kriminalvårdsnämnden prövar frågor om villkorlig frigivning beträffande dem som undergår fängelse i mer än ett år. Nämnden är därjämte besvärsinstans i ärenden som avser ansökan om uppskov med verkställighet av fängelsestraff.

Nämnderna leds av en ordförande som skall vara eller skall ha varit innehavare av domarämbete. I ungdomsfängelsenämnden och interneringsnämnden skall en ledamot vara psykiater. Övriga tre ledamöter i dessa nämnder samt de fyra ledamöterna i kriminalvårdsnämnden kan utses mera fritt. I praxis har chefen för kriminalvårdsstyrelsen, en högt kvalificerad jurist samt någon riksdagsman utsetts som ledamot.

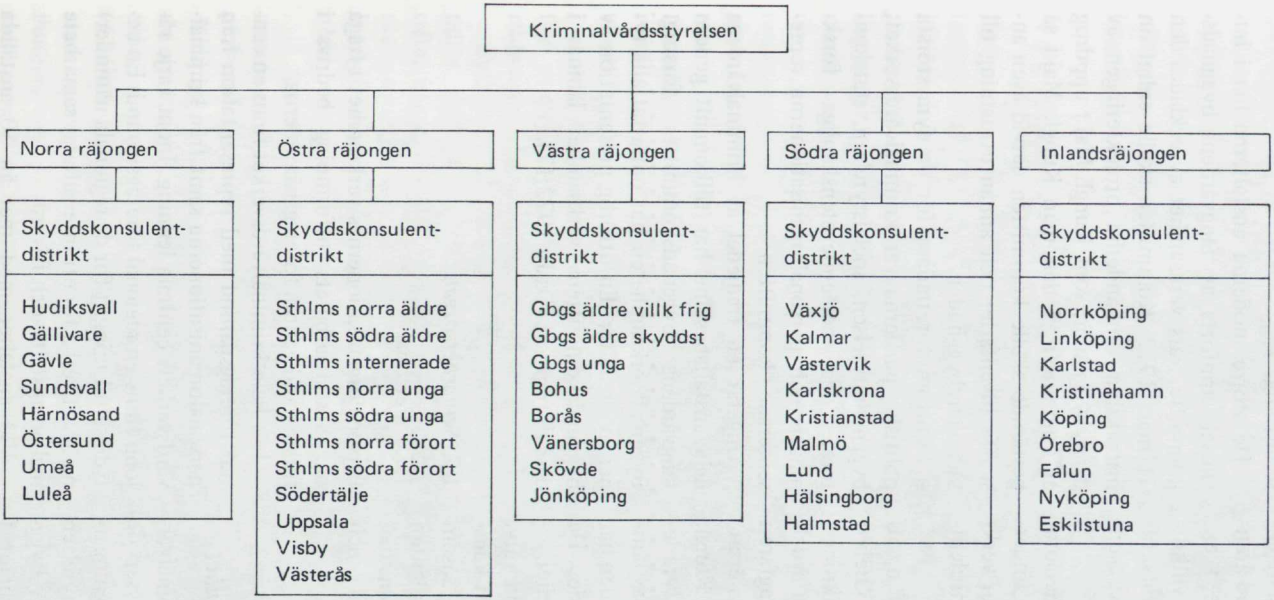
1.5.2 Övervakningsnämnderna

Övervakningsnämnderna tillkom i sin nuvarande utformning 1965. De skall leda kriminalvården i frihet för dem som har dömts till

[1] Tillhör ungdoms- resp. interneringsräjongen t. o. m. 30 september 1972.

Tablå 2. Anstaltsorganisationen den 1 juli 1972

Tablå 3. Frivårdsorganisationen den 1 juli 1972

skyddstillsyn samt för dem som är villkorligt frigivna från fängelse eller som efter dom till ungdomsfängelse eller internering vårdas utom anstalt. I denna egenskap har övervakningsnämnderna att lämna skyddskonsulenterna och övervakarna anvisningar och direktiv för deras verksamhet i frivården. Övervakningsnämnderna beslutar också i betydande utsträckning om övergång från anstaltsbehandling till vård i frihet samt i en rad ärenden av betydelse för den övervakade, t. ex. om upphörande av övervakning för villkorligt frigivna och för dem som dömts till skyddstillsyn, om åtgärder vid misskötsamhet, om tillfälligt omhändertagande.

Övervakningsnämndernas verksamhetsområde omfattar en eller flera allmänna underrätters domkrets. I regel sammanfaller verksamhetsområdena med skyddskonsulentdistrikten.

Antalet övervakningsnämnder är f. n. 50 st. I Stockholm, Göteborg, Malmö, Örebro och Södertälje är respektive övervakningsnämnder uppdelade på två eller flera avdelningar. Ordföranden, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt dennes ersättare, som skall vara lagfaren, utses av Kungl. Maj:t. Nämnden består därutöver av fyra ledamöter jämte ersättare. Dessa utses av länsstyrelsen i det län, inom vilket nämnden har sitt huvudsakliga verksamhetsområde. De bör ha erfarenhet av ungdomsvård eller arbetsförmedling eller eljest i allmänna värv. Nämnden skall om möjligt förlägga sitt kansli till skyddskonsulentexpeditionen. Såsom föredragande tjänstgör skyddskonsulenten eller dennes assistent i frivårdsärenden, medan ärenden rörande intagna beredes och föredrages av tjänsteman vid anstalten.

1.6 *Kriminalvårdens byggnadsverksamhet*

Ansvaret för nyproduktionen av kriminalvårdens byggnadsbestånd har såvitt avser de mindre anstalterna och frivårdsanläggningarna åvilat kriminalvårdsstyrelsen. Styrelsen har därvid svarat för utarbetandet av byggnadsprogram och för projekteringsarbetet. I detta arbete har utnyttjats byggnadssektionen vid styrelsens arbets- och utbildningsavdelning samt en privatpraktiserande arkitekt som mot arvode fungerat som verkets sakkunnige i byggnadsfrågor. Under senare år har kriminalvårdsstyrelsen med intagna som arbetskraft även svarat för byggnadsarbetena som ett led i de intagnas utbildning och sysselsättning.

De större moderna anstalterna har i huvudsak uppförts av fångvårdens byggnadskommitté, vars verksamhet avvecklades den 31 mars 1972. Kommittén skulle enligt sin instruktion omhänderha projekteringen av de nybyggnader, som Kungl. Maj:t uppdrog åt kommittén. I den mån Kungl. Maj:t så bestämde skulle kommittén därvid även anskaffa inventarier och annan utrustning till sådana nybyggnader.

Förutom företrädare för de fyra största politiska partierna var kriminalvårdsverket, byggnadsstyrelsen, socialstyrelsen, statskontoret, den beteendevetenskapliga forskningen och personalorganisationerna representerade i kommittén.

Ungefär en tredjedel av kriminalvårdens hela anstaltsbestånd har tillkommit genom fångvårdens byggnadskommittés försorg. Byggnadsverksamheten har omfattat alla typer av anstalter. En utförlig presentation av byggnadskommitténs verksamhet lämnas i dess slutrapport (Ds Ju 1972:17).

1.7 *Samarbetsorgan*

1.7.1 Personal

Personalorganisationernas verksamhet i fråga om anstaltsarbetets utformning bedrivs i första hand genom företagsnämnderna.

För hela kriminalvårdsverket finns en central företagsnämnd med representation från personalorganisationerna samt från kriminalvårdsverkets centrala ledning. Inom varje räjong finns en regional företagsnämnd. En betydelsefull uppgift för de regionala nämnderna är att verka för ett intensifierat samarbete mellan anstalts- och frivård.

Vid anstalter med mer än 50 anställda

skall finnas lokal företagsnämnd. Dessa företagsnämnder har vid fångvårdsanstalterna en relativt lång tradition och har vid en del anstalter spelat en betydelsefull roll för verksamheten. Delvis torde detta bero på att de ålagts uppgifter som normalt inte åvilar nämnden. Under flera år avgav t. ex. företagsnämnderna yttranden rörande nyanställd personal i tillsynskarriären. Denna uppgift har numera slopats. På anstalter med personalbostäder yttrar sig företagsnämnden rörande fördelningen av dessa. I stor utsträckning behandlas också personal- och behandlingsfrågor.

1.7.2 Intagna

Sedan lång tid har det funnits olika slag av intresseföreningar för de intagna (kamratklubbar, idrottsföreningar m. m.). Under senare tid – framför allt efter centrala överläggningar som har hållits på Österåker – har dessa föreningar fått en fastare organisation i de s. k. förtroenderåden. Förtroenderådet organiseras helt av de intagna, som väljer dess funktionärer vid stormöten eller genom slutna val. Rådets uppgift är i första hand att representera de intagna vid överläggningar med anstaltsledningen rörande interna anstaltsfrågor.

I regel föres dessa överläggningar inom ett för personal och intagna gemensamt samrådsorgan, anstaltsrådet.

Syftet med överläggningarna är bl. a. att tillse, att beslut i gemensamma frågor fattas efter hörande av berörda parter. På storanstalter med genomfört avdelningssystem kompletteras anstaltsrådet med avdelningsråd.

I samband med överläggningarna mellan representanter för kriminalvårdsstyrelsen, personalorganisationerna och de intagna år 1971 på Österåkeranstalten bildade de intagna en för alla anstalter gemensam organisation, Förenade fångars centralorganisation (FFCO). Enligt de uppgifter, som har lämnats om organisationens stadgar, skall denna fungera som en central förhandlingsorganisation, som i förhållande till kriminalvårdsstyrelsen skall svara för de uppgifter, som på det lokala planet åvilar förtroenderåden.

Försök har också gjorts att skapa en särskild organisation för att tillvarata de intagnas intressen när det gäller förhållandena på kriminalvårdens arbetsplatser – främst i fråga om arbetsersättning. Denna organisation kallad Sveriges anstaltsarbetares förbund (SAAF) har bl. a. sökt anknytning till LO. Därifrån har man dock meddelat, att man stadgeenligt ej kan medge anslutning. Däremot har man erbjudit sin medverkan i en försöksverksamhet med lokala fackliga rådgivare på fångvårdsanstalterna. Från kriminalvårdens sida bedrivs samarbetet genom speciella samrådsorgan, arbetsråd.

2 Kriminalvårdens anstalter

Kriminalvården desponerade den 1 juni 1972 5 679 platser vid fångvårdsanstalter samt 640 platser vid allmänna häkten. Av anstaltsplatserna var 3 778 slutna och 1 901 öppna. Denna uppdelning är i viss mån oegentlig. Det finns en stor variation i graden av beredskap mot rymningar. Anstalterna är i fråga om storlek, ålder, utformning och byggnadsteknisk kvalitet sinsemellan mycket olika.

2.1 *Äldre centralanstalter*

Ett någorlunda enhetligt utförande har centralanstalterna i Malmö, Göteborg (Härlanda) och Härnösand. De uppfördes eller tillbyggdes (Härnösand) under början av 1900-talet och var då avsedda att fungera som s. k. centralfängelser, dvs. för fångar från ett regionalt upptagningsområde vilka hade längre strafftider. Platsantalet är för Malmö 201, Härlanda 175 och Härnösand 125, alltså sammanlagt 501 platser. Eftersom de intagna tillbringade anstaltstiden i enrum bestod den egentliga anstalten av en flervåningsbyggnad med celler på ömse sidor om en korridor. Korridoren används numera som uppehållsrum för de intagna under deras fritid eftersom speciella lokaler för detta ändamål saknas. I den mån man inte äter i bostadsrummen fungerar korridoren också som matsal.

Någon differentiering inom anstalten kan i regel ej genomföras på grund av byggnadernas konstruktion. Ett undantag utgör avdelningarna för psykiatrisk behandling och kroppssjukvård, vilka ligger avskilda från övriga bostadsutrymmen. I Härnösand finns en avdelning för särskilt pålitliga intagna. Denna används huvudsakligen som studieavdelning. Malmöanstalten har häktesavdelning. I Göteborg och Härnösand har tidigare häkteslokaler kunnat tas i bruk för andra ändamål, sedan allmänna häkten inrättats på dessa orter.

Cellstraffets avskaffande har ställt ökade krav på gemensamhetsutrymmen och man har på olika sätt sökt inrätta sådana. Arbetslokaler har inretts i källare och uthusbyggnader. Man har också uppfört speciella verkstadsbyggnader inom anstaltsområdet. Härigenom har man fått ökade möjligheter att bereda de intagna sysselsättning. Å andra sidan har de från början begränsade utrymmena för utomhusvistelse ytterligare minskat. För detta ändamål disponeras nu endast en trång promenadgård. Av övriga gemensamhetslokaler är endast kyrksalen inrättad för sitt ändamål. Lektionssalar och hobbylokaler – i den mån sådana finns – är provisorier. För närvarande pågår arbetet med att iordningställa besökslokaler, något som tidigare nästan helt saknats.

De intagnas ökade rörelsefrihet har medfört säkerhetsproblem som ej kunde förutses vid anstalternas tillkomst. Svåröverskådliga trapp- och korridorsystem bidrar till att tillsynspersonalen måste ägna stor del av sin arbetstid åt närvarokontroll och till övervakning av de intagnas förflyttningar mellan

olika lokaler.

Centralanstalten för ungdomsräjongen i Uppsala skiljer sig från de nu nämnda. Den har ett mindre platsantal (48) och bättre utrymmen för gemensamhetslokaler.

2.2 *Äldre slutna sidoanstalter*

Av de slutna sidoanstalterna består huvuddelen – 20 stycken – av små cellfängelser uppförda omkring mitten av 1800-talet. Platsantalet varierar från 14 till 75. Sammanlagt disponeras på dessa anstalter 831 platser, som fördelar sig på följande sätt.

Norra räjongen	Haparanda	14
	Luleå	27
	Umeå	22
Östra räjongen	Gävle	48
	Visby	20
	Västerås	44
Västra räjongen	Mariestad	75
Södra räjongen	Halmstad	30
	Karlskrona	57
	Kristianstad	52
Inlandsräjongen	Falun	38
Interneringsräjongen	Hudiksvall	26
	Kalmar	66
	Vänersborg	53
	Västervik	38
	Växjö	70
Ungdomsräjongen	Jönköping	39
	Nyköping	32
	Ystad	32

Efter reparationsarbeten är en del av dessa anstalter (t. ex. Växjö, Kalmar och Karlskrona) byggnadsmässigt i relativt gott skick.

Anstalternas konstruktion skiljer sig obetydligt från de ovan beskrivna centralanstalternas. Tack vare det begränsade platsantalet har de dock klarat övergången till friare behandlingsformer bättre, eftersom problemen med klienteldifferentieringen blivit mindre. Däremot har man haft svårt att lösa sysselsättningsfrågan därför att befintliga lokaler sällan har medgivit installation av tunga eller utrymmeskrävande maskiner. På flera små anstalter sysselsätts därför de intagna i verkstäder som kräver små utrymmen och kan drivas med enkel utrustning, t. ex. konfektions- och diverseverkstäder. Ett undantag utgör de anstalter som använts för ungdomar. Där har man – delvis genom nybyggnation – inrättat utbildningsverkstäder för metall-, trä- och plastindustri. Vid Mariestads- och Haparanda-anstalterna sysselsätts en betydande del av de intagna i jordbruks- och skogsarbete. Falu-anstalten används för intagna som bedriver studier på heltid. Många av de äldre sidoanstalterna tjänstgör också som häkten. Häktesavdelningarna försvinner dock allteftersom nya allmänna häkten inrättas.

Utöver de nämnda anstalterna finns det slutna sidoanstalter som skiljer sig i fråga om storlek och konstruktion från de övriga.

Ulriksfors, 132 platser, är beläget i närheten av Strömsund i Jämtlands län. Anstalten tillkom 1957 som ett provisorium i samband med en kraftig ökning av fångantalet under slutet av 1950-talet. Den har inrymts i en tidigare industribyggnad, som utnyttjats för såväl bostäder som arbetslokaler.

Bostadsavdelningarna har enkel standard. De intagna är förlagda i sovsalar, som uppdelats med sovhytter av trä. Verkstadslokalerna är däremot både rymliga och i relativt gott skick. De används för trähusfabrikation.

Utanför anstaltsområdet, men i omedelbar anknytning till detsamma, finns en omskolningsverkstad för metallarbetare som drivs av skolöverstyrelsen i samarbete med kriminalvårdsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen. Av platserna disponeras huvuddelen av anstalten, men man tar också emot utomstående elever.

I anslutning till anstalten har också inrättats ett besökshotell där de intagna kan få tillbringa en tid tillsammans med sina anhöriga.

Norrköping som är en anstalt för internerade med 91 platser, är en av landets äldsta anstalter. Den består av fyra huskroppar, kvadratiskt placerade runt en öppen gård. I den norra flygeln (den äldsta) finns administrations-, personal- och arbetslokaler. De östra och västra flyglarna disponeras för bostadsceller. I den södra finns utöver ett mindre antal celler också fritidsutrymmen.

Såväl Norrköpingsanstaltens konstruktion

som dess gynnsamma läge – fritt från omgivande bostadsbebyggelse – har medfört, att den ansetts mera utvecklingsbar än övriga äldre anstalter. Östra flygeln har genomgått en grundlig renovering och används nu som specialavdelning för svårskötta internerade. Samtliga intagna hålls där i enrum. Under senare år har medel anslagits för renovering av västra flygeln.

Långholmen var tidigare centralanstalt i östra räjongen. Anstalten har f. n. 220 platser, vilka huvudsakligen används för häktade. Byggnadsmässigt är den i mycket dåligt skick och dess avveckling bedrivs i snabbast möjliga takt. Nedläggningen kan dock ej slutföras förrän Stockholms nya polishus på Kungsholmen har färdigställts och den rättspsykiatriska kliniken – 66 platser – har kunnat omlokaliseras. Detta beräknas tidigast kunna ske omkring mitten av 1970-talet.

Ur säkerhetssynpunkt är de äldre anstalterna med få undantag tämligen bristfälliga. Trots förstärkningar med taggtrådshinder o.dyl. är omslutningsmurarna i regel lättforcerade och byggnaderna svåra att övervaka. På flera håll ersätts murarna delvis av nät, träplank eller av byggnadskroppar i direkt anslutning till gatan. Anstalterna är ofta inneslutna av omgivande bebyggelse.

Bortsett från den belastning som det innebär att deras utformning är starkt präglad av anstaltstänkande och äldre föreställningar om straffets avskräckande verkan kan småanstalterna visa sig värdefulla ur behandlingssynpunkt. De är centralt belägna, ofta på orter där det finns möjlighet att bereda de intagna sysselsättning utanför anstalten i form av frigångsarbete, yrkesutbildning eller studier. Kontakten mellan intagna och personal kan hållas på ett personligt plan vilket kan ge underlag för en utveckling av psykoterapeutiskt inriktade behandlingsprogram. Ett sådant försök har startats vid Gävleanstalten. På flera platser upprätthålles god kontakt med den omgivande bygden, t. ex. genom idrottsutbyte, anstaltsbesökare, samtalsgrupper m. m. På grund av det ringa antalet intagna är det mindre problematiskt att anordna frigång, besök och besökspermissioner. Om man – som har föreslagits av kriminalvårdsstyrelsen – förbehåller småanstalterna för ett lättskött klientel torde de under relativt lång tid kunna utnyttjas på ett ändamålsenligt sätt.

2.3 *Nya centralanstalter*

Under senare år har nya centralanstalter upprättats i östra (Österåker), inlands- (Kumla) och kvinnoräjongen (Hinseberg). Dessutom har interneringsräjongens centralanstalt Hall utökats och försetts med nya behandlingsresurser.

Kumla och Österåker har vardera 195 platser. Kumla-anstalten har dessutom av ekonomiska skäl kombinerats med en sluten sidoanstalt om 240 platser.

Anstalterna tjänstgör dels som klassificeringscentra för nyintagna, dels som anstalter för klientel som bedöms vara i behov av speciell behandling. De omfattar avdelningar för nyintagna, för somatiska och psykiatriska vårdfall samt för svårbehandlade.

På mottagningsavdelningen, som har 25 platser, placeras sådana nyintagna, vilkas personliga och sociala förhållanden behöver utredas innan beslut om anstaltsplacering fattas. Vistelsen på avdelningen är avsedd att vara mycket kortvarig (en till två veckor). Den intagne står under denna tid i första hand till undersökningspersonalens förfogande. Under den tid som inte upptas av undersökningen sysselsätts han med terapiarbete i ett arbetsrum beläget i anslutning till bostadsrummet.

Avdelningarna för kroppssjuka och psykiatriska vårdfall har 25 platser på Kumla och 20 platser på Österåker. På dessa avdelningar emottas dels sådana intagna på centralanstalten som bedöms vara i behov av medicinsk behandling, dels vårdfall från räjongens sidoanstalter.

Behandlingslokalerna innehåller röntgen, laboratorium, lokaler för EKG och ämnesomsättningsprov, tandläkaravdelning och fysikalisk terapi. På den psykiatriska avdelningen finns lokaler för grupp- och individualterapi. På Österåkeranstalten kompletteras sjukavdelningen med en tuberkulosav-

delning, avsedd för patienter från hela landet.

På bostadsavdelningarna vistas de intagna i gemenskap, de arbetsföra sysselsätts i en terapiverkstad. Verksamheten vid behandlingsavdelningarna leds av en överläkare.

Avdelningarna för svårbehandlade är avsedda för sådana intagna som har svårt att finna sig till rätta i det större kollektivet, som visat rymningsbenägenhet eller anses farlig för personal eller andra intagna. Antalet platser är 100, fördelade på fem tjugomannaavdelningar.

Avdelningarna är, enligt den standard som har tillämpats för de flesta nybyggda anstalter, utrustade med ett kombinerat dag- och matrum, pentry, hobby- och motionsrum. Bostadsrummen har en yta av sex m². De intagna får normalt vara tillsammans under arbetstid, varvid de sysselsätts i småindustriell verksamhet i grupper om tio. Det finns dock även möjlighet att låta dem arbeta i enrum. För detta ändamål är en avdelning utrustad med separata arbets- och bostadsrum. På Kumla har under år 1971 en avdelning specialutrustats för att omhänderta 20 mycket svårskötta och rymningsbenägna internerade. På Österåker är två 20-mannaavdelningar avsedda för intagna som bedriver studier på heltid. Sådana avdelningar finns också på Kumla men är där placerade på sidoanstaltsdelen.

För att kunna omhänderta intagna som visat sinnesoro eller som berusat sig med sprit eller narkotika finns en observationsavdelning med 20 platser. Där hålls de intagna helt avskilt från varandra.

Kumla och Österåkeranstalterna har konstruerats för att tillgodose höga säkerhetskrav. Anstalten omges sålunda av en sju meter hög mur. Kommunikationen mellan anstaltens olika byggnadsdelar, vilka hålls effektivt åtskilda, sker genom kulvertsystem. TV och annan teknisk apparatur förstärker den personella bevakningen.

Hall är sedan 1956 centralanstalt för interneringsräjongen. Anstalten, som började byggas 1938, har successivt byggts ut och har nu 285 slutna och 68 öppna platser.

Den äldre slutna delen har 66 platser, fördelade på fyra avdelningar. Två senare uppförda paviljonger har vardera 72 platser. Även dessa paviljonger är delade på avdelningar, vardera med 18 platser. I samband med Långholmens avveckling har en av de nya paviljongerna tagits i anspråk för häktade. Anstaltens öppna del, belägen ca 1/2 km från den slutna, omfattar tre byggnader.

De intagna på de slutna avdelningarna sysselsätts i en nyuppförd verkstadsbyggnad, vilken innehåller tvätteri, snickeri och mekanisk verkstad. På den öppna delen bedrivs jordbruk och trädgårdsodling.

I en annan nyuppförd byggnad inryms somatiska och psykiatriska vårdavdelningar, vardera med 20 platser. Hit har också förlagts mottagnings- och observationsavdelningar med 35 platser.

Säkerhetsmässigt kan Hallanstaltens nyare delar jämföras med Kumla/Österåker, dock med den skillnaden att omslutningsmuren endast är fem meter hög. I gengäld kontrolleras murens yttersida av en bilburen bevakningspatrull.

De få kvinnor, som i Sverige döms till frihetsstraff, omhändertas på fångvårdsanstalten *Hinseberg*. Anstalten som har 65 slutna och 36 öppna platser är delvis inrymd i en äldre slottsbyggnad, vilken byggts om för detta ändamål.

I huvudbyggnaden finns administrationslokaler, mottagningsavdelning, sjukavdelning samt en sluten förläggningsavdelning på 10 platser. Två andra byggnader, som tillhörde slottets ursprungliga byggnadsbestånd utnyttjas som öppna förläggningsavdelningar. I den större av dessa byggnader finns också samlingslokal, bibliotek, läsrum och studielokaler. De befintliga byggnaderna har kompletterats med fem envåningspaviljonger, vilka innehåller bostäder för tio intagna samt fritids- och hobbylokaler. En av paviljongerna har också arbetslokaler.

Arbetsdriften är differentierad och avsedd att tillgodose skiftande anlag och intressen. Den industriellt inriktade verksamheten omfattar tvätteri och konfektionsindustri. Vidare finns ett hönseri och en handelsträdgård.

Dessutom finns två avdelningar för terapibetonad småindustri samt hushållsundervisning i kombination med skolkök för det yngre klientelet.

Kvinnoanstaltens klientel består i stor utsträckning av neurotiserade och psykiskt störda personer med ett markant inslag av narkomaner. Anstalten saknar psykiatrisk behandlingsavdelning. Denna brist har i någon mån kunnat uppvägas av att svårbehandlade kvinnor kunnat placeras på en kvinnoavdelning på Långholmen, där de kunnat stå under tillsyn av läkare från den rättspsykiatriska kliniken.

2.4 *Nya slutna sidoanstalter*

Roxtunaanstalten, som togs i bruk år 1955, har 73 platser fördelade på åtta avdelningar. Dessa är förlagda till småhus, vart och ett med plats för 7–9 intagna. På varje avdelning finns dagrum med pentry, motionsrum och hobbylokaler. I olika hus finns slutna, halvöppna och helöppna avdelningar.

I en särskild byggnad finns gymnastiksal, samlingslokal och lektionssalar.

På de slutna avdelningarna – som skiljer sig från de halvöppna genom att de är omgivna av nätstängsel och har större personal – sysselsätts de intagna i terapiverkstäder, som har förlagts i direkt anslutning till bostäderna.

De intagna som har placerats på halvöppen avdelning sysselsätts i utbildningsverkstäder placerade i en särskild byggnad. Utbildningen, som är både praktisk och teoretisk, bedrivs i snickeri, mekaniskt och bilmekaniskt arbete. För intagna som bedöms lämpade för utomhusarbete finns trädgårdsskötsel och skogsarbete. I samarbete med skolstyrelsen och kommunen drivs dessutom en teoretisk studiegrupp.

Den öppna avdelningen tjänar i första hand som förberedelse för frigivningen. Där placeras bl. a. intagna som kan beredas frigångsarbete. F. n. pågår förberedelser för att komplettera den öppna avdelningen med en frigångsavdelning i Linköping.

Anstaltens huvudkaraktär anges av en stark inriktning på psykiatrisk och psykologisk behandling. Anstaltschefen är psykiater. Till sin hjälp har han ännu en läkare samt en psykolog. För kroppssjukvården finns en särskild sjukavdelning.

Roxtunaanstalten fyller inom ungdomsräjongen funktionen som psykiatrisk behandlingscentral. Där tas företrädesvis emot ungdomsfängelseelever som är i behov av kvalificerad psykiatrisk vård och tillsyn. Under senare år har man haft ett stort inslag av narkomaner.

Norrtälje och Tidaholm har vardera 230 platser. Bostadsavdelningarna är fördelade på sex enplanspaviljonger. Fem av dessa har 40 platser, uppdelade på två från varandra skilda avdelningar. Den sjätte paviljongen har 20 platser och användes delvis som observationsavdelning. I administrationsbyggnaden finns kontorslokaler, centralvakt samt en mottagningsavdelning med tio platser. Där finns också en mindre sjukavdelning med undersökningsrum och tandläkarmottagning.

Norrtälje och Tidaholmsanstalterna är planerade för ett "normalt" fängelseklientel med begränsat behandlingsbehov. Verksamheten är främst inriktad på arbetsträning under former som skall förbereda de intagna för en arbetsinsats efter frigivningen. Anstalterna har därför centrerats kring en större fabriksanläggning, där arbetet bedrivs under industriella former. Den viktigaste yrkesgrenen är i Tidaholm metall och i Norrtälje träindustri.

Efterhand har det visat sig allt svårare att belägga anstalterna med sådant klientel, för vilket de ursprungligen planerats. I stället har inslaget av mindre arbetsföra personer blivit allt större. För att bereda dessa sysselsättning har inrättats verkstäder med mer terapibetonat arbete. För att tillvarata ett växande intresse för teoretiska studier har man inrättat studieavdelningar, där undervisningen bedrivs i samarbete med närbelägna folkhögskolor. Undervisningslokalerna är inrymda i särskilda byggnader.

För fritidsverksamheten finns samlingssal, studiecirkelrum och bibliotek. I bostadsavdelningarna finns motionsrum och hobby-

lokaler. Det rymliga anstaltsområdet – ca 75 000 m² – ger utrymme för utomhusidrott både vinter och sommar.

Säkerheten är lägre än vid centralanstalterna. Omslutningsmuren är fem meter hög, kulvertar saknas och anstaltsområdet är dimensionerat för att medge de intagna stor rörelsefrihet.

Kumla sidoanstalt har 240 platser. Anstalten ligger i direkt anslutning till centralanstalten. Därigenom kan vissa utrymmen utnyttjas för bägge anstalternas behov, t. ex. centralvakt, administrationslokaler, besökslokaler, kök och maskincentral. Dessa utrymmen har förlagts till en gemensam administrations- och köksbyggnad, placerad mellan de båda anstalterna. I denna byggnad finns också fritidsutrymmen för sidoanstalten, bl. a. gymnastiksal, samlingssal, studiecirkelrum, bibliotek, musikrum och andaktsrum.

Sidoanstaltens bostads- och verkstadsdelar har i stort sett samma utformning som Norrtäljes. Av personal- och byggnadsekonomiska skäl har dock bostadshusen uppförts i två våningar. Varje våningsplan inrymmer två 20-mannaavdelningar.

Mottagnings-, observations- och sjukavdelningar saknas, då sådana lokaler finns på centralanstalten.

Säkerhetsanordningarna har samma utformning som på centralanstaltsdelen men de intagna på sidoanstalten har större frihet att utnyttja anstaltsområdet under utomhusvistelse.

Skogome med 105 platser skulle ursprungligen utgöra första etappen i en planerad centralanstalt för västra räjongen. Sedan Göteborgs stad begärt att få köpa anstaltens markområde, har utbyggnaden ställts på framtiden. Tills vidare används anstalten som sluten sidoanstalt.

Bostadsavdelningarna är uppförda enligt de principer som har redovisats för Norrtälje/Tidaholm. Verkstadsbyggnaden inrymmer bl. a. en stor tvätterianläggning.

Säkerhetsanordningarna i byggnaderna motsvarar Norrtäljeanstaltens men i stället för omslutningsmur finns endast ett nätstängsel.

Hällby och Mariefred har vardera 90 platser. Bostadsavdelningarna består av åtta tiomannagrupper, fördelade på fyra enplansbyggnader med två grupper i varje. Verkstäderna är mindre och fördelade på två byggnader – var och en med lokaler för två olika sysselsättningsgrenar. I en särskild administrationsbyggnad inryms centralvakt, besökslokaler och en liten observationsavdelning. Utanför omslutningsmuren som är fem meter hög finns en öppen avdelning med tio platser, som ursprungligen avsågs för frigångare men numera används för intagna som sysselsätts med skogsarbete.

Sedan starten 1958 har dessa anstalter använts för ungdomsklientel.

På grund av sjunkande elevantal inom ungdomsräjongen kommer Hällbyanstalten fr. o. m. den 1 oktober 1972 att överföras till östra räjongen och utnyttjas för fängelseklientel.

Håga sjukhus är beläget två km från centralanstalten Hall. Anläggningen består av en muromgärdad trevåningsbyggnad jämte en administrationsbyggnad i ett plan. Platsantalet uppgår till 64 fördelat på tre avdelningar. Dessutom finns isoleringsrum och en särskild insulinbehandlingsavdelning. I varje avdelning finns ett dagrum. Utrymmet inom muren ger plats åt en idrottsplan. Dessutom finns utom murarna ett stort friluftsområde.

Anstalten är avsedd för intagna vid landets fängvårdsanstalter som är i behov av vård på mentalsjukhus. Anstaltschefen är psykiater.

Vid sjukhuset meddelas förutom medicinsk behandling även arbetsterapi.

2.5 *Öppna småanstalter*

Genomförandet av 1945 års straffverkställighetsreform krävde en provisorisk upprustning av kriminalvårdens anstaltssystem. Denna inriktades bl. a. på en utbyggnad av öppna småanstalter – kolonier. Denna typ av anstalter var i första hand avsedd att ta emot lättskött korttidsklientel med ringa eller inget påvisbart behandlingsbehov. På kolonierna skulle de intagna få möjlighet att

bibehålla eller förbättra sin fysiska kondition samtidigt som de skulle hindras från att komma i kontakt med mera avancerade kriminella. Helst borde arbetet kombineras med friluftsvistelse och vara av sådan art att det inte krävde tidigare yrkeserfarenhet. De yrken som bäst fyllde dessa krav bedömdes vara skogs- och vägarbete, och de flesta kolonier inrättades också för sådant arbete. Drifts- och anläggningskostnader kunde hållas nere genom att man undvek investeringar i dyrbara verkstadslokaler och maskiner samt genom att anstalterna förlades till jordbruksfastigheter, nedlagda skolor eller baracker.

En rad av de äldre skogs- och jordbruksanstalterna är fortfarande i drift – i vissa fall efter upprustning – t. ex. *Sörbyn, Åby, Skältjärnshyttan, Singeshult, Tygelsjö, Sjöboda* och *Orretorp.*

Den tekniska utvecklingen med mekanisering av jordbruks-, skogs- och vägarbete har medfört att man på en del håll fått svårigheter att sysselsätta alla intagna. Man har då kompletterat arbetsdriften med mindre verkstäder.

Eftersom kolonierna avsågs för personer som var fullt arbetsföra och som endast kunde beräknas stanna en kort tid ansåg man, att de kunde ges en mycket enkel utformning. De intagna placerades därför i flermansförläggningar. I regel saknades fritidsutrymmen och även de sanitära anläggningarna var ofta primitiva. Personalinsatsen begränsades till att endast omfatta primär ordnings- och servicefunktioner som arbetsledning, administration, transporter och mathållning.

Sedan man börjat överföra även intagna med längre anstaltstider till småanstalter av kolonityp, har kraven på dessa anstalter ökat i olika avseenden. Kriminalvårdsstyrelsen har därför uppfört ett antal öppna småanstalter – *Djupvik, Valla, Majorshagen, Mon* – där de intagna bor i paviljonger, som var och en inrymmer 20 enkelrum samt ett gemensamt dagrum. I en särskild byggnad finns kök, matsal och administrationslokaler. Fritidsområdet är rymligt och inrymmer bl. a. bollplan. Platsantalet vid dessa anstalter varierar mellan 30 och 60.

Med ökat användande av öppna anstalter har följt ett växande behov av platser för den klientelgrupp som utan att vara rymningsbenägen inte fyller de krav på fysisk kondition som den nuvarande småanstaltstypen ställer. Ett sätt att lösa detta problem erbjuder *Lerbäck,* där man inrättat en verkstad med mycket lätt arbete (handsktillverkning) som är väl lämpad för personer med fysiska handikapp. Sådant handikappklientel har härigenom kunnat beredas möjlighet till vistelse på öppen anstalt.

Inom ungdomsräjongen finns öppna småanstalter med mera avancerad behandlingsinriktning.

En sådan är *Studiegården* i Uppsala. Där får 20 intagna bedriva studier under öppna former med utnyttjande av de resurser som stadens mångsidiga skolväsenden kan erbjuda. Studiegården tar emot intagna även från andra räjonger.

Vid *Hildero* och *Ytterby* – 15 resp. 20 platser – är de intagna sysselsatta i frigångsarbete.

Vid *Vångdalen* drivs dels en folkhögskolekurs dels specialundervisning för ungdomsfängelseelever med skolsvårigheter. I det senare fallet kombineras den teoretiska undervisningen med praktisk utbildning i en nyinredd skolverkstad.

För vuxenklientel finns ett frigångshem med åtta platser beläget i *Nacka.*

Brottsbalkens ikraftträdande 1965 medförde behov av en ny anstaltstyp. Balkens bestämmelser om skyddstillsyn ger domstolen möjlighet förordna att i skyddstillsynen skall ingå behandling i anstalt. Sådan behandling skall pågå minst en månad och högst två månader. Avsikten med behandlingen – som i princip utgör ett led i frivårdens verksamhet – är att under en kort anstaltsperiod skapa bättre förutsättningar för frivårdsbehandlingen i första hand genom att reda upp den intagnes sociala förhållanden. I princip bör anstaltsbehandlingen inte äga rum på vanliga fångvårdsanstalter.

För denna typ av behandling har för manligt klientel uppförts fyra mindre, öppna anstalter, *Asptuna* i stockholmstrakten, *Lin-*

dome i göteborgstrakten, *Stångby* utanför Lund och *Bergsåker* i närheten av Sundsvall. Var och en av dessa har 40 platser, fördelade på två enplans bostadspaviljonger. Administrations- och behandlingslokaler är liksom matsal och kök inrymda i särskilda byggnader. För att bereda de intagna sysselsättning under den tid, som inte upptas av förberedelser för vården i frihet, gruppterapi m. m., finns också en verkstadsbyggnad.

Kvinnoräjongens tillsynsanstalt – *Båtshagen* – ligger i direkt anslutning till Hinseberg. Den har 15 platser.

Det sammanlagda platsantalet på öppna småanstalter uppgår till 1 182 fördelade enligt nedanstående.

Norra räjongen	Bergsåker	40
	Haparanda (öppen avdelning)	20
	Sörbyn	38
Östra räjongen	Asptuna	40
	Djupvik	60
	Kungsgården	50
	Mon	30
	Valla	40
	Åby	60
Västra räjongen	Lindome	40
	Mariestad (öppen avdelning)	40
	Ollestad	40
	Smälteryd	30
	Torhult	30
	Västergården	60
Södra räjongen	Mäshult	35
	Rönås	43
	Singeshult	60
	Stångby	40
	Tygelsjö	40
	Ödevata	60
Inlandsräjongen	Lerbäck	20
	Majorshagen	60
	Sjöboda	40
	Skåltjärnshyttan	36
Ungdomsräjongen	Hildero	15
	Vångdalen	40
	Ytterby	20
Interneringsräjongen	Orretorp	40
Kvinnoräjongen	Båtshagen	15

Under 1972 har verksamheten startats vid kursbyn *Gruvberget*. Kursbyn består av ett antal villor, tidigare använda som familjebostäder, samt en nedlagd skola. Byn är belägen fyra mil från Bollnäs. Den används nu som förläggningsort för intagna från olika anstalter, vilka under några veckor får genomgå kurser i samhällskunskap, m. m. i ABF:s regi. Under den tid som de intagna vistas på kursbyn får de medföra sina närstående, vilka också inbjuds att delta i kursverksamheten. I denna kan också frivårdsklienter erbjudas delta på frivillig basis, varvid även frivårdstjänstemän och övervakare kan närvara.

2.6 *Större öppna anstalter*

De små öppna anstalterna har efter hand kompletterats med större.

Äldst av dessa är *Skenäs* som i början av 1940-talet uppfördes som ungdomsfängelse. Anstalten som är i gott skick efter successiva ny- och ombyggnader har 98 platser.

Bostadsutrymmena består av tre paviljonger, var och en med plats för 24 intagna i enkelrum. Dessutom finns en sluten avdelning med 13 platser (därav 3 sjuk- och 3 isoleringsrum). Utöver bostadsrummen finns i paviljongerna dagrum, pentry och fritids- och hobbylokaler. I en fristående byggnad finns gymnastik- och samlingssal. Arbetet med en ny köks- och matsalsbyggnad har påbörjats. Inom fritidsområdet finns badplats och idrottsplan.

Tre kilometer från huvudanstalten ligger annexet Aspliden med 13 platser.

Verksamheten är huvudsakligen inriktad på yrkesutbildning. Genom praktisk och teoretisk undervisning får eleverna grundläggande utbildning till byggnadsarbetare samt till verkstads- och bilmekaniker. För intagna som sysselsätts i anstaltens jordbruk anordnas utbildning för kreaturs- och maskinskötare samt i trädgårdsarbete. Byggnadsundervisningen bedrivs i samarbete med byggnadsarbetarförbundet och arbetsmarknadsstyrelsen. Eleverna slussas i största möjliga utsträckning ut från anstalten via frigång från Aspliden.

Lärbro med 99 platser tillkom under 1950-talet. Anstalten ligger på Gotland och är inrymd i byggnader, som under kriget an-

vändes som beredskapssjukhus. Bostadsavdelningarna har kompletterats med verkstäder. De intagna sysselsätts bl. a. med pärmtillverkning och skogsarbete.

Tillberga, Skänninge och *Viskan* med vardera 120 platser representerar en annan typ av öppna anstalter. Liksom de tidigare beskrivna slutna anstalterna Tidaholm och Norrtälje har de betecknats som industrianstalter därför att verksamheten centrerats kring en stor fabriksbyggnad, där de intagna arbetar med industriarbete. På Tillberga tillverkas trähus. Skänninge har textil- och pärmindustri och tjänstgör som centrallager för kriminalvårdens industriproduktion. På Viskan, vars verkstadslokaler ännu inte är fullt färdiga, har man startat en mekanisk verkstad, som enligt planerna senare skall kompletteras med träindustri.

De intagna bor i enmansrum samlade i 20-mannaavdelningar. På avdelningen finns dagrum med pentry, fritidslokal, hobby- och samtalsrum. Varje bostadspaviljong innehåller två sådana avdelningar.

Kök och matsal har förlagts till en särskild byggnad. På det rymliga fritidsområdet finns en bollplan.

Byggnaderna saknar helt rymningshinder. Däremot är anstaltsområdet – till skillnad från vad som är fallet vid övriga öppna anstalter – omgivet av ett nätstängsel.

2.7 *Häkten*

Under de senaste åren har kriminalvårdens anstaltssystem utökats med ett flertal allmänna häkten. I regel är dessa inrymda i polishus men de administreras av kriminalvårdsstyrelsen, som också svarar för personalen. I samband med tillkomsten av häktena har de häktesavdelningar som tidigare har funnits på de slutna fångvårdsanstalterna lagts ner eller tagits i bruk för annat ändamål. Häktena har i regel en hög säkerhetsgrad. Lokalerna består huvudsakligen av bostadsrum medan utrymmet för andra ändamål är starkt begränsat. Med undantag för häktet i Göteborg saknas möjlighet att bereda de häktade någon slags sysselsättning.

Sammanlagt finns nu 640 häktesplatser fördelade på följande sätt:

Norra räjongen	Gävle	38
	Härnösand	27
	Umeå	18
	Östersund	17
Östra räjongen	Stockholm	90
Västra räjongen	Borås	46
	Göteborg	188
	Mariestad	22
Södra räjongen	Helsingborg	34
	Växjö	12
Inlandsräjongen	Falun	27
	Karlstad	31
	Norrköping	40
	Västerås	36
	Örebro	14

3 Kriminalvårdens klientel

3.1 *Klientelutveckling*

Frivårdsklientelet har under 1960-talet ökat med omkring 1 000 personer per år (diagram 1). Under åren 1970–1971 upphörde denna ökning. Till viss del synes detta bero på att balans uppkommit i tillströmning och avgång av dem som har dömts till skyddstillsyn. Några större förändringar beträffande antalet personer som vistas i fångvårdsanstalt har inte inträffat under senare år. Under åren 1965–1969 har det genomsnittliga antalet intagna varit drygt 5 000 (diagram 2). En nedgång av beläggningen till i genomsnitt 4 900 intagna har noterats under åren 1970 och 1971. Under våren 1972 har det dock skett en markant ökning av antalet intagna vid fångvårdsanstalterna.

För anstaltsvården har utvecklingen inneburit att antalet personer med betydande kriminell och social belastning proportionellt har ökat. Inom frivården har en motsvarande utveckling ägt rum. Personer som tidigare togs om hand inom anstaltsvården har i ökad utsträckning dömts till skyddstillsyn. De arbets- och resurskrävande frivårdsfallen har därigenom ökat.

För att närmare analysera de krav som kan komma att ställas på de rättsvårdande myndigheterna, har en arbetsgrupp för kriminalitetsprognoser med representanter för rättsväsendet och vetenskaplig expertis försökt att bedöma brottsutvecklingen t. o. m. år 1976. I sin rapport (Ds Ju 1971:19) har gruppen, som gjort en trendberäkning baserad på anmälda brott under åren 1965–1968, beräknat att de brottsbalksbrott som kommer till polisens kännedom, kommer att öka mellan 3 och 6 % årligen. Bedömningen grundar sig på vissa antaganden om utvecklingen under senare år och oförändrad kriminalpolitik under prognosperioden.

Mot bakgrunden av gruppens bedömning har kriminalvårdsstyrelsen i sin anslagsframställning för budgetåret 1972/73 beträffande utvecklingen under den närmaste femårsperioden förklarat, att man icke förväntar sig några större förändringar av antalet personer i anstaltsvård, medan däremot antalet häktade bedöms öka. Beträffande frivården bedömer styrelsen den sedan år 1970 uteblivna klientelökningen som tillfällig och räknar mot bakgrunden av den förväntade brottsutvecklingen med en ny uppgång av antalet personer i frivård.

Kriminalvårdsstyrelsen understryker i samband med frågan om den framtida utvecklingen de svårigheter som uppstår genom de säsongmässiga variationerna i beläggningen, (diagram 3). Enligt styrelsens uppfattning kommer dessa variationer att bestå även i framtiden. Genom att intagningarna inte kan fördelas jämnare under året kan kriminalvårdsstyrelsen inte rationellt utnyttja sitt anstaltsbestånd.

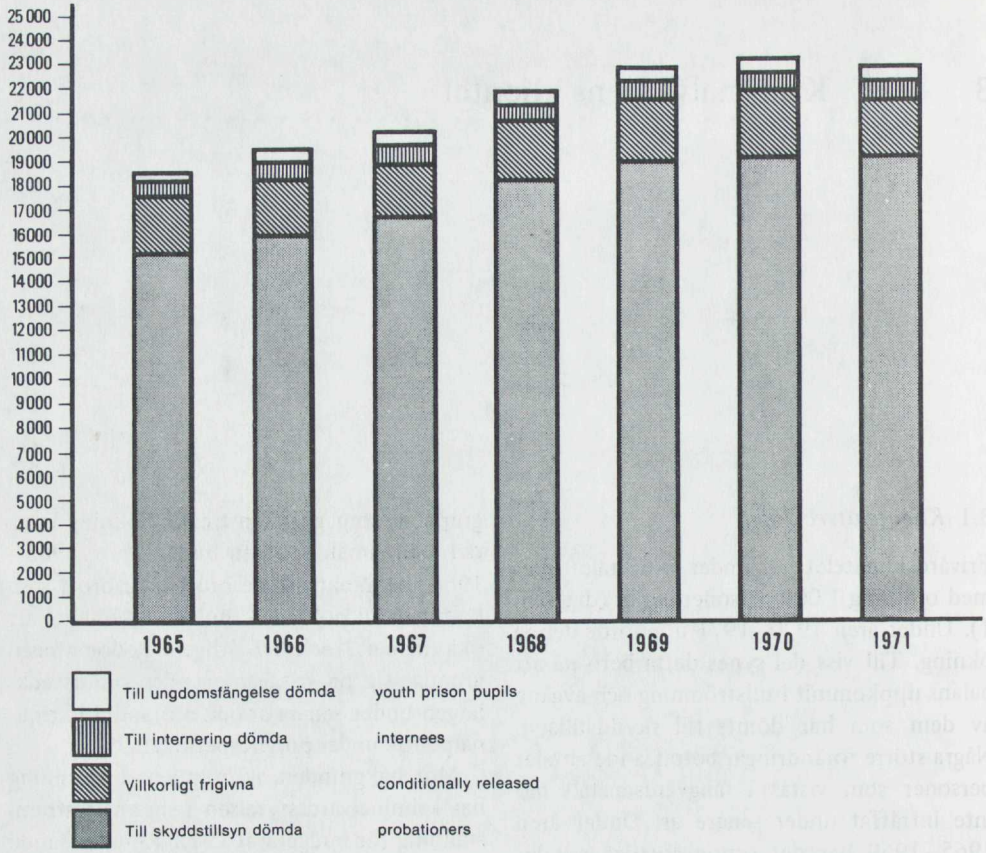

Diagram 1 Frivårdsklientelet 1965–1971

3.2 *Frivårdsklientelet*

3.2.1 Antal klienter. Övervakningstider

Antalet personer som var föremål för kriminalvård i frihet uppgick 1 januari 1971 till ca 23 000, varav drygt 9 % kvinnor. Fördelningen på olika kategorier framgår av nedanstående tabell.

Kategori	Antal	%
Dömda till skyddstillsyn	19 306	84,0
Villkorligt frigivna	2 436	10,6
Överförda till vård utom anstalt		
Internerade	717	3,1
Ungdomsfängelseelever	515	2,2
Summa	22 974	99,9

Klientelet fördelade sig geografiskt enligt tabell på följande sida.

År 1970 dömdes ca 8 300 personer till skyddstillsyn. I 630 fall föreskrev domstolen att påföljden skulle innefatta behandling i anstalt i högst två månader. Den genomsnittliga övervakningstiden uppgick till 27 månader.

3 283 personer frigavs villkorligt under året. Av dessa hade 241 avtjänat hälften och 3 042 två tredjedelar av strafftiden. Antalet personer som uppfyllt de tidsmässiga kraven för villkorlig frigivning men som avtjänat hela straffet uppgick till 292.

3.2.2 Klientelundersökningar

Representativa undersökningar beträffande det totala frivårdsklientelet i Sverige saknas. I fråga om internerade, ungdomsfängelseelever och vissa grupper villkorligt frigivna har man en hel del data, men i fråga om dem som

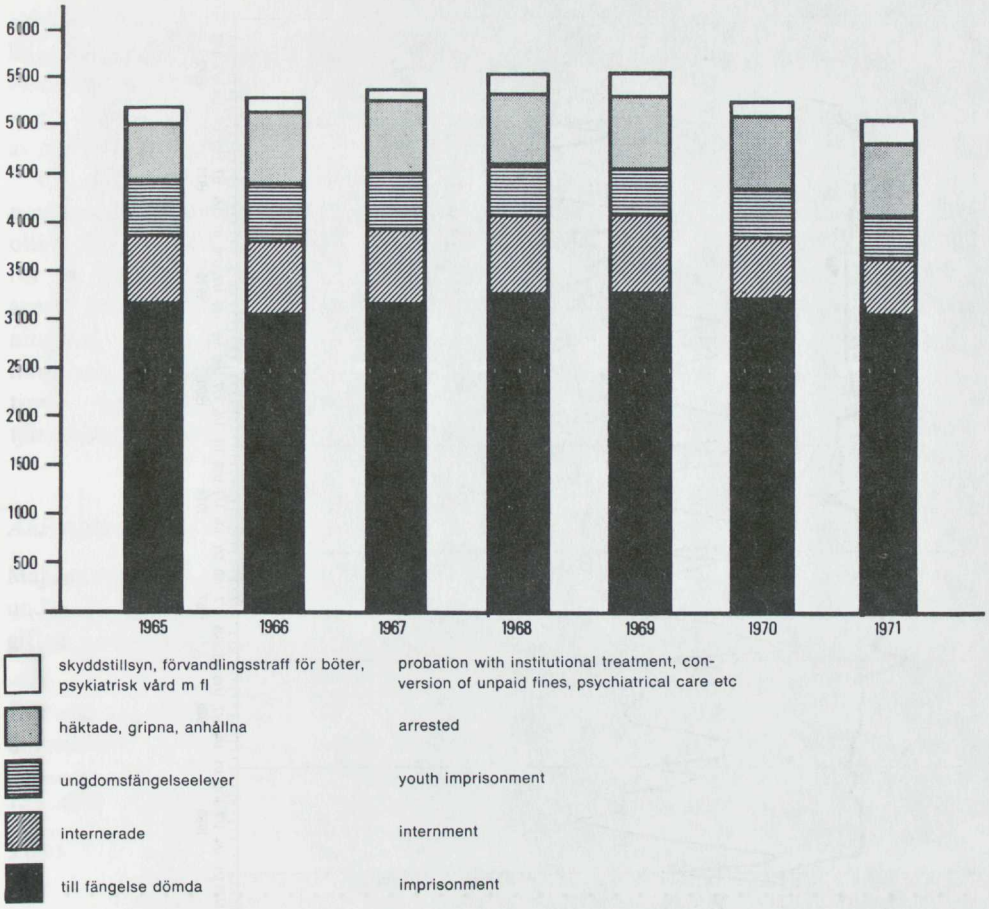

Diagram 2 Anstaltsklientelet 1965–1971

Distrikt	Intern.	Ungdomsf.	Villk. frig.	Skyddst.	Samtl.kategorier (%)	Antal
Stockholm, Göteborg o Malmö	4,9	2,2	7,8	85,1	100	8 830
Övriga distrikt	2,0	2,3	12,3	83,4	100	14 144
Hela riket	3,1	2,2	10,6	84,0	100	22 974

dömts till skyddstillsyn har det till för helt nyligen endast förekommit mindre punktundersökningar. I samband med den vetenskapliga uppföljningen av försöksverksamheten med förstärkta frivårdsresurser inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt genomförs sedan 1970 en serie klientelstudier på olika platser i landet. Beredningen har fått tillgång till en sammanställning av ett par sådana studier, som rör frivårdsklientelet i Eskilstuna och Halmstad[1]. Vidare har beredningen tagit del av ett flertal mindre undersök-

[1] Kühlhorn: Frivårdsklienter i Halmstad och Eskilstuna (bilaga 2).

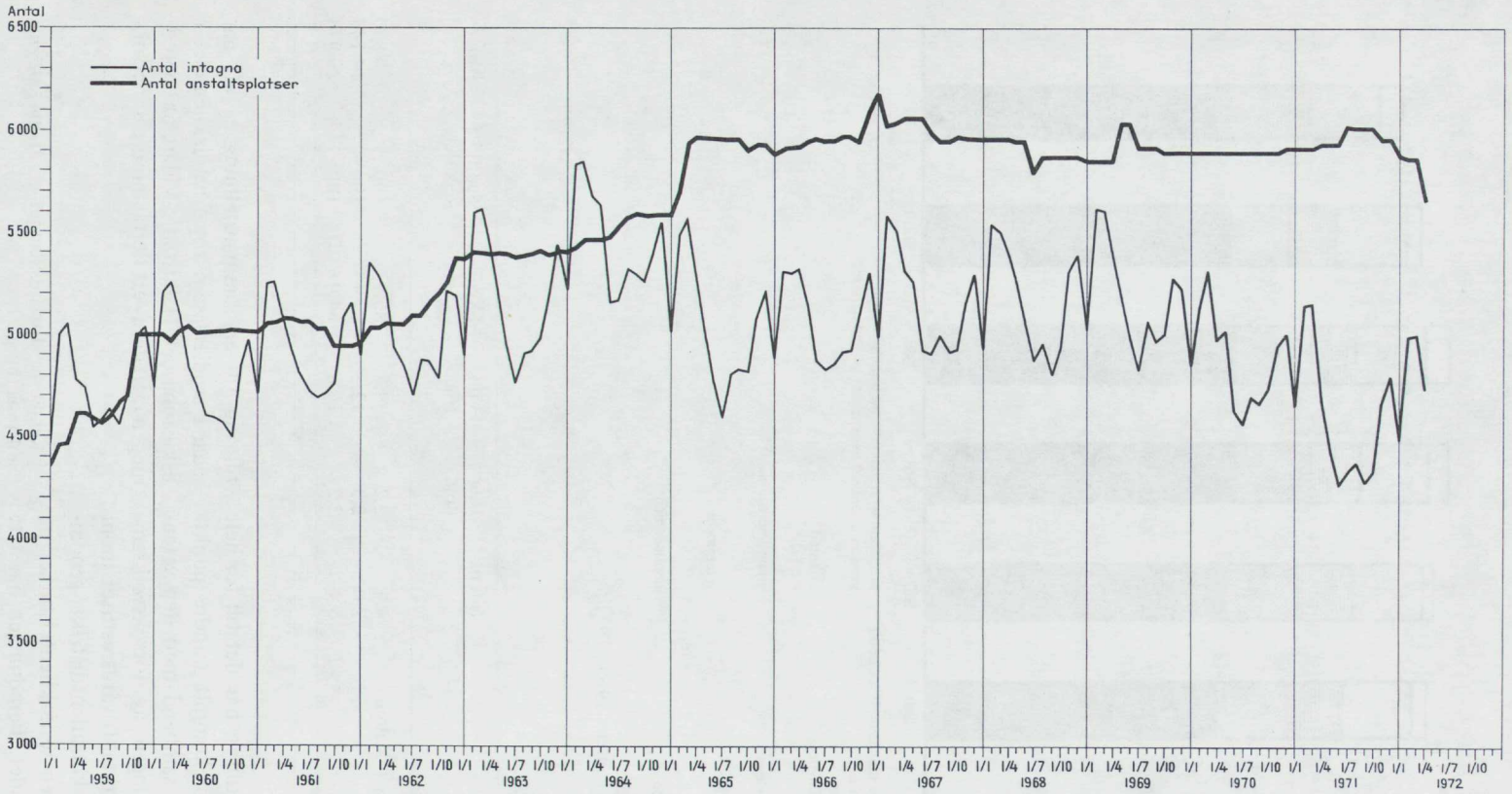

Diagram 3 Antalet intagna och anstaltsplatser inom kriminalvården.

ningar[2]. Beredningen har under våren 1972 låtit utföra en undersökning beträffande frivårdsklientelet i Jönköping[3].

Följande uppgifter är en sammanställning av data ur dessa källor.

Eftersom de populationer, som undersökningarna omfattar, är små och har utvalts på olika sätt är resultaten i form av procentsiffror m. m. inte fullt jämförbara. Trots detta anser beredningen att de olika undersökningarna tillsammans bestyrker den uppfattning om frivårdsklientelet och deras situation, som redovisas av kriminalvårdens tjänstemän.

Åldersfördelning

Majoriteten av de skyddstillsynsdömda är under 23 år, vilket framgår av följande uppgifter ur "Den grövre brottsligheten 1970":

Dömda till skyddstillsyn 1970 – ålder vid domen:

15–20 år	21–24 år	25 år	Totalt
3 643	1 906 (=477/årsklass) dvs. 21–23=1 430	2 736	8 285

dvs. t. o. m. 20 år 44 %, t. o. m. 23 år 61%

Åldersfördelningen var densamma i Englunds undersökning, som har 62 % 18–23 år. Knappt en tredjedel av de skyddstillsynsdömda är 31 år eller mer (Kühlhorn). Jönköpingsundersökningen har 59 % skyddstillsynsdömda i åldern 16–25 år (Bengtsson m. fl.).

Av dem som dömts till skyddstillsyn med anstaltsbehandling var mer än 50 % 18–20 år enligt kriminalvårdens årsberättelse 1970.

Civilstånd

Över hälften av frivårdsklientelet är ogifta. Gruppen har också en relativt hög andel frånskilda (Kühlhorn). Bland villkorligt frigivna i Göteborg är en tredjedel förut gifta (Andersson).

Aktuell brottslighet

Den dominerande brottstypen var för samtliga klientkategorier stöld, rån och andra tillgreppsbrott. Medräknas även andra förmögenhetsbrott, försök och medverkan därtill kommer man upp till närmare 70 % av huvudbrotten i aktuella domar. Våldsbrotten (utom rån) svarar för 12–14 % (Kühlhorn).

För trafikbrott som huvudbrott är 6–8 % dömda och för narkotikabrott ca 9 % (Kühlhorn).

Tidigare samhällsåtgärder

Ungefär 50 % av Halmstadsklienterna och 65 % av Eskilstunaklienterna har registrerats för tidigare kriminalitet. 38 respektive 22 % hade de sista 2–3 åren varit föremål för åtgärd av barnavårdsnämnd (Kühlhorn).

Uppgifterna bekräftas av andra undersökningar. I Sundsvallsdistriktet hade 72 % av de skyddstillsynsdömda tidigare varit föremål för ingripanden från barnavårdsnämnd eller fått böter, villkorlig dom, ungdomsfängelse, fängelse eller vårdats på ungdomsvårdsskola eller mentalsjukhus, varav 45 % i frihet, 7 % i anstalt och 20 % bådadera (Englund).

Uppväxtmiljö

I en icke kriminell jämförelsegrupp i Halmstad hade 89 % vuxit upp hos samlevande föräldrar. Motsvarande procenttal bland krimi-

[2] Dahlkvist, Eriksson, Jeppsson, Johansson: Internerade personers sociala situation; Englund–Nilsson: Långtidspermissioner från interneringsanstalten Hall; Alfredson, Hutmacher, Nyqvist: Socialt missanpassade i utbildning vid omskolningscentralerna i Göteborg och Kungälv; Gahm, Sandström, Thofelt: Fångarnas situation vid frigivningen år 1968; Andersson, Johansson: Sjuklighet bland villkorligt frigivna; Hemmingson, Nilsson: Något om lämplighetsbegreppet vid tillsättande av övervakare; Englund: Till skyddstillsyn dömda inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt samt Socialvårdens planeringskommitté: Samfrekvens frivård – socialvård i Stockholm.

[3] Bengtsson, Cedenhag, Eiderhed, Grenås, Olofsson: Om vissa kostnader för frivårdens klienter i Jönköping (bilaga 3).

nalvårdsklientelet är för debutanterna 70 % och för recidivisterna 64 %. 11 % av debutanterna och 12 % av recidivisterna har vuxit upp i många olika miljöer. Motsvarande siffra för jämförelsegruppen är 1 % (Kühlhorn). 29 % av Sundsvallsklienterna är uppvuxna i ofullständiga familjer (Englund). 20 % av recidivisterna, 4 % av debutanterna och 1 % av jämförelsegruppen i Halmstad har fäder, som har varit föremål för åtgärd från nykterhetsnämnden (Kühlhorn).

Förhållandet mellan klienten och dennes anhöriga bedöms av övervakarna som gott i 34 %, tillfredsställande i 22 % och otillfredsställande i 36 % medan kontakt helt saknas i 5 % (Hemmingson).

Skolgång – Utbildning

Ungefär 74 % av Halmstadsklienterna hade enbart folkskoleutbildning. Motsvarande procenttal för jämförelsegruppen är 56 %. Även beträffande förkunskaper för den aktuella anställningen visar det sig föreligga en skillnad mellan grupperna. 48 % av jämförelsegruppen har längre eller kortare kurser inom yrket medan detta bara gäller 33 % av klienterna (Kühlhorn).

Utbildningsförhållandena för Sundsvallsgruppen framgår av följande uppställning.

6-årig folkskola	13 %
7-årig folkskola	46 %
8-årig folkskola	19 %
9-årig folkskola el. enhetsskola	22 %

Av Sundsvallsklientelet saknade vidare tre fjärdedelar helt yrkesutbildning (Englund). Denna uppgift överensstämmer med den som Gahm lämnar beträffande ett urval frigivna från olika anstalter 1968.

Av intresse är i detta sammanhang vissa data om utfallet av arbetsmarknadsutbildning (s. k. omskolning) av dessa kategorier. Man har jämfört resultaten för en grupp socialt missanpassade elever vid omskolningscentralerna i Göteborg och Kungälv med genomsnittsresultaten för samtliga omskolningselever i landet. Därvid har man funnit att endast hälften så många av de socialt missanpassade fullföljer utbildning (12,5 % mot 25). 50 % av de kriminellt belastade eleverna avbryter utbildningen innan 20 % av kurstiden har förflutit (Alfredson m. fl.). Liknande resultat uppnåddes bland klienterna i Jönköping (Bengtsson m. fl.).

Yrkestillhörighet

En tabell över frivårdsklienternas aktuella sysselsättningar lämnas av Hemmingson. Parallellt lämnas uppgifter beträffande de långtidspermitterade från Hall 1966–67. (Englund-Nilsson)

Jordbruk-skogsbruk	2,3	7,6
Industri	26,4	13,5
Byggnadsverksamhet	11,8	18,2
Transportarbete	7,5	4,1
Sjöfart	1,2	–
Handel, restaurang, egna företag	11,8	10,0
Diversearbete	16,1	–
Tjänstemän, sjukvård	1,9	–
Hem- och hushåll	2,8	–
Studerande	6,4	–
Beredskapsarbete	–	10,6
Servicearbete	–	20,0
Omskolning	–	3,5
Ej uppgift	11,8	12,4
	100,0	99,9

Påfallande är det stora antalet i diversearbete jämfört med den offentliga yrkesstatistiken 2,6 %.

Siffran stiger ytterligare bland exempelvis villkorligt frigivna i Göteborg, där man har funnit 47 % sysselsatta i grov- och diversearbete (Andersson) och i Jönköping där mer än hälften av de villkorligt frigivna hade diversearbeten (Bengtsson m. fl.).

Anpassning, sociala relationer, fritid

Någon sexuell isolering har inte kunnat konstateras för Eskilstunaklienterna (Kühlhorn). Däremot talar mycket för att klienternas sociala relationer inklusive möjligheten att finna sexualpartners, tunnas ut ju mer belastade de är. Av en grupp internerade i Göteborg fick 60 % kontakt med kvinnor på danstillställningar eller hos bekanta, medan

17 % uppsökte prostituerade. Generellt var gruppens kontaktsfär mycket begränsad. Dessa klienter har inga eller sporadiska kontakter med anhöriga trots reella möjligheter. Ofta är övervakaren den enda person som många kan vända sig till (Dahlkvist m. fl.).

Fritidsmiljön blir ofta mindre god på grund av klienternas brist på positiva kontakter. Vid en skattning gjord av övervakarna bedöms fritidsmiljön som bra ur resocialiseringssynpunkt i 46,5 % av fallen och som dålig i 48,0 % (Hemmingson).

Ungefär var tredje klient i Halmstadsundersökningen umgås i en krets där några eller så gott som alla har varit i kontakt med nykterhetsnämnden och närmare hälften av dem i en kamratgrupp där några eller så gott som alla har dömts för något brott.

46 % av debutanterna och 58 % av recidivisterna har kamrater som röker hasch. Ett klart samband finns mellan en positiv inställning till hasch i kamratkretsen (liksom egna attityder) och såväl hög självdeklarerad brottslighet som positiva brottsattityder.[1]

Hälsotillstånd

Närmare hälften av Halmstadsklienterna har vistats på sjukhus under de senaste två åren, var femte i jämförelsegruppen. Klienterna är oftare långvarigt sjuka än normalbefolkningen. Drygt 26 % av klienterna har varit sjuka mer än ett halvt år under de sista två åren. Motsvarande procenttal för jämförelsegruppen är 4 %. Mer än hälften av alla klienter har under den angivna tiden varit sjuka mer än 3 månader, 11 % i normalmaterialet (Kühlhorn). Den genomsnittliga sjuktiden för dem som har dömts till skyddstillsyn och som någon gång varit sjukanmälda befanns i Jönköpingsundersökningen vara 67 dagar under uppföljningsåret (Bengtsson m. fl.).

En speciell undersökning om sjukligheten bland villkorligt frigivna i Göteborg har kunnat visa på följande förhållanden.

1 I klientgruppen har flera varit sjukskrivna än i jämförelsegruppen. Klienterna uppvisar också totalt längre sjuktid och högre frekvens sjukskrivningstillfällen.
2 De sjukskrivna i undersökningsgruppen är långvarigare sjuka per sjukskrivning än de i jämförelsegruppen.
3 För de kriminella är psykiska sjukdomskomplex vanligare.
4 Psykiska störningar samt skador genom yttre våld svarar tillsammans för 50 % av sjukskrivningsdiagnoserna för klientgruppen, mot 20 % i jämförelsegruppen.
5 Även tidigare år (före aktuell prövotid) har klientgruppen haft högre sjukskrivningsfrekvens.

Missbruk

Alkoholmissbruket är enligt undersökningar alltjämt det största problemet bland frivårdsklienterna.

Klienternas alkoholvanor är betydligt mer avancerade än genomsnittsbefolkningens. 40 % av Halmstadsklienterna hade omhändertagits för fylleri, 5 % av jämförelsegruppen. 31 % av klienterna i Eskilstuna dricker öl och sprit motsvarande minst 25 liter 100 %-ig alkohol per år. Detta skall jämföras med att 8 % av samtliga män mellan 21 och 30 år dricker spritdrycker motsvarande 10 liter 100-procentig alkohol enligt riksrepresentativa undersökningar.

Påfallande är att debutanterna i både Halmstad och Eskilstuna dricker mer än recidivisterna bland skyddstillsynsklientelet. Närmare 23 % av debutanterna i Eskilstuna och 11 % av recidivisterna har det senaste året minst en gång i veckan varit "ordentligt berusade". Mer än hälften av Eskilstunaklienterna har klara symptom på klinisk alkoholism (Kühlhorn).

I Sundsvallsundersökningen, vars material är ca 5 år äldre, har 26 % av klienterna klassificerats som alkoholmissbrukare, medan 7 % har erhållit vård för psykiska besvär och ytterligare 7 % företett både alkoholproblem och psykiska besvär (Englund).

48 % av ett genomsnittligt frivårdsklientel

[1] Uppgifterna hämtade ur det tabellmaterial som utgör underlag för Kühlhorns sammanställning bilaga 2

har alkoholproblem, medan bland de villkorligt frigivna i Göteborg 46 % har alkoholproblem och 11 % både alkohol- och narkotikaproblem (Hemmingson resp. Andersson m. fl.).

Allmänt räknar man med att ca 75–80 % av interneringsklientelet är alkoholmissbrukare. Över hälften av de tillfrågade vid en undersökning bland internerade i Göteborg upplever sig själva som alkoholmissbrukare. Enligt en skattning som utfördes av deras övervakare är nästan två tredjedelar av dem alkoholmissbrukare. 20 % av gruppen har återintagits på interneringsanstalt på grund av alkoholmissbruk (Dahlkvist m. fl.).

Procenten narkotikamissbrukare i frivården är enligt de senaste årens inventeringar stigande

Tidpunkt	Procent missbrukare
1.8.66	3
1.8.68	7
1.4.70	10
1.4.72	12

Fördelningen är dock mycket ojämn mellan distrikten. Den 1 april 1972 hade t. ex. ungdomsdistrikten i storstäderna 32 %, 22 % resp. 16 % missbrukare. I flera landsortsdistrikt var antalet 10–20 %. Skyddsvärnet i Stockholm redovisar 48 %.

Tyngre narkotika har blivit vanligare i flertalet distrikt. Sålunda uppträder fall av morfinbas, särskilt i södra Sverige och i Stockholm.[1]

I Halmstadsundersökningen uppgav sig ungefär var tredje klient ha erfarenhet av narkotikabruk, i Eskilstuna 40 %. 17 % hade vanemässigt använt starkare narkotika än hasch huvudsakligen intravenöst (Kühlhorn).

Dessa uppgifter som bygger på klienternas egna deklarationer, är förmodligen mer i överensstämmelse med den verkliga situationen än inventeringarna som bygger på frivårdstjänstemännens kännedom om förhållandena.

Sociala förhållanden

Arbete

Av Sundsvalls skyddstillsynsdömda saknade 30 % arbete vid domen, medan 10 % även saknade bostad (Englund).

Ur Hemmingsons undersökning hämtas följande tabell över sysselsättningen:

Arbete	61,4
Värnplikt	2,4
Studier	1,9
Yrkesskola	2,4
Omskolning	0,8
Arbetslös	26,3
Sjukskriven	1,6
Sjuk- el. förtidspensionerad	1,6
Ej svar	1,6
	100,0

Av de villkorligt frigivna i Göteborg som undersöktes hade 23 % varit arbetslösa större delen av prövotiden, 23 % hade haft samma arbete och 50 % hade bytt arbete en eller flera gånger (Andersson m. fl.).

Endast hälften av klienterna i Halmstad och 60 % i Eskilstuna hade fast arbete. Motsvarande procenttal i jämförelsegruppen är 87 %. Varannan Halmstadsklient hade varit arbetslös någon period under de senaste två åren mot 14 % i jämförelsegruppen. Vid undersökningstillfället saknade ca 14 % av klienterna arbete, 5 i jämförelsegruppen. Andelen personer med arbetsbyten under den senaste tvåårsperioden var mycket hög i Halmstad. Ungefär 24 % bytte arbete minst tre gånger (Kühlhorn). Under den ettåriga uppföljningstiden i Jönköping arbetade i genomsnitt 48 % av de skyddstillsynsdömda medan 12 % var arbetslösa och 12 % sjukskrivna. Av de som arbetade hade 16 % beredskapsarbete (Bengtsson m. fl.).

Bostad

Bostadssituationen föreföll ganska gynnsam för klienterna i Halmstad. Ungefär 60 % av såväl klientgruppen som jämförelsegruppen

[1] Uppgiften lämnad av kriminalvårdsstyrelsen i "Narkotikaläget 1.4.1972 inom kriminalvården"

hade egen lägenhet, omkring 30 % bodde hos föräldrarna. Klienterna hade emellertid inte telefon, TV och dagliga tidningar i samma utsträckning som jämförelsegruppen, de saknade eget rum och var mer missnöjda med sin bostadssituation. I Eskilstuna hade endast 49 % egen lägenhet och sammanlagt 14 % hyrde rum eller bodde hos bekanta (Kühlhorn). I Jönköping slutligen hade 41 % av de skyddstillsynsdömda och 44 % av de villkorligt frigivna egen lägenhet medan 34 resp. 30 % bodde hos föräldrarna (Bengtsson m. fl.).

De villkorligt frigivna i Göteborg uppvisar också en relativt hygglig bostadssituation.

Egen lägenhet	51 %
Hos föräldrarna	25 %
Hyr rum	13 %
Sammanbor med annan	3 %
Genomgångsbostad	8 %

(Andersson m. fl.)

Betydligt sämre förhållanden råder bland exempelvis de internerade. Vid en enkät som Halls förtroenderåd gjorde bland de intagna 1969 uppgav 24 % att de hade egen lägenhet, 33 % att de bodde hos anhöriga, 14 % att de hyrde rum och 20 % att de bodde på hotell och pensionat under sin senaste period utom anstalt.

En annan undersökning bland interneringsklientel visar följande resultat.

Egen bostad	10,0
Hos föräldrar el. egen familj	32,8
Hos fästmö	6,6
Hos bekant	5,7
Ungkarlshotell, pensionat etc.	39,7
Sjukhus	0,9
Saknar bostad	1,3
Uppgift saknas	3,1

(Englund-Nilsson)

Av intervjuade internerade i Göteborg hade hälften en positiv inställning till inackorderingshem enbart för straffade. De som har egen erfarenhet av denna boendeform är betydligt mer positivt inställda än de som inte själva prövat den. Attityden till ungkarlshotell där man bland annat inte har matfrågan ordnad är betydligt mer negativ. Endast 17 % hade en positiv inställning (Dahlkvist m. fl.).

Ekonomi

Var fjärde klient i Halmstad och Eskilstuna tjänade högst 1 000 kr. netto i månaden, var tionde i jämförelsegruppen.

Klienternas skuldsättning i form av avbetalningar, banklån och oguldna underhållsbidrag är hög – endast något över en tredjedel saknar sådana skulder. Därtill har 43 % av klienterna avbetalningar på böter och/eller skadestånd. I intet fall når jämförelsegruppen upp till liknande höga siffror.

Närmare två tredjedelar av Halmstadsklienterna hade fått socialhjälp under den senaste tvåårsperioden, 15 % i jämförelsegruppen. Drygt en tredjedel av Eskilstunaklienterna fick socialhjälp minst 5 gånger under den senaste treårsperioden. Recidivisterna var i detta fall mest hjälpbehövande (Kühlhorn).

Bland internerade i Göteborg var det lika många som levde av socialhjälp som av lön – cirka en tredjedel av vardera kategorin. 60 % av den undersökta gruppen hade mindre än 100 kr till sitt förfogande per vecka. 12 % i undersökningsgruppen var pensionärer. Medelåldern bland dessa var 53 år (Dahlkvist m. fl.).

Av intresse i detta sammanhang är uppgifter om hur mycket pengar vederbörande förfogade över då han lämnade anstalten. Halls förtroenderåds enkät, som alltså bygger på de intagnas egna uppgifter, uppger att 65 % hade under 200 kr vid senaste frigivningstillfälle, därav 33 % under 100 kr, 19 % hade 200–499 kr och 15 % över 500 kr.

En undersökning som har hämtat sina data ur behandlingsjournaler och kontokort på anstalterna utvisar, att 59 % hade under 200 kr, 21 % 200–399 kr, 9 % 400–599 kr och 10 % över 600 kr vid långtidspermissionens början (Englund–Nilsson).

Samfrekvens frivård – socialvård

Eftersom frivårdens klienter i stor utsträckning har dålig utbildning och bristande för-

Följande andel klienter befanns vara föremål för åtgärd.

	Äldre			Unga		
	Antal	%		Antal	%	
Ej i socialregistret	108	20,0		22	12,9	
Aktinnehavare men ej åtgärd	48	8,9		11	6,5	
Aktinnehavare och föremål för åtgärd	301	55,8	69,5	130	76,5	80
Aktinnehavare o. familjemedl. förem. f. åtg.	74	13,7		6	3,5	
Endast familjemedl. föremål för åtgärd	8	1,5		1	0,6	
	539	100		170	100	

sörjningsförmåga, tillhör låginkomstgrupperna och har stora skulder, missbrukar alkohol eller andra beroendeframkallande medel och har större sjuklighet än jämförbara grupper kan man vänta sig att de även är eller har varit aktuella för socialvården. Erfarenhetsmässigt har man sagt att klienterna till en viss del tidigare har varit föremål för barnavårdsnämndens ingripanden och att andra grupper är gemensamma för frivården och nykterhetsvård–socialhjälpsorganen.

En undersökning för att för Stockholms del få belägg för detta påstående utfördes sommaren 1971 av Stockholms socialvårds planeringskommitté i samarbete med kriminalvårdsstyrelsen och socialregistret. Materialet utgjordes av de personer som 1969 registrerades som skyddstillsynsdömda vid Stockholms södra distrikt för äldre och Stockholms södra distrikt för unga. Man undersökte om dessa personer var registrerade som aktinnehavare vid socialregistret och om de i så fall hade varit föremål för åtgärd i någon eller några av de sociala nämnderna under åren 1968, 1969 och 1970. Man kunde då också jämföra frekvensen av åtgärder inom socialvården åren före och efter det att vederbörande ställts under övervakning i frivården.

80 % av de äldre och 87 % av de unga var aktinnehavare och av dessa hade alla utom 9 resp. 7 % varit föremål för åtgärd under de tre åren.

Fördelningen på år visar att andelen som var föremål för åtgärd på äldredistriktet mellan åren 1968 och 1969 steg från 51 % till 62 % för att 1970 falla tillbaka till 1968 års nivå. På distriktet för unga ökade andelen som var föremål för åtgärd mellan åren 1968 och 1969 från 60 till 65 % för att sedan minska med hela 16 % år 1970. (se tabell nedan)

Vid distriktet för äldre var åtgärderna vanligtvis företagna vid socialnämnden.

Motsvarande tabell för distriktet för unga visade på grund av ålderssammansättningen en annan fördelning mellan nämnderna.

År 1968 var 50,0 % föremål för åtgärd i barnavårdsnämnden och endast 20,6 % i socialnämnden, varav 11,2 % var aktuella i båda nämnderna. År 1969 var motsvarande siffror 40,0 % i barnavårdsnämnden, 37,1 % i social-

Föremål för åtgärd vid distriktet för äldre.

	1968		1969		1970	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
BvN	12	2,2	3	0,6	–	–
NN	67	12,4	64	11,9	60	11,1
SocN	250	46,4	316	58,6	254	47,1
Summa	269	49,9	328	60,9	269	49,9
Ej åtgärd	270	50,1	211	39,1	270	50,1
Summa registrerade	539	100	539	100	539	100

nämnden, varav 13,5 % gemensamma. År 1970 var endast 8,8 % föremål för åtgärd i barnavårdsnämnden mot 43,5 % i socialnämnden, varav 3,5 % gemensamma. En stor andel av de registrerade övergick när de fyllt 18 år från barnavårds- till socialnämndsklientelet.

Sammanfattningsvis konstaterar undersökningen att hypotesen bekräftats att skyddstillsynsklientelet till stor del redan är kända hos barnavårdsnämnd, nykterhetsnämnd och socialnämnd, när verkställigheten av brottspåföljden inleds, att andelen ökar under registreringsåret för att sedan åter sjunka till samma nivå som året före registreringen.

Samma resultat visar Jönköpingsundersökningen. Före registreringen hos skyddskonsulenten var 61 % av de skyddstillsynsdömda och 86 % av de villkorligt frigivna antecknade i socialregistret. Under den ettåriga uppföljningstiden var 76 % resp. 81 % aktuella för socialvårdsmyndigheterna (Bengtsson m. fl.).

Återfall

Studier av återfallsfrekvensen bland frivårdsklientelet visar att ca 30–40 % av de skyddstillsynsdömda har återfallit i straffregisterkriminalitet inom en treårsperiod.

I Jönköping återföll 31 % en gång, 6 % två gånger efter domen till skyddstillsyn. 16 % fick fortsatt skyddstillsyn med eller utan anstaltsbehandling medan 12 % fick frihetsstraff (Bengtsson m. fl.).

I en undersökning från vissa skyddskonsulentdistrikt i Skåne[1] har man jämfört frekvensen återfall hos olika kategorier under en tvåårsperiod

Kategori	% återfall i straffregisterkriminalitet			
	Inget återf.	Ett återf.	Minst två återf.	Summa
Villkorligt dömda	87,8	11,5	0,7	100,0
Skyddstillsyn	69,6	24,6	5,8	100,0
Skyddstillsyn med anstaltsbehandling	39,4	48,0	12,6	100,0

För det totala skyddstillsynsklientelet erhöll man 65 % utan återfall, 28 % med ett återfall och 7 % med minst två återfall under tvåårsperioden.

I Sundsvall har man under en treårsperiod funnit 52 % utan återfall bland de skyddstillsynsdömda år 1965. 30 % återföll i brott där påföljden blev böter eller fortsatt frivård medan 19 % återföll och dömdes till frihetsstraff (Englund).

I denna undersökning gjorde man också en sammanställning av vissa negativa bakgrundsfaktorer (avsaknad av yrkesutbildning, tidigare samhällsåtgärder, alkoholmissbruk och psykisk ohälsa, arbetslöshet etc.) som ställdes mot återfallsfrekvensen. Därvid fann man en klart ökande återfallsbenägenhet vid ökande belastning med olika sociala handikapp.

En studie av återfallsfrekvensen bland villkorligt frigivna i Malmö[2] visar 35 % återfall under en ettårsperiod. Några entydliga resultat föreligger emellertid inte beträffande de villkorligt frigivna. Återfallsfrekvensen bland internerade och dömda till ungdomsfängelse har länge varit mycket hög (80 % under en femårsperiod enligt flera undersökningar) (Kühlhorn).

3.3 *Anstaltsklientelet*

3.3.1 Antal intagna. Intagningstider

Kriminalvårdens anstalter mottog enligt den offentliga statistiken under år 1970 sammanlagt 12 088 personer för verkställighet av olika påföljder, nämligen för skyddstillsyn med anstaltsbehandling 635, för internering 401, ungdomsfängelse 369, bötesförvandling 137 och fängelse 10 546. Andelen kvinnor var ca 1,6 procent.

Av dem som har dömts till fängelse hade 66 % en strafftid på högst 3 månader, 24 % hade 4–12 månader och 10 % hade mer än 12 månader. Verkställighetstiden blir emellertid i realiteten kortare även för flertalet med mer än fyra månaders strafftid på grund

[1] Hansson: Skyddstillsyn och villkorlig dom.

[2] Bjellvi: Villkorlig frigivning – en återanpassningsstudie.

av möjligheten till villkorlig frigivning.

Enligt verkställighetsstatistiken för år 1968 frigavs ungefär 25 % av de med längre strafftider villkorligt efter 4 månader, ytterligare 25 % efter högst 6 månader och ytterligare 40 % efter högst 12 månader.

Av ungdomsfängelseklientelet överfördes år 1968 närmare 50 % till vård utom anstalt efter högst 1 år på anstalt och lika många efter 1–2 års anstaltstid. För de internerade var anstaltstiden samma år högst 1 år för ca 40 % och 1–2 år för 40 %.

Behandling i tillsynsanstalt pågick 1968 för 70 % av de intagna under högst en månad.

1970 års avgångar från anstalterna fördelade sig sålunda:

7 321 efter utståndet straff

3 283 villkorligt frigivna

486 internerade som överförts till vård utom anstalt

387 ungdomsfängelseelever som överförts till vård utom anstalt

618 skyddstillsynsdömda med anstaltsbehandling

412 överlämnade till sluten eller öppen psykiatrisk vård.

3.3.2 Klientelundersökningar

Kriminalvårdens årsberättelse (KVS) och verkställighetsstatistiken (SOS) lämnar vissa upplysningar om klienternas bakgrund, tidigare belastning etc. För ytterligare belysning av dessa förhållanden har de senaste åren företagits undersökningar av anstaltsklientelet. På uppdrag av fångvårdens byggnadskommitté (FBK) undersöktes 1967–68 ett urval intagna med en strafftid på minst 4 månader i norra och södra räjongerna, dels av en grupp från institutionen för pedagogik vid Uppsala universitet, dels av kriminalvårdsstyrelsens psykologsektion. Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården har låtit företa en "tvärsnittsundersökning", avseende samtliga intagna en viss dag (KAIK). Båda dessa undersökningar får en viss överrepresentation för intagna med längre strafftider jämfört med hela årspopulationen. Gahm m. fl. har undersökt 300 slumpvis valda intagna efter frigivningen 1968[1].

En närmare penetration av trafiknykterhetsbrottslingarna har gjorts av professor Knut Sveri och universitetslektor Hans Klette för kommittén för lagstiftningen angående trafiknykterhetsbrott[2].

Någon riksrepresentativ undersökning har inte gjorts beträffande klientelet på tillsynsanstalterna. Tre årgångar intagna vid tillsynsanstalterna Asptuna, Bergsåker och Lindome har emellertid undersökts beträffande bakgrundsdata m. m.[3].

Åldersfördelning

De intagna som 1970 avtjänade fängelse fördelade sig på följande åldrar:

Under 18	20	25–34	3 643
18–20	895	35–39	2 940
21–24	2 899	Över 60	149 (KVS)

Av dem som dömts till skyddstillsyn med anstaltsbehandling var mer än 50 % 18–20 år (KVS) – medan endast ett fåtal var mer än 24 år (KAIK).

Bland ungdomsfängelseeleverna var det övervägande flertalet nydömda i åldern 18–20 år, knappt 9 % under 18 år.

Genomsnittsåldern bland de internerade har sjunkit de senaste åren: av de nydömda 1970 är 48 % under 30 år (KVS).

50–60 % av de intagna befinner sig i tioårsintervallet 20–29 år. Maximiantalet klienter per årsklass ligger i åldern 21 år – antalet motsvarar 4 promille av totalantalet 21-åriga män i hela riket (KAIK).

[1] Gahm, Sandström, Thofelt: Fångarnas situation vid frigivningen år 1968.

[2] Sveri: Lagöverträdarna 1964 samt Klette: Lagöverträdarna 1968–69, SOU 1970:61.

[3] Henriksson, Sandbäck: Utskrivna från tillsynsanstalten Lindome 1966; Wunderman: Klientelet vid skyddstillsynsanstalten Asptuna 1967; Tillebrant, Delberg: Skyddstillsyn med anstaltsbehandling.

Civilstånd

Enligt undersökningarna är endast 14 resp. 17 % av samtliga intagna gifta, vilket delvis sammanhänger med åldersfördelningen. Även jämfört med motsvarande årsklasser är emellertid skillnaderna stora mellan anstaltsklientelet och rikets befolkning. I åldersgruppen 25–29 år t. ex. är andelen ogifta 68 % och förut gifta 15 % för de intagna medan motsvarande tal för rikets manliga befolkning i samma åldersgrupp är 39 resp. 2 %.

Andelen förut gifta är för hela anstaltsklientelet något mer än 20 %, för de interne-rade 36 % (KAIK).

Aktuell brottslighet

Flertalet av de som vid en viss given tidpunkt är intagna på fångvårdsanstalt har gjort sig skyldiga till egendomskriminalitet, nämligen ca 60 procent. En ganska omfattande kategori är också rattfylleristerna. Av samtliga som intas under ett helt år är den största gruppen, närmare 4 000, dömda för rattfylleribrott (KVS). Genomströmningstakten är emellertid större bland dessa som i allmänhet har korta strafftider. De utgör därför proportionellt sett en mindre del av det totala anstaltsklientelet. Drygt hälften av rattfylleristerna är förstagångsdömda (KAIK).

Antalet dömda för lydnadsbrott har tredubblats från 1969 till 1970 (KVS).

Våldsbrottslingarna uppgick till ca 10 % (KAIK). I ungefär hälften av fallen rör det sig om typiska fylleribrott, medan återstoden är allvarligare brott av typen rån och oprovocerad misshandel (FBK).

Tidigare samhällsåtgärder

Enligt SOS hade 30 % av dem som 1970 avtjänade fängelse varit intagna minst två gånger tidigare och 17 % en gång tidigare medan 53 % ej förut varit intagna på fångvårdsanstalt. Förmodligen slår det stora antalet rattfyllerister igenom i dessa siffror.

KAIK ger en helt annan bild. Enligt denna hade 75 % av klientelet tidigare varit föremål för anstaltsvård och ca 13 % för övervakning inom frivården, medan endast ca 13 % var helt okända för kriminalvården.

FBK redovisar även andra samhällsåtgärder som åtalseftergifter, övervakning av barnavårdsnämnd, vård i ungdomsvårdsskola eller vårdanstalt för alkoholmissbrukare samt skyddstillsyn eller villkorlig dom. Andelen intagna som före den aktuella verkställigheten inte har varit föremål för samhällsåtgärder eller avtjänat fängelsestraff är endast 9 resp. 15 % i de undersökta räjongerna.

SOS redovisar en liknande statistik för dem som under 1970 för första gången intagits på ungdomsfängelse. Endast 4 % av dessa har tidigare varken varit föremål för kriminalvård i frihet eller åtgärder av barnavårdsnämnd. För dessa omfattar domen till ungdomsfängelse huvudsakligen våldsbrott, rån, grova stölder och bedrägerier samt narkotikabrott.

Debutålder

Uppgifter om debutålder finns endast i FBK:s undersökning, i vilken det framgår att mer än hälften debuterar i kriminalitet före 18 års ålder (52,2 %).

Uppväxtmiljö

KAIK finner att det övervägande antalet intagna har vuxit upp hos samboende föräldrar: 81 % under levnadsåldern 0–6 år och 67 % även under åldern 7–14 år.

Enligt FBK har två tredjedelar av klientelet vuxit upp i *en* miljö. Denna har emellertid i stor utsträckning varit emotionellt otillfredsställande och ännu mer otillfredsställande som normsändare; endast 18 % av klienterna med *en* miljö anses ha haft fullgoda betingelser under de angivna åldersperioderna. 7 resp. 11 % har vuxit upp hos en ensam vårdnadshavare. Enligt Gahm förekommer hos vårdnadshavarna: 34 % alkoholproblem, 16 % neurotiska symptom, 11 % fysiska handikapp, 23 % kriminalitet.

Skolgång – Utbildning

Undersökningarna visar entydigt att teoretisk utbildning utöver folk- eller grundskola förekommer mycket sparsamt hos klientelet (drygt 10 %). Specialklass förekommer däremot hos 9–10 % mot 4–5 % av samtliga pojkar inom obligatoriska skolväsendet läsåret 1969/70. För ungdomsfängelseelever är andelen i specialklass än högre, närmare en tredjedel av samtliga (KAIK).

Ungefär en tredjedel av klientelet har enligt FBK yrkeskunskaper, den största gruppen inom mekaniska yrkesområden. De är dock ofta på grund av egen psykisk eller fysisk ohälsa ur stånd att utnyttja kunskaperna.

Yrkestillhörighet

Tillverkningsindustrin sysselsätter den största gruppen yrkesverksamma i anstaltsklientelet, drygt 25 %. Därnäst kommer byggnadsindustrin med ca 20 %. Samfärdsel och lagerarbete sysselsätter ca 12 %, jord- och skogsbruk 7 %.

Antalet diversearbetare uppgår till 13 % av totalantalet, men där är skillnaden mellan de olika kategorierna intagna stor. Särskilt många diversearbetande redovisas bland ungdomsfängelseelever och internerade (KAIK).

Cirka en fjärdedel av de intagna har varken yrkesutbildning eller tidigare arbetserfarenhet, definierad som anställning ett år eller längre (FBK). Arbetsstabiliteten är dålig eller mycket dålig hos 50 % (Gahm).

Begåvning, anpassning, normkännedom, intressen

Anstaltsklientelet har närmare studerats i dessa avseenden genom grupptest (FBK).

Resultatet visar att klientelgruppens allmänintelligens i stort överensstämmer med motsvarande normalpopulations. Det bästa resultatet nåddes i de verbala proven, särskilt i rättstavning. Resultaten i matematik stämde också med normalpopulationens, medan logisk-induktiv förmåga och allmänorientering låg något under.

Anpassningsvariablerna utvisade normala värden i fråga om tilltro till den egna förmågan, hjälpsökande attityd och lättrördhet, medan nervositet och diffus oro samt misstro mot andra var signifikant större bland klienterna.

Kännedom om samhällets normer var klart sämre i klientgruppen.

Intresseschemata visar klar övervikt för fysiska aktiviteter. Därefter följer intellektuella, tekniska och estetiska sysselsättningar medan anställning på kontor eller i affär är det minst uppskattade yrkesområdet.

Hälsotillstånd

Vid intagning på fångvårdsanstalt genomgår klienter en summarisk undersökning av sitt fysiska tillstånd. Detta har angivits som mindre gott eller dåligt för 18 % av klientelet (KAIK). Fysiska handikapp av påtaglig art redovisas för lika många (FBK) eller fler (Gahm).

Antalet intagna med mer än 4 månaders strafftid som har varit sjukskrivna på grund av kroppssjukdom under pågående verkställighet är minst 10 % (FBK). Under 1970 var medeltalet sjuka per dag på samtliga anstalter 222 (4,5 %) (KVS).

De intagnas psykiska tillstånd undersöks inte generellt för alla kategorier. Man har dock tillgång till data som ger en viss uppfattning om situationen. Inte mindre än 25 % av de intagna har enligt KAIK frikallats från militärtjänst, den största gruppen därav på grund av nervösa besvär. Inom norra och södra räjongerna har 9 % resp. 16 % av klientelet vårdats på mentalsjukhus någon gång (FBK).

De intagna har i ganska stor utsträckning klagat över depression, oro, nervositet och sömnlöshet under verkställighetstiden. Cirka en tredjedel har betecknats som psykiskt instabila (FBK).

Missbruk

Sammanlagt 47 % av de intagna missbrukade enligt KAIK alkohol och/eller narkotika vid

tiden för senaste brott. Alkoholmissbruket dominerar fortfarande stort.

Siffrorna är ännu högre enligt FBK, vilket kan bero på att korttidarna ej ingår i undersökningen. Denna fann drygt 50 % alkoholmissbrukare, 6–12 % narkotikamissbrukare och 3–4 % thinnersniffare. Gahm anger att 73 % hade problem med alkohol och 19 % med narkotika.

KAIK har delat upp missbrukarna på olika riskgrupper med hänsyn till de sociala förhållandena och finner då att medan cirka 36 % av de klienter som hade både bostad och arbete vid intagningen missbrukar alkohol och narkotika är motsvarande tal för de arbets- och bostadslösa 61 %.

Sedan några år företas vid vissa tidpunkter inventering av antalet narkotikamissbrukare inom kriminalvården.

Tidpunkt	Procent missbrukare i anstaltsvården
1.8.66	9
1.8.68	20
1.5.69	24
1.4.70	22
1.4.71	23
1.4.72	26

Nedgången av antalet narkotikamissbrukare på anstaltssidan under år 1970 synes ha varit av tillfällig natur. Till detta kommer att den tyngre narkotikan ökat. Fall av missbruk av heroin och morfinbas förekommer och LSD blir allt vanligare. Smuggling torde fortfarande förekomma trots personalens uppmärksamhet, men narkotikamissbruket på anstalterna är mer dolt än tidigare.

Tandvård

Drygt 40 % av de intagna hade någon gång under anstaltsvistelsen fått tandvård. Genomsnittskostnaden per klient varierade från 498 kr i norra räjongen till 331 kr i södra räjongen. Akut behov av tandvård förelåg för 18 resp. 9 % (FBK).

Sociala förhållanden vid tiden för brottet

Arbetslöshet vid tidpunkten för lagföringen förekommer för 55–60 % av klientelet enligt FBK. KAIK redovisar liknande data: knappt halva antalet undersökta personer hade både arbete och bostad vid tiden för brottet, knappt en tredjedel hade bostad men saknade arbete medan 17 % saknade såväl arbete som bostad. Ett fåtal redovisade arbete utan att ha bostad. Bostaden är i allmänhet hos någon anhörig (Gahm).

Andelen alkohol- och narkotikamissbrukare är större ju mer oordnade klientens sociala förhållanden är.

Erinras bör att ovanstående data avser förhållanden 1970 och tidigare – för FBK 1967–68.

Förhållanden vid frigivningen

Uppgifter om de intagnas förhållanden efter frigivningen kan i viss utsträckning erhållas ur verkställighetsstatistiken för 1968 (SOS). 75 % av de villkorligt frigivna uppgavs ha sin försörjning (arbete eller utbildning) ordnad vid frigivningen. I 13 % av fallen hade detta skett genom kriminalvården, 27 % genom arbetsförmedlingen och 35 % på annat sätt. Cirka 2 % var arbetsoförmögna. Drygt 20 % hade inte försörjningsfrågan löst. För ungdomsfängelseklientelet var försörjningsförhållandena ordnade för 65 % och bland de internerade för drygt 70 %. Av de internerade var drygt 10 % arbetsoförmögna.

Uppgifterna torde inte ge en riktig bild av verkligheten. Många intagna lämnar skenintyg för att bli frigivna snabbare, och kontrollen av uppgifterna kan av flera skäl inte bli effektiv. Man kan räkna med att inemot hälften av de frigivna bör klassas som svårplacerade på arbetsmarknaden.

Förhållanden på anstalten

Förflyttning mellan olika anstalter ingår med nuvarande verkställighetsregler i viss utsträckning i behandlingen, t. ex. då en inta-

gen efter viss tid får komma från sluten till öppen anstalt. I någon mån kan förflyttningar orsakas av bristande anpassning och vara ett led i anstalternas strävan att upprätthålla ordning och säkerhet. Detta får då vägas mot ev. nackdelar ur behandlingssynpunkt. FBK fann att de intagna under en sammanlagd verkställighetstid på i genomsnitt två år vistats på fyra olika anstalter.

Yrkesutbildning på anstalt: 8 resp. 3 % av de intagna i de båda undersökta räjongerna har fått yrkesutbildning inom kriminalvården – i samtliga fall på ungdomsfängelse. Endast 1 % har utnyttjat sin utbildning i anställning utanför anstalten (FBK).

Arbetsplacering på anstalt: 60 % av de intagna sysselsätts i anstalternas verkstäder. Jordbruk och skog sysselsätter 17 %, ekonomi 11 % och byggnadsarbete 3 % (KAIK).

Endast cirka en fjärdedel av de intagna har arbetsplacerats i en arbetsgren som de tidigare har utbildats för eller arbetat i utanför anstalten. Påfallande är att endast knappt 4 % av dem som placerats i konfektionsverkstad på anstalt har någon tidigare erfarenhet av detta arbete.

Vanliga motiveringar för arbetsplaceringen är "enda egentliga arbetsgren på anstalten", "haft detta arbete vid tidigare anstaltsvistelse" och "egen begäran", men det är också mycket vanligt att motivering saknas. Endast för 6 intagna (inkl. 2 frigångare) förekommer motiveringen att man planerat detta slags arbete för frigivningen. Omplaceringar under anstaltstiden är ganska vanliga (FBK).

Arbetsförhet – arbetsprestationer: Om en intagen skall betraktas som helt arbetsför är i viss mån beroende av vilka arbetsgrenar som finns på anstalten. Om han inte skulle kunna klara ett tyngre arbete, kan han fungera tillfredsställande i en lättare arbetsgren, och han betraktas då som fullt arbetsför. För de internerade redovisas 7 % icke arbetsföra, för fängelseklientelet 6 % och för ungdomsfängelseeleverna 3 % (KAIK). FBK har funnit en andel mellan 12 % (norra räjongen) och 7 % (södra räjongen). Dominerande orsak är här fysiska besvär av mer långvarig art.

De intagnas arbetsprestationer kan inte så lätt jämföras med genomsnittsprestationer ute på öppna marknaden. Däremot kan olika kategorier intagna jämföras med varann. Arbetsledare har fått bedöma arbetstakt, kvalitet, arbetsvillighet, uppförande och närvaro med poäng på en femgradig skala. Prestationerna låg högst för fängelseklientelet, därnäst för ungdomsfängelseeleverna och lägst för de internerade (KAIK). Gahm anger att 71 % enligt journalanteckningar hade goda arbetsprestationer.

Anstaltsanpassning: Omkring tre fjärdedelar av klientelet anses ha mycket god eller god anstaltsanpassning, medan 15 % har mindre god eller dålig. Även här har de fängelsedömda bättre värden. Den största skillnaden finns emellertid mellan "förstagångarna" och de tidigare anstaltsvårdade (KAIK).

Kontakter – besök: Större delen av de intagna – 88 % – har någon form av kontakt med personer utanför anstalten. Regelbundna besök redovisas för närmare en tredjedel, medan 20 % har oregelbundna besök. Drygt en tredjedel har andra kontakter (brev etc.) (KAIK).

Våld mot medintagna och personal: Endast 1 % av samtliga intagna har någon gång gjort sig skyldiga till våld mot medintagna. Något fler (1–2 %) har gjort sig skyldiga till våld mot befattningshavare (FBK).

Svårbehandlade: I norra och södra räjongerna har 4 resp. 7 % betraktats som svårbehandlade, d. v. s. uppenbart farliga för ordning och säkerhet inom anstalten.

Rymning och permissionsmissbruk: Antalet permissioner har ökat med 160 % under 1960-talet. Under år 1970 beviljades sammanlagt 14 281 permissioner. Av dessa misskötte s 9 % genom att den intagne ej återkom i rätt tid och 4 % genom annan misskötsamhet, t. ex. missbruk av alkohol och narkotika eller kriminalitet. Förhållandet mellan skötta och misskötta permissioner varierade kraftigt mellan slutna och öppna anstalter och mellan olika räjonger (KVS).

Antalet rymningar från anstalt steg med 40 % under 1960-talet. Ökningen ligger helt på de öppna anstalterna, där rymningsfrek-

vensen fördubblats, medan den gått ner med drygt 40 % på de slutna. Under 1970 rymde 403 personer från öppna anstalter. 201 från slutna och 116 i samband med transport, sjukhusbesök etc. (KVS).

Skillnaden i rymningsintensitet är mycket stor mellan olika kategorier intagna. Ungefär 44 % av ungdomsfängelseeleverna hade företagit minst en rymning under den verkställighetsperiod som pågick vid KAIK:s undersökning. Motsvarande andel var för internerade 26 % och för fängelseklientelet 11 %. "Förstagångarna" hade ett fåtal rymningar, medan 17 % av de intagna som tidigare varit föremål för både frivård och anstaltsvård avvek under anstaltstiden (KAIK). FBK redovisar att cirka 30 % av de intagna rymt någon gång.

Vissa rymningsundersökningar har gjorts för att om möjligt kartlägga rymmarens personlighet och ev. farlighet. I en av undersökningarna framkom att 55 % av rymmarna från interneringsanstalter och 79 % av rymmarna från ungdomsanstalter under år 1964 begick brott under rymningen. Så gott som samtliga hade gjort sig skyldiga till tillgreppsbrott eller trafikbrott och ett fåtal till bedrägerier. Inte någon hade gjort sig skyldig till våldsbrott[1].

Samtliga rymningar från fångvårdsanstalterna i västra räjongen år 1969 har undersökts 1971[2]. Materialet upptar 92 personer som rymt vid 96 tillfällen, varav 42 från slutna och 54 från öppna anstalter. 16 av rymmarna gjorde sig skyldiga till brott i samband med rymningen. Inget fall av fysiskt våld mot vårdpersonal, polis eller allmänhet har registrerats.

De dominerande brottstyperna är tillgreppsbrott och trafikbrott. Vid tre rymningar kan brottsligheten bedömas som omfattande; bil-, sommarstuge- och butiksinbrott samt checkbedrägerier.

Två tredjedelar av rymmarna betecknades som missbrukare av alkohol, narkotika eller thinner. Endast 6 var "förstagångare". Den i medeltal ådömda strafftiden för dem som dömts till fängelse var nära 9 månader. Knappt en tredjedel av rymmarna hade avvikit en eller flera gånger tidigare. Nära nog samtliga rymningar av brottsrymmare skedde från sluten anstalt. Under mer än var tredje rymning från sluten anstalt begicks brott. Den största gruppen rymmare avlägsnade sig till fots, åtskilliga lyckades lifta. 6 tillgrep bilar för att komma från anstalten. Mer än hälften av rymmarna var åter i anstalt inom en vecka. Som dominerande orsak angavs impulsrymning, därnäst bekymmer för anhöriga och otrivsel på anstalten. Vid närmare en tredjedel av rymningarna återvände rymmaren självmant till anstalten eller anmälde sig hos polisen. Ingen av dessa rymmare begick kända brott.

Det tycks föreligga ett samband mellan permissionsmissbruk och rymningar å ena sidan och psykisk instabilitet hos den intagne å andra sidan (FBK). Psykisk instabilitet anses enligt denna undersökning föreligga om den intagne uppfyller ett eller flera av följande kriterier:

a. någon gång vistats på mentalsjukhus,
b. någon gång vistats på psykiatrisk avdelning på fångvårdsanstalt, dock ej för rättspsykiatrisk undersökning,
c. klagat över psykiska besvär under pågående verkställighetsperiod,
d. under någon anstaltsvistelse gjort självmordsförsök,
e. notering om psykiska besvär har gjorts vid läkarundersökningen efter den nuvarande verkställighetens början.

81 % av de intagna som rymt eller gjort rymningsförsök tre eller flera gånger i de båda räjongerna är psykiskt instabila (FBK). Som tidigare angivits bedöms en tredjedel av de intagna som psykiskt instabila.

Disciplinära åtgärder: Under 1970 bestraffades 599 intagna med 1 339 olika bestraffningar, nämligen 145 förlust av särskild förmån, 208 förlust av rätt att inköpa varor, 178 förlust av rätt att skaffa, köpa och inneha böcker eller tidningar och 808 inlåsning i enrum. Andra fall av misskötsamhet föran-

[1] Helleday: En undersökning om rymningar från fångvårdsanstalter.
[2] Sundin: Rymmares farlighet.

ledde i stället i 1 262 fall förflyttning till mer restriktiv anstalt. De vanligaste anledningarna var arbetsvägran, rymning och berusning (KVS). (Se kap. 30.) Omkring 40 % av de intagna har någon gång under anstaltsvistelse undergått disciplinstraff. Orsakerna är främst rymning eller rymningsförsök, permissionsmissbruk och berusning men också arbetsvägran, hot mot tjänsteman, klandervärt uppträdande m. m. förekommer i några fall (FBK).

Placering i enrum: 7 resp. 12 % i de två undersökta räjongerna har någon gång utan egen önskan placerats i enrum. Dominerande anledning i norra räjongen är arbetsvägran, följt av rymning och hot mot tjänsteman, medan den främsta anledningen i södra räjongen är brottsutredning (FBK).

3 resp. 13 % i norra resp. södra räjongen har någon gång själva begärt att bli placerade i enrum.

Utlänningar

Befolkningen i Sverige beräknas till 7 % utgöras av utländska medborgare. Av de intagna på fångvårdsanstalt som 1970 avtjänade fängelsestraff var 18 % (1 909 stycken) utländska medborgare, vilket är mer än en fördubbling sedan 1961 (KVS). Även fördelningen på olika huvudbrott är annorlunda som framgår av följande tabell:

Huvudbrott	Procent av Samtliga fängelsedömda	Procent av Utländska medborgare
Tillgreppsbrott	23	24
Rattfylleri	37	22
Brott mot utl. lagen	3	16
Våldsbrott	11	15
Narkotikabrott	5	9
Bedrägeribrott	7	6
Lydnadsbrott	4	–
Övriga	10	8
Summa	100	100

(KVS.)

I genomsnitt var de utländska medborgarna dömda till längre frihetsberövanden än svenskarna: 58 % högst 3 mån., 26 % 4–12 mån. och 16 % till minst 12 mån.

66 % hade inte tidigare varit intagna på fångvårdsanstalt (i Sverige), 17 % hade varit intagna minst 2 gånger i hemlandet.

48 nationaliteter var representerade bland de intagna utlänningarna. Cirka 60 % var finländska medborgare, 7 % tyskar, 5 % danskar, 5 % norrmän och 4,8 % jugoslaver (KVS). Av de statslösa intagna var 14 individer internerade vid KAIK-undersökningen.

Inslaget unga och ogifta är stort även om andelen över 40 år stigit markant under 1960-talet (från 20 till 33 %). Andelen med utbildning utöver folkskola och andelen tidigare ostraffade är högre än beträffande motsvarande svenskar i anstaltsklientelet, men uppgifterna är betydligt osäkrare och felmarginalen stor (KAIK).

Drygt 30 % saknade arbete och bostad i Sverige vid tidpunkten för brottet. Cirka en tredjedel missbrukade alkohol eller narkotika.

Enligt en undersökning[1] som utförts av kriminalvetenskapliga institutet rörande utlänningars brottslighet 1967 och som avser utlänningar dömda för kriminalregisterbrott vid Stockholms rådhusrätt detta år hade 31 % av dessa tidigare gjort sig skyldiga till brott i hemlandet. Siffran är dock mycket osäker eftersom den utom i fråga om finländarna huvudsakligen bygger på den dömdes egna uppgifter. I 39 % av fallen saknas uppgifter om kriminalitet i hemlandet.

Antalet som saknade fast arbete i Sverige uppgick i stockholmsundersökningen till 78 %.

Kvinnor

Under 1970 intogs på fångvårdsanstalt 172 kvinnor dömda till fängelse, 6 dömda till ungdomsfängelse och 29 dömda till skyddstillsyn med anstaltsbehandling dvs. totalt 207 (KVS).

[1] Edling, Floryd, Rumstedt: Utlänningars brottslighet 1967. Kriminalregisterbrotten vid Stockholms rådhusrätt.

Vid tidpunkten för KAIK:s tvärsnittsundersökning var 102 kvinnor intagna, varav 10 utländska medborgare. Medianåldern för de svenska medborgarna i detta klientel var 29 år. Civilståndsfördelningen skilde sig avsevärt från normalpopulationens. Medan bland samtliga kvinnor i landet i åldern 18–55 år 1968 23 % var ogifta, 71 % gifta och 6 % förut gifta var motsvarande tal för de kvinnliga intagna 39, 35 och 26 %. En femtedel av klientelet har inte tidigare gjort sig skyldigt till brott. Ungefär samma andel har ej heller varit föremål för övervakning eller anstaltsvård förut.

En större del av det kvinnliga klientelet än av det manliga har högre teoretisk utbildning i form av realskola eller gymnasium. Närmare fyra femtedelar saknade arbete vid tiden för brottet och en tredjedel saknade bostad. Drygt hälften av klientelet missbrukade alkohol eller narkotika. Inemot en fjärdedel hade mindre gott eller dåligt fysiskt tillstånd vid intagningen. Samtliga hade någon form av kontakter med personer utanför anstalten – omkring hälften får personliga besök. Av de 10 utländska medborgarna bland kvinnorna var 7 finländska, 2 norska och 1 amerikansk medborgare. 6 av dem var under 25 år.

Trafiknykterhetsbrottslingarna

1970 var 37 % av samtliga intagna dömda för rattfylleri (KVS).

Av rattfylleristerna hade 8 % tidigare varit föremål för övervakning och 39 % för anstaltsvård (KAIK). Trafiknykterhetsbrottslingarna har varit föremål för särskilda undersökningar. I dessa undersökningar har de fördelats på mopedförare (24 %) och bilförare (73 %). (Förare av motorcykel och motorredskap, 3 %, räknas i materialet in bland bilgruppen.)

Andelen kvinnor bland rattfylleriklientelet var enligt dessa undersökningar 1,2 %. En tredjedel av samtliga bilförare var 18–24 år medan endast 10 % var över 50 år. Bland mopedförarna är 15–17-åringarna betydligt fler, över 10 %, och personerna över 50 år 21 %.

I jämförelse med landets vuxna manliga befolkning i motsvarande åldrar är det överrepresentation för ogifta och skilda bland rattfylleristerna. 84 % av mopedförarna och 70 % av bilförarna saknade teoretisk utbildning utöver folkskolan.

En stor del av rattfylleristerna – drygt 40 % – är registrerade i kriminalregistret före det aktuella brottet, 10 % för 5 eller flera domar. 23 % har gjort sig skyldiga till trafiknykterhetsbrott en eller flera gånger tidigare. 23 % har gjort sig skyldiga till tillgreppsbrott, 20 % till annat trafikbrott än rattfylleri, 10 % till bedrägeri och 8 % till våldsbrott.

64 % av rattfyllerifallen och 52 % av rattonykterhetsfallen har tidigare registrerats för olämpligt alkoholbeteende. Därtill kommer den aktuella domen (Sveri, Klette).

Klientelet på tillsynsanstalter

Den ojämförligt största gruppen intagna vid tillsynsanstalterna är i åldern 18–22 år. Vid tre undersökta anstalter representerade denna åldersgrupp 89, 74 resp. 80 %. Teoretisk skolutbildning utöver folk- eller grundskola hade 2, 1,3 resp. 1 %. Total avsaknad av yrkesutbildning inklusive längre vana i något arbete visade 59, 79 resp. 71 %.

Endast 10,5, 13 resp. 8 % hade tidigare inte varit föremål för någon åtgärd från barnavårdsnämnd eller domstol (se tabell nederst på sidan).

Vid intagningen saknade 15, 13 resp. 14 %

Åtgärderna fördelade sig på följande sätt:	Lindome	Asptuna
Åtgärd enligt barnavårdslagen	58 %	60 %
därav övervakning eller mer ingripande åtgärd	49	47
Åtgärd av domstol	80 %	70 %
Ungdomsfängelse eller fängelse	17 %	17,4 %

bostad och 81, 74 resp. 63 % arbete.

De intagnas alkohol- och narkotikaproblem framgår av följande tabell.

	Lindome	Asptuna	Bergsåker
Alkoholproblem	46 %	69 %	57 %
Narkotikaproblem		28 %	

Sedan undersökningarna gjordes har narkotikasituationen förvärrats vilket framgår av resultatet av den inventering av narkotikamissbrukare inom kriminalvården som gjorts den 1 april 1972.

	Lindome	Asptuna	Bergsåker
Procent narkotikamissbrukare	28	47	7

Psykiska och fysiska rubbningar redovisas beträffande de intagna på Asptuna för 42 % och för Bergsåker för 26 % (Henriksson, Wunderman och Tillebrant).

Klientelet på kriminalvårdens häkten

Under år 1970 intogs i de allmänna häkten och arrestlokaler som kriminalvårdsverket förvaltar sammanlagt ca 34 000 personer. Medelbeläggningen var 357 intagna per dag. Dessutom intogs ca 5 300 häktade på fångvårdsanstalternas häktesavdelningar. Medelbeläggningen där var 456 intagna per dag. Av den totala medelbeläggningen var 142 personer häktade undersökningsfall (KVS).

Av den officiella domstolsstatistiken framgår att ca 5 000 av dem som dömts per år vid domstillfället var häktade. Den ojämförligt största delen av de intagna på kriminalvårdens häkten och häktesavdelningar etc. utgörs alltså av andra kategorier (anhållna, gripna, transportfall, fyllerister etc.), bland vilka omsättningen är mycket stor.

Kännedom om de personer som intages på häkten är mycket bristfällig, då det f. n. inte förs någon statistik beträffande dessas kön, ålder och tidigare belastning.

Vissa uppgifter om de häktades vistelsetid 1968 kan hämtas ur domstolsstatistiken.

Tiden mellan häktningsbeslutet och talans väckande.

1–3 dagar	4–7 dagar	8–14 dagar	>15 dagar	Summa
Antal häktade (proc.)				
6,9	21,8	48,0	23,4	100

Tiden mellan häktningsbeslutet och försättande på fri fot.

<7 dagar	8–14 dagar	15–30 dagar	>31 dagar	Summa
Antal försatta på fri fot (proc.)				
12,7	28,9	43,6	14,8	100

Den genomsnittliga tiden från talans väckande till målets avgörande var 1968 för hela riket i mål mot häktade, där målet varit vilande, 6 månader, och i andra mål mot häktade 1,6 månader (jämfört med 3,3 månader för mål där häktning ej förekom).

Processtidens längd i underrätt i mål mot häktade 1968: (procent)

	1 mån el. mindre	1–2 mån.	2–3 mån.	3–6 mån.	Över 6 mån.
Brottsbalksmål	73,4	7,3	4,0	8,2	7,0

Av häktade undersökningsfall den 30 november 1971, totalt 124 stycken, hade 49 stycken väntat mer än 6 veckor. Genomsnittliga undersökningstiden är f. n. omkring 11 veckor.

3.4 *Beredningens tvärsnittsundersökning*

Beredningen har låtit verkställa en tvärsnittsundersökning beträffande de intagna på fångvårdsanstalterna i landet en dag i början av mars månad 1972. (Tabell 1–3.) Undersökningen avsåg de intagnas hemort samt deras aktuella strafftider. Beredningen önskade kartlägga

de intagnas hemort (bostadsort om veder-

Tabell 1 De intagna fördelade på kategorier och län efter strafftid och hemort.

Län		Kvinnor	Ungdoms-fängelse-elever	Interne-rade	Fängelse-dömda	Skydds-tillsyns-dömda m. anst. beh.	Summa	Totalt
Stockholm (A,B)	A	15	77	83	393	–	568	
	B	18	–	66	301	–	385	1 207
	C	–	–	–	237	17	254	
Uppsala (C)	A	2	11	9	29	–	51	
	B	3	–	5	27	–	35	132
	C	–	–	–	38	8	46	
Södermanland (D)	A	1	15	2	35	–	53	
	B	1	–	5	21	–	27	110
	C	–	–	–	25	5	30	
Östergötland (E)	A	2	30	11	55	–	98	
	B	4	–	7	15	–	26	178
	C	–	–	–	49	5	54	
Jönköping–	A	1	13	10	57	–	81	
Kronoberg (F,G)	B	–	–	4	25	–	29	160
	C	1	–	–	44	5	50	
Blekinge–	A	–	16	7	51	–	74	
Kalmar (H,K)	B	–	–	2	19	–	21	128
	C	–	–	–	27	6	33	
Kristianstad-	A	7	53	36	156	–	252	
Malmöhus (L, M)	B	1	–	14	96	–	111	489
	C	3	–	–	109	14	126	
Halland-	A	2	55	52	172	–	281	
Göteborgs o	B	3	–	18	141	–	162	593
Bohus (N, O)	C	1	–	–	137	12	150	
Älvsborg-	A	–	24	8	81	–	113	
Skaraborg (P, R)	B	–	–	10	32	–	42	231
	C	1	–	–	69	6	76	
Värmland–	A	2	18	8	75	–	103	
Örebro (S,T)	B	3	–	5	43	–	51	227
	C	–	–	–	64	9	73	
Västmanland–	A	1	30	14	87	–	132	
Kopparberg (U,W)	B	–	–	7	30	–	37	241
	C	–	–	–	69	3	72	
Gävleborg (X)	A	–	10	18	58	–	86	
	B	–	–	4	33	–	37	188
	C	1	–	–	58	6	65	
Västernorrland–	A	–	9	8	53	–	70	
Jämtland (Y,Z)	B	–	–	–	18	–	18	143
	C	1	–	–	45	9	55	
Västerbotten–	A	–	13	3	41	–	57	
Norrbotten (AC,BD)	B	–	–	4	20	–	24	138
	C	1	–	–	53	3	57	
Gotland (I)	A	–	–	2	5	–	7	
	B	–	–	2	5	–	7	20
	C	–	–	–	6	–	6	
Summa	A	33	374	271	1 348	–	2 026	
	B	33	–	153	826	–	1 012	4 185
	C	9	–	–	1 030	108	1 147	

Kategori A = dömda till 3–12 mån. fängelse eller till ungdomsfängelse eller återintagen internerad utan ny minsta tid.

Kategori B = dömda till mer än 1 års fängelse eller till internering eller återintagen internerad med ny minsta tid.

Kategori C = dömda till 1–3 mån. fängelse eller till skyddstillsyn med anstaltsbehandling.

Tabell 2 De intagnas anstaltsplacering jämfört med deras hemort.

Kategori	Kvinnor	Ungdomsfängelseelever	Internerade	Fängelsedömda	Skyddstillsynsdömda m anst.beh.	Summa
a) intagen på hemorten	–	12	10	417	–	439
b) intagen i samma län	5	46	109	949	45	1 154
c) intagen i den geografiska räjong där hemorten är belägen	8	56	78	1 401	32	1 575
d) intagen i annan geografisk räjong	62	260	227	437	31	1 017
Summa	75	374	424	3 204	108	*4 185*[a]

[a] tillkommer 113 utlänningar.

börande har fast bostad, eljest den ort där han vanligen vistas)

var – i förhållande till denna hemort – som verkställigheten äger rum samt

hur de intagna fördelar sig på olika kategorier med hänsyn till strafftidens längd och, i vissa fall, påföljdens art.

Undersökningen visar att 40 % av de intagna är hemmahörande i någon av storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Övriga fördelar sig ganska jämt på olika län eller parvis ordnade län. Utlänningarna, 113 personer, har inte kunnat hänföras till någon hemort utan redovisas särskilt.

Endast något mer än 10 % av de intagna verkställer påföljden i en anstalt som är belägen i eller omedelbart intill hemorten, ytterligare 27 % i anstalt i hemlänet. Flertalet övriga är intagna i anstalter belägna på andra orter inom den geografiska räjong där de bor i enlighet med reglerna för kriminalvårdens organisation. Specialräjongerna för kvinnor, ungdomsfängelsedömda och internerade medför däremot att majoriteten av dessa grupper vistas långt ifrån sin bostadsort. Mera anmärkningsvärt är att även rätt många som har dömts till fängelse – drygt 13 % – befinner sig i annan geografisk räjong än där de bor. Skälen härför framgår ej av undersökningen. Man kan dock förmoda att anstaltsplaceringen i vissa fall kan bero på säkerhetsskäl eller på att vederbörande begått brott under tillfällig vistelse utanför hemorten. Andelen intagna som befinner sig inom annan räjong ökar med strafftidens längd, från 7 % i kategori C (korta tider) och 9 % i kategori A (medellånga tider) till 16 % i kategori B (långa tider).

Av dem som har dömts till fängelse och som är intagna på anstalt i sin hemort (417) kommer 76 från Stockholm, 155 från Göteborg, 79 från Malmö och Helsingborg. Gruppen decimeras fortlöpande på grund av nedläggningen av anstalten i Helsingborg och

Tabell 3 De intagna fördelade på kategorier (strafftid etc.)

Kategori	Kvinnor	Ungdomsfängelseelever	Internerade	Fängelsedömda			Skyddstillsynsdömda m. anst. beh.	Utlänningar	Summa
				a-placerade	b-placerade	övriga			
A	33	374	271	201	380	767	–	27	2 053
				581	1 147				
B	33	–	153	134	692		–	58	1 070
C	9	–	–	82	948		108	26	1 173
Summa	75	374	424	417	2 787		108	111[a]	*4 296*

[a] tillkommer 2 utan angiven strafftid.

avvecklingen av Långholmen.

Ungefär hälften av de intagna är dömda till 3–12 månaders fängelse eller ungdomsfängelse (kategori A), drygt en fjärdedel är korttidare (1–3 mån. fängelse, kategori C) och den minsta gruppen, en knapp fjärdedel, är långtidare (dömda till mer än 1 års fängelse eller till internering med angiven minsta tid, kategori B). Av de intagna som bor i Stockholm och Göteborg tillhör en procentuellt större grupp kategori B än kategori C. Storstadsklienterna dominerar på så sätt klart bland långtidsklientelet.

I sammanhanget bör påpekas att en undersökning av detta slag endast belyser vilket klientel personalen arbetar med och proportionen mellan de olika klientgrupper som samtidigt vistas i anstalterna. Den säger däremot ingenting om storleken av det totala klientel som passerar anstalterna under ett år eller om platsbehovet, eftersom dessa data påverkas av omsättningen inom de olika klientgrupperna.

4 Kriminalvårdens personal

4.1 *Räjongpersonalen*

Fältarbetet leds av kriminalvårdsdirektörerna, vilka biträds av två kriminalvårdsinspektörer varav den ene är chef för centralanstalten och den andre avsedd för frivårdsarbetet. Vid kriminalvårdsdirektörens kansli finns vidare en eller flera assistenter (s. k. räjongassistenter), beroende på räjongens storlek, samt en kansliskrivare. Till räjongledningen hör också en räjongpsykiater, i regel stationerad på centralanstalten. Han är tillika chef för den psykiatriska avdelningen. Ungdoms-, internerings-, och kvinnoräjongerna saknar kriminalvårdsinspektör för frivård.

Kriminalvårdsdirektören i kvinnoräjongen fungerar också som chef på centralanstalten. Räjongpsykiater saknas vid denna räjong.

För det direkta räjongarbetet – psykiatrer ej inräknade – disponeras för närvarande 32 anställda.

4.1.1 Uppgifter inom anstaltsvården

I proposition till 1953 års riksdag (nr 144) anför departementschefen bl. a.

> Det synes ganska klart att beslut i vård- och behandlingsfrågor på ett tillförlitligare och bättre sätt kan fattas av en fångvårdsman på platsen än av en tjänsteman i fångvårdstyrelsen efter skriftlig framställning.

Det fastslogs i propositionen att kriminalvårdsdirektörens centrala arbetsuppgift var att leda behandlingsverksamheten inom sin räjong. I första hand skall han ansvara för differentieringen av klientelet på räjongens anstalter genom att besluta om anstaltsplaceringar och förflyttningar. Förflyttningar över räjonggränserna skall ske efter samråd mellan respektive räjongchefer eller – i händelse av överbeläggning inom en räjong – genom beslut om gruppförflyttningar av kriminalvårdsstyrelsen.

Som ordförande i centralanstaltens behandlingskollegium skall kriminalvårdsdirektören delta i planeringen av de intagnas anstaltsbehandling och förberedelserna för deras frigivning. Han har beslutanderätt i viktiga behandlingsfrågor som permission, frigång, understödsärenden m. m. Från den 1 juli 1972 gäller dock att beslut om permissioner och förflyttning till öppen anstalt för intagen som ådömts fängelse eller internering i mer än två år skall meddelas av kriminalvårdsstyrelsen (se prop. 1972:67). De intagna har dessutom rätt att hos kriminalvårdsdirektören överklaga beslut av anstaltschefen.

Räjongchefen skall fortlöpande följa de intagnas behandling genom granskning av journaler och – i mån av möjlighet – genom deltagande i sidoanstalternas behandlingskollegier. Hans verksamhet skall bedrivas i intim samverkan med räjongpsykiatern. För att hålla sig informerad om tillståndet på räjongens anstalter skall han besöka dessa en gång i månaden. På de småanstalter där man

saknar specialutbildad personal för behandlingsplanering biträder räjongassistenterna med detta arbete.

Det är svårt att dra någon klar gräns mellan behandlings- och skyddssynpunkter. Beslut rörande anstaltsplaceringar, permissioner och frigång måste t. ex. innebära en avvägning mellan det värde som åtgärden har för den intagne, och de risker som åtgärden medför för misskötsamhet och fortsatt brottslighet. Detsamma gäller i fråga om beslut att intagen under arbetstiden skall vistas i enrum. Ett sådant beslut kan få skadeverkningar för den intagnes fysiska och psykiska hälsa. Men å andra sidan kan det innebära risker för personalens, medintagnas eller hans egen säkerhet om vederbörande får kvarstanna i gemenskap.

För att räjongchefen vid beslut om anstaltsplacering skall kunna ta ställning till skyddsaspekten krävs att han är väl informerad om anstalternas tekniska och personella säkerhetssystem. Det ingår därför i hans uppgift att påpeka och undanröja brister i dessa system.

4.1.2 Uppgifter inom frivården

År 1964 inordnades även frivårdsdistrikten i de geografiska räjongerna. Därmed markerades ytterligare räjongchefens ställning som samordnare av det regionala kriminalvårdsarbetet. Framför allt underströks behovet av en kontinuerlig samverkan mellan anstalter och frivårdsdistrikt när det gällde de villkorligt frigivna. Genom att lägga anstalts- och frivård under gemensam ledning hoppades man kunna minska de svårigheter som erfarenhetsmässigt uppstår vid den frigivnes övergång från anstalts- till frivård. Man hoppades också att en samordnad fördelning av de anslag, som kriminalvården disponerar för understödsändamål, skulle bidra till ett effektivare utnyttjande av dessa medel. Genom att kontinuerligt följa verksamheten skulle räjongledningen dessutom verka för en enhetlig praxis i behandlingsfrågor och vidarebefordra erfarenheter mellan distrikten.

För att kompensera räjongchefernas ökade arbetsbörda inrättades tjänsterna som kriminalvårdsinspektör för frivård. Fördelningen av arbetsuppgifterna mellan kriminalvårdsdirektör och kriminalvårdsinspektör har skett enligt växlande praxis. I vissa räjonger har kriminalvårdsinspektören enbart inriktat sig på frivården medan han i andra biträder kriminalvårdsdirektören med såväl anstalts- som frivårdsuppgifter.

4.1.3 Administrativa uppgifter

Trots att man från kriminalvårdsverkets sida strävat att undvika att belasta räjongledningarna med arbetsuppgifter av administrativ och kameral art har det inte kunnat undvikas att så skett. Framför allt gäller detta budgetarbetet. Kriminalvårdsdirektörerna har ansett det angeläget att kunna påverka fördelningen och användningen av de maximerade anslagen för olika typer av behandlingsinsatser. På räjongledningen vilar dessutom ansvaret för registreringen av anstaltsklientelet samt för insamlingen av de statistiska uppgifter som infordras av kriminalvårdsstyrelsen. Kriminalvårdsdirektören verkställer dessutom utredningar och avger yttranden i olika vårdfrågor samt i klagoärenden. Speciellt i interneringsräjongen är antalet ärenden av den sistnämnda typen stort. Det åligger kriminalvårdsdirektören att bevilja semester och viss tjänstledighet för högre tjänstemän inom räjongen (styresmän, skyddskonsulenter, läkare, psykologer, assistenter, ingenjörer m. fl.). Han förordnar också vikarier. I fråga om räjongens chefstjänstemän avger han dessutom yttrande till kriminalvårdsstyrelsen i tillsättningsärenden. Hans yttrande infordras också i disciplinärenden beträffande personalen. Inom sin räjong leder och organiserar han personalutbildning och personalvård.

4.1.4 Informationsverksamhet

I räjongledningens arbetsuppgifter ingår att insamla och vidarebefordra information.

I förhållande till kriminalvårdsstyrelsen sker detta vid besök och genom brev och

telefonkontakter. Kriminalvårdsstyrelsens information ges bl. a. vid de räjongchefsmöten som hålls minst fyra gånger per år.

Anstalts- och frivårdspersonal informeras i samband med räjongchefens regelbundna besök på tjänsteställena. Genom de lokala och regionala företagsnämndernas verksamhet erhåller kriminalvårdsdirektören och personalen ömsesidig information. Årliga sammankomster hålls med representanter för alla räjongens personalkategorier.

Räjongcheferna söker också sprida information till allmänheten genom att lämna uppgifter till massmedia samt genom att delta i olika typer av informationsmöten.

4.2 *Anstaltspersonalen*

Anstalternas personalbehov växlar med hänsyn till institutionens storlek, karaktär och slutenhetsgrad. Generellt kan sägas att ju mera sluten en anstalt är desto större blir personalbehovet. Antalet anställda blir också större på anstalter med mycket varierande arbetsuppgifter – t. ex. centralanstalter – än på anstalter med relativt ensidig inriktning. På större anstalter finns behov av personal som ej direkt deltar i behandlingsarbetet t. ex. hantverkare, tekniker och ekonomipersonal.

4.2.1 Vård- och tillsynspersonal

Det sammanlagda antalet tjänster inom kriminalvårdens anstaltsorganisation uppgick hösten 1971 till 4 062. Den största gruppen – 2 596 stycken – utgöres av vård- och tillsynspersonal (övertillsynsmän, tillsynsmän och vårdare).

Trots en relativt enhetlig rekrytering och lönesättning varierar tillsynspersonalens arbetsuppgifter ganska avsevärt, beroende på anstaltens storlek och utformning. På de större slutna anstalterna, med stora säkerhetskrav och med tillgång till olika slags specialister (för behandlingsarbete, arbetsledning, ekonomiarbete, expeditionsarbete m. m.) får bevakningsuppgifterna en framträdande roll. Patrullering, observation från fasta bevakningspunkter, visitation av tekniska säkerhetsanordningar, närvarokontroll samt kontroll av in- och utpasserande har därvid stor omfattning. För upprätthållande av den inre ordningen är det nödvändigt att personal i tillräckligt antal ständigt finns närvarande på anstalten för att möjliggöra snabba ingripanden om intagna uppträder våldsamt mot medintagna eller personal eller om det finns risk för att någon intagen skadar sig själv. Tillsynspersonalen har också skyldighet att förhindra illegal införsel av narkotika, alkohol och andra berusningsmedel. Detta sker bl. a. genom visitationer i samband med besök, person- och varutransporter. Tillsynspersonalen sköter också bevakning i samband med förflyttning av intagna inom och utom anstalten (sjukhusbesök, rättegångsinställelser och anstaltsbyten).

Vård- och tillsynspersonalens deltagande i behandlingsarbetet består bl. a. i att ansvara för att de praktiska rutinerna inom anstalten fungerar på ett tillfredsställande sätt såsom väckning, kontroll av hygien och renhållning, biträde med utspisning, tvättbyten, medicinutdelning m. m. Ju mindre anstalten är desto mera utnyttjas tillsynspersonalen för praktiska uppgifter av detta slag. Speciellt gäller detta de öppna småanstalterna, där personalen är fåtalig och bevakningsuppgifterna begränsade.

För tillsynsbefälets (övertillsynsmän och tillsynsmän) del tillkommer också administrativa uppgifter t. ex. personalregistrering, schemaarbete, förberedelser för transporter och permissionsresor, inventarieredovisning m. m.

Genom deltagande i behandlingskollegier, företagsnämnder och samrådsorgan har tillsynspersonalen också beretts möjlighet till insyn i klientelbehandlingen. Under senare tid har man framfört önskemål om att i större utsträckning få delta i detta arbete. För närvarande pågår under ledning av tillsynsutredningen en försöksverksamhet vid några anstalter (Österåker, Norrtälje, Tidaholm, Norrköping och Skänninge), som avser att pröva metoder för att effektivare utnyttja de kunskaper om klientelet, som tillsyns-

personalen får genom sin samvaro med de intagna.

4.2.2 Personal inom arbetsdrift

Antalet tjänster inom kriminalvårdens arbetsdrift uppgick hösten 1971 till 633.

Eftersom arbetsledarpersonalens tjänstgöringsuppgifter kräver specialiserade kunskaper är denna grupp mera heterogen än den föregående. Den representerar en rad olika yrken från industriella till hantverksbetonade (ingenjörer, förste verkmästare, verkmästare, verkstadsförmän). I arbetsledaregruppen finns också representanter för lant- och skogsbruk (lantbruksinspektorer, befallningsmän, ladugårdsförmän och lantbruksförmän). På ungdomsanstalterna krävs pedagogiska kunskaper av samma slag som på gymnasieskolans yrkeslinjer (utbildningsassistenter).

På anstalter för vuxenklientel finns i genomsnitt en arbetsledare på 10 intagna. Arbetsledaren skall tillse att verksamheten på arbetsplatserna fungerar på ett tillfredsställande sätt. Han skall informera de intagna om deras arbetsuppgifter, instruera dem i arbetsteknik och beträffande hanterandet av verktyg och maskiner, kontrollera materialåtgång och arbetstider samt avsyna de färdiga produkterna. Han skall dessutom bestämma arbetspremier samt – speciellt på mindre verkstäder – sköta bokföringsuppgifter. På ungdomsanstalterna – där personaltätheten är större – skall yrkespersonalen leda och medverka i teoretisk och praktisk yrkesutbildning.

Vid sidan av det praktiska arbetet har arbetsledarna mera behandlingsmässiga uppgifter. De skall således informera de intagna om arbetslivets allmänna villkor, lönefrågor, arbetsmarknadsfrågor, arbetarskydd och de fackliga organisationerna. Genom sin dagliga kontakt med de intagna får de också ofta tillfälle att diskutera deras personliga problem.

Även arbetsledarna är representerade i de olika samarbetsorganen och speciellt ingenjörerna spelar en aktiv roll vid behandlingsplaneringen genom att lämna förslag rörande de intagnas sysselsättning under anstaltstiden.

Under den tid de intagna tillbringar på arbetsplatserna är arbetsledarna även ansvariga för ordning och säkerhet. De är också skyldiga att förhindra smuggling av föremål från verkstaden som kan användas vid utbrytningsförsök eller våldshandlingar.

4.2.3 Styresmän, assistenter m. fl.

Ansvaret för fångvårdsanstaltens ledning åvilar en styresman (kriminalvårdsinspektör, anstaltsdirektör, anstaltsföreståndare). Styresmannen beslutar i ett stort antal frågor som rör de intagnas vård och behandling, t. ex. i fråga om besök, brevväxling, fritidsverksamhet m. m. Efter delegation beslutar styresmannen i regel också om rutinmässiga permissioner. I kriminalvårdsdirektörens frånvaro är han behandlingskollegiets ordförande. Med biträde av fångvårdsinspektör och assistenter ansvarar han också för behandlingsundersökningar och för planeringen av de intagnas frigivning samt avger yttrande till övervakningsnämnden i frågor rörande långtidspermissioner, villkorlig frigivning och överförande till vård utom anstalt. Han verkställer utredningar och fattar beslut i disciplinärenden – i fråga om isolering i enrum dock endast efter hörande av läkare. Tillsammans med arbetsledarpersonalen ansvarar han för de intagnas sysselsättning och verksamheten vid anstaltens arbetsplatser.

Styresmannen är också den som i första hand ansvarar för anstaltens ordning och säkerhet och är därför skyldig att bedöma behandlingsåtgärder även ur denna aspekt. Han har också att föreslå de kompletteringar av anstaltens tekniska utrustning som han bedömer nödvändiga ur säkerhetssynpunkt samt kan vid behov tillfälligt förstärka personalen.

Vid sidan av behandlingsarbetet har styresmannen en rad uppgifter av administrativ natur. Det åligger anstaltschefen att ta emot nöjdförklaringar, att kontrollera att de intagna har verkställbara domshandlingar samt att tiderna för in- och utskrivning hålles. Han är

också ansvarig för anstaltsbyggnadernas skötsel, för den lokala ekonomiska förvaltningen, för upphandling och utspisning av matvaror m. m. Han har att föra personalstatistik, lämna underlag för avlöningsuträkning samt besluta om ledigheter och semestrar för de personalgrupper som i detta avseende inte är underställda kriminalvårdsdirektören. Han är i förekommande fall ordförande i samrådsorganet och i företagsnämnden. På de anstalter som har personalbostäder ansvarar han för skötseln av dessa samt lämnar förslag till fördelning. Till kriminalvårdsstyrelsen lämnar han statistiska uppgifter om beläggning m. m., samt avger rapporter till kriminalvårdsdirektören och kriminalvårdsstyrelsen angående förhållandena vid anstalten.

Fångvårdsinspektör och assistenter biträder styresmannen med hans arbetsuppgifter. I första hand sköter de den sociala och kurativa verksamheten med behandlingsplanering och social stödverksamhet för de intagna och deras familjer. De förbereder permissioner och utskrivningar samt uppehåller kontakt med frivården och med andra sociala myndigheter. De för också behandlingsjournaler samt protokoll vid behandlingskollegier, sammanträden med personal och intagna samt vid förhör i disciplinärenden. Vid anstalter med paviljongs- eller avdelningssystem fungerar de som avdelningschefer. På ungdomsanstalterna medverkar de i den teoretiska undervisningen av eleverna. Assistentpersonalen medverkar också i stor utsträckning i det administrativa arbetet. På småanstalter som saknar assistent har styresmannen också ansvaret för det kurativa arbetet. Han har då viss hjälp av räjongassistenterna.

På de största anstalterna har man för närvarande en assistent per 60–70 intagna. På interneringsräjongen är proportionen en på 40–50 intagna. Bäst tillgodosedd är ungdomsräjongen med en assistent på 20–25 intagna.

För det administrativa arbetet finns vid anstalterna också särskild personal. Dimensioneringen av denna är beroende av anstaltens storlek och inriktning. Antalet tjänster är f. n. 264.

4.2.4 Läkare och psykologer

Gruppen omfattar f. n. 31 tjänster. Av dessa är 23 läkartjänster placerade på psykiatriska behandlingsavdelningar. Två av läkarna är samtidigt anstaltschefer (överläkarna på Håga och Roxtuna). Sju stycken tjänstgör vid rättspsykiatriska avdelningen på Långholmen, vilket innebär att de huvudsakligen sysslar med rättspsykiatriska undersökningar och endast i begränsad omfattning medverkar i behandlingsarbetet. Av två tjänster vid norra räjongens centralanstalt i Härnösand är den ena huvudsakligen avsedd för rättspsykiatri och den andra tillfälligt placerad på annan anstalt.

På de psykiatriska behandlingsavdelningar som är förlagda till centralanstalterna i östra, södra, västra, inlands- och interneringsräjongen finns två läkartjänster. En av läkarna är chef för avdelningen, vilket bl. a. innebär att han självständigt beslutar om intagning och utskrivning av patienter vid densamma. Han beslutar givetvis också om den behandlingsverksamhet som bedrives på avdelningen. Vid sidan av avdelningsarbetet fungerar denne läkare också som räjongpsykiater. Detta innebär i princip att han skall medverka i behandlingsplanering och ansvara för den psykiska hälsovården vid alla räjongens anstalter. På grund av arbetets omfattning har läkarna i huvudsak begränsat sin verksamhet till centralanstalten, där de gör undersökningar, bedriver psykiatrisk behandling och rådgivningsverksamhet samt avger yttranden rörande intagnas psykiska hälsotillstånd, farlighet m. m. Det svåra rekryteringsläget har medfört att ett flertal tjänster har varit obesatta.

På ungdoms- och interneringsräjongerna finns vid sidan av räjongpsykiatern en psykiatrisk konsult vid sidoanstalterna. På ungdomsräjongen utför konsulten vid Uppsalaanstalten den psykiatriska utredning rörande nyintagna ungdomsfängelseelever som ingår som ett fast led i behandlingsplaneringen för denna klientelgrupp.

På Hall, Kumla och Österåker har till behandlingsavdelningen också knutits psykologisk expertis. Dessutom finns fast anställda

psykologer vid Roxtuna och Uppsalaanstalten. Psykologerna deltar i behandlingsplaneringen, bedriver grupp- och individualterapi samt utför testningar. De medverkar också i personalrekryteringen genom att utföra psykologiska lämplighetsbedömningar av vårdaraspiranter. På Kumla, där man har två psykologtjänster – är den ena avdelad för arbetsdriftens räkning. Arbetspsykologen ägnar sig speciellt åt arbetsplaceringar, utredningar rörande klienter med speciella arbetsanpassningssvårigheter och anlagsprövningar. Uppsalapsykologens arbete är främst inriktat på behandlingsplanering bl. a. anlagsprövningar. Tillsynsanstalterna har psykologkonsulter.

Kroppssjukvården leds helt av arvodesanställda läkare som till sitt biträde har tillsynspersonal med viss sjukvårdsutbildning. På några av de största anstalterna och vid vissa ungdomsanstalter finns tjänster som översköterska. På de flesta mindre anstalter saknas sjukvårdspersonal helt.

4.2.5 Förråds- och ekonomipersonal

Av de totalt 211 tjänsterna på ekonomisidan utgörs huvuddelen av kökspersonal. Ekonomipersonal finns på alla anstalter men antalet tjänster är även på de största mycket begränsat. Anledning härtill är att intagna i betydande utsträckning deltar i ekonomiarbetet. Förrådspersonal finns på stora och medelstora anstalter. Utöver inventarieförråden sköter förrådsförmännen de intagnas beklädnad (anstalts- och civila kläder).

4.2.6 Arvodister

Vissa delar av behandlingsarbetet sköts av arvodesanställd personal. Förutom läkar- och psykologkonsulter finns – främst vid ungdomsanstalterna – arvodesanställda idrotts- och fritidsledare. I sin verksamhet är dessa underställda Nämnden för idrotts-, biblioteks- och bildningsverksamhet (NIBB).

Vid Studiegården i Uppsala finns arvodesanställda studiehandledare medan däremot lärarna vid de studieavdelningar som numera finns på ett flertal anstalter (Tidaholm, Norrtälje, Vångdalen, Härnösand m. fl.) anställs och avlönas av de lokala skolmyndigheterna, som för detta ändamål får anslag av skolöverstyrelsen.

Kostnaderna för arbetsförmedlingens kontaktmän vid anstalterna liksom för räjongkontaktmännen bestrids av arbetsmarknadsverket.

Den andliga vården sköts av arvodister under ledning av Nämnden för den andliga vården (NAV), i vilken ingår representanter för anstaltsledning, svenska kyrkan och frikyrkosamfunden.

4.3 *Frivårdspersonalen*

Frivårdsorganisationen omfattar budgetåret 1971/72 319 tjänster, nämligen 201 för skyddskonsulenter och assistenter (handläggande tjänstemän), 103 inom kontorskarriären samt 15 tjänster för tillsyn och ekonomiarbete vid frivårdshotell etc. Till dessa kommer 6 tjänster för handläggare, 3 på frivårdshotell och 3 för kontorspersonal för försöksverksamheten i Sundsvall. Medräknas även den statsbidragsberättigade personalen på Skyddsvärnet i Stockholm, behandlingscentralen i Stockholm och övervakningsnämndernas skrivpersonal blir hela antalet 404.

För budgetåret 1972/73 har kriminalvårdsstyrelsen beviljats medel för ytterligare 26 tjänster inom frivården, varav 17 handläggare.

4.3.1 Handläggande personal

Skyddskonsulenter och assistenter skall enligt sin instruktion, i den mån övriga göromål inte lägger hinder i vägen, verkställa personundersökningar i brottmål och själva fullgöra övervakningsuppdrag.

Tjänstemännen utför själva personundersökningar i ett fåtal fall. I några distrikt administreras personundersökningsverksamheten av frivårdstjänstemännen.

Antalet övervakningsfall, där tjänsteman inom frivården själv är förordnad som övervakare, uppgick 1971 till drygt 2 300. Andelen tjänstemannaövervakningar är emellertid

mycket olika i distrikten. Vissa distrikt såsom interneringsdistriktet i Stockholm, distrikten för unga och villkorligt frigivna/internerade i Göteborg samt Skyddsvärnet i Stockholm arbetar i betydande grad med frivårdstjänstemän som övervakare. I andra distrikt förordnas tjänstemän endast undantagsvis. På några orter förekommer försöksverksamhet med övervakningsassistenter. Detta innebär att ett visst antal övervakningsuppdrag samlas på en heltidsarbetande socialarbetare, som uppbär arvode härför. Det beräknas att ca 60 övervakningsuppdrag motsvarar arvodeskostnaderna för en övervakningsassistent.

I de fall där skyddskonsultenten inte själv är förordnad som övervakare har han överinseende över övervakningen. Han måste för detta ha god kontakt med övervakarna och ge dem handledning. Genom granskning av inkommande rapporter och på annat sätt kontrollerar han att övervakarna fullgör sina uppgifter. Fortlöpande aktualiseras då ett antal fall med tillfälliga eller långvariga komplikationer. De förordnade övervakarna måste då påkalla frivårdstjänstemännens bistånd i handläggningen. Ansvaret för ärendena kommer därför tidvis att åvila frivårdsexpeditionen. Ofta blir det därvid fråga om att förmedla kontakt med socialbyrå, arbetsmarknadsorgan, alkoholpoliklinik, läkare m. fl.

En viktig arbetsuppgift är att på begäran av personundersökare, domstol eller övervakningsnämnd utse övervakare. Eftersom ärendets fortsatta utveckling ofta beror på om övervakare och klient passar för varandra, behöver skyddskonsulenten ha personlig kännedom om både klienten och den tilltänkte övervakaren.

Ibland avger skyddskonsulenterna dessutom yttrande till domstol rörande klienter som återfaller i brott under prövotiden. Dessa yttranden innehåller en redogörelse för övervakningens förlopp och förslag till påföljd i det nya målet och ersätter i allmänhet kompletterande personundersökning.

Yttranden förekommer också i andra ärenden, exempelvis i fråga om innehav av pass och körkort samt i fråga om sökt nåd.

Besöksfrekvensen vid frivårdsexpeditionerna är varierande på grund av distrikttyp (storstad, landsbygd etc.) och klientkategori. En del landsortsdistrikt har filialmottagningar i andra tätorter än stationeringsorten en eller flera gånger per månad.

Försök med jourtjänst har inletts i begränsad omfattning.

I fråga om klientärenden skall skyddskonsulenten främst bedriva sin verksamhet under ledning av och i nära kontakt med övervakningsnämnderna, där de är föredragande och i viss mån verkställande tjänstemän i frivårdsärenden. Övervakningsnämnderna skall regelbundet gå igenom samtliga övervakningsärenden och inspekterar på så sätt distriktets verksamhet, även i fråga om sådana ärenden, som ej blir aktuella för åtgärd av något slag. På flertalet distrikt sammanträder övervakningsnämnderna varje vecka.

Skyddskonsulenten är arbetsledare inom distriktet och fördelar arbetsuppgifterna. I de största distrikten är han huvudsakligen administratör och handledare av övrig personal. Huvudparten av de administrativa göromålen samt en stor del ekonomiska frågor och personalärenden vilar på konsulenten såsom att anställa kontors- och arvodespersonal samt bevilja semestrar och förordna vikarier för sådan personal. Konsulenten ansvarar också för underlaget för löneuträkning till personalen och arvodesuträkning till övervakarna.

I allmänhet är det skyddskonsulenten som svarar för informations- och utbildningsverksamheten för de frivilliga övervakarna, olika myndigheter och allmänheten. I skolor, föreningar och på offentliga möten vill man ofta ha frivårdspersonal med för information och diskussion.

Med nuvarande uppsättning handläggande personal är antalet ärenden per tjänsteman i genomsnitt 114. Därjämte har handläggaren ansvar för de antal permittenter och frigivna utan övervakning som frivården har kontakt med.

På distrikten finns kontorspersonal, vars

antal varierar beroende på distriktets storlek.

Skyddskonsulenten skall också tillhandahålla vederbörande övervakningsnämnd erforderlig kontorspersonal.

4.3.2 Läkare, psykologer

Tjänster för läkare och psykologer finns inom skyddskonsulentorganisationen endast vid den behandlingscentral som har inrättats i Stockholm. Vid Skyddsvärnsföreningarna i Göteborg och Stockholm finns sedan länge polikliniker med deltidsanställd läkare, psykolog och sjuksköterska, till vilka det utgår statsbidrag. Skyddskonsulentdistrikten i Örebro och Västerås har deltidsanställd sjuksköterska, och på dessa och flera andra distrikt har man timarvoderade läkare som konsulter.

4.3.3 Personal vid frivårdshotell och inackorderingshem

Frivårdshotellen i Borås, Norrköping och Örebro har alla samma personaluppsättning, nämligen en övertillsynsman, en tillsynsman, en vårdare och ett ekonomibiträde.

Övertillsynsmannen är ansvarig för hotellets skötsel, personalens tjänstgöring, inköp och ekonomi. Han avgör i regel tillsammans med skyddskonsulenten vilka hyresgäster som skall tas emot, liksom frågor rörande ordningen. En tjänsteman finns alltid tillgänglig på hotellet. Personalen är dock inte dimensionerad för exempelvis mathållning, vård av inneliggande sjuka gäster eller dylikt.

Inackorderingshemmet i Västerås är mindre och främst avsett för ungdomar. Det har ej karaktären av genomgångsbostad vilket medför en något annorlunda personaluppsättning. Detta möjliggör mathållning och en mera aktivt omhändertagande verksamhet. Genom att man låtit någon assistent eller praktikant från skyddskonsulentexpeditionen hyra ett rum i anslutning till hemmet har frivårdspersonalen kunnat deltaga i inackorderingarnas fritidsverksamhet. Behandlingsprinciper och intagningar beslutas gemensamt av skyddskonsulenten och föreståndaren.

4.4 *Rekrytering och utbildning av personal*

4.4.1 Anstaltspersonalen

Rekryteringen av fast anställd personal sköts av kriminalvårdsstyrelsen, i regel sedan yttrande inhämtats från anstaltschefen eller – i fråga om chefstjänster – av kriminalvårdsdirektören.

I fråga om vård- och tillsynspersonalen finns inga formella krav på skolutbildning. Däremot eftersträvar man att låta de sökande genomgå psykologiska lämplighetsprov. För fast anställning krävs numera att vederbörande med godkända betyg genomgått föreskriven vårdarutbildning. Utbildningen är gemensam för vårdare inom kriminal-, ungdoms- och nykterhetsvård.

För fortsatt avancemang inom vårdarkarriären kommer fortsättningsvis att krävas godkänd tillsynsmannautbildning. Denna karriär omfattar tjänster som vårdare, tillsynsman, övertillsynsman, bevakningsföreståndare och anstaltsföreståndare.

Rekryteringen av tillsynspersonal har sedan relativt lång tid varit god utanför storstadsregionerna. Under de senaste åren har antalet platssökande ökat även på dessa orter. De pågående anstaltsnedläggningarna har medfört att nyrekryteringen kunnat begränsas till förmån för omplaceringar av friställd personal. Detta har medfört att tjänster på nya häkten, fångvårdsanstalter och frivårdsanläggningar i viss utsträckning kunnat besättas med befintlig personal. Inte heller genomförandet av den senaste arbetstidsförkortning har medfört någon större nyrekrytering.

För arbetsledarpersonalen finns ett dubbelt utbildningsbehov. Dels behöver även denna grupp utbildning i fråga om de speciella problem som sammanhänger med deras verksamhet inom kriminalvården t. ex. i kriminalvårdslagstiftning, vårdmetodik, bevaknings- och säkerhetsfrågor m. m. Dels kräver den tekniska utvecklingen att de bereds tillfälle att vidareutveckla sina tekniska yrkeskunskaper. Kriminalvårdsstyrelsen har möjlighet att varje år bereda 30 anställda inom arbetsdriften tjänstledighet under

högst sex veckor för att med bibehållen lön delta i fortbildning inom deras yrkesområde. Den direkta vårdutbildningen bedrivs i form av inomverkskurser i kriminalvårdsskolans regi. Av ekonomiska skäl har dock den sistnämnda utbildningen endast kunnat bedrivas i mycket begränsad omfattning.

För assistenttjänst krävs akademisk eller därmed likvärdig utbildning.

Även i fråga om assistentkarriären är rekryteringssituationen gynnsam och utannonserade tjänster lockar i regel ett flertal sökande med lämplig utbildning. Av dessa saknar dock många tidigare erfarenhet av socialt arbete eller har en utbildning som inte fyller kriminalvårdens behov. För att täcka bristerna bereds även de nyanställda assistenterna inomverksutbildning i kriminalvårdsskolans regi.

Rekrytering av specialistpersonal för behandlingsarbetet vållar fortfarande stora problem. Framför allt gäller detta läkartjänsterna. Ett flertal av dessa är fortfarande obesatta, däribland tjänsterna som biträdande överläkare på Kumla och Österåker. Det har också uppstått betydande svårigheter att rekrytera konsulter till kroppssjukvården. Ett flertal anstalter – däribland också stora och medelstora – saknar för närvarande kroppssjukläkare.

4.4.2 Frivårdspersonalen

De handläggande tjänstemännen rekryteras centralt. För assistenttjänst krävs socionomexamen eller akademisk examen med vissa ämneskombinationer. Under de sista åren har antalet sökande till ledigförklarade tjänster varit mycket stort. För sökande utan praktik krävs i allmänhet provtjänstgöring.

För assistentpersonalen sker inomverksutbildningen i samma ordning som för motsvarande anstaltspersonal. Assistenter och skyddskonsulenter kan också genomgå de specialkurser i olika ämnen som ingår i tillsynsmannautbildningen.

5 Frivilliga insatser inom kriminalvården

5.1 *Lekmannaövervakarna*

Den personliga kontakten med klienterna skall i första hand upprätthållas av övervakarna. Enligt sin instruktion skall dessa under skyddskonsulentens ledning ge den dömde stöd och hjälp att föra ett laglydigt liv samt tillse att han fullgör sina förpliktelser enligt domen. Vid behov skall de hjälpa klienten att förbättra sina sociala förhållanden, t. ex. genom yrkesutbildning, bostads- och arbetsanskaffning. Huvuddelen av övervakarna har frivilligt åtagit sig uppdraget vid sidan av sina ordinarie arbetsuppgifter, s. k. lekmannaövervakare. Till dem utgår i ersättning 50 kr per månad (35 kr arvode och 15 kr ersättning för kostnader). Antalet lekmannaövervakare uppgår enligt 1970 års statistik till 11 613.

I betänkandet "De enskilda övervakarna inom kriminalvården" (Ds Ju 1967:8) redovisas bl. a. en utredning rörande övervakarkårens rekrytering och sammansättning samt antalet uppdrag per övervakare.

Av betänkandet framgår att övervakarkåren till mer än 25 % bestod av polismän och socialvårdstjänstemän. Dessa övervakare hade i allmänhet blivit övervakare genom sitt arbete eller genom att klienten bett dem. Många hade också tidigare varit övervakare för klienten inom annat vårdområde. Skyddskonsulent och personundersökare hade rekryterat 16 % av övervakarna. Utredningen redovisade att knappt en tredjedel av det totala antalet övervakare hade deltagit i någon kurs. Ungefär hälften av övervakarkåren hade tjänstgjort mindre än 3 1/2 år och ungefär 35 % hade sitt första uppdrag. Av de nya övervakarna var endast drygt hälften inställda på att åtaga sig fler uppdrag. Dessa uppgifter tyder på att en stor del av övervakarkåren utgörs av "engångsövervakare", och att omsättningen och nyrekryteringen måste bli ganska stor varje år. Antalet övervakningsfall per övervakare var i genomsnitt drygt två – endast en mycket liten grupp hade mer än fem uppdrag.

Överrepresentationen av tjänstemannayrken var ett påfallande drag i utredningen. Ett annat var övervakarnas i förhållande till klientelet höga medianålder – 46,5 år mot 23.

Vad utredningen funnit angående övervakarkårens rekrytering och sammansättning tycks gälla fortfarande att döma av smärre undersökningar som har utförts senare.

På många orter har övervakarna – oftast inom samtliga vårdområden – bildat övervakarföreningar för att diskutera frågor av gemensamt intresse, ordna sammankomster och kurser och med förenade krafter påverka huvudmän och myndigheter. Vissa övervakarföreningar har tagit aktiv del i besöksverksamhet på fångvårdsanstalterna, ofta i form av gruppvis samvaro med intagna.

Flertalet av landets övervakarföreningar, f. n. 66 stycken är sedan 1968 organiserade i Övervakarnas riksförbund. Förbundets uppgift är bl. a. att stimulera rekrytering, utbild-

ning och fortbildning av övervakare och att på olika sätt skapa goda förutsättningar för dem att fullgöra sina uppgifter. Förbundet, som åtnjuter statsbidrag, skall vidare hålla fortlöpande kontakt med berörda centrala myndigheter, vara remissinstans och söka befordra utvecklingen av den öppna vården. Kriminalvårdsstyrelsen och socialstyrelsen är representerade i förbundets utbildningsråd. Förbundet har utbildat studieledare från de olika övervakarföreningarna. Till Övervakarnas riksförbunds verksamhet utgår anslag om 70 000 kr.

5.2 *Ideella organisationer*

Bildningsförbunden har på många orter varit till stor hjälp för att få till stånd en meningsfull fritidsverksamhet på fångvårdsanstalterna, främst genom studiecirklar. Samarbetet har sedan ett år fått fasta former genom inrättandet av NIBB (nämnden för idrotts-, bildnings- och biblioteksverksamhet) vid vissa anstalter, där en representant för ortens bildningsförbund ingår och på så sätt har möjlighet att påverka programmet. – Särskilda frigivningskurser har anordnats i samarbete med ABF.

Sedan många år har bildningsförbunden också varit engagerade i frivårdens utbildning av personundersökare och övervakare. På senare år har de svarat för egen cirkelverksamhet kring aktuellt studiematerial. Bildningsförbunden har även utbildat cirkelledare i samarbete med övervakarföreningarna.

Idrottsrörelsen – kanske främst korporationsidrotten – har betytt mycket för att bryta de intagnas isolering. Även idrottsorganisationerna har nu representation i samarbetsorganet NIBB.

Svenska Röda Korset har initierat och stött den verksamhet med bl. a. fängelsebesökare som vissa av dess lokalavdelningar bedrivit. Särskilt känd har verksamheten vid fångvårdsanstalten Gävle blivit, där intagna och besökare tillsammans har bildat cirklar för studier och diskussioner.

Länkarna har även verkat som fängelsebesökare med diskussions- och underhållningsprogram som introduktion till sin verksamhet.

KRUM – Rikförbundet för Kriminalvårdens humanisering – är den första organisation som samlat både intagna, frigivna och andra för kriminalvårdens utveckling intresserade som medlemmar. De arbetar dels med opinionsbildning, dels med kontaktverksamhet i form av anstaltsbesök, studiecirklar, samtalsgrupper, brevkontakter etc. Särskilt vissa lokalavdelningar har engagerat sig i kontaktverksamheten. KRUM har haft stor förmåga att få gehör i massmedia för sina synpunkter och har betytt mycket för att initiera och stimulera de senaste årens kriminalvårdsdebatt. Tillsammans med RFHL (Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare), RFMT (Riksförbundet för miljöterapi) och RMH (Riksförbundet för mental hälsa) utger KRUM Pockettidningen R.

Svenska fångvårdssällskapet har huvudsakligen ägnat sig åt att stimulera den interna debatten bland kriminalvårdens anställda genom föredrag och diskussioner samt genom att ge ut Tidskrift för Kriminalvård tillsammans med Svenska Skyddsförbundet.

Svenska Skyddsförbundet är centralt organ för 23 ännu existerande frivilliga skyddsföreningar i landet (stundom benämnda samhjälp, fångvårdsförening e. dyl.). Skyddsföreningarna bildades under senare hälften av 1800-talet under inflytande av de humanare strömningarna i dåtidens fångvård och de var på många sätt föregångare till den moderna frivården. Trots den verksamhet som samhället under de sista decennierna byggt upp har många skyddsföreningar kunnat finna utrymme för fortsatta insatser på speciella områden, som t. ex. bostadsfrågorna. Skyddsförbundet fördelar ett statsanslag, f. n. 80 000 kr som utgår till föreningarnas verksamhet.

5.3 *Fackliga organisationer*

Genom avtal 1964 mellan Svenska byggnadsarbetareförbundet och kriminalvårdsstyrelsen om yrkesutbildning i byggnadsarbete av in-

tagna vid ungdomsanstalterna har en facklig organisation för första gången kommit att direkt engagera sig i kriminalvårdens verksamhet. Avtalet innebär att ungdomsfängelseelever med fallenhet för byggnadsarbete skall få en grundutbildning genom kriminalvårdsstyrelsens försorg i träarbetare-, betongarbetare- och muraryrkena och få utbildningstiden inräknad som en del av den för lärlingar fastställda lärotiden. Fackförbundets lokala yrkeskommittéer har å sin sida förbundit sig att efter avslutad grundutbildning skaffa eleverna arbete och följa deras vidare utveckling inom yrket. Fackförbundet har därutöver under hand åtagit sig att ge eleverna aktivt bistånd i fråga om bostad och gemenskap på arbetsplatsen.

Mot bakgrunden av de goda erfarenheterna av detta samarbete har justitieminister Lennart Geijer under hösten 1971 överlagt med representanter för LO och TCO om ett ökat engagemang från de fackliga organisationernas sida. Vid överläggningen fäste man stor vikt vid att genom ökad information åstadkomma en positiv attityd gentemot kriminalvården och dess klientel på arbetsplatserna. Kriminalvårdsstyrelsen har i det syftet ordnat studiebesök på fångvårdsanstalter för fackförbundspressen, samt med medel från nämnden för samhällsinformation förberett framställningen av visst informationsmaterial som skall användas bl. a. i fackföreningsrörelsens reguljära mötes- och informationsverksamhet. Verksamheten har delvis skett i samverkan med berörda nämnder för arbetsmarknadsfrågor och facklig verksamhet (NAFF).

6 Verksamheten vid anstalterna

Klienternas behandling i fångvårdsanstalt regleras av

lag (1964:541) om behandling i fångvårdsanstalt

kungörelse (1964:630) med vissa föreskrifter om behandling i fångvårdsanstalt

kriminalvårdsstyrelsens cirkulär nr 2/1968 om vård i anstalt, (Vårdcirkuläret)

lag (1958:213) om behandling av häktade och anhållna m. fl

kungörelse (1958:214) angående tillämpningen av lagen den 25 april 1958 (nr 213) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

6.1 *Intagning och differentiering*

Anstaltsplaceringen bestäms av kriminalvårdsdirektören. Han skall därvid ta hänsyn till den intagnes ålder, tidigare kriminalitet, fysiska och psykiska kondition, yrkeskunskaper och eventuella farlighet. När det gäller personer som ej är häktade görs bedömningen på grundval av de handlingar som har översänts från domstolen. För häktade kan de skriftliga uppgifterna kompletteras med personalens observationer. I många fall finns dessutom uppgifter om den dömdes förhållanden under tidigare anstaltsvistelser. Såvitt möjligt bör den dömde placeras på öppen anstalt. Speciellt gäller detta ungdomar under 25 år samt intagna med en strafftid som understiger tre månader. Internerade skall dock alltid påbörja verkställigheten på sluten anstalt. Om en intagen själv begär att få vistas på sluten anstalt kan detta ej nekas honom. Intagna med långa strafftider placeras i regel på centralanstalten för att där genomgå behandlingsundersökning. Detsamma gäller alla som för första gången har dömts till ungdomsfängelse. De överförs till mottagningsanstalten i Uppsala.

Enligt bestämmelser som har trätt i kraft den 1 juli 1972 skall beslut om placering på öppen anstalt av intagna som har ådömts fängelse eller internering i mer än två år meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

6.2 *Behandlingsplanering*

För varje nyintagen skall man på anstalten göra upp en plan för hans fortsatta behandling – behandlingsplan. Förutom förslag till fortsatt anstaltsplacering bör behandlingsplanen också omfatta uppgifter om den dömdes tidigare levnadsförhållanden, kriminalitet, fysiskt och psykiskt hälsotillstånd, anlag och intressen. Den bör också innefatta förslag till sysselsättning under anstaltstiden, till andra önskvärda behandlingsåtgärder samt till frigivningsplanering. Behandlingsplanen sammanställes av assistent eller när sådan saknas av anstaltschefen.

I de anvisningar som har lämnats rörande behandlingsplaneringen framhålles att denna

måste anpassas till behandlingsbehovet och till vad som är praktiskt genomförbart. När det gäller korttidsklientel utan uttalat behandlingsbehov kan den göras kortfattad medan den däremot för intagna med långa anstaltstider och för ungdomar bör vara så utförlig som möjligt. I fråga om återfallsklientel kan man i regel nöja sig med en komplettering av tidigare utredning.

Behandlingsplanen fastställes vid ett behandlingskollegium under kriminalvårdsdirektörens – eller i hans frånvaro anstaltschefens – ledning. I behandlingskollegiet deltar också representanter för olika personalkategorier. I de anvisningar som har lämnats rörande behandlingskollegier framhålles också att den intagne själv skall beredas möjlighet att närvara när hans ärende behandlas. I mån av möjlighet bör skyddskonsulent och arbetsförmedlingens kontaktman närvara. Man kan också inbjuda andra intresserade t. ex. övervakare eller anhörig.

Minst var tredje månad skall kollegiet på nytt pröva varje enskilt fall för att kontrollera i vilken utsträckning de uppgjorda planerna har följts.

6.3 *Hälso- och sjukvård*

Intagen på fångvårdsanstalt skall enligt behandlingslagens bestämmelser garanteras erforderlig sjuk- och hälsovård. I första hand skall denna handhas av anstaltens läkare men om detta inte är tillräckligt skall man anlita läkare utom anstalten. Om den intagne är i behov av sjukhusvård skall sådan vård beredas honom. Den tid som intagen vistas på sjukvårdsinrättning utom anstalten inräknas i anstaltstiden. För fängelsefångar räknas dock endast tid som understiger en sjättedel av verkställighetstiden.

Kroppssjukvården handhas av arvodesanställda läkare och består dels i en hälsokontroll vid intagningen dels av den behandling som under intagningstiden påkallas av den intagne. Som framgått av avsnittet rörande klientelet blir på grund av personalsituationen intagningsundersökningen i regel summarisk. Då inslaget av fysiskt handikappade intagna är stort, framstår förhållandena som otillfredsställande.

I de fall då fysiska åkommor kräver kvalificerad behandling vänder man sig i regel till ett närbeläget sjukhus. Vissa anstalter, avsedda för rymningsbenäget klientel har dock egna resurser för specialistvård (Hall, Kumla, Österåker).

En relativt kostnadskrävande del av kriminalvårdens sjukvård är tandvården. Som framgått av avsnittet rörande klientelet har ett stort antal intagna mycket dålig tandstatus. På några av de större anstalterna har man därför inrett tandvårdskliniker, på mindre anstalter har man i regel kontinuerlig kontakt med folktandvård eller privat tandläkare.

Den *psykiska vården* har – som framgått av redogörelsen för personalen – större personella resurser än kroppssjukvården, men i gengäld är vårdbehovet avsevärt mycket större och behandlingen långt mera tids- och personalkrävande.

Den stora skillnaden mellan platsantalet på de psykiatriska avdelningarna och anstalterna (exkl. Långholmen 285 st.) och antalet intagna som enligt klientelundersökningarna kan betecknas som psykiskt instabila ger anledning att förmoda att anstalter för s. k. "normalklientel" i stor utsträckning utnyttjas för förvar av psykiskt störda personer.

När det gäller den psykiska hälsovården är dessutom möjligheterna att etablera samarbete med den allmänna sjukvården mindre. Trots att psykiska störningar är vanligare än kroppssjukdomar är antalet intagna som emottas på psykiatriska sjukhus och kliniker betydligt färre än de som får sjukhusvård för fysiska åkommor. Delvis torde detta bero på platsbrist vid de psykiatriska sjukhusen och klinikerna men också – enligt den rådande uppfattningen bland läkare på dessa sjukvårdsinrättningar – på att det ifrågavarande kriminalvårdsklientelet i stor utsträckning rekryteras bland personer, vilkas beteende är särpräglat och avvikande från andra patienters och som utövar ett negativt inflytande på sjukhusens behandlingsmiljö.

Ett speciellt problem utgör de svåra alko-

hol- och narkotikamissbrukarna. De åtgärder som vidtas i fråga om missbrukarna varierar f. n. mellan räjongerna. I regel måste man dock nöja sig med att hålla dem på slutna anstalter och i största möjliga utsträckning förhindra att de kommer åt sprit eller narkotika. Speciellt när det gäller narkotika är emellertid smugglingsriskerna mycket stora trots kraftiga kontrollåtgärder. På Hall och Roxtuna görs försök med systematisk behandling, medicinering, terapeutiska samtal, aktivitetsprogram m. m.

Under senare år har man i största möjliga utsträckning sökt tillgodose klienternas behov av *förebyggande hälsovård*. På öppna anstalter har de intagna möjlighet att bygga upp sin kondition genom utomhusarbete eller utomhusvistelse under fritiden. Nybyggda anstalter har utrustats med planer för sommar- och vinteridrott. I vissa fall finns också gymnastiksalar. Däremot är möjligheterna på de äldre anstalterna mycket begränsade såväl i fråga om inom- som utomhusmotion. I de flesta fall får man där nöja sig med en liten promenadgård och någon lokal för bordtennisspel – ofta korridoren.

De nybyggda centralanstalterna har speciella anläggningar för fysikalisk terapi.

6.4 *Dagordning*

Fördelningen mellan arbetstid och fritid regleras genom den s. k. normaldagordningen. Enligt denna är ordinarie uppstigningstid måndag–fredag 06.30 samt lör-, sön- och helgdagar 08.00. Fram till klockan 07.30 då arbetstiden börjar skall de intagna städa sina rum och äta frukost. Middagsrasten mellan 11.30 och 13.00 används utom för middagsmålet också för den utomhusvistelse på minst en timma, som de intagna enligt behandlingslagens bestämmelser skall garanteras. Sommartid kan utomhusvistelsen förläggas efter arbetstidens slut. Eftermiddagens arbetspass pågår till klockan 17, då kvällsmålet serveras. Därefter disponerar de intagna själva sin tid fram till klockan 19.40, då inlåsningen för kvällen påbörjas. Denna skall vara avslutad klockan 20.00.

Vid slutna anstalter skall de intagna i princip tillbringa fritiden i enrum och med låst dörr under de tider då de ej deltar i organiserad fritidsverksamhet, t. ex. utomhusvistelse, idrottsutövning, undervisning, gudstjänst, filmförevisning eller dylikt. Från denna regel kan dock undantag beviljas på så sätt att en intagen kan få tillstånd att tillbringa fritiden tillsammans med en eller flera andra intagna. På småanstalter och nya anstalter med avdelningssystem får i regel alla intagna tillbringa fritiden i gemenskap.

Intagen som inte är sjuk eller arbetsoförmögen men som vägrar att utföra visst arbete skall under arbetstid vistas i enrum med låst dörr.

Den som är sjuk och arbetsoförmögen skall överföras till sjukavdelning, om sådan finnes. I annat fall skall han hållas inlåst om inte styresmannen efter läkares hörande beslutar annat.

På öppna anstalter tillämpas full gemenskap. Där har också styresmannen rätt att bestämma den tid på kvällen efter vilken de intagna skall stanna på sina rum.

Normaldagschemat kan efter kriminalvårdsstyrelsens medgivande avpassas efter varje enskild anstalts behov. Inlåsning under fritid tillämpas numera endast på anstalter där lokalernas utformning nödvändiggör en sådan ordning.

6.5 *Aktiviteter under arbetstid*

Alla intagna är enligt behandlingslagens bestämmelser skyldiga att utföra anvisat arbete. Under senare år har arbetstvånget tolkats så att de intagna skall göra en arbetsinsats inom gränserna för sin förmåga, varvid man skall ta största möjliga hänsyn till deras intressen och anlag. För ungdomar – speciellt ungdomsfängelseelever – har man sökt ordna yrkesutbildning.

Arbetsdriften tjänar tre olika syften: produktion, utbildning och terapi.

Produktionsinriktat arbete bedrivs i första hand vid de nybyggda anstalterna, vilka utrustats med särskilda verkstadslokaler. Dessa är rymliga och har i regel en hög teknisk

standard. Bland de verksamhetsgrenar som kan erbjudas de intagna kan nämnas mekaniskt verkstadsarbete, träindustri, grov- och finkonfektion, tvätteri m. m.

Intagna som önskar utomhusarbete kan – i den mån säkerhetsskäl så medger – beredas byggnads-, jordbruks- och skogsarbete.

Inom produktionsenheterna strävar man efter att hålla ett normalt arbetstempo. De produkter som tillverkas säljs till statliga, kommunala eller privata beställare till priser som anpassats till den öppna marknadens. Liksom vid "civila" arbetsplatser skiftar arbetets svårighetsgrad från enkla tempoarbeten till specialuppgifter som kräver stort tekniskt kunnande.

Bland klientelet finns många som har svårt att anpassa sig till den rutin som en yrkesmässig produktion framtvingar. Skälen till dessa anpassningssvårigheter är mångskiftande. En del intagna kan t. ex. inte erbjudas den typ av arbete som de önskar. Framför allt torde dock problemen sammanhänga med att många klienter före anstaltsintagningen haft en mycket oregelbunden livsföring med längre eller kortare perioder av arbetslöshet ofta kombinerade med sprit- eller narkotikamissbruk.

När det gäller den sistnämnda gruppen har en viss anpassning skett genom inrättande av terapiverkstäder där de intagna bl. a. får ägna sig åt konsthantverk och där inga krav reses på produktivitet men i gengäld tid ägnas åt klienternas personliga problem. Terapiverkstäder av detta slag finns på centralanstalternas sjukavdelningar, på Roxtuna, Håga och Uppsala.

På en del andra anstalter t. ex. Norrtälje och Tidaholm samt på centralanstalternas avdelningar för svårbehandlade har man inrättat s. k. småindustriverkstäder där man också har möjlighet att låta de intagna i större utsträckning själva bestämma sin arbetstakt.

På småanstalter och öppna anstalter saknas i regel arbetsmöjligheter för intagna som av ett eller annat skäl visar sig olämpliga för verkstads-, skogs- eller jordbruksarbete. Delvis kan detta problem lösas med hjälp av s. k. ekonomiarbete dvs. utnyttjande av intagna för olika handräckningsuppgifter som städning, köksarbete, yttre renhållning, maskinskötsel m. m. Speciellt på de öppna anstalterna medför dock bristen på lämpliga arbetsplatser att vissa typer av intagna stundom måste avvisas.

Under senare år har den produktionsinriktade verksamheten på flera anstalter kompletterats med olika typer av utbildning. Tidigare förekom sådan endast på ungdomsanstalterna genom yrkesundervisning. På Skenäs, Hällby och Mariefred har denna verksamhet stor betydelse för anstaltens sätt att fungera. Verkstäderna är relativt små och skapar förutsättningar för ett individualiserat program. Bland utbildningsgrenarna finns mekaniskt verkstadsarbete, snickeri, bilmekanik, plastindustri, byggnads-, jordbruks- och trädgårdsarbete. Utbildning ges också för radio- och TV-reparatörer. I den mån elevmaterialet medger detta ges såväl praktisk som teoretisk undervisning.

På övriga ungdomsanstalter bedrivs en mera begränsad undervisning anpassad till dessa anstalters speciella klientel.

På senaste tid har man också startat försök med yrkesutbildning för vuxenklientel.

På ett flertal anstalter har man också öppnat avdelningar för teoretiska studier vilka drivs i samarbete med skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen. Verksamheten bedrivs i ett flertal olika former anpassade till de lokala förhållandena. Som exempel på sådana avdelningar kan nämnas Härnösand, där undervisningen leds av statens skola för vuxna och eleverna får utbildning på grundskole- och gymnasienivå, Norrtälje, Tidaholm, Kumla, Hall och Vångdalen med lärarledd undervisning enligt kursplan för folkhögskola, Falun, Kumla, Österåker med självstudier, Studiegården med handledda individuella studier upp till och med akademisk nivå.

Frigångsarbete, dvs. arbete på "civila" arbetsplatser utanför anstalten kan för fängelsefångar och internerade förekomma endast i slutet av anstaltsvistelsen. Däremot finns inga restriktioner när det gäller utnytt-

jandet av frigångsinstitutet för ungdomsfängelseelever. För denna kategori intagna finns två anstalter (Hildero och Ytterby) som speciellt inrättats för frigångare.

Trots att man ofta framhållit frigångens värde som utslussningsmetod har den endast utnyttjats i begränsad omfattning. Under 1970 var det totala antalet intagna som deltog i frigångsarbete 300. Av dessa misskötte sig 25 genom att rymma och 13 på annat sätt.

6.6 *Arbetsersättning*

Alla intagna som deltar i ordnad sysselsättning (arbete eller studier) får ersättning – s. k. arbetspremie. Arbetspremien är ej att betrakta som lön och är därför skattefri och kan ej bli föremål för indrivning eller utmätning. Den fördelas i en disponibel och en besparad del av vilka den första huvudsakligen är avsedd att täcka den intagnes behov av fickpengar på anstalten och den andra hans kostnader i samband med permissioner och frigivning.

Den disponibla delen betalas i regel ut kontant och får utnyttjas för inköp av tobak, tidningar, hobbymaterial m. m.

Arbetspremiesystemet är i princip uppbyggt på samma sätt som avlöningssystemet inom näringslivet. Arbetet är sålunda i största möjliga utsträckning ackordsatt med en ackordspremie på 69 öre per timme som norm vid normalprestation. För arbeten som ej kan ackordsättas utgår timlön. Under 1970 var den genomsnittliga förtjänsten för verkstadsdriften 114 öre och för jordbruksdriften 142 öre. Detta genomsnitt har under 1971 stigit sedan kriminalvårdsstyrelsen dels beslutat om en minimipremie om 110 öre dels infört ett nytt lönesystem på de flesta anstalter med industriell produktion, den s. k. prestationslönen. Den genomsnittliga förtjänsten var under 1971 132 öre för verkstadsdriften och 163 öre för jordbruksdriften.

Prestationslönen bygger på en jämförelse med den öppna marknadens produktionsresultat, varvid ackordslönen beräknas med 270 öre per timma som norm vid normalprestation. Tidlönen utgår med timlön varierande alltefter arbetets art och arbetarens skicklighet dock högst 245 öre per timma.

Under 1972 har försöksverksamhet med marknadsmässig lön startats vid en anstalt (Tillberga).

6.7 *Aktiviteter under fritid*

De intagna disponerar själva sin tid vardagar från klockan 17 samt lördag och söndag. Av denna tid kan på slutna anstalter vardagar 17–19.40 och lördag och söndag 8–19.40 disponeras för gemensamma aktiviteter. På öppna anstalter kan den gemensamma fritiden förlängas.

De aktiviteter som bedrivs under fritiden är regelmässigt frivilliga och bygger i de flesta fall på de intagnas egna önskemål. På en del anstalter medverkar dessa själva aktivt i planeringen. På några håll finns arvodesanställda fritidsledare med varierande timantal. Övrig anstaltspersonal främst assistenter medverkar i mån av tid och förmåga i verksamheten. För ledning av fritidsverksamheten finns vid en del anstalter en särskild nämnd NIBB (nämnden för idrotts-, bildnings- och besöksverksamhet) i vilken ingår representanter för idrotts- och folkbildningsorganisationerna. Ett skäl för tillskapandet av denna organisation var att fritidsverksamheten i stor utsträckning måste bedrivas med stöd av frivilliga utanför anstalten. Beroende på tillgången på sådana frivilliga krafter blir verksamhetens intensitet mycket växlande från anstalt till anstalt.

Vanligast förekommande är olika typer av fysiska aktiviteter t. ex. bordtennis, fotboll (där fotbollsplan finns att tillgå), tyngdlyftning m. m. På en del platser har denna verksamhet aktivt understötts av idrottsrörelsen (främst korporationsidrottsförbunden) och de intagna har fått möjlighet att delta i seriespel utanför anstalten. Det är också vanligt att idrottslag besöker anstalterna. Framför allt på ungdomsanstalterna medverkar ibland också tillsynspersonalen.

Bildningsverksamhet i form av studiecirk-

lar, föreläsningar m. m. anordnas på ett flertal anstalter, vanligen i studieförbundens regi, och med frivilliga lärarkrafter.

Biblioteksverksamheten sköts i regel av lokala bibliotek som för detta ändamål får en ersättning med 15 kronor per vårdplats och år. Särskilt på anstalter där biblioteksverksamheten sköts av utbildad personal redovisas utlåningssiffror som vida överträffar det för riket normala.

Underhållning i form av filmförevisningar, teater m. m. förekommer mer eller mindre regelbundet vid de flesta anstalter. På de nybyggda anstalterna finns i regel högklassiga biografanläggningar. På de större anstalterna har samlingslokalerna också scenanläggning. Sedan flera år finns en teatergrupp – Pionjärteatern – som har helt inriktat sin verksamhet på olika slag av institutioner. Under senare tid har också ett flertal andra teatergrupper besökt anstalterna. Många underhållningsartister bidrar också till underhållningen – framför allt vid de anstalter som ligger i närheten av storstäderna.

De små och isolerat belägna anstalterna får däremot i regel klara sig med film.

På de flesta anstalter finns tillgång till mer eller mindre välutrustade lokaler för hobbyarbete.

6.8 *Terapeutisk verksamhet*

Som framgått är kriminalvårdens personella resurser för psykiatrisk och psykologisk behandling mycket begränsade. De försök som har gjorts med psykologisk personlighetspåverkan har därför varit ganska få. Vid olika tillfällen har dock gruppterapi bedrivits vid en del anstalter – främst sådana som haft tillgång till psykolog. Vid andra institutioner har man mer eller mindre regelbundet hållit gruppsamtal under ledning av samtalsledare bland personalen. Utbildning av sådana gruppsamtalsledare sker i kriminalvårdens regi. Enligt KAIK bedrevs år 1970 gruppsamtal vid ett tjugotal anstalter.

En särskild typ av gruppverksamhet är de utskrivningskurser som har prövats under senare tid bl. a. vid Härlanda-, Norrtälje- och Österåkersanstalterna. Dessa kurser syftar till att informera de intagna om de problem som de kommer att möta efter frigivningen och bedrivs i form av föreläsningar och lektioner. En mer avancerad form av sådan verksamhet har försökts på Hall där informationen har kompletterats med terapeutiska insatser i form av grupparbete med individual- och gruppterapi, sensitivitetsträning m. m.

Sedan hösten 1971 pågår vid Gävleanstalten försöksverksamhet med s. k. terapeutiskt samhälle i modifierad form. Verksamheten, som leds av kriminalvårdsstyrelsen under medverkan av kommittén för kriminologisk behandlingsforskning inom kriminalvården, syftar till att aktivera de intagna genom att ge dem medinflytande över behandlingen och till att åstadkomma en mera personlig kontakt mellan personal och klienter.

6.9 *De intagnas kontakt med yttervärlden*

Behandlingslagens förarbeten understryker betydelsen av att den intagne under anstaltsvistelsen får möjlighet att uppehålla kontakten med yttervärlden, främst med familj och andra närstående. Lagen upptar därför bestämmelser om rätten till korrespondens, besök och permissioner. För de intagna har dessa rättigheter en central betydelse, vilket bl. a. framgick av den vikt som dessa frågor tillmättes vid de centrala överläggningarna mellan kriminalvårdsstyrelsen, personalorganisationerna och representanter för de intagna, som 1970/71 hölls på fångvårdsanstalten Österåker.

I fråga om *brevväxling* föreskriver behandlingslagen att intagen inte utan tillstånd får avsända eller motta brev eller annat skriftligt meddelande. Brev till justitiekanslern, justitieombudsmannen, kriminalvårdsstyrelsen och offentlig försvarare får dock inte brytas. Brev från dessa myndigheter och offentlig försvare till en intagen får öppnas endast om det finns särskilda skäl (t. ex. misstanke om obehörigt användande av myndighetens kuvert). Även korrespondens med andra myndigheter skall regelmässigt vara fri från censur.

Behandlingslagen föreskriver också att intagen som har visat pålitlighet kan medges att sända och motta brev utan att detta förut har granskats. Kriminalvårdsstyrelsen har utfärdat tillämpningsbestämmelser till lagen som innebär följande.

För brevväxling med privatpersoner gäller olika regler på sluten och öppen anstalt. På sluten anstalt skall i princip brev mellan den intagne och de personer som han får träffa under obevakade besök ej läsas. Detta gäller i första hand familjemedlemmar och andra närstående. Beträffande andra brevkontakter skall det ske en individualiserad prövning av den intagnes pålitlighet. Restriktionerna bör dock vara så små som möjligt och prövningen skall göras på ett tidigt stadium av verkställighetstiden. Anstaltsledningen har dock rätt att ta stickprov om så skulle anses vara befogat. Ankommande post skall i regel öppnas utan att läsas eller genomlysas för kontroll av att den ej innehåller otillåtna föremål.

På öppen anstalt kan undantagsvis förekomma stickprovsgranskning. Vid misstanke om narkotikasmuggling kan kontroll av kuverten förekomma.

I de fall då brev till en intagen öppnas skall detta helst ske i hans egen närvaro.

För häktade gäller mera restriktiva bestämmelser; när det finns risk för undanröjande av bevis eller försvårande av utredning. I dessa fall har åklagarmyndigheten möjlighet att besluta om inskränkningar i den intagnes rätt till brevskrivning.

När post till eller från en intagen kvarhålles skall han meddelas om detta. Åtgärden skall också antecknas i behandlingsjournalen. Ett kvarhållet brev skall, om inte särskilda skäl talar däremot, överlämnas till den intagne i samband med hans frigivning.

Även när det gäller *besök* är restriktionerna numera begränsade till vad som betingas av praktiska skäl. Behandlingslagen föreskriver att besök skall tillåtas av familjemedlemmar eller andra närstående samt av den som har varit den intagnes försvare, en advokat som han anlitar i enskild angelägenhet eller av annan person när det kan vara till gagn för hans fostran, utbildning, utkomstmöjligheter eller dylikt. I den utsträckning som det anses nödvändigt skall besöken vara övervakade. Kriminalvårdsstyrelsen har, med hänsyn till värdet av att de intagna får vidmakthålla sina sociala kontakter, föreskrivit att dessa regler skall tillämpas med största möjliga generositet. Framför allt söker man undvika kontrollerade besök men även kretsen av tillåtna besökare bör vara så vid som möjligt.

På många slutna anstalter medför bristen på lämpliga besökslokaler att såväl antalet besök som besiktstidens längd måste begränsas. Vid de öppna anstalterna är däremot besöksmöjligheterna avsevärt mycket bättre. Bl. a. kan man där kompensera bristen på besöksrum genom att låta besöken äga rum i den intagnes bostadsrum.

Kriminalvårdsstyrelsen har under de senaste åren gjort stora ansträngningar att förbättra besöksmöjligheterna. Bl. a. har man inrättat nya besöksrum på ett flertal anstalter och låtit rusta upp befintliga lokaler. På Ulriksforsanstalten har man i anstaltens omedelbara närhet inrättat ett besökshotell, där de intagna får bo tillsammans med sina anhöriga under den tid besöket varar. Man har också i ökad omfattning utnyttjat s. k. besökspermissioner, där den intagne under några timmar får vistas utanför anstalten i besökarens sällskap.

Beträffande besök för häktade beslutar åklagaren.

För besöksverksamheten har kriminalvårdsstyrelsen uppställt principen att varje intagen skall ha rätt till minst två besök i månaden om vardera två timmar.

Behandlingslagen upptar inga bestämmelser rörande *telefonsamtal*, eftersom man inte förutsatte några sådana vid lagens tillkomst. Numera får de intagna utnyttja telefon i relativt stor utsträckning. Kontrollbestämmelserna är ungefär desamma som beträffande besök. Samtalen skall således i regel inte avlyssnas när den intagne samtalar med någon som han får ta emot vid obevakade besök. På de slutna anstalterna måste dock antalet telefonsamtal begränsas till vad som är praktiskt möjligt med hänsyn till anstal-

tens tillgång till telefoner och till personal för att expediera samtalen. På de öppna anstalterna har dessa restriktioner kunnat slopas sedan man låtit montera in telefonautomater. Försöksvis har sådana automater också införts på ett par slutna anstalter.

Den för de intagna viktigaste kontaktmöjligheten är *permissionerna.* Även beträffande dessa tillämpas numera en praxis som är betydligt mera generös än som har förutsatts i behandlingslagen. Enligt lagen skulle en intagen kunna få permission för att besöka närstående som är svårt sjuk, för att bevista närståendes begravning eller eljest när starka skäl motiverar en sådan åtgärd. Permission skulle beviljas endast i de fall då fara för missbruk ej ansågs föreligga.

Redan under 1940-talet kom permissionsinstitutet att utvecklas till ett led i de intagnas behandling. Framför allt gällde detta intagna med lång verkställighetstid, vilka ansågs behöva få lämna anstalten med jämna mellanrum bl. a. för att undvika risken för en invertering av sexuallivet.

Enligt nu gällande tillämpningsföreskrifter beviljas regelbundna och särskilda permissioner.

Regelbunden permission är att betrakta som en normal behandlingsåtgärd. Efter en inledande kvalifikationstid vars varaktighet är beroende av påföljdens art, strafftidens längd och den intagnes placering på öppen eller sluten anstalt beviljas den intagne en permission på 48 timmar jämte restid. Under förutsättning att denna sköts på föreskrivet sätt kan han därefter beviljas ytterligare permissioner – vardera i 72 timmar – med cirka två månaders mellanrum. Om han däremot missköter sig förlängs tiden till nästa permission.

Den tid som den intagne vistas utanför anstalten inräknas i verkställighetstiden. Häktningstid inräknas i kvalifikationstiden. Beslut om permission fattas normalt av kriminalvårdsdirektören eller efter dennes bemyndigande av styresmannen. I fråga om fängelsefångar med en strafftid över två år och internerade med motsvarande minsta tid skall dock från och med den 1 juli 1972 frågan om permission underställas kriminalvårdsstyrelsen. I samband med författningsändringen föreskrevs också att beslut om permission för dessa kategorier intagna skall föregås av en individuell prövning varvid speciell försiktighet skall visas när det gäller personer som har dömts för grova narkotikabrott och i fråga om yrkesmässigt kriminella som kan befaras undandra sig lagföringen genom att lämna landet.

Särskild permission kan beviljas oavsett anstaltstidens längd om det föreligger starka skäl för permission. Som sådana räknas bl. a. anhörigs svåra sjukdom eller begravning, domstolsinställelse och sjukhusbesök. Intagen kan också få särskild permission för att förbereda sin frigivning, i samband med besök eller för att företa enskild resa till anstalt, till vilken han skall förflyttas – transportpermission. Om en intagen har visat särskilt gott uppförande kan han också ges tillfälle at vistas utanför anstalten utöver den tid som han skulle få enligt reglerna för regelbunden permission (s. k. välförhållandepermission).

Särskild permission kan i undantagsfall kombineras med bevakning.

För dem som har dömts till ungdomsfängelse infördes vid ungdomsfängelselagens tillkomst bestämmelser om att de kan beviljas tillstånd att för längre tid vistas utanför anstalten, om det är till gagn för deras behandling. Dessa s. k. "långtidspermissioner" utnyttjas i första hand för utskrivningsförberedelser. Som permittent kan den dömde själv medverka vid arbets- och bostadsanskaffning. Om han inte följer de föreskrifter som är förknippade med permission, kan han snabbt och smidigt återföras till anstalten. Erfarenheterna av detta slags permission ansågs vara så goda att liknande bestämmelser infördes i 1964 års behandlingslag också för fängelsefångar och internerade. För fängelsefångar maximerades dock tiden för långtidspermission till fjorton dagar. Det föreskrevs därvid att långtidspermission kunde beviljas som förberedelse för frigivningen. Sådan permission kan därför inte beviljas förrän två tredjedelar av verkställighetstiden har gått

till ända. Internerade kan få långtidspermission efter minsta tidens utgång. Beslut om långtidspermission fattas av övervakningsnämnd och i fråga om ungdomsfängelseelever av ungdomsfängelsenämnden – eller efter delegation av anstaltens styresman.

Antalet permissioner har ökat kraftigt. Enligt KAIK:s uppgifter var ökningen under 1960-talet 160 procent eller från 5 082 år 1960 till 13 088 år 1969. Under år 1971 ökade antalet till följd av nya permissionsbestämmelser till 17 960 stycken. Av dessa sköttes cirka 88 % utan anmärkning medan 12 % missköttes. 1 680 permittenter återkom inte inom föreskriven tid, 572 misskötte sig på annat sätt. Det procentuella antalet misskötta permissioner var i början av 1960-talet cirka 10 procent. Ökningen har tidvis vållat oro och bland annat lett till den ovan nämnda författningsändringen. Samtidigt har emellertid understrukits att permissionsinstitutet numera måste anses ha ett omistligt värde som ett betydelsefullt led i anstalternas resocialiserande verksamhet.

6.10 *Kontaktverksamhet*

I många fall är det inte tillräckligt att den intagne får möjlighet att upprätthålla de kontakter som han hade vid intagningen. Speciellt de som under lång tid har vistats på anstalt är ofta socialt isolerade. Efterhand blir de allt mera hänvisade till ett umgänge som huvudsakligen består av personer vilka befinner sig i samma situation som de själva och som därför inte kan ge dem så mycket stöd när det gäller att anpassa sig till socialt acceptabla levnadsvanor. I dessa fall är det önskvärt att man redan under anstaltstiden söker skapa nya kontakter. Som ett led i en sådan strävan har kriminalvårdsstyrelsen utfärdat bestämmelser om att övervakare skall utses i god tid före den intagnes frigivning samt att intagen som saknar kontakter om möjligt skall sättas i förbindelse med en anstaltsbesökare. Ett annat initiativ är de kontaktgrupper som har startats under senare år vid flera anstalter. I denna verksamhet har kriminalvården fått ett värdefullt stöd av idrottsrörelsen och av olika ideella organisationer. Att verksamheten trots detta inte fått den omfattning som vore önskvärt beror dels på brist på lokaler och personal vid anstalterna, dels också på att de frivilliga medhjälparna givetvis endast har begränsad tid för sådan verksamhet. I vissa fall har anstalternas isolerade belägenhet hämmat verksamheten. Under de senaste åren har kriminalvårdsstyrelsen disponerat ett årligt anslag för kontaktverksamhet.

6.11 *Andlig vård*

Enligt behandlingslagens bestämmelser skall varje intagen beredas tillfälle att utöva sin religion.

Sedan år 1962 leds den andliga vården vid anstalterna av särskilda nämnder, nämnder för den andliga vården (NAV). Som ledamöter ingår förutom anstaltscheferna representanter för svenska kyrkan och för frikyrkosamfunden. Dessutom har till kriminalvårdsstyrelsen knutits tre resesekreterare representerande olika trossamfund.

Nämndernas verksamhet består dels i att organisera gudstjänster dels också i att bereda de intagna möjlighet till enskilda samtal i andliga frågor. På en del anstalter har kristna grupper också medverkat i den förut nämnda kontaktverksamheten.

Under senare år har anstalterna fått ta emot ett ökat antal personer av främmande nationalitet. Dessa tillhör stundom i Sverige obetydligt representerade trossamfund. Sådana intagna har ofta mycket speciella önskemål såväl när det gäller utövandet av sin religion som när det gäller anpassningen av deras dagliga liv till samfundets regler. På anstalterna vållar detta problem när det gäller att tillgodose deras rätt till själavård.

6.12 *Ordning och säkerhet*

Behandlingslagen föreskriver att anstaltschefen har rätt att vidta de ändringar i den normala anstaltsordningen som krävs för att upprätthålla ordning och säkerhet inom anstalten.

På slutna anstalter innebär detta i första hand att en intagen som bedöms som farlig för ordning och säkerhet eller som anses utöva ett menligt inflytande över andra intagna kan hållas till arbete i enrum. Den tid varunder sådan enrumsplacering får pågå är begränsad till högst en månad varje halvår. Kriminalvårdsstyrelsen kan dock förlänga tiden med högst sex månader. Enrumsvistelsen avser såväl arbetstid som fritid. Om möjligt bör dock celldörren hållas olåst. Om det är nödvändigt för att betvinga våldsamt motstånd eller när säkerheten kräver det får en intagen hållas avskild från andra intagna och – om andra medel visar sig otillräckliga – beläggas med fängsel.

Om en intagen själv begär att få vistas i enrum har han rätt till detta. Någon tidsbegränsning finns inte i sådana fall men kriminalvårdsstyrelsens vårdcirkulär föreskriver att även dessa enrumsplaceringar skall omprövas var tredje månad.

På öppna anstalter finns i regel inga lokaler för enrumsplacering. Den normala åtgärden när det gäller att ingripa mot intagna som bedöms som farliga ur säkerhetssynpunkt blir därför att de förflyttas till sluten anstalt. Även mellan slutna anstalter förekommer förflyttningar av säkerhetsskäl. Sådana förflyttningar kan t. ex. visa sig nödvändiga för att åtskilja två eller flera intagna som planerar rymningar eller som kan riskera skada varandra. Under senare tid har det också hänt att man haft anledning att befara organiserade fritagningsförsök.

Bland mera generella säkerhetsåtgärder kan nämnas att anstaltschefen har rätt att tillfälligt förstärka personalen samt att om så anses nödvändigt tillfälligt ändra dagordningen.

6.13 *Disciplinära åtgärder*

Om en intagen bryter mot anstaltsordningen eller på annat sätt uppträder olämpligt och om han inte låter rätta sig genom tillsägelser eller om förseelsen är av allvarlig beskaffenhet kan han bli föremål för disciplinära åtgärder.

I första hand består dessa i att han för viss tid berövas särskilda förmåner t. ex. rätten att köpa premievaror eller rätten att skaffa sig böcker, tidskrifter och tidningar. Han kan också ådömas isolering i enrum. Isoleringen får för den som undergår ungdomsfängelse eller som inte fyllt 21 år pågå i högst sju dagar i följd, för övriga 30 dagar. Vid svårare förseelser kan kriminalvårdsstyrelsen besluta om förlängning av verkställighetstiden med högst 14 dagar i taget. Sammanlagt kan verkställighetstiden på detta sätt förlängas med en tredjedel eller maximalt tre månader. Flera disciplinära åtgärder kan samordnas. Beslut om bestraffning skall föregås av förhör med den intagne varvid protokoll upprättas. Före beslut om isolering skall anstaltsläkaren höras.

Frekvensen av bestraffningar framgår av kap 13. Användandet av disciplinära åtgärder har under senare år successivt minskat. Kriminalvårdsstyrelsen visar sålunda stor restriktivitet när det gäller förlängning av verkställighetstider. Styrelsen har också rekommenderat att inneslutning i enrum i regel bör begränsas till sju dagar för alla intagna samt att rymningar och permissionsmissbruk inte skall bestraffas disciplinärt. Anledning till den minskade användningen av disciplinstraff är främst att man har övergått till att utnyttja andra medel, som formellt inte är att betrakta som bestraffningar, t. ex. senareläggning av villkorlig frigivning, vård utom anstalt eller permissioner. Man kan också besluta om indragning av frigång och andra särskilda förmåner eller förflytta den intagne till en anstalt där behandlingen är mera restriktiv. Speciellt det sistnämnda alternativet har utnyttjats i ett stort antal fall.

7 Frivårdens verksamhet

Arbetet inom frivården regleras av bestämmelser huvudsakligen i följande författningar.

Brottsbalken,
lag (1964:542) om personundersökning i brottmål,
kungörelse (1964:567) med vissa bestämmelser angående tillämpningen av lagen om personundersökning i brottmål,
kungörelse (1964:630) med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av lagen om behandling i fångvårdsanstalt,
kungörelse (1964:632) med vissa bestämmelser om vård i frihet av den som dömts till påföljd för brott,
instruktion (1969:402) för kriminalvårdsverket.

7.1 *Personundersökning*

Enligt lagen om personundersökning i brottmål må rätten uppdra åt skyddskonsulent att föranstalta om personundersökning. I annat fall skall rätten utse lämplig person till personundersökare. Närmare anvisningar om i vilka fall domstolen bör välja den ena eller den andra möjligheten har inte givits. Det har förutsatts att i detta hänseende samråd kommer till stånd mellan domstolen och vederbörande skyddskonsulent.

Fördelarna med att överlämna till skyddskonsulenten att föranstalta om personundersökning är bl. a. att skyddskonsulenten kan verka för rekrytering av kvalificerade medarbetare i personundersökningsarbetet, lämna dem kontinuerlig handledning och framför allt biträda med kurativa åtgärder redan före domen om den tilltalade är i behov av sådana och villig att medverka därtill. Sådana tidiga behandlingsinsatser har av många bedömts som särskilt angelägna. Bland skyddskonsulenternas arbetsuppgifter enligt instruktion ingår också utbildning av personundersökare.

Domstolarna har utnyttjat möjligheten att överlämna ansvaret till skyddskonsulenten för att personundersökning utföres i mycket olika utsträckning på olika håll – detta förmodligen främst beroende på frivårdens lokala resurser i fråga om personal, skrivhjälp etc. I flertalet distrikt utser rätten direkt lämplig person till personundersökare medan endast vissa undersökningar överlämnas till skyddskonsulenten.

I storstäderna har man kunnat avsätta särskild personal till att administrera personundersökningsverksamheten och där förekommer överlämnande mer eller mindre fullständigt. I *Stockholm* är två tjänstemän från frivården avdelade att biträda Stockholms tingsrätt i frågor om personundersökningar. Deras främsta arbetsuppgift är att rekrytera personundersökare för de uppdrag som rätten överlämnar till skyddskonsulenten. 1970 överlämnades drygt 1 000 av ca 2 400 personundersökningar. Andelen överlämnade steg under 1971 till ca 50 %. Övriga arbets-

uppgifter för dessa frivårdstjänstemän är kurser för personundersökare och individuell handledning. Vissa kurativa insatser beträffande de tilltalade har varit påkallade men på grund av tidsbrist har dessa fått remitteras till resp. skyddskonsulentdistrikt.

I *Malmö* överlämnar tingsrätten samtliga förordnanden gällande tilltalade i Malmö kommun (ca 750 under 1970) till skyddskonsulenten. En frivårdstjänsteman är avdelad för verksamheten, som omfattar handledning av ett 80-tal personundersökare, kurser för nyrekrytering samt anskaffande av övervakare i dessa ärenden.

Även i *Göteborg* går samtliga förordnanden från tingsrätten till skyddskonsulenten i Göteborgs distrikt för äldre under skyddstillsyn. Antalet ärenden var 1970 ca 1 700. En del av förordnandena kunde återkallas eftersom skyddskonsulentens granskning visade att personundersökning redan hade verkställts eller att den tilltalade var föremål för övervakning på grund av tidigare dom. Andra ärenden vidarebefordrades till distrikt utanför Göteborg. I 1 550 ärenden föranstaltade skyddskonsulenten om personundersökning. Även i Göteborg är en särskild tjänsteman avdelad för utbildning och handledning av personundersökarna. För nyrekryterade personundersökare är genomgång av visst informationsmaterial samt handledning obligatoriskt, medan de kurser som anordnas är frivilliga. Av personundersökarna arbetar ett par på heltid medan de flesta åtager sig ett varierande antal uppdrag per månad. I samarbete med Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet har man också inlett en försöksverksamhet, där psykologistuderande under handledning fått utföra personundersökningar.

I *Jönköpings* skyddskonsulentdistrikt utförs åtskilliga personundersökningar av en av länsarbetsnämnden arvodesanställd tjänsteman. Enligt de redovisade erfarenheterna vinner man därvid åtskilligt i behandlingshänseende. Den åtalades akuta problematik kan bearbetas. Genom intim samverkan mellan personundersökaren och övrig frivårdspersonal kan ett fruktbart teamwork etableras vilket i sin tur medger en naturligare och riktigare kontakt mellan den tilltalade, senare klienten, och frivårdsexpeditionen och dess tjänstemän.

Människor som har åtalats för brott lever ofta under mer eller mindre kaotiska förhållanden och skyndsamma åtgärder är angelägna. Inte sällan är den hjälp i form av samtal och råd som skyddskonsulentexpeditionen och dess personal kan lämna otillräcklig. I sådana fall kontaktas andra myndigheter och vårdinstitutioner. Det kan vara frågan om att aktualisera ärendet hos socialbyrån eller familjerådgivningsbyrån eller ta kontakt med läkare. Det finns goda skäl att anta att ju snabbare resocialiseringsprocessen kommer i gång desto bättre ter sig prognosen. Erfarenheterna visar också att en person vilken är åtalad för brott ofta själv är angelägen om att förändra sin situation.

I de fall personundersökningen utmynnar i rekommendation om påföljden skyddstillsyn lämnas förslag på lämplig övervakare. Det är av stor betydelse för den dömdes resocialisering att relationen övervakare–klient är så bra som möjligt. Det gäller att finna övervakare vars personlighet någorlunda korresponderar med den övervakades. Genom arbetet med personundersökningen erhålles oftast god kännedom om den åtalade och genom arbetet på skyddskonsulentexpeditionen får personundersökaren också nära kontakt med övervakarna. Under diskussion med övrig personal på expeditionen kan ett teamarbete ske mellan den åtalade, personundersökaren och övriga tjänstemän. Då övervakare är förordnad kommer självfallet också denne in i teamet. Detta kräver en så god introduktion i ärendet som möjligt. Många gånger har personundersökaren möjlighet att på ett lämpligt sätt presentera övervakare och klient för varandra och även underlätta de svårigheter, som förekommer i initialskedet av övervakningen.

I de fall personundersökare förordnas bland personer som inte är knutna till skyddskonsulentexpeditionen har de att samråda med expeditionens tjänstemän, främst vid valet av rekommenderad påföljd.

Detta samråd samt service i form av råd och hjälp vid undersökningarnas genomförande sköts i Jönköping i allmänhet också av den särskilt anställde personundersökningsassistenten.

7.2 *Övervakning*

Innehållet i övervakningen anges i 17 § frivårdskungörelsen på följande sätt.

> Övervakaren skall göra sig underrättad om den dömdes uppförande och tillse att denne fullgör vad som åligger honom enligt brottsbalken eller enligt föreskrift eller anvisning som meddelats med stöd därav samt lämna honom hjälp och stöd att föra ett ordentligt och laglydigt leverne. Övervakaren skall utföra sitt uppdrag med fasthet. Han bör söka vinna den dömdes förtroende genom att visa honom välvilja och omtänksamhet.

Övervakningen har alltså enligt denna bestämmelse en dubbel funktion, såväl kontroll som hjälp. Hjälp innefattar social rådgivning, konkreta praktiska hjälpåtgärder och personligt stöd. Kontrollen ligger främst i brottsbalkens bestämmelser att klienten skall hålla övervakaren underrättad om bostads- och arbetsförhållanden och är skyldig att hålla kontakt på det sätt övervakaren bestämmer. Övervakaren å sin sida skall tillse att klienten följer lämnade föreskrifter dels de allmänna att försörja sig hederligt, undvika skadligt sällskap, dels de särskilda som kan ha lämnats om skadeståndsbetalning, utbildning, nykterhetsvård el. dyl. Han skall också regelbundet rapportera sina iakttagelser till skyddskonsulenten.

De särskilda föreskrifterna skall enligt brottsbalkens förarbeten inte användas som en skärpning av påföljden utan enbart då de är motiverade för att förebygga återfall i brott. De kan emellertid ha en mer eller mindre framträdande prägel av villkor för friheten. Föreskrifternas efterlevnad skall också kontrolleras av övervakaren.

Brott mot föreskrift eller annan missköt-samhet kan följas av sanktioner. Övervakningsnämnden kan ingripa med varning, förlängning av prövotid eller i sista hand förverkande. Den övervakade kan genom nämndens beslut hämtas av polis eller omhändertas på lämpligt sätt under den tid nämnden överväger åtgärd. Detta hot, som övervakaren enligt frivårdskungörelsen är skyldig upplysa om och som framgår av det övervakningsmeddelande som vid övervakningens början överlämnas till klienten, understryker kontrollmomentet.

Upphörande av övervakningen kan användas som en positiv sanktion. Enligt departementschefens uttalande i samband med riksdagsbehandlingen av brottsbalken är detta en "uppmuntran som ej bör undanhållas" den dömde.

Servicesidan är däremot inte angiven varken i brottsbalken eller i övervakningsmeddelandet. Upplysning om denna funktion lämnas i frivårdskungörelsen och i övervakarnas instruktion. Övervakaren skall lämna den dömde stöd och hjälp att föra ett ordentligt och laglydigt liv. Han skall försöka hjälpa honom till arbete eller utbildning och lämplig fritidssysselsättning. Han skall också förbättra eventuellt dåliga hemförhållanden och samarbeta med hans familj.

Bland övervakare och frivårdstjänstemän tycks flertalet anse att övervakning som hjälp har en uppgift att fylla vid sidan av samhällets allmänna service. Många av kriminalvårdens klienter har svårt att hitta bland myndigheterna, de har svårt att förklara och argumentera och vågar inte stå på sig. De behöver en ombudsman i kontakter med kronofogdar, bostadsförmedling etc.

Övervakningens hjälpfunktion har emellertid inte bara ansetts innehålla social rådgivning och service utan också någon form av personligt stöd. I vilken utsträckning detta förekommer är mycket svårt att mäta. Det sammanhänger med arten av den relation som utvecklas mellan övervakare och klient. Om frivårdskungörelsens anvisning att "söka vinna klientens förtroende" uppfylles i det enskilda fallet har övervakaren kanske möjlighet att påverka klientens värderingar och attityder och inte bara ytligt kontrollera hans beteende.

Principen hittills är att varje klient får en personlig övervakare – vanligen en lekman –

och att denna övervakare i sin tur sorterar under en tjänsteman i frivårdsorganisationen som har tillsyn över hans arbete och ger honom råd och stöd. På övervakaren vilar sålunda ansvaret för både kontroll- och hjälpfunktioner. Han kan vända sig till frivårdstjänstemännen för bistånd men någon arbetsfördelning finns inte. Några kriterier på vad man kan kräva av en lekmannaövervakare finns inte heller.

I de fall frivårdstjänstemän själva förordnas som övervakare skiljer sig deras funktion i princip inte från lekmannaövervakarens. I allmänhet åtar sig emellertid tjänstemännen de mest komplicerade och arbetskrävande ärendena på stationeringsorten. Därigenom har sådana ärenden kommit att handläggas mera enhetligt och yrkesmässigt.

7.3 *Samverkan med andra sociala verksamhetsområden*

Samverkan med arbetsmarknadsstyrelsen bedrivs sedan 1962 i reglerade former. Då inrättades den kontaktmannainstitution som i första hand avser att underlätta de frigivnas och provutskrivnas återgång till arbetsmarknaden. Huvuddelen av dem som anvisas arbete placeras i öppna marknaden, på omskolningskurser eller beredskapsarbete. För särskilt svårplacerade har arbetsmarknadsstyrelsen inrättat ett antal specialarbetsplatser för kriminalvårdsklientel. För närvarande finns fyra sådana arbetsplatser. Under 1970 placerades där 337 män av vilka 33 slutade för att börja anställning i öppna markanden eller övergå till omskolningskurs eller beredskapsarbete, 126 slutade på egen begäran utan annat redovisat arbete, 46 avvisades på grund av onykterhet och 46 avvek.

1968 inleddes överläggningar mellan kriminalvårdsstyrelsen och socialstyrelsen om kriminalvårdsklientelets sociala och ekonomiska situation. Avsikten var att finna mer ändamålsenliga och rationella former för samarbetet mellan kriminalvården och den kommunala socialvården. Under slutskedet av överläggningarna deltog även representanter för Svenska kommunförbundet.

Resultatet av överläggningarna har redovisats i Råd och Anvisningar för socialstyrelsen nr 19/70 Samverkan kriminalvård – socialvård. Det bör dock framhållas att dessa anvisningar endast kan vara rådgivande för de kommunala myndigheter som har att besluta i de enskilda fallen.

Inom ett flertal distrikt pågår för närvarande försöksverksamhet som avser att finna smidiga former för samarbetet mellan frivården och den kommunala socialvården. Bl. a. har på några håll de kommunala myndigheterna medgivit att frivårdens personal får göra socialutredningar beträffande sina klienter och efter beslut av vederbörande socialassistent förskottera socialunderstöd, som i efterhand ersätts av kommunen.

Samrådsgrupper mellan arbetsvård, försäkringskassa, socialvård och frivård förekommer i några distrikt för en enhetlig behandlingsplanering i särskilt komplicerade fall.

7.4 *Frivårdsbostäder*

Som ett led i strävandena att lösa i första hand de frigivnas och på prov utskrivnas bostadsproblem har en rad bostäder av olika typer anskaffats för frivårdens räkning. I vissa fall tillhör de kriminalvården. Så är fallet med de s. k. frivårdshotellen i Borås, Örebro och Norrköping liksom med inackorderingshemmet i Västerås. Inkvarteringsmöjligheterna på kriminalvårdens hotell och inackorderingshem utnyttjas endast under den tid som åtgår för att lösa klientens bostadsfråga på ett mera långsiktigt sätt.

Frivårdshotellet i Borås har 19 platser. Under hösten 1970 var medelbeläggningen ca 11 personer per natt. Beläggningsfrekvensen är stigande.

Inackorderingshemmet i Västerås har 12 platser. Medelbeläggningen har varit 7 per natt.

På andra orter har man i stället valt att hyra in sig i befintliga anläggningar. Så är t. ex. fallet i Stockholm där föreningen Skyddsvärnet med bidrag av statsmedel driver ett bostadshotell med 30 platser och i Göteborg där kriminalvården hyr 30 platser

vid ett av Göteborgs stad drivet hotell för bostadslösa. I Göteborg driver även Skyddsvärnet hotell och inackorderingshem.

Andra distrikt har valt metoden att abonnera ett mindre antal rum på kommunala eller stiftelsedrivna hotell och inackorderingshem. Detta är t. ex. fallet i Malmö, Karlstad och i ett flertal norrlandsdistrikt.

En mellanform mellan fångvårdsanstalt och inackorderingshem utgör Björkahemmet. Hemmet som drivs av Skyddsvärnet i Stockholm finansieras huvudsakligen av kriminalvården. Dess 14 platser disponeras av ungdomsfängelseelever vilka har långtidspermission som förberedelse för vård utom anstalt.

Skyddsvärnet i Stockholm driver också ett behandlingshem för narkotikamissbrukare i Järna. Även där har flera av frivårdens klienter kunnat beredas plats.

Ett sätt att lösa bostadsfrågan är att hyra lägenheter i den allmänna bostadsmarknaden. Detta förekommer på flera håll i landet där skyddskonsulenterna disponerar möblerade genomgångslägenheter som upplåts åt klienterna. Det största antalet lägenheter har Göteborg (250 stycken). På andra orter som Borås, Luleå, Sundsvall och Östersund bedrivs hyresverksamheten i mindre skala.

7.5 *Behandlingsexperiment*

Inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt pågår ett försök med starkt aktiverad tillsyns- och behandlingsverksamhet. Distriktet har tilldelats betydande ekonomiska och personella resurser för att möjliggöra en intensivbehandling av klientelet. Detta kommer att ske genom ett integrerat system av skilda stödåtgärder, bl. a. i form av frivårdshotell och socialmedicinsk klinik. Experimentet kommer att följas upp och redovisas under medverkan av forskningsexpertis.

I Stockholm har inrättats en medicinsk behandlingscentral för kriminalvårdsklientelet – i första hand allvarligt nergångna narkotika- och alkoholmissbrukare vilka för närvarande inte kan beredas plats på befintliga akutvårdskliniker. Klienten skall endast vara intagen på centralen under den tid som åtgår för att slussa över honom till öppen eller sluten vård inom den allmänna sjukvårdens ram.

En hel del olika aktiviteter inriktade på klienternas fritids- och kontaktproblem har de senaste åren prövats på olika håll. Försök med gruppterapi bland frigivna har t. ex. bedrivits i samarbete mellan kriminalvården och Skyddsvärnet i Göteborg. De redovisade resultaten är positiva. Kriminalvårdsstyrelsen har begärt väsentligt ökade medel för psykoterapeutisk verksamhet.

I Stockholm, Borås och Karlstad pågår försök med s. k. fritidsgrupper där man varvar traditionellt bedrivna gruppsamtal med andra aktiviteter som besök på teater, idrottstävlingar m. m. Vissa av dessa grupper leds av psykologer, andra av frivårdstjänstemän eller övervakare.

I Västerås har man arbetat med gruppterapi för övervakare. I Karlstad har man prövat gruppterapi för anhöriga till narkomaner.

Sedan den 1 november 1970 har en av de sju assistenterna vid Stockholms distrikt för internerade sitt huvudsakliga arbete förlagt till anstalten Hall, där han sysslar med frigivningsförberedelser och frivårdsfrågor. Av tidsmässiga skäl gäller arbetet i första hand intagna på den öppna avdelningen Backen, vilka förmodas friges till Stockholm. Assistenten tjänstgör 3–4 dagar i veckan på Hall och 1–2 dagar inom distriktet, och sysslan växlar mellan assistenterna med tremånadersintervaller. Förutom denna verksamhet gör var och en av de övriga sex assistenterna ett besök på Hall en eftermiddag varannan vecka för att sammanträffa med intagna, som de personligen kommer att syssla med i frihet. Detta innebär alltså tre assistentbesök per vecka på anstalten.

7.6 *Frivårdstjänstemännens syn på sitt arbete*

I samband med en vid pedagogiska institutet vid Stockholms universitet utförd undersökning rörande frivårdstjänstemännens attityder och arbetsförhållanden framkom bl. a.

följande rörande frivårdens faktiska arbetsförhållanden[1].

Egna personundersökningar/år:

Ingen	76 %	
1– 5	22 %	mer i landsorten
5–10	1 %	
11 el. fler	1 %	mer av skass.

Egna övervakningsuppdrag (aktuella):

Inget	7 %	
1– 5	40 %	
6–10	25 %	mer i storstad
11 el. fler	28 %	mer på skass.

Antal hembesök/år:

Inget	2 %	mycket fler i landsorten
1–10	16 %	
11–20	14 %	
21 el. fler	68 %	

I en annan enkätundersökning där 32 skyddskonsulenter och 24 assistenter deltog undersöktes frivårdspersonalens arbetsuppgifter och arbetssituation. Därvid framkom bl. a. följande[2] angående hur tjänstemännen disponerar sin tid.

Tid i %	Klientarbete			
	Skk.	Bitr. skk.	Skass.	Samtl.
0– 25	28	29	8	23
26– 50	44	21	17	29
51– 75	9	46	29	26
76–100	6	4	42	16
Ej svar	13	0	4	6

Endast 15 % av skyddskonsulenterna disponerar således mer än halva tiden för klientarbete. Motsvarande procenttal är för de biträdande skyddskonsulenterna 50 och för skyddsassistenterna 70.

Klientarbetets innehåll:

46 % samtal med klient
37 % samtal med personer och myndigheter i klientens omgivning
17 % dokumentation

Av de tillfrågade önskade 82 % mer tid för klientelet och 90 % tror att frivården då blir effektivare.

[1] Hagström–Nilsson–Sillfors: Frivårdstjänstemännens attityder – en explorativ studie.
[2] Kühlhorn: Problem inom frivården och Sundsvallsförsöket.

Tabell 1.

Upplevelse av kontakten %	Nykterhetsnämnden	Socialnämnden	Arbetsförmedlingen	Sjukvården	Bostadsförmedlingen
Mycket bra	16	13	19	5	8
Bra	36	60	45	26	14
Både bra och dålig	24	23	20	40	33
Dålig	23	4	13	25	45
Ej svar	1	1	4	4	1
Totalt %	100	101	101	100	101

Tabell 2.

Kontaktfrekvens %	Räjong		Styrelsen	
	Administrativa frågor	Behandlingsfrågor	Administrativa frågor	Behandlingsfrågor
Ingen gång	13	31	31	44
En gång	6	19	19	13
2–3 gånger	19	6	13	6
4–5 gånger	16	9	13	0
Oftare än 5 gånger	38	16	22	16
Ej svar	9	19	3	22
Samtliga %	101	100	101	101

I fråga om frivårdens samarbete med andra myndigheter lämnar Kuhlhorn vissa uppgifter (se tabell 1).

Skyddskonsulenternas kontakt med räjongen/kriminalvårdsstyrelsen under den senaste halvårsperioden framgår av tabell 2.

Skyddskonsulenternas upplevelse av stöd och hjälp i behandlingsfrågor genom räjongen resp. kriminalvårdsstyrelsen framgår av följande tabell.

Upplevelse av stödet %	Räjong	Styrelsen
Absolut tillräckligt	19	3
Ibland tillräckligt	41	31
Absolut otillräckligt	28	53
Vet ej	0	3
Ej svar	13	9
Totalt %	101	99

(Tabellerna avser endast skyddskonsulenternas svar.)

I Hagström–Nilssons undersökning menar 88 % att frivården bör få en egen avdelning eller byrå i kriminalvårdsstyrelsen.

9 % av frivårdstjänstemännen har utsatts för fysiskt våld av klienter. 57 % har utsatts för hot om fysiskt våld (varav 39 % ansåg hotet allvarligt). Männen är överrepresenterade i båda grupperna (Hagström–Nilsson).

8 Kriminalvårdens kostnader

8.1 *Kostnader som är gemensamma för kriminalvårdens verksamhetsgrenar*

Kriminalvårdsverkets totala driftkostnader uppgick enligt "Kriminalvården 1971" under budgetåret 1970/71 till cirka 313 milj. kr. Av detta belopp användes 16 milj. för kriminalvårdsstyrelsens centrala verksamhet (inkl. de centrala nämnderna), 258 milj. för anstaltsvården och 39 milj. för frivården. Härtill bör läggas kostnaderna för 1971 års lönerevision, som formellt belastar budgetåret 1971/72 och kan uppskattas till 0,3, 4,7 resp. 0,4 milj. kr.

Den största utgiftsposten på såväl anstalts- som frivårdssidan är lönekostnaderna, vilka för budgetåret 1970/71 uppgick till 189 resp. 17,3 milj. kr. I dessa belopp ingår också kostnader för arvodesanställda specialister, t. ex. läkare och psykologer. Till detta kommer utgifter för personalsjukvård 0,3 milj. resp. 15 000 kr., reseersättningar 1,6 resp. 0,6 milj. och ersättningar för tjänstedräkt åt anstaltspersonal 0,3 milj. kr. På anstalterna utgör lönekostnaderna ca 74 procent av den totala kostnaden. För frivården är motsvarande tal ca 44 procent. Härtill bör dock läggas ersättningar till övervakare, motsvarande 40 procent.

Från ett särskilt anslag bestrides kostnaderna för utbildning av kriminalvårdens personal, övervakare m. fl. Detta anslag uppgick år 1970/71 till 1,7 milj. kr.

Kostnaderna för ersättningar till ledamöterna i de centrala nämnderna och övervakningsnämnderna har för budgetåret 1970/71 beräknats till 2,7 milj. kr.

Av övriga allmänna kostnader kan nämnas anslaget för kriminologisk forskning 400 000 kr. samt till kontaktverksamhet 100 000 kr.

För byggnadsverksamhet förbrukades budgetåret 1970/71 10,7 milj. kr. Detta anslag fördelades mellan kriminalvårdsstyrelsen och fångvårdens byggnadskommitté. Även medlen för engångsanskaffning av inventarier 2,4 milj. kr. och för maskin- och verktygsutrustning 1,4 milj. kr. fördelades mellan kriminalvårdsstyrelsen och byggnadskommittén. Kriminalvårdsstyrelsen förfogade även över anslaget Anskaffning, montering och transport av baracker m. m., där förbrukningen var 1,8 milj. kr.

8.2 *Övriga kostnader för anstaltsvården*

På anstaltssidan utgör arbetsdriftens kostnader för de intagnas sysselsättning och utbildning en stor utgiftspost. Endast lönekostnaderna ingår i nyss angivna kostnader för anstaltsvården. Härtill kommer arbetspremier till de intagna, underhåll av och ersättningsanskaffning för maskiner m. m. samt material. Dessa kostnader uppvägs dock i betydande utsträckning av de inkomster som försäljningen av de tillverkade produkterna ger. I kriminalvårdens årsberättelse för 1971 anges produktionens totala saluvärde, efter avdrag med 2,6 milj. kr. för inköpta och försålda helfabrikat, till cirka 72 milj. kr.,

vilket ger ett överskott av 7,8 milj. kr. Det skall emellertid beaktas att överskottet framkommit utan att hänsyn tagits till fasta kostnader och förändringar av kundfordringar, lager m. m. Överskottet kan således inte godtas som "resultat" eller "vinst" i företagsekonomisk mening. Om man tar hänsyn till ovannämnda fasta kostnader etc. blir budgetårets totala underskott 35,5 milj. kr. Det redovisade underskottet kan sägas vara ett mått på kriminalvårdens kostnader för arbetsdriften.

Av arbetsdriftens kostnader utgjorde budgetåret 1970/71 7,4 milj. kr. arbetslöner åt intagna och 56,6 milj. kr. material- och maskinkostnader. De intagnas genomsnittliga timförtjänst utgjorde under 1970/71 vid verkstadsdriften 132 öre och vid jordbruksdriften 163 öre. Dessa belopp har under det senaste budgetåret stigit på grund av ett ökat användande av prestationslön (se kap. 6) och uppräkningar i samband med genomförandet av arbetstidsförkortningen.

Bland övriga kostnader för anstaltsvården under budgetåret 1970/71 kan nämnas utspisning 14,9 milj. kr., beklädnad och sängkläder 4,2 milj. kr., hälso- och sjukvård 4,6 milj. kr., omkostnader för permitterade, frigivna m. fl. 2,3 milj. kr. samt idrotts- och bildningsverksamhet m. m. 0,6 milj. kr.

En förhållandevis stor kostnadspost är utgifterna för transport av intagna m. fl. Under det redovisade budgetåret uppgick dessa till 4,4 milj. kr.

Enligt kriminalvårdsstyrelsens beräkningar uppgick dygnskostnaderna per intagen på kriminalvårdens anstalter beräknade som ett genomsnitt av sluten och öppen anstaltsvård och inkluderande administrationskostnader budgetåret 1971/72 till 180 kr. Multiplicerad med den genomsnittliga vårdtiden på 116 dagar innebär detta en genomsnittlig kostnad per intagen av 20 880 kr.

För att ytterligare belysa kostnadsfrågan har beredningen med kriminalvårdsstyrelsens medverkan låtit inhämta mer specificerade uppgifter rörande intagnas dygnskostnader vid vissa fångvårdsanstalter. Anstalterna, som valts ut på sådant sätt att de representerar olika typer av byggnader och behandlingsformer, är Kumla, Hinseberg, Nyköping, Djupvik och Båtshagen. Kostnadsfördelningen har gjorts på grundval av de försök med programbudgetering som under de senaste åren har gjorts inom kriminalvården. Undersökningen omfattar tiden 1 juli–31 december 1971 (bilaga 4).

Kumla representerar i detta sammanhang en stor sluten anstalt av modern typ. Klientelet består huvudsakligen av intagna som har dömts till fängelse. Av dessa har en relativt stor del långa eller medellånga strafftider. Bland de intagna finns en grupp "svårskötta", däribland ett antal särskilt utvalda internerade. Den genomsnittliga beläggningen var under den undersökta perioden 292, vilket utgör 67 procent av det totala platsantalet. Beaktas måste att av anstaltens 435 platser 195 är specialplatser, som i första hand skall betjäna inlandsräjongen.

Dygnskostnad per intagen och dag är 158 kr. Därav utgjorde kostnaderna för tillsyn, vari ingår bevakning, transport och förplägnad 104 kr per dag. Kostnaderna för särskild vårdverksamhet, som innefattar kroppssjukvård, psykiatrisk vård, rättsvård, behandlings- och stödåtgärder, andlig vård, bildningsverksamhet, idrottsverksamhet, underhållning och kontaktverksamhet uppgick till 32 kr. Nettokostnaderna för arbete och utbildning uppgick till 22 kr., fördelade på verkstadsindustri 13 kr., arbetsvård 7 kr. och utbildning 2 kr.

Hinseberg är en medelstor anstalt byggd enligt paviljongssystem med både slutna och öppna platser. Klientelet består av kvinnor ådömda alla typer av frihetsberövande påföljder. Verkställighetstiderna varierar från en månad och upp till flera år. Inslaget av narkotikamissbrukare och psykiskt labila är stort. Den genomsnittliga beläggningen var 78 intagna eller 77 procent av platsantalet.

Den totala dygnskostnaden uppgick till 170 kr per intagen och dag. Av denna summa utgjorde kostnaderna för tillsyn 126 kr., särskild vårdverksamhet 32 kr., arbete och utbildning 12 kr. Arbetsdriftens låga kostna-

der orsakas av att den industriella verksamheten redovisade överskott.

Nyköping är en liten sluten anstalt av äldre typ. Klientelet består av ungdomsfängelseelever, huvudsakligen sådana som efter återfall eller på grund av misskötsamhet vid andra ungdomsanstalter har flyttats dit. Med hänsyn till arten av klientel är personalstyrkan något större än på motsvarande anstalter för fängelsefångar. Nyköpingsanstalten har också häktesavdelning. Medelbeläggningen var 32 vilket var 100 procent av det totala platsantalet.

Dygnskostnaden per intagen var här 119 kr. fördelade på tillsyn 97 kr., särskild vårdverksamhet 15 kr., arbete och utbildning 7 kr.

Djupvik är en nybyggd öppen anstalt av kolonityp. Klientelet består av fängelsefångar, huvudsakligen med korta straff. Flertalet intagna är "lättskötta". Medelbeläggningen var 45 intagna eller 75 procent.

Dygnskostnaden var 61 kr., fördelad på tillsyn 45 kr., särskild vårdverksamhet 9 kr. samt arbete och utbildning 7 kr.

Båtshagen är en mycket liten nybyggd, öppen anstalt. Klientelet består av kvinnor huvudsakligen ådömda skyddstillsyn med anstaltsbehandling. Medelbeläggningen var 8 vilket utgör 53 procent av platsantalet.

Dygnskostnaden var 231 kr. Den fördelades på tillsyn 137 kr., särskild vårdverksamhet 70 kr. samt arbete och utbildning 24 kr.

Variationerna i beläggning påverkar i hög grad dygnskostnaderna vid de olika anstalterna. För att ge en mera rättvisande bild har kriminalvårdsstyrelsen därför låtit räkna ut kostnaden vid en 100 resp. 75 procentig beläggning. Dygnskostnaderna skulle då fördela sig enligt nedanstående.

	100 %	75 %
Kumla	128	160
Hinseberg	130	173
Nyköping	119	154
Djupvik	48	61
Båtshagen	143	180

För att få en uppfattning om hur kriminalvårdens anstaltskostnader förhåller sig till motsvarande kostnader inom andra vårdområden har beredningen från socialstyrelsen inhämtat uppgifter om dygnskostnaden vid vissa av ungdomsvårdens och nykterhetsvårdens anstalter. Kostnaderna har därvid fördelats enligt samma principer som vid fångvårdsanstalterna (bilaga 5).

Margaretelunds ungdomsvårdsskola redovisar en dygnskostnad på 233 kr. per dag. Av beloppet utgjorde 143 kr. tillsyn, 33 kr. särskild vårdverksamhet och 58 kr. arbete och utbildning.

Ryagårdens ungdomsvårdsskola har en dygnskostnad av 275 kr. fördelade på tillsyn 149 kr., särskild vårdverksamhet 87 kr. samt arbete och utbildning 39 kr.

Statens vårdanstalt *Gudhem* (nykterhetsvård) redovisar en total kostnad per vårddag av 223 kr. Beloppet fördelas på tillsyn 161 kr., särskild vårdverksamhet 30 kr. samt arbete och utbildning 32 kr.

Vid erkända vårdanstalten *Pålyckehemmet* utgör dygnskostnaden 86 kr. som skall fördelas på tillsyn 39 kr., särskild vårdverksamhet 27 kr. samt arbete och utbildning 20 kr.

De båda ungdomsvårdsskolorna redovisar dessutom kostnader för särskild vårdverksamhet utom skolan. Denna kostnad uppgår på Margaretelund till 32 kr. och på Ryagården till 39 kr. per elev och dag.

8.3 *Övriga kostnader för frivården*

Övervakningsverksamheten inom frivården tar i anspråk huvuddelen av personalens insatser både direkt genom tjänstemannaövervakning och indirekt genom handledning, utbildning m. m. av de frivilliga övervakarna. I detta hänseende betalas övervakningsverksamheten via lönekostnadsposten, som redovisats ovan. Den största utgiftsposten i fråga om denna verksamhet betingas dock av de frivilliga övervakarnas ersättningar, vilka

uppgick till 15,2 milj. kr. (inkl. lönekostnadspålägg). I detta ingår ersättning för särskilda kostnader, för vilket ändamål avsatts 250 000 kr.

För psykiatrisk rådgivning till klienterna hade frivården ett anslag om 156 000 kr. Till skyddsvärnsföreningarna i Stockholm och Göteborg anvisades 473 000 kr. för socialmedicinsk verksamhet. Anslagsposten Behandlings- och stödåtgärder avser såväl insatser för bostadsanskaffning och hjälp till uppehälle som grupparbete och terapeutisk verksamhet. Denna post uppgick ifrågavarande budgetår till 3,05 milj. kr.

Till frivårdshotell och inackorderingshem utgick medel i särskild ordning till drift av fyra hotell och ett hem.

Anslagsposten till enskild frivårdsverksamhet omfattar bidrag till skyddsvärnen i Stockholm och Göteborg för hotell, inackorderingshem och bostadsförhyrning med 806 000 kr. Svenska skyddsförbundet erhåller ur samma anslagspost 60 000 kr och Övervakarnas riksförbund 50 000 kr.

Enligt kriminalvårdsstyrelsens beräkningar uppgick kostnaden per övervakningsfall och dygn inklusive administrationskostnader 1970/71 till 5 kr. Den genomsnittliga kostnaden per övervakad blir 4 400 kr. Den är beräknad på den största klientelkategorien, de till skyddstillsyn dömda, och efter en genomsnittlig övervakningstid av 2 1/4 år.

På de frivårdsdistrikt, Stockholms södra distrikt för unga och Örebro distrikt, där försök pågår med programbudgetering, har dygnskostnaden för klienterna kunnat fördelas på kostnaden för tillsyn, vilket för frivårdens del avser nämnd- och övervakarverksamhet, och för särskild vårdverksamhet, vilket avser behandlings- och stödåtgärder. Distrikten redovisar för perioden 1 juli–31 december 1971 en genomsnittlig dygnskostnad om 6 kr. per klient, vilken fördelas med 2 kr. för tillsyn och 4 kr. för särskild vårdverksamhet (se bilaga 4).

Den tidigare omnämnda undersökningen i Jönköpings skyddskonsulentdistrikt (se kapitel 3:2) inriktades speciellt på att belysa de kostnader som olika statliga och kommunala myndigheter får vidkännas för frivårdens klienter. Undersökningen avsåg samtliga villkorligt frigivna och skyddstillsynsfall som registrerades hos skyddskonsulenten i Jönköpings distrikt under år 1970 och som var hemmahörande i Jönköping eller Huskvarna. Uppgifter inhämtades från skyddskonsulenten, länsarbetsnämnden, socialbyrån och försäkringskassan. 92 % av den undersökta gruppen kunde följas under 12 månader från registreringstillfället.

40 % av dem som dömts till skyddstillsyn hade under uppföljningstiden vistats i genomsnitt 5 månader på fångvårdsanstalt, medan motsvarande siffror för de villkorligt frigivna var 61 % och 2 månader. Under dessa tider uppstod inga kostnader för de här ifrågavarande myndigheterna. Vid beräkningen av de samhälleliga insatserna har kostnaderna emellertid slagits ut över hela uppföljningstiden. Reellt har kostnaderna alltså varit mer koncentrerade till vissa perioder. Därjämte har kriminalvården haft utgifter för dessa klienter över anstalternas budget. Detta har dock bedömts vara av mindre intresse i sammanhanget.

26 av de 76 som dömts till skyddstillsyn samt 25 av de 36 villkorligt frigivna har erhållit ekonomiska bidrag från frivården. Bidragen uppgår i genomsnitt till 117 resp. 79 kr. per månad.

Sammanlagt 29 klienter beviljades omskolning av länsarbetsnämnden. Det månatliga bidraget till omskolningseleverna var i genomsnitt 813 kr. för dem som dömts till skyddstillsyn och 445 kr. för de villkorligt frigivna.

Socialhjälp hade under uppföljningstiden uppburits av 46 av dem som dömts till skyddstillsyn samt 30 av de villkorligt frigivna med i genomsnitt 337 resp. 529 kr. per månad.

Från försäkringskassa har sjukpenning utbetalats till 58 av dem som dömts till skyddstillsyn och till 23 av de villkorligt frigivna med i genomsnitt 521 resp. 412 kr. per månad. Här är att märka att skyddstillsynsfallen hade betydligt högre sjukpenning än de villkorligt frigivna och att de även hade

längre genomsnittlig sjuktid. Tre av dem som ådömts skyddstillsyn hade hel förtidspension.

Som jämförelse har vid undersökningen beräknats motsvarande kostnader för en grupp bestående av samtliga de 52 personer hemmahörande i Jönköping eller Huskvarna som under 1970 försökspermitterades från allmän eller erkänd vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Trots att samtliga i denna grupp erhållit någon form av bidrag ligger det genomsnittliga bidraget per månad från de olika institutionerna betydligt lägre än för frivårdsklienterna. Bidragande orsak till detta kan vara att dessa nykterhetsvårdsklienter hade vistats på nykterhetsvårdsanstalt under en tredjedel av uppföljningstiden.

9 Framlagda förslag och pågående utredningar

I direktiven till kriminalvårdsberedningen erinrar departementschefen om det reformarbete på kriminalvårdens område som under en lång tid pågått inom olika komittéer. Några av dessa har avslutat sitt arbete men deras förslag har endast i begränsad omfattning föranlett någon åtgärd. I några hänseenden pågår fortfarande utredningsarbetet.

9.1 *Framlagda förslag*

9.1.1 Narkomanvårdskommittén

I sitt betänkande "Narkotikaproblemet" del I (SOU 1967:25) konstaterade narkomanvårdskommittén att det inom kriminalvårdsklientelet fanns ett icke ringa antal läkemedelsmissbrukare. Kommittén bedömde visserligen möjligheterna till vård inom kriminalvården som begränsade men föreslog ändå att de svåra narkotikamissbrukarna sammanfördes till några få anstalter, där förutsättningar skapades för en förstärkt medicinsk vård. Dessa anstalter skulle också tillföras särskilda tjänster för kliniska psykologer. För frivårdens del föreslog kommittén en förstärkning av Skyddsvärnets läkarmottagning samt inrättande av särskilda inackorderings- och konvalescenthem för de missbrukare som stod under övervakning. Övervakningsuppdragen beträffande detta klientel föreslogs bli lagda på tjänstemän i stället för på frivilliga övervakare.

I betänkandet "Narkotikaproblemet; Samordnade åtgärder" del III (SOU 1969:52) tar narkomanvårdskommittén ånyo upp narkotikasituationen inom kriminalvården och föreslår – mot bakgrunden av den oroande ökningen av drogmissbrukare bland klientelet – en betydande resursförstärkning av såväl anstaltsvården som frivården. En redogörelse för förslaget lämnas i kap. 14.

9.1.2 Trafiknykterhetskommittén

I betänkandet "Trafiknykterhetsbrott" (SOU 1970:61) redovisar trafiknykterhetskommittén resultatet av gjorda undersökningar av de personer som har dömts för trafiknykterhetsbrott. Undersökningarna visar att en betydande del av dessa har alkoholproblem. Mot bakgrunden härav föreslår kommittén en mera individuell påföljdsbestämning även för denna kategori lagöverträdare. Det fängelsestraff varierande mellan en och tre månader som för närvarande nästan regelmässigt utdöms föreslås ersatt med skyddstillsyn eventuellt i förening med behandling i tillsynsanstalt eller villkorlig dom kombinerat med ett bötesstraff. I skyddstillsynen skall ingå nykterhetsvårdande behandling på alkoholpoliklinik eller motsvarande institution. I vissa fall skall dock domstolarna även i fortsättningen kunna döma till fängelse.

Ett genomförande av kommitténs förslag kommer att medföra ett minskat antal frihetsberövanden medan antalet frivårds-

ärenden ökar. De merkostnader som uppstår på frivårdssidan beräknas kunna kompenseras av minskade kostnader på anstaltssidan och genom ökade bötesinkomster. Den nykterhetsvårdande behandlingen skall äga rum inom nykterhets- och sjukvårdens ram, varför enligt kommitténs uppfattning kriminalvården inte skall tillföras några resurser på detta område. Däremot förutsätter kommittén att några nya tillsynsanstalter uppföres.

9.1.3 Fylleristraffutredningen

Fylleristraffutredningen föreslår i sitt betänkande "Bot eller böter" (SOU 1968:55) en avkriminalisering av fylleribrottet. För kriminalvårdens del torde ett genomförande av förslaget i första hand medföra att antalet förvandlingsstraff i anledning av oguldna böter för fylleri kommer att minska.

9.1.4 Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet

Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet föreslår i betänkandet (Ju stencil 1970:12) delning av vissa skyddskonsulentdistrikt samt en viss omreglering av några ytterligare distrikt. Den handläggande personalen föreslås ökad med 84 tjänster och kontorspersonalen med 65 tjänstemän. Beträffande övervakningsnämnderna föreslår utredningen ett ökat antal övervakningsnämnder och vissa ändrade bestämmelser rörande nämndernas sammansättning och verksamhet.

Vissa av utredningens förslag har genomförts under budgetåret 1971/72 och 1972/73. Sålunda har några skyddskonsulentdistrikt delats. Frivårdsorganisationen har tillförts 27 handläggande tjänstemän och 32 biträden.

9.1.5 Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK)

Kommittén lägger i sitt betänkande "Kriminalvård i anstalt" (SOU 1971:74) fram förslag till lag om kriminalvård i anstalt, lag om behandling av häktade och anhållna m. m. samt lag om strafftidsberäkning. Det förstnämnda lagförslaget syftar till att skapa behandlingsformer som ger den intagne bättre möjligheter att anpassa sig till samhällslivet. All anstaltsbehandling skall ske med sikte på frivården. Frivårdspersonal och övervakare skall därför kopplas in redan från anstaltstidens början. Därmed bör enligt kommitténs uppfattning den i dag mycket höga återfallsbrottsligheten kunna minska.

9.1.6 Nordiska straffrättskommittén

Nordiska straffrättskommittén föreslår i sitt betänkande "Avräkning av häktningstid m. m." (Nordisk Utredningsserie 9/71) att bestämmelserna om avräkning vid utdömande av straff av den tid varunder den tilltalade varit berövad friheten i avvaktan på lagföring görs likformig i de nordiska länderna. För svenskt vidkommande medför detta införandet av en regel om att sådan avräkning skall vara obligatorisk. Avdrag skall sålunda göras för hela den tid som föregått domen efter principen att en dags frihetsberövande motsvarar en dag av straffverkställighet i anstalt. Avräkning bör också göras i samband med dom i överklagat mål i högre instans.

9.1.7 Fångvårdens byggnadskommitté

Utbyggnad av centralanstalten Österåker. Den nuvarande delen av fångvårdsanstalten Österåker består endast av specialavdelningar. I ett förslag, som överlämnats till Kungl. Maj:t den 10 juni 1970, föreslår kommittén en utbyggnad med 160 slutna platser avseende allmänna avdelningar. I funktionsprogrammet har tyngdpunkten lagts på en rehabiliteringsavdelning utformad enligt de principer som tillämpas inom andra vårdområden. Verksamheten omfattar arbetsprövning och arbetsträning. Till rehabiliteringsavdelningen har knutits en studieavdelning på 25 platser. För att även få produktionsinriktad sysselsättning föreslås en mekanisk verkstad för 35 intagna.

Anstalten föreslås, oaktat sin karaktär av sluten anstalt, på försök bli omsluten med endast stängsel.

Öppen sidoanstalt i Herrljunga resp. Ystad: Förslaget avser uppförande av en öppen sidoanstalt av industrityp med 120 platser i Herrljunga resp. Ystad. Anstalterna överensstämmer med smärre avvikelser från de som är uppförda i Skänninge och Viskan.

Anstaltssystem i norra kriminalvårdsräjongen: I betänkandet "Fångvårdsanstalter i Norrland" (Ds Ju 1971:13) föreslår kommittén att vissa av de äldre anstalterna i norra räjongen ersätts med en ny centralanstalt i Vännäs och en ny sluten sidoanstalt i Härnösand. För dessa har kommittén upprättat byggnadsprogram. Centralanstalten, som föreslås få 160 platser, varav 50 med hög säkerhet, 60 av mellangradstyp och 50 öppna, är avsedd för behandling av det personlighetsmässigt svårast störda klientelet. Anstalten skall därför tillföras resurser för bl. a. grupp- och individualterapi, undervisning, social träning, arbetsprövning och arbetsträning samt sjukvård. Sidoanstalten med 130 platser är avsedd att ta emot intagna med medellånga och korta strafftider som – utan att anses vara i behov av behandling på centralanstalter – inte är lämpade för direkt placering på öppen anstalt. Anstalten föreslås utrustad med verkstäder för arbetsträning och yrkesutbildning. Möjlighet skall också finnas att bedriva studier.

Av de nu befintliga anstalterna inom räjongen föreslås endast anstalterna i Ulriksfors och Viskan bli bevarade. Därjämte föreslår kommittén att ytterligare en sidoanstalt förläggs till Norrbotten. Denna anstalt föreslås omfatta 60 platser.

9.2 *Pågående utredningar*

9.2.1 Tillsynsutredningen

Tillsynsutredningen har i uppdrag att utreda behovet av tillsynspersonal vid fångvårdsanstalterna. Utredningen skall även undersöka hur kravet på ökad säkerhet och trygghet i tjänsteutövningen kan komma att påverka personalbehovet på tillsynssidan. Härvid skall bl. a. prövas lämpligheten av en ytterligare differentiering av klientel eller omfördelning av personal. Som ett led i detta arbete har utredningen i samråd med kriminalvårdsstyrelsen på försök berett tillsynspersonalen vid vissa anstalter möjlighet till ett mer aktivt deltagande i behandlingsarbetet genom att låta denna personalkategori upprätta observationsrapporter. – Resultatet av utredningsarbetet beräknas kunna redovisas under år 1972.

9.2.2 Förpassningsutredningen

Förpassningsutredningen utreder möjligheterna att nedbringa kostnaderna för transporter inom kriminalvården. Under utredningens ledning har uppbyggts en transportorganisation för att så långt möjligt samordna transporterna och effektivt utnyttja transportresurserna. Utredningen har också i kostnadsbesparande syfte prövat möjligheterna att transportera de intagna med flyg. – Utredningen beräknas ha avslutat sitt arbete 1973.

9.2.3 Kommittén för kriminologisk behandlingsforskning

Kommittén har tillsatts för att göra en systematisk forskningsplanering på kriminalvårdens område samt verka för tillskapandet av forskningsprojekt som syftar till att mäta rehabiliteringseffekten av olika behandlingsåtgärder. Som ett led i denna verksamhet har i betänkandet "Kriminologisk behandlingsforskning i Sverige 1967–1970" (Ds Ju 1971:25) presenterats resultatet av den inventering kommitténs sekretariat låtit göra av aktuella undersökningar, forskningsprojekt m. m. inom den kriminologiska behandlingsforskningen. Under kommitténs ledning bedrivs ett experiment inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt, som går ut på att mäta effekten av förstärkta insatser inom frivården. Kommittén biträder också i en försöksverksamhet med en modifierad form

av s. k. terapeutiskt samhälle som nyligen startat vid fängvårdsanstalten i Gävle. Det är ännu ovisst när kommitténs arbete kan avslutas.

9.2.4 Förvandlingsstraffutredningen

Utredningen skall överväga möjligheterna att slopa förvandlingsstraffet för oguldna böter samt utreda huruvida man på annat sätt kan åstadkomma en effektiv bötesindrivning. Ett borttagande av förvandlingsstraffet kommer att medföra att ett hundratal platser på anstaltssidan frigöres. Utredningen beräknar att dess förslag kan framläggas under hösten 1972.

9.2.5 Kommittén för utredning av påföljder för psykiskt avvikande lagöverträdare m. m.

I direktiven till utredningen pekar justitieministern bl. a. på de problem som länge har förelegat inom det rättspsykiatriska undersökningsväsendet och på de svårigheter som möter när det gäller att avgränsa de fall av psykisk abnormitet som skall anses jämställda med sinnessjukdom.

Enligt departementschefen saknas anledning att frångå den nuvarande principen att även psykiskt avvikande lagöverträdare skall kunna dömas till brottspåföljd. Det väsentliga bör vara att den åtalade döms till en påföljd som öppnar möjlighet för honom att få den vård och behandling som hans psykiska tillstånd och sociala situation kräver. Själva vården bör ges inom den vårdorganisation som är mest lämplig i det enskilda fallet. De sakkunniga bör därför överväga om de begränsningar som gäller enligt brottsbalken för valet av påföljd vid fråga om psykiskt avvikande lagöverträdare bör finnas kvar. De bör också ta ställning till om man bör behålla nuvarande krav på samband mellan den psykiska abnormiteten och brottet som i vissa fall ställs upp för överlämnande till sluten psykiatrisk vård.

I direktiven framhålls också att en strävan bör vara att i så stor utsträckning som möjligt använda fria vårdformer utan inslag av tvång. De sakkunniga bör därför överväga förutsättningarna för en vidgad tillämpning av andra påföljdsformer än intagning på anstalt, när behov av psykiatrisk vård föreligger i det konkreta fallet. Det bör också övervägas, om inte större utrymme bör lämnas att under behandlingens gång förändra påföljdens innehåll i fråga om psykiskt avvikande lagöverträdare. Härigenom skulle exempelvis fängelse på verkställighetsstadiet kunna förvandlas till sluten psykiatrisk vård eller skyddstillsyn med föreskrift om vård. Likaledes skulle den som överlämnats till sluten psykiatrisk vård kunna överföras till behandling inom kriminalvården.

Utredningsarbetet beräknas vara avslutat tidigast 1974.

9.3 *Frågan om en ny centralanstalt inom ungdomsräjongen*

Sedan fängvårdens byggnadskommitté utarbetat byggnadsprogram för en ny centralanstalt inom ungdomsräjongen uppdrog Kungl. Maj:t den 17 maj 1968 åt byggnadsstyrelsen att i samråd med kommittén utföra projektering fram till huvudhandlingar i enlighet med byggnadsprogrammet. Under projekteringsarbetets gång visade det sig att den planering som låg till grund för arbetet var föråldrad. Kommittén beslöt därför att avbryta projekteringsarbetet. I sin anslagsframställning för budgetåret 1972/73 hemställde kommittén att beslutet om projektering av den nya centralanstalten skulle kompletteras på ett sådant sätt att kommittén erhöll uppdrag att i första hand utarbeta reviderade programhandlingar för en ny behandlingsanstalt för unga lagöverträdare med hänsynstagande till de konsekvenser detta kunde medföra för den befintliga anstaltsorganisationen inom ungdomsräjongen. Något beslut har ännu inte fattats i denna fråga.

9.4 *Kostnader för reformförslagen*

Kriminalvårdsberedningen har försökt att på grundval av det framlagda utredningsmateria-

let uppskatta de totala kostnaderna för reformförslagen. Kostnadsuppskattningen är mycket osäker.

	Investeringskostn. milj. kr.	Driftskostn. milj. kr.
Narkomanvårdskommittén	2,8	16,5
Trafiknykterhetskommittén	8,0	?
Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet	–	6,7
Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården	22,0	44,0
Nordiska straffrättskommittén	–	?
Fängvårdens byggnadskommitté:		
Ny centralanstalt i norra räjongen	49,2	
Ny sluten sidoanstalt i norra räjongen	33,5	
Tillbyggnad av Österåkeranstalten	43,0	
Öppen sidoanstalt i Herrljunga	19,0	?
Öppen sidoanstalt i Ystad	19,0	
Ny centralanstalt i ungdomsräjongen	68,0	
Avrundat	265	67

II Motiv och förslag

10 Kriminalvårdsberedningens syn på sitt uppdrag

Beredningen har av skäl som utvecklas i direktiven fått sitt uppdrag begränsat till kriminalvårdens område. Reformer inom detta område är angelägna och kan inte minst få betydelse för att minska återfallsbrottsligheten. Kriminalvården kan emellertid inte ses isolerad utan måste sättas in i ett större socialt och politiskt sammanhang. Åtgärder inom kriminalvården – vilka för de enskilda klienterna kan vara ytterst väsentliga – har endast begränsad betydelse för den totala kriminalitetens utveckling. Å andra sidan påverkas kriminalvården i olika avseenden av faktiska förändringar i samhället, av statsmakternas politik – framför allt social – och utbildningspolitiken – och av myndigheters och organisationers sätt att förverkliga de politiska besluten.

Beredningen anser det angeläget att understryka kriminalvårdens, och främst dess klienters, beroende av samhällets åtgärder i stort. En samhällsplanering som tar hänsyn till människors olika behov och förutsättningar är särskilt nödvändig för de sämre rustade människor som ständigt löper risk att stötas ut ur samhällsgemenskapen. Åtgärder för att skapa bättre arbets- och bostadsmiljöer har största betydelsen för de grupper som genom sina bristande möjligheter att hävda sig får mindre goda levnadsvillkor och därigenom kan frestas att kompensera sig genom brottslig verksamhet. En del människor är psykiskt ömtåliga och har svårt att orka med det högt uppdrivna tempot i arbetslivet. Tidiga åtgärder för att stödja dem i en utbyggd förskola och i skolan hör till de mest angelägna förebyggande åtgärderna mot kriminalitet. Ett stort ansvar ligger också på barna- och ungdomsvården när det gäller insatser till förmån för ungdomar som har svårigheter att fullgöra de krav som samhället och andra människor ställer på dem.

En utveckling mot asocialitet och brottslig verksamhet måste brytas tidigt. För kriminalvården är det angeläget att övriga vårdområden inte genom underlåtenhet bidrar till att människor i avsaknad av hjälp hamnar i sociala omständigheter som provocerar kriminalitet. Vad särskilt gäller ungdomskriminaliteten vill beredningen framhålla att adekvata åtgärder måste vidtagas inom barna- och ungdomsvården på ett så tidigt stadium och med sådan kraft att inte kriminalvården ställs inför uppgifter som ter sig olösliga. I den mån det i detta avseende brister i gällande lagstiftning eller nuvarande resurser är det socialutredningens uppgift att lägga fram förslag till reformer.

Beredningens uppdrag är att – med utgångspunkt från vissa förslag till reformer inom kriminalvården som redan har lagts fram för regeringen – ange de riktlinjer efter vilka reformarbetet bör bedrivas. Det förutsätter en bedömning av angelägenhetsgraden av olika redan föreslagna åtgärder. Men beredningen är inom ramen för gällande påföljdssystem givetvis oförhindrad att föreslå andra åtgärder som är ägnade att skapa förutsätt-

ningar för en effektivare kriminalvård. Härvid måste beredningen dock utgå från den begränsning av beredningens möjligheter som ligger däri att beredningens arbete enligt direktiven bör vara avslutat inom mycket kort tid. Detta förhållande medför också att beredningen inte i alla delar har möjlighet att utarbeta detaljerade förslag utan i betydande grad får begränsa sig till principlösningar.

Beredningen vill vidare framhålla att allt reformarbete inom kriminalvården måste bedrivas mot bakgrund av begränsade kunskaper och erfarenheter av olika samhällsåtgärder. Den kriminologiska forskningen har hittills gett oss mycket liten hjälp när det gäller att bedöma olika kriminalpolitiska åtgärders effekt och värde. Kriminalvårdsdebatten liksom hela den kriminalpolitiska debatten präglas av många skiftande åsikter och bedömningar men mycket få vetenskapligt eller erfarenhetsmässigt belagda slutsatser. Olika vård- och behandlingsideologier bryter sig mot varandra utan att företrädarna för den ena eller den andra ideologien kan göra anspråk på att sitta inne med sanningen.

En grundläggande frågeställning är för- och nackdelarna av anstaltsvård resp. frivård. När det gäller anstaltsvården vill beredningen för sin del begränsa sig till att framhålla att frihetsberövandet som sådant i regel inte förbättrar den enskildes möjligheter till anpassning till ett liv i frihet. När det gäller frivården hade det för beredningens ställningstaganden varit av värde att kunna tillgodogöra sig resultatet av det försök med en förstärkt frivårdsorganisation som pågår inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt. Ehuru man inte vet i vad mån intensivare vårdinsatser påverkar resultatet av frivårdsarbetet är det emellertid en utbredd uppfattning att ur individualpreventiv synpunkt bättre resultat nås genom kriminalvård i frihet än genom anstaltsvård. Till detta kommer att frivård är en både humanare och billigare vårdform än anstaltsvård.

Det nu sagda talar för förstärkta insatser i första hand inom frivården. Kriminalvården har emellertid också ansvaret för sådana klienter som av olika skäl måste omhändertas på anstalt. Bland dessa finns inte bara klienter beträffande vilka kravet på samhällsskydd måste tillgodoses utan också klienter, vars situation är sådan att frivårdens insatser måste samordnas med insatser inom anstaltsväsendet. Beredningen anser därför att ett ställningstagande till frågan om frivårdens resurser inte kan ske utan hänsynstagande till anstalternas behov.

För beredningen är det väsentligt att från början framhålla att en skarp gränsdragning mellan de olika vårdformerna inte kan göras och att även anstaltsvården väsentligen bör inriktas på åtgärder som syftar till att skapa förutsättningar för den intagnes sociala anpassning. Innan man har tillräckligt erfarenhetsunderlag när det gäller olika slag av terapeutiska åtgärder bör dessa insatser koncentreras till konkreta åtgärder för utbildning, arbets- och bostadsanskaffning och andra rent praktiska omsorger om klienten.

När det gäller att avväga resursfördelningen mellan anstaltsvården och frivården vore det givetvis av värde att med någon säkerhet kunna bedöma hur påföljderna kommer att fördela sig mellan den ena eller andra formen. Beredningen saknar tillräckligt underlag för prognoser beträffande utvecklingen i detta hänseende. Beredningen har valt att utgå från att beläggningen på anstalterna vid oförändrad kriminalpolitik i stort sett kommer att vara av samma omfattning som i dag och att frivårdsfallen kommer att öka något. Förstärkningar av resurserna på frivårdssidan kan emellertid leda till att domstolarna i ytterligare ökad utsträckning dömer till frivårdande åtgärder. Härom kan man dock inte i dag ha någon bestämd uppfattning.

Under de senaste månaderna har registrerats en ökad beläggning på anstalterna i jämförelse med motsvarande tid förra året. Det är för tidigt att dra några slutsatser härav. En fortsatt utveckling i samma riktning kan kräva en omprövning av beredningens ståndpunkt i fråga om det framtida behovet av anstaltsplatser.

När beredningen lägger fram sina förslag har den givetvis också att ta hänsyn till de

statsfinansiella förutsättningarna för ökade insatser inom kriminalvården. Därvid får dock beaktas att en effektivare kriminalvård kan ge samhällsekonomiska vinster.

11 Mål och medel inom kriminalvården

Brottsbalkens påföljdssystem avses ha en dubbel verkan. Genom olika åtgärder skall den dömdes anpassning i samhället underlättas. Genom straff eller hot om straff skall samhället skyddas mot brott. Kriminalvårdens uppgift är att verkställa påföljderna med hänsynstagande till båda dessa krav. Ett vanligt uppfattningssätt har varit att själva frihetsberövandet tjänat samhällsskydd och allmänprevention, medan däremot de åtgärder som sätts in under verkställighetstiden syftat till den dömdes rehabilitering. Kriminalvården skall sålunda med tvång verkställa ett frihetsberövande samtidigt som åtgärder skall vidtas för den dömdes anpassning till ett liv i frihet. Även frivården innehåller vissa element av tvång. Den dubbla uppgift som kriminalvården sålunda har, skapar svåra avvägningsproblem som inte finns inom andra vårdområden i samma utsträckning. Man måste ständigt väga individualpreventiva synpunkter mot krav på säkerhet och samhällsskydd. Exempel på detta är de överväganden som måste föregå en intagens placering på öppen eller sluten anstalt och de hänsynstaganden på vilka beslut om permissioner och frigång vilar. Man kan därför inte definiera kriminalvårdens uppgifter enbart i vårdtermer.

Kriminalvårdsberedningen, som inte har till uppgift att ta ställning till påföljdssystemets allmänna inriktning, vill för sin del endast konstatera, att inslaget av tvång skapar gränser för kriminalvårdens vårdinsatser. Även om anstaltsvården kan ges ett ändrat innehåll, får reglerna på verkställighetsplanet i princip inte ändras på sådant sätt att påföljderna mister sin reella innebörd. En konsekvens härav blir att den inom andra vårdområden styrande principen, att man bör bygga på erbjudanden om frivillig vård, inte i samma utsträckning kan tillämpas på kriminalvårdsklientelet.

Innan beredningen går in på hur den ser på frågan hur kriminalvården skall lösa den uppgift som lagstiftaren lagt på den, anser beredningen nödvändigt att söka klargöra vad som faller inom kriminalvården och vad som ankommer på andra vårdområden, när det gäller de ca 28 000 människor som på grund av beslut av domstol f. n. är föremål för åtgärder av kriminalvårdens organ. Beredningen vill från början slå fast att dessa människor har samma rätt till samtliga samhällets stödåtgärder och vårdinsatser som andra människor i vårt samhälle. Det förhållandet att kriminalvårdens klienter har begått brott, har särskilda problem när det gäller anpassning i samhället och ibland har fysiska eller psykiska handikapp som gör dem särskilt svårbehandlade, får inte medföra att andra samhälleliga stöd- och vårdorgan frånkänner sig ansvaret för dem.

Som nyss anförts är kriminalvårdens uppgift att verkställa de av domstolarna beslutade påföljderna med hänsynstagande dels till att den dömdes anpassning i samhället underlättas, dels till att samhället

så långt möjligt skall skyddas mot brott. När det gäller att lösa den förstnämnda uppgiften blir det givetvis i stor utsträckning fråga om åtgärder för vilka andra myndigheter generellt sett har det primära ansvaret, såsom bostads- och arbetsanskaffning samt fysisk och psykisk hälsovård. Det är angeläget att framhålla att dessa myndigheter har detta ansvar. För kriminalvårdens personal är det i första hand fråga om att klarlägga klienternas behov av åtgärder och vård av nu angivet slag och förmedla den nödvändiga kontakten med ansvariga organ. Det ankommer på de övriga samhällsorganen att svara för att de åtgärder vidtas och den vård ges som klienten har rätt att fordra, på samma villkor och i samma utsträckning som andra stöd- och vårdsökande. Endast när sådana förhållanden föreligger som sammanhänger med kriminalvårdens andra uppgift, nämligen att skydda samhället mot brott, måste kriminalvården ta det primära ansvaret även för åtgärder av nu angivet slag. Beredningen har härmed gett uttryck för sin principiella uppfattning. Som framgår av det följande kan denna ej gälla i alla situationer.

Enligt beredningens mening skall kriminalvårdsklientelets behov av fysisk och psykisk hälsovård tillgodoses inom kriminalvården endast då omhändertagandet av klienterna förhindrar eller försvårar att vården bereds inom den allmänna sjukvården. I övrigt bör kriminalvårdsklientelet i princip beredas vård inom den allmänna sjukvården med utgångspunkt från en bedömning som uteslutande grundar sig på vårdbehovet. Detta kräver en ändrad praxis vid vissa sjukvårdsinstitutioner. Vad nu sagts innebär också att arbetsmarknadsmyndigheterna i större utsträckning än f. n. bör ta sig an kriminalvårdsklientelets problem. Beredningen kommer att i det följande närmare behandla dessa frågor med utgångspunkt från den principiella inställning som beredningen sålunda har gett uttryck åt.

När det gäller att bedöma hur kriminalvården skall lösa den uppgift som lagstiftningen har angivit är det en naturlig utgångspunkt att undersöka hur kriminalvårdens klientel är sammansatt. Man finner då – såsom skall utvecklas närmare i det följande – att klientelet kan indelas i huvudsak i tre grupper.

Den *första* och mycket stora gruppen utgörs av vad man kallar normalklientelet inom anstalterna och frivården. Beträffande denna grupp är problemen ofta likartade oavsett om klienten är omhändertagen på anstalt eller föremål för kriminalvård i frihet. Samhällets skyddsbehov är mindre framträdande och kriminalvårdens insatser kan därför inriktas på åtgärder som syftar till klientens inpassning i samhällslivet.

Den *andra* gruppen utgörs av sådana som på grund av sin kriminella belastning och sin personliga läggning är svårbehandlade och ofta samtidigt är rymningsbenägna och farliga för sin omgivning.

Den *tredje* gruppen är sådana som av allmänpreventiva skäl har dömts till kortare frihetsstraff och beträffande vilka kriminalvårdens insatser oftast kan inskränka sig till mera servicebetonade åtgärder under anstaltstiden. I fråga om denna grupp föreligger inte något skyddsbehov. Den skall inte heller bli föremål för frivårdande åtgärder.

En indelning av detta slag är givetvis schematisk. Den syftar endast till att bättre än f. n. anpassa anstaltssystemet till de faktiska förhållandena. Beredningen är nämligen inte beredd att frångå den hittills tillämpade huvudprincipen att klienterna om möjligt bör differentieras inom anstaltsväsendet med hänsyn till deras kriminalitet och eventuella samhällsfarlighet. Beredningen är därvid medveten om att detta kan komma att medföra en koncentration av svårskötta intagna till vissa anstalter. För att garantera ordning och säkerhet på dessa anstalter samt för att tillförsäkra personalen rimliga arbetsvillkor kan det komma att där krävas särskilda insatser.

Beredningen vill å andra sidan framhålla att differentieringen inte bör bedrivas på sådant sätt att den förhindrar att klienterna successivt slussas från sluten till öppen kriminalvård.

Det är mot bakgrund av vad nu har sagts

som man skall bedöma hur kriminalvården på det effektivaste och minst kostnadskrävande sättet skall kunna lösa sin uppgift att vidta åtgärder som med begränsning av klienternas frihet syftar till deras anpassning i samhället.

Beredningen vill starkt betona kriminalvårdens ansvar för klienternas sociala anpassning. Detta ansvar blir så mycket större som man ofta genom tvångsingripande har beskurit den dömdes möjligheter att själv lösa sina problem. Det är emellertid svårt att fastställa arten och graden av den anpassning som eftersträvas. Enklast är att fastslå att kriminalvårdens uppgift är att hjälpa klienten att i framtiden avhålla sig från brott. Detta skulle kunna ske om man kunde påverka alla de faktorer som har framkallat hans kriminalitet. Våra kunskaper om dessa faktorer är dock mycket begränsade och vi vet i stort sett endast att de är ytterst mångskiftande och hänför sig till komplicerade orsakssammanhang. I avsaknad av tillräckligt informationsunderlag när det gäller olika slag av terapeutiska åtgärder bör kriminalvårdens verksamhet främst inriktas på sådana konkreta åtgärder som kan bidra till att minska de dömdas sociala isolering och förhindra att de diskrimineras i fråga om arbete, utbildning, bostäder m. m. Den enskilda klienten bör så vitt möjligt hjälpas att skaffa sig en meningsfull sysselsättning, att utveckla sina positiva förutsättningar samt aktiveras att så långt som möjligt själv klara sin ekonomi. Det sociala rehabiliteringsarbetet bör bedrivas i intim samverkan med samhällets övriga hjälporgan.

Genom informationsverksamhet och öppna arbetsformer bör kriminalvården dessutom söka öka allmänhetens förståelse för de straffades problem och därigenom minska deras sociala isolering samt verka för vidgade toleransramar beträffande allmänhetens attityd till de straffade.

När det gäller att med de medel som nyss har nämnts uppnå det angivna målet för kriminalvårdens verksamhet måste konstateras att förväntningarna inte bör sättas alltför högt i fråga om anstaltsvården. Praktisk erfarenhet tyder på att institutionsvård och speciellt tvångsmässig sådan i regel skapar sådana disciplin- och samlevnadsproblem att den primära uppgiften, dvs. den dömdes anpassning till samhället försvåras. Den intagne frestas att mera inrikta sig på att klara sig igenom anstaltsvistelsen än på att planera sin framtid. Detta leder ibland till att personalen tvingas prioritera kortsiktiga krav på bekostnad av de långsiktiga målen.

Det sociala rehabiliteringsarbetet kompliceras också av praktiska problem. Det är t. ex. svårt att skaffa dem som skall friges arbete och bostad från anstalten eftersom arbetsgivare och hyresvärdar i regel kräver personlig kontakt med den sökande. Framför allt är det svårt att successivt slussa ut de frigivna från anstalten och därigenom undvika de problem som en abrupt övergång från en reglerad anstaltstillvaro till ett liv i frihet ofta medför. De nu nämnda olägenheterna kan dock minskas genom övergång till ett annat anstaltssystem. Beredningen återkommer härtill.

Även frivården bygger primärt på tvång och hot om tvång. Tvångsinslaget är dock inte lika framträdande och det kan därför förväntas, att man lättare kan förmå klienterna att acceptera inskränkningar i sin frihet och samverka för en rehabilitering.

De problem som är direkt förknippade med anstaltslivet bortfaller inom frivården samtidigt som det praktiska arbetet underlättas av att klienten har större rörelsefrihet och själv kan ta aktiv del i ansträngningarna att reda ut sina sociala svårigheter. Till detta kommer att anstaltsvård är betydligt dyrare än frivård. Därför bör man eftersträva att utnyttja anstaltsvården endast för den mest komplicerade delen av klientelet. I detta sammanhang bör beaktas att anstaltsbeståndet f. n. är sådant att en mera ambitiös verksamhet på anstalterna kräver en omfattande förnyelse.

Enligt beredningens uppfattning talar det ovan anförda för att ökade insatser inom kriminalvården främst bör syfta till att förstärka frivården. Inom anstaltsvården bör arbetet främst inriktas på åtgärder som gör klienten bättre rustad att lösa de problem

han möter i samhället efter frigivningen. Framför allt beträffande den stora gruppen av normalklientel på anstalterna bör anstaltsvården integreras med frivården och övergången mellan anstaltsvård och frivård underlättas. Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården har t. ex. föreslagit, att man i större utsträckning än hittills skall kunna förkorta anstaltstiden genom långtidspermissioner. Beredningen är av samma uppfattning.

En övergång till liberalare verkställighetsformer ställer stora krav på frivården, eftersom förändringen leder till att den får ta ansvaret för en allt större grupp arbetskrävande klienter. Endast en väl fungerande frivård kan inge klient, allmänhet och rättsvårdande myndigheter ett sådant förtroende att den accepteras som ett fullgott alternativ till anstaltsvården. Härigenom kan en förstärkning av frivårdens resurser i och för sig leda till ett minskat användande av institutionella påföljder. I detta avseende är såväl kontrollerande som vårdande uppgifter väsentliga. Beredningen kommer i följande avsnitt att närmare redovisa vilka förstärkningar som enligt beredningens uppfattning i första hand bör sättas in på frivårdsområdet. Det är emellertid inte realistiskt att tänka sig att en ökad frivårdssatsning skulle kunna genomföras på anstaltsvårdens bekostnad. Beredningen kommer i det följande att ange hur resursförstärkningarna på anstaltssidan bör fullföljas.

En relativt stor grupp av det anstaltsklientel som beredningen tidigare har benämnt normalklientel skulle, om man enbart utgick från arten av deras kriminella handlingar, utan större svårighet kunna överföras till frivården. Till följd av långvarig asocialitet där sprit- och narkotikamissbruk vid sidan av brottslighet är vanliga missanpassningssymptom är dessa intagna emellertid periodvis i behov av att omhändertagas i fastare former än frivården kan erbjuda. Oavsett påföljden behöver klienterna det stöd som ordnade bostads- och levnadsförhållanden innebär samtidigt som de bör ha möjlighet att upprätthålla fortlöpande kontakt med bl. a. frivårdstjänstemän, övervakare, socialvård och arbetsförmedling. Denna typ av utvidgade frivårdsinsatser har i viss utsträckning redan prövats på de frivårdshotell och inackorderingshem som under senare år har inrättats inom frivården.

Beredningen finner det angeläget att rehabiliteringsarbetet påbörjas redan under anstaltstiden och kommer därför att föreslå att den fortsatta förnyelsen av anstaltssystemet huvudsakligen inriktas på sådana institutioner där de intagna får stor möjlighet att uppehålla kontakten med den miljö som de efter frigivningen skall leva i samtidigt som deras livsföring kan kontrolleras på ett effektivare sätt än om man enbart är hänvisad till den tillsyn som kan genomföras av frivårdspersonal. En utveckling av anstaltsbeståndet enligt dessa principer kan dessutom resultera i en begränsning av de kostnader som sammanhänger med nybyggnadsbehovet eftersom de anstalter som därvid kommer i fråga byggnadsmässigt kan utformas på ett enklare sätt.

Som ovan framhållits måste en del intagna med hänsyn till samhällsskyddet och till den allmänna laglydnaden behandlas mera restriktivt. De intagna som därvid kommer i fråga är främst sådana, vilkas kriminalitet är av allvarlig natur samt personer som utan kraftig kontroll riskerar att allvarligt skada sig själv eller andra. Därvid skulle ett användande av öppna behandlingsformer medföra risk för att en del av de dömda genom rymningar och permissionsmissbruk skulle undandra sig lagföringen och eventuellt begå nya brott eller på annat sätt utgöra en uppenbar samhällsfara. Dessa intagna bör placeras på anstalter där verksamheten anpassas till en regelmässig ordning som garanterar säkerhet och ordnade förhållanden för såväl intagna som personal. Det ur individualpreventiv synpunkt fördelaktigare behandlingsalternativet måste i dessa fall vägas mot krav på beaktande av säkerhet och samhällsskydd. I slutet av verkställighetsperioden bör det vara möjligt att pröva huruvida även klienter tillhörande denna grupp kan överföras till

den typ av anstalt som ovan förordats av beredningen och via dessa slussas in i samhällsgemenskapen.

En annan klientelgrupp som enligt vad redan berörts bör kunna omhändertas under särskilda former är de personer som av rent allmänpreventiva skäl ådömts kortvariga fängelsestraff och som efter frigivningen kan beräknas återgå till socialt ordnade förhållanden. Dessa personer utgör givetvis i regel ingen säkerhetsrisk och anses vanligen inte ha något vårdbehov som kan tillgodoses genom kriminalvårdande åtgärder. Det synes därför vara fullt försvarsbart att de omhändertas på ett sätt som – med beaktande av allmänt humanitära krav – åsamkar samhället minsta möjliga kostnader.

Beredningen vill framhålla, att det förhållandet att anstaltsvårdens rehabiliterande effekt kan ifrågasättas under inga omständigheter får hindra att anstaltsklientelet garanteras rimlig standard, t ex. i fråga om sjukvård, förebyggande hälsovård, sysselsättningsmöjligheter och bostädernas kvalitet. Beredningen avser fortsättningsvis att ange de krav som bör ställas på en sådan standard. När det gäller sjukvård finner beredningen åter anledning framhålla att kriminalvårdsklientelet givetvis bör komma i åtnjutande av sådan vård i samma utsträckning som andra medborgare. I fråga om de intagnas sysselsättning kan beredningen inte dela den uppfattning att arbetsplikten bör slopas som uttalats av kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården. Däremot bör kriminalvårdens arbetsdrift utformas på ett sådant sätt, att den kan bereda de intagna en sysselsättning som är anpassad till deras fysiska och psykiska kapacitet.

Framför allt bör man så långt möjligt förebygga att anstaltsvistelsen minskar de intagnas möjligheter till framtida samhällsanpassning. Detta innebär bl a. att deras kontakter med yttervärlden inte skall förhindras i annan utsträckning än som i det enskilda fallet oundgängligen krävs för att garantera säkerhet och samhällsskydd. Inte heller bör de undandras den samhällsservice, t. ex. i fråga om möjligheten till utbildning, familjestöd och meningsfyllda fritidsaktiviteter, som gäller för andra medborgare. I den mån säkerhetskraven så medger bör ansvaret för denna verksamhet åvila de myndigheter som normalt sköter densamma.

Såväl anstalts- som frivårdsklientel bör i största möjliga utsträckning uppmuntras att medverka vid utformningen av sin egen behandling. Medbestämmanderätten måste dock begränsas till vad som kan genomföras inom de ramar som klienternas speciella situation, gällande lagstiftning och de ekonomiska resurserna medger. Vid den prioritering av insatserna som måste ske bör i princip sådana åtgärder som syftar till att skapa förutsättningar för klientens anpassning i samhällslivet ges företräde framför åtgärder som endast är inriktade på förhållandena i anstaltslivet.

Vid sidan av det sociala rehabiliteringsarbetet har man under senare åt börjat pröva psykoterapeutiska behandlingsmetoder avsedda att påverka den intagnes personlighet och attityder. En förutsättning för att sådana och andra liknande metoder skall ge önskvärd effekt är dock frivillig samverkan från klientens sida. I den mån så kan ske i särskilda fall bör även sådana metoder användas. Med den begränsning som följer av att verksamheten bör bygga på frivillig medverkan från de intagnas sida anser beredningen, att försöken med grupp- och individualterapi samt med terapeutiska samhällen bör fortsättas och vidareutvecklas.

12 Kriminalvårdens anstaltssystem

12.1 *Klientelet*

Frivården får varje år mottaga ungefär lika många nya klienter som anstalterna. Bland de nykomna har en stor grupp tidigare varit föremål för samhällsingripanden i form av barnavårdsåtgärder, böter, villkorlig dom, nykterhetsvård, vård på mentalsjukhus samt anstaltsvård inom kriminalvården. En del slutar efter en eller flera skyddstillsynsdomar att begå brott. Andra blir föremål för anstaltsbehandling inom kriminalvården. Anstaltsvistelsen övergår i allmänhet i en ny period av frivård genom villkorlig frigivning eller vård utom anstalt. Gruppen klienter som kräver en relativt liten insats krymper, medan gruppen som blir föremål för åtgärder av såväl kriminalvård som av andra vårdorgan ökar.

Antalet klienter inom kriminalvården som växlar mellan anstaltsvård och frivård tenderar att bli allt större efter hand som domstolarna mera utnyttjar brottsbalkens möjligheter till ett individualiserat påföljdsval. Tidigare ostraffade får i allt större utsträckning villkorlig dom.

Samtidigt pågår på anstaltssidan en utveckling mot en mer flexibel verkställighet även inom ramen för den traditionella anstaltsbehandlingen. Tidigare och flera permissioner, möjlighet till tidigare långtidspermission samt ökade möjligheter till frigång bidrar till att göra övergången mellan anstaltsvård och frivård flytande.

Mot bakgrund av vad som anförs om anstalsklientelet i kapitel 3 kan följande anföras. Klienternas övervägande dåliga utbildningsnivå, deras brister i yrkeskunnande och deras dåliga ekonomi medför krav på att sådana handikapp elimineras. Den låga medelåldern bland de intagna kan ge stöd för ett antagande att sociala insatser skulle kunna ge resultat – särskilt om man beaktar att många av klienterna mognar sent och fortfarande befinner sig i psykisk utveckling.

Å andra sidan gör de övervägande korta verkställighetstiderna det orealistiskt att tro att enbart insatser under anstaltsvistelsen kan få någon avgörande betydelse. I bästa fall kan man på anstalten förbereda och inleda en behandling som fortsätter efter frigivningen. Man bör därför överväga att integrera anstalts- och frivård. Man vinner då att klienterna i större utsträckning behandlas tillsammans med andra ute i samhället. Om de skall kunna vidmakthålla och förbättra sina positiva kontakter samt ordna sina sociala förhållanden efter frigivningen på ett varaktigt sätt krävs dock att de vistas så nära sin hemort som möjligt. Många gånger är det inte fråga om att inleda något nytt utan endast att återknyta till något redan planerat och påbörjat.

Sammanfattningsvis kan ett studium av de statistiska uppgifterna ge underlag för följande slutsatser beträffande anstaltsklientelet.

A. Skillnaden mellan frivårdsklientel och flertalet anstaltsintagna med korta och medellånga strafftider är numera ganska liten såväl i fråga om arten av klienternas kriminella handlingar som när det gäller deras ålder, hälsotillstånd, bakgrund eller sociala vanor –

inklusive missbruk av alkohol och narkotika. Beträffande åtskilliga som nu behandlas på anstalt är orsaken härtill till stor del att vidtagna resocialiseringsåtgärder inte har givit åsyftat resultat utan klienterna har kommit in i en oordnad livsföring som har lett till fortsatt brottslighet. Men denna brottslighet är ofta inte av allvarligare karaktär än att kravet på samhällsskydd och allmän laglydnad skulle kunna tillgodoses genom de inskränkningar i den dömdes personliga frihet som också ingår i frivårdsarbetet.

Utöver sociala insatser av olika slag t. ex. arbetsvård, utbildning, bostadsanskaffning samt ekonomiska och medicinska stödåtgärder kräver arbetet med denna grupp – i fortsättningen kallad normalklientelet – en relativt stark social kontroll kombinerad med personlig påverkan i syfte att förmå dem att acceptera en mera ordnad livsföring. I en del fall kräver detta någon form av institutionell kontroll.

Den anstaltsbehandling som för närvarande ges inom kriminalvården fyller inte dessa krav. De sociala insatserna i samband med klienternas utskrivning är ofta otillräckliga. I första hand beror detta på bristande personalresurser men arbetet försvåras också av anstaltssystemets utformning. Huvuddelen av de intagna friges nu antingen från öppen anstalt belägen på stort avstånd från hemorten eller från sluten anstalt. I båda fallen omöjliggöres en successiv utslussning.

På slutna anstalter måste kontrolluppgiften tillmätas så stor betydelse att personalens möjligheter att påverka klienternas attityder blir begränsade. Normalklientelets intagningstider är dessutom så korta att de i många fall inte hinner få någon personlig kontakt med personalen. Särskilt blir detta fallet när den intagne förflyttas en eller flera gånger.

Enligt beredningens uppfattning kan man bäst komma tillrätta med detta problem genom ett anstaltssystem som bättre än i dag medger en integration mellan anstaltsvård och frivård.

Om de intagna får tillbringa verkställighetstiden på en anstalt i närheten av hemmet skapas bättre förutsättningar för arbets- och bostadsanskaffning och det blir möjligt att vidta åtgärder i detta syfte i god tid före utskrivningen. Personalens arbetsbelastning minskar genom att de intagna själva kan ta mera aktiv del i utskrivningsförberedelserna. Övervakare och frivårdstjänstemän kan ha fortlöpande kontakt med sina klienter oavsett om dessa är intagna på anstalt eller undergår frivård. Arbetet med klienternas återanpassning kan härigenom bedrivas mera långsiktigt.

B. Det finns vidare på anstalterna intagna som på grund av sina personliga förutsättningar är svårbehandlade och vilkas kriminalitet är av allvarlig natur samt personer som utan kraftig kontroll riskerar att allvarligt skada sig själva eller andra. Därvid skulle ett användande av öppna behandlingsformer medföra risk för att en del av de dömda genom rymningar och permissionsmissbruk skulle undandra sig lagföringen och eventuellt begå nya brott. På anstalter för denna typ av klientel måste verksamheten anpassas till en regelmässig ordning som garanterar säkerhet och ordnade förhållanden för såväl intagna som personal.

De uppgifter man har om klientelet ger emellertid också anledning att förmoda att det bland dem som har dömts till långvariga frihetsberövanden finns en grupp som har begått brott av samma typ som den föregående kategorien men vilkas kriminalitet är så omfattande att skyddsaspekten måste tillmätas större betydelse.

I dessa båda fall skulle teoretiskt sett en större del av det sociala rehabiliteringsarbetet kunna klaras under anstaltstiden men liksom när det gäller korttidsklientelet försvåras arbetet både av organisatoriska förhållanden och av psykologiska faktorer som sammanhänger med anstaltssituationen. Många åtgärder, såsom arbets- och bostadsanskaffning, kan av praktiska skäl vidtagas först när frigivningen är nära förestående. Ett resultat härav blir att långtidsklientelet vid frigivningstillfället ofta befinner sig i samma situation som korttidsklientelet.

Även intagna med längre straff skulle således behöva utslussningsanstalter. I dessa fall måste dock det ur individualpreventiv synpunkt fördelaktigare behandlingsalternativet vägas mot krav på beaktande av säkerhet och samhällsskydd.

C. En tredje klientelgrupp som enligt vad redan berörts bör kunna omhändertas under särskilda former är de personer som av rent allmänpreventiva skäl ådömts kortvariga fängelsestraff och som efter frigivningen kan beräknas återgå till socialt ordnade förhållanden. Dessa personer är givetvis i regel inte farliga ur samhällsskyddssynpunkt och har heller inget uppenbart vårdbehov som kan tillgodoses genom kriminalvårdande åtgärder. Gruppen består till största delen av rattfyllerister. Deras anstaltstid är för kort för att ge utrymme för några mera omfattande sociala insatser och då de efter frigivningen inte tillhör frivården måste deras eventuella hjälpbehov klaras av andra sociala organ t. ex. social- och nykterhetsnämnd. Även om trafiknykterhetskommitténs förslag till ändrad påföljdsbestämning genomförs kommer kriminalvårdens anstalter att få motta rattfyllerister beträffande vilka det närmast blir fråga om ett omhändertagande under en mycket kort tid för små kostnader.

12.1.1 Klientelets fördelning på olika slag av anstalter

Det nuvarande systemet innebär, att man har särskilda anstalter för dem som har dömts till ungdomsfängelse, skyddstillsyn, fängelse respektive internering.

De huvudsakliga skäl som på sin tid framfördes för att inrätta särskilda anstalter för ungdomar var att de unga lagöverträdarna skulle skyddas mot skadliga inflytelser från äldre och mer förfarna brottslingar. Dessa skäl är numera inte särskilt hållbara. Dels har hela anstaltsklientelet blivit yngre, dels tillhör ungdomsfängelseklientelet i stor utsträckning det kvantitativt mest belastade i kriminalvården. Det fåtal som dömts till ungdomsfängelse utan tidigare upprepad samhällsvård i olika former, har ofta gjort sig skyldiga till grova brott såsom rån.

När det gäller dem som har dömts till skyddstillsyn med anstaltsbehandling avsåg man vid brottsbalkens tillkomst att denna påföljd främst skulle användas då klientens sociala förhållanden gjorde en tid av ordnad tillvaro, sanering och planering önskvärd före tiden i frivård. Man hade däremot inte tänkt sig att dessa intagna skulle ha någon nämnvärd tidigare kriminell belastning. Det klientel som tagits in på tillsynsanstalterna sedan 1965 har emellertid haft en annan sammansättning än vad man ursprungligen tänkte sig. Som framgår av kap. 3 är inslaget av personer utan tidigare samhällsingripande relativt litet. De ganska allvarligt belastade är många. Inslaget av narkotikamissbrukare är också stort, speciellt i Stockholms- och Göteborgsområdena.

Beträffande interneringsklientelet gäller att man för många – i varje fall under den första delen av anstaltstiden – måste ställa särskilda krav på säkerhet och skydd liksom på behandlingen i övrigt med hänsyn till den intagnes psykiska tillstånd, medan för andra påföljden internering har valts mera på grund av den dömdes upprepade återfall i brott än av skäl som nyss har sagts. För dessa är behandlingssituationen i stort sett densamma som för den stora gruppen av fängelseklientelet. En jämförelse med fängelseklientelet visar att skillnaden mellan de båda ur behandlingssynpunkt olika klientelgrupperna mera är en skillnad i fråga om antalet brott än i fråga om arten av brottsligheten. Det väsentliga är att båda klientelgrupperna är företrädda såväl bland interneringss- som bland fängelseklientelet.

En grundläggande tanke i kriminalvårdens verksamhet har hittills varit att man bör undvika att klienter med olika kriminell belastning blandas på anstalterna. Det har ansetts att risk föreligger för skadlig påverkan på mindre avancerade klienter från mera avancerade klienters sida. Beredningen anser att dessa farhågor är betydligt överdrivna och att det för övrigt är orealistiskt att tänka sig att eventuella olägenheter av detta slag

kan elimineras genom en klienteldifferentiering av det slag som sker i dag.

Det har vidare ansetts att det ofta kan vara nödvändigt att söka undvika att den som har frigivits från anstalt eller ådömts någon form av kriminalvård i frihet återvänder till den miljö i vilken han har begått de aktuella brotten. Det är orealistiskt att tro att man kan hindra kriminalvårdens klienter att ute i samhället träffa varandra. Frivården har alltid – med undantag för vissa storstadsdistrikt – arbetat med alla klientkategorier och därvid funnit att individens påföljdstillhörighet varit av underordnad betydelse jämfört med hans personlighet och sociala förhållanden. Någon olägenhet av att blanda klienterna på samma expedition har inte påtalats, och för personalens del tycks detta enbart vara en fördel.

På grund av vad sålunda anförts anser beredningen att de grundtankar på vilka nuvarande anstaltssystem vilar inte längre har samma tyngd som tidigare.

När det gäller kriminalvårdens rehabiliterande verksamhet bör utgångspunkten i stället vara att skapa ett system som – oavsett den påföljd som har ådömts – skapar gynnsamma förutsättningar att inrikta verksamheten på konkreta åtgärder för att genom arbets- och bostadsanskaffning, utbildning m. m. anpassa den frigivne till samhällslivet och minska hans sociala isolering. Detta uppnås genom att sådana frivårdande åtgärder sätts in på ett tidigt skede i anstaltsvistelsen. Det förutsätter ett samarbete mellan såväl anstalts- och frivårdspersonal som mellan denna personal och dem som svarar för arbetsförmedling, bostadsanskaffning och annan social stödverksamhet som i dag ofta inte är möjlig på grund av den intagnes anstaltsplacering.

Erfarenhetsmässigt kan man räkna med att flertalet frigivna återvänder till sin ursprungliga miljö. Det är orealistiskt att försöka hindra detta. Man bör i stället ta fasta på de positiva inslagen i denna miljö och hjälpa dem att motstå ett eventuellt negativt inflytande. Detta uppnås bäst genom åtgärder av ovan angivet slag och genom att placera den intagne på anstalt i närheten av hemorten där han får möjlighet att under anstaltstiden hålla kontakt med anhöriga och vänner som är beredda att stödja honom efter frigivningen.

För de intagna som inte är att hänföra till den kategori som här har benämnts normalklientel blir kriminalvårdens uppgift väsentligen en annan. Det blir här fråga om att tillgodose samhällets skyddsbehov samtidigt som man skapar förutsättningar för den särskilda behandling i övrigt som det mera gravt belastade klientelet kräver. Detta bör ske i anstalter som ges särskilda resurser för att lösa de speciella problem som detta klientel skapar. Vad nu sagts hindrar inte att en stor del av detta klientel under senare delen av verkställigheten överförs till anstalter av den typ som avses för normalklientelet.

Slutligen behövs särskilda öppna anstalter för omhändertagande av det korttidsklientel av typ rattfyllerister beträffande vilka några särskilda vårdbehov i allmänhet inte föreligger.

Beredningen skall i det följande närmare ange hur ett anstaltssystem grundat på nu gjorda överväganden bör utformas. Beredningens förslag innebär att det nuvarande anstaltssystemet omorganiseras och att räjongsystemet ersättes med ett annat regionalt system.

12.2 *Beredningens överväganden och förslag*

Från angivna utgångspunkter föreslår beredningen ett anstaltssystem inom vilket personer som har gjort sig skyldiga till mindre allvarliga brott och som har behov av särskilda frigivningsförberedelser placeras på små anstalter i nära anslutning till deras hemort – *lokalanstalter*. Differentieringen av övriga intagna göres med utgångspunkt från deras beräknade behov av och mottaglighet för behandling och med hänsyn till skyddsbehovet. Anstalter för denna grupp benämnes *riksanstalter*.

12.2.1 Lokalanstalter

Många intagna skulle med hänsyn till vad som anförts beträffande arten av deras brottslighet kunna fullgöra hela verkställigheten på öppen–halvöppen anstalt.

I en del fall är detta emellertid inte möjligt på grund av klienternas ovan nämnda personliga egenskaper. Det torde dock inte vara nödvändigt att upprätthålla samma krav på säkerhet som vid de nuvarande slutna anstalterna. I stället bör lokalanstalternas slutenhetsgrad anpassas till verksamhetens syfte. Detta innebär att arbetet skall bedrivas i intim samverkan med frivården och med andra lokala vårdorgan. De intagna skall ha möjlighet att med hjälp av täta permissioner hålla fortlöpande kontakt med anhöriga, övervakare och frivårdstjänstemän. De bör få utbildning eller arbetsplacering i samverkan med arbetsmarknadsmyndigheterna på orten och snar placering i frigång.

Den grupp klienter som skulle placeras direkt på lokalanstalt kan beräknas uppta omkring 1 200 årsplatser. De är i allmänhet dömda till fängelse 3–12 månader. Deras rymningsbenägenhet är vanligen relativt liten och kan eventuellt bli ännu mindre om de får vistas i närheten av hemorten med möjlighet till bättre kontakt med anhöriga. Deras behandlingsbehov hänför sig huvudsakligen till deras situation i frivård, dvs. är främst av socialkurativ art. Skyddstillsynsdömda, vilka under prövotiden ådömts särskilt fängelsestraff eller behandling i tillsynsanstalt, ingår även i gruppen liksom enstaka nydömda ungdomsfängelseelever och internerade samt en grupp återintagna ungdomsfängelseelever.

På lokalanstalterna bör, under slutskedet av verkställighetstiden, också kunna placeras klienter med längre anstaltstider som på grund av säkerhetsskäl har tillbringat första delen av verkställigheten på sluten anstalt men som inför frigivningen bör komma närmare hemorten för frigivningsförberedelser, övervakarkontakt och frigång. Platsbehovet för denna grupp kan beräknas till cirka 600 årsplatser.

Lokalanstalternas arbetsform

Lokalanstalterna bör rikta sin verksamhet ut mot samhället. Frivårdstjänstemännen bör delta i arbetet med klienten från första dagen och man bör sträva efter att återknyta till eventuellt tidigare planerade eller påbörjade yrkes- och utbildningskontakter. Arbetsmarknadens kontaktman bör delta i verksamheten, liksom representanter för socialvården. Övervakare och anhöriga skall vara naturliga medarbetare. De öppna förhållandena bör om möjligt förankras hos klienterna genom att de får medansvar för ordning och trivsel. Anstaltens arbetsgrenar skall vara enkla och tillåta att de intagna arbetar korta tider, eventuellt också oregelbundet om frigivningsförberedelser upptar deras tid. Sammanträffanden med arbetsförmedlare, arbetsgivare, övervakare etc. skall kunna ske på arbetstid och all tid skall ersättas lika. Ekonomiska problem bör kunna diskuteras med socialvården och de åtgärder från socialvårdens sida som skall företas efter frigivningen bör planeras redan under anstaltstiden.

Anstalterna bör kunna anlita ortens sjukvårdsresurser genom avtal med läkarstation el.dyl. Detta bör bli enklare om de intagna i större utsträckning kan beviljas permission för att själva söka upp läkaren. I de fall då klienten redan har kontakt med viss läkare på orten bör han få fortsätta hos denne. Bland anstaltspersonalen utses för varje intagen en kontaktman som hjälper honom att lösa enklare kurativa problem. Tillsynspersonalen får på detta sätt större medansvar för klientens hela situation. Övervakare och frivårdare är inkopplade i frigivningsförberedelserna redan från första dagen. S. k. utskrivningsträning i samarbete med ortens företag, institutioner och myndigheter, bör ävenledes bedrivas i frivårdens regi.

Frivårdspersonalen bör på ett aktivt sätt medverka vid differentiering och behandling vid denna typ av anstalt. Om hela ansvaret för frigivningsarbetet skall kunna läggas på skyddskonsulenten krävs nämligen att denne har möjlighet att påverka klientens förhållanden även under verkställighetstiden.

Lokalisering och storlek

En avgörande faktor för lokalanstalternas funktionsduglighet är att de lokaliseras på sådant sätt att de intagna dels får möjlighet att uppehålla sociala och personliga kontakter, dels så att klienterna under vistelsen på anstalten har möjlighet att påbörja en frigångsanställning, som de kan behålla även efter frigivningen. För att få en uppfattning om behovet av lokalanstaltsplatser och om hur dessa platser bör lokaliseras har beredningen låtit företa en inventering av det nuvarande anstaltsklientelet med hänsyn till längden av deras anstaltsvistelse och deras hemortsförhållanden (se kap. 3.4). Inventeringen kan ge underlag för fortsatta ställningstaganden såväl beträffande utnyttjande av befintliga anstalter för den lokala verksamheten som i fråga om nybyggnation. I det sistnämnda fallet bör man välja en lokalisering med hänsynstagande till arbetsplatsers och sociala institutioners belägenhet.

Även anstalternas storlek har betydelse för deras funktionsduglighet. Erfarenheten visar nämligen att en behandling av det slag som här åsyftas, bl. a. med ett stort inslag av permissioner och frigång inte kan bedrivas på anstalter med ett stort antal intagna. Ur behandlingssynpunkt är cirka 40 platser att föredra. Med hänsyn till kravet på ett effektivt utnyttjande av personalen bör platsantalet inte understiga 20.

Utformning

För att göra lokalanstalterna användbara för ett så stort antal intagna som möjligt bör deras slutenhetsgrad variera mellan öppen och sluten. Även på de öppna kan enklare skyddsanordningar visa sig nödvändiga, bl. a. för att förhindra obehöriga att utan tillstånd ta sig in i byggnaderna. Inom avdelningen bör bostadsrummen vara fördelade på grupper med maximalt tio rum. Avdelningen bör ha ett dagrum. Matsal och fritidslokal kan inrättas gemensamt för hela anstalten.

För att sysselsätta intagna som ännu inte kunnat skaffa frigångsarbete eller som av andra skäl är sysslolösa behövs arbetslokaler för enklare arbete. Lokalytan kan dock begränsas eftersom huvuddelen av de intagna beräknas bli sysselsatta utanför anstalten. Behovet av besökslokaler blir mindre, eftersom de intagna till stor del bör kunna beviljas permission för att besöka sina anhöriga. Också utrymmet för behandlingslokaler kan minskas eftersom sjukvård och annan behandling huvudsakligen äger rum utanför anstalten.

På en del orter finns äldre anstalter som bör kunna utnyttjas som lokalanstalter. Från tidigare angivna utgångspunkter kan det bli aktuellt att som lokalanstalter utnyttja de slutna fångvårdsanstalterna i *Luleå, Umeå, Gävle, Visby, Västerås, Halmstad, Karlskrona, Kristianstad, Falun, Hudiksvall, Kalmar, Vänersborg, Västervik, Uppsala Nyköping* och *Ystad* samt de öppna anstalterna *Valla, Vångdalen, Torhult, Ytterby, Tygelsjö, Hildero* och *Orretorp*. En sådan åtgärd förutsätter emellertid att dessa anstalter först blir föremål för översyn och upprustning, varvid de ovan redovisade synpunkterna beaktas.

Den angivna omdisponeringen av anstaltsbeståndet kan beräknas medföra ett behov av ökat antal anstaltsplatser dels beroende på att platsantalet på en del av de äldre anstalterna måste skäras ner, dels på grund av att det tänkta användningssättet kan leda till att de befintliga platserna inte kan utnyttjas fullt så rationellt som nu. Behovet bör täckas genom nybyggnation, framför allt i storstadsområdena, av lokalanstalter av den ovan föreslagna typen.

Beredningen har som ovan nämnts beräknat att den klientelgrupp som kan omhändertas på lokalanstalt kräver cirka 1 800 årsplatser. Beräkningen överensstämmer väl med de uppgifter som har framkommit vid en undersökning beredningen har gjort rörande strafftid och hemortsförhållanden för de intagna som i mitten av mars vistades på kriminalvårdens anstalter (se kap. 3.4).

Om de angivna småanstalterna tas i bruk som lokalanstalter innebär detta att 830 platser ställs till förfogande. Nybyggnadsbehovet skulle då uppgå till cirka 1 000 platser.

Någon säker beräkning av kostnaderna för ett sådant byggnadsprogram har givetvis ej kunnat göras. Med hänsyn till den enkla utformning som föreslagits kan man dock förmoda att anläggningskostnaderna inte överstiger den summa som beräknats för en tillsynsanstalt med 40 platser. Denna summa uppgår för närvarande till omkring 5 milj. kr. Den totala investeringskostnaden skulle då uppgå till 125 milj. kr. Beloppet kan, utan men för verksamheten, fördelas på en längre tidsperiod, t. ex. femton år.

De platser som till följd av nybyggnationen friställs bör i första hand utnyttjas för nedläggning av äldre centralanstalter. Utbyggnadstakt och lokalisering av de nya anstalterna liksom frågan om vilka av de äldre anstalter som skall läggas ned bör utredas av berörda myndigheter. I samband härmed bör också utarbetas program till standardkonstruktion för lokalanstalterna.

12.2.2 Häkten

Under de senaste åren har kriminalvårdsorganisationen utökats med ett stigande antal häktesplatser, förlagda till nybyggda polishus. På häktena vistas f. n. 400–600 personer, av vilka huvuddelen efter domen kommer att tillhöra kriminalvårdsklientelet i anstaltsvård eller frivård. Det är önskvärt att den tid varunder den åtalade vistas på häktet tillvaratas effektivare än som nu är fallet. Framför allt bör man i förekommande fall kunna förbereda den häktades behandling inom kriminalvården genom att samla in och sammanställa personuppgifter. Genom personliga samtal kan man också kartlägga den häktades egna synpunkter på sin aktuella situation, eventuella önskemål om stödåtgärder m. m. Härigenom kan man dels förbereda en eventuell framtida anstaltsplacering dels också göra hans vistelse på häktet mera dräglig genom att minska hans isolering. Liksom när det gäller lokalanstalterna anser beredningen att ansvaret för detta slags verksamhet bör åvila frivårdspersonalen, vilken i regel känner de häktade redan före intagningen och även i de flesta fall i framtiden kommer att överta ansvaret för deras resocialisering.

12.2.3 Riksanstalter

Den återstående delen av anstaltsklientelet passar av olika skäl inte för lokalanstalter utan bör hänvisas till anstalter med ett större upptagningsområde – riksanstalter. Riksanstaltsklientelet fördelas på två olika grupper.

Den ena av dessa beräknas med nuvarande påföljdssystem för trafiknykterhetsbrott kräva cirka 1 000 årsplatser. De intagna i denna grupp har korta verkställighetstider, 1–3 månader. De tas in på anstalter huvudsakligen av allmänpreventiva skäl. De är i regel ej rymningsbenägna och skall inte bli föremål för frivårdsbehandling efter avslutad anstaltsvistelse. Med hänsyn till den korta verkställighetstiden är deras behov av att tillbringa anstaltstiden i omedelbar närhet av hemorten i regel inte så stort som andra intagnas. Speciellt blir detta fallet om man underlättar deras möjlighet att hålla kontakt med sina anhöriga på annat sätt, t. ex. med hjälp av telefon och besökshotell.

Det övervägande flertalet kan vistas på öppna anstalter. Kravet på behandlingsresurser vid anstalter för detta klientel är med hänsyn till gruppens sammansättning inte stort. Anstalterna måste dock kunna bereda sysselsättning även åt sådana intagna som saknar tidigare yrkeserfarenhet och erbjuda dem en godtagbar standard i fråga om bostäder och hälsovård. Några särskilda krav på anstalternas belägenhet bör däremot inte resas.

Det sagda utesluter inte att i något undantagsfall annan anstaltsplacering kan ifrågakomma.

Den andra gruppen, som beräknas kräva cirka 2 500 årsplatser, bör med hänsyn till klienternas behov av specialiserade och personalkrävande behandlingsinsatser tillbringa större delen av sin verkställighetstid på riksanstalter med större behandlingsresurser. Dessa klienter lämpar sig – åtminstone under första tiden – inte för öppen vård, frigång m. m. varför sådana behov som ut-

bildning, arbetsträning, medicinsk och psykoterapeutisk behandling huvudsakligen måste tillgodoses genom kriminalvårdens försorg. Detta medför att anstaltsplaceringen måste bedömas med utgångspunkt från klientens behov och önskemål om behandling. Vissa riksanstalter (Skenäs och Roxtuna) bör förbehållas yngre intagna. Även riksanstalternas klienter kan förväntas vilja vistas i närheten av hemorten och även i deras fall är det betydelsefullt för deras fortsatta samhällsanpassning att de bereds möjlighet att bibehålla socialt värdefulla kontakter. Behovet kan i viss utsträckning tillgodoses genom riksanstalternas spridning samt genom stödåtgärder som resebidrag och besökshotell. Intagna på riksanstalter skall i den mån säkerhetsskäl så medger i god tid före frigivningen överföras till lokalanstalter.

Riksanstalternas arbetsformer

Vissa undersökningsresultat tyder på att de skadliga effekterna av det tvångsinslag som försvårar den institutionella kriminalvården kan minskas genom att den intagne får en viss möjlighet att själv utforma sin behandling. Detta förutsätter dock ett brett register av behandlingsalternativ. Genom en relativt långt driven specialisering bör man på riksanstalterna kunna skapa sådana alternativ i betydande utsträckning.

Man bör ha personal och lokaler för teoretisk eller yrkesinriktad utbildning och terapeutisk personlighetsbehandling liksom utrymme för produktiva arbetsinsatser. I de fall då riksanstalten utnyttjas för ett samhällsfarligt klientel krävs också en hög rymningssäkerhet.

I ett inledningsskede genomföres specialiseringen genom en koncentration av befintliga personella och materiella resurser. Efter hand bör man på basis av praktiska erfarenheter skapa underlag för en mera systematisk bedömning av behovet av olika anstaltstyper och behandlingsmetoder. Det förslag till riksanstaltssystem som inledningsvis utformas bör därför endast vara preliminärt och lätt kunna korrigeras. Systemet bör också innefatta en hög grad av flexibilitet eftersom en anstalt som på planeringsstadiet motsvarade aktuella krav ofta snabbt blir föråldrad. Hur verksamheten skall bedrivas vid anstalterna bör fastställas efter samråd med personalen.

12.3 *Platsbehov*

Behovet av riksanstalter torde kunna täckas inom ramen för befintliga slutna anstalter. Man behöver därför inte uppföra kostnadskrävande centralanstalter. Däremot måste man – såsom ovan anförts – räkna med att efter hand ersätta eller i varje fall rusta upp flera av de anstalter, som föreslås bli använda som lokalanstalter. Det framtida anstaltsbyggandet kommer under sådana förhållanden huvudsakligen att omfatta mindre anstalter, vilka till övervägande del saknar kostnadskrävande säkerhets- och behandlingsanordningar. Investeringskostnaderna kan därför beräknas hålla sig på en rimlig nivå.

Beredningen vill emellertid i detta sammanhang framhålla att en ogynnsam utveckling av beläggningssituationen kan medföra en omprövning av vad nu har sagts. Se härom under kap. 22.

13 Kriminalvårdens regionala system

Vad beredningen föreslagit beträffande ändringar i anstaltssystemet innebär att för en stor del av klientelet behandlingen skall ges i anstalter med lokal anknytning till frivårdsorganisationen och andra regionala och lokala organ för social stödjande verksamhet. Det innebär också att beträffande detta klientel anstaltsvården integreras med frivården på ett helt annat sätt än vad som är fallet f. n. Det berör därför i hög grad kriminalvårdens nuvarande regionala organisation. Som skall utvecklas närmare i det följande företer denna organisation redan med nuvarande anstaltssystem sådana brister att en översyn är befogad. Beredningen framlägger i det följande vissa synpunkter på denna organisation och anger hur denna bör utformas mot bakgrunden av det föreslagna nya anstaltssystemet.

13.1 *Kritik av nuvarande system*

13.1.1 Indelningen i kriminalvårdsräjonger

Med utgångspunkt i det befintliga anstaltssystemet är kriminalvårdsräjongerna antingen uppbyggda kring några stora anstalter för manligt klientel, normalräjongerna – eller avsedda för verkställighet av en speciell påföljd, ungdoms- och interneringsräjongerna. Kvinnliga intagna hänvisas oavsett ådömd påföljd till kvinnoräjongen. Räjongledningen har sina lokaler i närheten av den största slutna anstalten – centralanstalten. De senaste årens anstaltsbyggande har bedrivits med utgångspunkt i kriminalvårdens totala platsbehov. Den pågående befolkningsomflyttningen med koncentration till storstäderna och fortsatt avfolkning av glesbygderna har lett till ojämnhet i beläggningen. En viss tröghet i systemet synes ha medverkat till att man inte kunnat reducera olikheter i beläggningen genom att flytta klientel från räjonger med överbeläggning till räjonger med platsöverskott. Domstolarnas ändrade praxis i vad avser användande av påföljderna ungdomsfängelse och internering har också medfört att specialräjongerna har fått platsöverskott.

Enligt Räjongplan för fångvården (SOU 1952:21) och Räjongplanens fullföljande (SOU 1955:40) skulle varje räjong vara självförsörjande i fråga om behandlingsresurser. Räjongledningen skulle tillse att dessa utnyttjades på bästa sätt. Det administrativa arbetet skulle i största möjliga utsträckning decentraliseras från dåvarande fångvårdsstyrelsen till räjongerna. Den dubbla målsättningen avspeglades i personalstaten som bl. a. upptog tjänster som räjongchef (kriminalvårdsdirektör) räjongingenjör och räjongkamrerare.

13.1.2 Administration

I fråga om det administrativa arbetet visade det sig ganska snart att systemet var behäftat med brister som försvårade ett rationellt

utnyttjande av personalen. I räjongingenjörernas arbetsuppgifter ingick bl. a. att skaffa arbetsobjekt för räjongens verkstäder samt att svara för försäljningen av de tillverkade produkterna. Detta krävde en överblick över hela marknaden som räjongingenjörerna saknade. Det bedömdes inte heller som möjligt att förse varje räjong med inköps- och försäljningsorganisation. I stället omorganiserades i mitten av 1960-talet kriminalvårdsstyrelsens arbetsbyrå. Därvid överfördes räjongingenjörstjänsterna till byrån.

I samband med omläggning till ADB-system och införande av det samordnade statliga redovisningssystemet (system S) måste också den kamerala organisationen omprövas. Även i detta fall bedömdes en centralisering som lämpligast. Därför drogs också räjongkamrerarna in till kriminalvårdsstyrelsen 1968.

Vid sidan av de arbetsuppgifter som centraliserades hade emellertid såväl räjongingenjörer som räjongkamrerare åligganden som inte kunde övertas av den centrala myndigheten. Räjongingenjören hade t. ex. ansvaret för klienternas arbetsplacering på anstalterna. Han fungerade också som chef för arbetsdriften på de småanstalter som saknade kvalificerad arbetsledning. För placeringen av de intagna på anstalternas arbetsplatser räknade man med hjälp av räjongkontaktmän som samtidigt tillsattes av arbetsmarknadsstyrelsen. Förhoppningarna om arbetsvårdens medverkan har emellertid inte infriats, eftersom räjongkontaktmännens arbetsbörda inte har medgivit att de medverkar i det interna anstaltsarbetet.

Räjongkamreraren skötte vid sidan av den ekonomiska förvaltningen budgetplaneringen för sin räjong, samt tillhandahöll kriminalvårdsdirektören de ekonomiska data som behövdes för petitaarbetet och vid fördelningen av anslag mellan räjongens olika enheter.

De nu angivna uppgifterna bedömdes inte vara av den storleksordningen att de motiverade bibehållandet av ingenjörs- och kamrerartjänsterna. I stället fördelades de på den återstående personalen vilket bl. a. ledde till att ett stort antal administrativa arbetsuppgifter måste läggas på kriminalvårdsdirektören. Justitieombudsmannen har den 6 september 1971 i ett beslut i ett klagoärende bl. a. påpekat vikten av att kriminalvårdsdirektörens administrativa arbetsbörda inte får vara så stor att hans skyldighet att regelbundet ha samtal med de intagna måste eftersättas.

13.1.3 Anstaltsbehandling

Omfattningen av administrativa uppgifter har bidragit till att räjongerna inte har fyllt den uppgift i behandlingsarbetet som från början avsågs. Som en konsekvens av de korta strafftiderna har genomströmningstakten på anstalterna blivit så stor att räjongledningen sällan har den kännedom om klienterna, som förutsattes i den ursprungliga räjongplanen. Inte heller har kriminalvårdsdirektören möjlighet att i önskvärd utsträckning delta i anstalternas behandlingskollegier. Det har medfört att kollegierna inte fått den centrala betydelse för behandlingsplaneringen som man från början åsyftade.

Det har också visat sig svårt att göra varje räjong självförsörjande i fråga om behandlingsresurser. Man har nu tjugo år efter räjongplanens tillkomst betydligt större kunskaper om klientelet och behovet av individualiserade insatser har ökat. Narkotikamissbruket och det förhållandet att klientelet har blivit mera svårbehandlat har likaså bidragit till att förändra de antaganden som man gjorde när planen antogs, nämligen att endast en liten del av klientelet var i behov av kvalificerad vård. Man måste också ta hänsyn till att den allmänna samhällsutvecklingen har medfört att de intagna numera reser ökade krav på medinflytande över sin behandling. Alla dessa faktorer ökar behovet av differentierade behandlingsmetoder och specialutbildad personal. Räjongbundenheten har medverkat till att de befintliga resurserna har fördelats ojämnt på räjongerna och därför inte kunnat utnyttjas maximalt. Det gäller t. ex. platser på rymningssäkra anstalter och på utbildningsavdelningar. Det finns

också risk för att systemet blir statiskt. Nya behandlingsbehov som inledningsvis endast berör ett fåtal intagna i varje räjong uppmärksammas ej. När räjongerna – helt i enlighet med sin instruktion – var för sig söker lösa sina problem har det ofta blivit svårt att placera klienterna med hänsynstagande till deras behandlingsbehov. På grund av räjongernas storlek och räjongledningens önskemål att tillgodose andra angelägna differentieringskrav får en klient som med hänsyn till sina hemortsförhållanden borde placeras på en viss anstalt ofta inte plats där, därför att platserna är upptagna av intagna som av andra skäl har beretts plats på denna anstalt.

Ett speciellt problem utgör de specialräjonger, där man helt måste avstå från att anknyta till klienternas hemort och där man saknar egen frivårdsorganisation. Ett resultat härav har blivit att de berörda klientelgrupperna i regel måste hänvisas till att klara omställningen mellan anstaltstillvaro och ett liv i frihet utan det stöd som en successiv utslussning kan innebära.

13.1.4 Frivårdsbehandling

De försök att samordna anstaltsvård och frivård som inleddes med att frivårdsdistrikten 1964 knöts till räjongerna har också försvårats genom att räjongledningen har fått splittra sig på många olika arbetsuppgifter. Räjongcheferna har medverkat i planeringen av utbildningskurser, bedrivit informationsverksamhet och samordnat frivårdsdistriktens budgetarbete. Däremot har de haft mindre möjlighet att informera sig om arbetet med klienterna eller att skaffa sig personlig kännedom om dessa. Räjongcheferna i specialräjongerna har av naturliga skäl haft svårt att följa frivårdsarbetet eftersom deras räjonger saknat anknytning till frivårdsdistrikten.

När en frivårdsklient tas in på anstalt för separat straff eller ny påföljd innebär detta oftast ett avbrott i relationerna mellan övervakare/frivårdstjänsteman och klienten. När han efter anstaltsvistelsens slut återvänder till frivården får arbetet många gånger börja om från början, ibland med försämrade förutsättningar. Möjligheterna för frivårdspersonalen att påverka klientens anstaltsplacering, behandling och tidpunkt för frigivning är små, inte minst därför att verkställigheten ofta äger rum rätt långt från klientens hemort. Försök har gjorts att angripa problemet genom att frivårdspersonal kopplas in på frigivningsförberedelserna och deltar i behandlingskollegier. Ett sätt att slå en bro mellan anstalt och hemortsfrivård är de försök med planeringskollegier som kriminalvårdsinspektörerna för frivård gjort på centralanstalterna i norra och inlands-räjongen. Där försöker man utnyttja frivårdens kännedom om klienterna för behandlingsplaneringen. Det är beredningens uppfattning att dessa strävanden i avsevärd grad försvåras av den nuvarande organisationen.

13.1.5 Samverkan med övriga vårdområden

Utöver de problem som sammanhänger med otillräcklig personaltillgång kan man även peka på andra svagheter i det nuvarande räjongsystemet.

Framför allt är målsättningen att göra kriminalvårdsräjongerna självförsörjande i fråga om behandlingsresurser diskutabel. Det är t. ex. tvivelaktigt huruvida kriminalvården skall åläggas att ensam svara för klienternas behov av exempelvis utbildning och sjukvård. När det gäller den komplicerade delen av klientelet kan en egen organisation motiveras av de speciella hänsynstaganden som framtvingas bl. a. av säkerhetsskäl. I fråga om övrigt klientel synes det däremot vara nödvändigt att i största möjliga utsträckning integrera kriminalvårdsarbetet med den verksamhet som bedrivs av samhällets övriga vårdorgan. En sådan integration skulle förmodligen lättare kunna åstadkommas om kriminalvårdens distriktindelning hade en bättre anknytning till andra regionala organ inom t. ex. landsting, länsarbetsnämnder, länsskolnämnder m. fl.

Om man jämför kriminalvårdsräjongerna med andra regionala organ finner man att

det är ett fåtal sådana organ som har så stora regioner som kriminalvården. Ganska många ansluter sig till länsindelningen. Dit hör flera av de myndigheter som kriminalvården har anledning att samarbeta med, såsom länsstyrelse (planeringsavdelning, körkort- och passärenden), länsskolnämnd och länsarbetsnämnd. Hit hör även landstingskommunala organ t. ex. sjukvårdsstyrelse och omsorgsstyrelse.

För rådgivning och tillsyn visavi kommunerna finns det länsnykterhetskonsulenter och assistenter samt barnavårdskonsulenter i alla län. Socialstyrelsens regionala representanter i frågor om socialhjälp och barnavård är socialvårdskonsulenterna, som arbetar i distrikt, bestående av ett eller ett par län. Sedan några år har man inom socialvårdens område en försöksverksamhet som f. n. omfattar åtta län. Man sammanför där socialvårdskonsulent, barnavårdskonsulent, länsnykterhetsnämndens konsulent och assistent samt landstingets barnavårdsombud till ett konsulentkontor för länet. Samordningen skall leda till ett närmare samarbete på planeringsstadiet, bl. a. i en referensgrupp med ledamöter från länsstyrelse, landsting, länsavdelningen av kommunförbundet och länsnykterhetsnämnd. I tjänstemännens arbete vill man möjliggöra integrering enligt helhetsprincipen såväl i fråga om förebyggande vård som enskilda klientärenden. Samarbete skall ske med försäkringskassa, arbetsvård och kriminalvård. Ett område där socialkontorens och frivårdens verksamhet tangerar varann är i fråga om övervakarutbildning, ett annat är information till socialvårdens tjänstemän och förtroendemän.

Man kan befara att ett vidmakthållande av en organisation som i väsentliga avseenden skiljer sig från vad som tillämpas inom andra vårdområden kan leda till att kriminalvården isoleras och att det praktiska samarbetet med bl. a. sjukvårdens och socialvårdens huvudmän försvåras.

13.2 *Beredningens överväganden och förslag*

13.2.1 Allmänt

Räjongsystemets grundläggande syfte, nämligen att uppnå en effektivare differentiering av klientelet och att främja en individualiserad behandling av kriminalvårdens klienter, innebär ett betydelsefullt framsteg i kriminalvårdsarbetet. Av vad beredningen anfört framgår att anledning saknas att avskaffa räjongsystemet till förmån för en centralisering av verksamheten. En sådan åtgärd skulle med all sannolikhet leda till en ökad byråkratisering och till ett minskat hänsynstagande till klienternas personliga egenskaper och förhållanden.

Den regionala indelningen av kriminalvården bör i stället ändras på sådant sätt att den mera anpassas till klienternas behov av behandlings- och stödåtgärder såväl i anstalt som inom frivården än till anstalternas storlek och lokalisering. Man bör eftersträva en sådan gränsdragning att räjongledningen kan följa den enskilde klienten oavsett om han befinner sig i frivård, häkte eller på anstalt. Endast på detta sätt kan erfarenheter från olika vårdområden samordnas och utnyttjas för att skapa ett enhetligt behandlingsmål.

Framför allt får den regionala indelningen inte bli ett hinder för en ändamålsenlig klienteldifferentiering. Beredningen har föreslagit att differentieringen primärt skall utgå från klienternas beräknade behandlingsbehov. Därvid skall de klienter som huvudsakligen behöver sociala stödtågärder placeras på lokalanstalter i hemorten, där man i större utsträckning kan få till stånd en samverkan med samhällets övriga vårdorgan. Övriga grupper bör placeras på riksanstalter till vilka de behandlingsresurser koncentreras, som nu är fördelade på olika räjonger men som på grund av denna uppdelning ofta blir otillräckliga. Detta kräver en förändring av det regionala systemet som ger de tjänstemän som ansvarar för differentieringsbesluten möjlighet att grunda sina avgöranden på en ingående kännedom om klientelet. De skall också ha möjlighet att fortlöpande följa resultaten av placeringsbesluten och vidta

erforderliga korrigeringar. Deras arbete skall bedrivas i intimt samarbete med frivårdens personal vilkas kunskaper om klienterna skall utnyttjas.

I den pågående socialpolitiska debatten har man diskuterat möjligheterna att överföra ansvaret för kriminalvårdens frivård till socialvården. En sådan reform är dock inte aktuell i dag. Det är därför synnerligen betydelsefullt att kriminalvårdens klienter får del av de resurser som tillkommer i samband med vårdsektorns fortsatta utbyggnad och ej isoleras på ett sätt som tvingar kriminalvården att bygga upp en egen vårdapparat. Ett led i strävandena att undvika en sådan isolering är att åstadkomma en samordning av den regionala organisationen.

13.2.2 Differentiering av klientelet

Beslut om anstaltsplacering bör bygga på god kännedom om klienten, hans personliga egenskaper och uppträdande. Denna kännedom bör inte vara begränsad till anstaltsskedet utan också omfatta klientens uppträdande i frihet. Frivårdens erfarenheter bör därför utnyttjas. Det är därför naturligt att överlåta differentieringen till regionchefen. Ett undantag bör dock göras för intagna som bedöms som speciellt farliga för annans liv och hälsa liksom sådana som begått mycket avancerade egendomsbrott. I sådana fall måste det individualpreventiva behovet vägas mot ofrånkomliga säkerhetskrav. Sådana bedömningar bör göras av den centrala myndigheten. Detta överensstämmer med den ökade kontroll av intagnas placering på öppen anstalt som åsyftas i prop. nr 67/1972 om vissa åtgärder mot narkotikamissbruket.

Genom att lägga övriga differentieringsuppgifter på regionchefen, som har direkt kontakt med frivården, kan den tid som åtgår för anstaltsplaceringar förkortas. Behandlingsundersökningen kan förenklas eftersom skyddskonsulenten eller personundersökaren i regel redan har samlat in erforderliga uppgifter om klienten. När det gäller häktade kan placeringsbesluten i stor utsträckning fattas under den tid som klienten vistas i häkte. Införandet av rättsväsendets informationssystem (RI) kommer dessutom att medföra att den tid som åtgår för införskaffande av uppgifter om den dömde kan förkortas. Man kan också överväga att utforma personundersökningen på sådant sätt att den direkt kan användas som information om klientens bakgrundsdata.

Utan att ta ställning till detaljutformningen vill beredningen lämna följande förslag till förfarande vid de intagnas placering på anstalt. Förslaget kan givetvis modifieras i riktning mot ett ökat samrådsförfarande vid beslutsfattandet. Vägledande för beredningen har dock varit att regionchefen så långt möjligt ensam skall ha ansvaret för de intagnas placering.

Alla frågor om anstaltsplacering handläggs av regionchefen. Han beslutar om placering inom egen region samt efter samråd med vederbörande regionchef om placering i annan region. Placering på riksanstalt skall ske efter samråd med styresmannen för denna anstalt. Beträffande placering på riksanstalt av säkerhetsskäl fattas placeringsbeslutet av kriminalvårdsstyrelsen efter förslag av regionchefen.

Regionchefen beslutar i fråga om förflyttning mellan lokalanstalter i sin egen region. Han beslutar också om förflyttning från riksanstalt till lokalanstalt inom sin region samt efter samråd med vederbörande regionchef om förflyttning från riksanstalt till lokalanstalt i annan region. Förflyttning mellan riksanstalter beslutar den regionchef inom vars region anstalten är belägen efter samråd med styresman för den mottagande anstalten.

Kriminalvårdsstyrelsen beslutar om förflyttning till riksanstalt med maximal säkerhet och om den tidpunkt då den intagnes vistelse på sådan anstalt skall upphöra samt
– efter hörande av vederbörande regionchef
– om hans fortsatta anstaltsplacering.

Eventuellt kan differentieringen mellan lokal- och riksanstalter underlättas genom att man anger förutsättningarna för verksamheten på anstalterna av den sistnämnda typen. Man kan därvid ange den tid som

måste disponeras för genomförande av olika behandlingsinsatser. Man kan också ange vilka intagna som av säkerhetsskäl bör vistas på riksanstalt. En alltför hård bindning kan emellertid medföra negativa konsekvenser för behandlingsresultaten. Det bör vara ett krav att huvuddelen av klientelet slussas ut via lokalanstalt, och att överflyttningen till sådan anstalt sker så snart som möjligt.

13.2.3 Regionledningens arbetsuppgifter

Administration

Som framgått har i de nuvarande kriminalvårdsräjongerna de administrativa arbetsuppgifterna tagit allt större omfattning, vilket försvårat kriminalvårdsdirektörernas möjlighet att leda behandlingsarbetet. I ett nytt regionalt system bör detta om möjligt undvikas. Beredningen anser dock att ett sådant system vore orealistiskt, i vilket den befattningshavare som i sista hand är ansvarig för verksamheten inte har inflytande över ekonomi och personalledning. Man måste därför räkna med att regionchefen inom sin region skall efter samråd med lokala enhetschefer ansvara för budgetplanering och ekonomisk förvaltning. Inte heller kan han befrias från andra administrativa arbetsuppgifter som normalt ingår i en regional myndighets kompetensområde. Han bör t. ex. i samma utsträckning som de nuvarande räjongcheferna medverka i personalrekrytering och personalutbildning. Mot bakgrund av de föreslagna regionernas begränsade storlek samt det faktum att riksanstalternas administration är organiserad på annat sätt bör emellertid enligt beredningens uppfattning de nämnda administrativa uppgifterna väl kunna förenas med regionchefens vårduppgifter. Det sagda innebär dock att regionledningen i de största regionerna i viss utsträckning måste tillföras personal för administrativa uppgifter.

Behandlingsplanering

Som ovan framhållits bör regionchefen som sin viktigaste uppgift ha att planera klienternas behandling. Starka skäl talar för att denna planering utgår från klientens förhållanden i frihet. Därigenom ges en kontinuitet i behandlingen som främst kommer klienterna tillgodo men även förhindrar dubbelarbete och ger personalens insatser större tyngd.

Systemet bör därför planeras på sådant sätt att den ansvarige behandlingsledaren får en så god överblick över frivårdsverksamheten, att han kan ta aktiv del i klientarbetet inom de frivårdsdistrikt som ingår i hans region. Helst bör detta ske vid behandlingskollegier som bedrivs under liknande former som anstaltskollegierna. Utöver frivårdspersonalen bör också representanter för socialvård, nykterhetsvård, arbetsförmedling m. fl. delta. Regionchefen bör vidare i största möjliga utsträckning närvara vid övervakningsnämndernas sammanträden och kontinuerligt följa nämndernas arbete.

På lokalanstalterna bör regionchefen överta de funktioner som för närvarande åvilar kriminalvårdsdirektörerna. Han skall vara behandlingskollegiets ordförande och besluta i frågor som rör frigång, arbetsplacering och permission. I det sistnämnda fallet begränsas dock hans beslutanderätt av den ändring i behandlingskungörelsen som föranletts av uttalanden i prop. nr 67/1972 med förslag till vissa åtgärder mot narkotikamissbruket. Han skall kunna ge råd och anvisningar rörande den enskilda klientens behandling. Framför allt skall han leda och samordna den planering som föregår frigivningen av klienter inom hans region.

När en riksanstalt ligger inom regionen skall regionchefen också delta i riksanstaltens behandlingskollegier. Med undantag för differentieringsärenden bör hans uppgift vid dessa kollegier vara av informativ och rådgivande natur. I övrigt bör anstaltschefen ansvara för ledningen av riksanstalt direkt under kriminalvårdsstyrelsen.

Information

En angelägen uppgift för regionchefen är den interna informationen, dels mellan distrikt och anstalter inom hans område, dels gent-

emot andra regioner och kriminalvårdsstyrelsen. Goda kommunikationer i båda riktningarna måste finnas om uppföljningen av klienterna skall fungera väl. Genom regionens begränsade storlek bör chefen kunna få god kännedom om klienternas problem och fältarbetets vardag.

Den externa informationen gentemot allmänhet och myndigheter är en annan synnerlig viktig uppgift för regionchefen i samarbete med frivårdspersonalen. Arbetsfördelningen mellan skyddskonsulent och regionchef bör avpassas efter personalresurser och aktuella behov. Överläggningar i generella och principiella frågor med myndigheter på länsplanet (länsarbetsnämnd, landsting m. fl.) kan arrangeras av den regionala ledningen. Detsamma gäller samråd i fråga om omskolningskurser med skolmyndigheter, skyddade verkstäder etc. Skyddskonsulenten kan däremot lämpligen handha lokala kontakter i kommunerna och med övervakarföreningar etc.

13.3 *Förslag till regionalt system*

Vad beredningen anfört innebär att den nuvarande regionala indelningen av kriminalvården måste omprövas. Det bör därvid vara ett grundläggande krav att verksamheten, i enlighet med det ursprungliga syftet, kan bedrivas på ett sådant sätt att den personal som svarar för klienteldifferentiering och behandlingsplanering kan bygga på personlig kännedom om de enskilda fallen. Härför krävs att de nuvarande kriminalvårdsräjongerna delas upp på mindre regioner. Härigenom underlättas också en bättre samordning med övriga vårdområden.

Vid övervägande av frågor om regionindelning anser beredningen att två eller tre frivårdsdistrikt, en eller ett par lokalanstalter och ev. ett häkte kan utgöra ett lämpligt område. I många fall sammanfaller ett sådant område med ett eller ett par län. Beredningen har stannat för att låta länet eller två län vara den normala regionala enheten. Härvid har beredningen även tagit hänsyn till andra vårdområdens organisation.

En ändrad regional indelning bör bygga på beredningens förslag till ändrad disposition av kriminalvårdens anstaltssystem. Förslaget åsyftar en integration mellan anstaltsvård och frivård. I den här föreslagna organisationen kommer anstalterna i helt annan utsträckning att integreras i frivården. Den regionala enhetens chef känner de lokala förhållandena och kan utan svårighet bli direktinformerad från fältet.

En förutsättning för ett konsekvent genomförande av förslaget är att specialräjongerna slopas.

Med utgångspunkt från dessa överväganden föreslår beredningen att det nuvarande räjongsystemet avvecklas och att riket i stället indelas i fjorton kriminalvårdsregioner med följande geografiska omfattning.

Stockholms län
Göteborgs och Bohus – Hallands län
Malmöhus – Kristianstads län
Uppsala län
Gävleborgs län
Västernorrlands – Jämtlands län
Västerbottens – Norrbottens län
Kopparbergs – Västmanlands län
Södermanlands – Gotlands län
Östergötlands län
Jönköpings – Kronobergs län
Kalmar – Blekinge län
Älvsborgs – Skaraborgs län
Värmlands – Örebro län

14 Narkomanvården inom kriminalvården

14.1 *Narkomanins orsaker*

Åsikterna om narkomanin divergerar starkt. Enligt en del åsiktsriktningar bör den endast ses som ett symtom på social missanpassning förorsakad av brister i samhällssystemet. Missbruket är enligt denna uppfattning ett resultat av narkomanernas allmänna isolering och ett försök att med konstlade medel tillfredsställa behov som uppstått på grund av deras speciella livssituation.

Enligt en annan uppfattning är narkomanin ett allvarligt sjukdomstillstånd som under vissa villkor – bl. a. tillgång till giftet och förekomst av smittospridare – kan få en epidemisk spridning inom begränsade områden. Enligt denna teori drabbas främst de personer som tillhör riskgrupper. Mellan dessa båda ytterligheter finns en mängd olika förklaringar och teorier. Narkomanvårdskommittén stannar för ett ekologiskt betraktelsesätt vari kommittén söker innefatta dessa olika uppfattningar samt anför.

Metodologiskt har vi funnit det mest ändamålsenligt att arbeta med en ekologisk modell.

Vid ett ekologiskt betraktelsesätt utgår man från följande premisser: 1) att avvikelser i det mänskliga beteendet uppkommer på grund av bristande jämvikt mellan individen och omgivningen, 2) att jämviktsläget sammanhänger med egenskaperna hos ett mycket stort antal inre och yttre faktorer och 3) att beteendeavvikelserna därför är direkt beroende av en rad biologiska och sociala förhållanden. Man talar i enlighet därmed om "multivariat" etiologi. Detta betraktelsesätt har redan befunnits utomordentligt fruktbart inom såväl medicinen som samhällsvetenskaperna.

Kommittén redogör också för missbrukets karaktär och omfattning hos en rad sociala grupper t. ex. skolungdom, universitetsstuderande, värnpliktiga, sjukhuspatienter, socialvårdsklientel och asociala. Kommittén finner därvid att den sistnämnda gruppen tillhör de mest utsatta såväl i fråga om missbrukets omfattning som i fråga om dess intensitet.

14.2 *Kriminalvårdens narkotikasituation*

Av narkomanvårdskommitténs betänkande framgår följande.

Kriminalvårdens narkotikaproblem är av relativt sent datum. I mitten av 1960-talet kom allvarliga varningar från dåvarande professorn Gösta Rylander vid rättspsykiatriska kliniken på Långholmen och från forskningsläkaren Nils Bejerot, vilken tjänstgjorde som polisläkare i Stockholm. Båda ansåg emellertid att narkotikamissbruket hade börjat öka tidigare men inte beaktats tillräckligt.

Som framgår av kap. 3 har kriminalvårdsstyrelsen från och med 1966 genom upprepade inventeringar kontinuerligt följt missbrukets spridning såväl bland anstaltssom frivårdsklientelet. Siffrorna ger emellertid ingen fullständig bild av förhållandena eftersom de utgör ett genomsnitt för hela riket. En mera detaljerad analys visar att

antalet missbrukare och typen av missbruk varierar från anstalt till anstalt och från frivårdsdistrikt till frivårdsdistrikt beroende bl. a. på klientelets ålder, kriminalisering och kön.

För *anstalterna* rapporteras den största missbrukarfrekvensen på internerings-, ungdoms- och kvinnoanstalterna samt på vissa av östra räjongens anstalter. På Roxtunaanstalten uppskattades antalet elever som mer kontinuerligt använt narkotika till 80 %. På Mariefredsanstalten ansågs 1/3 av klientelet missbruka centralstimulerande medel medan de flesta hade använt haschisch vid något eller några tillfällen. Av de internerade bedömdes ca 33 % missbruka narkotika. Kvinnoanstalten Hinseberg uppskattade antalet narkomaner till drygt 60 % av klientelet.

Av räjongerna för manligt normalklientel rapporterade östra och inlandsräjongerna 24 resp. 19 % narkomaner medan motsvarande siffror för övriga räjonger var i södra 12, västra 11 och norra 12 %.

Den procentuellt största ökningen av narkomaner har inträffat bland *frivårdsklientelet*. Den högsta frekvensen av missbrukare har Stockholmsområdet som rapporterar 16 % missbrukare men även olika landsortsdistrikt har under senare år märkt en kraftig ökning av antalet narkomaner.

De uppgifter rörande frekvensen av narkotikamissbrukare inom kriminalvården som lämnas av narkomanvårdskommittén inhämtades 1968 och är därför inte aktuella. Som ovan framhållits inhämtar kriminalvårdsstyrelsen numera regelbundet uppgifter om det aktuella narkotikaläget.

Av den senaste rapporten som avser förhållandena den 1 april 1972 framgår att av 4 742 intagna på anstalterna 1 219 eller 26 % bedömdes vara narkomaner. Inom frivården rapporterades 2 763 narkotikamissbrukare av 23 196 övervakningsfall – 12 %. Jämfört med den 1 april 1971 innebar dessa siffror en ökning från 23 % inom anstaltsvården och 11 % inom frivården.

Vid 6 fångvårdsanstalter har narkotikasituationen förbättrats, vid 40 anstalter är den oförändrad och vid övriga 25 har den försämrats. Vid 49 fångvårdsanstalter konstateras att de intagnas beroende av den tunga narkotikan har ökat.

3 anstalter rapporterar att de har flera intagna som har brukat morfinbas, 30 anstalter har enstaka fall av sådant missbruk och vid 38 anstalter har de intagna ännu inte varit i kontakt med morfinbas.

Inom frivården har narkotikasituationen förbättrats inom 3 skyddskonsulentdistrikt. I 16 distrikt är läget oförändrat och i övriga 24 distrikt försämrat.

Hos 16 skyddskonsulentdistrikt har den tunga narkotikan ökat. Morfinbas har ännu inte konstaterats i 18 skyddskonsulentdistrikt, 22 distrikt har enstaka fall och 3 har flera fall av sådant missbruk.

En fråga i detta sammanhang är om narkotikamissbrukarna utgör en speciell klientelgrupp eller om det traditionella kriminalvårdsklientelet har visat sig speciellt benäget för narkotikamissbruk. Å ena sidan görs på vissa håll gällande att antalet narkomaner vilkas kriminalitet enbart sammanhänger med deras missbruk hittills har varit ganska litet. Man skulle därav kunna dra den slutsatsen att kriminalvårdens narkomaner i stor utsträckning består av personer som genom ett asocialt levnadssätt också kommit under inflytande av narkotika. Å andra sidan kan inte bortses från att narkotikamissbruk utlöser brottslighet som uteslutande har till grund önskemålet att tillgodose narkotikabehovet.

Någon undersökning om huruvida narkotikamissbruket bland de kriminella orsakats av andra faktorer än dem som diskuterats för missbrukargruppen i dess helhet finns inte. Kriminalvårdsberedningen anser sig inte heller ha möjlighet att ta ställning till frågan om narkomanins orsaker. Beredningen utgår från narkomanvårdskommitténs förslag rörande utformningen av vården. Beredningen vill också nämna om att föredragande statsrådet i proposition med förslag till vissa åtgärder mot narkotikamissbruket m. m. (prop. nr 67/1972) bl. a. har anfört att narkomanvårdskommitténs förslag tillsammans med regeringens 10-punktersprogram

1968 för bekämpande av narkotikamissbruket alltjämt utgör grundvalen för myndigheternas arbete.

14.3 *Vård*

14.3.1 Narkomanvårdskommitténs förslag

Narkomanvårdskommitténs förslag till vårdorganisationer bygger på kommitténs teori om missbrukets komplexa orsaker. Man föreslår att verksamheten skall organiseras i form av en vårdkedja innefattande såväl sociala, socialmedicinska som medicinska insatser. De olika länkarna i kedjan utgöres av uppsökande verksamhet – öppen vård – sluten vård – eftervård. De olika verksamhetsformerna skall bedrivas i intim samverkan med varandra och helst stå under ledning av ett gemensamt behandlingsteam bestående av läkare, psykolog, socialarbetare och sjuksköterska. Missbrukaren skall kunna komma in i vården på den plats i kedjan som i det individuella fallet är lämpligast och sedan lätt kunna slussas över till ett annat led i organisationen.

Behandlingen skall anpassas efter missbrukets art, t. ex. typ av missbruksmedel och intensitet. Ungdomar som mera tillfälligt kommit i kontakt med cannabispreparat kräver i regel inte lika omfattande insatser som personer, vilka under längre tid vanemässigt injicerat centralstimulerande medel.

I de svårare fallen finner kommittén det nödvändigt att inleda behandlingen med en avgiftningsperiod. Under denna måste patienten stå under fortlöpande läkarkontroll, eftersom det finns risk för livshotande komplikationer eller för allvarliga framtida men. Efter avgiftningen följer en lång tids behandling, som bör äga rum under friast möjliga former och med insats av psykoterapeutiska behandlingsmetoder främst gruppterapi. I övrigt bör patienten hindras från institutions- och symtomfixering genom ett allsidigt aktivitetsprogram som bl. a. omfattar arbetsträning, utbildning och fritidsverksamhet. En målsättning bör vara att patienten upplever behandlingen som meningsfull och därigenom uppmuntras att frivilligt återknyta kontakten med behandlarna i händelse av återfall.

Kommittén diskuterar också vilka resultat man bör vänta sig. Man framhåller därvid att narkotikamissbruk måste ses som en allvarlig social och medicinsk störning och att man därför inte bör vänta snabba eller säkra resultat. I stället bör man vara förberedd på en lång rad av recidiv och misslyckanden varvid även delresultat – t. ex. att en narkoman en tid avhåller sig från missbruket, eller att han kan partiellt anpassa sig till ett normalt samhällsliv – får ses som en framgång. Å andra sidan varnar kommittén för vårddefaitism eftersom det trots allt visat sig att även svårt skadade narkomaner har kunnat bli helt återställda.

Kommittén sammanfattar sitt målsättningsresonemang i nedanstående punkter.

1. Att få svårt intoxikerade partienter att överleva;
2. att avgifta patienten och hindra återfall;
3. att beträffande vissa patienter i första hand inrikta sig på att få dem att fungera socialt och först i andra hand inrikta sig på det egentliga missbruksproblemet;
4. att beträffande patienter, som varken kan förmås leva drogfritt eller socialt anpassat, åtminstone minska deras ledande, hindra missbrukets spridning och motverka kriminalitet och andra beteendestörningar;
5. att påverka personlighetsfaktorer och sociala faktorer bakom missbruket.

Drogfriheten skall uppfattas som ett slutligt behandlingsmål. Att terapin ofta får starta med en mera begränsad målsättning beror på att inte ens begränsade vårdmål skulle kunna realiseras om man tyngde ner patienten med vad denna betraktar som ouppnåeliga krav.

14.3.2 Behandlingsförsök

Behandling av narkomaner pågår på flera olika platser och under skiftande former. Narkomanvårdskommitténs förslag har i regel legat till grund för de lokala vårdsystem

som efter hand byggts upp. Fullständiga vårdkedjor av den typ som förordas av kommittén finns dock endast i storstäderna.

Uppsökande verksamhet har bl. a. prövats i Stockholm, Uppsala, Göteborg och Malmö. Man inriktar sig speciellt på att få kontakt med missbrukarna på ett så tidigt stadium att de inte har hunnit fixeras i missbruket. Beträffande de mera avancerade narkomanerna påpekas deras ofta eländiga sociala förhållanden och dåliga fysiska kondition. Arbetet med dessa inriktas i första hand på att söka förmå dem att frivilligt söka vård. Man understryker också vikten av att den uppsökande verksamheten har kurativa resurser. Narkomanvårdskommittén framhåller i detta sammahang:

> Om den uppsökande verksamheten inte har något att erbjuda missbrukaren i form av vård eller hjälp, kommer värdet av verksamheten att minskas drastiskt och personalen möter förmodligen svårigheter att vidmakthålla kontakten med klientelet.

Öppen vård har organiserats på ett femtontal platser i landet bl. a. i Stockholm, Göteborg, Uppsala och Helsingborg, där man har öppnat rådgivningsbyråer och poliklinik för narkotikamissbrukare. Dessutom behandlas narkomaner vid de omkr. 200 psykiatriska mottagningar som finns i landet. Vid klinikerna finns i regel läkare, sjuksköterskor, psykologer och socialarbetare. Tillströmningen av patienter är ofta större än arbetskapaciteten på byrån. Man har därför tvingats att upprätta väntelistor. I likhet med narkomanvårdskommittén framhåller man behovet av akutvårdplatser och jourtjänst dygnet runt. Personalen inom den öppna vården pekar på narkomanernas trängande behov av sociala stödåtgärder, främst hjälp med bostadsanskaffning men också med sysselsättning under de längre eller kortare perioder då de är arbetsföra.

Sluten vård kan dels anordnas genom intagning på psykiatriska sjukhus eller kliniker dels vid ett mindre antal specialavdelningar för narkomanvård. Platsantalet på sådana avdelningar är omkring 470 i hela landet.

De erfarenheter som redovisas från de allmänna vårdinrättningarna är sällan helt positiva. Man framhåller att narkotikamissbrukarna negativt skiljer sig från övriga patienter, att de är dåligt vårdmotiverade, utövar ett skadligt inflytande på medintagna samt att de ofta är illa omtyckta av personalen som uppfattar dem som kverulerande och trotsiga. Framför allt framhåller man att man med sjukhusets normala resurser inte kan tillgodose deras behov av aktivitet och personlig påverkan. Allmänt anses en adekvat behandling kräva betydligt ökade insatser av psykoterapeutisk typ. Bäst fungerar nu akutvården med avgiftning och fysisk rehabilitering.

På specialklinikerna är man i regel mera optimistisk vilket bl. a. kan bero på att man på dessa kliniker har tillgång till de resurser som efterlyses på de vanliga sjukhusen. Man understryker dock kommitténs uppfattning att vårdresultaten endast kan bedömas på mycket lång sikt. Till följd härav anser man det också betydelsefullt att de slutna avdelningarna kompletteras med öppnare vårdformer, eftersom man finner det orealistiskt att bedriva ett komplett vårdprogram på slutna avdelningar. Denna uppfattning överensstämmer med narkomanvårdskommitténs förslag att den långtsyftande behandlingen med inriktning på de behandlades attityder och beteendemönster skall skötas av eftervården inom vilken skall förekomma en stor variation av bostadstyper t. ex. behandlingshem, inackorderingshem och enskilda hem.

Eftervård i former som i stort sett överensstämmer med kommitténs förslag bedrivs bl. a. av Stockholms kommun och landsting, av Göteborg och Malmö. I regel rör det sig om små behandlingshem med 10–20 platser. På flera andra håll finns konkreta planer på utbyggnad och kraven på anslag för sådana hem ökar snabbt.

Även en rad enskilda organisationer medverkar i eftervården genom att bidra med vårdplatser, ordna med enskilda hem eller bedriva socialkurativt arbete.

14.3.3 Kriminalvården

Såväl inom frivård som anstaltsvård har det stora antalet narkotikamissbrukare medfört behov av nya arbetsformer och ökade personalinsatser.

I en del *frivårdsdistrikt* har narkomanerna förändrat förutsättningarna för arbetet på ett genomgripande sätt. Framför allt visar det sig att de enskilda övervakarna sällan klarar detta svåra klientel utan att ärendena måste skötas av den fast anställda personalen. Denna måste ägna en stor del av sin arbetstid åt att söka lösa missbrukarnas ständigt återkommande sociala problem och åt terapeutiska samtal. Ofta är klienterna i sådant tillstånd att de kräver omedelbar medicinsk behandling. Sådan kan vara svår att ordna eftersom vårdinrättningarna tvekar att ta emot kriminalvårdens klienter, vilka de ofta känner som svårskötta och behandlingsnegativa patienter. Särskilt tvekar man att ta emot kriminalvårdsklientelet för längre tids behandling. Detta har medfört ett behov av egna behandlingsresurser. I Stockholm och Göteborg har skyddsvärnsföreningarna inrättat läkarmottagningar och behandlingshem. Bl. a. av ekonomiska skäl måste dock verksamheten bedrivas i liten skala. En behandlingscentral har inrättats i Stockholm. Den är bl. a. avsedd för missbrukare med akuta besvär. På ett flertal distrikt har inrättats läkarmottagningar, där man några timmar i veckan kan ta emot missbrukarklientelet för rådgivande samtal och medicinsk vård. På många håll redovisar man ändå stor oro inför utvecklingen, dels eftersom en stor del av anstaltsklientelet nästan omedelbart efter frigivningen återfaller i narkotikamissbruk, dels därför att man upplever behandlingsresurserna som otillräckliga.

En principiell frågeställning rörande kriminalvårdens arbete med narkotikamissbrukare berörs av kommittén som bl. a. anför.

De kriminalvårdande myndigheterna och även dess frivårdsorgan är skyldiga att bedriva en aktivt brottsförebyggande verksamhet. Eftersom narkotikamissbruket ökar risken för återfall i brott anser sig skyddskonsulenter och övervakningsnämnder ibland tvungna att ingripa med kriminalpolitiska tvångsåtgärder även om de anser att sjukhusvård ur andra synpunkter vore bättre.

Enligt vad kommittén uppger har man på anstalterna i första hand inriktat sig på att lösa de ordnings- och säkerhetsproblem som har följt av det ökade antalet narkotikamissbrukare. Framför allt söker man hålla anstalterna narkotikafria genom att förhindra smuggling. Man har också försökt att differentiera narkomanerna på sådant sätt att det inte blir för stort antal på samma anstalt. Detta sker främst för att undvika att de missbrukare som utpekas som "tjallare" utsätts för misshandel av andra intagna. Akuta förgiftnings- och hepatitfall remitteras till sjukhus eller behandlas på centralanstalternas sjukavdelningar. Den rehabiliterande behandlingen inriktas i regel på avvänjningsterapi i form av medicin i fallande doser, ordination av vitaminpreparat och lugnande medel, hårt arbete, frisk luft, sysselsättning och i undantagsfall samtalsterapi.

14.4 *Narkomanvårdskommitténs överväganden och förslag i fråga om kriminalvårdsklientelet*

Kommittén beräknar antalet drogmissbrukare inom kriminalvården till cirka 3 200, varav 1 200 inom anstaltsvård och 2 000 inom frivård. Man framhåller emellertid att siffran inte utvisar antalet narkomaner. "Åtskilliga uppvisar ett mer tillfälligt eller annars mindre gravt missbruk."

Kommittén understryker vidare att kriminalvårdens klienter ofrånkomligen bör ha samma rätt som övriga medborgare att få hjälp av den vanliga sjuk- och socialvården. Å andra sidan har kriminalvården ett klart uttalat vårdansvar som motiverar förekomsten av speciella vårdresurser.

Kommitténs förslag till resursförstärkningar kan sammanfattas enligt nedanstående.

1. Vid kriminalvårdsstyrelsen inrättas en särskild byrå med uppgift att leda och utveckla den medicinska vården inom kriminal-

vårdsväsendet och verka för en samordning med den allmänna hälso- och sjukvården. Verksamheten leds av en psykiater (överinspektör för den psykiatriska vården). Till byrån knyts vidare ytterligare en psykiater, en kurator, kriminalvårdsstyrelsens chefspsykolog samt nuvarande medicinska sakkunniga.

2. Inom anstaltssektorn avdelas ca 400 platser på åtta särskilda anstalter eller anstaltsavdelningar, fördelade på olika orter. Varje sådan avdelning utrustas med ett mindre antal vårdplatser för omhändertagande av drogmissbrukare som befinner sig i akuta orostillstånd eller psykisk insufficiens. För övrigt bör verksamheten vid avdelningen i största möjliga utsträckning inriktas på terapeutisk behandling, vilket bl. a. kräver stor personaltäthet. Alla personalkategorier bör ta aktiv del i arbetet. För att motverka den brist på stimuli som en sluten anstaltsmiljö vanligen innebär och som leder till att klienterna fixeras vid narkotikamissbruket och till att de känner behov av sömngivande och lugnande medel, krävs mer kontakt och påverkan mellan personal och intagna som ett mångsidigt aktivitets- och fritidsprogram. Speciell vikt läggs vid den sociala rehabiliteringen. Med hänsyn härtill bör assistentpersonalen beräknas så att varje assistent endast ansvarar för 20–40 intagna. Den psykiatriska vården leds av en psykiater som till sin hjälp har en klinisk psykolog samt socialarbetare. Detta behandlingsteam bör dock inte enbart vara knutet till anstalten utan bör också följa klientens fortsatta behandling under öppen- och frivårdsskedet.

3. Integration mellan slutna och öppnare vårdformer markeras genom att ansvaret för frigivningsarbetet föreslås åvila frivårdens funktionärer, vilka bör ta upp kontakten med den intagne på anstalten så tidigt som möjligt.

4. Kommittén framhåller att insatserna mot narkotikamissbruket är ännu viktigare inom frivården än inom anstaltsvården. Frivårdspersonalen kommer i kontakt med missbrukarna under ett mer hotat skede ur missbrukssynpunkt än anstaltspersonalen. Utöver det stöd som kan erhållas av de särskilda behandlingsteamen föreslås därför också förstärkningar i frivårdsorganisationen, bl. a. i form av assistentpersonal som kan överta övervakningsarbetet, vilket anses vara allt för svårt för lekmän. Man bör också tillföra frivårdsdistrikten behandlingsexpertis i form av psykiater- och psykologkonsulter.

5. Liksom för narkomanvården i dess helhet anser kommittén att den öppna vården delvis bör äga rum på behandlings- och inackorderingshem. Kommittén påyrkar därför en fortsatt utbyggnad av frivårdens resurser i detta avseende samtidigt som man framhåller att kriminalvårdsklientelet inte bör utestängas från de vårdplatser som tillskapas av andra huvudmän.

14.4.1 Kriminalvårdsstyrelsens yttrande

I sitt yttrande över kommitténs förslag framhåller kriminalvårdsstyrelsen att marginalen mellan tillgång och efterfrågan på anstaltsplatser är så snäv att ett fullständigt genomförande av kommitténs förslag för närvarande är omöjligt. Man begränsar sig därför till att föreslå 260 platser på 20 specialavdelningar fördelade på sju räjonger.

Specialavdelningarna är samtliga slutna, vilket främst motiveras av nödvändigheten att så långt som möjligt reducera insmugglingen av berusningspreparat och att förebygga rymningsrisk. Vårdmotiverade missbrukare, som av säkerhetsskäl inte behöver vistas på sluten enhet, bör enligt styrelsens mening få möjlighet att undergå specialbehandling på de vårdinstitutioner som efter hand växer upp företrädesvis i landstingens regi. Detta är inte i överensstämmelse med gällande lagstiftning men kan möjliggöras genom lagförslag som framlagts av KAIK.

Vad beträffar de föreslagna enheterna bör i överensstämmelse med kommitteförslaget i princip till varje avdelning knytas ett behandlingsteam. Detta bör enligt styrelsens mening omfatta en psykiater, en psykolog, en assistent och en översköterska jämte ett kvalificerat biträde. Behandlingsteamens verksamhet skall inte vara begränsad enbart till specialavdelningarna. Vårdkontinuiteten

kräver att samma terapeuter så långt möjligt följer patienten genom de olika vårdfaserna som efter intensivbehandling av varierande längd på specialavdelning kan innefatta placering på normalavdelningar för att därefter fortsätta inom frivårdens ram. Behandlingsarbetets utformning vid specialenheterna med tonvikt på individual- och gruppterapi samt på aktiverande åtgärder av skilda slag fordrar medverkan från all personal. Det är därför ofrånkomligt att tillsynspersonalen vid dessa avdelningar dimensioneras på ett sådant sätt att den kan spela en aktiv roll i det egentliga vårdarbetet. Att exakt ange det ytterligare antal vårdartjänster som behövs för ändamålet låter sig f. n. inte göras. Styrelsen räknar dock tills vidare med sammanlagt 30 nya tjänster, fördelade på de olika avdelningarna. Styrelsen biträder kommitténs förslag om inrättande av 50 tjänster som anstaltsassistenter. Samtidigt understryks att denna förstärkning under de närmaste åren måste åtföljas av ytterligare resurser, så att styrelsens tidigare angivna målsättning – 100 nya assistenter – kan förverkligas under den löpande 5-åriga budgetperioden. De föreslagna personalökningarna kräver, förutom medel på omkostnadssidan, lokalutrymmen som i stor utsträckning måste skaffas genom ombyggnad av befintliga lokaler eller genom att särskilda byggnader förs upp vid en del anstalter. Vidare föreligger stort behov av att en kraftig utbyggnad av lokaler för olika fysiska aktiviteter och konditionsträning successivt kommer till stånd.

För en narkoman är som regel den första anstaltstiden svårast och då vistas vederbörande som regel i häkte där möjligheterna att ge adekvat vård och behandling är mycket små, för att inte säga obefintliga. Det är därför enligt styrelsens mening en brist att narkomanvårdskommittén inte särskilt beaktat de häktade missbrukarnas situation och föreslagit resursförstärkningar även till de allmänna häktena. Enligt styrelsens mening är det ofrånkomligt att de stora häktesanstalterna – kronohäktet på Långholmen, allmänna häktet i Stockholm och Göteborgshäktet – vardera förses med fullständiga behandlingsteam av samma slag som i det föregående föreslagits till en rad fångvårdsanstalter. När det gäller de allmänna häktena i övrigt vill styrelsen föreslå att samtliga får tillgång till psykiaterkonsulter. Samtliga bör också förses med – förutom arbetsledare – socialkurativa resurser i form av assistenter som organisatoriskt och administrativt knyts till frivården. Dessa assistenttjänster måste enligt styrelsens bestämda uppfattning komma utöver vad kommittén angett som ett minimibehov för anstalterna och frivården. Vid häkten med minst 30 platser bör finnas heltidsanställda sköterskor.

Beträffande frivårdens behov av ytterligare assistenter sammanfaller kommitteförslaget tämligen väl med styrelsens beräkningar. Då emellertid missbrukarantalet bland övervakningsfallen numera beräknas vara väsentligt högre än den av kommittén angivna siffran bör detta motivera ytterligare ca 30 tjänster.

Beträffande kommitteförslaget om att viss terapeutisk personal bör tillföras frivården framhåller styrelsen att en fastare organisation av till frivården knutna psykiater och psykologer är ett angeläget önskemål liksom större ekonomiska resurser för konsultverksamhet.

För drogmissbrukare som står under frivårdens övervakning finns ofta ett behov att för en tid placera dem i drogfri miljö. Detta har hittills i viss utsträckning skett genom placering i enskilda hem, på pensionat och liknande. De ekonomiska förutsättningarna för att utöka en sådan inackorderingsverksamhet bör enligt styrelsens mening förbättras. Vid sidan härav måste det emellertid också finnas alternativa placeringsmöjligheter för dem som vill komma bort från en missbruksfrämjande omgivning. Vidare bedöms det vara angeläget att de behandlings- eller konvalescenthem som finns eller kommer att finnas i samhället även står öppna för kriminalvårdens klientel. Då det än så länge föreligger dels brist på sådana hem dels svårigheter att få kriminalvårdens klienter accepterade i den allmänna vården, förordar styrelsen i likhet med kommittén att ett par hem med plats för tio till femton drogmissbrukare tills vidare får inrättas och drivas i kriminalvårdens egen regi. För ändamålet anses de nuvarande anstalterna Grötingen och Redväg, som snart kommer att utgå ur anstaltsorganisationen, kunna komma i fråga. Konvalescenthemmen, vilka avses stå öppna för behandlingsmotiverade frivårdsklienter som själva vill ha hjälp, bör få relativt stor personaltäthet.

Ett förverkligande av kommitténs förslag i alla dess delar torde medföra betydande kostnader för samhället. Detta måste dock vägas mot vikten av att nu äntligen en helhjärtad satsning kommer till stånd för att i möjlig mån hejda den skrämmande utvecklingen av narkotikamissbruket och för att hjälpa missbrukarna. Åtgärder fordras över

hela fältet. Styrelsen framhåller att kriminalvården har att ta hand om ungefär 3 400 drogmissbrukare. Många av dem tillhör de allra mest vårdbehövande och kan i dag inte ges någon adekvat hjälp. Det är därför hög tid att förhållandena ändras och att kriminalvårdsklientelet inte förblir en eftersatt grupp. Styrelsen vill med skärpa hävda betydelsen av att kommitténs förslag och de ytterligare yrkanden som styrelsen framför i föreliggande remissvar vinner bifall som ett första steg i utbyggnaden av vården för drogmissbrukare.

14.5 *Kungl. Maj:ts proposition nr 67:1972*

I propositionen lämnas bl. a. en redogörelse för den aktuella narkotikasituationen. Det framhålles därvid att de åtgärder som hittills har vidtagits inom olika områden t. ex. polisen, tullen, sjukvården och skolan tycks ha medfört att antalet nytillkomna missbrukare inte ökat på något dramatiskt sätt sedan 1968. Det konstateras också att missbruket har kunnat begränsas till huvudsakligen Stockholms-, Göteborg- och Malmöregionerna. Å andra sidan påpekas att läget alltjämt är oroande bl. a. därför att antalet grava missbrukare synes öka. Samtidigt tycks missbruket beröra allt yngre åldersklasser. I storstockholmsområdet uppskattas antalet missbrukare i åldersgrupperna över 20 år till omkring 6 000.

I enlighet med vad som föreslås i propositionen har maximistraffet för grovt narkotikabrott höjts från sex till tio år. För personer som begått grova brott och som kan befaras avvika för att därefter fortsätta sin brottsliga verksamhet skall möjligheterna till permission och förflyttning till öppen anstalt bedömas enligt en mera restriktiv praxis. Detta skall också bli fallet i fråga om villkorlig frigivning efter halva strafftiden för personer som dömts för grov yrkesmässig kriminalitet.

När det gäller vården av kriminalvårdens narkotikamissbrukare hänvisar propositionen till kriminalvårdsberedningens pågående arbete.

14.6 *Beredningens överväganden och förslag*

Beredningen har tidigare uttalat att den allmänna sjukvården skall svara för att de åtgärder vidtas och den vård ges som klienten har rätt att fordra på samma villkor och i samma utsträckning som andra stöd- och vårdsökande. Endast när sådana förhållanden föreligger som sammanhänger med kriminalvårdens andra uppgift, nämligen att skydda samhället mot brott, måste kriminalvården ta hela ansvaret även för åtgärder av nu angivet slag. Det nu sagda innebär att enligt beredningens mening kriminalvårdsklientelets behov av fysisk och psykisk hälsovård skall tillgodoses inom kriminalvården endast i de fall då omhändertagandet av klienterna förhindrar eller försvårar att vården bereds inom den ordinarie sjukvården. Detta kräver, som beredningen tidigare uttalat (kap. 11) en ändrad praxis vid vissa sjukvårdsinstitutioner.

Narkomanvårdskommittén understryker, att en framgångsrik behandling av narkotikamissbrukare dels förutsätter en frivillig medverkan från den behandlades sida, dels också en långvarig behandlingsperiod, under vilken man successivt ökar ambitionerna från att inledningsvis endast gälla begränsade och mycket näraliggande hjälpinsatser till att i slutfasen inriktas på att helt befria patienten från missbruket.

Föredragande statsrådet anför i propositionen 67/1972 bl. a.:

> Jag tror för min del inte att man kan lösa missbruksproblemen i samhället genom en radikal omläggning av principerna för vården. Användningen av tvång i stor skala är knappast någon effektiv metod att lösa vårdproblem med psyko-social bakgrund. Grundlinjen i vården måste vara frivillighet.

Från dessa utgångspunkter har kriminalvården – med sin primära karaktär av tvångsingripande – begränsade möjligheter att bereda missbrukarna en adekvat vård. Med hänsyn härtill avvisar beredningen tanken på att bygga upp en särskild organisation för narkomanvården inom kriminalvården. I stället bör samhällets allmänna vårdresurser di-

mensioneras på sådant sätt att även kriminalvårdsklientelets självklara rätt till en riktig behandling kan tillgodoses. Kriminalvården bör ha möjlighet att ge narkomanerna den hjälp och det stöd som ligger inom ramen för dess normala verksamhet. I storstadsområdena kan denna hjälpverksamhet motivera speciella personalresurser.

I fråga om frivårdsklientelet bör det vara kriminalvårdens uppgift att fastställa vilka som missbrukar narkotika samt graden av deras missbruk. När det konstateras att en klient missbrukar narkotika bör övervakningen om möjligt övertas av en tjänstemannaövervakare. Klienten bör också remitteras till psykiater.

I de lättare fallen bör man med hjälp av rådgivning och sociala stödåtgärder söka förmå missbrukarna att själva upphöra med missbruket. De etablerade missbrukarna bör hjälpas till sjukhusvård eller annan kvalificerad behandling. Även i dessa fall bör man i princip bygga på frivillighet men med hänsyn till de speciella risker för återfall i kriminalitet som åtföljer missbruket kan man också acceptera tvångsmedel. En möjlighet synes därvid vara att övervakningsnämnden ansöker om tvångsmässig intagning för psykiatrisk vård. Utskrivning, efter behandling som föranletts av sådan ansökan, bör prövas av utskrivningsnämnd.

På anstalterna måste man ha resurser att snabbt upptäcka och föranstalta om vård för nyintagna narkomaner som är förgiftade eller visar symtom på allvarliga abstinensbesvär. Detsamma gäller givetvis när besvär av detta slag uppträder efter en permission eller ett avvikande. Eftersom förgiftnings- och abstinenssymtom är vanligast på häkten krävs en förstärkning av sjukvården vid dessa institutioner. En sådan förstärkning föreslår beredningen i samband med bedömningen av frivårdens sjukvårdsresurser. I de fall då den nyintagne blir allvarligt sjuk bör han ovillkorligen överföras till sjukhusvård.

Narkotikamissbrukare som ådömts frihetsstraff bör omhändertas på ett sätt som hjälper dem att hålla sig i sådan fysisk och psykisk kondition att behandlingsinsatser i samband med frigivningen underlättas. Den intagne bör också få möjlighet till sådana aktiviteter som förhindrar anstaltspassivitet och fixering vid narkotikamissbruket. Den medicinska expertis som yttrat sig till narkomanvårdskommittén har ganska enstämmigt föreslagit att gruppterapi bör ingå i verksamheten.

I den mån missbrukarna bedöms vara i behov av specialistvård och lämpligen kan placeras på psykiatriskt sjukhus eller narkomanvårdsklinik bör de överföras till sådan vård. Narkomanvård på sjukhus eller klinik bör jämställas med annan sjukhusvård och inräknas i verkställighetstiden. Bestämmelsen i 27 § femte stycket lagen om behandling i fångvårdsanstalt, varigenom den tid som tillgodoräknas begränsas till en sjättedel av verkställighetstiden, bör slopas. Eftersom den allmänna narkomanvården knappast kan beräknas helt överta kriminalvårdens kontrollfunktion måste dock ett beslut om överförande till sådan vård också baseras på en bedömning av de risker för rymningar och fortsatt kriminalitet som kan bli följden av detsamma.

En konsekvens härav torde bli att den grupp intagna beträffande vilken – enligt vad som uttalas i prop. nr 67:1972 – särskild restriktivitet skall iakttas när det gäller permissioner och placering på öppen anstalt ej kan ifrågakomma för vård som nu har sagts. Samhällsskyddet måste i dessa fall ges företräde framför vårdsynpunkterna.

Som framgått är narkotikamissbruket huvudsakligen ett storstadsproblem. Detta har medfört att narkomanvårdens resurser i dessa områden är otillräckliga. I dessa områden hör kriminalvårdens flesta och svårast belastade narkomaner hemma. Även om beredningen i princip avvisar tanken på en speciell narkomanvårdsorganisation för kriminalvården synes det därför ur praktisk och humanitär synpunkt nödvändigt att förse Stockholm-, Göteborgs- och Malmöregionerna med speciella resurser för omhändertagande av narkotikamissbrukare. För beredningen ter det sig naturligt att man utnyttjar den tid som de intagna ändå är omhändertag-

na inom kriminalvården för att bereda de vårdbehövande den rehabilitering de behöver. Detta bör främst ske genom att var och en av dessa regioner tilldelas ett behandlingsteam med den personalsammansättning som har rekommenderats av kriminalvårdsstyrelsen. Beredningen tillstyrker därför kriminalvårdsstyrelsens förslag härom.

Teamen, som i Stockholm och Göteborg bör stationeras på häktena och i Malmö t. v. på fångvårdsanstaltens häktesavdelning, bör ansvara för kriminalvårdens narkomanvård inom sitt område. När detta gäller frivårdsklientelet bör teamen i Stockholm samarbeta med behandlingscentralen och med Skyddsvärnets poliklinik och behandlingshemmet Dåderö och i Göteborg med Skyddsvärnets psykiatriska klinik. Teamen skall också fortlöpande kontrollera de narkotikamissbrukare som är intagna på anstalt och lämna anvisningar rörande deras behandling. I de fall då narkomaner sammanförs till särskilda anstalter eller anstaltsavdelningar bör teamen leda behandlingsarbetet vid dessa.

I närheten av storstäderna inrättas försöksvis behandlingshem för narkomaner bland anstaltsklientelet, vilka själva önskar behandling mot missbruket och som bedöms mottagliga för sådan behandling. Hemmen bör vara öppna och ha resurser för ett starkt individualiserat omhändertagande av de intagna. Den psykoterapeutiska vården bör skötas av behandlingsteamet.

Beträffande narkomanvårdskommitténs förslag att avdela slutna avdelningar för långtidsvård av narkotikamissbrukare vill beredningen ytterligare anföra följande.

I de fall då den intagnes narkotikamissbruk kombineras med grov kriminalitet är det med hänsyn till samhällsskydd och allmän laglydnad nödvändigt att under en relativt lång tid hindra klienten från möjligheten att återuppta sin brottsliga verksamhet. I dessa fall bör man i huvudsak inrikta sig på åtgärder som främjar den intagnes hälsotillstånd och motverkar passivisering. Långtidsbehandlingen av narkomanerna skiljer sig härvidlag inte på något avgörande sätt från den behandling som man under långvariga omhändertaganden kan ge annat anstaltsklientel med psykiska problem t. ex. alkoholister och neurotiker. Man kan dessutom anta att samma person ofta kombinerar narkotikamissbruk med andra psykiska och sociala störningar. Med hänsyn härtill kan ifrågasättas om inte narkomaner med långa strafftider – i den mån de är i behov av kvalificerad behandling – bör omhändertas på de befintliga psykiatriska avdelningarna.

Å andra sidan bör framhållas att starka kontrollåtgärder framtvingas av narkomanernas återkommande försök att smuggla in narkotika. När narkomanerna blandas med andra intagna tvingas man i regel ålägga även de senare restriktioner, som annars inte hade varit nödvändiga. Vidare måste framhållas risken för en spridning av missbruket om etablerade narkomaner under längre tid vistas tillsammans med andra intagna. Vad nu sagts talar för inrättande av särskilda vårdanstalter för kriminalvårdens narkotikamissbrukare.

Vid övervägande av skälen för och emot sådana särskilda enheter har beredningen stannat för att föreslå en försöksverksamhet med särskild narkomanvård av vissa drogmissbrukare inom anstaltsklientelet. Med hänsyn till att våra kunskaper om kriminalvårdens narkomaner bygger på ganska osäkra fakta bör denna tills vidare dock endast bedrivas i begränsad skala.

För drogmissbrukare med långa strafftider bör inrättas en eller flera riksanstaltsavdelningar. Förläggningen bör ske på sådant sätt att den kan stå under tillsyn av läkarpersonal från psykiatrisk avdelning. Resurser behövs för psykoterapeutisk behandling och för ledning av motions- och fritidsverksamhet. Enligt vad beredningen inhämtat kommer kriminalvårdsstyrelsen att i sin anslagsframställning för budgetåret 1973/74 att framlägga förslag härom.

Utanför storstäderna synes narkomanvården kunna klaras genom ett utökat samarbete med den lokala social- och sjukvården. För att underlätta ett sådant samarbete bör man söka anställa konsulterande psykiater i alla frivårdsdistrikt som bland sitt klientel

har ett betydande inslag av narkomaner (se vidare kap. 18). Om möjligt bör konsulten också ansvara för narkomanvården på de häkten och lokala anstalter som tillhör hans distrikt. I Örebro har närheten till två större anstalter med särskilt narkotikabelastat klientel – Kumla och Hinseberg – skapat speciella problem. Narkomaner från andra orter stannar nämligen efter frigivningen ofta i anstaltens närhet. Örebroregionen föreslås med hänsyn härtill få en psykiatertjänst med placering i Örebro. Utöver frivårdsklientelet bör denne läkare också sköta den psykiatriska vården på Hinseberg.

Narkomanvårdskommittén har föreslagit att eftervården av narkotikamissbrukare skall skötas av fast anställd frivårdspersonal. Denna personal bör enligt kommittén också överta frigivningsförberedelserna under anstaltsskedet. Beredningen föreslår i det följande en sådan ordning för allt anstaltsklientel. Om de föreslagna förstärkningarna av frivårdspersonalen kommer till stånd skapas också förutsättningar för att övervakningen av narkotikamissbrukarna i större utsträckning än nu skall kunna skötas av tjänstemannaövervakare. Genom att tillföra de flesta frivårdsdistrikt psykiaterkonsulter kan eftervården också kombineras med fortlöpande medicinsk kontroll och rådgivningsverksamhet.

15 Allmänna synpunkter på frågan om resursförstärkningar inom frivården

Införandet av brottsbalken medförde ökade möjligheter för domstolarna att döma lagöverträdare till icke frihetsberövande påföljder. Domstolarna har också som framgått av vad som redan har anförts i mycket stor utsträckning utnyttjat dessa möjligheter. Härigenom har kraven på frivårdsorganisationen ökat. Inför den nya lagstiftningen förstärktes denna väsentligt och fortlöpande förstärkningar har skett mot bakgrund av domstolarnas ändrade påföljds-praxis.

Trots detta har på många håll uttalats att resurserna är otillräckliga. Man har menat att detta medverkar till att alltför många klienter misslyckas.

Beredningen anser för sin del att vad som har framkommit angående frivårdens situation i dag motiverar åtgärder för att skapa förutsättningar för en effektivare frivårdsorganisation. Innan man går in på frågan om behovet av direkta resursförstärkningar inom frivården bör emellertid undersökas om inte även andra åtgärder kan vidtas för att effektivisera frivårdsarbetet. Mycket talar för att en resursförstärkning måste kombineras med vissa förändringar av arbetsuppgifterna. Beredningen kommer i det följande att lägga fram förslag till sådana förändringar. Beredningen har vid sina överväganden funnit, att dessa kan åstadkommas inom gällande påföljdssystem. De förslag som beredningen framlägger ifråga om frivårdens arbetsuppgifter och organisation har följande inriktning:

Tidigare insatser bl. a. genom omorganisation av personundersökningsförfarandet.

Bättre underbyggt övervakarval.

Bättre analys av behoven i de enskilda fallen – behandlingsplanering.

Klarare bestämning av övervakningens innehåll.

Koncentration av resurserna – ingen "onödig" övervakning.

Satsning på kompletterande social service där klienterna är speciellt underförsörjda, t. ex. bostäder, fritid.

Större kontinuitet i handläggningen av ärenden bl. a. genom att frivården får medansvar för behandlingsarbetet på häkten och lokalanstalter.

Breddad information till och samverkan med andra myndigheter och olika grupper i samhället.

Utökat samrådsförfarande med klienterna.

I den kriminalpolitiska debatten har vidare problemet ibland framställts som om det enbart gällde fördelningen av resurser mellan anstaltsvård och frivård. Därvid har man tagit skillnaden mellan anslagen till anstaltsvård och frivård som intäkt för påståenden att frivården försummas. Ett sådant resonemang bygger ofta på uppfattningen att man skulle kunna skära ner anstaltsvårdens standard och därigenom spara pengar för frivård.

Som beredningen fortsättningsvis kommer att utveckla närmare är detta inte ett realistiskt betraktelsesätt. Även anstalterna lider av brist på resurser. Endast om man som t. ex. har föreslagits av trafiknykterhetskom-

mittén, minskar anstaltsklientelets numerär till förmån för ett utökat användande av frivård kan man uppnå mera betydelsefulla förändringar i kostnadsfördelningen. En strävan i denna riktning har under lång tid varit utmärkande för svensk kriminalpolitik. Denna fråga ligger dock utanför beredningens arbetsområde.

16 Personundersökningsverksamheten

16.1 *Personundersökningen – innehåll och metodik*

16.1.1 Beredningens överväganden

Inom alla vårdområden gäller att tidiga förebyggande åtgärder är att föredra. För kriminalvårdens del innebär detta att sådana åtgärder borde sättas in redan på personundersökningsstadiet. Mycket på grund av personalbrist i frivården har den i skyddskonsulenternas instruktion inskrivna skyldigheten att utföra personundersökningar endast undantagsvis kunnat fullgöras. Trots uttalanden i förarbetena till lagen om personundersökning i brottmål har man vidare i de flesta distrikt tvingats att överlåta handledningen av personundersökare på domstolspersonalen. Samråd mellan personundersökaren och skyddskonsulenten har också uteblivit eller blivit knapphändigt.

Genom att frivården kan börja arbeta med ärendet först sedan klienten har avgivit nöjdförklaring eller domen har vunnit laga kraft har det ofta gått avsevärd tid sedan brottet begicks och sedan personundersökningen utfördes. Under denna tid, som är särskilt påfrestande för lagbrytaren, har denne i allmänhet inte fått några erbjudanden om socialt och personligt stöd. Den motivation han under den tiden kan känna för att få en ändring i sina förhållanden, har ofta bleknat när övervakningen väl börjar. Övervakningens karaktär av tvång och kontroll försvårar då också kontakten i många fall. Det åligger visserligen personundersökaren enligt tillämpningskungörelsen att underrätta skyddskonsulenten om den undersökte behöver hjälp och skyddskonsulenten att bistå med olika åtgärder men de kurativa insatser som görs med stöd av dessa anvisningar är obetydliga. I stället hinner lagbrytaren i många fall försämra sin situation, ev. genom nya brott. Det är mot bakgrund av vad nu sagts av intresse att konstatera att man vid frivårdsexpeditionen i Jönköping har vunnit goda erfarenheter av ett försök med planmässigt genomförd kurativ service till personer som är föremål för personundersökning.

Vidare leder ofta det förhållandet att personundersökningen utförs av någon annan än den som föreslår övervakare till att förslaget inte blir tillräckligt underbyggt. Det kanske viktigaste momentet i personundersökningsarbetet – att finna en för den misstänkte lämplig övervakare – får många gånger en nödlösning, inte minst när det gäller människor som skall friges från häkten. Personundersökningstiden utnyttjas på så sätt inte heller för kontakt med den föreslagne övervakaren, som kunde vara med och planera positiva åtgärder. I de fall då domstolen inte förordnat övervakare hänskjuts frågan till övervakningsnämnden. Därvid blir tiden mellan personundersökning och övervakningens början ännu längre. De viktiga inledningsfaserna i övervakningsarbetet anknyts inte på ett naturligt sätt till personundersökning och dom. Möjligheterna att intressera den dömde

för att fullfölja den planläggning som skett i samband med personundersökningen har försvårats. Om klient och övervakare redan på personundersökningsstadiet har vant sig vid att samråda med frivårdstjänstemannen blir det naturligt att fortsätta med detta.

Personundersökningarna utformas huvudsakligen med sikte på påföljdsförslaget. De uppgifter som samlas in under personundersökningen syftar i första hand till att utgöra underlag för påföljdsbestämningen. En beskrivning av den personundersöktes önskemål, behov och resurser, vilken framför allt skulle vara värdefull för planeringen av det gemensamma arbetet under en period av kriminalvård, saknas därför ofta.

Personundersökarna har ofta en bristande utredningsrutin och handledningen är ojämn. Det leder till att andra tillgängliga utredningar förbises och att undersökningarna många gånger får en onödig omfattning. Med hänsyn till den tilltalades integritet och den ytterst känsliga värderingen av uppgifterna är det angeläget att utredningen begränsas till det absolut nödvändiga. Denna avgränsning är emellertid svår att göra för orutinerade undersökare och risken är att de av ambition och osäkerhet frestas att hellre ta med för mycket än för litet. Det är väsentligt att materialet är av god kvalitet eftersom det följer vederbörande för lång tid framåt.

De anförda kritiska synpunkterna på personundersökningsverksamhetens nuvarande utformning och det bristfälliga sambandet med övervakarval och behandlingsplanering har föranlett beredningen att pröva såväl undersökningarnas innehåll som deras handhavande. Det gäller dels vilken information som är nödvändig för val av påföljd och erbjudande av social hjälp, dels hur denna information skall skaffas på ett enhetligare, smidigare och för den enskildes rättssäkerhet mindre riskabelt sätt.

Beredningen anser, att förslag om ingripande kontrollåtgärder såsom övervakning och frihetsberövande påföljder huvudsakligen måste byggas på information som betraktas som objektiv och som anger tidigare regelbrott, dvs. registerupplysningar av olika slag. Inhämtande av detta slag av upplysningar innebär också minst skada för den enskilde ur sekretessynpunkt. Om rättsväsendets informationssystem (RI) byggs ut kan detta arbete förenklas och ges en enhetlig utformning.

16.1.2 Beredningens förslag

Personundersökningsarbetet bör enligt beredningens mening läggas upp stegvis och undersökningens omfattning bör prövas fortlöpande. Under utredningstiden bör erbjudande om kurativa åtgärder och social service kunna ges och bilda basen i en plan för fortsatta stödåtgärder. Övervakare eller kontaktman kopplas in om den tilltalade önskar (beträffande kontaktman se kap. 17). De erfarenheter som görs under utredningen bör få stor betydelse för påföljdsförslaget, speciellt när det gäller att bedöma behovet av övervakning. Ett sådant undersökningsförfarande gör en koppling till skyddskonsulentorganisationen naturlig. Beredningen föreslår därför att domstolens förordnande att föranstalta om personundersökning i varje enskilt fall obligatoriskt skall gå till skyddskonsulenten.

Utredningstekniskt enhetliga personundersökningar, utförda i frivårdens regi och med utnyttjande av RI, kan också i stor utsträckning ersätta de nuvarande behandlingsundersökningar som utförs på anstalternas mottagningsavdelningar. Genom en sådan samordning kan man utnyttja häktestiden på ett bättre sätt. För de tidigare personundersökta bör skyddskonsulentens yttrande, bestående av registerupplysningar och data ur ev. övervakarrapporter, eller i vissa fall en kompletterande personundersökning kunna ingå i behandlingsundersökningen.

Beredningens uppfattning om den metodik som bör tillämpas vid personundersökningens genomförande framgår av följande skiss. Därav framgår även vilka befattningshavare som handhar de olika arbetsmomenten.

Kvalificerat biträde under ledning av skyddskonsulenten (skk):

1. Insamling av registerdata (RI)
Kontroll hos socialmyndigheterna huruvida de har tillgängligt utredningsmaterial.

Personundersökaren i samråd med skyddskonsulenten:

2. Om sociala utredningar etc. inte ger tillräckligt material förordnas personundersökare
som intervjuar den tilltalade och
tar del av skolbetyg, ev. arbetsbetyg, m. m.
3. Bedömning av det insamlade materialet tillsammans med den tilltalade och den tjänsteman som skall ha hand om ärendet vid en ev. övervakning. Bedömningen skall ge svar på följande frågor.
Behövs kompletterande uppgifter? (Den tilltalade får själv anvisa sådana om han vill.)
Behövs kontakter för kurativa insatser? (Endast frivilligt.)
Behövs redan nu övervakare/kontaktman? Vill den tilltalande ha det?
4. Åtgärder i anledning av bedömningen under 3 vidtages.
5. Behandlingsplanering innebärande:
Sammanställning av stoffet med tyngdpunkt på den aktuella situationen, positiva sidor att utveckla, förslag till social service.
Ställningstagande till ev. läkarundersökning och om sådan anses behövlig meddelande härom till rätten.
Samråd med exempelvis socialvård eller särskolemyndighet om särskild vård eller om speciella föreskrifter ur kontrollsynpunkt.
Om överlämnande till särskild vård kan bli aktuellt som påföljdsförslag skall rätten meddelas härom för att kunna begära yttrande från den berörda myndigheten.
Ställningstagande till kontrollbehovet: Gör den åtalade gärningens art speciell påföljd befogad ur skyddssynpunkt?
Gör återfallsrisken speciell påföljd befogad ur kontrollsynpunkt?
Är föreskrift starkt motiverad ur kontrollsynpunkt?
6. Obligatoriskt samråd med skyddskonsulent eller annan handledande tjänsteman ang. påföljdsförslag, föreskrifter och behandlingsplan. Skk:s uppfattning skall framgå av redogörelsen.
7. Förslag i påföljdsfrågan upprättas.
Delgivning med den tilltalade och genomgång av vad förslaget innebär.
8. Anskaffande av ev. övervakare eller kontaktman som sammanföres med den tilltalade om dessa åtgärder inte har vidtagits tidigare (se 3).
9. Behandlingsplanering med den tilltalade och den tilltänkte övervakaren (kontrollens intensitet, sociala stödåtgärder, andra erbjudanden)
10. Ev. förslag till rätten om förhandling inom stängda dörrar, ev. andra speciella upplysningar.
11. Personundersökaren och ev. blivande övervakare/kontaktman kan kallas till rätten för att lämna ev. synpunkter.

16.2 *Personundersökningsverksamhetens organisation*

16.2.1 Framförda förslag

Trafiknykterhetskommittén har föreslagit att frivården övertar personundersökningarna i de mål angående trafiknykterhetsbrott där man kan förvänta sig att påföljden skall bli skyddstillsyn med föreskrift om nykterhetsvårdande behandling eller villkorlig dom. Kommittén räknar med att personundersökning på så sätt årligen kommer att verkställas beträffande ytterligare omkring 5 500 personer. 1 500 av dessa undersökningar skulle kunna utföras som arvoderat extrauppdrag av bl. a. tjänstemän inom nykterhetsvården medan återstoden, 4 000, skulle utföras som tjänsteåliggande av befattningshavare inom skyddskonsulentorganisationen. Kommittén beräknar att för detta skulle erfordras 40 nya assistenttjänster och 20 biträdestjänster. Kommittén räknar då med att varje assistent skulle kunna utföra 100 undersökningar per år.

Trafiknykterhetskommittén anser alltså att huvudparten av personundersökningarna rörande personer som misstänks för trafiknykterhetsbrott bör utföras av frivårdstjänstemän. Detta motiveras med att personundersökningarna i dessa ärenden är särskilt kvalificerade, då det bl. a. gäller att klarlägga ev. dolda alkoholproblem och göra klienten positiv till behandling.

I kriminalvårdsverkets anslagsframställning för budgetåret 1972/73 föreslås att frivårdsorganen successivt skall överta utför-

andet av alla personundersökningar. Som ett första led begärs medel till 15 assistenter och 6 biträden att fördelas på ett lämpligt antal skyddskonsulentdistrikt. Hela kostnaden härför, inklusive omkostnader, inventarier m. m. beräknas till 1 500 000 kr, dvs. 100 000 kr per heltidsanställd personundersökare. Kriminalvårdsstyrelsen anger att varje sådan assistent kan utföra högst 150 undersökningar per år.

16.2.2 Beredningens överväganden och förslag

Beredningen anser att det i många fall av trafiknykterhetsbrott kan vara fråga om känsliga och svåra bedömningar som ställer stora krav på undersökarens kunskaper och omdöme. Sådana förhållanden torde emellertid föreligga även i många andra fall då personundersökning sker. Det är därför naturligt att tänka sig att i enlighet med kriminalvårdsstyrelsens förslag överföra personundersökningsverksamheten i sin helhet på frivårdsorganen. Härigenom skulle sannolikt kunna uppnås en höjd kvalitet på undersökningarna och en gynnsammare start för kriminalvårdens insatser. Detta borde på sikt kunna påverka vårdens resultat.

Emellertid anser beredningen vid den bedömning som beredningen har att göra av det samlade resursbehovet inom kriminalvården att en sådan satsning är alltför stor för att lämpligen ske på en gång. Härför talar också att vi i dag inte har erforderlig tillgång till personal utbildad för uppgiften. Det kan också vara olämpligt att helt skära av möjligheten att låta andra än frivårdstjänstemän utföra personundersökningar. Inte bara nykterhetsvårdens tjänstemän utan även andra socialarbetare inom olika vårdområden kan tillföra personundersökningsverksamheten stora resurser i klientkännedom och sakkunskap. Med förstärkt information och handledning kan också andra kategorier, t. ex. notarier vid tingsrätterna, samhällsvetenskapligt och pedagogiskt skolade personer m. fl., utföra ett utmärkt utredningsarbete.

Beredningen föreslår av anförda skäl ett system, varigenom resurser ställs till frivårdsdistriktens förfogande för en personundersökningsverksamhet, som kan avpassas efter behov och möjligheter på varje ort. Arbetet bör därvid i sina huvuddrag läggas upp i enlighet med den skiss som beredningen nyss har redovisat. Genom ett sådant förfarande blir personundersökningsverksamheten effektivare. Principen att skyddskonsulentorganisationen skall ansvara för verksamheten och medverka i bedömning, kurativ service och behandlingsuppläggning leder till att för administration och handledning behövs en tjänst per distrikt i landsortsdistrikten, 2–3 tjänster i vardera av de nuvarande storstadsdistrikten med 1 000 eller fler ärenden, dvs. sammanlagt ca 50 handledande assistenter. Vidare krävs en halv biträdestjänst per assistent. Assistenterna bör med hjälp av sina biträden kunna utföra den under 1. i planen föreslagna registerkontrollen och bedömningen av tillgängligt material. Därvid kan behovet av fortsatt utredning i en del fall visa sig falla bort. Vidare kan man räkna med att biträdena kan utföra en del rutinbetonade göromål som idag utförs av personundersökaren själv. Assistenterna bör även i en del geografiskt väl avgränsade och klientelmässigt små distrikt kunna utföra en del fullständiga personundersökningar.

Huruvida de tjänstemän som på detta sätt tillförs frivårdsorganisationen för att möjliggöra den av beredningen föreslagna personundersökningsverksamheten enbart skall ägna sig åt denna verksamhet eller arbetsuppgifterna skall fördelas på annat sätt mellan distriktets personal, bör bedömas av resp. skyddskonsulent. Fortsatt utbyggnad och förstärkning av organisationen kan ske successivt genom att fler assistenter för undersökningsarbetet tillförs de mest arbetstyngda distrikten.

Genom de föreslagna åtgärderna uppstår en besparing av arvoden till tillfälligt engagerade personundersökare. Denna besparing är svår att beräkna. Oavsett storleken därav anser beredningen att de föreslagna åtgärderna är väl motiverade med hänsyn till de fördelar ur behandlingssynpunkt som står att

vinna på en effektivare personundersöknings-verksamhet som underlag för behandlings-arbetet, och de arbetsekonomiska vinster som därigenom erhålles i det fortsatta arbetet med klienten.

17 Övervakningen

17.1 *Inledning*

Övervakning förekommer dels efter utskrivning från anstalt, dels i samband med påföljden skyddstillsyn. Under senare år har övervakningsinstitutet stundom ifrågasatts som kriminalpolitiskt instrument.

Sålunda har gjorts gällande att övervakning efter anstaltsvistelse fungerar som en tilläggssanktion och därför bör slopas. Man har därvid utgått från uppfattningen att övervakningsarbetet bygger på att den övervakade är positiv till samarbete med dem som har att svara för övervakningen. Man brukar tala om den övervakades motivation för behandlingen som nödvändig för ett gott resultat av övervakningen. Många gånger är denna svag eftersom klienten upplever sig tillräckligt straffad genom anstaltsvistelsen.

Att motivera människor för övervakning som alternativ till frihetsstraff anses däremot vara lättare. Ytterst få har också pläderat för slopande av skyddstillsyn som påföljd. De som har gjort det torde ha tänkt sig ett ökat användande av påföljder som helt saknar inslag av kontrollåtgärder. Häremot har gjorts gällande att en sådan åtgärd förmodligen skulle medföra att ett betydande antal lagöverträdare i stället ådömes fängelse då man menar att de måste bli föremål för någon form av kontroll och försök till korrigering.

Det är inte beredningens uppgift att ta ställning till de nu antydda kriminalpolitiska frågorna. I anslutning till denna debatt har emellertid också diskuterats övervakningsinstitutets utformning och resurser. Beredningen kommer i det följande att behandla vissa därmed sammanhängande frågor som är väsentliga för frivårdens verksamhet. Därvid har beredningen med hänsyn till frågornas inbördes samband ansett det nödvändigt att föreslå vissa mindre ändringar i brottsbalken.

17.2 *Beredningens överväganden och förslag*

17.2.1 Övervakningstidens längd

Prövotiden vid skyddstillsyn, f. n. tre år, är i regel förenad med övervakning hela tiden. Detta upplevs av flertalet klienter, övervakare och frivårdstjänstemän som en oproportionerligt lång tid. Man torde endast mycket sällan kunna motivera en treårig övervakning genom att åberopa behov av fortsatt kontroll. Den klient som har klarat sig utan återfall i exempelvis två år torde sällan vara så labil att kontroll ett tredje år är nödvändig. Efter ett till två års kontakt med övervakare och frivårdspersonal bör den övervakades sociala hjälpbehov även vara kartlagda och om möjligt avhjälpta. I varje fall måste klienten under denna tid ha aktualiserats hos socialvården och andra allmänna serviceorgan. Majoriteten av skyddstillsynsklientelet – mer än hälften av klientelet är ungdomar under 23 år – är fortfarande inne i en psykisk mognadsprocess och för dem

kan ett eller två år betyda att de uppnår en helt annan social stabilitet. Det sista övervakningsåret kan då lätt urarta till slentrian eller upplevas som ett utslag av meningslös repression. I sammanhanget bör framhållas att större delen av de villkorligt frigivna endast har ett års övervakning.

Enligt brottsbalken kan övervakningsnämnden besluta att övervakningen skall upphöra när den inte längre är erforderlig. Denna möjlighet utnyttjas emellertid endast i knappt 5 % av samtliga skyddstillsynsfall per år. Fördelningen av antalet fall där övervakningen på så sätt får upphöra är vidare mycket ojämn över landet på grund av nämndernas skiftande praxis och frivårdstjänstemännens varierande möjligheter att prioritera prövningen av dessa ärenden framför andra arbetsuppgifter. Även i fråga om förlängning av prövotiden på grund av misskötsamhet är praxis mycket varierande. De flesta övervakningsnämnder beslöt under år 1971 inte om någon förlängning medan andra har förlängt prövotiden i förhållandevis många ärenden.

Beredningen anser det mindre tillfredsställande att övervakningens varaktighet på detta sätt blir beroende av olika bedömningar. Det är önskvärt att bestämmelserna anger en fastare tidsram och ger klara anvisningar för prövning av övervakningens bestånd. Särskilt gäller detta vid förlängning av prövotid. Det är en frihetsinskränkande åtgärd och bör därför enligt beredningens uppfattning tillgripas endast vid ny kriminalitet.

På grund av vad sålunda anförts föreslår beredningen att prövotiden vid skyddstillsyn sänkes till två år. Vidare förslås att obligatorisk omprövning av övervakningen skall ske efter ett år. Därvid skall klienten erbjudas att vara närvarande vid övervakningsnämndens sammanträde. Vid detta tillfälle skall övervakningsnämnden överväga om övervakningen kan upphöra och klienten i stället erbjudas kontaktman (se härom mera nedan). Ett sådant beslut bör kunna fattas även tidigare eller senare under prövotiden. Klienten bör kunna få behålla sin kontaktman ett tredje år om han vill.

Vidare föreslår beredningen att prövotiden inte skall kunna förlängas utan ny dom eller åtalseftergift. Detsamma föreslås gälla för förlängning av prövotid för villkorligt frigiven, som står under övervakning.

17.2.2 Övervakningens funktion

Övervakningen kan sägas ha två funktioner, en kontrollfunktion och en hjälpfunktion. Hur övervakningens *kontrollfunktion* utövas i praktiken varierar naturligtvis både med de yttre förhållandena och med relationen mellan övervakare och klient. På en liten ort, där övervakaren t. ex. bor granne med eller arbetar på samma arbetsplats som klienten eller känner familjen får man snabbt vetskap om förändringar i den övervakades situation, medan storstadens anonymitet ofta försvårar en naturlig information. Av sekretess- och diskretionsskäl är övervakaren oftast förhindrad att göra direkta efterforskningar på arbetsplatser, hos hyresvärdar etc. Den bästa informationskällan är givetvis klienten själv. Målsättningen är därför att få relationen till honom så öppen och spontan att andra källor kan undvaras. Alla övervakare lyckas emellertid inte åstadkomma detta. Bl. a. finns det klienter som vill leva utan insyn och som undandrar sig kontroll på olika sätt. I sådana ärenden får övervakaren ofta gå en svår balansgång mellan önskan att visa förtroende och nödvändigheten av att vidta vissa kontrollåtgärder. Energiska försök att hålla reda på klientens förehavanden skadar i de flesta fall relationen så att kontakten försvåras.

Som ett hinder för goda relationer mellan övervakare och klient uppfattar också många det sanktionssystem som brottsbalken anvisar i de fall där klienten undandrar sig kontakt eller på annat sätt försummar sina skyldigheter. Klienten vet att övervakningsnämnden kan ingripa med varning, förlängning av prövotid eller förverkande. Han vet också att han kan hämtas av polis eller bli omhändertagen om han tredskas. Detta hot, som övervakaren enligt frivårdskungörelsen är skyldig upplysa om och som framgår av

övervakningsmeddelandet, understryker övervakningens kontrollfunktion. (Se härom kap. 17.2.6.)

Det är svårt att uppskatta i vilken utsträckning kontrollfunktionen upplevs som ett problem. Övervakare ger ibland uttryck för olust inför denna sida av arbetet. Det är också troligt att detta försvårar rekryteringen av övervakare bland vissa grupper, exempelvis ungdomar och länkmedlemmar. Klienter säger ganska ofta att de kan acceptera övervakaren som person men att de ibland känner sig misstrodda och utsatta för angiveri.

Olika sätt att komma ifrån detta problem har diskuterats. Det har t. ex. föreslagits en tudelning av övervakningen så att kontroll- och hjälpfunktionerna handhas av olika myndigheter eller personer. Man vill att lekmannaövervakaren skall befrias från kontrolluppgifter och rapportskyldighet och bli en renodlad "kontaktman" med tystnadsplikt även gentemot uppdragsgivaren. Den kontroll som eventuellt skulle anses nödvändig i vissa fall skulle skötas av samhällets myndigheter.

En något annorlunda uppfattning redovisas av flertalet frivårdstjänstemän. De menar att rapportskyldigheten måste bestå eftersom den fyller flera viktiga funktioner som inte kan avvaras. Rapporterna är en form av kommunikation som förmedlar kunskap om övervakaren och hans sätt att fungera och ger en viss möjlighet att kontrollera hans arbete. Vidare får frivårdstjänstemannen information om klienten, som gör det möjligt att ingripa med stödjande och förebyggande åtgärder i samarbete med övervakaren. Utan information kan frivården inte bedriva ett fortlöpande, konstruktivt och smidigt arbete utan hänvisas till plötsliga punktinsatser, när t. ex. uppgifter från andra myndigheter ger vid handen att kontakt med ärendet erfordras. Insatsen kan då uppfattas som alltför brysk och enbart negativ i ett kritiskt läge.

Å andra sidan har frivårdstjänstemännen understrukit att de önskar en förändring av rapportens form. Den ofta alltför formella, intetsägande eller kategoriska skriftliga rapporten skulle ersättas med ett muntligt samrådsförfarande, varvid även klienten borde medverka. Detta skulle innebära en mer nyanserad diskussion och de positiva sidorna skulle bättre uppmärksammas och tas tillvara. Ett samrådsförfarande medför emellertid ökad arbetsbelastning för frivårdspersonalen och fordrar personalförstärkning. Som en övergångsform har därför föreslagits att rapporterna skulle skrivas av klient och övervakare tillsammans. Därigenom skulle rapporten mer bli en redogörelse för ett gemensamt arbete än ett konstaterande av klientens status.

Beredningen anser för sin del att även om det finns nackdelar förknippade med övervakningens kontrollfunktion kan denna inte undvaras inom den nuvarande påföljden skyddstillsyn. Kontrollen torde vara en förutsättning för att skydddstillsyn skall kunna användas i nuvarande eller ökad utsträckning.

I fråga om villkorlig frigivning medger lagstiftningen redan nu att man underlåter att förordna om övervakning. Detta tillämpas dock i ringa omfattning. En mera liberal praxis torde inte medföra några nackdelar ur kontrollsynpunkt. Det väsentliga för den frigivne än att han får erbjudanden om social service och personliga kontakter. Det är möjligt att han skulle anta dessa erbjudanden även om kontakten inte var obligatorisk.

Beredningen anser det angeläget att det klart framgår att övervakningen har en kontrollfunktion. Den kan emellertid vara mer eller mindre väsentlig i olika ärenden och under olika tidsperioder i ett och samma ärende. Kontrollen bör vidare inskränkas till det som är viktigt och som kan kontrolleras. Den övervakade bör veta vad som kontrolleras och på vilket sätt detta sker. Sanktioner som inte har annan funktion är hot eller straff bör inte förekomma. Kontroll och rapportering bör göras öppnare och så långt möjligt i samrådsform.

När det inte längre finns behov av kontroll skall övervakningen upphöra. För att klienterna då inte skall hamna i en sämre situa-

tion kan deras behov av fortsatt socialt och personligt stöd på sätt som beredningen utvecklar närmare i fortsättningen tillgodoses genom att de erbjuds en kontaktman för återstoden av prövotiden, eventuellt ytterligare ett år. Som kontaktman kan klienten välja t. ex. sin tidigare övervakare.

Övervakningens *hjälpfunktion* har också kritiserats från olika utgångspunkter. Man har menat att det försätter kriminalvårdens klienter i en ogynnsam situation att hänvisas till en egen socialhjälpsorganisation. Dels kan existensen av denna organisation medföra att klienternas rätt till service av den allmänna socialvården ifrågasätts, dels kan de känna sig utpekade och diskriminerade. Eftersom övervakarna och skyddskonsulentorganisationen inte har resurser att ge en fullständig social service måste klienterna i alla fall skickas vidare till andra myndigheter och denna "rundgång" upplevs av klienten som förödmjukande och är dessutom ineffektiv.

Upplevelsen av att övervakaren saknar resurser och reell makt att åstadkomma något positivt är ganska vanlig bland klienterna. Bland annat anförs ofta som argument för bruten kontakt att övervakaren "ändå inte kan uträtta något". Man vill att övervakaren skall utrustas med pengar för olika ekonomiska insatser och ges större möjligheter att få fram bostäder och arbete.

Vissa kritiker ser i dessa förhållanden en anledning att dela upp övervakningsfunktionerna mellan tjänstemän och lekmän, varvid tjänstemännen skulle ta hand om den sociala servicen för klienterna. Andra menar att övervakarna och frivårdstjänstemännen endast skall svara för övervakningens kontrollfunktion medan klienterna för social service skulle hänvisas till socialvården.

Beredningen kommer i annat sammanhang att beröra avvägningen mellan samhällets allmänna service och kriminalvårdens insatser i fråga om klienternas sociala behov. Beredningen hänvisar till vad där sägs om behovet av supplementära insatser för kriminalvårdens klienter. Beredningen anser att någon annan väg inte kan väljas än att övervakningens hjälpfunktion får handhas av samma person som svarar för kontrollfunktionen. En sådan lösning är även att föredra för att undvika den rent negativa prägel som en renodlad kontrolluppgift skulle få både för klienten och övervakaren. För en positivt arbetande övervakare kommer hjälpfunktionen att bli dominerande och färga inställningen till den övervakade. Det måste dessutom vara till fördel för övervakningens båda sidor att kunna få en helhetsbild av klienten i hans miljö, även om övervakningens hjälpfunktion i mycket kommer att bestå i att utverka och samordna insatser från samhällets allmänna organ. En mycket viktig uppgift för frivårdens tjänstemän är just att biträda övervakarna i planläggningen av detta arbete.

Det sagda ger enligt beredningen vid handen att frivårdstjänstemännens möjligheter att biträda övervakarna bör förstärkas. Beredningen föreslår i det följande en utbyggnad av frivårdsorganisationen. Beredningen föreslår också vissa andra åtgärder för att förbättra relationerna mellan klienter, övervakare och frivårdstjänstemän.

Som beredningen tidigare framhållit bör övervakning som kontrollåtgärd endast användas när kontroll är befogad. Klienter som endast har behov av socialt och personligt stöd bör inte stå under övervakning. Dessa klienter bör kunna erbjudas en *kontaktman* som hjälp att få social service. Som tidigare anförts bör detta ske i samband med upphörande av övervakning under prövotiden efter dom till skyddstillsyn.

Även andra grupper av klienter bör kunna erbjudas kontaktman t. ex. på personundersökningsstadiet eller under häktningstiden. Villkorligt frigivna bör erbjudas kontaktman i den mån inte kontrollaspekten gör övervakning påkallad. Kontaktmannen, som inte har kontroll- och rapporteringsskyldighet, skall fungera som social rådgivare och förtroendeman på det personliga planet under prövotiden. Genom samarbete med kommunala och andra myndigheter bör vissa kontaktmän kunna utses bland tjänstemän på socialbyråer, familjerådgivningsbyråer etc. Det bör åligga skyddskonsulenterna att

lämna förslag på lämpliga kontaktmän, att registrera dessa uppdrag och utanordna ev. kostnadsersättning (motsvarande övervakarens kostnadsersättning) samt att samla kontaktmännen till lämplig information och utbildning.

På grund av vad nu sagts föreslår beredningen att det för sådana som dömts till skyddstillsyn och för villkorligt frigivna i stället för övervakare skall kunna förordnas en kontaktman med de uppgifter som nyss har angivits. Kontaktman skall också kunna utses för tiden intill dess dom har meddelats. Förordnande av kontaktman skall meddelas av skyddskonsulenten. Förordnandet upphör vid annan påföljd än skyddstillsyn, samt när klienten själv påkallar upphörande.

17.2.3 Valet av övervakare

En vanlig anmärkning från klienterna gäller att övervakarna inte har tillräcklig tid för sina uppdrag. Det gäller både tjänstemän och lekmannaövervakare. Lekmannaövervakaren kan klienten ofta inte nå på dagtid. Lekmannaövervakarna är också ofta missnöjda med det stöd de kan få av frivårdstjänstemännen. De upplever sig många gånger lämnade i sticket med svåra praktiska problem och otillfredsställande relationer till klienterna och deras anhöriga.

Frågan om de personella resurserna för övervakningsarbetet i kriminalvården sammanhänger enligt beredningens uppfattning även med arbetsfördelningen mellan tjänstemän och lekmän.

Enligt olika enkäter bland frivårdstjänstemän är främsta skälet för dem att åta sig en övervakning att ärendet är "svårt". Tillströmningen av klienter med svår social missanpassning har ökat genom brottsbalkens större möjligheter att döma till frivård. Antalet tjänstemän har inte ökat i samma takt. Även en hel del av de tyngsta ärendena har därför fått läggas på lekmän. Det har ökat behovet av handledning. Förespråkarna för ett större inslag av tjänstemän som övervakare har menat att övervakningsarbetet framför allt i dessa ärenden kräver specialutbildning och möjlighet att satsa på heltid.

Narkomanvårdskommittén anser att övervakning av narkomaner bör handhas av heltidsanställda tjänstemän, då uppgiften är för svår för lekmännen. Därvid bör varje tjänsteman inte ha ansvar för mer än 25 drogmissbrukare. Lekmännen bör kunna fungera som kontaktmän vid sidan av övervakarna. Även trafiknykterhetskommittén förordar tjänstemän som övervakare vid påföljden skyddstillsyn med föreskrift om nykterhetsvårdande behandling för trafiknykterhetsbrottslingar.

Yrkesövervakare förekommer på en del håll i Sverige bl. a. av tradition hos Skyddsvärnsföreningarna. Stockholms barnavårdsnämnd har på sin tid på försök anställt socialarbetare för övervakningsuppdrag. Att övervakningsassistenter arbetar på vissa frivårdsdistrikt kan också betraktas som ett steg mot utökad tjänstemannaövervakning.

Även om åtskilliga fackmän förordar en tämligen långtgående satsning på tjänstemän i övervakningsarbetet, menar dock flertalet att även lekmän bör användas. Som skäl brukar anföras att geografiska synpunkter och kostnadsskäl gör lekmännen oumbärliga på landsbygden, där det möter svårigheter att bygga upp en yrkesövervakarkår. Vidare menar man att lekmannen erbjuder en mer personlig kontakt för klienten. Han kan umgås med honom på sin fritid och i bästa fall bli en god vän och en länk till en ny grupptillhörighet.

Ett annat viktigt argument för lekmännens medverkan är att dessa övervakare kan bli goda informatörer ute bland allmänheten om de dömdas situation och på så sätt verka för ökad tolerans och solidaritet med kriminalvårdens klienter.

Beredningen anser med hänsyn till det ökade inslaget dömda med svår social missanpassning, framförallt alkohol- och narkotikamissbruk, att fler klienter än nu, särskilt i storstäderna, måste få frivårdstjänstemän som övervakare. Beredningen beräknar att i genomsnitt ca 30 % av nuvarande klientel (eller ca 7 400 klienter) tillhör de kategorier som av olika skäl kräver omfattande insatser på dagtid av utbildade socialarbetare.

För övriga övervakade bör även fortsättningsvis lekmän anlitas. Beredningen anser emellertid att lekmännens medverkan förutsätter en kraftigare satsning på utbildning, fortbildning och gruppverksamhet än vad nuvarande anslag tillåter. Beredningen föreslår i annat sammanhang (kap. 32) en uppräkning av detta anslag.

Genom att frivårdsorganisationen kopplas in redan på personundersökningsstadiet och genom att skyddskonsulenten då alltid har en överläggning med klienten, kan valet av övervakare göras med större omsorg. Om man grundligt kartlägger klientens förhållanden, kan man lättare finna en övervakare med förutsättningar att möta dennes speciella behov. Detta förutsätter även att tjänstemännen får tid att lära känna övervakarna.

När det gäller att beräkna behovet av frivårdstjänstemän för övervakningsuppdrag utgår beredningen från att varje assistent inte bör ha mer än 30 ärenden. Det betyder att 247 assistenter skulle behövas för dessa övervakningar. Med avräkning för nuvarande 2 200 ärenden med tjänstemannaövervakning (73 assistenter) krävs ett nettotillskott av 175 assistenter. Hälften av kostnaden täcks genom omförda övervakararvoden.

17.2.4 Övervakararvodena

En del övervakarföreningar ha hävdat att tillgången på lekmannaövervakare skulle vara beroende av *arvodets* storlek. Samma uppfattning framförs i motionen 72:311 till 1972 års riksdag, vilken av Kungl. Maj:t har överlämnats till beredningen för beaktande. Motionärerna föreslår en fördubbling av nuvarande månatliga belopp. I utlåtandet över motionen uttalar justitieutskottet att en uppräkning av övervakarnas ersättning bör ske inom den närmaste tiden och att beloppsbestämningen bör göras i anslutning till bedömningen av övriga resursbehov inom kriminalvården.

Innan beredningen tar ställning i frågan om ersättningen till övervakare vill beredningen framhålla att den har att göra en samlad bedömning av olika behov inom kriminalvården. Kostnadsökningen för en fördubbling av ersättningen till de frivilliga övervakarna utgör drygt 17 milj. kronor årligen. En sådan satsning kan betyda att andra åtgärder som utifrån beredningens bedömning av reformverksamhetens inriktning är mera oundgängliga måste anstå. Man måste också enligt beredningens uppfattning vid en uppräkning av övervakararvodet jämföra kostnaden för lekmannaövervakning med kostnaden för fler tjänstemän. För samma kostnad kan man anställa omkring 220 övervakningsassistenter.

Beredningen har vidare den uppfattningen att arvodets storlek inte har så stor betydelse för rekryteringen av nya övervakare som man ibland föreställer sig.

Viktigare än en generell arvodeshöjning anser beredningen det vara att bättre resurser tillskapas för att ersätta de övervakare som har haft speciella utgifter i samband med övervakningsuppdraget. Medlen till särskilda kostnader för övervakare bör räknas upp och ställas till frivårdsdistriktens förfogande så att de kan utnyttjas smidigt.

Man bör enligt beredningens mening också beakta den stimulans och uppmuntran som utbildning innebär för övervakarna. Betydligt ökade resurser för kursverksamhet, som även medger ersättning för förlorad arbetsförtjänst och resor, är en annan väg att satsa på lekmannaövervakarna.

På grund av vad nu sagts vill beredningen inte föreslå någon höjning av det belopp som utgår till de frivilliga övervakarna. Beredningen anser att övriga förslag till förbättringar i frivårdens funktion bör få positiva effekter för lekmannaövervakarnas arbetssituation och att resurserna i första hand bör koncentreras till dessa förbättringar.

Beredningen föreslår däremot en höjning av medlen till särskilda kostnader för övervakare. Dessa medel bör ställas till skyddskonsulenternas förfogande.

Vidare föreslår beredningen att medel beräknas för kostnadsersättning åt kontaktmän.

17.2.5 Föreskrifter

Ett av de mest kritiserade inslagen i övervakningsinstitutet är användandet av särskilda föreskrifter. Avsikten med meddelandet av föreskrifter skall enligt brottsbalkens förarbeten vara att anvisa vissa stödåtgärder som man tror skall ge klienten bättre förutsättningar för anpassning i samhället. Denna avsikt torde också överväga i domstolarnas praxis.

Lika väsentligt som domstolens avsikt med föreskriften är emellertid enligt beredningens mening hur föreskriften uppfattas av den det gäller. Eftersom föreskriften oftast är kopplad till något icke önskat beteende, uppfattas den gärna som straff. Det är sannolikt lättare för klienten att acceptera en kontrollföreskrift som anknyter till brottet än en föreskrift som motiveras med ett behandlingsbehov, som han inte alltid vill erkänna. Därför har t. ex. trafiknykterhetskommitténs förslag att använda föreskrift om nykterhetsvårdande behandling som en skärpning av skyddstillsynspåföljden för trafiknykterhetsbrottslingar vissa förutsättningar att förstås både av klienterna och allmänheten.

Föreskrifterna får som de nu tillämpas ofta inte åsyftad effekt vare sig ur kontroll- eller behandlingssynpunkt. Domstolarnas föreskrifter är ofta mindre väl genomtänkta och saknar reellt behandlingsinnehåll.

Vidare vill beredningen framhålla att behandling som grundas på tvång i stället för en motivation hos klienten i allmänhet har mindre utsikter till framgång. Förhållandet kan förenklat uttryckas så: Är klientens inställning positiv behövs ingen föreskrift, är den negativ är föreskrift tämligen meningslös.

Redan under remissbehandlingen av förslaget till brottsbalk kritiserade dåvarande medicinalstyrelsen föreskrifter om vård och behandling. Även en del arbetsmarknadsmyndigheter har kritiserat föreskrifter om exempelvis utbildning och gjort gällande att en sådan föreskrift inte är en lämplig utgångspunkt för arbetsvårdande insatser.

En särställning har föreskrifter hur skadeståndet skall betalas. Denna föreskrift har nämligen ansetts kunna användas även för att ge påföljden en viss skärpning. Om detta sätt att använda föreskriften förekommer i nämnvärd utsträckning är beredningen obekant. Däremot förekommer det att obetalda skadestånd läggs klienten till last i frågor om exempelvis passinnehav och upphörande av övervakning även när klientens socioekonomiska situation är svag och avbetalningar skulle försvåra hans möjligheter att försörja sig. Det är också vanligt att övervakare opponerar sig mot det mer eller mindre uttalade kravet att de skall fungera som inkasserare av skadestånd, emedan de upplever det som en störning i kontakten med klienten. Allvarligast är kanske att föreskrift att betala skadestånd kombinerad med andra krav, kan försvåra den övervakades anpassning. Det gäller här ofta människor med oreglerade skyldigheter åt olika håll t. ex. skatter, underhållsbidrag, böter och rättegångskostnader. Skadeståndsföreskriften kan då bli ett krav som är omöjligt att uppfylla för den övervakade och för övervakaren och frivårdstjänstemannen kan det te sig obilligt att verka för att föreskriften skall uppfyllas.

Det nu sagda får givetvis sin särskilda betydelse emedan relativt allvarliga sanktioner kan drabba klienten vid bristande uppfyllelse av föreskriften. Beredningen återkommer härtill i det följande.

På grund av vad nu anförts vill beredningen uttala sig för en avsevärt minskad användning av föreskrifter av nu angivet slag. Detta torde inte kunna uppnås utan en lagändring. En sådan bör övervägas under det fortsatta reformarbetet.

17.2.6 Sanktioner

Samtal, sociala stödåtgärder, kontroll och ev. föreskrifter är olika led i samhällets försök att påverka den dömdes livsföring genom övervakning. I den mån detta inte lyckas uppkommer frågan om att använda sanktioner såsom varning, förlängning av prövotid eller förverkande. Sanktionerna tillämpas

ganska ojämnt av olika övervakningsnämnder. Detta bidrar till att de stundom upplevs som uttryck för godtycke.

Beredningen anser att sanktioner endast är berättigade för att tillgodose kontroll och samhällsskydd och att de därför bör användas restriktivt och efter noggrann utredning. Om den övervakade gör sig skyldig till ny kriminalitet sker prövningen i särskild ordning av åklagarmyndighet och domstol. Man kan då finna att klienten för någon tid skall tas om hand i anstalt. Även vid fall av allvarlig misskötsamhet och överhängande risk för ny kriminalitet kan det enligt beredningens mening ur kontrollsynpunkt vara befogat att för en kortare tid ta om hand den övervakade under institutionella former. Detta kan ske genom förverkande av den villkorligt medgivna friheten, återintagning för vård i anstalt resp. anstaltsbehandling eller undanröjande av påföljden vid skyddstillsyn. Institutionsvistelse vid misskötsamhet bör dock endast förekomma om frivårdens alla resurser anses uttömda. Frihetsberövandet bör endast vara så lång tid som erfordras för att på nytt förbereda frivård. Möjligheterna att snabbt erhålla ny villkorlig frigivning resp. ny period av vård utom anstalt bör underlättas.

Genom att allvarlig misskötsamhet på nu angivet sätt kan föranleda intagning i anstalt anser beredningen att behovet av kontroll och samhällsskydd tillräckligt tillgodoses. Att utöver denna åtgärd använda andra åtgärder som inte tjänar detta syfte anser beredningen olämpligt och verkningslöst.

Beredningen föreslår därför att varning och vitesföreläggande avskaffas. Samtidigt bör vissa formuleringar i brottsbalken och de därtill knutna frivårdskungörelsen och övervakningsmeddelandet ses över så att sådana krav på de övervakade som att "undvika skadligt sällskap" och liknande tas bort.

Omhändertagandeinstitutet bör däremot behållas. Det har visserligen också repressiv karaktär men tjänar samtidigt som en metod att åstadkomma den utredning beträffande klientens förhållanden som annars omöjliggörs på grund av hans oanträffbarhet, berusning etc. Stor restriktivitet måste emellertid iakttagas beträffande omhändertagandena. De bör vara korta.

17.2.7 Klientmedverkan

I likhet med förhållandet i vissa andra länder bör klienten ha rätt att överklaga förordnandet av övervakare. Likaledes bör klienten äga rätt att få föra talan mot övervakningsnämnds beslut att inte medge upphörande av övervakning. Vidare bör klienten beredas tillfälle att närvara vid överläggning i sitt eget ärende mellan övervakare och frivårdstjänsteman eller annan myndighet, såvida det inte är uppenbart olämpligt av hänsyn till tredje man.

Beredningen föreslår att de författningsändringar görs som föranleds av vad nu har sagts.

18 Frivårdens sociala verksamhet

18.1 *Allmänna synpunkter*

Kritiken mot frivården har kanske främst gått ut på att verksamheten inte förmår garantera klienterna en rimlig standard i fråga om bostad, arbetsmöjligheter och försörjning. Man framhåller att en sådan standard är en av förutsättningarna för klienternas anpassning i samhället. Man pekar på att frivårdens anslag till behandlings- och stödåtgärder bara utgör ca 140 kr per klient och år, att människor kan friges från häktet med några öre på fickan och att de ibland endast kan erbjudas beredskapsarbete och ungkarlshärbärge. Det är inte möjligt att sanera en övervakads ekonomi eller åstadkomma en gynnsam "start" efter frigivningen. Å andra sidan har de satsningar som gjorts på ex. vis frivårdshotell, specialarbetsplatser och anpassningskurser också kritiserats. Man anser att dessa medför att klienterna känner sig utpekade och särbehandlade.

Den till synes motsägelsefulla kritiken visar enligt beredningen att frågan om inriktningen av insatserna är ett komplicerat problem. Frivårdens aktuella läge i fråga om resurser för social service får ses som en kompromiss mellan den principiella inställningen att samhällets allmänna service skall tillgodose alla utifrån deras behov och hänsyn till de faktiska förhållandena, som gör en viss särbehandling nödvändig.

En integration med socialvården, som ur många synpunkter ter sig naturlig som ett framtidsmål, skulle i dag på många håll innebära ett försämrat utgångsläge för de övervakade, som ofta har svårt att hitta i samhället och få sina behov tillgodosedda. Det främsta hindret för en integrering är dock att frivårdens befattning med de övervakade ytterst grundar sig på en dom och är ett led i en påföljd, som det inte är möjligt för socialvården att verkställa.

Frivården får därför inrikta sig på att söka ett så nära samarbete som möjligt med socialvård och andra vårdmyndigheter för att möjliggöra en helhetssyn på den övervakades situation, minska dubbelarbete och förhindra den hjälpbehövandes "rundgång" mellan institutionerna. Beredningen anser det angeläget att de rekommendationer som lämnas i socialstyrelsens Råd och Anvisningar nr 19/70 Samverkan kriminalvård – socialvård, beaktas i större utsträckning än vad som för närvarande sker.

Stora grupper av frivårdsklientelet lever under otillfredsställande sociala förhållanden. Samhällets allmänna service når dem mycket ojämnt. Frivården fungerar på grund av sin skyldighet att utöva kontroll av klienterna som en slags uppsökande verksamhet. Speciellt i storstäderna avslöjas stora hjälpbehov. Det gäller då inte i första hand medel till uppehälle, där socialvården på de flesta orter täcker grundbehovet, utan speciella insatser för sysselsättning, bostad och hälsovård. Vidare bör ökade insatser göras när det gäller de övervakades fritidsaktiviteter.

Beträffande de av kriminalvårdens klienter

som är intagna på lokalanstalter har beredningen intagit den principiella ståndpunkten att de så långt möjligt skall få del av den allmänna standard och service som finns i samhället. Denna princip måste som beredningen redan har framhållit gälla än mer oinskränkt beträffande de klienter som befinner sig i frihet.

Genom de frihetsinskränkningar som påföljderna medför och de speciella krav som ställs på en övervakad, ikläder sig kriminalvården emellertid ansvar för klienternas standard i vissa avseenden. I den mån kriminalvården inte anser att samhällets service är tillräcklig eller på tillfredsställande sätt åtkomlig för klienterna, åligger det den att åstadkomma bättre förhållanden. Detta kan ske på två sätt. Dels kan de ansvariga myndigheterna konfronteras med bristerna och påverkas till en ändring, dels kan kriminalvården själv tillhandahålla en kompletterande service, ofta av temporär art. Denna bör då koncentreras till de områden där bristerna i klienternas standard är störst och samtidigt till sådana insatser som är centrala för deras möjligheter att fungera i samhället, ex. vis utbildning och bostad.

Med undantag för frivårdshotell och inackorderingshem, där anslag utgår i annan ordning, skall frivårdens insatser för social service och andra aktiviteter bekostas med medel från anslaget Behandlings- och stödåtgärder. Av tradition råder inom frivården ganska stor frihet i fråga om dispositionen av medel från detta anslag, så att man kan satsa på de aktiviteter som för tillfället är mest angelägna och som förefaller behandlingsmässigt motiverade. Denna flexibilitet har visat sig vara av värde för ett smidigt och snabbt agerande i de enskilda fallen, liksom för att fånga upp gynnsamma tillfällen till mer långsiktiga insatser. På så sätt har det i de olika frivårdsdistrikten utvecklats en rik flora av olika former för boende, enskilt eller kollektivt, för aktiverande eller terapeutisk verksamhet och för klientmedverkan och övervakararbete. Det är angeläget att olika initiativ från fältet kan prövas för att sedan eventuellt föras ut på flera distrikt. Någon detaljstyrning av de olika insatserna bör därför inte heller fortsättningsvis göras.

18.2 *Beredningens överväganden och förslag*

Beredningen anser att verksamheten på frivårdsdistrikten bör stärkas genom olika åtgärder.

Det är angeläget att samarbetet med socialstyrelsen och kommunförbunden utvidgas och leder till konkreta planer och förslag. Vidare måste samarbetsformerna med storstädernas socialförvaltningar ägnas speciell uppmärksamhet. Även samarbetet med arbetsmarknadsmyndigheterna bör intensifieras.

När det gäller de övervakades *sysselsättning* bör överläggningar tas upp med arbetsmarknadsstyrelsen om specialarbetsplatserna, om arbetsförhållandena för arbetsmarknadsverkets kontaktmän och om tillgången till skyddade arbetsplatser i industrier. Ett effektivt utnyttjande av de resurser AMS ställer till förfogande försvåras bl. a. av att specialarbetsplatserna spaltas upp på kategorier, så att ex. vis alkoholmissbrukare och kriminella inte kan blandas. Beredningen föreslår att denna uppdelning slopas. De värdefulla insatser som kontaktmännen gör skulle kunna bli betydligt större om de befriades från andra arbetsuppgifter. Beredningen föreslår att så sker.

Överläggningar med landstingen om tillgång till vissa platser på arbetsträningsverkstäderna är också en viktig central uppgift. Beredningen föreslår att kriminalvården försöksvis får köpa några sådana platser på orter med stora placeringsproblem.

Att åstadkomma tillfredsställande *bostadsförhållanden* är en av de centrala arbetsuppgifterna för frivården. En samlad bedömning av behov och resurser bör ske centralt och ligga till grund för en planering av den fortsatta utbyggnaden av samtliga boendeformer (frivårdshotell, inackorderingshem, köpta eller hyrda platser hos andra huvudmän eller insprängda lägenheter). Satsningarna styrs f. n. endast i begränsad omfattning av en sådan enhetlig planering. Så

t. ex. har inga speciella insatser gjorts i Stockholms-området, där behovet synes vara störst.

Inköp eller förhyrning av insprängda lägenheter bör prioriteras och kollektivboendet inskränkas till de grupper där behov av social omvårdnad föreligger. För dessa grupper är små inackorderingshem det bästa alternativet. Behovet av genomgångsbostäder av kollektivtyp torde f. ö. minska om flertalet intagna utslussas från lokalanstalt eller frigångshem.

Ett sätt att förbättra tillgången på lägenheter på orter där bostadsmarknaden är kärv är det av kriminalvårdsstyrelsen redan prövade förfarandet att nå centrala överenskommelser med ex. vis allmännyttiga bostadsföretag, Riksbyggen, HSB m. fl.

Beredningen föreslår förstärkt anslag till behandlings- och stödåtgärder främst för att tillgodose behovet av genomgångsbostäder i insprängda lägenheter.

Frivårdsklienternas fysiska och psykiska kondition är ofta dålig. Alkohol- och narkotikamissbruk spelar stor roll. Möjligheterna för dem att få tillgång till *sjukvård eller annan specialisthjälp* varierar liksom deras motivation. Det har visat sig vara mycket värdefullt att frivården har hjälp av en socialmedicinsk eller psykiatrisk konsult som kan göra en första bedömning, remittera patienten vidare vid behov och utgöra en förmedlande länk till den allmänna sjukvården i samhället.

Konsulten har lättare att fungera rationellt med en sjuksköterska till sitt förfogande. En sköterska kan också självständigt svara för en del enklare sjukvård och medverka i ev. behandling.

Beredningen föreslår att de flesta frivårdsdistrikten får tillgång till medicinska team av detta slag. Verksamheten bör samordnas med motsvarande arbete på lokalanstalt och häkte. Härigenom blir det underlag för en heltidsanställd sjuksköterska i 9 distrikt och halvtidsanställd i 15. Läkartimmarna beräknas variera mellan 6 och 15 per vecka. För Stockholm, Göteborg, Malmö och Örebro har beredningen i annat sammanhang föreslagit särskilda åtgärder. (Se tabell 1).

Trafiknykterhetskommittén har räknat med att ca 3 000 personer årligen skall komma att ådömas skyddstillsyn om kommitténs förslag till ändrad påföljdsbestämning antages. En del av dessa skall genom föreskrift åläggas eller på annat sätt motiveras för nykterhetsvårdande behandling. Kommittén anser inte att frivården skall utrustas med egna resurser av typen alkoholpoliklinik utan föreslår att kriminalvården skall köpa vårdtid av kommunerna. Kostnaden beräknas av kommittén till 750 000 kr. Kriminalvårdsstyrelsen har i sitt remissyttrande angivit kostnaden till 1,9 milj. kr. huvudsakligen på grund av en förutsedd längre behandlingstid.

Beredningen ansluter sig till kommitténs principiella inställning att säranordningar för kriminalvårdens klienter bör undvikas. De föreslagna läkarkonsulterna är heller inte avsedda att ersätta den allmänna sjukvården, alkoholpolikliniker etc. Det är snarare meningen att kriminalvårdens klienter genom dessa konsulters insatser skall få bättre möjligheter att utnyttja samhällets vårdinstitutioner på rätt sätt. Naturligtvis kommer det för en del klienter att vara tillräckligt med den rådgivande funktion som konsulten får. Inte minst viktig är då konsultens medverkan i behandlingsplaneringen tillsammans med övrig frivårdspersonal. För andra kan det bli aktuellt med remiss till den allmänna sjukvården eller andra specialorgan.

Bland de personer som har gjort sig skyldiga till trafiknykterhetsbrott kommer en del att självklart höra till alkoholpoliklinikens patienter genom att de utöver skyddstillsynspåföljden är föremål för nykterhetsvård. Andra kommer att kunna motiveras att söka sig till alkoholpoliklinik eller annan läkarvård. Här kan konsulten även på personundersökningsstadiet göra en viktig insats.

Enligt beredningens mening är det rimligt att räkna med att ett genomförande av trafiknykterhetskommitténs förslag kommer att förorsaka nykterhetsvården ökade kostnader. Beredningen har svårt att uppskatta den exakta storleken av kostnaderna men beräknar att dessa kommer att uppgå till

Tabell 1 Fördelning av läkartimmar och översköterskor

Plats	Skydds-kons.	Häkte	Lokalanst.	15 läk.-tim	6–10 tim.	1 öv. sköt.	1/2 öv. sköt.
Uppsala	x	(x)74	x	x	–	x	–
Nyköping	x	–	x	–	x	–	x
Eskilstuna	x	–	x	–	x	–	x
Norrköping	x	x	–	x	–	x	–
Linköping	x	–	–	–	x	–	x
Jönköping	x	(x)74	x	–	x	–	x
Växjö	x	x	–	–	x	–	x
Karlskrona	x	–	x	–	x	–	x
Kalmar	x	(x)73	x	–	x	–	x
Västervik	x	–	x	–	–	–	–
Visby	x	(x)73	x	–	–	–	–
Helsingborg	x	–	–	x	–	x	–
Kristianstad	x	–	x	–	x	–	x
Halmstad	x	–	x	–	x	–	x
Göteborg (Bohus dt.)	x	x	(team med heltidsanställd läk. + ass + öv. sköt.)				
Borås	x	x	–	x	–	x	–
Vänersborg	x	–	x	–	x	–	x
Skövde	x	x	–	–	x	–	x
Karlstad	x	x	x	x	–	x	–
Kristinehamn	x	–	–	–	–	–	–
Västerås	x	x	x	x	–	x	–
Köping	x	–	–	–	–	–	–
Falun	x	x	x	x	–	x	–
Gävle	x	x	x	x	–	x	–
Södertälje	x	–	–	–	x	–	x
Sundsvall	x	–	–	–	–	–	–
Härnösand	x	–	–	–	x	–	x
Östersund	x	x	–	–	x	–	x
Umeå	x	x	x	x	–	x	–
Luleå	x	(x)74	x	–	x	–	x
Hudiksvall	x	–	x	–	–	–	–
Gällivare	x	–	–	–	–	–	–
Summa				9	15	9	15

Distrikten i Stockholm med förorter skall betjänas av behandlingscentralen
Skyddsvärnet i Stockholm har egen läkarmottagning
Distrikten i Göteborg betjänas av Skyddsvärnets mottagning i Göteborg
Distriktet i Malmö jämte fångvårdsanstalten och häktesavdelningen i Malmö har i kap. 14 föreslagits få eget behandlingsteam
Distriktet i Örebro har i kap. 14 föreslagits få heltidsanställd psykiater och sjuksköterska

500 000 kr.

Ett tredje område där det har visat sig föreligga ett behov av speciella insatser för klienterna är *fritidsaktiviteter*. Det utbud som sker genom föreningar, studieförbund, ungdomsgårdar etc. når i mycket liten utsträckning denna grupp. I regel kan de endast utnyttja de enklaste och minst aktiverande delarna av det kommersiella kulturlivet.

Gruppaktiviteter som speciellt avpassas efter de övervakades intressen och förutsättningar men som samtidigt tjänar som kontakt- och samlevnadsträning har stort värde. Lämpliga övervakare eller frivårdstjänstemän kan fungera som ledare mot sedvanligt gruppsamtalsarvode. Kostnaderna för aktiviterna blir i allmänhet ej höga. Ledarna behöver emellertid handledning av speciell personal, ex. vis psykologer. Dessa skulle även kunna leda grupper av mera traditionell gruppsamtalstyp.

Beredningen föreslår att anslaget Behandlings- och stödåtgärder räknas upp för att tillgodose även olika aktiviteter av detta slag. Kriminalvårdsstyrelsen bör fördela medlen till frivårdsdistrikten efter projektens angelägenhetsgrad.

19 Frivårdens ansvar för behandlingsarbetet på häkten och lokalanstalter

19.1 *Beredningens överväganden*

Svårigheterna för en person som har avtjänat frihetsstraff att finna sig till rätta ute i samhället och få lämpliga bostads- och arbetsförhållanden är av många skäl stora. Inte minst psykologiskt är övergången svår från den inrutade, osjälvständiga kollektivtillvaron på anstalt till osäkerheten, valsituationerna och ensamheten utanför. Frestelserna att dämpa oron med alkohol eller andra lugnande eller stimulerande medel blir stor. Till detta kommer att de arbeten och bostäder som erbjuds ofta är trista och bemötandet från omgivningen likgiltigt eller negativt.

Kriminalvårdens möjligheter att avhjälpa dessa svårigheter har varit begränsade. Man har bearbetat de praktiska frågor som sammanhänger med anskaffandet av arbete och bostad. Anstaltspersonalen har lagt ner all tillgänglig tid på frigivningsförberedelser. Men åtgärder för att underlätta den psykiska omställningen hos de intagna inför frigivningen har ofta kommit i bakgrunden. Man har inte kunnat åstadkomma en successiv inträning i friare förhållanden och en fortlöpande kontakt med samhället.

En väsentlig anledning till den mindre gynnsamma frigivningssituationen för många klienter är anstaltsväsendets organisation. Flertalet intagna befinner sig på annan ort än hemorten, särskilt om de avtjänar sista delen av straffet på öppen anstalt, som ofta ligger avsides. Är de i eller nära hemorten på sluten anstalt, försvårar anstaltens utformning frigång och andra kontakter med samhället. Beredningens förslag till ändrat anstaltssystem syftar till att skapa gynnsammare frigivningsförhållanden.

Till de rådande förhållandena har emellertid också bidragit att man utgått från anstalten och sett frigivningen som anstaltsvårdens avslutning. Det som följer sedan – konsekvent nog kallat eftervård – sköts av andra. Frivårdstjänstemännen har å sin sida tenderat att uppfatta anstaltstiden som ett vakuum där inget inträffat. Frivårdens ofullständiga uppföljning av sina ärenden under anstaltsperioder är en allvarlig brist i dess funktion som endast en ändrad ansvarsfördelning kan påverka. Frigivningsförberedelser och frivårdsåtgärder bör handhas av samma personal.

Beredningen har tidigare fastslagit som sin uppfattning att kriminalvårdens klientel med vissa undantag kan betraktas som ett frivårdsklientel, varav en del periodvis omhändertages på anstalt men ändå skall ha kvar sina kontakter ute i samhället så långt det är möjligt. I konsekvens med detta bör oavsett behandlingsform frivården ha medansvar för klienterna hela tiden. Denna princip kan till fullo genomföras på lokalanstalterna. Av praktiska skäl (avstånd, straffets längd) måste däremot frigivningsarbetet bedrivas på annat sätt på riksanstalterna. (Se härom kap.

12.) Deras speciella inriktning gör också att andra aspekter än frivårdens måste göra sig starkt gällande.

Beredningen har i kapitel 16 betonat att frivården bör ha möjlighet till tidigare ingripanden genom att handha personundersökningsverksamheten. Detta medför att frivårdens ansvar bör utsträckas även till de häktade.

Frivården skall på så sätt kunna följa sina klienter från åtalsstadiet under övervakningstiden och under eventuella anstaltsvistelser. Detta garanterar kontinuitet i handläggningen. Därutöver vinner man att de övervakade får ha kvar sina kontakter även under kortare anstaltsvistelser och att de människor som känner dem får möjlighet att påverka deras förhållanden på anstalten.

19.2 *Beredningens förslag*

På *häktena* sker erbjudanden om kontakt och service lämpligen genom att frivårdstjänstemän har fasta mottagningstider där och genom de kontakter som personundersökningarna ger. I den mån de häktade står under övervakning skall man sträva efter bibehållen kontakt med övervakaren och ha med honom i arbetet. Det kan gälla praktiska angelägenheter, kontakt med anhöriga, förberedelser för ett ev. försättande på fri fot eller bara samvaro för att mildra isoleringen. Givetvis förutsätter ett aktivt arbete med de häktade att åklagarmyndigheten är införstådd med verksamheten och godkänner den omfattning som den kan få i det enskilda fallet.

De häktade som ej har övervakare kan erbjudas kontaktman. För samtliga skall frivårdstjänstemannen sammanställa tillgängligt material, personundersökning, skyddskonsulentens yttrande, läkarutlåtande etc. kompletterat med den häktades egna uppgifter och önskemål, till ett planeringsunderlag, som kan användas för lämplig anstaltsplacering eller som första arbetsplan för övervakningen. Man kan då dels utnyttja häktningstiden och göra den mera aktiv och mindre nedbrytande för den häktade, dels begränsa behandlingsundersökningen och därmed avsevärt minska tiden för den inledande enrumsvistelsen på anstalt.

Kriminalvårdsstyrelsen har i sin anslagsframställning för budgetåret 1972/73 yrkat att 15 tjänster för assistenter tillföres frivårdsdistrikten på de orter där det finns allmänna häkten. De skall enligt förslaget ha deltidsfunktion av kurativ och terapeutisk art på häktena och bör även kunna göra erforderliga personundersökningar beträffande de häktade.

Beredningen tillstyrker kriminalvårdsstyrelsens förslag.

Under vistelsen på *lokalanstalt* bör den intagne fortfarande vara registrerad på sin hemorts frivårdsdistrikt. Den frivårdstjänsteman som tidigare handlade ärendet skall vara ansvarig för kontakt och frigivningsförberedelser. Även övervakare eller kontaktman fortsätter i allmänhet fungera. Givetvis kan övervakarbyte ske eller behovet av övervakare omprövas men principen är att den intagne skall erbjudas sådan kontakt. Frivårdstjänstemannen skall medverka vid behandlingskollegier och vid samråd mellan den intagne, arbetsmarknadsverkets kontaktman, socialvårdens kontaktman och anstaltspersonalen. Där skall främst frigång och frigivning diskuteras men även sysselsättning på anstalten, permissioner etc. Övervakare eller anhörig kan inbjudas till sådana överläggningar. Genom samarbete med länsarbetsnämnd, lokala arbetsgivare och fackliga organisationer skall frigång till arbete eller utbildning kunna erbjudas som regelmässigt inslag mot slutet av anstaltsvistelsen. S. k. frigivningskurser bör också erbjudas i samarbete med lokala bildningsorganisationer.

Eftersom de intagna på lokalanstalterna i stor utsträckning tidigare har stått under övervakning i frivården och till största delen kommer att få övervakning eller erbjudande om kontaktman efter anstaltsvistelsen innebär denna betoning av frivårdens ansvar inte att någon större grupp nya klienter tillförs frivården. Det innebär däremot ett kontinuerligt arbete med hela gruppen, ett större engagemang i deras anstaltsvardag och en

intensifiering av frigivningsförberedelserna.

Dessa insatser kräver personaltillskott, även om man räknar med att vård- och tillsynspersonalen tar hand om en del av det som nu anses vara assistentuppgifter såsom brev- och besöksförmedling, hobby- och fritidsarrangemang etc. Man bör beräkna en assistent för frigivningsarbete per 50–60 platser. Omsättningstakten kan beräknas bli rätt hög och ärendenas skiftande svårighetsgrad gör arbetet krävande. De frivårdsdistrikt som utnyttjar lokalanstalten skall då tillföras tjänster i relation till sin beräknade del av beläggningen. På grundval av nuvarande platsantal vid de anstalter som tills vidare kan tänkas fungera som lokalanstalter kan behovet av assistentpersonal beräknas till ca 35 tjänster. Eftersom åtskilliga av dessa anstalter nu tillhör internerings- eller ungdomsräjongerna och alltså är utrustade med assistentpersonal (ca 10) och dessutom en del räjongassistenter kan tas i anspråk, skulle tillskottet av tjänster ej behöva bli mer än 22.

I fråga om utnyttjandet av räjongassistenterna ansluter sig beredningen här i stort till det förslag som framförts av Organisationsutredning om kriminalvård i frihet. Dessa assistenter skulle enligt utredningen arbetsplaceras på frivårdsexpeditioner som var lämpliga med hänsyn till de anstalters belägenhet vars klienter de skulle betjäna. Uppenbara fördelar skulle kunna vinnas genom att anknyta dem till eftervårdsorganen.

20 Frivårdsdistriktens utformning

20.1 *Distriktsindelningen*

20.1.1 Beredningens överväganden

Flertalet frivårdsdistrikt har fr. o. m. den 1 juli 1972 mindre än 700 ärenden, vanligen mellan 300 och 600. Undantag är vissa av storstadsdistrikten i Stockholm och Göteborg samt Malmö, Uppsala och Helsingborg. Den ursprungliga indelningen i län har delvis upplösts. De nuvarande distrikten utgörs i allmänhet av en näringsgeografisk och kommunikationsmässig enhet runt ett administrativt centrum.

Att ange någon optimal storlek på ett frivårdsdistrikt, mätt i antal ärenden torde vara omöjligt, eftersom många faktorer påverkar distriktens funktion. Geografiskt och administrativt väl sammanhållna enheter bör givetvis inte sprängas. Däremot är det ibland möjligt och önskvärt att man avdelar fältgrupper för vissa kommuncentra och på så sätt får en smidig primärkommunal anknytning.

Det är dock inte likgiltigt hur stort ett frivårdsdistrikt är, eftersom storleken påverkar såväl arbetets uppläggning som dess innehåll. Ärendemängden är inte enbart avgörande för distriktets arbetsbelastning utan man bör ta hänsyn till andra åtaganden (frivårdshotell, lägenheter, gruppverksamhet, kurser, samrådsorgan etc.) samt närvaron av speciella institutioner (fångvårdsanstalt, omskolningskurser, specialarbetsplatser). Dessa faktorer påverkar belastningen på skyddskonsulenten som ansvarig chef, administratör och handledare.

Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet anser att det går en slags gräns vid omkring 500 ärenden. Över denna gräns tenderar konsulenten att bli enbart administratör, d. v. s. att inte längre handlägga egna klientärenden. Organisationsutredningen drar slutsatsen att konsulenten bör räknas bort då man beräknar belastningen av antal ärenden per handläggare i distrikt med mer än 500 ärenden. Utredningens förslag till assistenttjänster har räknats fram enligt denna metod. När väl konsulenten på så sätt avdelats som administratör, har emellertid organisationsutredningen inte några generella invändningar mot stora distrikt. Tvärtom framhålls de rationaliseringsvinster som eventuellt kan göras kontorstekniskt.

Uppfattningen om var gränsen går för att skyddskonsulenten som administratör och handledare skall fungera optimalt i sitt förhållande till personalen varierar ganska mycket bland frivårdstjänstemännen. Ett distrikt anses dock inte få bli så stort att konsulenten förlorar greppet över klientarbetet. Oavsett om man anser att konsulenten bör ha en kvot egna ärenden eller ej, är man enig om att han bör bevara sin närkontakt med de enskilda ärendena som ledare av det team som klient, övervakare, assistent och ev. annan behandlingspersonal utgör. Det är nödvändigt för en realistisk uppfattning av klienternas situation, för en enhetlig inrikt-

ning av arbetet och för ett aktivt stöd till assistenter och andra medarbetare i deras arbete.

Beredningen anser att de nu angivna synpunkterna bör beaktas vid bestämmandet av distriktens storlek. Det är önskvärt att erhålla kontorstekniskt rationella skriv- och förvaltningsenheter på de orter där det finns underlag för sådana. Man kan tänka sig att olika distrikt i storstäderna betjänas av en central skrivenhet, som sköter registrering, kollning, utskrifter, post, redovisningar, personalärenden etc. Man kan också tänka sig att distriktet hålls samman som en administrativekonomisk enhet, men att klientarbetet läggs ut på små, relativt självständiga fältgrupper. Frågor om distriktens storlek och organisation, användande av filialkontor etc. bör lösas från fall till fall efter områdets speciella krav och förutsättningar.

Särskilda förhållanden råder vid de s. k. specialdistrikten för unga och för vissa påföljdskategorier som finns i Stockholm och Göteborg. Som skäl för bibehållande av dessa distrikt har framförts att de tillgodoser vissa klientgrupper som på grund av sin ålder eller sina speciellt svåra sociala handikapp är i behov av särskilda resurser. Sålunda har distrikten för unga och villkorligt frigivna samt speciellt det för internerade större personaltäthet och betydligt högre anslag till sociala stödåtgärder än distrikt med blandklientel. Det har vidare påstått att förståelsen för dessa gruppers speciella problem blir bättre på ett distrikt där personalen inte har andra klienter att jämföra med. Beträffande de unga har också framhållits risken av att de på ett blanddistrikt kan få kontakt med äldre och mer förfarna övervakade.

Det anförda bygger delvis på erfarenheter av klientelets sammansättning under 1950- och början av 1960-talet. Som beredningen redan påpekat har det inträtt en markant förändring av frivårdsklientelet genom brottsbalkens vidgade möjligheter att välja annan påföljd än frihetsstraff. Det unga skyddstillsynsklientelet och i ännu högre grad ungdomsfängelseeleverna företer nu sociala anpassningsstörningar, speciellt alkohol- och narkotikamissbruk, i betydande utsträckning. Många av dem är också tidigare dömda eller har vårdats på barna- och ungdomsvårdens institutioner. Att de i nämnvärd utsträckning skulle riskera negativ påverkan från äldre klienter på blanddistrikten förefaller mindre troligt och strider också mot erfarenheterna från de distrikt som har blandat klientel.

Fördelarna för personalen av att vara specialiserad på vissa klientkategorier uppvägs enligt beredningens mening av de rikare erfarenheter som kontakt med olika åldrar och grupper ger. Att sammanföra speciellt belastade klienter i särskilda grupper motverkar ansträngningar att normalisera deras miljö och levnadsförhållanden. Det kan också uppfattas som diskriminerande att skilja ut dem som återfaller i brott.

Den väsentligaste anledningen att inte behålla specialdistrikten är emellertid för beredningen att det skulle motverka de principer för klientelets behandling som beredningen i övrigt sökt följa och som utgår från att det hela tiden är fråga om frivårdsklienter, varav vissa periodvis vistas i anstalt. Att olika frivårdsorgan skulle ha kontakt med den övervakade de perioder han är registrerad som skyddstillsynsärende och de perioder han ev. är villkorligt frigiven, liksom före och efter en viss ålder, ter sig egendomligt, då man samtidigt strävar efter bevarad personkännedom och kontinuitet.

I likhet med organisationsutredningen om kriminalvård i frihet anser beredningen vidare att indelningen i specialdistrikt försvårar en närmare samordning med socialvården i storstäderna. Utredningen anser att man bör överväga att inrätta frivården i storstäderna med centralkontor och lokalkontor och att behovet av lokalkontor bör bedömas med utgångspunkt från den kommunala socialförvaltningens utbyggnad i stadsdelsdistrikt.

Organisationsutredningen föreslår en skyndsam översyn av frivårdens organisation i Stockholm och Göteborg.

20.1.2 Beredningens förslag

Beredningen tillstyrker vad Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet föreslagit om en skyndsam översyn av frivårdens organisation i Stockholm och Göteborg. Beredningen föreslår att översynen får omfatta även Malmö, som har det i storleksordning tredje distriktet i landet (1 200 ärenden). Översynen bör i första hand pröva möjligheten att ordna central- och lokalkontor på det sätt som organisationsutredningen har skisserat och därvid bland annat undersöka om lokalkontoren kan samordnas med socialvårdens distriktsbyråer. Översynen bör utgå från att specialdistrikten upplöses. I detta sammanhang bör man även överväga huruvida den övervakningsverksamhet som handhas av Skyddsvärnet i Stockholm skall övertas av staten.

För landsortsdistriktens del bör man vid den fortsatta prövningen av organisationsutredningens förslag från fall till fall undersöka om klientutvecklingen i något distrikt talar för en delning. Några andra indelningsändringar än de av organisationsutredningen föreslagna, anser beredningen inte aktuella.

20.2 *Normer för beräkning av handläggande personal*

20.2.1 Organisationsutredningens förslag

En fråga som både Eftervårdsutredningen (SOU 1961:16) och Organisationsutredning om kriminalvård i frihet har ägnat stor uppmärksamhet är normer för beräkning av handläggande personal på frivårdsexpeditionerna.

Organisationsutredningen anför härom:

> Sedan eftervårdsutredningens förslag framlades, har – förutom en stark ökning av klientantalet – tillkommit flera omständigheter som nu måste beaktas. Möjligheterna att överlämna dömda till frivården har vidgats, varigenom många som tidigare skulle varit intagna i anstalt nu ingår i frivårdsklientelet. Arbetskraftens rörlighet har ökat och svårigheterna att skaffa bostäder är i varje fall inte mindre än i början av 1960-talet. Utredningen, som besökt samtliga konsulentdistrikt, har funnit, att arbetsbelastningen på handläggarna genomgående är mycket stor som en följd av nu berörda förhållanden.
>
> Utredningen uttalar att i nu rådande klientelsituation ger 90 klienter full sysselsättning för en handläggare. Utredningen påpekar vidare en rad olika omständigheter förutom antalet klienter som påverkar behovet av handläggare och säger bl. a. om klientelsammansättningen:
>
> För frivården har liksom för anstaltsvården under de senaste åren utvecklingen gått mot ett sämre och alltmer hjälpkrävande klientel. Denna utveckling har berört hela frivårdsklientelet, således även den del därav som kan betecknas som normalklientel, dvs. från fängelse villkorligt frigivna och skyddstillsyn ådömda. Samma utveckling har också och i ännu högre grad framträtt i fråga om de internerade som redan tidigare var den mest arbetskrävande klientelgruppen och i fråga om de unga, som är den därnäst mest krävande gruppen. I dessa två grupper är bl. a. inslaget av alkohol- och narkotikaberoende individer av en helt annat omfattning än för t. ex. tio år sedan.
>
> Utredningen tillägger att den efter brottsbalkens införande markanta tendensen att döma till skyddstillsyn i stället för till fängelse successivt har medfört, att många skyddstillsynsfall numera bereder frivårdspersonalen lika mycket arbete som de från fängelse villkorligt frigivna.
>
> Utredningen fortsätter.
>
> En annan omständighet som hör intimt samman med klientelsammansättningen är klientelomsättningen. Ju snabbare omsättningen på klientelet är, desto fler expeditionella åtgärder krävs det. Det blir med all säkerhet framdeles nödvändigt att ägna större uppmärksamhet även åt omsättningstaktens utveckling, där viss parallell kan dras med en häktesanstalts större omsättning i förhållande till en vanlig fångvårdsanstalts med samma platsantal, en omständighet som fått påverka personalberäkningarna.
>
> Utredningen anför sammanfattningsvis:
>
> Flertalet frivårdsfall tillhör vad som i det föregående betecknats som *normalklientel*, dvs. äldre villkorligt frigivna och skyddstillsyn ådömda. I det övervägande antalet di-

strikt är denna klienteltyp alldeles övervägande och inslaget av internerade och unga så begränsat att särskild hänsyn till dessa inslag inte är motiverad. Enligt utredningens mening bör i princip eftersträvas ett sådant läge att antalet klienter per handläggare i dessa distrikt blir omkring 100 men i storstadsdistrikt för äldre normalklientel kan antalet höjas till 125. Anledning till denna skillnad är, att i storstadsdistrikten det åtgår så mycket mindre tid för resor än i ett vanligt distrikt med landsbygd.

Från nu angivna principiella utgångspunkt har utredningen nödgats göra vissa avsteg på grund av speciella faktiska förhållanden som måste beaktas för att man över hela linjen skall kunna påräkna ungefär samma hjälpinsats per frivårdsfall. I distrikt med mer än 500 ärenden 1.1.1970 har således av skäl som förut angetts konsulenten bedömts kunna fungera enbart som administratör och därför inte inräknats i det eljest erforderliga antalet handläggare.

När det gäller *interneringsklientelet*, har kriminalvårdsstyrelsen förstärkt Stockholms distrikt för internerade med assistenter, så att antalet ärenden per handläggare nu är nere i ca 30 mot 60 enligt eftervårdsutredningen. Orsaken till denna kraftiga reducering av antalet ärenden per handläggare är, att personalen numera måste arbeta med varje enskilt fall betydligt mer än vad eftervårdsutredningen beräknade. Inom detta distrikt anser man sig ändå inte kunna helt avvara lekmannaövervakarna. Utredningen biträder styrelsens bedömning av arbetskraftsbehovet.

För *det unga klientelet* har utvecklingen varit sådan att det i dag är nödvändigt – för att nå det avsedda resultatet – att minska antalet ärenden per handläggare ned till ungefär den regel som eftervårdsutredningen på sin tid följde för Stockholms interneringsdistrikt (ca 60 ärenden per handläggare).

Utredningens nu redovisade allmänna normer för beräkning av antalet handläggare i distrikten ansluter i allt väsentligt till eftervårdsutredningen. En inte oväsentlig generell sänkning av normerna skulle i och för sig vara motiverad på grund av klientelets allmänt ökade behov av hjälpinsatser. Utredningen har emellertid ansett sig kunna följa de angivna riktlinjerna, dock endast under förutsättning att avvikelse från den allmänna normen om 100 à 125 ärenden per handläggare för vanliga distrikt görs, när särskilda skäl föreligger.

I anslutning till förslag om fortsatt utredning på vissa punkter anför utredningen slutligen:

Det är – med hänsyn till den betydande eftersläpning i resurshänseende som nu framkommit och därav föranledda brister i frivårdens funktionsförmåga – angeläget för utredningen att här understryka,

att personalökningsförslagen bygger på klientelläget per 1.1.1970,

att den pågående, av kriminalvårdsstyrelsen prognostiserade framtida klientelökningen för kriminalvården i frihet mycket snart gör utredningsresultatet inaktuellt genom att antalet klienter per handläggare kommer att överskrida godtagbara värden, särskilt i distrikt med kraftig ökningstendens; å andra sidan kan i något distrikt inträda en minskning,

att det därför – för att säkerställa frivårdens riktiga funktion i framtiden – är nödvändigt att varje budgetår omprova behovet av personal – såväl handläggande som övriga – i samtliga distrikt med ledning av klientelantalets utveckling och eventuellt aktuella speciella förhållanden,

att vad nu sagts bör beaktas redan när förslagen från organisationsutredningen för kriminalvård i frihet skall prövas, i synnerhet vid ett eventuellt successivt genomförande av förslagen, samt

att den av utredningen tillämpade metoden för att belysa de enskilda distriktens problematik lämnar hållpunkter för en enligt vad nyss anförts nödvändig, fortlöpande och individualiserad omprövning av personalbehovet vid varje distrikt.

20.2.2 Beredningens överväganden

Som utgångspunkt för överväganden i normfrågan har beredningen sammanställt en tabell över frivårdsdistriktens klientantal och fördelningen på handläggare m. m. (tabell 1). Därav framgår följande.

Antalet klienter per handläggare är f. n. större än det som föreslås av Organisationsutredningen även om skyddskonsulenterna räknas med som handläggare på alla distrikt. I Organisationsutredningens förslag hade 15 distrikt över 100 ärenden per handläggare, 3 över 120. Den 1 juli 1972 har 27 distrikt över 100, 9 över 120.

Situationen varierar kraftigt mellan olika

distrikt. Ärendetal per handläggare mellan 138 och 125 uppvisas bl. a. av Stockholms södra distrikt för äldre, Göteborgs distrikt för äldre under skyddstillsyn, Nyköping, Linköping, Lund, Vänersborg och Östersund medan Gävle, Gällivare, Visby och Örebro har 78, 77, 76 resp. 64 ärenden per handläggare. Storstadsdistrikten är särskilt belastade.

Beträffande specialdistrikten för unga i Stockholm och Göteborg har organisationsutredningen angivit som lämpligt antal 60 klienter per handläggare. Den aktuella kvoten är 86–89.

Beredningen har även funnit att andelen unga klienter i landsortsdistrikten är avsevärd, något organisationsutredningen inte har tagit hänsyn till. I storstäderna är andelen unga klienter mindre och även i Stockholms specialdistrikt har klientsiffrorna gått ned.

Av betydelse är även utbredningen av narkotikamissbruk bland frivårdsklientelet. Enligt kriminalvårdsstyrelsens statistik per den 1 april 1972 har narkotikasituationen förbättrats i 3 frivårdsdistrikt, är oförändrad i 16 och har försämrats i 24 distrikt. Den tunga narkotikan har ökat i 16 distrikt. Morfinbas förekommer i flera fall i 3 distrikt, i enstaka fall i 22, ej i 18 distrikt. Ungdomsdistrikten i storstäderna har 32, 22 resp. 16 % narkotikamissbrukare. Flera landsortsdistrikt har 10–20 %, interneringsdistriktet i Stockholm 20 och Skyddsvärnet i Stockholm 48 % narkotikamissbrukare.

Omfattningen av tjänstemannaövervakningar bör också beaktas. Enligt kriminalvårdens årsstatistik är andelen tjänstemannaövervakningar mycket ojämn i distrikten. Där det bäst skulle behövas tjänstemannaövervakare (t. ex. Stockholm–Malmös storstadsdistrikt) ligger siffrorna långt under 10 % medan flera landsortsdistrikt arbetar med relativt många tjänstemannaövervakningar. Den arbetsbelastning i storstäderna som avspeglas i distriktens höga ärendetal är förmodligen orsak till detta förhållande.

Andelen villkorligt frigivna och överförda till vård utom anstalt har organisationsutredningen inte heller ansett sig behöva ta hänsyn till på landsortsdistrikten. Dock talar antalet nytillkomna ärenden av detta slag enligt kriminalvårdens statistik om en avsevärd arbetsbelastning i fråga om dessa ärenden, där omsättningen är hög. Dessutom inleds de flesta med långtidspermission, som inte registreras som egentligt ärende men ofta bereder mycket arbete.

Vad sålunda framkommit ger delvis en annan bild av arbetsbelastningen i frivårdsdistrikten än den som organisationsutredningen har utvisat. Det finns därför anledningen att ompröva organisationsutredningens normer på grundval av det nya materialet. Beredningen anser att följande synpunkter därvid bör beaktas.

1. Förskjutningen mot ett mer arbetskrävande klientel fortskrider. Allt fler tilltalade döms till villkorlig dom medan antalet skyddstillsynsdömda har ökat i mindre omfattning. Resultatet blir att en allt mer belastad grupp tillförs frivården.
2. Andelen unga klienter har stigit.
3. Narkotikasituationen har förvärrats.
4. Om prövotiden minskas och övervakningen omprövas i de gynnsamma fallen, stiger koncentrationen av svårt klientel ytterligare.
5. Om prövotiden minskas, ökar omsättningen av klienter. En större andel nya ärenden kräver då initialinsatser och övervakarintroduktion.

Beredningen eftersträvar emellertid även att frivårdens verksamhet intensifieras i följande avseenden.

1. En intensivare kontakt med och bättre stöd till lekmannaövervakarna. Ökat muntligt samråd och deltagande i behandlingskollegier. Bättre utbildning för övervakarna.
2. Utökade möjligheter till aktivt arbete med klienternas sociala problem: bostadsanskaffning, löpande kontakt med socialvården, bearbetning av arbetsmarknaden.
3. Service till det läkar-sjukskötersketeam som föreslås på de flesta distrikt.
4. Mer satsning på fältarbete med hembesök, fritidsaktiviteter och gruppverksamhet.

Tabell 1 Klientantal och fördelning på handläggare

Frivårds-distrikt 1.7–72	Antal klienter 1.1–70	Antal klienter 1.1–72	Ut-veck-lingen	Antal hand-lägg. enl. Org.utr förslag	Antal hand-lägg. 1.7–72	Antal hand-lägg. Skill-nad	Klient./hand-lägg. enl. Org.utr. förslag	Klient./ hand-lägg. 1.7–72	Ut-veck-ling
Sthlm no.ä.[1]	804[2]	950	+	9	9	=	89 (100)[5]	106	–
Sthlm sö.ä.[1]	1 200[2]	1 243	+	12	9	– 3	100 (109)	138	–
Sthlm no.u.[1]	433[2]	267	–	7	3	– 4	62	89	–
Sthlm sö.u.[1]	691[2]	428	–	11	5	– 6	63 (69)	86	–
Sthlm int.[1]	211	209		9	8	– 1	23 (26)	26	+
Sthlm no.för.[1]	951	956		10	9	– 1	95 (106)	106	–
Sthlm sö.för.[1]	725[2]	972	+	8	10	=	91 (103)	97	–
Södertälje	225[2]			2			112		+
Malmö	1 131	1 200	+	13[4]	10[4]	– 3	94 (103)	120	–
Lund	531	502	–	6	4	– 2	88 (106)	125	–
Helsingborg	663	676	+	7	6	– 1	95 (110)	113	–
Kristianstad	370	324	–	3	3	=	123	108	+
Göteborg ä.vf.[1]	416	421	+	11	8	– 3	38	53	–
Göteborg ä.st.[1]	1 279[2]	1 434	+	16[4]	11[4]	– 5	85 (91)	130	–
Göteborg u.[1]	833[2]	614	–	13	7	– 6	64 (69)	88	–
Bohus	688[2]	505	–[3]	8	5	– 3	86 (98)	101	–
Borås	550[2]	661	+	6	6	=	92 (110)	110	–
Vänersborg	384	376	–	4	3	– 1	96	125	–
Karlstad	550[2]	550[2]		6	5	– 1	92 (110)	110	–
Kristinehamn	290[2]	220[2]	–	3	2	– 1	97	110	–
Örebro	550[2]	513[2]	–	6	8	+ 2	92 (110)	64	+
Skyddsvärnet Sthlm	508	447	–	13	14	+ 1	39 (42)	32	+
Köping	300[2]	300[2]		3	3	=	100	100	± 0
Uppsala	768	815	+	8	7	– 1	96 (110)	116	–
Eskilstuna	430	427		4	4	=	107	107	± 0
Nyköping	242	254	+	2	2	=	121	127	–
Norrköping	572	627	+	6	6	=	95 (115)[5]	105	–
Linköping	527	503	–	6	4	– 2	88 (105)	125	–
Jönköping	558	622	+	6	7	+ 1	93 (111)	89	+
Växjö	300	281	–	3	3	=	100	94	+
Kalmar	250[2]	608	+	2	5	=	125	121	–
Västervik	325[2]			3		=	108		+
Visby	165	152	–	2	2	=	83	76	+
Karlskrona	346	354	+	3	3	=	115	118	–
Halmstad	314	419	+	3	4	+ 1	105	105	± 0
Skövde	450	411	–	5	4	– 1	90 (112)	103	–
Västerås	600	628[2]	+	7	7	=	86 (100)	90	–
Falun	625	605	–	7	6	– 1	90 (104)	101	–
Gävle	450[2]	392	–	5	5	=	90	78	+
Hudiksvall	300[2]	304		3	3	=	100	101	± 0
Sundsvall	402	365	–	4	9 (3)	(– 1)	100	41 (122)	(–)
Härnösand	225	287	+	2	3	+ 1	113	96	+
Östersund	227	246	+	2	2	=	114	123	–
Umeå	293	268	–	4	3	– 1	73	89	–
Luleå	400[2]	404		5	4	– 1	80 (100)	101	–
Gällivare	175[2]	155	–	2	2	=	88	78	+
		17 + 17 –							

[1] Stockholms norra dt. för äldre under skyddstillsyn
Stockholms södra dt. för äldre under skyddstillsyn
Stockholms norra dt. för unga
Stockholms södra dt. för unga
Stockholms dt. för internerade
Stockholms norra förorters distrikt

5. Satsning på information, samarbete med fackliga organisationer, ideella föreningar, skolor och utbildningsanstalter etc.

Beredningen anser att även nu nämnda förhållanden måste beaktas, när man skall fastställa normer för beräkningen av behovet av handläggande personal.

20.2.3 Beredningens förslag

Med beaktande av samtliga omständigheter som här har redovisats föreslår beredningen att den norm om 60 klienter per handläggare som organisationsutredningen ansåg sig kunna godta för s. k. specialdistrikt för unga nu bör gälla samtliga frivårdsdistrikt. Hänsyn tages då också till att beredningen i annat sammanhang föreslår upplösning av specialdistrikten.

Genom den ökade personal som beredningen beräknat för egna övervakningsuppdrag, frigivningsförberedelser och personundersökningsverksamhet samt genom den föreslagna förändringen av prövotiden etc. kan emellertid den ändrade normen för beräkning av handläggande personal vid nuvarande påföljdspraxis uppfyllas utan ytterligare personalökning. (Tabell 2).

Om trafiknykterhetskommitténs förslag till ändrad påföljdsbestämning vid rattfylleri antages, beräknas frivårdsklientelet öka med 4 500 skyddstillsynsdömda. Med den föreslagna normen behövs då 65 nya assistenttjänster för handledning av övervakare. (Tabell 2).

Tabell 2 Beräkning av antal ärenden/handläggande frivårdstjänsteman vid genomförande av beredningens förslag

Nuvarande antal skyddstillsynsdömda under övervakning	20 000
– Bortfall vid sänkning av prövotid[1]	– 6 700
	13 300
+ Villkorligt frigivna, internerade och ungdomsfängelseelever under övervakning	+ 3 000
	16 300
– Klienter med tjänstemannaövervakning	– 7 500
Summa att fördela, *alternativ 1:*	8 800
+ Ev. tillkommande trafiknykterhetsbrottslingar med öv.	+ 4 500
Summa att fördela, *alternativ 2:*	13 300
Antal handläggande tjänstemän 1/7–72	224
+ Nytillskott för övervakningsarbete	+ 175
	399
– Tjänstemannaövervakare med 30 ärenden/man	– 250
Alternativ 1: Handlägg. tjm för handledning av lekmannaöv.	149
+ Nytillskott för handledning av övervakare	+ 65
Alternativ 2: Handlägg. tjm för handledning av lekmannaöv.	214
Antal ärenden/handläggande tjänsteman:	
Alternativ 1: (oförändrad påföljdspraxis): 8 800:149 =	59
Alternativ 2: (ändrad påföljdsbestämmelse vid trafiknykterhetsbrott): 13 300:214 =	62

[1]Bortfallet av ärenden vid obligatorisk omprövning av övervakningen efter ett år beräknas motsvara arbetet med dem som har frivillig kontaktman.

Stockholms södra förorters distrikt
Göteborgs dt. för äldre villkorligt frigivna
Göteborgs dt. för äldre under skyddstillsyn
Göteborgs dt. för unga.

2 Klientantalets fördelning har skattats på de distrikt som av organisationsutredningen föreslogs delade eller förändrad population.

3 Den väntade omfördelningen mellan Bohus och Borås dt. har ännu ej skett, varför klientsiffrorna är omkastade i jämförelse med utredningens skattning.

4 1 assistent för personundersökningsverksamhet ingår, som ej medräknas i normen klienter per handläggare.

5 Siffra inom parentes anger kvoten om skyddskonsulenten ej räknas som handläggare på distrikt med över 500 ärenden.

21 Allmänna synpunkter på frågan om resursförstärkningar inom anstaltsvården

Som framgår av tidigare avsnitt föreslår beredningen betydande förstärkningar av frivården. Det ekonomiska utrymmet för reformer på anstaltssidan blir härigenom begränsat.

Att som stundom har hävdats avstå från förstärkningar på anstaltssidan anser dock beredningen inte realistiskt. Man kan inte heller räkna med att förstärkningar på frivårdssidan skall kunna genomföras på anstaltsvårdens bekostnad. Eftervården av anstaltsklientelet bygger nämligen i stor utsträckning på den behandling som påbörjas på anstalten. När ställning skall tas till det framtida anstaltsbyggandet och till anstalternas arbetsformer bör sådana åtgärder ges företräde som syftar till att underlätta de intagnas övergång från anstaltsvård till frivård. Beträffande behandlingen av narkotikamissbrukare samt i fråga om den medicinska vården på anstalter och häkten anser beredningen att förstärkta insatser är nödvändiga. I övrigt anser beredningen att reformer som i första hand avser att höja ambitionsnivån inom anstaltsväsendet får ges lägre prioritet.

När beredningen tar ställning till fångvårdens byggnadskommittés förslag till nya centralanstalter i Uppsala och Vännäs, slutna sidoanstalter i Österåker och Härnösand, öppen sidoanstalt i Herrljunga samt till ombyggnad av Norrköpingsanstalten måste vad nu har sagts beaktas. Härtill kommer att beredningen som framgått föreslår ett nytt anstaltssystem.

Även vissa av de reformer som föreslås av kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK) ställer stora krav på resursförstärkningar. I regel är dessa förstärkningar väl grundade. Men kommitténs arbete har endast berört en begränsad del av kriminalvårdens verksamhet. Kommittén har sålunda inte kunnat ta ställning till anstaltssystemets framtida utformning. Inte heller har den kunnat väga betydelsen av insatser på anstaltssidan mot värdet av förstärkningar inom frivården. Med hänsyn härtill är det naturligt att kriminalvårdsberedningen kommer till andra slutsatser än KAIK rörande sättet att lösa kriminalvårdens praktiska problem, liksom i fråga om angelägenhetsgraden av olika ekonomiska insatser. I några fall måste beredningen dessutom anmäla betänkligheter mot vissa av de reformförslag som framföres av KAIK.

22 Riktlinjer för det framtida anstaltsbyggandet

22.1 *Allmänna synpunkter*

Genomförandet av 1945 års lag om verkställighet av frihetsstraff nödvändiggjorde att anstaltsbyggandet som med få undantag legat nere i omkring hundra år åter sattes igång.

Anstaltsvårdens trängda läge medgav i ett inledande skede ingen omfattande planläggning eller programskrivning. Det gällde i första hand att så snart som möjligt få fram platser för att ta emot det successivt ökande anstaltsklientelet samt att skaffa anstalter som någorlunda motsvarade de krav som den nya lagstiftningen ställde. Efterhand fick dock byggnadsverksamheten mer organiserade former och programarbetet en definierad målsättning. Framför allt gällde detta de nya centralanstalterna. De principer enligt vilka dessa anstalter planerades beskrivs av fångvårdens byggnadskommitté på följande sätt.

Mera tonvikt på vård och mindre på bevakning i förhållande till tidigare straffverkställighetsregler. Förhindrande så långt möjligt av menlig inverkan de intagna emellan.

Meningsfull sysselsättning, om möjligt främjande av utsikterna till försörjning efter frigivningen.

Som regel arbete i gemenskap med andra intagna.

Gemenskap även under icke-arbetstid under förutsättning av ordnad fritidssysselsättning.

Möjlighet och uppmuntran till gymnastik, idrott och studier under icke-arbetstid (studiemöjlighet under vissa förutsättningar även på arbetstid).

Straffet utgörs av frihetsberövandet och intet annat.

Hur dessa anstalter i praktiken kom att utformas har beskrivits i kap. 2.

Kumla- och Österåkeranstalterna har allt sedan sin tillkomst varit livligt omdiskuterade. Från olika håll har framförts kritik mot deras storlek och mot deras utformning. Enligt kritikerna har anstaltsbyggandet präglats av ett ensidigt säkerhetstänkande på bekostnad av behandlingsatmosfären. Speciellt har man kritiserat försöken att ersätta personal med tekniska anordningar som TV-övervakning och elektriska låsanordningar. Även om kritiken i många fall varit ensidig och överdriven torde den inte vara helt utan fog. Framför allt har anstaltens storlek på ett olyckligt sätt minskat den personliga kontakten mellan personal och intagna samtidigt som den har försvårat eller omöjliggjort individualiserade behandlingsformer som frigång, besökspermissioner m. m. Det har också varit svårt att individualisera kontrollen av de intagna, vilket medfört att en del av dessa behandlats med onödig restriktivitet.

Å andra sidan har Kumla och Österåker ofrånkomligen fyllt en viktig uppgift genom att de successivt fått ta emot en allt större del av det verkligt svårskötta och farliga klientelet. Detta har inte endast medfört ökade möjligheter att klara omhändertagandet av denna grupp utan också bidragit till att man kunnat liberalisera arbetsformerna

på andra anstalter. Särskilt Kumla har under de senaste åren i allt större utsträckning kommit att fungera som en riksanstalt för det mest komplicerade klientelet. Denna funktion har senast understrukits genom inrättandet av specialavdelningen för svårskötta internerade.

Uppfattningarna varierar om hur stor del av anstaltsklientelet som behöver tas om hand under särskilt kontrollerade former. Det är beredningens mening att behovet av platser av Kumlatyp numera är täckt. Under förutsättning att differentieringen till dessa anstalter fungerar på önskvärt sätt torde man därför nu kunna inrikta byggnadsverksamheten på anstalter som i större utsträckning kan fungera som ett led i en behandlingskedja som syftar till att successivt slussa ut klienterna i frihet. Denna uppfattning företrädes också av KAIK som bl. a. framhåller: "Anstalter med öppnare vårdform kan komma att fungera som centraler för en vårdverksamhet som till väsentlig del äger rum ute i samhället". I konsekvens härmed föreslår KAIK också att man skapar "ett nät av frigångshem, där de intagna som kan klara en sådan vårdform får möjlighet att komma igång med ett arbete eller en utbildning under anstaltstiden som de kan fortsätta med efter frigivningen". Man påpekar också vikten av att anstalterna ligger så nära den intagnes hemort som möjligt för att förbättra hans möjlighet att få besök, förkorta hans restider vid permission samt underlätta hans kontakt med skyddskonsulent och övervakare. Som framgår av kap 12 instämmer kriminalvårdsberedningen i detta avseende i KAIK:s principiella synpunkter. I samma kapitel har beredningen skisserat hur en anstalt för detta ändamål bör utformas samt gjort en uppskattning av kostnaderna för en utbyggnad av anstaltssystemet enligt de här angivna riktlinjerna. Beredningen har också föreslagit att en del äldre småanstalter t. v. får användas som utslussningsanstalter. Även i detta fall överensstämmer beredningens synpunkter med KAIK:s som framhåller att anstaltens utformning inte behöver ha avgörande betydelse för dess användning.

22.2 *Bedömning av fångvårdens byggnadskommittés förslag*

22.2.1 Centralanstalt för ungdomsräjongen i Uppsala

Enligt programförslag den 10 april 1967 skulle anstalten ha 220 platser fördelade på 22 avdelningar. Åtta avdelningar är avsedda för nydömda ungdomsfängelseelever samt för fängelsefångar i motsvarande ålder, vilka ådömts långvariga straff. En lika stor del av anstalten disponeras för ungdomsfängelseelever som överlämnats till vård utom anstalt men som återtagits på grund av misskötsamhet eller nya brott. Av de återstående platserna beräknas 40 för psykiatriska vårdfall från ungdomsräjongens övriga anstalter, vilka ej lämpar sig för Roxtuna samt för elever som behöver avvänjande behandling för narkotika- eller alkoholmissbruk. Tio platser anslås åt intagna som är i behov av kvalificerad kroppssjukvård på anstalt.

På grundval av programmet meddelade Kungl. Maj:t den 17 maj 1968 projekteringsuppdrag fram till huvudhandlingar. Den 23 april 1971 beslöt emellertid byggnadskommittén att avbryta projekteringsarbetet. I sina anslagsäskanden för budgetåret 1972/73 anför kommittén härom bl. a.:

> Den nya Uppsalaanstalten är planerad för korttidsbehandling i sluten form för nyintagna, återintagna, svårbehandlade, mentalt komplicerade och fysiskt sjuka. Platsbehovet vid anstalten har beräknats efter brottsbalkens intentioner för behandling av unga lagöverträdare. Enligt dessa beräkningar skulle tillkomsten av den nya Uppsalaanstalten, med åtföljande nedläggning av uttjänta äldre anstalter, ge räjongen en lämplig balans mellan öppna och slutna anstalter.
>
> När klienteltillströmningen till ungdomsanstalterna visade en tydlig minskning, bl. a. genom domstolarnas praxis att i större utsträckning än väntat döma unga lagöverträdare till skyddstillsyn blev räjongens totala platsantal för ungdomsfängelseklientel för stort. Detta har resulterat i överflyttning av två anstalter till andra räjonger under innevarande budgetår.
>
> Ett bibehållande av den nya Uppsalaanstalten i föreslagen storlek kommer med anledning av denna utveckling att medföra

att anstaltsplatserna måste fyllas ut med ett klientel för *långtidsbehandling*. Med de nya behandlingslinjer med utökade permissionsbestämmelser som tillämpas efter Österåkerförhandlingarna och en yrkesutbildning som alltmer anpassas till skolöverstyrelsens program, som innebär grundutbildning i anstalt och fortsatt utbildning genom frigång till centraler utom anstalten, måste den nya Uppsalaanstalten, om ej en minskning kan ske av platsantalet, förses med en mjukare del för utslussning av detta långtidsklientel.

Resultatet av de överläggningar som i januari 1971 hölls mellan representanter för kriminalvårdsstyrelsen och för de intagna har vidare, som redan nämnts, på icke oväsentliga punkter ändrat förutsättningarna för den hittills gjorda planeringen av Uppsalaanstalten. Sådana konsekvenser kan också väntas som resultat av den betydande liberalisering beträffande kriminalvårdens arbetsformer som enligt förhandsuppgifter kommer att föreslås av 1967 års kommitté för anstaltsbehandling inom kriminalvården. Eftersom projekteringsuppdraget beträffande Uppsalaanstalten i detalj knutits till ett av Kungl. Maj:t fastställt programförslag, står det inte i byggnadskommitténs makt att utan Kungl. Maj:ts bemyndigande anpassa projekteringen till sådana väsentligt ändrade förutsättningar.

Liknande synpunkter kan anföras beträffande planeringen av Uppsalaanstaltens säkerhetsmässiga utformning. Programunderlaget för anstalten går tillbaka på den uppfattning rörande säkerhetskraven som var resultatet av rymningsvågen på kriminalvårdens anstalter under början av 1960-talet. En vitt utbredd allmän opinion låg då bakom de långt gående krav på säkerhet vid anstalterna som ännu för relativt kort tid sedan färgade statsmakternas direktiv till byggnadskommittén. Eftersom ungdomsklientelet erfarenhetsmässigt är kriminalvårdens mest rymningsbenägna klientel, har det under sådana förhållanden varit uteslutet att vid det hittills bedrivna projekteringsarbetet inte ta stor hänsyn härtill. Säkerhetssynpunkterna har emellertid härigenom fått sätta sin prägel på utformningen av anstalten i dess helhet på ett sätt som står i mindre god överensstämmelse med den förändrade syn på dessa frågor som på sista tiden gjort sig gällande i den allmänna debatten.

Kriminalvårdsberedningen som delar byggnadskommitténs uppfattning vill därutöver anföra: Behovet av anstaltsplatser för unga lagöverträdare synes för närvarande vara tillgodosett med det platsantal som ungdomsrâjongen nu disponerar. Om en del av de nuvarande slutna ungdomsanstalterna framledes skulle visa sig olämpliga eller behöver utnyttjas för andra ändamål bör bortfallet av platser kompenseras genom den utökning av antalet lokalanstalter som följer av beredningens förslag till förändringar i kriminalvårdens regionala organisation.

Det förslag till förenklat system för klienteldifferentieringen som framföres i samma avsnitt kommer dessutom att väsentligt påverka förutsättningarna för uppsalaprogrammet. Enligt detta skulle anstalten främst fungera som klassificeringscentrum. Om beslutet rörande den intagnes framtida anstaltsplacering kan fattas redan under häktningstiden bortfaller behovet av en särskild mottagningsavdelning. Det utredningsarbete som skulle ha gjorts vid Uppsalaanstalten kan i stor utsträckning ersättas av den information om de nydömda som ges av frivårdspersonalen. Då fortsatt observation visar att eleven är i behov av anlags- eller yrkesprövning kan man genomgå sådan prövning i samarbete med arbetsmarknadsmyndigheterna. Prövningen kan då antingen ingå i verksamheten vid riksanstalt för ungdomar eller förläggas utanför anstalten i de fall då den intagne har frigång från lokalanstalt.

Även den del av anstalten som avdelats för återintagna kan ifrågasättas. Trots att man lagt ner stor möda på att byggnadsmässigt skilja nyintagnings- och återintagningsavdelningarna från varandra torde risken för negativ påverkan aldrig helt kunna elimineras, speciellt som vissa utrymmen t. ex. sjukavdelning och idrottsanläggning är gemensamma. Förslaget att samla alla återintagna till samma anstalt strider dessutom mot den hittills tillämpade huvudprincipen, att en återintagen i första hand skall återföras till den anstalt varifrån han utskrivits. Endast i de fall då eleven visar uppenbara anpassningssvårigheter bör redan etablerade personalkontakter avbrytas.

Slutligen upptar planen ett relativt stort antal platser för enrumsbehandling. Även om

en sådan behandling tidvis framtvingas av säkerhets- och ordningsskäl synes det vara olämpligt att byggnadsmässigt binda sig för arbetsformer som erfarenhetsmässigt bör undvikas.

22.2.2 Centralanstalt för norra räjongen

Planeringen bygger i detta fall på Kungl. Maj:ts beslut den 11 oktober 1968, vari uppdrogs åt fångvårdens byggnadskommitté att utarbeta program för en centralanstalt och en sluten sidoanstalt i norra kriminalvårdsräjongen.

Enligt programmet som överlämnats den 9 juni 1971 skall centralanstalten ha 160 platser, varav 110 slutna och 50 öppna. Av dessa platser är 40 avdelade för mottagnings- och klassificeringsändamål. På denna del av anstalten skall nyintagna med långa och medellånga strafftider genomgå behandlingsundersökning. Avdelningen skall också användas som utrednings- och observationsavdelning. Tjugo platser, varav tio öppna, är avsedda för kroppssjuka. Återstående platser, 60 slutna och 40 öppna, har avdelats som behandlingsavdelning för ett komplicerat klientel – neurotiserade, alkohol- och narkotikamissbrukare m. fl. Avdelningen har försetts med resurser för ett mycket varierande utbud av aktiviteter innefattande såväl arbetsträning och arbetsprövning som psykoterapi och utbildning. Den byggnadsmässiga utformningen är inriktad på att möjliggöra en maximal kommunikation mellan personal och intagna liksom mellan olika personalgrupper inbördes. Man har sökt begränsa säkerhetsanordningarna på sådant sätt att lokalerna kan utformas enligt miljöterapeutiska principer. Kombinationen av öppna och slutna avdelningar tillåter en successiv slussning av klienterna från mera slutna till öppnare verksamhetsformer.

I fråga om de fyrtio mottagningsplatserna gäller i huvudsak vad som redan anförts beträffande motsvarande delar av Uppsalaanstalten. De platser som enligt programmet skall utnyttjas som psykiatrisk och psykoterapeutisk behandlingsavdelning kan synas mer behövliga. Speciellt blir detta fallet om den pågående utredningen rörande mentalsjukvårdens och kriminalvårdens befattning med de psykiskt avvikande lagöverträdarna skulle leda till att kriminalvården får överta ansvaret för en större del av denna kategori. Med hänsyn till den osäkerhet som för närvarande råder rörande anstaltsvårdens möjligheter och framtida betydelse vill beredningen emellertid ifrågasätta huruvida en satsning av den storleksordning som Vännäsprojektet skulle innebära bör prioriteras på bekostnad av andra mera närliggande behov. Det är också tveksamt om en anstalt av detta slag bör förläggas till Norrland, där inslaget av svårbehandlade klienter för närvarande är mindre än i storstadsområdena.

22.2.3 Sidoanstalten Österåker

Byggnadskommitténs program för Österåkeranstaltens fortsatta utbyggnad grundar sig på Kungl. Maj:t beslut den 11 april 1969. Utgångspunkt för planeringsarbetet skulle vara att sidoanstalten skulle ha 160 slutna platser och att sysselsättningen förutom produktionsinriktad arbetsdrift även skulle avse arbete av terapikaraktär.

Kommittén avgav sitt förslag den 10 juni 1970. Vid utarbetandet av programmet utgick kommittén dels från en klienteldifferentiering som baserats på östra räjongens befintliga anstalssystem, dels också från sammansättningen av det klientel som verkställde frihetsstraff på Långholmen, dvs. den anstalt som i första hand skulle ersättas genom Österåkersanstaltens utbyggnad.

Från dessa utgångspunkter fann kommittén att anstalten borde förbehållas ett mellangradsklientel, vilket trots att det inte bedömdes som direkt rymningsfarligt, ändå behövde omhändertas under säkrare former än som kunde åstadkommas på en öppen anstalt. Till gruppen hör bl. a. intagna med relativt korta strafftider, vilka på grund av fysisk svaghet eller psykiska särdrag har svårt att fylla sedvanliga krav på arbetsförmåga och psykisk balans. Man förmodade också att Österåkers närhet till Stockholm skulle

komma att påverka klientelsammansättningen på sådant sätt att anstalten skulle få ta emot ett relativt stort antal intagna, som under verkställighetens senare del rymt eller missbrukat permission från öppna anstalter, och som därefter av praktiska skäl kvarhölls på utskrivningsorten.

För båda dessa grupper ansåg kommittén att det krävdes speciella resurser för utskrivningsplaneringen eftersom de intagna i regel saknar arbetsanställning, har en tilltrasslad ekonomi och i många fall är bostadslösa. Deras personkontakter är ofta störda eller begränsade till en krets av andra asociala.

Tyngdpunkten för anstaltens verksamhet lades därför på en rehabiliteringsklinik, där de intagna enligt riktlinjer som utarbetats av arbetsmarknadsstyrelsen skulle beredas möjlighet till arbetsprövning och arbetsträning, samtidigt som deras sociala förhållanden sanerades. Efter en relativt kort tid skulle de sedan slussas vidare till fortsatt arbete eller utbildning på den öppna arbetsmarknaden. Man utgick därvid från den förutsättningen att flertalet intagna skulle vistas på anstalten endast under kort tid. I de fall då en intagen var mogen för utslussning före verkställighetens utgång borde han få möjlighet till frigång.

För den del av klientelet som inte är i behov av kvalificerade insatser i samband med utskrivningen kompletterades rehabiliteringsavdelningen med en mekanisk verkstad med 35 platser samt en utbildningsavdelning med 25 platser. På dessa avdelningar avsåg man främst att placera sådana intagna som trots längre strafftid bedömdes som relativt pålitliga i rymningsavseende.

Anstaltens inriktning på ett mindre rymningsfarligt klientel avspeglas i den byggnadsmässiga utformningen. Säkerhetsanordningarna är i förhållande till Kumlas sidoanstaltsdel avsevärt förenklade. De har huvudsakligen inriktats på förstärkta ytterväggar medan däremot de invändiga anordningar som på Kumla syftar till att omöjliggöra kommunikation mellan anstaltens olika avdelningar helt har slopats. Likaså undviker man kulvertförbindelser och TV-övervakning. Omslutningsmuren har ersatts med ett nätstängsel av vanlig industrityp.

Beredningen anser att sidoanstalten Österåker med hänsyn till kriminalitetens koncentration till Stockholmsområdet motsvarar ett reellt platsbehov. Östra kriminalvårdsräjongen har under senare år haft en nästan konstant överbeläggning på sina anstalter, vilken avsevärt försvårat nedläggningen av Långholmen. Även i fråga om Österåkerförslaget måste man emellertid konstatera att ett fullföljande av projektet skulle medföra investerings- och driftkostnader som inte motsvaras av de enligt beredningens mening ganska osäkra fördelarna ur behandlingssynpunkt. Man kan därjämte ifrågasätta lämpligheten av en fortsatt utbyggnad av Österåkeranstalten som med sina 195 platser redan är en av landets större anstalter.

Även med ett relativt lättskött klientel måste man räkna med många av de svårigheter som är förknippade med verksamheten på en storanstalt, t. ex. otillräckligt antal besöksrum, minskade möjligheter att ordna permissioner och frigång samt problem med att åstadkomma en effektiv klienteldifferentiering. Framför allt riskerar man att effekten av de sociala och terapeutiska insatserna minskas på grund av bristande personlig kontakt mellan personal och intagna.

22.2.4 Sluten sidoanstalt i Härnösand

Även detta program vilket, liksom Vännäsförslaget, utarbetats med anledning av Kungl. Maj:ts beslut den 11 oktober 1968, avser en anstalt av mellangradskaraktär för ett klientel av samma svårighetsgrad som Österåkers. Platsantalet är dock något mindre – 130 platser.

Verksamhetsprogrammet för Härnösandsanstalten överensstämmer i många avseenden med Österåkers. Med hänsyn till centralanstaltens kvalificerade resurser har dock utrymmet för produktionsinriktat industriellt arbete ökats. Även i detta fall finns dock möjligheter för de intagna att välja mellan produktionsinriktad arbetsdrift, studier och arbete av terapikaraktär.

Den byggnadsmässiga utformningen påminner i många avseenden om Vännäs- och Österåkerförslagen. Även i detta fall har kommittén föreslagit ett koncentrerat byggnadssätt, som tillåter ett mångsidigt och flexibelt utnyttjande av lokalerna samt skapar förutsättningar för en tät kontakt mellan personal och intagna. För att tillgodose säkerhetskraven har kommittén däremot valt en lösning som helt skiljer sig från Österåkerförslagets. Man föreslår att rymningsskyddet begränsas till en omslutningsmur medan däremot övriga byggnadskroppar utformas enligt de regler som har tillämpats för öppna anstalter.

Programmet bygger på en bedömning av platsbehovet inom norra räjongen som gjordes 1968. Utvecklingen har sedan dess gått mot en minskande klienteltillströmning inom denna räjong. Detta förhållande observerades också av byggnadskommittén som i programförslaget bl. a. anförde.

Den slutna sidoanstalten är avsedd för en mellangrupp av klientelet, som nu måste hänvisas till ålderdomliga anstalter vilka inte fyller nutida krav på hygienisk standard och som i stor utsträckning saknar utrymmen för sysselsättning och fysisk träning. Ett minskat användande av frihetsstraff kan dock i framtiden göra anstalten helt eller delvis överflödig. Som framgår av ovanstående har kommittén i sin planering beaktat möjligheten av en sådan utveckling. Av vad som ovan anförts (framtida platsbehov) framgår också att prognosen rörande det framtida platsbehovet är osäker. Detsamma gäller klientelets fördelning mellan öppna och slutna platser. Bl. a. kan KAIK:s väntade förslag komma att påverka utvecklingen i riktning mot ökat användande av öppen vård. Med hänsyn härtill finner kommittén det befogat att sidoanstalten uppföres i en andra etapp. Detta ger möjlighet att följa upp klientelutvecklingen och få ett säkrare underlag för att bedöma behovet av slutna platser.

Redan nu finns ett betydande platsöverskott inom norra räjongen. Att nu fullfölja planerna på en anstalt i Härnösandsområdet kan ej anses vara välbetänkt.

22.2.5 Öppen sidoanstalt i Herrljunga

I oktober 1967 redovisade byggnadskommittén till Kungl. Maj:t färdiga bygghandlingar för en öppen 120-mannaanstalt i Herrljunga. Anstalten var av samma typ som tidigare har uppförts i Skänninge och Viskan.

Även i fråga om detta förslag har byggnadskommittén senare anmält tveksamhet. Främst gällde det anstaltens byggnadsmässiga utformning varom man anförde i den ovan refererade anslagsframställningen.

Enligt byggnadsstyrelsens uppfattning kan bygghandlingarna, med hänsyn till den långa tid som gått sedan de färdigställdes, inte längre läggas till grund för byggnadsuppdrag utan en omfattande teknisk revidering. Även ur kriminalvårdssynpunkt kan det ifrågasättas om anstalten motsvarar dagens krav på behandlingsresurser. Bl. a. saknas lokaler för praktisk och teoretisk utbildning och för terapeutisk behandling.

Utöver vad som anfördes av byggnadskommittén kan framhållas: De öppna 120-mannaanstalterna var avsedda för ett icke rymningsbenäget och fullt arbetsfört klientel med medellånga strafftider. Denna grupp synes numera i stor utsträckning dömas till skyddstillsyn. Det har därför blivit allt svårare att få lämpligt klientel till de öppna 120-mannaanstalterna. Man kan därför ifrågasätta behovet av ytterligare en anstalt av detta slag. Tillkomsten av en anstalt i Herrljunga skulle också medföra att ett antal mindre småanstalter skulle nedläggas.

22.2.6 Renovering av fångvårdsanstalten i Norrköping

I maj 1968 framlade byggnadskommittén ett förslag om en genomgripande renovering av fångvårdsanstalten i Norrköping. Dessutom föreslogs att anstaltens arbetsdrift skulle kompletteras med en nyuppförd mekanisk verkstad. Förslaget har delvis genomförts genom att två av anstaltens tre bostadsflyglar har blivit föremål för en omfattande upprustning.

22.3 *Beredningens överväganden och förslag*

Som framgått av vad nu har sagts kan de förslag till anstaltsbyggnader som avgivits av fångvårdens byggnadskommitté numera ifrågasättas av olika skäl.

Byggnadskommitténs förslag innebär en fortsatt koncentration av anstaltsbeståndet till ett fåtal större enheter. Detta strider mot den målsättning som kriminalvårdsberedningen redovisat i avsnittet rörande dispositionen av kriminalvårdens anstaltssystem. Den integration mellan anstalts- och frivård som där åsyftas skulle – om de föreslagna anstalterna kommer till utförande – i hög grad försvåras.

Som tidigare redovisats har investeringskostnaderna för den föreslagna nybyggnationen beräknats till ett sammanlagt belopp av 231 milj. kr. Detta belopp som skulle ge ett platstillskott av 790 platser, bör jämföras med de 125 milj. kr. som en utbyggnad av 1 000 platser på lokalanstalter kan beräknas kräva. (Jämför beredningens beräkningar under kap. 12.) I båda fallen rör det sig om mycket stora belopp men skillnaden är dock betydande. En betydelsefull fördel med det senare alternativet är att nybyggnationen kan ske successivt utan att några fördelar ur behandlingssynpunkt därmed går förlorade. Man har då möjlighet att anpassa utbyggnadstakten efter eventuella förändringar i påföljdssystemet och i domstolarnas praxis.

Av det ovan anförda framgår att starka betänkligheter numera kan resas mot de principer för anstaltssystemets fortsatta utbyggnad som tar sikte på att uppföra ett antal större anstalter. Kriminalvårdsberedningen finner därför att de förslag som nu föreligger i form av program och bygghandlingar för sådana anstalter ej bör komma till utförande.

Norrköpingsanstaltens upprustning bör även i fortsättningen ske successivt och främst syfta till att anpassa byggnaderna till den typ av klientel för vilken de skall utnyttjas.

Vid detta ställningstagande har beredningen utgått från att beläggningen på anstalterna kommer att vara i stort sett oförändrad i förhållande till dagsläget. Som framgått av vad som tidigare anförts har emellertid beläggningen stigit under de senaste månaderna. Beredningen har ansett att det är för tidigt att dra några slutsatser härav. Utvecklingen går också mot ett alltmer svårbehandlat klientel på anstalterna. Skulle den nu antydda utvecklingen fortsätta kan en omprövning av beredningens ställningstaganden bli aktuell, inte minst mot bakgrund av att det nuvarande anstaltsbeståndet är gammalt och nerslitet. Om en sådan omprövning sker och lokaliseringspolitiska synpunkter därvid skall beaktas kan det komma i fråga att överföra det mera belastade klientelet på Härnösandsanstalten – som då kan användas som lokalanstalt – till en ny sluten anstalt i Vännäs och att där dessutom inrätta en narkomanvårdsavdelning. Denna anstalt bör i så fall uppföras med 60 platser.

23 Öppen och sluten vård

23.1 *KAIK:s förslag*

KAIK anger som sin principiella ståndpunkt att anstaltsvården bör vara så öppen som möjligt under hela anstaltstiden. Skälen härför är enligt kommittén både behandlingsmässiga och humanitära.

Den nuvarande ordningen innebär att även intagna, som inte är i oundgängligt behov därav, vistas på sluten anstalt. Å andra sidan kan en avsevärd del av de intagna även i framtiden behöva behandlas under slutna former. Ett skäl härför är bl. a. den fortlöpande klientelförsämringen och det ökande inslaget av narkotikamissbrukare och personer som är dömda för organiserad eller yrkesmässig brottslighet. Man måste också ta hänsyn till risken för rymningar och för att den dömde i samband därmed fortsätter sin brottsliga verksamhet. Speciellt gäller detta personer som kan bedömas som farliga för annans personliga säkerhet eller för annat betydande intresse.

Inte heller när det gäller den stora klientelgrupp beträffande vilka farlighetsaspekten inte behöver beaktas bör man emellertid ta för lätt på rymningsrisken. Visserligen kan en viss risktagning vara berättigad om placering på öppen anstalt är mycket värdefull ur rehabiliteringssynpunkt men en förutsättning bör dock vara, att den intagne sannolikt inte kommer att begå brott under en tänkbar rymning.

Kommittén framhåller också att det förhållandet att en intagen placeras i sluten vård inte behöver betyda att han isoleras. Även på de slutna anstalterna får de intagna vistas i gemenskap under arbetstid och under en del av sin fritid. Enligt kommitténs uppfattning bör gemensamheten utsträckas ytterligare bl. a. genom att inlåsningen av de intagna i bostadsrummen, vilken nu sker mellan kl. 19 och 20, senarelägges. Härigenom skulle de dels få ökade möjligheter att följa televisionsprogrammen dels få mera tid för studiecirklar och sammankomster med övervakare, anstaltsbesökare, yrkesvägledare m. fl.

På de stora anstalterna, där det är olämpligt att sammanföra alla intagna, bör dessa i stället fördelas på behandlingsgrupper. Gruppernas storlek bör anpassas till klienternas behandlingsbehov. Intagna med stort behandlingsbehov placeras i små grupper med möjlighet till nära kontakt med personalen. Intagna, vars behandlingsbehov är ringa, kan däremot sammanföras i relativt stora grupper.

Kommittén framhåller att en öppnare kriminalvård ställer krav på ökade resurser. Varje räjong bör ha ett anstaltssystem som i största möjliga utsträckning tillgodoser klienternas behov av bl. a. utbildning, undervisning och terapi. Anstalterna skall också ha olika grad av öppenhet. Centralanstalten bör ha såväl öppna som slutna vårdmöjligheter för att dess behandlingsexpertis skall kunna utnyttjas till fullo.

I de fall då räjongerna visar sig vara för små som upptagningsområden för en typ av behandling som kräver särskilda resurser bör denna behandling förläggas till en anstalt som tar emot klienter från hela landet.

Kommittén föreslår också att man skapar ett nät av frigångshem för att ge intagna som klarar en sådan vårdform möjlighet att komma igång med ett arbete eller en utbildning under anstaltstiden, som de kan fortsätta med efter frigivningen.

I samband med behandlingen av frågan om sluten och öppen vård har KAIK väckt förslag om att den uppdelning som görs i den nuvarande behandlingslagen mellan öppna och slutna anstalter bör slopas.

23.2 *Beredningens överväganden och förslag*

Som redan framgått, delar beredningen i väsentliga delar KAIK:s synpunkter. Vården bör vara så öppen som möjligt. Utöver de motiv som enligt KAIK talar för öppen vård vill beredningen också framhålla att den öppna vården är avsevärt mindre kostnadskrävande än den slutna. Ett exempel härpå ges i den sammanställning av dygnskostnaderna vid olika anstaltstyper som kriminalvårdsstyrelsen gjort för beredningens räkning (se kap. 8).

Det sagda leder till att de formella hinder för omedelbar placering på öppen anstalt som finns i nuvarande behandlingslag bör slopas. I praktiken torde en sådan lagändring inte innebära några större förändringar eftersom man redan nu tillämpar en generös praxis när det gäller att överföra intagna som bedöms vara pålitliga till öppen anstalt. Behövliga garantier för att man därvid inte tar allt för stora risker torde ha skapats genom den tidigare omnämnda lagändringen varigenom beslut rörande öppenplacering av fängelse ådömda med mer än två års strafftid, samt internerade med en minsta tid på mer än två år fattas av kriminalvårdsstyrelsen. Man bör också eftersträva att undanröja de praktiska svårigheter som bidrar till att intagna onödigtvis vistas på sluten anstalt. Beredningen vill peka på några av dessa svårigheter.

De öppna anstalterna är för närvarande huvudsakligen avsedda för intagna med sådan fysisk kondition att de klarar ett relativt tungt arbete. Klienter med fysiska handikapp kan därför ofta inte beredas öppen vård. I regel kan man inte heller skapa tillräckligt goda sjukvårdsmöjligheter på dessa anstalter. Nervösa och psykiskt störda klienter har svårt att klara vistelse på öppna anstalter. Här är kraven på anpassning och samarbetsförmåga i regel större än på de slutna, där en större personaltäthet medger mer individuella hänsynstaganden. Framför allt har den stora gruppen alkohol- och narkotikamissbrukare svårt att vistas på öppna anstalter eftersom dessa vanligen saknar psykiatrisk expertis. På grund av begränsad personaltillgång har man också svårt att hinna med några mera omfattande förberedelser för utskrivningen. Den begränsning av de öppna anstalternas användbarhet som detta medför är desto mera beklaglig som missbrukarna behöver stärkande friluftsliv och rörligt arbete.

Lokaliseringen av de öppna anstalterna har i stor utsträckning byggt på andra förutsättningar än de intagnas önskan att få vistas i närheten av hemorten. Däremot har de äldre slutna anstalterna ofta ett centralt läge med goda kommunikationer. Intagna med längre anstaltstider föredrar därför stundom att stanna på en sluten anstalt, där de visserligen har färre förmåner men i gengäld får tätare besök och kortare permissionsresor.

De öppna anstalterna saknar vanligen både byggnadsmässiga och personella resurser för att förseelser mot anstaltsordningen skall kunna bemästras. Detta gäller även när förseelserna är relativt obetydliga. En intagen som gjort sig skyldig till en sådan förseelse måste i regel förflyttas till sluten anstalt. Härav följer dels att en påbörjad behandling och eventuellt etablerade personalkontakter måste avbrytas, dels också kostnader för transport. I sådana fall vore det önskvärt att man kunde vänta med förflyttningsbeslutet tills man under en tid hållit klienten under

observation under mera slutna förhållanden. Som de öppna anstalterna nu är konstruerade är detta emellertid inte möjligt. I många fall vore det också önskvärt om ordningsförseelser på öppna anstalter kunde bemästras på annat sätt än genom förflyttningar. Beredningen avser att återkomma härtill i avsnittet rörande disciplinära åtgärder.

De hinder för ett ökat utnyttjande av de öppna anstalterna som är förknippade med deras funktionssätt och lokalisering bör i stor utsträckning kunna övervinnas genom den ändrade inriktning av kriminalvårdens ny- och ombyggnadsverksamhet samt den förstärkning av frivårdens resurser som har föreslagits av beredningen. Med ett system av lokalanstalter kan man dels öka de intagnas möjligheter att tillbringa anstaltstiden i närheten av hemorten dels också vidga deras valmöjligheter i fråga om arbetsplacering genom ett utökat användande av frigångsinstitutet. De psykiskt handikappades problem kan bättre beaktas eftersom de psykiatriska konsulter som tillföres frivårdsdistrikten också har att ta sig an lokalanstaltsklientelet. Genom frivårdspersonalens medverkan i utskrivningsarbetet kan man undvika att öppenanstaltsklientelet får en sämre social service än andra intagna.

Beredningen anser att en utvidgad användning av permissions- och frigångsinstitutet för det slag av klienter som det nu är fråga om också kan ge ekonomiska vinster. En betydande del av klienternas behov av utbildning, arbetsträning, medicinsk behandling m. m. kan då förläggas utanför anstalterna.

Beredningen delar i princip KAIK:s uppfattning att de inskränkningar som nu gäller i fråga om de intagnas rätt till gemenskap under fritid på de slutna anstalterna skall slopas. Men beredningen vill samtidigt påpeka att begränsning i fritidsgemenskapen endast förekommer på anstalter, vilkas byggnadsmässiga utformning framtvingar detta. En ändring av nuvarande regler skulle på dessa anstalter medföra att mycket stora grupper av intagna hänvisades till gemenskap under helt okontrollerbara former. En uppdelning i smågrupper kräver både ombyggnad och personalförstärkningar. I avvaktan på sådana åtgärder eller på att dessa anstalter kan läggas ner måste det finnas möjlighet att fortfarande begränsa de intagnas fritidsgemenskap.

KAIK föreslår också att tidpunkten för kvällslåsningen på de slutna anstalterna skall senareläggas. Detta önskemål har inte tagits upp enbart av KAIK. Det har också vid flera tillfällen framförts i kriminalvårdsstyrelsens budgetframställningar och av de intagnas organisationer.

Beredningen är också införstådd med att en sådan reform skulle kunna möjliggöra ett ökat och mera varierande utbud av fritidsaktiviteter på anstalterna, eftersom verksamheten nu begränsas av den knappt tilltagna tiden för sådana aktiviteter. Å andra sidan visar kriminalvårdsstyrelsen beräkningar, att reformen skulle bli mycket kostnadskrävande. Merkostnaden för en timmas förlängd gemenskap skulle enligt styrelsen uppgå till 3,5 milj. kronor. Beredningens övriga förslag syftar bland annat till att öka de intagnas möjlighet till placering på lokalanstalter där de får vistas i gemenskap under en större del av fritiden. Därigenom tillgodoses i viss mån önskemålet om ökat fritidsaktivitet. Med hänsyn härtill och vid avvägning av angelägenhetsgraden av olika reformbehov anser beredningen att senareläggning av inlåsningen får stå tillbaka för andra åtgärder. För att ge de intagna på slutna anstalter möjlighet att följa TV-programmen kan man överväga att – i likhet med vad som redan skett på Kumlaanstaltens interneringsavdelning – utrusta bostadsrummen med TV-apparat. En sådan lösning ställer sig billigare än en senarelagd inlåsning. Beredningen avstyrker därför KAIK:s förslag.

KAIK:s förslag om slopande av begreppen sluten och öppen anstalt medför emellertid praktiska problem till vilka KAIK inte har tagit ställning.

Som kommittén framhåller ligger skillnaden mellan slutna och öppna anstalter inte endast i byggnadssättet utan också i personaltilldelning och dagsrutiner. En mera flexi-

bel bedömning av anstalternas säkerhetsgrad kommer oundvikligen att leda till osäkerhet i fråga om tilldelning av personal. Det är också oklart i vilken utsträckning normaldagschemats tidsgränser skall följas. Problemet kan lösas genom att personalens tjänstgöringsschemata utformas på sådant sätt att de inte endast tar hänsyn till det antal tjänstemän som av säkerhetsskäl vid olika tidpunkter bör vara närvarande på anstalten utan också till de arbetsuppgifter som varje tjänsteman har att sköta. En sådan åtgärd skulle dock sannolikt medföra behov av personalförstärkningar av en storleksordning som för närvarande är mycket svår att bedöma. Beredningen anser därför att begreppen sluten och öppen anstalt bör bibehållas.

I fråga om lokalanstalterna har beredningen inte haft möjlighet att ta ställning till personalens dimensionering. Redan nu kan dock sägas att de nya verksamhetsformerna kräver en omprövning av de gällande normerna för tilldelning av tillsynspersonal. Dessa frågor bör därför utredas i särskild ordning. (Jfr. kap. 31).

Beträffande behovet av att under vissa förhållanden hålla en intagen i enrum hänvisas till kap. 30.

24 Behandlingsplanering

24.1 *KAIK:s förslag*

KAIK framhåller att behandlingsplaneringen måste tillmätas stor betydelse för verksamheten vid anstalterna. Behandlingen av den intagne bör nämligen så vitt möjligt avpassas efter hans individuella behov och följa en plan som fortlöpande hålls aktuell.

Planeringen skall föregås av en grundlig utredning om den intagnes förhållanden, varvid bl. a. hans egna och hans familjs ekonomiska förhållanden beaktas. Eftersom anstaltsvistelsen i regel leder fram till frivård skall planeringen även omfatta detta skede. Man understryker vikten av att övervakare utses i början av anstaltsvistelsen.

Behandlingsundersökningen bör ske vid den anstalt där den intagne tas in och skall alltid göras i samråd med den intagne. Representanter för frivård, arbetsmarknadsmyndigheter och tillsynspersonal skall ingå som ordinarie ledamöter i kollegierna.

På stora anstalter skall kollegierna förberedas i en mindre krets, där representanter för anstalten, frivården och arbetsmarknadsverket utformar planen tillsammans med den intagne. Även den prövning av behandlingen som skall ske efter tre månader bör vara grundligt förberedd så att kollegiet får en god bild av hur den intagne fungerar på anstalten.

För att effektivisera behandlingsplaneringen krävs enligt KAIK personalförstärkningar på anstalterna. I första hand bör assistentpersonalen utökas. Även öppnare anstalter bör utrustas med assistentpersonal, läkare och sjuksköterskor. Inom varje räjong bör finnas en anstalt med tillgång till psykiatrisk vård. Denna anstalt bör ha såväl öppna som slutna vårdmöjligheter.

För att underlätta tillsynspersonalens deltagande i behandlingskollegier bör på mindre anstalter även denna yrkeskategori förstärkas.

24.2 *Beredningens överväganden och förslag*

Beredningen delar KAIK:s uppfattning om behandlingsplaneringens betydelse och vill understryka vikten av att denna även omfattar frivårdsskedet liksom betydelsen av att all planering sker i samråd med den intagne. Samordningen mellan anstalts- och frivård bör dock kunna drivas längre än som framgår av KAIK:s förslag. Kriminalvårdens första kontakt med den dömde inträffar i regel i samband med personundersökningen. Rätt utförd innehåller denna undersökning de flesta uppgifter som behövs för behandlingsplaneringen, även uppgifter om klientens ekonomiska förhållanden. I stor utsträckning baseras behandlingsundersökningen på uppgifter från personundersökningen.

Personundersökningen bör utformas på sådant sätt att den utan omarbetning kan utnyttjas vid anstalternas behandlingsplanering. Om, som beredningen föreslår, per-

sonundersökningsarbetet övertas av frivården, torde dessa undersökningar få sådan standard att ytterligare uppgiftsinhämtande är onödig. På anstalten behöver man främst komplettera den sociala utredningen med uppgifter om det aktuella brottet, dom, verkställighetstid m. m., samt med läkarundersökning. I de fall då den intagne är häktad bör en del av kompletteringarna kunna göras på häktet. Under häktingstiden kan också frågan om eventuell anstaltsplacering förberedas. Genom en sådan ordning uppnås en väsentlig arbetsbesparing.

Behandlingskollegiernas centrala betydelse för planeringen måste speciellt beaktas. Kollegiet är det forum där den intagne skall kunna diskutera sina framtidsplaner med specialister av olika slag och där samtidigt planerna kan modifieras med hänsyn till den intagnes reella förutsättningar. Det är därför nödvändigt att kollegiet bevistas såväl av representanter för frivården som av anstaltspersonal av olika kategorier. Det är också önskvärt att arbetsförmedlingens kontaktman i största möjliga utsträckning deltar.

Förberedelsetiden för behandlingskollegiet upptas för närvarande i stor utsträckning av insamlande av bakgrundsfakta om den intagne. Det vore önskvärt om detta arbete kunde inskränkas till förmån för åtgärder som direkt sammanhänger med planeringen av hans anstaltsvistelse och den efterföljande frivården, samt till uppföljning av beslutade åtgärder. Genom ett grundligt förberedelsearbete minskar risken för att behandlingskollegierna skall ta allt för stor del av den högre personalens arbetstid. Tvärtom kan de medföra en viss arbetsbesparing, eftersom beslut av större vikt för den intagnes behandling t. ex. byte av arbetsplats, bostadsavdelning och permission kan fattas i samband med dem. Genom personalens närvaro garanteras att de anställda får medverka i behandlingen.

Vid de större anstalterna bör man söka finna arbetsformer som förhindrar att antalet deltagare i kollegiet blir allt för stort. Ett sådant förhållande leder nämligen till en onödig tidsåtgång. Det kan också medföra att den intagne får svårt att yttra sig på ett naturligt sätt. Bäst vore om kollegierna, beroende på arten av de ärenden som skall behandlas, förlades till arbetsplatser eller bostadspaviljonger. Detta förutsätter dock att de förbereds på ett sådant sätt, att ärenden rörande intagna på en viss verkstad eller bostadspaviljong tas upp vid samma tillfälle. Genom en sådan ordning skulle dessutom arbetsledar- och tillsynspersonalens deltagande underlättas. Formerna för dessa personalgruppers medverkan bör också närmare regleras. I första hand bör bestämmelser införas om att arbetsledare samt vård- och tillsynspersonalens deltagande i behandlingskollegierna skall vara obligatoriskt.

Vad nu har sagts berör hela frågan om personalens deltagande i beslutsfattandet. Beredningen har inte ansett att det ingår i uppdraget att behandla denna fråga i vidare mån än ur behandlingssynpunkt.

Vad beredningen har föreslagit beträffande ny regional indelning och förstärkning av frivården innebär att frivårdens synpunkter kan beaktas i betydligt större utsträckning på planeringsstadiet. När den intagne vistas på lokalanstalt kommer planeringen huvudsakligen att skötas av frivårdstjänstemän. På riksanstalterna kan behandlingsplaneringen underlättas av att verksamheten vid dessa anstalter blir mer specialiserad vilket medför att redan placeringen av en klient vid en viss anstalt utgör en anvisning om hur hans anstaltsvistelse bör organiseras. Genom att utredningsarbetet förenklas kan assistentpersonalens arbetsbörda minskas. Personalförstärkningar för detta ändamål bör därför kunna undvikas. Antalet platser på särskilda mottagningsavdelningar kan också minskas.

I enlighet med KAIK:s förslag föreslår beredningen att medel anslås till ersättare för tillsynspersonal och arbetsledare under den tid då de deltar i behandlingskollegier. Någon beräkning av de kostnader som detta kan medföra har dock inte kunnat göras.

25 Hälso- och sjukvård

25.1 *Rådande situation*

Som framgått av den inledande redogörelsen är kriminalvårdens resurser för hälso- och sjukvård ganska knappa. Problemet har under lång tid förvärrats genom svårigheten att rekrytera läkare. Av de läkartjänster som ingår i personalstaten har tills helt nyligen ett flertal varit vakanta. Fortfarande är tre tjänster som biträdande överläkare och förste läkare obesatta. Detta har lett till att även de anstalter som har goda materiella sjukvårdsresurser – Kumla, Österåker och Hall – inte har kunnat helt utnyttja dessa resurser. En bidragande orsak till att man inte har kunnat rekrytera läkare till kriminalvårdens anstalter torde vara att tjänstgöring inom kriminalvården inte tillgodoräknas vid ansökan till tjänst vid allmänna sjukvårdsinrättningar.

Under senare tid har det dessutom blivit allt svårare att finna läkare som är villiga att mot arvodesersättning svara för kroppssjukvården på fångvårdsanstalterna. Även mycket stora anstalter som Norrtälje saknar f. n. läkare och måste nödtorftigt klara sig med den läkarhjälp som kan erhållas via provinsialläkare och närbelägna sjukvårdsinrättningar. Situationen förvärras ytterligare av att den personal som ansvarar för sjukvården på anstalterna i regel saknar specialutbildning för denna uppgift. Enskilda befattningshavare gör utmärkta insatser men de kan inte åläggas alla de arbetsuppgifter som normalt åvilar sjukvårdspersonal.

Bristerna inom sjukvårdsorganisationen medför också att den medicinska kontrollen av de nyintagna inte kan lösas på tillfredsställande sätt. KAIK konstaterar härom att ”den läkarundersökning som inleder behandlingsundersökningen för närvarande kan betecknas som en summarisk kroppsbesiktning”. Kontroll av klienternas psykiska status göres regelmässigt endast beträffande ungdomsfängelseklientelet. Övriga intagna kontrolleras endast undantagsvis, huvudsakligen när det är känt att vederbörande företett psykiska särdrag.

I skrivelse till socialdepartementet den 3 mars 1971 har förtroenderådet vid fångvårdsanstalten i Malmö anfört missnöje med den hälsokontroll som de nyintagna genomgår. Man påpekar bl. a. att de kan lida av en smittosam sjukdom som de inte känner till och att denna sedan kan överföras till såväl medinterner som personal. Över skrivelsen har yttrande avgivits av socialstyrelsen och kriminalvårdsstyrelsen. Skrivelsen har därefter överlämnats till kriminalvårdsberedningen för handläggning.

Socialstyrelsen anför att det enligt styrelsens mening är rimligt, att den föreskrivna läkarundersökningen på nyintagna i samtliga fall minst omfattar

kontrollerad mätning av kroppstemperaturen,

blodtrycksmätning,

enkel stixanalys på urinprov för påvisande av äggvita och socker,

hemoglobinprov,

skärmbildsundersökning beträffande vissa delar av klientelet.

Socialstyrelsen ger också anvisning om hur dessa prov bör utföras.

Beträffande kriminalvårdens läkarsituation anför socialstyrelsen att bristen på utbildad personal under lång tid varit en starkt begränsande faktor när det gällt att tillgodose utbyggnad av hälso- och sjukvårdens olika områden. Utbildningskapaciteten har dock numera i det närmaste fördubblats, vilket redan resulterat i en ökande tillgång på sjuksköterskor. Under 1970-talet kan man också förvänta en snabb ökning av antalet läkare. Därför bör man efter hand kunna tillgodose behovet av läkarinsatser inom hälso- och sjukvården vid fångvårdsanstalterna genom samarbetsavtal med vårdcentraler etc.

Kriminalvårdsstyrelsen anför att de av socialstyrelsen föreslagna undersökningarna torde vara i hög grad påkallade och ej heller anses särskilt komplicerade eller svåra att utföra. Att dessa trots detta inte kan utföras beror på brist på sjukvårdskunnig personal. Situationen har i detta avseende förvärrats efterhand som det har blivit allt svårare att engagera arvodesanställda anstaltsläkare. Anledningen härtill är att de flesta läkare numera har schemabunden arbetstid och därför endast undantagsvis åtar sig konsultuppdrag. En konsekvens härav har blivit att ett flertal anstalter – däribland några av de största – helt saknar läkare. På dessa anstalter kan sjukvården klaras endast genom att man vid behov vänder sig till vederbörande provinsialläkare, läkarstation eller närbeläget sjukhus. Väntetider beträffande ej akuta fall kan ofta vara mycket långa, fyra till fem veckor. Även tillgången på annan sjukvårdsutbildad personal är dålig. Endast sex anstalter har sjuksköterskejänster. Vid mindre anstalter saknas helt sjukvårdspersonal.

Kriminalvårdsstyrelsen hänvisar till sin anslagsframställning för budgetåret 1972/73 vari man har begärt läkar- och annan sjukvårdspersonal för vården av narkomaner men även för den allmänna kroppssjukvården på anstalterna. Dessa förstärkningar är enligt kriminalvårdsstyrelsen att betrakta som ett led i en under de närmaste åren planerad successiv utbyggnad av kriminalvårdens hälso- och sjukvårdsresurser.

Kriminalvårdsstyrelsen framhåller också att frågan om ersättningarna till kriminalvårdens arvodesanställda läkare bör tas upp till förnyad prövning. Normerna är för närvarande ej tillfredsställande ur kriminalvårdens synpunkt eftersom de bygger i större utsträckning på antalet undersökta patienter än på undersökningens art och omfattning.

Avslutningsvis anför kriminalvårdsstyrelsen att den, under rådande förhållanden, finner det meningslöst att utfärda generella regler för hälsoundersökningar.

Kriminalvårdsstyrelsen har den 7 mars 1972 gjort en sammanställning över läkarsituationen vid kriminalvårdsanstalterna (bilaga 6) samt en beräkning av behovet av läkartimmar per vecka fördelade på landstingskommuner och kommuner utanför landsting. Enligt denna beräkning krävs ca 700 läkartimmar per vecka för att sjukvården vid kriminalvårdens anstalter skall få en tillfredsställande standard.

För att i någon mån förbättra den akuta krissituationen har Kungl. Maj:t den 14 april 1972 beslutat att de anstalter som helt saknar anstaltsläkare t. v. får anställa sjuksköterskor under den tid som eljest skulle ha disponerats för läkare.

25.2 *Beredningens överväganden och förslag*

Som inledningsvis framhållits är det beredningens uppfattning att de intagna vid kriminalvårdens anstalter i största möjliga utsträckning bör få tillgång till samhällets allmänna sociala insatser. Detta bör gälla även hälso- och sjukvården. Beredningen vill underlätta en sådan ordning genom att organisera anstaltsväsendet på sådant sätt, att ett större antal intagna vistas i omedelbar närhet till hemorten. De kan då, oavsett anstaltsin-

tagningen, lättare upprätthålla kontakten med de läkare och sjukvårdsinrättningar som normalt har ansvaret för att de kommer i åtnjutande av den vård, vartill de är berättigade. För att ytterligare underlätta samarbetet med den allmänna sjukvården bör man också ta bort den begränsning i möjligheten att bereda de intagna sjukhusvård som ligger i bestämmelsen om att den tid som fängelseådömda vistas utanför fångvårdsanstalt för att vårdas på sjukhus inte tillgodoräknas vid beräkningen av strafftiden med mer än en sjättedel av verkställighetstiden. Beredningen är av den uppfattningen att risken för missbruk av en sådan rätt får anses obetydlig.

Beredningen föreslår i likhet med KAIK att bestämmelsen i 27 § femte stycket behandlingslagen slopas.

För att ett ökat samarbete med den allmänna sjukvården skall komma till stånd kräves emellertid en ändrad praxis vid vissa sjukvårdsinstitutioner. Framförallt gäller detta narkomanvården. Även i fråga om intagna med andra fysiska eller psykiska besvär är det emellertid av vikt att kriminalvårdsklientelets eventuella svårigheter att anpassa sig till gällande ordningsregler eller till övriga patienter inte får påverka bedömningen av deras vårdbehov.

Även om samarbetet mellan kriminalvården och den allmänna sjukvården ökar kvarstår behovet av en väl fungerande sjukvårdsorganisation vid fångvårdsanstalterna. Som framgått av kriminalvårdsstyrelsens yttrande är de förhållanden som nu råder långt ifrån tillfredsställande.

De brister som nu finns försvårar inte bara behandlingsplaneringen utan medför också risker för de intagnas fysiska och psykiska hälsa. Inte ens sådana medicinska åtgärder som direkt föreskrivs i lagstiftningen kan alltid fullgöras på önskvärt sätt. Problemen sammanhänger med bristande resurser inom kriminalvården men beror också på bristen på utbildad personal inom de flesta sektorer av vårdområdet. På längre sikt kan man hoppas att de åtgärder som har vidtagits för att öka tillgången på sjukvårdspersonal även skall komma kriminalvården till godo. Beredningen anser det vara ett uppenbart missförhållande att läkare vid kriminalvårdens anstalter vid ansökan till tjänst vid allmänna sjukvårdsinrättningar icke får tillgodoräkna sig tjänstgöring inom kriminalvården. Beredningen föreslår därför att sådan tjänstgöring i merithänseende jämställes med andra vårdområden.

Man måste emellertid också söka avhjälpa den akuta krissituationen. På lokalanstalterna kan den samordning mellan frivårdens och anstaltsvårdens sjukvårdsresurser som tidigare har föreslagits underlätta en lösning. Dels får man på dessa anstalter tillgång till sjuksköterska dels får de intagna ökade möjligheter att själva uppsöka läkare eller sjukhus. Därigenom kan man utnyttja den allmänna sjukvårdens resurser bättre. Däremot måste riksanstalternas sjukvårdsorganisation förstärkas. I enlighet med socialstyrelsens förslag bör detta ske genom samarbetsavtal med andra vårdinstitutioner. Därvid kan ledning hämtas i kriminalvårdsstyrelsens beräkning av tidsåtgången.

När det inom en region finns ett flertal riksanstalter och häkten som ligger i omedelbar närhet av varandra (t. ex. Stockholms- och Göteborgsregionerna) kan man eventuellt överväga att byta ut arvodestjänsterna mot fast anställda läkare.

I avvaktan på att läkarfrågan löses bör ledig läkartid disponeras för arvodesanställda sjuksköterskor. Därvid bör tidsåtgången för kontroll av nyintagna särskilt beaktas. Även med normal tillgång till läkare bör det vid anstalter med mer än 100 intagna finnas heltidsanställd sjuksköterska. Anstalter med mer än 60 platser bör ha en halvtidstjänst.

Som redan har framhållits är också den psykiatriska kontrollen av nyintagna otillräcklig. I detta avseende kan emellertid de föreslagna förstärkningarna med psykiatriska konsulter för frivården leda till förbättringar eftersom man redan på frivårds- eller häktningsstadiet kan uppmärksamma psykiska störningar hos klienterna.

Den psykiatriska vården vid anstalterna har under lång tid försvårats genom bristen på kvalificerad personal. Under den senaste

tiden har situationen emellertid förbättrats genom att överläkartjänsterna vid de psykiatriska klinikerna i Kumla och Österåker har kunnat besättas. Fortfarande är dock tjänster av vital betydelse obesatta. Förhoppningsvis kan situationen efter hand förbättras genom den av socialstyrelsen förutsedda ökade tillgången på läkare under 1970-talet.

Arbetet vid de psykiatriska klinikerna försvåras också av bristen på personal med social utbildning. Psykiaterna tvingas att bedriva sin verksamhet utan den information rörande klienternas sociala situation som utgör en viktig bas för beslut om medicinska eller psykoterapeutiska behandlingsåtgärder. Inte heller kan man i önskvärd omfattning kombinera sådan behandling med sanering av den intagnes sociala situation. Med hänsyn härtill anser beredningen att det bör inrättas en tjänst som kurator vid var och en av de psykiatriska klinikerna.

Om man väljer alternativet med heltidsanställda läkare för kroppssjukvården vid storstadsdistriktens anstalter kan kostnaderna för en förstärkning av anstaltssjukvården beräknas enligt följande. Om man föredrar att använda konsulter vid samtliga anstalter kommer kostnaderna för dessa att öka med ett belopp som ungefär motsvarar de heltidsanställda läkarnas löner.

För kroppssjukvården

4 heltidsanställda läkare
11 sjuksköterskor heltid
6 sjuksköterskor halvtid

För den psykiatriska vården

6 kuratorer med placering på psykiatriska kliniker.

26 Aktiviteter på anstalterna

26.1 *KAIK:s förslag*

KAIK anför att den tidigare optimistiska inställningen till anstaltsbehandlingens möjligheter att bota kriminalitet numera ersatts av ett mera nyanerat betraktelsesätt. Bristen på kunskap om värdet av olika behandlingsmetoder inom kriminalvården får dock enligt kommittén inte leda till att man avstår från all behandling under anstaltstiden. Man bör bedriva försöksverksamhet med olika behandlingsmetoder och samtidigt försöka rusta upp den intagne både fysiskt och psykiskt samt sträva efter att förbättra hans möjligheter i olika avseenden att skapa sig en ordnad existens i samhället. Samtliga åtgärder skall sikta mot att förhindra att han återfaller i brott.

Det gäller därför att finna former, som gör det möjligt för de intagna att umgås med varandra utan att de sämre och mera hårdföra elementen kan spela ledarroller och försvåra eller omöjliggöra ansträngningar från personalens sida att skapa en god behandlingsmiljö. En framkomlig väg erbjuder därvid *"den lilla gruppens princip"*. Denna arbetsmetod som första prövades på Roxtunaanstalten innebär att de intagna boendemässigt delas upp på grupper som inte är för stora, och att personalen göres avdelningsbunden. Syftet var från början endast att dela upp klientelet i "hanterliga" grupper för att åstadkomma en bättre anstaltsmiljö. Tiden bör nu emellertid enligt KAIK vara mogen att pröva den lilla gruppen i det direkta behandlingsarbetet.

Det gäller därvid att sammanföra intagna som kan väntas påverka varandra behandlingsmässigt positivt i mindre grupper under ledning av särskilt utvald personal, som ansvarar för gruppen. Det bör inte vara uteslutet att låta intagna som har visat speciellt intresse medverka i behandlingsarbetet. En sådan uppgift kan i många fall tillgodose vissa intagnas behov av konstruktiv och meningsfull verksamhet. Innan man skaffat sig erfarenhet av hur ett system med behandlingsgrupper kommer att fungera lär det knappast vara möjligt att fixera behandlingsformerna i detalj. I första hand bör man inrikta sig på ett principbeslut och en flexibel planering som fortlöpande anpassas efter erfarenheterna. Förutsättningen för detta är att erfarenheterna av gruppbehandlingen kontinuerligt värderas.

Bland de behandlingsåtgärder som i övrigt står till buds bör enligt kommitténs uppfattning först nämnas arbete och vissa studier som jämställs med arbete.

När det gäller arbetet framför KAIK i första hand kravet på arbetspliktens slopande. Kommitténs synpunkter härpå framgår av kap. 27.

Kommittén framhåller vidare att *arbetsdriften* bör utformas så att varje intagen kan sysselsättas på ett sätt som svarar mot hans behov, önskemål och förutsättningar. Det

bör finnas tillgång till industrier och verkstäder, som är inriktade på effektivitet och lönsamhet, dit intagna kan söka sig som passar för sådant arbete och som under anstaltstiden vill ha en relativt god inkomst.

Det bör också finnas arbetsplatser där kraven sätts lägre både när det gäller arbetsuppgifternas svårighetsgrad, och i fråga om arbetstakt och arbetsdagens längd. På sådana arbetsplatser kan intagna som brister i uthållighet och koncentrationsförmåga ges möjlighet att prestera efter sina personliga förutsättningar.

För intagna som på grund av sitt fysiska eller psykiska tillstånd inte orkar med annan sysselsättning bör finnas arbetsterapi. Denna bör samordnas med psykiatrisk eller psykoterapeutisk behandling och ordineras av läkare.

KAIK påpekar vidare att många intagna har behov av yrkesutbildning. Man framhåller samtidigt att intagningstiderna i de flesta fall är för korta för att fullfölja en sådan. Man bör därför inrikta sig på förberedande åtgärder som sedan kan fullföljas efter anstaltstidens slut. Bland sådana åtgärder nämner kommittén arbetsträning, anlagsprövning, yrkesrådgivning och orientering om arbetsmarknadens villkor. Man kan också tänka sig att yrkesutbildningen planeras på sådant sätt att den påbörjas på anstalt och därefter fullföljs utanför anstalten. Med hjälp av frigångsinstitutet kan "civil" utbildning påbörjas redan under anstaltstiden.

De resurser som arbetsmarknadsstyrelsen har kunnat ställa till kriminalvårdens förfogande för arbetsvård har visat sig otillräckliga. Kommittén understryker därför betydelsen av att *kontaktmannainstitutionen* byggs ut för att täcka behovet av arbetsvårdande åtgärder.

Kommittén behandlar i detta sammanhang också kriminalvårdens *arbetslöner*. Man ansluter sig därvid till de principer som för närvarande tillämpas. Enligt dessa skall lönen för industriellt arbete utgå i relation till vars och ens arbetsinsats. Man förordar också fortsatta försök med marknadsmässig lön. Dessutom skall ersättning utgå till intagna som deltar i studier eller annan organiserad aktivitet. I det sistnämnda fallet är ersättningen enhetlig. Utöver detta föreslår emellertid kommittén att en viss minimisumma per dag skall utgå även till intagna som ej deltar i arbete eller annan organiserad verksamhet.

Den *beklädnad* – inklusive arbetskläder – som en intagen behöver när han lämnar anstalten bör helt betalas av statsmedel. Därigenom skulle man undgå den irritation som vållas av det nuvarande systemet, enligt vilket en intagen som genom en god arbetsprestation har lyckats spara pengar själv får betala sina kläder, medan däremot den som saknar medel får sin beklädnad kostnadsfritt.

KAIK framhåller vidare att olika klientelundersökningar visat, att anstaltsklientelet i stor utsträckning saknar de grundläggande kunskaper, som man normalt tillägnar sig under den obligatoriska skolgången. Sådana brister försämrar den intagnes möjligheter att anpassa sig till ett normalt samhällsliv bl. a. därför att en yrkesutbildning kräver grundkunskaper i vissa skolämnen. Kommittén anser därför att resurserna för detta slags *undervisning* bör förstärkas och att den utbyggnad av vuxenundervisningen som har ägt rum under senare år, bör komma även kriminalvårdsklientelet till godo. Det samarbete som kriminalvårdsstyrelsen inlett med skolöverstyrelsen bör intensifieras. Flera lärare bör knytas till anstalterna och minst en tjänst som studierektor inrättas vid varje räjong. Även möjligheterna till högre studier bör beaktas och den verksamhet som inletts vid Studiegården och vid olika folkhögskoleavdelningar byggas ut.

Frigångsinstitutet bör enligt kommitténs uppfattning utnyttjas i betydligt större utsträckning än som nu är fallet. Anledningen till att ett så litet antal intagna har placerats i frigång är främst att de nuvarande anstalterna inte lämpar sig för denna verksamhetsform. Frigångarna har inte kunnat skiljas från andra intagna, vilket medfört risker för smuggling och rymningar. På avsides belägna anstalter har frigångsarbete inte gått att skaffa. Kommittén föreslår att ett nät av

frigångshem byggs ut över hela landet, varigenom möjligheterna till frigångsplacering avsevärt kan utökas.

Intagna som så önskar bör få möjlighet att delta i *sysselsättnings- och samtalsterapi.* Speciellt bör man se till att de som står i begrepp att lämna anstalten eller skall placeras på frigångshem informeras om problem som möter dem vid frigivningen.

KAIK framhåller betydelsen av att man inom kriminalvården liksom inom andra vårdområden eftersträvar en fortgående utveckling av behandlingsmetoder och behandlingsåtgärder. Eftersom forskningen ännu inte lett till några resultat, som kan användas i behandlingssyfte, är det viktigt, att man tillgodogör sig de erfarenheter som kan göras i det dagliga anstaltsarbetet. Man kan på anstalterna också bedriva försöksverksamhet med nya behandlingsformer. Således bör man eftersträva att mera satsa på gruppterapi och på att ge de intagna en större roll i behandlingsarbetet samt att ändra behandlingsgruppernas storlek och sammansättning. Sådan experimentverksamhet bör bedrivas inom ramen för kriminalvårdsstyrelsens planerings- och utvecklingsarbete. Resurserna för detta ändamål bör förstärkas.

Även *fritidsverksamheten* har stor betydelse för de intagnas rehabilitering. Många intagna saknar positiva fritidsintressen och har inte någon anknytning till socialt anpassade medmänniskor. De söker sig därför efter frigivning lätt tillbaka till de asociala miljöer där de har sina tidigare kontakter. Kommittén anser att de minimikrav som kan uppställas för fritidsverksamheten vid anstalterna bör anges i lagtexten.

För att undvika att de intagna isoleras från vad som händer och sker i omvärlden bör de sålunda ha möjlighet att läsa tidningar samt att följa radio- och televisionsprogram. De bör vidare kunna syssla med specialintressen av utvecklande slag samt få sitt behov av förströelse tillgodosett i skälig utsträckning. De intagna som så önskar bör ha möjlighet att delta i föreningsverksamhet inom anstalten. Denna kan vara av politisk, facklig eller kulturell art eller utgöra enbart en form av sällskaplig samvaro.

Av största vikt är att alla intagna får möjlighet till fysisk träning. Idrott kan inte endast bidra till att stärka klienternas fysiska kondition utan ger dessutom ofta en värdefull träning av förmåga till samarbete, uthållighet och laganda. Speciellt betydelsefullt är det att de många narkotikamissbrukarna får möjlighet att förbättra sin fysik.

En förutsättning för en intensifierad fritidsverksamhet är att anstalterna får tillgång till fritidsledare, vilka dels själva kan leda och organisera fritidsaktiviteter, dels kan engagera utomstående medhjälpare t. ex. föreningar och representanter från folkbildningsrörelserna.

26.2 *Beredningens synpunkter på KAIK:s förslag*

De motiv som KAIK anför för ett mera systematiskt genomförande av *"den lilla gruppens princip"* är enligt beredningens uppfattning beaktansvärda. Det måste dock framhållas att denna arbetsform knappast kan genomföras på flertalet av de äldre anstalter som för närvarande är i bruk. Även på de nybyggda anstalterna är det svårt att differentiera klientelet med den noggrannhet som KAIK-förslaget förutsätter. Att för varje avdelning välja ut sådana intagna "som kan väntas påverka varandra behandlingsmässigt positivt" förutsätter en kännedom om varje klients personliga egenskaper som knappast är tänkbar. Man kan dock hoppas, att beredningens förslag till ett mer differentierat anstaltssystem och till en mera långsiktig behandlingsplanering kan utgöra ett steg i den riktning som kommittén åsyftar. Man kan nämligen förvänta sig, att man genom de åsyftade förändringarna får ett mera enhetligt klientel vid varje anstalt. Man får en bättre information om klienterna, varigenom man kan fördela dem avdelningsvis på ett mer systematiskt sätt än som nu kan ske. I övrigt torde förslaget om en konsekvent genomförd smågruppsbehandling få ses som en målsättning för det framtida anstaltsbyggandet och för beräkningen av personal-

behovet vid anstalter med avdelningssystem.

Beredningen kan också instämma i KAIK:s synpunkter rörande behovet av en mera differentierad *arbetsdrift* och beträffande värdet av att de intagna får tillfälle att under anstaltstiden förbereda sitt framtida inordnande i yrkeslivet. Speciellt bör understrykas vad kommittén anför rörande behovet av en utbyggnad av *arbetsmarknadsverkets kontaktmannainstitution.* Kontaktmännen bör i större utsträckning delta i planeringen av klienternas anstaltsbehandling samt bedriva yrkesvägledning och informera de intagna om arbetsmarknadens villkor.

I kommitténs uppfattning att arbetsplikten bör avskaffas kan beredningen, som framgår av följande kapitel, däremot inte instämma. I konsekvens därmed kan beredningen inte heller biträda kommitténs uppfattning, att *ersättning* skall utgå till intagna som frivilligt avstår från deltagande i all slags organiserad verksamhet. Däremot bör bedömningen av de typer av aktiviteter som får bedrivas på dagtid och med ersättning vara generös.

I övrigt delar beredningen KAIK:s uppfattning rörande intagnas arbetsersättning. I fråga om försöken med marknadsmässig lön kan dock framhållas att en övergång till sådana avlöningsformer medför att de intagna ställs inför krav på betalning av skadestånd, underhållsbidrag, ersättning för uppehälle på anstalt osv. Resultatet härav kan bli att den del av ersättningen som vissa intagna får behålla för egen räkning inte märkbart skulle komma att överstiga det belopp de med nuvarande system kan disponera. Detta kan hos några komma att minska intresset för en fullgod arbetsinsats. Å andra sidan skulle det otvivelaktigt vara en väsentlig fördel om de intagna genom att de har kunnat uppbära marknadsmässig lön för sitt arbete under anstaltsvistelsen vore mindre ekonomiskt skuldbelastade vid frigivningen än som nu ofta är fallet. Risken för återfall i brottslig verksamhet på grund av att den frigivnes arbetsinkomst i väsentlig grad tas i anspråk genom exekutiva åtgärder får enligt beredningens mening inte förbises. Med hänsyn härtill och till det värde som ligger i att de intagna får vänja sig vid att planera sin ekonomi bör den beslutade experimentverksamheten genomföras och resultaten därav utvärderas.

Kostnaderna för *beklädnad* bör bestridas av statsmedel. De bestämmelser som gäller rätten till utrustning bör anpassas till nutida standardkrav.

En fråga som berörts av KAIK i dess förslag till ny lag om behandling av häktade och anhållna m. m. och som vid upprepade tillfällen tagits upp av kriminalvårdsstyrelsen är sysselsättningen av de intagna vid *häktena.* Sedan häktena skiljts från fängvårdsanstalterna har de häktades förhållanden såtillvida försämrats, att de – utom vid Göteborgshäktet – inte kan beredas någon sysselsättning på grund av brist på arbetsledarpersonal. Med tanke på att häktingstiderna i vissa fall kan bli mycket långa innebär detta en psykisk påfrestning på de häktade som kan medföra allvarliga skadeverkningar för framtiden. Det är därför enligt beredningens uppfattning ett ytterst angeläget önskemål att detta problem snarast möjligt löses på ett tillfredsställande sätt. Beredningen vill därför föreslå att 10 verkmästaretjänster inrättas med placering som arbetsledare på häkten med minst 30 platser samt att medel anslås till arvode för organisatörer av arbetsdriften vid de övriga häktena. I den mån nya häkten tillkommer bör arbetsledarepersonal ingå i personalstaten enligt samma normer.

Liksom kommittén finner beredningen det vara av största vikt, att de intagna som av ett eller annat skäl försummat sin grundläggande *skolutbildning* får tillfälle att komplettera denna under anstaltstiden. Att svara för detta anser kommittén primärt vara en uppgift för det ordinarie skolväsendet. Med tanke på att det här rör sig om en medborgargrupp, vars medlemmar i stor utsträckning rekryteras bland socialt exceptionellt missgynnade, bör man i den mån så blir erforderligt kunna tillämpa särbestämmelser för att tillgodose resursbehovet. Som framgår av det följande vill beredningen sålunda tillstyrka att vid kursverksamhet på fång-

vårdsanstalterna minimiantalet elever per lärare minskas från tolv till sex. I anledning av KAIK:s förslag föreslår beredningen att tjänster som studierektorer inrättas vid vissa anstalter. Antalet sådana tjänster liksom tjänsteinnehavarnas stationering bör bli föremål för fortsatta överväganden inom ramen för det samarbete som inletts mellan kriminalvårdsstyrelsen och skolöverstyrelsen.

Som framgått av kapitlet om anstaltssystemets framtida utformning delar beredningen helt kommitténs uppfattning rörande behovet av ökad *frigång*. Enligt beredningens uppfattning är detta den bästa vägen för att åstadkomma en bättre samordning mellan anstaltsvård och frivård och för att minska riskerna för skadeverkningar genom frihetsberövandet. Det "nät av frigångshem" som föreslås av KAIK torde i viss mån motsvaras av beredningens förslag om lokalanstalter.

Användandet av *psykologiska och pedagogiska metoder* för personlighetspåverkan och beteendemodifikation är ännu en nyhet inom institutionsvården och har hittills bara prövats i begränsad utsträckning. Det är därför svårt att bedöma sådana metoders värde för kriminalvårdsklientelets behandling. Speciellt när det gäller de psykiskt instabila och de stora grupperna alkohol- och narkotikamissbrukare torde de dock kunna bli ett värdefullt komplement till de sociala rehabiliteringsinsatserna. Brist på medel och utbildad personal har bidragit till att psykoterapeutisk behandling endast sporadiskt har prövats på fångvårdsanstalterna. Sedan numera tillgången på kliniskt utbildade psykologer har ökat, bör verksamheten enligt beredningens uppfattning intensifieras. I ett inledningsskede kan detta ske genom att ett särskilt anslag för psykoterapeutisk verksamhet ställs till kriminalvårdsstyrelsens disposition. Anslaget bör försöksvis beräknas till 200 000 kronor.

Beredningen delar KAIK:s uppfattning rörande värdet av *fritidsverksamheten* som ett led i klienternas sociala fostran. Liksom kommittén finner beredningen det därför motiverat att de minimikrav, som i detta avseende bör ställas på verksamheten vid anstalterna, anges i behandlingslagen. Mest gynnsamt för klienternas utveckling torde det dock vara om de redan under anstaltstiden kan beredas möjlighet att delta i den idrotts- och föreningsverksamhet som bedrivs ute i samhället, och om de kan läras att utnyttja hemortens resurser för socialt värdefulla fritidsaktiviteter. Att skapa förutsättningar för en sådan utveckling utgör bland annat syftet med beredningens förslag till inrättande av lokalanstalter.

När fritidsverksamheten av säkerhetsskäl måste bedrivas i anstaltens egen regi krävs, som framhålles av KAIK, tillgång till fritidsledare. Beredningen avser att återkomma till denna fråga i avsnittet om anstaltspersonalens arbetsuppgifter.

26.3 *Remisser från utbildningsdepartementet*

Från Örebroskolan för vuxna och från skolstyrelsen i Österåkers kommun har till utbildningsdepartementet inkommit skrivelser rörande vuxenundervisningen vid fångvårdsanstalterna Kumla, Hinseberg och Österåker.

I skrivelserna understryks värdet av att kriminalvårdens klienter får tillfälle till fortsatt utbildning. Man förklarar sig villig att anordna lärarledd undervisning på högstadie- och gymnasienivå enligt de regler som gäller för vuxenundervisning. En förutsättning är dock att kriminalvården beviljas dispens från de regler som generellt gäller för sådan undervisning om att undervisningsgruppen skall omfatta minst 12 deltagare. Skolstyrelsen i Österåker anhåller att minimigränsen sänks till sex elever. Örebroskolan föreslår att statsbidrag till lärarlöner skall utbetalas med 1/12-del av det totala timantalet per elev samt att därvid en tredjedel av lönemedlen skall få användas till inköp av studiematerial. Örebroskolan anhåller också att bilersättning skall utgå till studiehandledare enligt gängse taxa.

Över skrivelserna har yttrande avgivits av bl. a. kriminalvårdsstyrelsen och skolöverstyrelsen. Skolöverstyrelsen har dessutom i särskild skrivelse redogjort för den undervisning vid fångvårdsanstalterna som bedrivs i sam-

verkan med styrelsen.

Kriminalvårdsstyrelsen framhåller att den teoretiska undervisning varom här är fråga ingår som ett led i en påbörjad omstrukturering avsedd att motsvara de vidgade studiemöjligheter för vuxna som på senare år har skapats ute i samhället. De ökade insatserna avser såväl grundläggande och mer avancerad teoretisk utbildning som yrkesutbildning med praktisk inriktning.

Skolöverstyrelsen anser att den aktuella verksamheten primärt bör betraktas som en statlig angelägenhet och att den tillhör skolöverstyrelsens arbetsområde. Därmed skulle administrativa och anslagstekniska frågor kunna få en naturlig lösning och studiehandledning och studiematerial tillhandahållas av vuxenutbildningen utan kostnad för den intagne.

Vidare föreslår skolöverstyrelsen att statsbidrag skall utgå till Örebroskolan, beräknat med en tolftedel av gällande statsbidrag för varje elev.

Skolöverstyrelsen tillstyrker också skolstyrelsens i Österåker framställning om att statsbidrag skall utgå till lärarlön trots att minimiantalet elever understiger tolv, dock under förutsättning att det varaktigt uppgår till lägst sex. Trots att resebidrag till lärare regelmässigt inte brukar bekostas av staten, vill skolöverstyrelsen i detta fall inte motsätta sig att bidrag utgår enligt gällande resereglemente.

I sin skrivelse lämnar skolöverstyrelsen ett sammanfattande förslag om hur styrelsens verksamhet vid fångvårdsanstalterna lämpligen bör organiseras.

Skrivelserna har av utbildningsdepartementet överlämnats till kriminalvårdsberedningen för att beaktas vid det fortsatta utredningsarbetet.

26.4 *Beredningens synpunkter på de remitterade skrivelserna*

Beredningen åberopar vad som har anförts av KAIK rörande kriminalvårdsklientelets behov av kompletterande skolundervisning och det värde som en sådan undervisning kan ha ur rehabiliteringssynpunkt. Beredningen delar i detta fall helt KAIK:s åsikter. Beredningen vill vidare hänvisa till vad som inledningsvis, kap. 11, anförts rörande klienternas principiella rätt att åtnjuta samma förmåner och rättigheter som kommer andra medborgare till del samt beträffande andra myndigheters ansvar för att en sådan likställdhet kan genomföras.

Om beredningens förslag till ändrad anstaltsorganisation genomföres, kommer en avsevärd del av anstaltsklientelet att kunna deltaga i skolundervisning ute i samhället på samma villkor som andra vuxenstuderande. En mindre grupp måste dock, med hänsyn till samhällsskydd och allmän laglydnad, fortfarande hållas avskild från normalt samhällsliv. Denna grupp kommer huvudsakligen att bestå av personer med lång intagningstid, för vilka behovet av undervisning är särskilt aktuellt. Gruppen kommer också i stor utsträckning att rekryteras bland intagna med speciella anpassningssvårigheter. Det kan medföra ordnings- och samarbetsproblem, om de sammanföres i större antal. Att samla tolv deltagare i varje kurs medför dessutom stora praktiska svårigheter, eftersom kriminalvårdens anstaltsklientel tas in komtinuerligt och därför inte kan undervisas terminsvis som andra skolelever.

Skolöverstyrelsens förslag att statsbidrag för lärarlöner skall utgå även om elevantalet i viss kurs understiger tolv, dock under förutsättning att det varaktigt uppgår till lägst sex, bör enligt beredningens uppfattning genomföras. Det kan framhållas att särvillkor för statsbidrag till undervisning vid fångvårdsanstalterna har prövats tidigare. Reglerna för statsbidrag till studiecirklar vid fångvårdsanstalter har tidigare medgivit att bidrag utgår till anstaltscirkel med lägst två deltagare mot lägst fyra i normala fall. Denna särbestämmelse har dock slopats fr. o. m. 1 juli 1972.

27 Arbetsplikten

27.1 *KAIK:s förslag*

Kommittén understryker inledningsvis att arbetet haft en betydelsefull ställning i all kriminalvård och att målsättningen numera är att underlätta den intagnes anpassning i arbetslivet efter frigivningen. Arbetet har också till uppgift att hålla den intagne sysselsatt och i fysisk trim.

Man framhåller också den gynnade ställning som arbetsdriften haft i Sverige till skillnad från förhållandena i de flesta andra länder, genom att så gott som varje intagen har kunnat erbjudas arbete och arbetsersättning.

Man refererar därutöver den kritik som under senare år har riktats mot arbetsplikten, vari bl. a. har påpekats att en förutsättning för att arbetet på anstalten skall få en terapeutisk effekt är att det inte sker under tvång. Oförmågan till eller motviljan mot arbete är enligt denna uppfattning endast ett symptom på bakomliggande problem. Dessa symptom kommer endast att förstärkas om den intagne mot sin vilja tvingas att delta i arbete. Kritikerna framhåller också det meningslösa i att hänvisa en intagen – som kanske befinner sig i dåligt fysiskt och psykiskt skick – till ett arbete som inte kan förbättra hans möjligheter att försörja sig efter anstaltsvistelsen.

Mot bakgrund av dessa kritiska synpunkter anför KAIK.

Till skillnad från förhållandena i de flesta andra länder har kriminalvården hos oss kunnat erbjuda så gott som varje intagen arbete och arbetsersättning, även om den senare länge varit tämligen blygsam. Arbetet har haft en betydelsefull uppgift att fylla genom att hålla den intagne sysselsatt och i fysisk trim. Under senare tid har en mera nyanserad syn på behandlingen fått ökat utrymme i den kriminalpolitiska diskussionen även när det gäller arbetet.

Kommittén hyser uppfattningen att en rehabiliterande behandling lättare kan genomföras i en kriminalvård utan arbetstvång. Om arbetet blir frivilligt kan man förmoda att det kommer att bli mer lockande för den intagne. Enligt kommitténs mening är det troligt att flertalet intagna i fortsättningen kommer att vilja arbeta om arbetsplikten slopas. Tyngdpunkten i behandlingsåtgärderna kommer därför fortfarande att ligga på arbetet. Detta skall dock inte ha någon särställning utan vara ett inslag bland andra behandlingsåtgärder.

Dessa som kan utgöras av olika terapeutiska åtgärder samt undervisning, studier och fritidsverksamhet bör användas jämsides med arbete. Även intagna som arbetar utanför anstalten bör beredas möjlighet till annan behandling på kvällar eller under övrig fritid. Man kan anta att en behandling efter dessa linjer kan ha positiv effekt på den intagne genom att öka hans förståelse för sin situation och hans möjligheter att påverka denna.

KAIK föreslår också att de intagna skall få välja mellan arbetsuppgifter med varierande krav på arbetsintensitet och svårighetsgrad.

Lagförslagen innehåller åtskilliga reformförslag som kommer att bli kostnadskrävande då de genomförs. Det mest genomgripan-

de förslaget är slopandet av arbetsplikten vilket samtidigt medför att nya behandlingsformer måste skapas. Det är svårt att i nuläget förutse i vilken utsträckning arbetsdriften kommer att påverkas av att arbetsplikten slopas. I vilken omfattning kommer klientelet att söka sig från produktionsverkstäder, jordbruks- och skogsarbete och ekonomiarbete till arbetsvård och utbildning? I vilken utsträckning kan behovet av lektionssalar, förbättrade besöksmöjligheter, samlings- och fritidslokaler o. dyl. tillgodoses i befintliga anstaltsbyggnader?

27.2 *Beredningens överväganden och förslag*

KAIK:s synpunkter beträffande arbetspliktens slopande grundas främst på uppfattningen att anstaltsarbetet kan ses som ett självständigt behandlingsinslag. Detta förutsätter att den intagne intellektuellt och känslomässigt gör en klar gränsdragning mellan sin speciella ställning som arbetstagare på en av kriminalvårdens arbetsplatser och sin totala situation som tvångsintagen på en fångvårdsanstalt. Detta strider mot de erfarenheter som har gjorts vid de flesta typer av institutioner. Dessa visar i stället att olust och aggression mot ett inslag i anstaltstillvaron ofta tar sig uttryck i protester mot en helt annan företeelse. Protester mot disciplinära ingripanden kan t. ex. ta sig uttryck i matstrejk eller arbetsvägran medan olust med arbetsförhållandena kan resultera i rymningar eller disciplinbrott. Genom att slopa arbetsplikten uppnår man sannolikt inte den åsyftade terapeutiska effekten eftersom för den intagne den totala tvångssituationen är den helt dominerande upplevelsen. Tvärtom kan det vara en risk att sådana intagna – och dessa utgör förmodligen majoriteten – som accepterar att få arbete skulle utsättas för påtryckningar från medintagna som söker få dem att avstå. Även om – som i andra sammanhang framhålles av KAIK och som framgår av ett flertal gjorda undersökningar – värdet av den arbetsträning och yrkesutbildning som ges på anstalt är begränsad, fyller anstaltsarbetet en synnerligen betydelsefull uppgift när det gäller att hindra den intagne från att bli förslöad och passiviserad av anstaltsvistelsen. Ur denna synpunkt torde det vara mindre betydelsefullt huruvida arbetet utföres frivilligt eller under arbetsplikt.

KAIK har uttalat att deltagande i arbetsdriften inte bör åtnjuta någon särställning utan vara ett inslag bland andra typer av verksamhet. Samma uppfattning har kriminalvårdsstyrelsen, som har fastslagit att arbete, studier och psykoterapeutisk behandling skall betraktas som likvärdiga inslag i verksamheten vid anstalterna. Att genomföra en sådan ordning kräver inte arbetspliktens slopande.

Beredningen vill utöver vad som redan anförts framhålla att ett ökat antal aktiviteter medför behov av både personal och lokaler. I regel kan de resursförstärkningar som här sätts in inte uppvägas av besparingar på andra håll. Att ett antal intagna under några timmar ägnar sig åt teoretiska studier eller gruppterapi minskar t. ex. inte behovet av verkstadsplatser, eftersom de måste sysselsättas i verkstaden under veckans övriga timmar. Endast i de fall då den alternativa sysselsättningen – t. ex. studier – bedrives på heltid kan den medföra att behovet av arbetsplatser minskar. En förutsättning härför är dock att anstalten kontinuerligt har tillgång till ett bestämt antal intagna med håg och fallenhet för studier. Vidare bör beaktas att differentieringen av anstalterna inte kan drivas så långt att man kan undvika att ha anstalter, där en del av de intagna arbetar och en annan del ägnar sig åt annan verksamhet.

Även den möjlighet att låta de intagna välja mellan arbetsuppgifter med varierande krav på arbetsintensitet och svårighetsgrad som föreslås av kommittén har beaktats av kriminalvårdsstyrelsen. Ett system där arbetsplatserna indelas efter dessa principer håller på att genomföras. Ett resultat härav kan väntas bli att den kritik minskar som har riktats mot arbetsdriften, när det gäller de intagna som befinner sig i dåligt fysiskt eller psykiskt skick.

Beträffande denna del av kritiken har också de medicinska resurserna stor betydel-

se. Som har påpekats av KAIK görs den hälsokontroll som alla nyintagna måste genomgå ytterst schematiskt. Den nyintagnes fysiska hälsotillstånd undersöks mycket ytligt, hans psykiska kondition blir i regel inte alls föremål för utredning. Dessa brister sammanhänger helt med kriminalvårdens svåra situation i fråga om tillgång till läkar- och sjukvårdspersonal. En grundligare undersökning av de nyintagna skulle ofrånkomligen ge ett bättre underlag för besluten om arbetsplacering. Därvid skulle man kunna undvika att placera intagna i arbete som inte är anpassat till deras fysiska eller psykiska krafter.

Kriminalvårdens arbetsdrift har under senare år inriktats på ett varierande och individualiserat utbud av aktiviteter. Den takt vari dessa intentioner kan förverkligas är beroende av de ekonomiska insatserna. Den sammanhänger emellertid också med det intresse och det förtroende som de vidtagna åtgärderna får bland berörda grupper av intagna och personal. Hittills gjorda erfarenheter tyder närmast på att man lättast uppnår de önskade målen genom att tillvarata enskilda initiativ på det lokala planet. Beredningen anser att den redan påbörjade omvandlingen av kriminalvårdens arbetsdrift bör fortsätta.

Utöver vad nu har sagts vill beredningen framhålla att KAIK:s förslag är mycket kostnadskrävande. Därmed menas ej det inkomstbortfall som skulle följa av en minskad produktion på kriminalvårdens verkstäder. Som framgått av den inledande redogörelsen är arbetsdriften inte inkomstbringande utan förorsakar i realiteten kostnader för statsverket. Vad som däremot kan medföra kostnadsökningar är att de intagna som – om förslaget genomfördes – skulle föredra att inte arbeta måste sysselsättas på annat sätt.

KAIK har som framgått ställt vissa frågor som avser de kostnadsmässiga konsekvenserna av förslaget. Något svar lämnas inte på dessa frågor. Beredningen vill för sin del endast framhålla följande. De ökade kostnaderna för alternativa sysselsättningar kommer som ovan framhållits i regel inte att minska platsbehovet inom arbetsdriften eftersom man ändå måste reservera arbetsplatser för de flesta intagna. Om de intagna väljer att undandra sig all verksamhet medför det ökade personalkostnader eftersom personalen på bostadsavdelningarna, som nu är starkt reducerad under den tid då flertalet intagna vistas på sina arbetsplatser, då måste förstärkas.

Kostnadsökningarna för genomförande av reformen kan ej beräknas. Det enda som kan sägas är att de blir betydande.

På grund av vad nu har anförts avstyrker beredningen KAIK:s förslag i nu behandlade avseenden.

28 Intagnas kontakt med yttervärlden

28.1 *KAIK:s förslag*

Som framgått av kap. 6 är de intagnas normala kontaktvägar med yttervärlden brevväxling, besök och permissioner.

KAIK framhåller att *brevgranskningen* främst har införts med hänsyn till ordning och säkerhet vid anstalterna. Man vill hindra intagna att leda brottslighet från anstalterna, förbereda rymningar, ta emot smuggelgods eller sända ärekränkande brev till personer utanför anstalten. Brevgranskningen kan också ge värdefull information om den intagne. Man kan dessutom sålla bort olämpliga brevkontakter. I de sistnämnda fallen är kontrollen avsedd som ett stöd för den intagne. Man kan t. ex. få kännedom om hans ekonomiska förhållanden och hemsituation samt kan i förväg förbereda honom på nedslående nyheter som dödsfall av närstående m. m.

KAIK anför att brevcensuren måste anses vara ett så allvarligt ingrepp i den enskildes integritet, att skälen för dess bibehållande måste vara mycket starka. Den censur som avser att skaffa upplysningar om den intagnes förhållanden samt att skydda honom från olämpliga kontakter och nedslående nyheter bygger enligt kommitténs uppfattning inte på sådana skäl. Även om tillvägagångssättet kan vara praktiskt, uppväger dess värde inte de nackdelar i form av negativism och misstänksamhet från den intagnes sida som kan bli följden. Upplysningar om klienternas personliga förhållanden bör i stället inhämtas genom personliga samtal med dem själva. Inte heller är risken för att utomstående skall ta anstöt av formuleringen i brev tillräckligt stor för att motivera censur.

Däremot kan man inte bortse från brevgranskningens betydelse ur säkerhetssynpunkt. Att helt slopa kontrollen av de intagnas korrespondens skulle avsevärt öka riskerna för att dessa under anstaltsvistelsen skulle planera och leda brottslig verksamhet eller sätta ordning och säkerhet vid anstalterna i fara. Kommittén föreslår därför att bestämmelserna om brevgranskning utformas på följande sätt.

Brev eller annan handling som ankommer till intagen eller som intagen vill avsända får granskas och kvarhållas om det finnes påkallat av säkerhetsskäl.

Kommittén påpekar att formuleringen är ganska tänjbar därför att tillämpningen inte vilar på formella kriterier utan huvudsakligen beror på bedömningen av vad som fordras inom olika anstaltstyper, i fråga om skilda kategorier intagna och i de enskilda fallen. Tänjbarheten kan vara en svaghet ur rättssäkerhetssynpunkt. Å andra sidan skulle mera preciserade formuleringar medföra risk för att reglerna skulle bli restriktivare även i de fall, då detta inte är nödvändigt. Den liberalisering och individualisering av behandlingen som kommittén åsyftar kan således i detta fall inte uppnås om man inte accepterar att granskningsregeln lämnar ut-

rymme för bedömning inom ganska vida gränser.

Det praktiska förfaringssättet vid brevgranskningen bör anvisas av kriminalvårdsstyrelsen. Kommittén framhåller dock att kontrollen skall skötas på sådant sätt, att man i största möjliga utsträckning beaktar den intagnes personliga integritet. På öppna anstalter bör man liksom nu nöja sig med stickprovsgranskning. På slutna anstalter kan granskningen i stor utsträckning inskränkas till att kuverten öppnas eller genomlyses.

Kommittén framhåller slutligen att den föreslagna uppmjukningen av reglerna för brevkontroll, bl. a. med hänsyn till de intagna själva, inte bör genomföras fullt ut vad beträffar psykiatrisk avdelning. Vid dessa avdelningar bör i stället gälla bestämmelserna i lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall.

KAIK framhåller vidare att behandlingslagens bestämmelser om *besök* huvudsakligen avser att tillgodose samma intressen som brevcensuren. I första hand är de sålunda motiverade av hänsyn till ordning och säkerhet men de avser också, liksom brevcensuren, att skydda den intagne från skadliga inflytanden. Tillgången på besöksutrymmen är begränsad och besöken kräver en ökad personalinsats. Den begränsning av besökskretsen som föreskrives i behandlingslagen motiveras delvis av dessa praktiska problem.

KAIK uttalar att besöken har en väsentlig uppgift att fylla både för att mildra den intagnes isolering och för att ge honom möjligheter att knyta sådana kontakter som kan ha en positiv betydelse för hans rehabilitering. Besök bör därför uppmuntras. Det gäller besök inte bara av anhöriga utan också av övervakare, särskilda anstaltsbesökare och andra personer, som kan vara den intagne till hjälp och stöd. Kommittén pekar i det sistnämnda fallet speciellt på de utlänningar som på grund av språksvårigheter blir isolerade från andra intagna och som därför har särskilt behov av besök av personer vilka talar både svenska och den intagnes språk och som därigenom kan bistå honom i olika avseenden.

Besökens värde ur behandlingssynpunkt motiverar enligt kommittén att de bestämmelser som nu begränsar kretsen av besökare slopas. Inskränkningar i besöksrätten bör fortsättningsvis endast betingas av ordnings- och säkerhetsskäl. Vid prövningen om besök skall tillåtas bör man därvid även ta hänsyn till möjligheten att neutralisera riskerna genom att låta besöket äga rum under bevakning. Med hänsyn till det obehag som en sådan kontroll innebär både för den intagne och hans besökare bör dock bevakade besök tillgripas endast i undantagsfall. En ökad besöksrätt måste leda till att tillgången till besöksutrymmen ökas. Speciellt krävs sådana förstärkningar på de äldre anstalterna, vilka i stor utsträckning saknar besökslokaler. Även på de anstalter som har sådana behövs en upprustning av besökslokalerna. Det är nämligen av största vikt att besöket kan äga rum i en hygglig miljö och under ostörda förhållanden. Kommittén framhåller i detta sammanhang att den omständigheten att en person är intagen på anstalt i och för sig inte måste innebära att han helt tvingas avstå från ett normalt samliv med en närstående. Om besöken skall kunna underlätta uppehållande av normala sexuella kontakter måste de dock ges en sådan privat karaktär, att de inte verkar förnedrande utan kan få den avsedda positiva innebörden.

Vid de öppna anstalterna är problemen med besökslokaler mindre eftersom besöken där i stor utsträckning kan äga rum i den intagnes bostadsrum.

Personal behövs vid besöken för att ta emot och vägleda de besökande. Det krävs också personal för kontroll och visitationer för att förhindra smuggling. Det ökade inslaget av narkotikamissbrukare har medfört speciella svårigheter, eftersom sökandet efter narkotika är svårt och tidskrävande.

Kommittén tar också upp frågan om de intagnas *rätt att telefonera.* Enligt kommitténs uppfattning bör denna fråga nu regleras i lag. Bestämmelserna bör därvid motsvara dem som gäller för besök. Bevakade besök motsvaras därvid av avlyssnade telefonsamtal.

Beträffande *permissionsinstitutet* framhåller KAIK att det stora antalet permissioner medför risker för missbruk. Detta får dock inte vara utslagsgivande vid bedömningen huruvida det är lämpligt att ytterligare utvidga permissionsinstitutet. En sådan bedömning bör göras enbart med hänsyn till de fördelar ur behandlingssynpunkt som ett ökat antal permissioner kan medföra. Det finns enligt kommittén inte heller belägg för att permissionsmissbrukarnas brottslighet är av så allvarlig art att den mera allmänt innebär ett hot mot väsentliga samhällsintressen.

De regelbundna korttidspermissionerna har för intagna med längre anstaltstider utgjort ett positivt inslag i behandlingen. Genom att den intagne har kunnat förutse, när han kan påräkna permission, har han fått något som är mera närliggande än frigivningen att se fram emot. Härigenom har den psykiska press som anstaltsvistelsen innebär minskat. Klienterna har också fått möjlighet att upprätthålla en direkt och personlig kontakt med sina anhöriga och med yttervärlden i övrigt.

Med hänsyn till de positiva erfarenheterna av permissionsinstitutet föreslår KAIK, att lagtexten utformas på sådant sätt att det blir möjligt att utvidga användningsområdet för såväl regelbundna korttidspermissioner som för korta permissioner av särskild anledning. Ett utvidgat permissionsinstitut bör bl. a. kunna utnyttjas för att stimulera de intagna att själva medverka vid sin rehabilitering.

Reglerna för regelbunden korttidspermission bör vidare kunna mjukas upp så att det formella kravet på att ingen eller ringa fara för missbruk skall föreligga utgår. En permission av detta slag bör nämligen kunna beviljas även om en viss risk för missbruk föreligger under förutsättning att detta missbruk inte är av allvarlig karaktär. Det sagda innebär givetvis inte att anstaltsmyndigheten befrias från skyldigheten att företa en prövning. Om det finns risk för allvarlig brottslighet bör permission inte beviljas. Inte heller bör sådan medges, om det finns risk att den brottslige undandrar sig fortsatt verkställighet av den ådömda brottspåföljden. Detta kan särskilt vara fallet i fråga om utlänningar, som endast tillfälligt vistas i Sverige.

När det gäller korttidspermission av särskilda skäl bör de restriktiva reglerna bibehållas. Dessa permissioner kan nämligen bli aktuella på ett tidigt stadium av verkställigheten, innan man fått möjlighet att bilda sig en uppfattning om den intagnes pålitlighet. I de fall då ömmande skäl föreligger för särskild permission men riskerna för missbruk bedöms som stora kan man tillgripa permission under bevakning.

Kommittén behandlar också frågan om permissionernas finansiering. Huvudregeln är att den intagne själv skall bestrida alla kostnader för sina permissioner. Undantagsvis utgår dock bidrag till resor eller uppehälle. Detta är t. ex. fallet när avståndet mellan anstalt och bostadsort är ovanligt stort.

I regel har de intagna finansierat permissionerna med sina arbetsinkomster. De har därvid fått disponera besparade medel, vilket haft den konsekvensen att de ofta saknar medel vid frigivningen.

Ett ökat antal permissioner kan medföra att arbetsinkomsterna inte räcker. Detta medför risk för att endast intagna som kan skaffa pengar på annat sätt får möjlighet att i full utsträckning tillgodogöra sig sina permissioner. För att undvika sociala orättvisor måste därför anslaget för bidrag till detta ändamål höjas.

Reglerna rörande karenstid och tidsintervaller mellan de regelbundna permissionerna bör enligt kommittén även i fortsättningen fastställas av kriminalvårdsstyrelsen.

Långtidspermissioner har enligt kommitténs uppfattning visat sig synnerligen värdefulla som ett led i de intagnas utskrivning. Klienterna har i långt större utsträckning än tidigare själva kunnat aktivt medverka för att ordna sina förhållanden. Den begränsning av permissionstiden till fjorton dagar som gäller för långtidspermissioner vid påföljden fängelse har dock inskränkt permissionernas användbarhet i dessa fall.

Kommittén anser med anledning härav att behandlingslagen bör ändras så att det inte

heller för fängelsedömda anges någon maximitid för långtidspermission. Sådan permission bör dock endast beviljas för viss tid i sänder. När permissionen lider mot sitt slut, bör övervakningsnämnden pröva huruvida den skall förlängas eller om den intagne skall erhålla villkorlig frigivning eller återgå till anstalten.

Även bestämmelsen att långtidspermissioner endast kan beviljas sedan två tredjedelar av strafftiden gått till ända har enligt kommittén inskränkt dessas praktiska användbarhet. Det har ofta inträffat att frigivning enligt halvtidsregeln försvårats, därför att den intagne inte har kunnat få långtidspermission.

I vissa fall finns behov av att använda långtidspermission redan före tidigaste dagen för villkorlig frigivning för att ge en intagen möjlighet att utnyttja en viss behandlingsmöjlighet utanför anstalten. Kommittén påpekar att sådana möjligheter redan finns för ungdomsfängelseklientelet. Det enda krav som ställs är därvid, att permissionen skall vara till gagn för eleven. Denna typ av *långtidspermission i rehabiliterande syfte* bör enligt kommitténs uppfattning införas även för annat anstaltsklientel. Den bör dock i författningen skiljas från de långtidspermissioner som enbart är avsedda att förbereda utskrivningen. Genom att föreskriva att långtidspermission i rehabiliteringssyfte endast får utnyttjas när synnerliga skäl därtill föreligger markeras att denna typ av permission skall utnyttjas med stor försiktighet. Normalt bör krävas att den intagne visat skötsamhet under anstaltsvistelsen samt att han har förutsättningar att tillvarata de möjligheter till yrkesutbildning, studier, nykterhets- eller arbetsvårdande åtgärder som samhället utanför anstalten tillhandahåller. Intagen som beviljats långtidspermission i rehabiliteringssyfte bör snabbt återtas om han bryter mot villkoren för densamma. Annars riskerar man att permissionen blir en förmån, som varje intagen gör anspråk på utan att samtidigt inse, att han måste fullgöra sina skyldigheter.

Långtidspermission för att förbereda utskrivningen bör för dem som undergår fängelse kunna ges först efter den dag då den intagne tidigast kan villkorligt friges eller, i fråga om internerade, kan överföras till vård utom anstalt. Bestämmelserna för ungdomsfängelseelever föreslås bibehållna oförändrade. Intagen som har så kort fängelsetid att villkorlig frigivning inte är aktuell, bör i allmänhet inte heller kunna få långtidspermission.

Långtidspermissionen skall normalt övergå till villkorlig frigivning eller vård utom anstalt. Permission i rehabiliteringssyfte bör dock kunna ges under viss del av anstaltstiden, utan att det är direkt avsett, att den skall leda fram till frigivning eller vård utom anstalt.

Ett ökat antal långtidspermissioner kräver att praxis för deras beviljande samordnas. Vid ungdomsfängelse och internering tillgodoses detta krav genom att ungdomsfängelse- respektive interneringsnämnd beslutar, när sådan permission tidigast kan beviljas. Kriminalvårdsnämnden beslutar däremot regelmässigt inte i frågor rörande långtidspermission. Om kommitténs förslag genomföres uppstår behov av enhetliga regler även för kriminalvårdsnämndens klientel. Detta kan enligt kommittén åstadkommas genom att nämnden som besvärsinstans verkar för utformandet av sådana bestämmelser.

Kommittén anser att såväl anstalternas som frivårdens resurser måste förstärkas på sådant sätt att permittenten får behövligt stöd och kan hållas under fortlöpande kontroll. Det formella ansvaret åvilar därvid anstaltsledningen, men denna har inte någon egentlig möjlighet att hålla kontakt med permittenten. Den direkta kontrolluppgiften måste därför övertas av skyddskonsulenten. Liksom nu är fallet i fråga om ungdomsfängelseklientelet bör denna uppgift införas i skyddskonsulenternas instruktion.

28.2 *Beredningens överväganden och förslag*

Beredningen delar KAIK:s uppfattning att *brevgranskning* bör ifrågakomma endast när ordnings- och säkerhetssynpunkter så kräver.

Rättssäkerhetsskäl kräver emellertid att bestämmelserna om brevgranskning utformas så att en enhetlig tillämpning så långt möjligt garanteras. Det är för förhållandet mellan personalen och de intagna av väsentlig betydelse, att klienterna inte får anledning att ifrågasätta personalens rätt till brevgranskning när sådan är erforderlig. Detta är väl så viktigt som att möjliggöra ett ökat individuellt hänsynstagande vid prövningen. Antalet klagoärenden utgör redan nu en stor arbetsbelastning och det är angeläget att denna inte ökar genom oklarhet i bestämmelserna. KAIK:s förslag bör ses över med utgångspunkt från vad nu har sagts.

Beredningen instämmer också i KAIK:s uppfattning att *besök* bör uppmuntras och att kretsen av besökare inte onödigtvis bör begränsas. En kraftigt vidgad besöksverksamhet skulle dock inom nuvarande anstaltssystem komma att medföra stora kostnadsökningar. Kostnaderna är störst på de slutna anstalterna. Beredningens förslag till förändrat anstaltssystem avses medföra att antalet intagna på sådana anstalter minskar. När de föreslagna lokalanstalterna kommit i funktion torde anstaltsbesöken delvis kunna ersättas med besökspermissioner. Den intagne kan då beredas möjlighet till samvaro med anhöriga, övervakare m. fl. i en gynnsammare miljö än den som anstalten kan erbjuda. På de äldre anstalterna kan de besök som ändå måste äga rum klaras bl. a. i besökslokaler som håller på att iordningställas. Ökade möjligheter till besök kommer därför att uppnås vid ett genomförande av beredningens förslag till nytt anstaltssystem.

På en del riksanstalter är behovet av besökslokaler någorlunda väl tillgodosett. En förutsättning för att besök skall kunna tas emot i den utsträckning som KAIK föreslår är dock en personaltilldelning som tillåter att besöken sprids ut över en större tidsperiod än som nu kan tillåtas. På andra stora slutna anstalter, t. ex. Tidaholm och Norrtälje, är emellertid lokaltillgången ytterst otillfredsställande. Det blir nödvändigt att där uppföra nya byggnader. Vissa öppna anstalter är så belägna att resorna till och från anstalten blir både kostnadskrävande och tröttande för besökarna. En oproportionerligt stor del av den tid som åtgår för besöket utgöres av restid. På dessa anstalter synes det vara rimligt att man, i likhet med vad som skett vid Ulriksforsanstalten, inrättar besökshotell. Kungl. Maj:t har genom beslut den 6 juli 1972 bemyndigat kriminalvårdsstyrelsen att låta uppföra ett besökshotell även i Viskan. De anstalter som f. n. bedöms komma ifråga är Skänninge och Lärbro.

Något samlat grepp om de kostnader som en vidgad besöksverksamhet enligt KAIK:s intentioner kan komma att medföra har inte nu kunnat erhållas. Det är ofrånkomligt att investeringskostnaderna blir relativt stora. Personalkostnaderna kommer också att öka. Med hänsyn till den betydelse som besöken har för de intagna anser beredningen dock att de föreslagna åtgärderna bör genomföras. Detta kan emellertid endast ske på relativt lång sikt. Målsättningen bör vara att snarast möjligt uppfylla kriminalvårdsstyrelsens önskemål att varje intagen skall ha möjlighet till minst två besök per månad med en varaktighet av två timmar varje gång. Beredningen delar vidare KAIK:s uppfattning att besök bör ske under sådana former att de inte blir förnedrande för de intagna eller deras besökare.

Även en utvidgat rätt för de intagna att använda *telefon* kan få ekonomiska konsekvenser. Detta gäller främst de slutna anstalterna där personaltid måste tas i anspråk för att expediera och kontrollera samtal. För att inte assistenterna i allt för stor utsträckning skall få använda sin arbetstid för telefonbevakning föreslår beredningen att beslutanderätten rörande telefonsamtal delegeras till tillsynspersonalen. Detta förutsätter dock att reglerna blir så entydiga och generella som möjligt. På de öppna anstalterna har telefonfrågan lösts genom att man har inrättat telefonautomater, vilka inte åsamkar kriminalvården någon kostnad. När det gäller rätten att telefonera föreslår beredningen att det på lokalanstalterna, när dessa kommit i funktion, inrättas sådana telefonautomater. Detsamma föreslås beträffande de riksanstal-

ter, där inte särskilda säkerhetskrav gäller.

Liksom KAIK anser beredningen att *korttidspermissionerna* utgör ett värdefullt medel att förhindra skadliga verkningar av anstaltsisoleringen och att hjälpa de intagna att behålla kontakten med anhöriga och andra som kan bidra till deras resocialisering. Utvecklingen inom den organiserade brottsligheten, främst narkotikaförsäljningen, har dock sedan kommitténs förslag avgavs varit så oroande att statsmakterna tvingats vidtaga åtgärder för att söka komma till rätta med missförhållandena. Bl. a. har påpekats, att en grupp yrkesmässigt kriminella, ofta av främmande nationalitet, uppenbart utnyttjat det svenska permissionssystemet för att avvika efter relativt kort anstaltstid och därigenom undandra sig verkställigheten av den ådömda påföljden. Med anledning härav har från den 1 juli 1972 reglerna för beviljande av korttidspermission så till vida skärpts, att beslut om sådan permission för fängelsefångar med en strafftid på mer än två år och för internerade med en minsta tid som överstiger samma tidsgräns skall fattas av kriminalvårdsstyrelsen i stället för som tidigare av kriminalvårdsdirektörerna.

Med de reservationer som följer av vad nyss sagts vill beredningen instämma i KAIK:s synpunkter rörande korttidspermissionerna.

Kostnaderna för permissionsresorna kan väntas minska om klienterna i enlighet med beredningens förslag i större utsträckning placeras på anstalter i närheten av hemorten. Ökade frigångsmöjligheter kommer att förbättra de intagnas möjligheter att själva bestrida sådana kostnader. Däremot kan riksanstaltsklientelet väntas behöva ökat ekonomiskt stöd för att utnyttja sina permissionsmöjligheter.

Kostnaderna för en utökad permissions- och besöksverksamhet har av kriminalvårdsstyrelsen i anslagsframställning för budgetåret 1972/73 beräknats till cirka 4,3 milj. kronor. Av detta belopp avser drygt 900 000 kronor lönekostnader för en förstärkning av tillsyns- och förrådspersonal med sammanlagt 20 tjänster samt 1,5 milj. kronor uppräkning av anslaget Omkostnader för permitterade, frigivna m. fl. Anslaget Bidrag till intagnas familjer föreslås uppräknat med 60 000 kronor.

Av det begärda beloppet har för budgetåret 1972/73 anvisats medel för åtta tjänster som förman och nio som vårdare. Vidare har de båda nämnda anslagsposterna uppräknats med tillhopa 1 milj. kronor. Beredningen hänvisar till vad nyss sagts om möjligheterna att minska ifrågavarande kostnader genom en annan anstaltsplacering och ökade frigångsmöjligheter och anser därför att ytterligare personal f. n. ej behöver ställas till förfogande. Med hänsyn till att riksanstaltsklientelets resekostnader ökar samt till vad som nedan sägs beträffande ett ökat utnyttjande av långtidspermissioner föreslår beredningen däremot att anslaget Omkostnader för permitterade, frigivna m. fl. räknas upp med ytterligare 500 000 kronor.

KAIK:s förslag att de som har dömts till fängelse och internering i likhet med ungdomsfängelseklientelet skall kunna beviljas *långtidspermission i rehabiliteringssyfte* under pågående verkställighetstid är enligt beredningens uppfattning mycket värdefullt. Rätt tillämpat kan ett sådant permissionsinstitut tillföra anstaltsvården betydligt vidgade möjligheter för en planmässig rehabiliteringsverksamhet. Samtidigt kan det utgöra ytterligare ett led i integrationen mellan anstalts- och frivård. Bl. a. kan man genom sådana långtidspermissioner skapa nya och mer differentierade möjligheter till vård av narkotikamissbrukare. Det är dock enligt beredningens uppfattning inte nödvändigt att göra möjligheten till långtidspermission enbart beroende av fullkomlig skötsamhet under anstaltstiden. Vad som därutöver skall avgöra bedömningen om permission skall beviljas eller ej bör enligt beredningens uppfattning vara de rehabiliteringsmöjligheter som skapas genom permissionen. Ungdomsfängelsenämndens praxis för s. k. bundna långtidspermissioner innebär vanligen att eleven varaktigt placeras i en miljö där möjligheterna att kontrollera hans efterlevnad av permissionsbestämmelserna är stora. Detta

blir bl. a. fallet när permitterade placeras som elev vid skola med internatförläggning eller som värnpliktig. De permissioner som beviljas ungdomsfängelseelever för vistelse på Björkahemmet kan anses bygga på motsvarande överväganden. En annan lämplig användning av långtidspermission är enligt beredningens uppfattning placering i utvalda enskilda hem.

Att med hjälp av långtidspermissioner förkorta den dömdes anstaltsvistelse kan synas medföra en uttunning av påföljdens allmänpreventiva effekt. Under förutsättning att permissionen planeras med tillräcklig noggrannhet och att kravet på efterlevnad av permissionsvillkoren upprätthålles kan man dock även i denna form åstadkomma effektiv kontroll av permittentens livsföring samtidigt som förutsättningarna för hans rehabilitering förbättras. Ett speciellt värde kan långtidspermissionerna få för de kvinnliga intagna, vilka på grund av sitt ringa antal måste hänvisas till endast en anstalt och därför inte kan komma i åtnjutande av de möjligheter till placering på öppen anstalt och frigång som står till buds för männen. Eventuella betänkligheter av allmänpreventiv art torde därför få vika för önskemålet om bättre resocialiseringsresultat.

Beredningen instämmer också i KAIK:s förslag om att *långtidspermission som förberedelse för frigivning* bör kunna beviljas även dem som har dömts till fängelse och som skall friges villkorligt efter halva verkställighetstiden. Likaså tillstyrker beredningen att fjortondagarsregeln slopas. Beredningen finner det emellertid angeläget att prövningen av utskrivningsfrågan inte onödigtvis försenas. Tvärtom bör strävan vara att frigivningsförberedelserna är avslutade före frigivningen. I sådana fall bör långtidspermissioner kunna undvikas. Övervakningsnämndernas kontroll av permissionerna torde innebära tillräcklig garanti för att dessa inte missbrukas. De resursförstärkningar inom frivården som befattningen med långtidspermissionerna kräver har beaktats genom de tidigare föreslagna personalökningarna.

I avvaktan på erfarenheter av i vilken utsträckning långtidspermissioner kommer att utnyttjas, torde finansieringen kunna klaras med de medel som anvisats anslaget Omkostnader för permitterade, frigivna m. fl. Detta förutsätter emellertid att anslaget i enlighet med beredningens nyss redovisade förslag räknas upp med 500 000 kronor. Utgiftsökningen kan delvis beräknas uppvägas av minskade kostnader för anstaltsvården.

28.3 *Förtroenderådens korrespondens och anstaltstidningarna*

28.3.1 Olika uppfattningar

Frågorna om förtroenderådens inbördes kommunikation och om de s. k. anstaltstidningarna har inför beredningen tagits upp av representanter för de intagnas förtroenderåd. Kriminalvårdsstyrelsen har bedömt brevväxling och telefonsamtal mellan olika anstalters förtroenderåd vara likvärdiga med korrespondens till och från enskilda intagna. Styrelsen har därför funnit att granskningen bör följa samma regler som gäller för sådan korrespondens. De intagnas talesmän har däremot hävdat att behandlingslagens regler för enskild intagen inte kan tillämpas på förtroenderåden.

Anstaltstidningarna avsågs ursprungligen tjäna till förströelse och skulle förmedla interna nyheter till de intagna på den anstalt där de framställdes. Tidningarna fungerade också som fritidssysselsättning för de intagna. Särskilt med tanke på tidningarnas värde i sistnämnda avseende uppmuntrades verksamheten. Anstalternas lokaler och kontorsmaskiner fick t. ex. i regel utnyttjas för framställningen av tidningarna. Ofta understöddes dessa också genom att anstalten tillhandahöll papper och annan materiel, vilket bekostades av anslaget för fritidsverksamhet. Anstaltens tjänstemän deltog ibland i arbetet. En tjänsteman fungerade i regel som ansvarig utgivare och hade som sådan att svara för att de publicerade bidragen höll en acceptabel standard.

Efterhand har anstaltstidningarna ändrat karaktär. De intagna godtar inte längre att personalen utövar någon kontroll. I stor utsträckning publiceras inlägg med ett mot kriminalvården starkt kritiskt innehåll. Också enskilda tjänstemän har angripits med kränkande tillmälen. Numera sprids tidningarna till en allt vidare krets av personer utanför anstalten. Kriminalvårdsdirektörerna i några räjonger har med anledning härav förbjudit tidningarnas spridande utanför anstalten. Dessa åtgärder har godtagits av kriminalvårdsstyrelsen.

Kriminalvårdsstyrelsen har bl. a. framhållit, att anstaltstidningarna ofta tillverkas av material och med hjälp av utrustning som tillhandahålles av kriminalvården. Det måste främst för de angripna men även för övrig personal och för allmänheten te sig märkligt om styrelsen på detta sätt skulle understödja en verksamhet som syftar till att kränka verkets egna tjänstemän. Eftersom anstaltstidningarna utkommer i form av stencilerade skrifter kan de inte bli föremål för ansvarsprövning enligt tryckfrihetsförordningen.

28.3.2 Beredningens synpunkter

Beredningen vill framhålla som mycket angeläget att de intagna och deras organisationer bereds frihet dels att i åsiktsbildande syfte kommunicera inbördes dels att genom skrifter framföra kritik mot kriminalvården och annan samhällsverksamhet i syfte att påverka ansvariga myndigheter och den allmänna opinionen. Denna frihet kan dock inte få sträcka sig längre än vad som gäller för opinionsbildning i allmänhet.

Beträffande förtroenderådens korrespondens måste utgångspunkten för bedömningen vara att de intagna individuellt är underkastade inskränkningar i sin frihet att kommunicera med yttervärlden av skäl som anförts i det föregående. Samma inskränkningar måste gälla för de intagnas organisationer och medlemmarna av dessa. En annan ordning är otänkbar, framför allt om möjligheterna till brevgranskning begränsas till att enbart gälla den kontroll som anses nödvändig för ordning och säkerhet på anstalten. Beredningen delar således kriminalvårdsstyrelsens uppfattning i denna fråga. I behandlingslagen bör för klarhetens skull också frågan om förtroenderådens korrespondens regleras.

När det gäller anstaltstidningarna hänvisar beredningen till sitt ståndpunktstagande i fråga om enskilda intagnas brev. Beredningen har där uttalat att man bör begränsa granskningen till vad som är oundgängligt ur säkerhetssynpunkt och att man även bör kunna slopa kravet på att intagnas brev inte får innehålla något som kan väcka anstöt. Beredningen vill emellertid framhålla att det härvid i regel inte är fråga om alster som är avsedda för publicering. Visserligen händer det också att breven innehåller skrifter som är avsedda för publicering men i sådana fall kan man påräkna, att den som godkänner publiceringen också kan göras ansvarig för det skrivna.

De personer som medverkar i anstaltstidningarna kan däremot i regel inte göras ansvariga för innehållet i tidningarna, oavsett hur oriktiga eller ärekränkande deras uppgifter är. Så länge tidningarna endast är avsedda för spridning inom anstalten torde detta ändå kunna accepteras. Den personal som därvid blir utsatt för beskyllningarna kan i regel överse med även ganska grova förlöpningar. Däremot kan inte godtas att kriminalvården genom passivitet eller t. o. m. genom att tillhandahålla material och utrustning kan komma att medverka till spridandet bland allmänheten av sanningslösa och för enskilda befattningshavare grovt kränkande uttalanden. Hänsyn till personalen och kravet på en sund och saklig nyhetsförmedling motiverar att åtgärder skall kunna vidtas för att hindra sådana företeelser. Beredningen ansluter sig därför även i denna fråga till kriminalvårdsstyrelsens uppfattning.

Beredningen anser det emellertid vara angeläget att undvika sådana ingrepp i de intagnas rätt att kommunicera sinsemellan och med yttervärlden som uppfattas som en kränkning av yttrandefriheten. Å andra sidan måste tillses att kriminalvårdsmyndigheterna

inte kan göras ansvariga för eventuella ärekränkande uttalanden. En ordning som kan tillgodose båda dessa önskemål skulle vara att man hänvisar de intagna att utanför anstalten låta upprätta och sprida ifrågavarande skrifter men tillåter att manuskript till artiklar m. m. i sådana skrifter får utföras från anstalten. Beredningen föreslår att denna ordning tillämpas i fortsättningen. Frågan om ansvaret för sådana skrifter får bedömas enligt allmänt gällande ansvarsbestämmelser.

29 Intagnas medinflytande på behandlingen

29.1 *Olika uppfattningar*

KAIK understryker starkt det pedagogiska värde som förtroenderådsverksamhet och olika typer av samrådsförfaranden kan ha för de intagna. Man påpekar att dessa som ett led i behandlingen bör vänjas vid demokratin som system och livsform. Man menar också att gemensamma diskussioner t. ex. vid s. k. storforum haft betydelse för att öka de intagnas självförtroende genom att de öppnat möjligheten till diskussioner mellan intagna, personal och anstaltsledning.

Samrådsförfarande bör enligt kommittén kunna tillgripas i frågor av allmänt intresse för behandlingen eller av gemensam trivselkaraktär. I samrådets form bör de intagna också få ökad information om händelser av större vikt samt ges en mera realistisk uppfattning om kriminalvårdens resurser och om de behandlingsmetoder som står till buds.

Däremot kan frågor som rör ordning och säkerhet inom anstalten inte bli föremål för diskussion. Inte heller får man behandla frågor som rör enskild tjänsteman eller intagen.

Kommittén anser att rätten till medinflytande på behandlingen skall anges i behandlingslagen och föreslår en bestämmelse härom av följande lydelse.

De intagna har rätt att direkt, om så lämpligen kan ske, eller genom företrädare som de utsett överlägga med anstaltsledningen i frågor av gemensamt intresse för de intagna. De har också rätt att sammanträda i lämplig ordning för överläggning i sådana frågor. Intagen som vårdas avskild från andra intagna får dock deltaga i sammanträde endast om det kan ske utan olägenhet.

Även kriminalvårdsstyrelsen har i olika sammanhang framhållit det pedagogiska värdet av ett vidgat samrådsförfarande och har ställt sig positiv till en sådan verksamhet. Styrelsen har emellertid intagit den ståndpunkten, att frågor som regleras av författningar eller genom fackliga avtal ej kan bli föremål för beslut vid överläggningar mellan styrelsen och de intagna. Styrelsen har också framhållit, att önskemål från de intagnas sida som endast kan tillgodoses om ökade ekonomiska resurser ställs till kriminalvårdens förfogande inte kan bli föremål för några beslut.

De intagna själva avvisar tanken på att medbestämmanderätten skulle utgöra ett pedagogiskt inslag i behandlingsarbetet. I stället har de genom sina förtroenderåd och vid centrala överläggningar krävt en reell besluts- och förhandlingsrätt. Som principiell bakgrund för sina krav åberopar de intagna i första hand de ideologiska ställningstaganden. De bedömer därvid sin ställning till kriminalvården som ett partsförhållande jämförbart med det som på den allmänna arbetsmarknaden råder mellan arbetsgivare och arbetstagare. Inte heller accepterar de några begränsningar i fråga om kompetensområdet för medbestämmanderätten. I den mån deras önskemål inte tillgodoses genom förhandlingar anser de sig ha rätt att tillgripa stridsåtgärder i form av strejker och liknande

åtgärder. Till de former för samrådsverksamheten som har anvisats av kriminalvårdsstyrelsen ställer de sig i princip avvisande men har i praktiken godtagit sådan samverkan på det lokala planet.

Den principiella motsättningen mellan myndighetens och de intagnas syn på samrådsverksamheten torde ha medverkat till de konflikter i form av arbetsnedläggelser, matstrejker m. m. som inträffat i samband med förtroenderådens bildande och verksamhet.

29.2 *Beredningens överväganden och förslag*

Beredningen vill framhålla att de intagnas uppfattning om förhållandet mellan kriminalvårdsmyndigheten och de intagna som ett avtalsbart partsförhållande är oförenlig med gällande lagstiftning. Inte heller är det möjligt att i en ny behandlingslag införa bestämmelser som förutsätter ett sådant förhållande. En ordning motsvarande vad som råder på den allmänna arbetsmarknaden kan inte komma i fråga, eftersom ingendera parten har eller kan ges frihet att bestämma huruvida han vill delta i verksamheten eller ej. Den intagne är av domstol ålagd att undergå en viss påföljd, kriminalvårdsverket har att svara för verkställigheten av denna påföljd.

När det gäller möjligheterna för kriminalvårdsmyndigheten att träffa överenskommelser med representanter för de intagna vill beredningen anföra följande. De regler som gäller för kriminalvårdens verksamhet är och måste vara reglerade genom författning. De kan därför inte vara förhandlingsbara för myndigheten. Inte heller kan denna göra utfästelser i sådana ekonomiska frågor som avgöres av de anslagsbeviljande instanserna. Personalens arbetsvillkor är i betydande utsträckning reglerade genom avtal. Dessa kan inte förändras genom ensidiga beslut från verkets sida.

Med de begränsningar som nu har redovisats bör ökade insatser göras för klienternas aktiva medverkan vid utformningen av verksamheten vid anstalterna. I första hand bör detta ske genom att varje enskild intagen vid behandlingskollegier eller på annat sätt bereds tillfälle att ta ställning till hur hans anstaltsvistelse skall planeras. Även de organiserade former för klientmedverkan som efter hand vuxit fram i form av förtroenderåd och samrådsorgan bör på allt sätt uppmuntras och understödjas. Beredningen har för sin del ansett det naturligt att för sitt arbete ta del av de intagnas synpunkter. Ett liknande förfaringssätt bör enligt beredningens mening även i fortsättningen kunna tillämpas i frågor som på ett betydelsefullt sätt påverkar anstaltsklientelets situation. I likhet med KAIK anser beredningen även att de intagnas rätt till medinflytande bör fastslås i behandlingslagen. Däri bör anges de gränser inom vilka samrådsverksamheten kan bedrivas. En sådan gränsdragning kan inte minska samrådsförfarandets värde. Tvärtom bör den bidra till att ge verksamheten en ökad verklighetsanpassning. De intagna bör ges en klar bild av de begränsningar i den individuella friheten och av de hänsynstaganden som enskilda och grupper av medborgare måste ålägga sig i ett demokratiskt samhällssystem.

Från personalhåll har framförts farhågor för att samrådsverksamheten skall komma att ta alltför stor del av arbetstiden i anspråk till förfång för andra angelägna uppgifter. Enligt beredningens bedömning torde, även om en stor del av arbetet sköts av de intagna själva, åtminstone på de största anstalterna en avsevärd del av personalens arbetstid gå åt för sammanträden med olika samrådsorgan och arbete i anslutning till sådana sammanträden. För att undvika konflikter är det också angeläget att all personal kontinuerligt hålls informerad om de frågor som behandlas i samrådsorganen. Härför krävs viss personalförstärkning på de största anstalterna. Beredningen föreslår därför, att personalen vid Kumla--, Österåker-, Hall-, Norrtälje- och Tidaholmsanstalterna förstärks med vardera en assistenttjänst för handläggande av samrådsfrågor. Samtidigt föreslås att ersättning till den personal som utanför ordinarie arbetstid deltar i samrådsverksamhet utgår enligt samma villkor som har föreslagits för deltagande i behandlingskollegier.

30 Enrumsarbete och disciplinära åtgärder

30.1 *Nuvarande förhållanden*

Som framgått av kap. 6 innehåller behandlingslagen säkerhetsbestämmelser samt regler som utrustar kriminalvårdsmyndigheterna med vissa disciplinmedel.

I det förstnämnda avseendet syftar reglerna till att *garantera ordning och säkerhet vid anstalterna.* Härmed avses såväl allmänhetens skydd mot rymningar och våldshandlingar som personalens skydd mot överfall och de intagnas trygghet för våld från medintagna. De befogenheter som på detta sätt tillerkänns kriminalvårdsmyndigheten är realtivt stora. I 24 § andra stycket behandlingslagen (Bhl) finns sålunda en generell regel enligt vilken de förmåner som behandlingslagen tillerkänner de intagna kan inskränkas om så anses nödvändigt för att upprätthålla ordning och säkerhet inom anstalten. Inskränkningarna kan t. ex. avse intagnas rätt att avsända och mottaga brev, rätt att ta emot besök eller rätt att vistas på öppen anstalt. Mest ingripande anses de åtgärder vara varigenom de intagnas möjligheter till gemenskap begränsas. Enligt 45 § Bhl får en intagen hållas till arbete i enrum om det är erforderligt med hänsyn till ordning och säkerhet på anstalten eller för att undvika menlig inverkan på intagna emellan. Så kallad enrumsbehandling får tillgripas under högst en månad varje halvår. Kriminalvårdsstyrelsen kan dock medge att den får pågå under längre tid, dock högst sex månader varje gång. Isoleringen bör om möjligt lättas bl. a. genom att den intagnes dörr hålles olåst om de lokala förhållandena tillåter det.

Kriminalvårdsstyrelsen har i vårdcirkuläret lämnat närmare anvisningar rörande enrumsbehandling. I detta föreskrivs att beslut om enrumsplacering skall föregås av noggrann prövning huruvida tillräckliga skäl för en sådan åtgärd föreligger. Skälen skall noggrant redovisas i behandlingsjournalen. Av journalen skall också framgå vem som har fattat beslutet samt när och hur den intagne har delgivits detta.

Vårdcirkuläret föreskriver också att enrumsarbete endast skall pågå så lång tid som bedöms oundgängligen nödvändigt. Om intagen skall hållas i enrum under längre tid än en månad skall anmälan göras därom till kriminalvårdsdirektören, som efter noggrann prövning kan medge förlängning.

Utöver de säkerhetsåtgärder som företas med stöd av 24 och 45 §§ Bhl är anstaltsledningen också skyldig att på annat sätt tillgodose kravet på samhällsskydd. Innan en intagen överföres till öppen anstalt skall man t. ex. bedöma riskerna för att han rymmer därifrån. Beslut om permission och om frigång skall föregås av prövning huruvida risk för missbruk föreligger.

I de speciella situationer när en intagen genom våldsamt uppträdande utgör ett hot mot anstaltens säkerhet kan han enligt 74 § Bhl skiljas från andra intagna och, om andra

medel finnes otillräckliga beläggas med fängsel. Ett sådant ingripande får inte pågå längre än säkerheten fordrar. Anstaltens läkare skall så snart det kan ske underrättas och yttra sig över åtgärden.

Även under transport kan en intagen beläggas med fängsel om det anses nödvändigt.

En intagen kan också placeras i enrum i samband med förhör eller utredning i disciplinärende. En förutsättning är emellertid att placeringen kan motiveras av sådana säkerhetsskäl som anförs i 45 eller 73 §§ Bhl. Särbestämmelser gäller dock i fråga om nyintagna.

Dessa kan hållas i enrum intill dess behandlingsundersökningen är avslutad. Det har nämligen ansetts önskvärt att kunna hålla nykomna under speciell uppsikt intill dess man har hunnit lära känna dem närmare och har inhämtat uppgifter rörande deras brottslighet och tidigare levnadsförhållanden. Man har också sökt garantera att den nykomnes första information om anstalten erhålles via personalen och inte genom de medintagna. Isoleringen skall i dessa fall uppvägas av att den intagne under undersökningsskedet har en tät kontakt med assistenter och annan personal.

Vårdcirkuläret innehåller särskilda bestämmelser beträffande intagna som hålls i enrum för utredning. Dessa får sålunda inte berövas sådana rättigheter och förmåner som normalt tillkommer en intagen. Utredningar rörande disciplinära förseelser skall handläggas med största möjliga skyndsamhet och beslutet om enrumsplacering skall upphävas snarast möjligt. Om utredningen leder till disciplinär åtgärd skall denna anpassas med hänsyn till den tid som den intagne har hållits i enrum.

Enrumsbehandling kan också föranledas av att den intagne själv begär att få vistas i enrum (47 § Bhl). Även i dessa fall förutsätts enligt vårdcirkuläret en prövning som skall ta hänsyn till sökandens hälsa och lämpligheten i övrigt av en sådan placering. Vid behov bör läkare höras. Medgivande till enrumsbehandling skall omprövas med högst tre månaders mellanrum. Såväl när en intagen har fått tillstånd att vistas i enrum som när hans begäran härom har avslagits skall anteckning härom göras i behandlingsjournalen.

Enrumsplacering kan enligt 68 § Bhl också utnyttjas som *disciplinmedel* när en intagen bryter mot anstaltsordningen eller på annat sätt uppför sig klandervärt.

Isoleringen får pågå i högst trettio dagar. När det gäller ungdomsfängelseelever eller andra intagna som inte har fyllt tjugoett år är maximitiden sju dagar. Den som under trettio respektive sju dagar oavbrutet varit innesluten i enrum får inte ådömas nytt isoleringsstraff förrän efter ett uppehåll av minst sju dagar. Innan beslut fattas om inneslutning i enrum skall såvitt möjligt anstaltens läkare höras.

Utöver inneslutning i enrum anvisar också 68 § Bhl andra disciplinmedel. Den intagne kan således ådömas förlust av särskilda förmåner under viss tid eller tills vidare. Han kan också förlora rätten att under en bestämd tid inköpa vissa varor t. ex. tobak samt under högst fjorton dagar förbjudas att inneha, mottaga eller skaffa sig böcker, tidskrifter eller tidningar. De olika åtgärderna kan ådömas i förening.

Slutligen kan enl. 69 § Bhl den som undergår fängelse få sin verkställighetstid förlängd med högst fjorton dagar. Anstaltstiden får dock inte genom upprepade förlängningsbeslut ökas med mer än en tredjedel. Inte heller får den förlängas med mer än sammanlagt tre månader.

Enligt bestämmelser i behandlingslagen och vårdcirkuläret skall beslut om disciplinära åtgärder alltid bygga på ett förhör med den felande. Över förhöret skall föras protokoll. Detta skall granskas av den hörde som därvid skall beredas tillfälle att framföra erinringar. Beslut om disciplinär bestraffning kan överklagas i vanlig ordning.

Utöver disciplinstraffen kan en intagen som bryter mot anstaltsordningen också bli föremål för åtgärder, som motiveras av behandlings- eller säkerhetsskäl, men som ur den intagnes egen synpunkt uppfattas som sanktioner. Sådana åtgärder kan t. ex. bestå i förflyttning från öppen till sluten anstalt,

indragning av permissioner eller frigångsrättigheter. Misskötsamhet leder i stor utsträckning också till senareläggning av villkorlig frigivning och övergång till vård utom anstalt. Som framgår av det följande har även enrumsplacering enligt 45 och 73 §§ Bhl uppfattats som disciplinära sanktioner.

30.2 *Vissa uppgifter om användningen av disciplinstraff*

I sin årsberättelse för 1971 uppger kriminalvårdsstyrelsen att frekvensen av disciplinstraff under året har minskat väsentligt. Misskötsamhet har i stället i allt större utsträckning beivrats genom att de intagna har förflyttats till anstalter med strängare regler. De intagna uppförande under anstaltstiden har dessutom i betydande grad påverkat tidpunkten för deras villkorliga frigivning eller överförande till vård utom anstalt.

Under år 1971 bestraffades 302 intagna med 720 bestraffningar. Av dessa avsåg 46 förlust av särskild tillerkänd förmån, 8 förlust av rätt att inköpa varor och 9 förlust av rätt att skaffa, inköpa och inneha böcker och tidningar. I 657 fall förekom det att intagna ådömdes inneslutning i enrum. Antalet bestraffade intagna och bestraffningar hade detta år minskat till hälften av 1970 års antal.

Förflyttning av intagna som en följd av disciplinära överträdelser förekom i 2 493 fall. Dessa fördelar sig på följande sätt efter anledning.

Anledning	Antal förflyttade
Permissionsmissbruk	813
Rymning eller rymningsförsök	564
Arbetsvägran	203
Berusning, sniffning	126
Olaga verksamhet	55
Narkotikamissbruk	49
Olaga innehav	35
Våld mot medintagen	35
Våld mot tjänsteman	28
Annan anledning	1 035
Summa	2 493

Som en jämförelse kan nämnas att det totala antalet förflyttningar under åren 1969 och 1970 var 200–300 respektive 1 262.

KAIK gjorde 1969 en undersökning rörande frekvensen och utformningen av åtgärder enligt 45, 47, 53, 68 och 73 §§ behandlingslagen vid samtliga anstalter under 1968 och första halvåret 1969.

Det visade sig därvid att praxis skiftade i hög grad mellan de olika räjongerna. Inneslutning i enrum som disciplinär bestraffning (68 § Bhl) hade över huvud taget inte förekommit i östra räjongen och endast i enstaka fall inom interneringsräjongen. Vid de övriga räjongerna varierade antalet bestraffningar i hög grad. I de räjonger som inte använde isoleringsstraffet var däremot frekvensen av enrumsbehandling enligt 45 § Bhl högre än vid de övriga. Vid missskötsamhet eller misstanke om förseelse placerades den intagne i enrum på utrednings- eller observationsavdelning. Där fick han vistas tills utredningen hade avslutats, vilket i regel tog sju dagar.

Undersökningen visade vidare att inneslutning i enrum vanligen kombinerades med förlust av en eller flera förmåner.

Tiden för villkorlig frigivning eller för vård utom anstalt senarelades med i regel en månad för rymning och permissionsmissbruk samt med 14 dagar vid arbetsvägran eller annan allvarlig överträdelse av anstaltens ordningsföreskrifter.

30.3 *Kritik*

Sedan länge har man ansett det naturligt att anstalterna har möjlighet att vid behov göra de ingripanden som bedömes nödvändiga för upprätthållande av ordning och säkerhet. Däremot har disciplinstraffen tidigt blivit föremål för kritik. Kritiken har främst gått ut på att bestraffningarna hindrar en vårdpräglad anstaltsbehandling och saknar värde ur resocialiseringssynpunkt. När det gäller isoleringsstraffet har man påpekat, att behandlingslagen innehåller en rad bestämmelser som på annat sätt gör det möjligt att hålla en intagen avskild från andra intagna och att inskränka hans förmåner. Främst har man dock vänt sig mot reglerna om förlängning av verkställighetstiden vilka har ansetts

dels sakna värde för ordningen på anstalterna dels också vara betänkliga ur rättssäkerhetssynpunkt, eftersom det kan ifrågasättas om en administrativ myndighet skall kunna ändra på beslut av domstol.

Man har framhållit att verkställighetslagens inriktning på vård och behandling gör bestämmelserna om disciplinstraff föråldrade. I stället för summariska disciplinåtgärder bör man försöka komma till rätta med den intagnes personliga problem, vilka i regel ligga bakom hans förseelser.

En annan anledning till kritik är det förhållandet, att en intagen som har ådömts ett disciplinstraff ofta också har fått vidkännas andra inskränkningar i sin frihet eller sina förmåner. En rymling från öppen anstalt blir t. ex. inte endast ådömd isolering. På grund av rymningen blir han i regel också förflyttad till sluten anstalt och får sina permissioner och sin frigivning senarelagda. Dessa s. k. dubbelbestraffningar har ansetts inte bara skadliga ur behandlingssynpunkt utan även stridande mot allmänna rättsregler.

De här anförda synpunkterna har i betydande utsträckning beaktats. Isoleringsstraffets betydelse som disciplinmedel har minskat allt mera. Vid vissa räjonger har man helt slutat att utdöma sådana bestraffningar. År 1969 utfärdade kriminalvårdsstyrelsen rekommendationer om att inneslutning i enrum i regel skulle begränsas till sju dagar. Påföljande år rekommenderade styrelsen också att rymning och permissionsmissbruk inte skulle bestraffas disciplinärt eftersom senareläggning av villkorlig frigivning eller vård utom anstalt regelmässigt skedde i sådana fall.

Förlängning av verkställighetstiden utnyttjas numera sällan och endast vid upprepade disciplinförseelser under pågående anstaltsvistelse.

De vidtagna förändringarna har emellertid inte medfört att kritiken mot disciplinstraffen har upphört. I stället har denna under de senaste åren fått en mer generell inriktning mot enrumsbehandlingen som sådan. Däri inräknar man även åtgärder som vidtages av säkerhetsskäl enligt 45 och 73 §§ behandlingslagen. Under åberopande av medicinska teorier om isoleringens skadeverkningar kräver man att enrumsbehandling i alla former skall avskaffas. Man vänder sig speciellt mot en befarad utveckling innebärande en övergång från disciplinära bestraffningar till ett ökat utnyttjande av de möjligheter till enrumsplacering av behandlings- och säkerhetsskäl som behandlingslagen erbjuder. Man pekar därvid på att åtgärder vilka motiveras av behandlingssynpunkter i realiteten inte kan överklagas eftersom åsikterna om ett behandlingsbehov alltid bygger på subjektiva värderingar.

Även bestämmelserna om disciplinstraff är enligt dessa kritiker för otydliga för att tillgodose kraven på rättssäkerhet. Lagens allmänna bestämmelse att åtgärder kan vidtagas mot den som bryter mot anbefalld ordning eller eljest visar klandervärt uppträdande är oklar och möjliggör en godtycklig bedömning. Den intagne kan inte förutse vilka handlingar som kan bli bestraffade och praxis kan bli växlande vid olika anstalter. Man har också framhållit att det är olämpligt att anstaltsledningen både leder utredningar i disciplinärenden och utdömer bestraffningar. Samma person fungerar enligt kritikerna således både som åklagare och domare medan den intagne däremot inte har möjlighet att få någon hjälp att föra sin talan. När det gäller åtgärder som vidtages av säkerhets- eller behandlingsskäl är hans situation ännu sämre eftersom det i dessa fall inte finns några bestämda regler om protokollföring och krav på bevisning.

Kritiken av enrumsbehandlingen innefattar även andra former av differentiering varigenom man skiljer intagna som inte förmår att anpassa sig till gängse anstaltsregler från övriga intagna.

30.4 *KAIK:s förslag*

KAIK menar att förutsättningen för att en öppnare kriminalvård skall fungera tillfredsställande är att en lämplig differentiering av klientelet genomförs.

Det är också nödvändigt att i vissa fall kunna isolera en intagen. Tillfälligt kan en

sådan åtgärd behöva tillgripas för att hindra en intagen från att skada sig själv eller andra då han uppträder störande eller våldsamt. Om andra medel är otillräckliga bör han kunna beläggas med lämpligt fängsel under den tid säkerheten oundgängligen kräver det.

En intagen kan behöva hållas avskild från medintagna om en mera komplicerad utredning pågår rörande honom. Undantagsvis bör en intagen också kunna hållas helt avskild från andra intagna under längre tid. En sådan åtgärd skall emellertid kunna motiveras endast av synnerliga skäl t. ex. att den intagne är dömd för brott som kräver särskild bevakning med hänsyn till landets säkerhet eller när han är farlig för personal eller andra intagna. Eftersom långvarig isolering endast undantagsvis är önskvärd ur rehabiliteringssynpunkt bör möjligheten härtill utnyttjas restriktivt och besluten omprövas med korta intervaller.

Någon generell säkerhetsregel motsvarande den i 24 § andra stycket Bhl finns inte i KAIK:s förslag.

Intagna som själva begär att få vistas i enrum bör tillåtas göra detta eftersom de bör ha rätt att slippa en påtvingad gemenskap som de inte orkar med. Om en frivillig isolering kan tänkas ha negativ effekt på en intagen bör dock läkare avgöra om hans önskan skall uppfyllas.

Däremot anser KAIK att flera skäl talar för att disciplinstraffen bör avskaffas.

Kommittén uttalar sålunda att det har visat sig vara förknippat med stora svårigheter att samordna de disciplinära samt behandlings- och säkerhetsmässiga systemen på ett sådant sätt att den samlade effekten av reaktionssystemet kan anses rimlig. Även om lagen upptar olika disciplinära åtgärder döms den intagne i regel till den strängaste påföljden, inneslutning i enrum. Det är nämligen meningslöst att döma en intagen till förlust av olika förmåner utan att samtidigt skilja honom från de medintagna vilka annars kan tillhandahålla sådant som han har ådömts förlustig.

Ur behandlingssynpunkt har isoleringsstraffet avsevärda negativa effekter. Många intagna är såväl fysiskt som psykiskt i dåligt skick. Att i sådana fall döma vederbörande till isolering innebär att han utsätts för ytterligare påfrestningar. Detta är både inhumant och ägnat att göra honom negativt inställd till anstaltsbehandlingen. En isolering av bestraffningskaraktär kan också innebära ett avbrott i en pågående behandling och äventyra dess resultat.

Inte heller kan man dra någon skarp skiljelinje mellan straffbetonade åtgärder och sådana som vidtas med hänsyn till ordning och säkerhet inom anstalterna. I många fall kan ett ingripande vara motiverat ur bägge dessa synpunkter. Enligt kommitténs uppfattning bör dock i ett behandlingssystem, som främst syftar till rehabilitering inga andra åtgärder komma i fråga än de som betingas av säkerhets- eller behandlingsskäl. Erfarenheterna från de räjonger som har slopat användningen av disciplinstraff tyder på att dessa inte är nödvändiga för att upprätthålla disciplinen på anstalterna.

Sammanfattningsvis anför KAIK att det enligt kommitténs mening varken är nödvändigt eller lämpligt att behålla ett system där den intagne förmås att fullgöra sina skyldigheter genom hot om särskilda disciplinära åtgärder. Däremot bör hans uppträdande även i fortsättningen inverka på hur man bedömer för honom viktiga frågor såsom t. ex. anstaltsplacering, frigång, permission och frigivning.

Kommittén har med anledning av det anförda inte infört några bestraffningsregler i förslaget till ny behandlingslag.

30.5 *Beredningens övervägande och förslag*

I alla sociala kollektiv existerar skrivna eller oskrivna regler för den inbördes samvaron liksom också sanktioner mot dem som bryter mot reglerna. Ibland är sanktionerna mycket kännbara. I regel är de dock ganska milda men ändå fullt effektiva, eftersom regelbrytaren är angelägen om att stå i ett gott förhållande till övriga gruppmedlemmar. När det gäller kriminalvårdens anstaltsklientel är detta inte alltid fallet eftersom de

intagna i den tvångssituation som de befinner sig har svårt att känna solidaritet med omgivningen. Anstaltskollektivet skiljer sig sålunda från andra kollektiv genom att det upprätthålles med tvång. Detta skapar kontrollproblem som inte finns i andra kollektiv. Till detta kommer att i anstaltskollektivet ingår människor beträffande vilka ett utmärkande drag just är att de inte har förmått anpassa sig i annan kollektiv verksamhet.

Allt detta medför att allmänt förekommande medel för att upprätthålla social kontroll stundom visar sig otillräckliga på en anstalt. Eftersom frånvaron av kontroll sannolikt skulle leda till förhållanden som vore outhärdliga både för personal och intagna har man vid sidan av mera allmänt tillämpade sanktioner som tillsägelser, löneavdrag m. m. tvingats tillgripa åtgärder som kan framstå som hårda. Det mest iögonfallande av dessa kontrollmedel är enrumsbehandlingen såväl när den tillgrips som behandlings- eller säkerhetsåtgärd som när den fungerar som disciplinmedel.

Enrumsbehandling har kritiserats såsom en inhuman och förlegad åtgärd för att lösa konfliktsituationer. Den anses också kunna medföra allvarliga medicinska men för den isolerade. Genom att den kombineras med andra åtgärder blir effekten ofta att den felande drabbas av en dubbelbestraffning.

Beredningen vill för sin del slå fast att den är bestämd motståndare till ingripanden som avskär en intagen från kontakten med andra människor för en längre tid. Grundläggande för beredningens bedömning är också att man bör undvika dubbelbestraffningar. Vidare bör man tillse att disciplinära ingripanden inte försvårar behandlingen. Dessa synpunkter bör vara vägledande vid ställningstagandet till frågan om enrumsbehandling.

Ett alternativ till enrumsbehandlingen är att som disciplinmedel utnyttja olika åtgärder såsom t. ex. förflyttning till mera restriktiv anstalt, indragning av permissioner och frigång samt senareläggning av villkorlig frigivning. Beredningen anser att sådana åtgärder medför avsevärda nackdelar. Allt för täta förflyttningar leder lätt till att uppgjorda behandlingsprogram måste avbrytas och att systematiska utskrivningsförberedelser försvåras. Förflyttningarna kan också förstärka det hos många intagna vanliga reaktionsmönstret att undfly svårigheter och problem genom att lämna bostadsort eller arbetsplats. Täta förflyttningar leder dessutom till att transportkostnaderna ökar.

Genom att utnyttja åtgärder av detta slag som disciplinmedel riskerar man således att bryta mot principen att sanktioner inte onödigtvis skall innebära dubbelbestraffningar.

Vad först gäller *lindrigare förseelser* anser beredningen att ett utnyttjande av behandlingsmässiga åtgärder ofta skulle få allt för vittgående konsekvenser för den intagne. Beredningen har i det föregående föreslagit verksamhetsformer vid anstalterna, vilkas genomförande i hög grad är beroende av att verkställigheten av straffet kan genomföras på ett planmässigt sätt. Ett alltför flitigt användande av t. ex. förflyttningar och indragen frigång försvårar en sådan planering.

Att i dessa fall t. ex. flytta den felande till en riksanstalt skulle dels vara ett för kraftigt ingrepp dels allvarligt skada dennes rehabiliteringsmöjligheter. Beredningen anser dessa invändningar så väsentliga att åtgärder av nu angivet slag bör avvisas.

Å andra sidan måste man räkna med att de intagna på anstalterna ibland kommer att göra sig skyldiga till förseelser mot anstaltsordningen som visserligen inte är av särskilt allvarlig karaktär men som ändå inte kan förbli opåtalade med hänsyn till den ogynnsamma effekt som detta skulle kunna få både på den felande och på hans medintagna. Med beredningens nyss angivna ställningstagande återstår inte någon annan sanktion vid lindrigare förseelser än ett kortvarigt isoleringsstraff. Därvid bör beaktas att i flertalet fall den intagne, när beslutet om disciplinär åtgärd skall fattas, redan har placerats i enrum genom att han omhändertagits för utredning. Ur den intagnes synpunkt är i regel ett sådant omhändertagande att betrakta som ett straff. Det ter sig för honom förmodligen mera acceptabelt om den discip-

linära åtgärden innebär att han under ytterligare en kort tid får kvarstanna i enrum än om han efter avslutad utredning bestraffas på annat sätt t. ex. genom senare frigivning.

Vad här anförts innebär enligt beredningens uppfattning att övervägande skäl talar för att man för lindrigare förseelser behåller en sanktion som består i ett kortare isoleringsstraff. Detta bör inte kunna bestämmas till längre tid än sju dagar i stället för nuvarande 30 dagar för fängelse- och interneringsklientelet. Samtidigt förutsättes att den nuvarande läkarkontrollen bibehålles. I strafftiden skall inräknas den tid varunder den dömde har varit omhändertagen för utredning. De nuvarande reglerna om förlust av särskilda förmåner, av rätten att inköpa vissa varor och om förbud att inneha tidningar m. m. bör slopas.

Om ett isoleringsstraff har utmätts skall det stå fullt klart att inga ytterligare sanktioner får ifrågakomma för den förseelse för vilken straffet använts. Straffet får således inte kombineras med sanktioner av behandlingsmässig natur. Nuvarande bestämmelser i 26 kap. 7 § brottsbalken föreslås ändrade så att reglerna om "prövning av den dömdes uppförande under anstaltstiden och sinnesinriktning vid den tid då frigivning ifrågasättes" utbytes mot att hänsyn skall tas till sådan misskötsamhet under anstaltsvistelsen som inte föranlett disciplinär bestraffning.

Vad som här sagts kan enligt beredningens uppfattning inte gälla för *allvarligare förseelser,* t. ex. våld mot personal, rymning samt svårare fall av arbetsvägran, avvikande från permission eller frigång. I sådana fall är det nämligen ofrånkomligt att förseelsen måste komma att påverka den intagnes förhållanden på anstalten. I konsekvens härmed skall isoleringsstraff inte ifrågakomma utan sanktionen i stället bestå i indragning av sådana förmåner som permission och frigång. I regel kommer förseelser av detta slag också att leda till att frigivningen senarelägges.

Valet av sanktion kommer på detta sätt att för den intagne omedelbart klargöra förseelsens svårighetsgrad. Ett isoleringsstraff innebär således att förseelsen bedömts som mindre allvarlig och att den inte kommer att föranleda ytterligare påföljder. Om däremot sådant straff inte utdömes är det klargjort att förseelsen är av allvarlig art och att den felande har att vänta mera långtgående konsekvenser.

Sammanfattningsvis vill beredningen om isoleringsstraffet anföra. De här framlagda förslagen innebär.

att alla disciplinstraff över sju dagar tas bort

att en långtgående liberalisering sker i fråga om påföljder för lindrigare förseelser

att de intagnas rättssäkerhet tillgodoses på ett avsevärt bättre sätt, framför allt genom att dubbelbestraffningar undvikes

att behandlingsplaneringen underlättas.

Beredningens kritiska inställning till långvarig isolering gäller även ifråga om den enrumsbehandling som grundas på behandlingslagens 45 och 47 §§.

I det förstnämnda fallet rör det sig i realiteten om tre olika typer av åtgärder.

Vanligast är det fall då en intagen i omedelbar anslutning till en förseelse inom anstalten eller vid återkomsten efter avvikande eller misskött permission placeras i enrum i avvaktan på utredningen rörande omständigheterna kring regelbrottet. En sådan enrumsplacering blir i regel kortvarig. Förfaringssättet vid utredningen är noga reglerat i vårdcirkuläret vilket också innehåller föreskrifter om att denna skall företas med stor skyndsamhet.

Denna typ av enrumsbehandling kan enligt beredningens uppfattning inte undvaras om man skall undvika att den oro som en sådan händelse vanligen medför på anstalten inte skall leda till att ordning och säkerhet sätts i fara. Det föreslagna förfaringssättet vid disciplinära bestraffningar innebär en garanti för att utredningstiden inte onödigtvis förlängs. Dessutom har beredningen föreslagit att tiden skall avräknas.

Det andra fallet avser den enrumsbehandling som tillgripes när en intagens uppförande är sådant att han utövar ett menligt inflytande på andra intagna eller när ordning

och säkerhet så kräver. I detta fall gäller en tidsbegränsning på en månad. Efter beslut av vederbörande kriminalvårdsdirektör kan dock enrumsvistelsen förlängas med högst sex månader varje gång.

Sådan isolering bör enligt beredningens uppfattning liksom i gällande praxis utnyttjas endast i speciella undantagsfall t. ex. när rikets säkerhet så kräver eller när den intagne är farlig för personalens eller medintagnas säkerhet till liv och hälsa. Även i dessa fall bör tidsmarginalerna förkortas och beslutet om isolering omprövas minst en gång i månaden. I övriga fall bör enrumsvistelsen ersättas med att den intagne placeras i en liten grupp med särskilda övervakningsmöjligheter.

Behandlingslagens 45 § innehåller också bestämmelser om enrumsbehandling av nyintagna. Även i dessa fall bör man i största möjliga utsträckning ersätta enrumsplaceringen med möjlighet till gemenskap i smärre grupper. Beredningen har i dessa fall dessutom föreslagit åtgärder avsedda att avsevärt förkorta undersökningstiden.

Genom 47 § Bhl regleras förfaringssättet då en intagen själv begär att få tillbringa verkställigheten i enrum. Skälen till en sådan begäran kan vara mycket skiftande. I vissa fall är framställningen motiverad av en önskan hos den intagne att undvika beröring med andra intagna. Det är inte heller ovanligt att han isolerar sig på grund av rädsla för övergrepp och repressalier. I en del fall kan en önskan om enrumsvistelse utgöra tecken på en psykisk obalans som stundom kan vara av allvarlig art. I dessa fall är risken för att isoleringen kan få skadliga verkningar lika stor som i de tidigare relaterade fallen. För den självvalda isoleringen saknas dessutom regler om tidsbegränsning, vilket medför att den stundom kan bli mycket långvarig.

Beredningen finner det naturligt att även i dessa fall kräva en stor restriktivitet och föreslår därför att frivillig isolering endast bör ifrågakomma i de fall då den intagne kan åberopa beaktansvärda skäl för sin önskan härom. Innan framställning om enrumsvistelse bifalles bör eventuella medicinska hinder häremot fastställas genom läkarkontroll.

Bestämmelserna i 73 § Bhl innebärande möjlighet att kort tid isolera en intagen som på grund av våldsamt uppträdande utgör ett hot mot anstaltens säkerhet måste enligt beredningens uppfattning bibehållas liksom möjligheten att, om andra medel visar sig otillräckliga, belägga honom med fängsel. Det bör dock kraftigt understrykas att sådana åtgärder omgående skall underställas läkares prövning samt att de inte får pågå längre än säkerheten fordrar. Inte heller är beredningen beredd att frånta anstaltsledningen rätten till inskränkningar i den gängse anstaltsordningen när anstaltens säkerhet så fordrar. Reglerna bör dock vara sådana att det klart framgår att inskränkningarna endast skall vara tillfälliga.

Med anledning av vad som här anförts föreslår beredningen att behandlingslagens bestämmelser rörande enrumsbehandling och disciplinstraff omarbetas med beaktande av de riktlinjer som här anvisats. Därutöver bör 26 kap. 7 § brottsbalken ändras på föreslaget sätt.

31 Personalfrågor

31.1 *Anstaltspersonalen*

31.1.1 Beredningens allmänna synpunkter

Anstaltspersonalen har till uppgift att svara för de intagnas fysiska och psykiska omvårdnad samt att bereda dem erforderlig social service. Samtidigt skall personalen svara för att ordning och säkerhet upprätthålles vid anstalterna. Den dubbla uppgiften ställer de anställda inför stora och svårförenliga krav.

Såväl från allmänhetens som från myndigheternas sida förväntar man sig att bevakningen skall skötas på sådant sätt att rymningar undvikes och att lugnet garaneras på anstalterna. Det ökade inslaget bland klientelet av personer som är farliga till person och egendom liksom allt mer avancerade rymningsmetoder ger särskild tyngd åt dessa krav. Något som under senare tid har försvårat bevakningsarbetet är det ökade antalet narkotikamissbrukare. För att i möjligaste mån kunna hålla de slutna anstalterna fria från narkotika har man tvingats behålla och även införa kontrollåtgärder och restriktioner som annars skulle vara obehövliga.

Samtidigt som kraven på en effektiv bevakning ökar skärps emellertid också fordringarna på att anstaltstillvaron för de intagna skall ges allt friare former. Organisationer och enskilda som har engagerat sig för de intagnas situation vänder sig mot olika typer av tvångsåtgärder. Krav ställs på individualisering av anstaltsvården och självbestämmanderätt för de intagna. De intagna själva uttalar allt häftigare kritik mot anstaltssystemet och anstaltspersonalen och ställer ökande krav på service och individuella hänsynstaganden.

Det är med hänsyn till vad nu har sagts naturligt att anstaltspersonalen känner sig vara i en utsatt position. Det är svårt att få förståelse bland kriminalvårdens kritiker för de svårigheter som uppstår framför allt för personalen att lösa den dubbla uppgiften att verkställa ett frihetsberövande samtidigt som åtgärder skall vidtas för de dömdas anpassning i samhället. Det är med utgångspunkt från kombinationen av tvång och behandling som diskussionen måste föras hur personalens kapacitet på bästa sätt skall kunna tillvaratas och deras arbetssituation underlättas.

31.1.2 Vård- och tillsynspersonalen

Personalens situation

Den personalgrupp som har drabbats hårdast av de nyss relaterade svårigheterna är vård- och tillsynspersonalen. Tillsammans med arbetsledarna har denna personalgrupp den tätaste kontakten med de intagna. Men till skillnad från arbetsledarna har vårdarna få arbetsuppgifter som ur de intagnas synpunkt kan betecknas som positiva. Särskilt på de slutna anstalterna upplevs de i första hand som vakter. De sköter sådana arbetsuppgifter som mest framhäver verksamhetens tvångs-

karaktär t. ex. visitationer, inlåsningar och närvarokontroll. På de större anstalterna blir deras möjlighet till personlig kontakt med de intagna begränsad. Det beror till stor del på att vårdarnas arbetstid nästan uteslutande är avvägd med hänsyn till säkerhetsuppgifterna och att deras tjänstgöring på anstalterna är hårt reglerad av tjänstgöringschematan och krav på att de uppehåller sig inom ett bestämt bevakningsområde. En betydande del av tiden åtgår för nattvakter medan de intagna är inlåsta i sina rum. Under dagtid är vårdarna ofta bundna vid bevakningsställen, som de inte kan lämna utan att åsidosätta säkerhetskraven.

Kriminalvårdsstyrelsen har i sin anslagsframställning för 1972/73 påpekat att tillsynspersonalens utbildning numera bl. a. omfattar vårdmetodik men att lärdomarna endast kan utnyttjas i begränsad omfattning. För att möjliggöra för tillsynspersonalen att utan försvagning av bevakningsfunktionen ägna sig åt kontaktverksamhet föreslår styrelsen, att personalen vid vissa anstalter försöksvis skall förstärkas med sammanlagt fjorton vårdare.

Tillsynspersonalens fackliga organisation har också framställt önskemål om att man i större utsträckning skall få möjlighet att delta i behandlingsarbetet. Som förslag på lämpliga arbetsuppgifter har nämnts ledning av fritidsverksamhet och gruppsamtal samt handledning av studier. Fackorganisationen har också framfört önskemål om att tillsynspersonalens kännedom om klientelet i större utsträckning skall beaktas i samband med beslut rörande sådana behandlingsfrågor som permissioner, frigång, villkorlig frigivning m. m.

Det sistnämnda önskemålet har lett till att Kungl. Maj:t den 20 november 1970 gett tillsynsutredningen tilläggsdirektiv. I direktiven framhålles att tillsynspersonalen genom sina tjänstgöringsförhållanden får den bästa kännedomen om klienterna. Det uppdras därför åt utredningen att undersöka hur dessa erfarenheter skall kunna tillvaratas i behandlingsarbetet.

Med anledning av detta uttalande i direktiven har utredningsmannen föreslagit kriminalvårdsstyrelsen att starta en försöksverksamhet med s. k. observationsrapporter och avdelningskonferenser. I skrivelse den 26 maj 1971 föreskrev styrelsen försöksverksamhet vid vissa anstalter. Tillsynspersonalen och arbetsledarna åläggs att varje vecka rapportera sina iakttagelser rörande de intagnas uppträdande på en för ändamålet avsedd blankett. Värderingarna i observationsrapporterna bestäms efter samråd mellan berörd personal. Rapporterna visar personalens uppfattning om varje enskild intagen. Sammanställningar avdelningsvis ger också styresmannen en totalbild av läget. Vid varje allmän bostadsavdelning skall en gång i veckan hållas avdelningskonferens med deltagande av en assistent som ordförande, den tillsynspersonal som är i tjänst på bostadsavdelningen och om möjligt någon arbetsledare. Vid konferensen behandlas permissions-, förflyttnings- och andra ärenden rörande de intagna som är placerade på avdelningen. Konferensen avger förslag till styresmannen. I kriminalvårdsstyrelsens skrivelse föreskrivs också obligatoriskt deltagande i behandlingskollegier av tillsynsmän, vårdare och arbetsledare.

I promemorior den 25 februari och den 18 maj 1972 redogör tillsynsutredningen för de erfarenheter som hittills har framkommit vid proven med observationsrapporter och avdelningskonferenser. Utredningen konstaterar inledningsvis att effekten av den klientelförsämring som har berörts i direktiven har förstärkts av att man under senare år har tillåtit större rörelsefrihet på anstalterna. Andra faktorer som har försvårat personalens arbete är bl. a. tillkomsten av förtroenderåden som ökar möjligheterna till organiserade aktioner som strejker. Man har också upplevt utifrån organiserade fritagningar och fritagningsförsök både från anstalter och under transporter. I februari 1972 inträffade vid Tidaholmsanstalten att intagna övermannade personalen och under hot om våld mot en vårdare som hade tagits som gisslan sökte tvinga sig ut i friheten.

Utöver säkerhetsåtgärder som punktvis insatta personalförstärkningar, överfallsskyd-

dade postställen, radioförbindelser mellan polisen och anstalterna m. m. krävs enligt utredningen också åtgärder för att stärka de mest utsatta personalgruppernas ställning. Den nyss beskrivna försöksverksamheten som har påbörjats vid fem anstalter är en sådan åtgärd.

De hittills redovisade erfarenheterna är enligt utredningen positiva. Den personal som har engagerats i försöken har fullföljt uppgiften målmedvetet och ambitiöst samt med stor objektivitet. Ett mycket lågt antal dåliga värden har rapporterats. Anstaltsledningens information om de intagna har systematiserats och förbättrats. Även avdelningskonferenserna har visat sig värdefulla främst därför att information, kontakter och förståelse mellan lägre och högre personal har förbättrats.

Utredningen framhåller vidare att såväl tillsynspersonal som arbetsledare anser att försöksverksamheten bidrar till att förbättra deras arbetsförhållanden. Förutsättningen är dock att den information som ges följs upp med samtal och andra åtgärder av anstaltsledningen. Man har också kunnat märka ett ökat intresse för den enskilde intagnes situation bland den personal som har deltagit i försöken. Kontakten mellan personal och intagna har förbättrats. De intagna har endast i mycket begränsad utsträckning protesterat mot försöken. En del intagna har tvärtom framhållit att observationsrapporterna och avdelningskonferenserna kan öka deras möjligheter att genom redovisad skötsamhet påverka sin egen anstaltssituation.

Utredningen framhåller också att observationsrapporterna inte använts som repressalier mot de intagna utan har betraktats som ett signalsystem, där personalen genom låga respektive höga värden i bedömningen kan framhålla negativa och positiva faktorer i sin arbetsmiljö.

Utredningen har vidare i en promemoria den 7 april 1972 om kravet på skötsamhet från de intagnas sida under vistelse på fångvårdsanstalt redogjort för sin uppfattning om tillsynspersonalens och arbetsledarnas situation. Utredningen framhåller bl. a. att denna personals missnöje med sin arbetssituation kan betecknas som allmänt. En anledning härtill är att dessa personalgrupper känner sig stå helt utan inflytande och delaktighet i de beslut som fattas i behandlingsarbetet. Denna uppfattning delas enligt utredningen av de intagna, som därför anser sig kunna nonchalera, irritera och ibland rent av driva med representanter för dessa personalgrupper tämligen ohämmat.

En konsekvens av personalens otillfredsställande arbetsförhållanden blir krav på personalförstärkningar. Enligt utredningsmannens mening kan dock problemet inte lösas enbart med sådana insatser om de skall ligga inom tänkbara ekonomiska gränser. Det krävs också att man konsekvent hävdar ett skötsamhetskrav, i vilket ett allmänt hyfsat och behärskat uppträdande både mot personal och medintagna är ett väsentligt led, och att de intagnas uppförande beaktas i samband med beslut om förmåner. Att detta för närvarande inte är fallet beror i första hand på att anstaltsledningen saknar dokumentation om de intagnas uppträdande men också på allt för stort överseende.

Enligt en statistik sammanställd av Statsanställdas Förbund har vid fångvårdsanstalter och häkten under år 1971 inträffat 68 personalöverfall av vilka 10 har lett till rättslig prövning. Detta innebär en ökning från 1970 då motsvarande siffror var 39 resp. 3. Antalet fall då misshandeln ledde till sjukskrivning ökade under samma period från 3 till 16.

Utredningen påpekar att det ökade inslaget av narkomaner under senare år har lett till att antalet våldshandlingar mellan de intagna inbördes kraftigt ökat.

Tillsynsutredningens uppfattning om att beslut om förmåner för de intagna bör kombineras med bedömning av deras uppförande ansluter till de tankegångar som redovisas av KAIK i samband med förslaget att avskaffa disciplinstraffet. KAIK anför.

Enligt kommitténs mening är det av nu angivna skäl varken nödvändigt eller lämpligt att behålla ett system där den intagne förmås att fullgöra sina skyldigheter genom hot om

särskilda disciplinära åtgärder. Däremot bör hans uppträdande även i fortsättningen inverka på hur man bedömer för honom viktiga frågor såsom t. ex. anstaltsplacering, frigång, permission och frigivning. Härigenom torde enligt kommitténs uppfattning nödvändig ordning kunna upprätthållas utan speciella disciplinmedel. Kommittén har därför stannat för att föreslå att den nya anstaltsbehandlingslagen inte skall innehålla några bestraffningsregler.

Enligt KAIK kan man bäst komma till rätta med de nuvarande problemen genom en ökning av tillgången på vårdare. Underdimensioneringen av vårdpersonalen har enligt kommitténs uppfattning skapat ett motsatsförhållande mellan behandlings- och bevakningsuppgifter. När vårdarna inte har hunnit med båda uppgifterna har de sistnämnda givits företräde och tagit all arbetstid i anspråk. Ett ökat antal vårdare kommer att innebära att dessa får större möjligheter till sådana personliga kontakter med de intagna som ligger vid sidan av de direkta bevakningsuppgifterna. Det bästa sättet att skapa ett gott förhållande mellan intagna och personal är enligt kommitténs uppfattning att i större utsträckning tillämpa den lilla gruppens princip. I grupparbetet bör tillsynspersonalen tilldelas mer varierande arbetsuppgifter. Enligt kommittén bör den framtida vårdarrollen utformas på nedanstående sätt.

Vårdaren bör ges en roll i behandlingen av de intagna i samarbete med assistent, läkare och psykolog. Detta kan t. ex. ske genom att man upprättar avdelningar med ett litet antal intagna och några vårdare på varje avdelning med en assistent som föreståndare. Vårdare skall här biträda i gruppsamtal, fritidsverksamhet och andra aktiviteter samt även hjälpa till med den sociala planeringen för de intagna. Vid beledsagade permissioner till hemmet eller permissioner för bostadsanskaffning kan vårdaren även få rent kurativa uppgifter vid sidan av bevakningen.

Någon beräkning av de personalförstärkningar som förslaget skulle kräva anser sig KAIK ej kunna göra. Man framhåller dock att personaltätheten bör vara större på slutna anstalter, medan antalet vårdare däremot kan minskas på en anstalt med socialt välanpassat klientel.

På vissa håll i utlandet har man fördelat de bevakande och vårdande funktionerna mellan vårdare som har intresse för endera av dessa arbetsuppgifter. Denna lösning har också diskuterats av KAIK. Såväl personalens fackliga organisation som kriminalvårdsstyrelsen har emellertid tagit avstånd från en sådan specialisering. Den skulle – menar man – kunna leda till att den personal som uteslutande sysslar med bevakningsuppgifter skulle få en särställning inom yrkeskåren och komma i motsatsförhållande till de intagna. Kommittén delar dessa farhågor och avvisar därför en sådan lösning.

Vid de överläggningar som beredningen har haft med representanter för de intagnas förtroenderåd har en häftig kritik framförts mot försöken med observationsrapporter. Man anser att den betygssättning som sker av de intagnas uppträdande är småaktig, kränkande för de intagna och stötande för rättskänslan. Den uppmuntrar till inställsamhet mot personalen och drabbar orättvist dem som är kritiska mot förhållandena på anstalten.

Beredningens överväganden och förslag

Som beredningen redan har framhållit ställs anstaltspersonalen inför svåra uppgifter när det gäller att väga önskemålet om en behandlingsinriktad verksamhet mot kraven på att tillgodose skydds- och säkerhetssynpunkter. Detta gäller inte minst vård- och tillsynspersonalen.

När det gäller att bedöma de synpunkter på personalens arbetsuppgifter som har förts fram av KAIK, tillsynsutredningen, kriminalvårdsstyrelsen och de anställdas fackliga organisation vill beredningen för sin del framhålla att det här rör sig om en komplicerad problematik som sammanhänger med den tvångssituation vari de intagna befinner sig. Att enbart lita till kontroll och disciplinära åtgärder kan medföra att motsatsförhållandet mellan personal och intagna förstärks och att den inbördes kommunikationen för-

svåras eller helt omöjliggöres. Man riskerar då att uppnå antingen en konstlad anstaltsanpassning eller obstruktion som resulterar i ökad aggressivitet. Motsättningarna mellan personal och intagna kan under sådana förhållanden öka och man tvingas tillgripa ytterligare disciplinåtgärder.

Å andra sidan torde ett konsekvent genomförande av smågruppsbehandling kräva mycket stora personalförstärkningar. På de äldre centralanstalterna är denna metod knappast genomförbar på grund av dessa anstalters byggnadsmässiga utformning. Erfarenheter från institutioner där smågruppsprincipen är konsekvent genomförd tyder också på att enbart ett sådant system inte garanterar störningsfri kontakt mellan personal och intagna. Man kan nämligen inte vänta sig att andan i gruppen är helt oberoende av vilka personer som ingår i densamma.

Beredningen delar dock såtillvida KAIK:s synpunkter att den finner det önskvärt att tillsynspersonalens yrkesroll utformas på sådant sätt att de anställda vid sidan av bevakningsarbetet också får uppgifter av behandlingskaraktär. Man måste också se till att den förbättrade utbildningen avspeglas i arbetsuppgifterna. De förslag som den fackliga organisationen fört fram är därvid värda att beaktas.

Fritidsverksamheten är för närvarande ett problem vid många anstalter. Visserligen görs goda insatser av såväl enskilda tjänstemän och privatpersoner som av organisationer men i regel har de frivilliga medhjälparna svårt att ställa upp under de tider då de intagna är lediga, t. ex. under veckosluten. Bland tillsynspersonal finns många som är väl lämpade att leda t. ex. motions-, idrotts- och hobbyverksamhet. De är dessutom närvarande på anstalten under de tider då behovet av fritidsaktiviteter är som störst.

Även som gruppsamtalsledare kan tillsynspersonalen göra värdefulla insatser. Framför allt kan denna verksamhet bidra till en öppnare och tätare kontakt mellan personal och intagna också vid sidan av gruppsamtalen.

KAIK föreslår att vårdarna skall överta en del av assistenternas kurativa verksamhet. Beredningen anser en sådan utveckling önskvärd med hänsyn till såväl assistenternas pressade arbetsförhållanden som önskemålet att mera engagera vård- och tillsynspersonalen i behandlingsarbetet. Det kurativa arbetet på anstalterna är ofta av sådan art att det med fördel kunde skötas av vård- och tillsynspersonalen.

En förutsättning för att vårdarna i ökad utsträckning skall kunna involveras i behandlingsarbetet är dock att de blir mindre bundna av bevakningsuppgifterna. Särskilt på större anstalter med rymningsbenäget klientel kräver detta personalförstärkningar.

Beredningen tillstyrker därför kriminalvårdsstyrelsens förslag att man försöksvis inrättar fjorton tjänster i vårdargrad vilka utöver den schemabundna personalen skall medverka i behandlingsarbetet. Detta försök bör göras vid några riksanstalter. Om försöket visar sig framgångsrikt bör antalet sådana tjänster utökas. På lokalanstalterna bör man däremot pröva huruvida personaltid kan frigöras genom att bevakningstjänsten begränsas. Prövningen bör kunna ske utifrån den förutsättningen att lokalanstalterna skall ta emot klienter som i fråga om rymningsbenägenhet och farlighet inte nämnvärt skiljer sig från dem som nu placeras på öppen anstalt. Den personaltid som kan frigöras bör utnyttjas för uppgifter av behandlingskaraktär.

Genom deltagande i behandlingsarbetet kommer tillsynspersonalen att få inte bara mera varierande arbetsuppgifter utan också ökat inflytande över behandlingsbesluten. Därigenom kan också de önskemål som har framförts av tillsynsutredningen tillgodoses. I kap. 24 har beredningen föreslagit att tillsynspersonalens deltagande i behandlingskollegierna skall underlättas. Även detta kan bidra till att vårdarnas inflytande över behandlingsbesluten ökar. Framför allt kommer de därigenom att få bättre information om bakgrunden till besluten. Genom ökade kunskaper får personalen lättare att bedöma vidtagna åtgärder på ett allsidigt sätt.

Beträffande den av tillsynsutredningen ini-

tierade försöksverksamheten med observationsrapporter och därpå grundat samrådsförfarande anser beredningen att det ännu är för tidigt att dra några bestämda slutsatser av vad som hittills har framkommit. En ökad kunskap om de intagnas personliga läggning och egenskaper är givetvis värdefull. Beredningen är dock – av de skäl som anförts av representanterna för de intagnas förtroenderåd – kritisk mot utformningen av den betygssättning som sker av de intagnas uppträdande och attityder. Det i försöksverksamheten ingående samrådet mellan olika personalgrupper är värdefullt och bör fullföljas. Beredningen föreslår därför att försöksverksamheten fortsätter men modifieras så att betygssättningen av uppträdandet på anstalten ersätts med en bedömning som mera inriktar sig på de intagnas förutsättningar för en anpassning till tillvaron utom anstalten.

På större anstalter kan avdelningskonferenserna bli ett värdefullt komplement till behandlingskollegierna. En fördel med konferenserna är bl. a. att all den avdelningspersonal som vid tillfället är i tjänst skall deltaga. Detta är inte möjligt vid behandlingskollegierna.

Tillsynspersonalens utbildning har under senare år intensifierats och har nu en relativt hög standard. Ett genomförande av beredningens förslag medför dock behov av viss vidareutbildning. Denna bör främst få form av specialkurser i ledning av fritids- och hobbyverksamhet samt i sociallagstiftning och praktisk socialvårdsmetodik.

Avdelningskonferenserna kan också ses som ett medel för förbättrad personalinformation. Till följd av vård- och tillsynspersonalens schemabundna tjänstgöring är det på en anstalt i regel omöjligt att samtidigt samla all personal. Det medför också att de personalmöten s. k. kvartalsmöten som skall hållas på anstalterna inte kan bevistas av samtliga anställda. Detta kan leda till att även mycket betydelsefulla meddelanden inte i tid når fram till alla anställda. För att skapa möjlighet att åtminstone gruppvis samla tillsynspersonalen för regelbundna informationsträffar kan man som bl. a. har skett inom andra typer av institutionsvård anslå en viss del av schematiden – t. ex. en timme per vecka – för detta ändamål. Beredningen föreslår att en sådan verksamhet försöksvis prövas på någon eller några anstalter.

31.1.3 Arbetsledarpersonalen

Personalens situation

Arbetsledarna har i förhållande till tillsynspersonalen en mindre konfliktfylld relation till de intagna. Samvaron på arbetsplatserna leder nämligen i regel till en viss intressegemenskap. Genom sitt yrkeskunnande får arbetsledarna dessutom ofta en viss pondus bland klienterna, som respekterar deras kunnande som yrkesmän. Konflikter mellan intagna och personal tycks därför vara relativt sällsynta på arbetsplatserna trots att ett stort antal intagna ofta vistas i verkstäderna. I den mån det uppstår konflikter har arbetsledarna också en viss möjlighet att skilja en intagen från arbetet.

Arbetsledarnas största problem ligger i avvägningen mellan kraven på arbetsresultat och hänsynstagande till klientelets egenart. Som framgår av det föregående har kriminalvården under senare år gjort stora ansträngningar att skapa en arbetsdrift som är anpassad till det civila yrkeslivets krav. Målsättningen har varit att de intagna skall få ett kvalificerat och inkomstbringande arbete. Helst skall det också vara av sådan karaktär att klienten kan skaffa sig kunskaper, som han får nytta av efter frigivningen. I den mån anstaltstiden är för kort för utbildning bör den intagne åtminstone vänjas vid att hålla normala arbetstider och en arbetstakt som är anpassad till arbetsmarknadens krav. Verksamheten bör dessutom vara inriktad på framställning av användbara produkter. Endast därigenom får den intagne en känsla av att hans arbetsinsats har ett reellt värde.

Målsättningen har, främst på de nybyggda anstalterna, resulterat i verkstäder med kvalificerad teknisk utrustning och avancerad produktionsinriktning. En förutsättning för att verksamheten skall kunna fortgå är dock att man får avsättning för de färdiga produk-

terna och att driften är relativt störningsfri. I det sistnämnda fallet krävs att arbetsstyrkan kan hållas någorlunda konstant och att man har tillgång till yrkeskunniga arbetare för de mera komplicerade arbetsmomenten. Om beläggningen växlar för mycket eller om de intagnas närvaro på arbetsplatsen är oregelbunden, uppstår det lätt driftstörningar som berör hela arbetsstyrkan. Brist på yrkeskunniga arbetare medför ofta att arbetsledarna själva måste klara svårare uppgifter.

Framför allt vållar en ojämn produktionstakt problem för avsättningen av de tillverkade produkterna. Kriminalvården måste i detta avseende ta hänsyn till beställarna. Oavsett om dessa är statliga, kommunala eller privata ställer de krav på att beställda varor skall levereras i begärt antal och inom rimlig tid. Om villkoren inte kan uppfyllas måste beställaren vända sig till en annan leverantör.

Om man inte vill acceptera dessa villkor måste man övergå till mera terapibetonade arbetsuppgifter eller till att sysselsätta de intagna med övningsarbeten, som ej är avsedda för försäljning. I båda fallen kommer man ifrån kraven på arbetstempo och konstant produktion. Man förlorar emellertid samtidigt möjligheten att tillgodose önskemålet bland en majoritet av de intagna om ett arbete som ger en relativt hygglig arbetsinkomst och vars värde kan mätas i form av färdiga produkter.

Det är mot denna bakgrund som kriminalvårdens arbetsledare ofta känner sig stå inför motsägelsefulla krav och uppfattar sin arbetssituation som otillfredsställande och osäker. Det förefaller dock som om kriminalvårdsstyrelsens tidigare relaterade ansträngningar att åstadkomma mer differentierade sysselsättningsmöjligheter för de intagna har medfört en avsevärd förbättring. De differentierade arbetsplatserna synes också ha bidragit till att de disciplinära problemen där ytterligare minskat.

Beredningens överväganden och förslag

Arbetsledarpersonalens situation synes ha underlättats genom de organisatioriska förändringar som under de senaste åren har påbörjats inom kriminalvårdens arbetsdrift. Enligt beredningens uppfattning bör man fortsätta på den inslagna vägen. Därvid bör man främst se till att anstaltsarbetets krav på ett realistiskt sätt anpassas till klienternas psykiska och fysiska prestationsnivå samt att det samordnas med övriga behandlingsinsatser.

Detta leder emellertid till att arbetsledarnas verksamhet blir allt mera inriktad på personlig kännedom om och bedömning av klienterna och att kraven på deras kunskaper i psykologi och pedagogik ökar. Behovet bör tillgodoses genom vidareutbildning av den befintliga personalen. I sin anslagsframställning för 1972/73 har kriminalvårdsstyrelsen begärt att medel anvisas för inomverksutbildning av arbetsledarpersonal. Beredningen tillstyrker förslaget.

För att lösa de produktionsinriktade verkstädernas problem föreslår KAIK att man försöksvis bör anställa civil arbetskraft för att sköta specialarbeten som kräver särskild yrkesskicklighet. Detta system har redan prövats i samband med den yrkesmässiga byggnadsverksamheten. Inom denna arbetsgren har kriminalvårdsstyrelsen fått bemyndigande att anställa ett mindre antal specialarbetare, vilka dels utför de mest kvalificerade arbetsmomenten, dels tjänstgör som instruktörer för de intagna. Systemet har många fördelar. Med tillgång till kvalificerade yrkesarbetare kan man åta sig arbetsuppgifter som annars är för svåra. Såväl civilarbetarnas närvaro på arbetsplatsen som det förhållandet att arbetsledarna får mera tid för sin egentliga uppgift – att handleda och instruera de intagna – kan leda till att förhållandena på arbetsplatserna normaliseras. Härigenom kan också klienternas arbetsprestation förbättras.

Beredningen håller för troligt att kostnaderna för specialarbetarnas löner kan täckas genom att driftsekonomien vid verkstäderna förbättras. Beredningen föreslår därför att systemet prövas ytterligare t. ex. genom att civil arbetskraft försöksvis tillföres någon av kriminalvårdens större verkstäder.

31.1.4 Assistentpersonal

Personalens situation

Assistentpersonalen skall enligt sin instruktion sköta administrativa och kurativa uppgifter. De sistnämnda har på grund av personalbrist i stor utsträckning fått vika för de förstnämnda. Bristen på assistentpersonal har under flera år påtalats i kriminalvårdsstyrelsens anslagsframställningar. Därvid har styrelsen påpekat att assistenternas stora arbetsbelastning har lett till att de viktiga utskrivningsförberedelserna i stor utsträckning måste åsidosättas. De intagna har ofta klagat över att assistenterna inte har tid att intressera sig för deras problem och att en klient ofta får vänta lång tid på att få ett samtal med en assistent. På de flesta småanstalter saknas assistenter. De kurativa arbetet måste där, i mån av möjlighet, skötas av styresmannen.

Att assistenterna själva upplever sina arbetsförhållanden som otillfredsställande kan medverka till den stora personalomsättningen inom denna yrkesgrupp. Fram till de allra senaste åren har antalet vakanta tjänster varit stort. Numera kan tjänsterna besättas men de sökande är i stor utsträckning personer utan föregående social yrkeserfarenhet.

Beredningens överväganden och förslag

Frågan om assistentpersonalens dimensionering är delvis avhängig av hur vård- och tillsynspersonalens framtida arbetsuppgifter kommer att utformas men också av den insats som frivårdspersonalen kan komma att göra i utskrivningsarbetet. Om frivårdspersonalen medverkar i detta från planeringsstadiet och dessutom övertar ansvaret för det kurativa arbetet på häkten och småanstalter kan assistenternas arbetsbörda minskas avsevärt. Om vårdpersonalen i större utsträckning får delta i fritidsverksamhet, kurativt arbete m. m. kan assistenterna i större utsträckning koncentrera sig på kvalificerade sociala och terapeutiska uppgifter. Bland annat kan de intensifiera ansträngningarna att hjälpa de intagna att skapa och bibehålla socialt värdefulla kontakter utanför anstalten.

Också assistentpersonalens administrativa arbete kan förenklas genom det av beredningen föreslagna förfarandet vid behandlingsundersökningarna. En annan angelägen rationaliseringsåtgärd är en översyn av assistenternas behov av skrivhjälp och kontorstekniska hjälpmedel. Vid de flesta anstalter är kontorsorganisationen inte dimensionerad med hänsyn till assistenternas behov av skrivhjälp. Därför måste de ägna en stor del av sin arbetstid åt rutingöromål. De normer för kontorsorganisationen som har föreslagits av organisationsutredningen för kriminalvård i frihet bör enligt beredningen kunna tillämpas även på anstaltssidan.

På grund av vad som nu anförts och med hänsyn till den upprustning av frivårdsorganisationen som beredningen föreslår finner beredningen inte skäl att nu föreslå ytterligare assistenttjänster på anstalterna.

31.1.5 Översyn av anstaltspersonalens arbetsuppgifter

Det är en utbredd uppfattning att anstaltspersonalens arbete bedrivs efter traditionella och delvis föråldrade linjer. Detta får väsentligen tillskrivas personalkårens organisation och gällande instruktioner.

Anstalternas personalorganisation har en hierarkisk uppbyggnad som delvis har sitt ursprung i det militära systemet. Den kännetecknas bl. a. av en stark koncentration av beslutsfunktionerna till ett fåtal högre tjänstemän – främst kriminalvårdsdirektörer och styresmän – samt en strikt ordergång från högre till lägre befattningshavare. Utrymmet för teamarbete och samrådsförfarande är i detta system begränsat. Inte heller ges tillräckligt utrymme för egna initiativ från personalens sida. Det är också svårt att praktiskt utnyttja det personliga inflytande som enskilda befattningshavare – oavsett tjänsteställning – på grund av individuella egenskaper kan ha bland de intagna. Samordningen mellan olika gruppers arbetsinsatser – t. ex. tillsyns- och arbetsledarpersonal – är

otillräcklig.

Bland de faktorer som medverkar till att försvåra främst vårdarnas ställning är personalinstruktionernas tonvikt på bevakningsuppgifter och bristen på konkret definierade behandlingsuppgifter. Att bevakningstjänsten och – när det gäller den högre personalen – det administrativa arbetet fått en så framskjuten roll i instruktionerna torde bero på att dessa delar av verksamheten är betydligt lättare att konkretisera än de uppgifter som ingår i klientelbehandlingen. Konsekvensen blir emellertid lätt att de i instruktionen fastställda arbetsuppgifterna övervärderas på bekostnad av övriga. Det har sålunda t. ex. framhållits att en vårdare löper avsevärt större risk att göra sig skyldig till tjänstefel genom försumlighet i bevakningsarbetet än genom att brista i omsorg om klienterna. Allvarligare är emellertid om instruktionerna på detta sätt ger ett annat faktiskt innehåll åt verksamheten på anstalterna än vad behandlingslagstiftningen avser. Bristfällig samordning kan dessutom medföra oklarheter rörande arbetsuppgifternas fördelning mellan olika grupper av tjänstemän. Detta försvårar beräkningen av personalbehovet.

Med hänsyn till vad nu har sagts anser beredningen det angeläget att tjänstgöringsreglementen och personalinstruktioner blir föremål för omarbetning och att personalorganisationen ses över.

Målsättningen bör därvid vara att i största möjliga utsträckning anpassa de anställdas arbetsuppgifter till behandlingslagstiftningens krav samt att klargöra olika personalkategoriers ställning i förhållande till intagna och övrig personal. Man bör också undersöka möjligheterna att förändra personalorganisationen på ett sådant sätt att den bättre överensstämmer med moderna behandlingsprinciper. Beredningen vill i detta avseende peka på att man i Holland, i samband med en pågående upprustning av anstaltsvården, har infört nya typer av befattningar. Särskilt intresse bör ägnas möjligheterna till ökad ansvarsfördelning med överföring av beslutsfunktioner från högre till lägre befattningshavare och till utnyttjande av samrådsförfarande och teamarbete. Det bör bl. a. övervägas huruvida behandlingskollegiet – med deltagande av representanter för olika personalkategorier – kan tilläggas beslutsrätt. Det är också nödvändigt att ompröva gällande normer för personaltilldelning med hänsyn till de nya och förändrade arbetsformer som beredningens förslag kan väntas medföra för personalen. Man bör också pröva om man kan öka inslaget av kvinnliga befattningshavare bland vård- och tillsynspersonalen.

Med hänsyn till att överväganden av detta slag bör bygga på en förutsättningslös och allsidig bedömning av anstaltspersonalens arbetsuppgifter anser beredningen att denna fråga bör utredas i särskild ordning under medverkan av berörda personalorganisationer. Beredningen föreslår att en sådan utredning tillsätts.

31.2 *Frivårdspersonalen*

31.2.1 Beredningens överväganden och förslag

Kriminalvårdens frivårdspersonal har inte samma utsatta ställning som anstaltspersonalen, eftersom de inte på samma sätt har till uppgift att verkställa fysiskt frihetsinskränkande åtgärder och inte heller har totalt ansvar för klientens förhållanden och beteende under verkställighetstiden. Klienten lever med undantag för övervakarkontakten sitt normala liv och har huvudsakligen andra kontaktytor än gentemot kriminalvården. Relationerna till kriminalvårdens personal blir inte som på anstalt det dominerande och utlöser inte samma spänningar.

Man kan dock inte helt bortse från att även frivårdspersonalen upplever den dualism som ofrånkomligen ligger i kriminalvårdens uppgift att både kontrollera individen och hjälpa honom till bättre anpassning. I viss mån är denna konflikt i rollen gemensam för alla socialarbetare också inom t. ex. barnavård och nykterhetsvård, även om man inom de sociala vårdlagarna har kunnat beto-

na det förebyggande arbetet och skjuta tvånget i bakgrunden på ett annat sätt än kriminalvården har möjlighet till. Frivården arbetar dock i huvudsak med samma medel och metoder som andra vårdområden.

Medan arbetet tillsammans med individen tidigare helt dominerade metodiken i socialt arbete har man på senare år ifrågasatt detta sätt att behandla människan lösryckt från sin miljö. Nya arbetssätt har vuxit fram t. ex. fritidsgrupper, gruppövervakning, aktiverande verksamhet i missbrukarmiljöer, och hemma-hos-övervakning. Vissa av dessa är knappast möjliga att förena med kriminalvårdens karaktär av brottspåföljd för en enskild person. Andra har prövats punktvis inom frivården. Resultaten är positiva och personalen är genomgående mycket intresserad av att få möjlighet att arbeta mera med sådana aktiviteter. De nya aktiviteterna är personalkrävande. Med den förstärkning av frivårdspersonalen som beredningen föreslår bör nya arbetsformer kunna användas i större utsträckning än hittills.

31.3 *Personalvårdande åtgärder*

Under de senaste 15 åren har kriminalvårdens anstaltsorganisation, som förut varit mycket stationär, genomgått snabba och genomgripande förändringar, som i stor utsträckning har berört personalen. Även frivårdspersonalen har på senare tid berörts av organisationsförändringar. De förslag som beredningen nu framlägger innebär väsentliga förändringar för såväl anstalts- som frivårdspersonal. En översyn av arbetsordning och instruktioner kan dessutom leda till att betydande grupper av anställda får sina arbetsuppgifter förändrade.

Redan de hittills vidtagna organisationsförändringarna har, som kraftigt har understrukits av personalorganisationerna, haft negativa konsekvenser för personalens del. Nedläggningen av ett flertal anstalter har sålunda lett till att man har tvingats företa omstationeringar med därav följande problem för den enskilde tjänstemannen och hans anhöriga.

Personalorganisationerna har till beredningen framfört önskemål om att fortsatta organisationsförändringar skall meddelas i god tid. En långsiktig plan bör upprättas för anstaltväsendets fortsatta förnyelse. Därvid bör de förändringar i personalorganisationen som blir en konsekvens av att äldre anstalter läggs ned och nya tillkommer ingå i planerna. Detsamma gäller vid ändringar i frivårdens distriktsorganisation.

Beredningen instämmer i dessa synpunkter och återkommer härtill i kap. 34.

32 Information och därmed sammanhängande kontaktverksamhet

32.1 *Allmänna synpunkter*

De senaste årens ökade intresse för kriminalpolitik och kriminalvårdsfrågor hos allmänhet och massmedia samt de intagnas alltmer utåtriktade aktivitet för att tillvarata sina intressen har ökat behovet av en korrekt och fyllig information rörande kriminalvårdens verksamhet. Faktiska upplysningar om rådande förhållanden under straffverkställigheten behövs för information till aktuella och blivande klienter och deras anhöriga, till domstolar och andra myndigheter samt för att skapa underlag för en saklig kriminalpolitisk diskussion.

En god informationsverksamhet kan också komma att påverka klienternas miljö i vidsträckt bemärkelse genom att öka förståelsen för deras situation. Kriminalvårdsstyrelsen anför härom i sin anslagsframställning för 1972/73.

Den allmänna opinionen utgör en väsentlig faktor i samhällets ansträngningar att återföra dem som undergår kriminalvård till ett normalt samhällsliv. Bättre insikt om kriminalvårdens konkreta verksamhet bidrar till ökat medansvar för samhällets resocialiseringsarbete hos såväl enskilda som organisationer. Väl informerad och utan fördomar och rädsla härrörande ur bristande eller falsk kunskap kan den allmänna opinionen i hög grad bidra till att skapa det gynnsamma rehabiliteringsklimat som erfordras för en framgångsrik kriminalvård i frihet. Opinionsbildande organ samt undervisande myndigheter och organisationer måste underhand kunna förses med ett rikhaltigt och stimulerande informationsunderlag.

Den svenska kriminalvården åtnjuter ett påfallande stort intresse från enskilda och organisationer i in- och utland. Detta tar sig uttryck i många och ofta återkommande framställningar om möjligheter till studiebesök samt i ett ständigt ökande informationsbehov med begäran om tryckt studie- och informationsmaterial, publikationer m. m. Behovet kan inte tillfredsställande mötas utan att andra informationsfunktioner störs. Bättre resurser för denna informationsverksamhet torde vara i linje med strävandena att skapa ökad kunskap och förståelse för samhällets kriminalvårdande åtgärder.

Beredningen anser att denna typ av upplysningsverksamhet bör omfatta såväl myndigheter som allmänhet. Den bör också inriktas på arbetsmarknadens organisationer.

Myndighetsinformation kan t. ex. ges vid överläggningar med olika myndigheter beträffande bostads-, arbets- och utbildningsfrågor. I de individuella fallen har kriminalvården betydligt lättare att få gehör för sina klienters behov om det finns ett underlag för insatserna genom att generella överenskommelser har träffats och om man har förberett åtgärderna genom en informationsverksamhet som skapar vidgad förståelse för klienternas situation och problem.

Den breda *externa informationen* till allmänheten sker främst genom massmedia. Det är angeläget att kriminalvården fortlöpande och öppet redovisar sina arbetsuppgifter och resurserna för deras genomförande samt problem och erfarenheter från fältet.

Nya initiativ, försöksverksamhet och positiva resultat härav bör presenteras likaväl som misslyckanden och negativa utfall. Informationen bör i tiden ligga före eller samtidigt med förändringar och åtgärder. Man undgår därigenom att behöva ägna en stor del av informationsarbetet åt dementier eller svar på kritik.

En viktig del av den externa informationen bör även inrikta sig på de olika målgrupper i samhället, från vilka kriminalvården har speciellt behov av förståelse och stöd i sin verksamhet. Med vissa grupper har kriminalvården redan ett gott samarbete. Detta behöver emellertid utvecklas och förstärkas. Dit hör arbetsmarknadens parter, bildningsförbunden, idrottsrörelsen, Röda Korset etc. Andra viktiga målgrupper för information har man hittills inte nått lika allmänt, t. ex. skolorna och de politiska partierna.

Denna typ av information tjänar både som information till allmänheten för attitydpåverkan och som hjälp vid övervakarrekryteringen. Om kriminalvården misslyckas med att få sina klienter accepterade i samhället och med att ge dem personliga kontakter ute bland människorna, riskerar man att nå mycket begränsat resultat oavsett andra resurser.

Informationsverksamheten måste också bedrivas *internt,* till kriminalvårdens egen personal, till övervakarna och till klienterna. Även i dessa avseenden brister det för närvarande. Dessa brister har också påtalats av kriminalvårdsstyrelsen som i sin nyss nämnda anslagsframställning anför.

I kriminalvårdens arbete framstår alltmer information till den anställda personalen, klienterna och till allmänheten som viktig och nödvändig.

De anställdas personliga engagemang för helhjärtade arbetsinsatser förutsätter stimulans genom snabb, rikhaltig och fortlöpande information om verksamhetens mål och resurser och om nya inslag och förändringar i dess program. Detta informationsbehov är särskilt starkt då nya rön och idéer bryter sig mot tidigare traditionella uppfattningar.

Kriminalvårdsverket – med dess över 5 000 anställda och ca 27 000 klienter – disponerar för press- och informationsverksamheten endast en handläggande tjänsteman. Det kan också nämnas, att den tidigare med några nummer per år utgivna tidningen "Krima" måst läggas ned av brist på medel. En personell förstärkning jämsides med en upprustning av kriminalvårdens ekonomiska förutsättningar för informationsverksamhet framstår därför som angelägen.

32.2 *Beredningens överväganden och förslag*

32.2.1 Den externa informationen

Huvudansvaret för den externa informationsverksamheten bör även fortsättningsvis åvila kriminalvårdsstyrelsen. Där finns det material som krävs för att ge en allsidig information om verksamheten. Bland annat genom ett ökat användande av datateknik kan man påräkna att styrelsen framdeles – i större utsträckning än hittills – snabbt kommer att kunna tillhandahålla uppgifter om klientelets sammansättning, olika påföljders utnyttjande, återfallsprocent m. fl. sådana uppgifter som är av intresse för såväl myndigheter som allmänhet när det gäller att bedöma effekten av olika kriminalpolitiska åtgärder.

Utöver den centrala informationsverksamheten måste styrelsen också medverka i den information och undervisning rörande kriminalvårdens verksamhet som bedrivs lokalt ute i landet. Detta kan främst ske genom att styrelsen tillhandahåller de lokala informatörerna ett aktuellt och lättillgängligt faktamaterial. Med tanke på utländska studiebesök bör material även finnas på olika språk. Det är angeläget att informations- och utbildningsenheterna i kriminalvårdsstyrelsen samarbetar i denna verksamhet så att produkten avpassas efter olika målgrupper (skola, ideella och politiska föreningar, övervakarkurser etc.) och för olika ändamål (allmän information, debatt, övervakarutbildning etc.)

Den lokala informationen till pressen och i form av föredrag, medverkan i estraddebatter och diskussioner, lektioner i skolor, kurser och lokala överläggningar bör i största möjliga utsträckning kunna skötas av lokalt verksamma tjänstemän. Uppgiften är av den

angelägenhetsgraden att den bör ägnas stor del av arbetstiden av en tjänsteman med särskild fallenhet och intresse. Beredningen har i avsnittet om den regionala indelningen skisserat hur den externa informationsverksamheten skulle kunna läggas upp i samarbete mellan skyddskonsulenten och den regionala ledningen. Kriminalvårdsstyrelsen bör dessutom fortlöpande sammanställa en förteckning på lämpliga och villiga lokala informatörer och skicka ut till skolmyndigheter, bildningsförbund, fackförbund m. m.

Den lokala-regionala informationsverksamheten måste även i andra avseenden stödjas centralt. Överläggningarna mellan kriminalvårdsstyrelsen och olika centrala myndigheter och organisationer bör fortsätta med sikte på att åstadkomma gemensamma riktlinjer och rekommendationer till respektive lokala organ om kontakt och samarbete. Styrelsen måste också tillse att den information om kriminalvårdens verksamhet som ges via det allmänna undervisningsväsendet är korrekt. Icke minst betydelsefullt är behovet av granskning av skolornas undervisningsmaterial. Kriminalvårdsstyrelsens medverkan i den arbetsgrupp som skall utarbeta material till ämnet socialkunskap är därför av stor betydelse.

Beredningen anser det angeläget att kriminalvårdstjänstemän medverkar i skolorna. De kan t. ex. användas som föreläsare vid studiedagar för lärare i socialkunskap samt som föreläsare och debattörer vid någon lektion. På samma sätt kan olika organisationer vända sig till kriminalvårdens linjepersonal för medverkan i kurser och debatter.

De lokala informatörerna bör sammankallas till central utbildning. Därvid bör man diskutera inte bara allmän informationsverksamhet utan också sådana specialområden som attitydpåverkan, studiebesöksverksamhet och information till gästande utlänningar, introduktion av nyanställda etc. Informatörerna bör hämtas ur olika personalkategorier.

Beredningen anser med anledning av vad nu har anförts att det är nödvändigt att förstärka kriminalvårdsstyrelsens resurser för extern informationsverksamhet. Styrelsen bör därför förstärkas med en tjänst på handläggarnivå samt en tjänst som kvalificerat biträde. Medelstilldelningen för framställning av informationsmaterial bör räknas upp med 100 000 kr. Man kan också förvänta sig att beredningens övriga förslag kommer att medföra en förbättrad information (se kap. 13). Såväl anstalts- som frivårdspersonal bör i ökad utsträckning kunna delta i denna verksamhet.

32.2.2 Den interna informationen

Personalen

Information till kriminalvårdens personal lämnas för närvarande i form av rundskrivelser och meddelanden, vid kurser och räjongkonferenser samt via kriminalvårdsdirektörerna. Som informationsorgan fungerar också såväl den centrala företagsnämnden som de regionala och lokala nämnderna. Företagsnämnderna är också avsedda som instrument för information i motsatt riktning dvs. från personalen till lokala, regionala och centrala myndigheter.

Trots att man under senare år har gjort ansträngningar att förbättra personalinformationen via dessa kanaler, samt genom att öka antalet deltagare i räjongkonferenserna, aktivera och fördjupa företagsnämndsverksamheten, fungerar informationen inte helt tillfredsställande.

Rundskrivelser kan sålunda sällan ges en sådan utformning att de blir lättillgängliga för en mindre tränad läsare. På grund av anstaltspersonalens schemabundenhet är det svårt att samla den till muntlig information. Vad en enskild tjänsteman får del av, resp. själv kan meddela, blir därför i stor utsträckning beroende av hans tjänsteställning, tillgång till skrivelser, protokoll m. m. och möjlighet att få deltaga i konferenser och sammanträden. En god och allsidig information skaffar sig genomsnittstjänstemannen endast genom avsevärd egen aktivitet. Att meddela information kräver ännu mer av honom.

Särskilt otillfredsställande är det att krimi-

nalvården efter "Krimas" nedläggning inte har tillgång till någon personaltidning. Värdet av sådana publikationer har numera uppmärksammats inom ett flertal statliga verksamhetsområden, speciellt de som vid sidan av den centrala verksamheten har regionala enheter. Man kan i detta sammanhang peka på de personaltidningar som utges av rikspolisstyrelsen och arbetsmarknadsverket. Behovet kan enligt beredningens uppfattning inte anses vara mindre inom kriminalvården, speciellt under en tid då detta vårdområde ständigt står under debatt. De senaste årens täta förändringar i anstaltsorganisationen samt verkets förestående utlokalisering från Stockholm är andra företeelser som ökar behovet av en kontinuerlig och fyllig information.

Det är med hänsyn härtill synnerligen angeläget att kriminalvårdsstyrelsen får resurser att åter utge en personaltidning i vilken såväl styrelsen som olika personalgrupper och enskilda tjänstemän kan komma till tals i olika ämnen.

Den regionala och lokala personalinformationen beror i stor utsträckning på i vilken omfattning kriminalvårdsdirektörer och andra chefstjänstemän har möjlighet att ägna sig åt sådan verksamhet. Informationen i omvänd riktning – från fältarbetaren uppåt i verket – beror också i stor utsträckning på räjongtjänstemännens möjlighet att insamla och vidarebefordra sådan information. Även företagsnämndsverksamheten är i viss mån beroende av den tid som chefstjänstemännen kan ägna åt att organisera och förbereda verksamheten.

Beredningen har i olika sammanhang understrukit att den regionala indelning som nu föreslås avses ge ledningen bättre möjlighet att medverka i information och samrådsverksamhet av olika slag. Detta gäller inte minst den interna informationen vid personalmöten och i företagsnämnder. De nu framförda önskemålen om ökad informationsverksamhet torde kunna tillgodoses utan personalförstärkningar, om beredningens förslag till ändrad regional organisation genomföres.

Intagna

Ett viktigt led i den interna informationen är de upplysningar rörande anstaltsvårdens syfte och de intagnas rättigheter och skyldigheter samt om de resurser som står till förfogande som enligt behandlingslagen skall ges till nyintagna. Man har inom kriminalvårdsstyrelsen arbetat med en folder innehållande upplysningar om dessa frågor. Arbetet har emellertid försvårats genom att det har visat sig vara komplicerat att utforma en sådan folder med den saklighet och exakthet som information om lagbestämmelser kräver samtidigt som man skall göra den kortfattad och lättläst.

De flesta anstalter har också ett system för introduktion av nykomna. Metoderna är därvid mycket varierande. Man kan t. ex. nämna Kumlaanstalten där de nyintagna gruppvis informeras om verksamheten vid såväl centralanstalten som räjongens sidoanstalter, varvid framställningen illustreras med diabilder. Efter informationen får gruppen ställa frågor samt diskutera sina valmöjligheter med personalen.

Ett annat system har utformats på Skenäs, där alla nykomna under tre veckor deltar i s. k. allmänbildande introduktionsutbildning. Under denna tid får de information om anstalten och de undervisningsgrenar som där står till buds. De får också repetera sådana skolkunskaper, bl. a. matematik, modersmål och samhällslära, som anses nödvändiga för den fortsatta undervisningen i yrkesteori. I kursprogrammet ingår också en timmes gruppsamtal per dag. Kursen avslutas för eleven med att han deltar i det behandlingskollegium där hans fortsatta anstaltsplacering bestäms.

Vid andra anstalter sköts informationen av nyintagna genom personliga samtal med styresman, assistent eller annan särskilt utsedd befattningshavare. På öppna anstalter kompletteras samtalet ofta med en rundvandring på anstalten.

Ofta kombineras introduktionen av de nyintagna med behandlingsundersökningen. Att man på centralanstalterna inrättat mot-

tagningsavdelningar där man inte tillåter gemenskap för de intagna har bland annat motiverats med att personalen skall ha tillfälle att informera de nyintagna om förhållanden och bestämmelser på anstalten, innan de får börja samvaron med kamraterna. Brist på personal har dock medfört att de intagnas vistelse på mottagningsavdelningen sällan har blivit så planmässigt fylld av information och olika aktiviteter i anslutning till denna som avsågs från början.

Även under pågående anstaltsvistelse bör de intagna få kontinuerlig information t. ex. rörande förändringar i anstaltsväsendet och ändringar i vårdcirkuläret, försöksverksamhet vid olika anstalter m. m. Vidare är det angeläget att de intagna fortlöpande informeras om viktiga händelser ute i samhället och, särskilt inför frigivningen, förbereds på förhållanden på arbetsmarknaden, bostadsmarknaden etc. De tidigare refererade försöken med utskrivningskurser är exempel på den sistnämnda typen av information.

Beredningen anser det önskvärt att de intagna får en introduktionsbroschyr. Skriftligt material får emellertid inte ersätta de personliga kontakter som bör vara det väsentligaste inslaget i informationsarbetet.

Det är vidare önskvärt att mottagningsinformation allmänt ges på anstalterna. Enligt beredningens uppfattning är det önskvärt att även intagna som tas in på mottagningsavdelningarna får vistas i gemenskap med övriga nyintagna. Tiden på avdelningen bör utnyttjas för ett aktivt introduktionsprogram, bl. a. gruppvis information, ledd av olika personalrepresentanter, fråge- och diskussionsstunder.

Även i de fall då den nykomne tas in på vanlig avdelning bör man lägga särskild vikt vid introduktionsförfarandet. Utan att binda anstalterna vid ett speciellt förfaringssätt bör kriminalvårdsstyrelsen därvid medverka till att olika lokala initiativ tas till vara och att andra anstalter informeras om de metoder som har prövats och de erfarenheter som därvid har vunnits.

Intensifierad information till de nyintagna kan väntas öka assistentpersonalens arbetsbelastning. Det bör dock vara möjligt att i stor utsträckning delegera dessa arbetsuppgifter till vård- och tillsynspersonalen eller till arbetsledare. Eventuellt kan tjänstemän ur dessa personalgrupper få specialutbildning för uppgiften. Så vitt nu kan bedömas bör den utvidgade informationsverksamheten kunna genomföras inom ramen för oförändrad personaltilldelning.

Personal, anstaltsbesökare, övervakare, anhöriga bör fortlöpande delta i verksamheten. De sista 2–3 veckorna av anstaltsvistelsen bör en mer systematisk information i form av frigivningskurser sättas in. Kriminalvårdsstyrelsen har begärt att få starta försöksverksamhet med utskrivningsträning vid tre utvalda anstalter. Projektet har kostnadsberäknats till ca 500 000 kr, vari ingår lönekostnader för 2 assistenter och arvode motsvarande lön för 1 1/2 psykolog. Beredningen tillstyrker att ett försök av detta slag görs på tre anstalter bland dem som beredningen ansett lämpliga som lokalanstalter. Försöket kan då ingå som ett led i utarbetandet av nya arbetsformer för denna anstaltstyp.

På frivårdssidan motsvaras introduktions- och informationsverksamheten av de samtal som personundersökaren – frivårdsassistenten har med klienten och den inledande behandlingsplaneringen. De tidigare föreslagna personalförstärkningarna har beräknats med hänsyn även till denna uppgift.

Information och utbildning av övervakare

Information till kriminalvårdens övervakare sköts huvudsakligen av frivårdens tjänstemän vid individuella samtal, vid träffar och övervakarkurser. Under några år gav kriminalvårdsstyrelsen ut en tidning, som bl. a. distribuerades till alla övervakare. Även denna tidning har emellertid numera på grund av medels- och personalbrist fått läggas ner. De senaste åren har Övervakarnas riksförbund tillställt övervakarföreningarna visst informationsmaterial för vidare befordran till enskilda övervakare. Från många håll har dock omvittnats att detta inte kan ersätta den muntliga informationen av frivårdsperso-

nalen.

Informationsverksamheten liksom utbildningen av övervakare har hämmats av brist på medel och av frivårdstjänstemännens brist på tid. Detta är särskilt olyckligt som det för närvarande finns ett starkt intresse för gruppverksamhet och kurser bland övervakarna och ett behov av utbildning som svarar mot ärendenas stegrade svårighetsgrad. Övervakarföreningarnas verksamhet kan visserligen underlätta och komplettera frivårdens arbete på detta område men kan inte ersätta kriminalvårdens egna insatser bl. a. därför att en hel del övervakare står utanför föreningarna.

Frivårdspersonalen samarbetar i fråga om övervakarutbildningen med olika kommunala organ och länsmyndigheter samt med bildningsförbunden. Detta samarbete har varit av värde även i andra sammanhang. Avvägningen mellan övervakarutbildning och personundersökarutbildning – bekostade från samma anslag – bör göras på regional nivå.

Övervakarnas riksförbund har i skrivelse till beredningen framhållit att övervakarutbildningen är av hög angelägenhetsgrad och bör få bättre resurser. Riksförbundet menar att den största satsningen bör göras på en grundkurs för alla övervakare, vilken eventuellt så småningom kan bli obligatorisk. Förbundet har också i annat sammanhang begärt medel för att anställa en studiekonsulent.

Beredningen finner det önskvärt att alla övervakare skall kunna erbjudas möjlighet att delta i någon form av utbildning. Men man bör inte låsa en stor del av resurserna i en grundkurs, eftersom behovet av grundutbildning förmodligen varierar från distrikt till distrikt. På orter där man har ett kraftigt inslag av övervakare med social utbildning kan andra insatser vara mer behövliga. Arbetet bland klienter med specialproblem, som exempelvis narkotikamissbruk, kan t. ex. medföra att man vill lägga tonvikten på kontakt- och aktivitetsgrupper, hemma-hosarbete eller uppsökande verksamhet. I dessa fall måste resurserna i första hand användas för att stödja kvalificerade övervakare genom seminarier, gruppsamtal eller psykologmedverkan. Avvägningen bör göras av frivårdens tjänstemän i samråd med regionledningen.

Beredningen har i annat sammanhang föreslagit en utökning av frivårdens assistentpersonal för bl. a. tjänstemannaövervakning av vissa klientgrupper. Detta medför att övriga assistenter får reducerat antal ärenden och bättre tid för handledning av enskilda övervakare. Det bör då också bli möjligt för frivården att satsa mer tid på information till och utbildning av övervakare. För en utökad verksamhet krävs emellertid även medel till lokaler, materiel, föreläsararvoden, reseersättningar etc. Beredningen föreslår därför att anslaget till utbildning av övervakare och personundersökare fördubblas. Medlen bör ställas till regionchefens förfogande. Prövning av bidrag till kurser som ordnats av övervakarföreningar m. fl. kan ske i sitt sammanhang och verksamheten inriktas på respektive distrikts behov. En mindre del av anslaget bör reserveras för framställning av informations- och kursmaterial.

32.2.3 Kriminalvårdens samarbete med arbetsmarknadens organisationer

Att klienterna får lämpliga anställningar och kan anpassa sig till arbetsmiljö och arbetskamrater är en av de väsentligaste förutsättningarna för att de skall kunna inpassas i samhället. Frågan om hur de betraktas som arbetskraft och hur de blir bemötta på arbetsplatsen är avgörande i detta sammanhang. Betydelsen av ökad information till och samarbete med arbetsmarknadens organisationer har därför speciellt understrukits i beredningens direktiv. Efter de insatser som Byggnadsarbetarförbundet gjort (se kap. 5.3) har förhoppningarna särskilt knutits till de fackliga organisationernas möjligheter att medverka till klienternas assimilering i arbetslivet. Beredningens ordförande och sekretariat har därför överlagt med representanter för LO och TCO om dessa frågor. Därvid har framkommit att samarbetet mellan orga-

nisationerna och kriminalvården lämpligen kan koncentreras till följande områden.

Informationsfrågor
Utbildnings- och meritvärderingsfrågor
Frågor om introduktion och uppföljning av enskilda klienter

Informationsfrågorna är därvid mest angelägna. En effektiv information till organisationernas medlemmar rörande kriminalvårdens målsättning och syftet med det inledda samarbetet är nämligen en förutsättning för att andra åtgärder skall kunna aktualiseras. Både LO och TCO har därför beslutat gå ut med sådan information till sina medlemmar.

LO planerar att låta ämnet ingå i LO-skolornas vecko- och månadskurser. För fackliga centralorganisationerna (FCO) har behovet av information aktualiserats genom arbetet i NAFF (nämnden för arbetsmarknadsfrågor och facklig verksamhet). Man måste i första hand nå de lokalavdelningar som utser delegater i NAFF. TCO planerar ett informationsprogram för kurs- och studieverksamhet ute i avdelningarna under vintern 1972–73.

Material måste emellertid sammanställas centralt. Båda organisationerna önskar i detta avseende få tillgång till det material som kriminalvårdens informationstjänst kan framställa. För de lokala arrangemangen är man också i behov av hjälp från kriminalvårdens tjänstemän.

Organisationerna är också positivt inställda till att medverka vid den fackliga utbildningen av kriminalvårdens klienter. En samverkan under de former som tillämpats inom byggnadsfacket synes dock endast vara möjlig i branscher som liksom byggnadsfacket har utbildningsformer som fastställts i avtal och där den fackliga organisationen kan påverka såväl undervisningsplanen som elevrekryteringen.

Man kan vidare tänka sig att fackföreningarna positivt stöder ansökningar från kriminalvårdens klienter om tillträde till inbyggda verkstadsskolor och andra utbildningsvägar på arbetsplatserna. Organisationerna är också villiga att bevaka värderingen av de yrkeskunskaper som de intagna har inhämtat under anstaltsvistelsen i samband med fastställande av deras löner när de söker anställning på den civila arbetsmarknaden. Ett problem i detta sammanhang är nämligen att den utbildning och arbetsträning som ges på kriminalvårdens anstalter ofta inte tillmäts något värde ur meritsynpunkt. De frigivna får därför inte något lönemässigt utbyte av de färdigheter som de har inhämtat på anstalten. Detta leder i sin tur till att de uppfattar anstaltsutbildningen som värdelös. En tänkbar lösning kan vara att ta upp frågan i Arbetsmarknadens utbildningsnämnd, som är ett gemensamt organ för arbetsmarknadens parter.

I den mån klienterna skall slussas ut via det ordinarie skolsystemet eller inbyggda verkstadsskolor kan det också uppstå ekonomiska problem. Studiemedel respektive lärlingslön vid dessa skolor är nämligen beräknade för betydligt yngre elever. I dessa fall torde det bli nödvändigt att kriminalvården går in med kompletterande bidrag.

En annan lösning är att den utslussning via arbetsmarknadsstyrelsens omskolningsverksamhet som redan förekommer i begränsad utsträckning byggs ut och att de kunskaper som har inhämtats på anstalten därvid får tillgodoräknas som del av en omskolningskurs.

Ett annat sätt för organisationerna att medverka i utbildning av kriminalvårdens klienter är att upplåta platser på sina egna skolor och kurser. Detta förekommer redan på folkhögskolorna, exempelvis Brunnsvik.

Frågan om de fackliga organisationernas möjlighet att medverka vid den enskilde klientens introduktion och uppföljning på arbetsplatsen är komplicerad och bör bli föremål för fortsatta diskussioner. Arbetsledarförbundet inom TCO har ställt sig positiv till att kontaktmän utses på större arbetsplatser för att fungera som ett personligt stöd för de dömda. Verkmästare och förmän har ofta gjort goda insatser för klienters anpassning. De har då i allmänhet varit förordnade som övervakare och i varje fall har kontakterna alltid tagits med klientens med-

givande. Sekretessfrågorna i samband med ett eventuellt arrangemang med kontaktmän måste övervägas noga. Frågor om tystnadsplikt, ansvar och eventuell ersättning löses enligt beredningen bäst inom ramen för ett formellt övervakarförordnande.

33 Nämnderna

33.1 *Olika synpunkter*

Övervakningsnämnderna och de centrala nämnderna har i sin nuvarande funktion varit i verksamhet sedan år 1965.

Under den tid som har gått har i olika sammanhang framförts förslag om ändringar i nämndernas sammansättning och arbetsformer.

De *centrala nämnderna* har kritiserats för att de har tillämpat en praxis, som inte har lämnat utrymme för hänsynstagande till omständigheterna i det enskilda fallet. Vissa övervakningsnämnder har kritiserat kriminalvårdsnämnden för att man har frångått övervakningsnämndernas förslag främst när det gäller tidpunkten för villkorlig frigivning. Man har därvid pekat på det förhållandet att övervakningsnämnderna, som regelmässigt sammanträffar med klienterna, ofta har ett betydligt bredare underlag för sitt beslut. Mot bakgrund härav har övervakningsnämnden i Malmö i skrivelse till chefen för justitiedepartementet den 23 februari 1972 föreslagit en vidgad rätt för övervakningsnämnderna att besluta om villkorlig frigivning. Enligt förslaget skulle kriminalvårdsnämnden besluta om sådan frigivning endast i de fall då strafftiden överstiger tre år. Även i andra sammanhang har övervakningsnämnderna uttalat en önskan om att beslutsrätten i större omfattning delegeras från de centrala nämnderna till övervakningsnämnderna. Man har därvid föreslagit att de tre centrala nämnderna skulle slås samman till en nämnd, som i huvudsak endast skulle tjäna som besvärsinstans. Frågan om de centrala nämndernas sammansättning har också aktualiserats med anledning av kriminalvårdsverkets förestående utlokalisering till Norrköping.

KAIK har i sitt förslag till strafftidsberäkningslag förordat att ansökan om uppskov med verkställighet av fängelsestraff överflyttas från länsstyrelsen till kriminalvårdsnämnden. Enligt nu gällande bestämmelser tjänar nämnden endast som besvärsinstans i sådana ärenden. Som skäl anför KAIK att likformigheten i tillämpningen skulle bli större samt att länsstyrelserna numera i övrigt inte har något att göra med frågor som rör verkställigheten av fängelsestraff.

Organisationsutredningen om kriminalvård i frihet har i sitt betänkande tagit upp vissa frågor rörande *övervakningsnämndernas* verksamhet. Utredningen föreslår omreglering av vissa övervakningsnämnders geografiska verksamhetsområden, förläggning av nämndernas kanslier i anslutning till skyddskonsulentexpeditionerna, ändrade ersättningsnormer för ledamöter och sekreterare samt möjlighet att förordna ytterligare sekreterare. Vidare föreslås att handläggningen av ärende där ordförande beslutar ensam skall bli enhetligare. En del av dessa förslag har genomförts.

Utredningen tar även upp frågan om övervakningsnämndernas sammansättning och ut-

talar som sin uppfattning att det är olämpligt att kriminalvårdstjänstemän ingår som ledamöter i nämnderna. Utredningen föreslår att ett formellt förbud utfärdas för kriminalvårdstjänstemän att ingå i övervakningsnämnderna som ledamöter.

Med hänsyn till direktivens utformning ansåg sig utredningen icke kunna göra en mera inträngande undersökning av övervakningsnämndernas arbetssätt och verksamhetsformer.

Vid 1971 års riksdag har övervakningsnämndernas verksamhet kritiserats i två motioner (1971:471 och 637). I motionerna ifrågasätts huruvida övervakningsnämnderna verkligen har haft avsedd betydelse i kriminalvårdsarbetet. Men pekar på att avsikten med tillskapandet av nämnderna har varit att väsentligt förbättra samhällets möjligheter att ge stöd till villkorligt frigivna och dem som har dömts till skyddstillsyn men att verksamheten i stor utsträckning har bestått i att fatta beslut av i huvudsak repressiv karaktär. Motionärerna pekar på att nämndernas praxis växlar, vilket inger såväl klient som frivårdspersonal en känsla av otrygghet. Mot bakgrund av kostnaderna för nämndernas verksamhet ifrågasätter man huruvida inte antalet ledamöter i nämnderna kan nedbringas och vissa arbetsuppgifter delegeras till skyddskonsulenten. Båda motionerna utmynnar i en begäran om översyn av övervakningsnämndernas sammansättning och arbetsuppgifter. Justitieutskottet hänvisar i sitt utlåtande (JuU 1971:5) till att organisationsutredningen för kriminalvård i frihet i sitt betänkande bl. a. har behandlat vissa frågor beträffande övervakningsnämnderna och att utredningens förslag var föremål för Kungl. Maj:ts övervägande. Mot bakgrunden härav ansåg utskottet att motionsyrkandena inte påkallade någon åtgärd från riksdagens sida.

De kritiska synpunkter som har kommit till uttryck i motionerna delas av åtskilliga kriminalvårdstjänstemän. Såväl i artiklar i fackpressen som vid de överläggningar beredningen har haft med de olika personalkategorierna har framförts önskemål om en förändring av övervakningsnämndernas sammansättning och arbetsuppgifter.

33.2 *Beredningens förslag*

Beredningen har inte haft tillfälle att själv bilda sig någon uppfattning om vare sig de centrala nämnderna eller övervakningsnämndernas verksamhet och inte heller om det befogade i den kritik som har framförts mot denna. Uppenbarligen föreligger dock motsättningar mellan kriminalvårdsnämnden och åtskilliga övervakningsnämnder i väsentliga frågor. Det är också tydligt att övervakningsnämndernas praxis är skiftande. Det är vidare naturligt att en översyn sker nu när nämnderna har varit i verksamhet en tid. Vissa problem uppstår också när det gäller de centrala nämndernas organisation och verksamhet, när kriminalvårdsstyrelsen flyttar till Norrköping. På grund av vad nu sagts och med hänsyn till den kritik man från ansvarigt håll har framfört när det gäller nämndernas arbete anser beredningen att frågan om nämndernas uppgifter och organisation bör utredas i belysning av den utveckling som har ägt rum sedan nämndernas tillkomst. Beredningen föreslår att en sådan utredning nu kommer till stånd.

Enligt vad beredningen har inhämtat avser justitiedepartementet att anordna en konferens med övervakningsnämndernas ordförande för att diskutera gemensamma frågor.

34 Återstående frågor

34.1 *KAIK*

KAIK framlägger i sitt betänkande även förslag till lag om strafftidsberäkning m. m. samt till lag om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Förslaget till *lag om strafftidsberäkning m. m.* upptar bestämmelser om verkställighetens början och om beräkningen av strafftid. Kommittén har funnit det lämpligt att föra över dessa regler från de bestämmelser som direkt avser behandlingen av de intagna till en särskild lag.

Några större ändringar i jämförelse med vad som nu gäller föreslås dock inte. Sålunda kvarstår bestämmelsen att då tid för fängelse räknas efter månad eller år, skall den dag som genom sitt tal i månaden motsvarar den från vilken strafftiden räknas anses som slutdag. Finns inte motsvarande dag i slutmånaden skall den månadens sista dag anses som slutdag.

Kommittén föreslår emellertid till skillnad från nu gällande bestämmelser, att strafftiden för dem som är på fri fot skall börja räknas redan från den dag när de tas in i allmänt häkte eller omhändertas av polismyndighet för att förpassas till fångvårdsanstalt. Vidare föreslås att det skall bli möjligt att i samband med förpassning ta in den dömde tillfälligt i allmänt häkte eller polisarrest. Därutöver föreslår kommittén vissa ändringar i sättet att bestämma verkställighetstiden i de fall den intagne är häktad.

Förpassningsutredningen har i skrivelse till chefen för justitiedepartementet den 13 april 1972 hemställt att den nu gällande behandlingslagen omedelbart utformas i enlighet med dessa förslag oberoende av de lagstiftningsåtgärder vartill KAIK:s betänkande i övrigt kan föranleda. Utredningen pekar på att varken allmänt häkte eller polisarrest är att betrakta som fångvårdsanstalt. Detta innebär att t. ex. en rymmare måste – för att inte gå miste om verkställighetstid – överföras till fångvårdsanstalt samma dag som han omhändertas för förpassning. Utredningen förklarar att detta förhållande från förpassningssynpunkt vållar olägenheter i flera avseenden och anför vidare:

> Eftersom den dömde inte i avvaktan på lämpligt transporttillfälle får förvaras i allmänt häkte eller polisarrest, kan den aktuella förpassningen sällan samordnas med andra förpassningar på från transportekonomisk synpunkt gynnsammaste sätt. Transporterna måste vidare ofta ske på övertid, något som inte endast avsevärt fördyrar förpassningskostnaderna utan också framtvingar att tillsynspersonal måste kommenderas till övertidstjänstgöring bl. a. på de särskilt uppskattade fridagar, som infaller under veckoslut eller helger. Det bör heller inte förbises att transporterna måste ske med så stor skyndsamhet att tillbörlig hänsyn inte alltid kan tas till den som skall förpassas. En beklagligtvis alltför vanlig erfarenhet från förpassningsverksamheten är att den dömde vid omhändertagandet är i så dålig fysisk eller psykisk kondition att det av medicinska eller huma-

nitära skäl inte är lämpligt att transportera honom förrän han fått möjlighet att återhämta sig.

KAIK:s förslag till ny *lag om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.* anknyter nära till nuvarande lag med samma benämning. KAIK understryker emellertid att reformbehovet på häkteslagens område gör sig gällande i särskilt två avseenden: dels behöver möjligheten att ge de intagna kurativt socialt stöd byggas ut, dels behöver tillfälle skapas för de intagna som så önskar att få arbete eller annan lämplig sysselsättning inom häktet. Kommittén föreslår lagbestämmelser i båda dessa hänseenden men framhåller att avgörande förbättringar kräver betydande personalförsträkning. I övrigt föreslår kommittén smärre jämkningar av gällande behandlingsregler, genomgående med syftet att de intagnas isolering skall kunna mildras.

34.2 *Beredningens överväganden och förslag*

Beredningen finner inte anledning att ingå i närmare prövning av lagförslagen i andra fall än då dessa kan medföra konsekvenser i kostnadshänseende.

I likhet med förpassningsutredningen anser beredningen att övervägande skäl talar för den av KAIK föreslagna ändringen såvitt avser bestämmandet av verkställighetstiden i de fall den dömde tas in på allmänt häkte eller polisarrest. Beredningen tillstyrker sålunda förslaget i denna del.

Kriminalvårdsstyrelsen har som framgår i kap. 3 understrukit de svårigheter som uppstår genom de säsongmässiga variationerna i beläggningen. Genom att intagningarna inte kan fördelas jämnare under året kan kriminalvårdsstyrelsen inte rationellt utnyttja sitt anstaltsbestånd. Det är osäkert vilka faktorer som påverkar den – speciellt under årets tre första månader – markanta ökningen av antalet intagna vid fångvårdsanstalterna. Det har ifrågasatts om inte en av orsakerna härtill skulle vara en strävan från de intagna med korta frihetsstraff att, på grund av de gällande bestämmelserna om strafftidsberäkning, få verkställa fängelsestraff under februari månad. Oavsett om detta påstående är riktigt anser beredningen att beräkningen av strafftiden bör förenklas på sådant sätt att tiden för fängelse räknad efter månad alltid skall vara 30 dagar.

Beredningen föreslår att bestämmelserna om strafftidsberäkning ändras i enlighet härmed. Enligt beredningens uppfattning bör lagändring ske omgående.

KAIK:s förslag om ökade möjligheter för de häktade att erhålla kurativt socialt stöd samt att bereda dem lämplig sysselsättning under häktningstiden, tillgodoses vid genomförandet av de förslag beredningen framlägger i kapitlen 19 och 26.

III Förslagens genomförande

35 Kostnader

35.1 *Anstaltssystemet och den regionala indelningen*

Att under den korta tid som står till beredningens förfogande göra någon fullständig beräkning av de kostnadsökningar som förslagen kan väntas medföra är inte möjligt. Speciellt gäller detta kostnaderna för anstaltsväsendets ändrade utformning och förändringarna i den regionala indelningen.

Såvitt nu kan bedömas kommer kostnadsökningarna i det förstnämnda avseendet huvudsakligen att bestå i kostnader för nya anstaltsbyggnader. Dessa beräknas preliminärt till 5 milj. kr per anstalt eller sammanlagt 125 milj. kr. Kostnaderna för upprustning av bibehållna delar av det befintliga anstaltssystemet kan ej fastställas utan en översyn av dessa anstalter på grundval av beredningens förslag.

Ändringarna i den regionala indelningen bör genomföras successivt med början under budgetåret 1974/75. Utgifterna för denna reform består huvudsakligen i ökade lönekostnader. Preliminärt beräknas dessa till ca 1,4 milj. kr.

35.2 *Narkomanvård*

Kostnaderna för ökade insatser inom narkomanvården beräknas enligt nedanstående sammanställning till sammanlagt ca 2,2 milj. kr. I detta belopp ingår ej kostnaderna för ökade frivårdsinsatser, vilka redovisas särskilt.

Lönekostnader	1 000-tal kr
4 överläkare	800
3 psykologer	310
3 kuratorer	202
4 översköterskor	252
3 kansliskrivare	158
	1 722
Psykoterapi och fritidsverksamhet	500

35.3 *Frivården*

I de olika kapitlen beträffande frivården framföres förslag om vissa ändringar i frivårdens funktion samt om viss utökning av personal m. m. Dessa förändringar kostnadsuppskattas enligt nedanstående uppställning. Beräkningarna utgår från oförändrad påföljdspraxis. (Alternativ I) Sammanfattningsvis lämnas också uppgift om de ytterligare kostnadsökningar, som ett genomförande av trafiknykterhetskommitténs förslag skulle medföra för frivården (Alternativ II). Kostnadsökningarna är beträffande Alternativ I fördelade på fem år, vilket ansluter sig till de förslag som framläggs i tidplanen för reformernas genomförande (kap. 36). I de olika posterna är vikariemedel, lönekostnadspålägg, expenser, inventarier m. m. inräknade. Under varje år anges kostnadsökningarna särskilt för varje förslag, nämligen

personundersökningsverksamheten (A)
övervakningen (B)
frivårdens behandlingsarbete på häkten

och lokalanstalter (C)
social service (D) och
utbildning av övervakare (E).

Alternativ I 1 000-tal kr.

År 1		
A. 30 assistenter, 15 biträden	3 060	
B. 35 assistenter, 11 biträden	3 265	
ersättningar för särskilda övervakningskostnader	250	
C. 10 assistenter	785	
D. behandlings- och stödåtgärder	500	
E. utbildning av personundersökare och övervakare	200	
	8 060	
Avgår		
Under B: Minskad lekmannaövervakning och avkortade övervakningstider	– 1 584	
Under C: 2 assistenter	– 157	6 319
År 2		
A. 20 assistenter, 10 biträden	2 040	
B. 35 assistenter, 11 biträden	3 265	
C. 10 assistenter	785	
D. läkare (2 x 15 + 3 x 10 = 60 tim.)	618	
översköterskor (2 heltid, 3 halvtid)	235	
behandlings- och stödåtgärder	500	
	7 443	
Avgår:		
Under B: Minskad lekmannaövervakning och avkortade övervakningstider	– 1 584	
Under C: 2 assistenter	– 157	5 702
År 3		
A. –		
B. 35 assistenter, 11 biträden	3 265	
C. 10 assistenter	785	
D. läkare (3 x 15 + 4 x 10 = 85 tim.)	876	
översköterskor (3 heltid, 4 halvtid)	335	
	5 261	
Avgår:		
Under B: Minskad lekmannaövervakning	– 1 584	
Under C: 3 assistenter	– 236	3 441

År 4		
A. –		
B. 35 assistenter, 11 biträden	3 265	
C. 10 assistenter	785	
D. läkare (2 x 15 + 4 x 10 = 70 tim.)	721	
översköterskor (2 heltid, 4 halvtid)	270	
	5 041	
Avgår:		
Under B: Minskad lekmannaövervakning och avkortade övervakningstider	– 1 584	
Under C: 3 assistenter	– 235	3 222

År 5		
Samma som under år 4		3 222
	S:a år 1 – 5	21 906

Alternativ II

Ett genomförande av trafiknykterhetskommitténs förslag medför ökning av den handledande assistentpersonalen med 65 assistenter och 20 biträden, vilket kostnadsberäknas till 6,04 milj. kr. Vidare beräknas anslaget Behandlings- och stödåtgärder öka med 150 000. Den totala kostnaden för förstärkningarna av frivården blir då 28 milj. kr. Vissa besparingar kommer dock att kunna göras på anstaltssidan, varigenom kriminalvårdens kostnader för trafiknykterhetsreformen minskar.

Sammanställning

Alternativ I 1 000-tal kr

1. Driftkostnader	
A. Personundersökningsverksamhet	5 100
B. Övervakningsverksamhet	8 655
C. Frigivningsförberedelser	2 905
D. Social service	5 046
E. Utbildningsverksamhet	200
	21 906

2. Personal	Handläggare	Översköterskor	Biträden
A. Personundersökningsverksamhet	50		25
B. Övervakningsverksamhet	175		55
C. Frigivningsförberedelser	37		
D. Social service		16,5	
	262	16,5	80

Alternativ II 1 000-tal kr.

1. Driftkostnader

A. Personundersökningsverksamhet	5 100
B. Övervakningsverksamhet	8 655
C. Frigivningsverksamhet	2 905
D. Social service	5 578
E. Utbildningsverksamhet	200
F. Förstärkning m. h. t. trafiknykterhetsreformen	6 043
	28 481

2. Personal	Handläggare	Översköterskor	Biträden
A. Personundersökningsverksamhet	50		25
B. Övervakningsverksamhet	175		55
C. Frigivningsförberedelser	37		
D. Social service		16,5	
F. Förstärkning m. h. t. trafiknykterhetsreformen	65		20
	327	16,5	100

35.4 *Anstaltsvård*

Hälso- och sjukvård 1 000-tal kr.

Kroppssjukvården

A. Översköterskor, varav 11 på heltid och 6 på halvtid	862
B. 4 biträdande överläkare	703
C. Läkarsekreterare: 4 kansliskrivare	207
	1 772

Psykiatriska vården

6 kuratorer	402
6 biträden	269
	671

Arbetsledare vid häkten

10 verkmästare	584
Arvoden för organisatörer av arbetsdriften	131
Maskin- och verktygsutrustning m. m. (17x15 000)	255
	970

Skrivhjälp åt assistenter

28 kontorsbiträden	1 358

Ändrade permissionsregler

Omkostnader för permittenter och frigivna	500
Övriga kostnader för inventarier till besökslokaler	160

Terapeutisk behandling

Arvoden för psykiatrisk expertis	252

Tillsynspersonalens medverkan i behandlingsarbetet

Lönekostnader 14 vårdare	679

Utskrivningsträning

2 assistenter	139
1 bitr. psykolog	79
1 bitr. psykolog (halvtid)	42
	260

Samrådsverksamhet

5 assistenter	350

Besöksmöjligheter

Besökslokaler vid Norrtälje och Tidaholmsanstalterna: byggnadskostnad enl. kriminalvårdsstyrelsens beräkningar 1,5 milj. kr. Därtill kommer inventarier 0,1 milj. kr.

Besökshotell vid fångvårdsanstalterna Skänninge och Lärbro enl. kriminalvårdsstyrelsens beräkningar 1,6 milj. kr. Därtill kommer inventariekostnader 0,5 milj. kr.

Ersättare för tillsynspersonal

Kostnadsökningen för ersättare till tillsynspersonal och arbetsledare vid deltagande i behandlingskollegier och samrådsorgan kan för närvarande inte bedömas. Detsamma gäller kostnaderna för statsverkets övertagande av den totala kostnaden för intagnas beklädnad i samband med frigivningen samt fördyringen för ändrade regler för enrumsbehandling.

Sammanställning

1 Driftkostnader	1 000-tal kronor
Kroppssjukvården	1 772
Psykiatriska vården	671
Arbetsledare vid häkten	970
Skrivhjälp åt assistenter	1 358
Omkostnader för permitterade, frigivna m. fl.	1 260
Terapeutisk behandling	252
Tillsynspersonalens medverkan i behandlingsarbetet	679
Utskrivningsträning	260
Samrådsverksamhet	350
	7 572

2 Personal	Läkare Psykologer	Assistenter Kuratorer	Överskö-terskor	Vårdare	Arbetsledare	Kontorspersonal
Kroppssjukvården	4		14			4
Psykiatriska vården		6				6
Arbetsledare vid häkten					10	
Skrivhjälp åt assistenter						28
Tillsynspersonalens medverkan i behandlingsarbetet				14		
Utskrivningsträning	1,5	2				
Samrådsverksamhet		5				
	5,5	13	14	14	10	38

35.5 *Kriminalvårdsstyrelsen*

Personal för reformernas genomförande (se kap. 36)

Lönekostnader	1 000-tal kronor
1 byråchef	110
2 byrådirektörer	173
1 kansliskrivare	44
1 biträde	41
	368
Omkostnader	
Reseersättningar	15
Expenser	15
	30
Engångsanskaffning av inventarier	25

Personalutbildning

Utbildning av arbetsledare enl. kriminalvårdsstyrelsens beräkningar	400

Personal och medelsförstärkning för kriminalvårdsstyrelsens centrala informationsverksamhet

	1 000-tal kronor
1 första byråsekreterare	75
1 kansliskrivare	50
	125
Ökad medelstilldelning för verksamheten	100

Sammanställning

1. Driftkostnader		1 023
2. Personal		
Handläggande	4	
Övrig personal	3	

Anmärkning: Samtliga lönekostnader är beräknade i 1973 års löneläge och med beaktande av det höjda lönekostnadspålägget.

36 Förslagens genomförande och den fortsatta byggnadsverksamheten

36.1 *Allmänna synpunkter*

Beredningens förslag bör främst ses som ett ställningstagande till principerna för kriminalvårdens framtida utveckling och beträffande de resursförstärkningar som bör aktualiseras under de närmaste åren. Av naturliga skäl upptar beredningens förslag däremot relativt få detaljerade anvisningar om hur dessa skall genomföras i praktiken. Att utfärda sådana anvisningar bör enligt beredningens uppfattning i första hand åvila kriminalvårdsstyrelsen.

Beredningens förslag spänner över ett vidsträckt fält.

För *frivårdens* del föreslås viktiga förändringar i fråga om verksamhetens inriktning samt betydande resursförstärkningar.

På *anstaltssidan* föreslås uppbyggnad av ett nytt anstaltssystem. Verksamheten vid anstalterna förskjuts samtidigt mot öppnare arbetsformer innefattande en intim samverkan med frivården och med samhällets övriga vårdorgan. Även anstaltspersonalens sammansättning och arbetsuppgifter måste anpassas till förändrade behandlingsprinciper. För anstaltspersonalens del kan reformerna komma att medföra omplaceringar i den utsträckning som nya anstalter tas i bruk.

Organisatoriskt föreslås en ändrad regional indelning. Denna utgår från beredningens uppfattning om betydelsen av samordnade insatser inom kriminalvården och syftar därför till en långtgående integration mellan anstaltsvård och frivård.

I direktiven föreskrivs att beredningen skall avge förslag angående formerna för det fortsatta arbetet med *anstaltsbeståndets förnyelse*. Frågan om anstaltsbyggnadernas utformning kan emellertid enligt beredningens uppfattning inte bedömas fristående från andra viktiga behandlingsfrågor. Tvärtom är det synnerligen betydelsefullt att anstalterna anpassas såväl till sitt klientel som till den verksamhet som där skall bedrivas med syfte att uppnå en samordnad kriminalvårdsinsats.

Samtidigt måste också personalplaneringen skötas på sådant sätt att såväl personalens numerär som arbetsinstruktioner passar för de nya behandlingsformerna. De förändringar som det därvid kan bli fråga om bör i god tid meddelas berörd personal samt beaktas vid nyrekrytering.

Många av de föreslagna reformerna kräver *ändringar i gällande lagstiftning*. I första hand krävs en fullständig översyn av behandlingslagen och behandlingskungörelsen. Därutöver medför förslagen vissa ändringar i brottsbalken och frivårdskungörelsen. Eftersom den tid som stått till förfogande inte möjliggjort för beredningen att utarbeta förslag till ändrad lagstiftning bör dessa ändringar utarbetas i särskild ordning. Detta bör lämpligen ske i samband med den överarbetning av KAIK:s lagförslag som oundgängligen är påkallad. Såväl lagstiftningsarbetet som utarbetandet av de ovan nämnda detaljföreskrifterna kan beräknas kräva en viss förberedelsetid, som för närvarande är svår att beräkna.

Beredningen har valt att inte ange några bestämda tidpunkter för de olika förslagens genomförande utan vill i stället föreslå att de olika reformerna genomföres under en femårsperiod varvid dock förutsättes att år 1 inträffar år 1974. När det gäller investeringar i nya anstaltsbyggnader bör som framgått av kap. 22 perioden förlängas till femton år.

Även med hänsyn till att de föreslagna reformerna medför avsevärda kostnader bör man välja att genomföra dem successivt under längre tidsperiod.

Fördelningen av kostnaderna och kostnadsökningarna framgår av tabell 1 och 2.

36.2 *Anstaltssystemet och den regionala indelningen*

Beredningen är medveten om att de genomgripande förändringarna i anstaltssystemet och i den regionala indelningen endast kan genomföras på relativt lång sikt.

Av de nuvarande anstalterna är de äldre centralanstalterna Härlanda, Malmö och Härnösand olämpliga som lokalanstalter. De är inte heller lämpade som riksanstalter. Av de övriga anstalterna saknar flera de behandlingsresurser som krävs vid en riksanstalt. Åtskilliga anstalter lämpar sig inte heller som lokalanstalter. I en del fall är platsantalet för stort för att tillåta en verksamhet, som i stor utsträckning bygger på utnyttjande av frigångsinstitutet samt på individualiserade arbetsformer med relativt stor frihet för de intagna. I andra fall är byggnaderna lämpliga för lokalanstaltsverksamhet, men anstalterna är belägna i ett område där det saknas såväl klientelunderlag för en lokalanstalt som möjligheter att genomföra det åsyftade behandlingsprogrammet. I storstadsområdena, där behovet av lokalanstalter är störst, saknas nästan helt anstaltsbyggnader som skulle kunna utnyttjas för detta ändamål.

I vilken utsträckning de olika regionernas behov av lokalanstalter kan täckas med befintliga anstalter framgår av tabell 3. Huruvida ytterligare befintliga anstalter kan utnyttjas för ändamålet, bör övervägas på grundval av de erfarenheter som utvinnes genom försök vid de redan föreslagna anstalterna.

Som komplettering av de nuvarande anstalter som kan användas som lokalanstalter har beredningen föreslagit nybyggnad av cirka 1 000 platser. Byggnadsverksamheten bör därvid planeras på sådant sätt att de föreslagna regionerna kan börja fungera successivt. Även om de nya anstalterna uppföres enligt en standardiserad modell är det emellertid orealistiskt att räkna med att en så omfattande nybyggnadsverksamhet kan fullföljas på kortare tid än femton år. Det är dock inte minst av hänsyn till personalen synnerligen betydelsefullt att en plan för investeringsverksamheten redan nu fastställes. De nybyggnads- och renoveringsarbeten som påbörjas inom det befintliga anstaltsbeståndet under den tid som åtgår för planens genomförande bör samordnas med denna. Likaså bör planen bli vägledande för den fortsatta personalplaneringen.

Som ett första led i förslagets genomförande bör de nu befintliga anstalter som föreslås bli lokalanstalter iordningställas för sitt framtida ändamål, varefter de successivt påbörjar verksamheten enligt de principer som angivits av beredningen. Omläggningen kan beräknas kräva en tid av fem år.

De anstalter som bäst lämpar sig som *riksanstalter* bör på relativt kort tid kunna anpassas till sina ändrade arbetsformer. De som i första hand bör ifrågakomma är *Kumla, Hall, Österåker, Norrtälje, Tidaholm, Norrköping, Tillberga, Skänninge, Viskan, Skenäs* och *Roxtuna.*

Beredningens förslag till regional indelning är i stor utsträckning betingat av ändringarna i anstaltssystemet. Det är därför önskvärt att båda reformerna genomföres i ett sammanhang. Antalet regioner bör sålunda successivt utökas i samma takt som behovet av platser på lokalanstalter inom regionens område tillgodoses. Reformen bör genomföras under femårsperioden.

36.3 *Narkomanvården*

De förslag som beredningen lägger fram rörande narkomanvården är av sådan angelä-

genhetsgrad, att de måste genomföras med minsta möjliga tidsutdräkt. Med hänsyn till den tid som åtgår för rekrytering av personal anser beredningen att förslaget bör genomföras under år 1 och 2.

Som framgår av nedanstående har även inom frivården åtgärderna för ökat stöd åt narkotikamissbrukarna prioriterats.

36.4 *Frivården*

Av de föreslagna reformerna på frivårdens område är vissa, såsom omorganisationen av personundersökningsverksamheten och förstärkningen med handledande assistentpersonal vid ett eventuellt genomförande av trafiknykterhetskommitténs förslag direkt beroende av lagändringar. Erforderliga resursförstärkningar måste sättas in parallellt med de ökade arbetsuppgifter som lagändringarna medför.

För förslaget i fråga om personundersökningsverksamheten innebär detta att resursförstärkningarna högst kan fördelas på två budgetår med förslagsvis 30 assistenter den 1 juli året före lagändringen och 20 assistenter ett år senare.

Förslaget till utökning av handledande assistentpersonal är avhängigt av genomförandet av ändrad påföljdsbestämning vid trafiknykterhetsbrott. Personalförstärkningen måste därvid genomföras i samma takt som den väntade nya klientgruppen, som döms till skyddstillsyn för rattfylleri m. m., ackumuleras, dvs. på ett och ett halvt år. Om ifrågavarande lagändring träder i kraft vid ett årsskifte bör två tredjedelar av de nya tjänsterna ha inrättats fr. o. m. samma budgetår och en tredjedel tillföras organisationen budgetåret efter.

Förstärkningen av frivårdens socialmedicinska behandlingsresurser genom inrättande av sjuksköterskетjänster och anvisande av medel till timanställda läkare är en angelägen reform inte minst för att erbjuda narkotikamissbrukare bättre stöd. Då den är kostnadskrävande kan man dock behöva bygga upp den efter hand. Även med hänsyn till tillgången på läkare är en successiv ökning nödvändig. Beredningen föreslår att förstärkningen genomförs på 4 år med början under år 2. Det är dock att märka att denna upprustning är mycket väsentlig för behandlingen av de klienter som skulle tillföras frivården vid ett genomförande av trafiknykterhetskommitténs förslag. Om detta genomförs måste man därför inrikta sig på att göra utbyggnaden på 2 år. Uppräkningen av anslaget Behandlings- och stödåtgärder bör genomföras från år 1.

De förbättrade resurserna för tjänstemannaövervakning bör bl. a. med hänsyn till möjligheterna att rekrytera lämplig personal tillskapas successivt under fem år med tyngdpunkt de senare åren, då övriga reformer kan beräknas vara genomförda. Utbyggnaden bör dock starta under år 1 för att tillgodose behovet av tjänstemannaövervakning av narkomaner. De ändringar i brottsbalken i fråga om prövotidens längd m. m. som föreslås bör kunna träda i kraft redan den 1 juli 1973. Full effekt i form av klientbortfall och ökad omsättning av ärenden inträder dock först under påföljande år.

Uppräkning av medlen till övervakares särskilda utgifter och till övervakarutbildning har hög angelägenhetsgrad och bör ske under år 1. Samma år bör medel anslås till kostnadsersättning till kontaktmän. Detta medelsbehov kan beräknas stiga successivt men torde i varje fall de närmaste åren rymmas inom det nuvarande anslaget Ersättning till övervakare.

Förstärkningen av frivården för att tillgodose häkten och lokalanstalter med behandlingspersonal kan uppdelas i två steg. De assistenter som beräknas för arbetet med de häktade måste ges prioritet och föreslås tillkomma under år 1 och 2. Denna upprustning har heller inte samband med lagändringar eller förändringar i anstaltssystemet. Däremot måste frivårdsinsatserna på lokalanstalterna samordnas med det successiva igångsättandet av sådana anstalter och med de nya regionernas verksamhet. En tidplan på fem år kan i första hand skisseras, men möjligheterna att fortlöpande justera personaltillgången inom den givna ramen måste vara

stora, eventuellt genom att medel beviljas för arvodespersonal.

36.5 *Anstaltsvården*

Av de åtgärder som föreslagits på anstaltssidan är, vid sidan av narkomanvården, en förstärkning av anstalternas resurser för hälso- och sjukvård brådskande. Sådana insatser bör därför prioriteras och genomföras under år 1 till 3.

Medel till skrivhjälp åt assistenter bör utgå under åren 3 till 5. Tjänster för arbetsledare vid kriminalvårdens häkten bör inrättas från år 2.

Medel för terapeutisk behandling, tillsynspersonalens medverkan i behandlingsarbetet samt för försöksverksamhet med utskrivningsträning kan anvisas år 3. Detsamma gäller personalförstärkningarna för samrådsverksamhet.

Som framhållits i kap. 24 kan arbetsledar- och tillsynspersonalens deltagande i behandlingskollegier och samrådsorgan i vissa fall medföra kostnader. Dessa kan f. n. ej beräknas men torde inte avse några större belopp.

Kostnaderna för förbättrade besöksmöjligheter och för ett ökat utnyttjande av permissionsinstitutet är i viss utsträckning beroende av den utformning som reglerna härom får i en omarbetad behandlingslag. Medelsanvisning bör dock beräknas från år 3.

Av byggnadsinvesteringarna bör besöksutrymmena vid Norrtälje- och Tidaholmsanstalterna komma i första hand medan besökshotellen vid Skänninge och Lärbro kan utföras något senare.

36.6 *Kriminalvårdsstyrelsen*

Som inledningsvis anförts finner beredningen det naturligt att arbetet med förslagens genomförande handhas av kriminalvårdsstyrelsen, som har tillgång till erforderlig sakkunskap. Denna uppgift blir omfattande eftersom den kommer att avse såväl frivård som anstaltsvård och byggnadsverksamhet. Framför allt krävs att de olika insatserna planeras och samordnas på sådant sätt att den framtida kriminalvården utformas i enlighet med beredningens intentioner. Att därvid skilja mellan byggnadsplanering och övriga uppgifter finner beredningen, som tidigare framhållits, klart olämpligt. Vid kriminalvårdsstyrelsen finns en central planeringsgrupp som är knuten till verksledningen. Dessutom finns en särskild utvecklingsenhet vars uppgift är att tillföra kriminalvårdens verksamhet de praktiska resultaten av den kriminologiska forskningen. Även för planeringen av den administrativa verksamheten finns särskilda arbets- och planeringsgrupper t. ex. RI-gruppen som sysslar med utveckling av rättsväsendets informationssystem. Såväl vid vård- och tillsynsavdelningen som vid arbets- och utbildningsavdelningen finns befattningshavare, vilka under avdelningschefen har att planera avdelningens framtida verksamhet.

De uppgifter varom här är fråga hänför sig enligt beredningens uppfattning – i den mån det inte gäller lagändringar – till planeringsgruppens verksamhetsområde. Med hänsyn till förslagens mångskiftande karaktär och till den betydande arbetsinsats som kommer att krävas för att utforma och introducera de nya arbetsformerna kan detta emellertid inte ske utan personalförstärkning.

Beredningen föreslår därför att enheten tillfälligt förstärkes under den tid som åtgår för genomförandet av de reformer som beredningen föreslagit.

För detta ändamål föreslås att anslaget till kriminalvårdsstyrelsen från år 1 räknas upp för inrättande av följande tjänster.

1 byråchef (för planeringsuppgifter)
2 byrådirektörer (varav en för frivård och en för anstaltsplanering)
1 biträde (kval)
1 biträde

För kriminalvårdsstyrelsens del föreslår beredningen vidare viss förstärkning av den centrala informationsverksamheten. Denna bör genomföras år 3.

Medelsökningen för utbildning av arbetsledare bör beräknas år 1.

Tabell 1 Sammanställning av kostnadsökningar (driftbudgeten) (1 000-tal kronor)

	År 1	2	3	4	5	Summa	
Regionalt system	–	350	350	350	350		1 400
Narkomanvård	1 260	940	–	–	–		2 200
Frivård							
Personundersökningsverksamhet	3 060	2 040	–	–	–	5 100	
Övervakningsverksamhet	1 931	1 681	1 681	1 681	1 681	8 655	
Behandl.arb. häkten o lokalanst.	628	628	549	550	550	2 905	
Social service	500	1 353	1 211	991	991	5 046	
Utbildningsverksamhet för övervak.	200	–	–	–	–	200	21 906
Anstaltsvård							
Hälso- och sjukvård	770	1 004	671	–	–	2 443	
Skrivhjälp åt assistenter	–	–	450	450	458	1 358	
Tjänster för arb. led. häkten	–	485	485	–	–	970	
Utökad behandl. aktivitet	–	–	561	490	490	1 541	
Besök och permissioner	–	500	380	380	–	1 260	7 572
Kriminalvårdsstyrelsen							
Planeringsverksamhet	423	–	–	–	–	423	
Informationsverksamhet	–	–	725	–	–	725	
Utbildning av arbetsledare	400	–	–	–	–	400	1 540
Summa	9 172	8 981	7 063	4 892	4 520		34 126

Tabell 2 Sammanställning av kostnader (kapitalbudgeten) (1 000-tal kronor)

	År 1	2	3	4	5	Summa
Investeringar	–	12 500	14 100	14 100	12 500[1]	53 100

[1] Resterande investeringar föreslås fördelade med 7,5 milj. kronor per år under åren 6 – 15.

Tabell 3 Anstaltsplatsernas fördelning vid förändrad regional indelning

Region *stat. ort*	Anstalt frivårds distr.	Antal klienter 1/1–72 skydds.	vf-int-uf	Bef. lokal-anst.	Plats-antal	Häkten	Plats-antal	Beräknat behov av platser på lokal-anst.	*Riksanst.* samt andra anst. som ej föreslagits bli lokalanst.	Plats-antal
Stockholm A B	7 + Skydds-värnet	1 436	1 036	Nackah	8	Stockholm Hall	90	500	*Österåker* *Norrtälje* *Hall* Långholmen Asptuna	195 230 353 220 40
										1 048
Uppsala C	1	675	140	Uppsala Vångdalen	48 40			60	*Studiegården* Åby	20 60
										80
Södermanland D *Eskilstuna*	2	583	98	Valla Nyköping	40 32			80	Sjöboda *Hällby* *Mariefred* Djupvik	40 90 90 60
										280
Östergötland E *Norrköping*	2	996	164			Norrköping	40	80	*Norrköping* *Skenäs* *Roxtuna* *Skänninge*	75 98 73 120
										366
Jönköping-Kronoberg F G *Växjö*	2	761	142	Torhult	30	Växjö	12	80	*Växjö*	70
Blekinge-Kalmar KH *Kalmar*	3	857	105	Karlskrona Kalmar Västervik	57 66 38			60	Ödevata	60 60

Region *stat. ort*	Anstalt frivårds distr.	Antal klienter 1/1–72 skydds.	vf-int-uf	Bef. lokal-anst.	Plats-antal	Häkten	Plats-antal	Beräknat behov av platser på lokal-anst.	*Riksanst.* samt andra anst. som ej föreslagits bli lokalanst.	Plats-antal
Gotland I *Visby*	1	135	17	Visby	20			0	*Lärbro*	99
Kristianstad-Malmöhus ML *Malmö*	4	2 261	441	Ystad Tygelsjö Kristianstad Hildero	32 40 52 15	Hälsingborg	34	240	Malmö Stångby Singeshult Rönås	201 40 60 42 343
Halland-Göteborgs o Bohus NO *Göteborg*	5	2 769	624	Halmstad Ytterby	30 20	Göteborg	188	240	Härlanda Mäshult Lindome *Skogome* t. v.	175 35 40 105 355
Skaraborg-Älvsborg P R *Borås*	3	1 236	212	Vänersborg	53	Borås Mariestad	46 22	80	Rödjan Ollestad *Tidaholm* *Västergården* Smälteryd *Mariestad*	40 40 230 60 30 72 472
Värmlands-Örebro S T *Örebro*	3	1 096	187	Orretorp	40	Karlstad Örebro	31 14	80	*Kumla* Lerbäck Båtshagen *Hinseberg* Skåltjärnhyttan	435 20 15 101 36 607

Region *stat. ort*	Anstalt frivårds distr.	Antal klienter 1/1–72 skydds.	 vf-int-uf	Bef. lokal-anst.	Plats-antal	Häkten	Plats-antal	Beräknat behov av platser på lokal-anst.	*Riksanst.* samt andra anst. som ej föreslagits bli lokalanst.	Plats-antal
Västmanland-Kopparberg U W *Västerås*	3	1 311	222	Västerås Falun	44 38	Västerås Falun	36 27	120	*Tillberga* Majorshagen	120 60 180
Gävleborg X *Gävle*	2	578	118	Gävle Hudiksvall	48 26	Gävle	38	80		0
Västernorrland Jämtland Y Z *Sundsvall*	3	818	80	Frigångshem	20	Östersund Härnösand	17 27	60	Härnösand *Ulriksfors* *Viskan* Bergsåker	125 132 120 40 417
Västerbotten-Norrbotten AC, BD *Umeå*	3	733	94	Umeå Luleå	22 27	Umeå	18	40	Sörbyn Haparanda	38 34 72

Särskilt yttrande

Ledamoten Gustafsson

Det föreliggande förslaget till inriktning av kriminalvården är enhälligt. Vid sitt arbete har beredningen enligt direktiven haft att ta vederbörlig hänsyn till såväl det programarbete som utfördes av Fångvårdens byggnadskommitté (FBK) som även till det förslag om reformerad behandlingslagstiftning vilket framlades av Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK). Då jag varit ledamot av båda dessa kommittéer anför jag i anslutning till det föreliggande betänkandet följande synpunkter:

FBK framlade för ca ett år sedan ritningar till en ny centralanstalt för norra räjongen. Anstalten avsågs få sin placering i Vännäs där markområde ställdes till förfogande av kommunen. Jag stod bakom detta förslag. Mot bakgrund av delvis ändrade förutsättningar till följd av räjongsystemets avskaffande samt brottsutvecklingens ändrade karaktär har jag inte *nu* kunnat finna tillräckliga skäl för ett fasthållande vid FBK:s förslag. Jag anser mig dock ha erhållit försäkringar som innebär att tillkomsten av en Vännäs-anstalt ingalunda avskrivits. En situation där anstaltens tillblivelse i någon form får anses helt nödvändig kan komma mycket snart. Av dessa skäl har jag avstått från avgivande av reservation. I detta sammanhang utgår jag också ifrån att kriminalvårdsstyrelsen snarast löser tomtmarksfrågan i Vännäs. Därmed blir den ur mina synpunkter nödvändigaste beredskapsåtgärden vidtagen.

KAIK som avlämnade betänkandet "Vård i anstalt" hade betydligt snävare direktiv än kriminalvårdsberedningen. På de punkter där direktiven mer eller mindre sammanfaller har de två kommittéerna i stor utsträckning gjort överensstämmande bedömningar. Vissa undantag finns emellertid. Ett sådant är frågan om arbetsplikten. Denna skulle enligt KAIK-förslaget ersättas med *rätten* till arbete. Kombinationen marknadsanpassad ersättning – rätt till arbete bedömdes av KAIK vara den riktiga. I princip står jag fast vid denna tankegång men har av skäl, som består i svårigheter av praktisk och resursmässig art inom kriminalvårdsverket ansett mig böra godtaga beredningens linje.

Även på vissa andra punkter finns divergenser mellan de två utredningarna. Jag har emellertid ansett det vara av mycket stort värde, att vi äntligen efter många års uppslitande debatt och osäkerhet rörande kriminalvårdsfrågorna, nu får ett enhälligt förslag med utsikter till genomförande. Främst av denna anledning har jag avstått från att avlämna reservationer.

IV Bilagor

Bilaga 1 Karta över kriminalvårdens nuvarande anstaltsorganisation

Norra räjongen

Fångvårdsanstalter	Häkten
1. Härnösand	10. Gävle
2. Bergsåker	11. Härnösand
3. Gruvberget	12. Umeå
4. Haparanda	13. Östersund
5. Luleå	
6. Sörbyn	
7. Ulriksfors	
8. Umeå	
9. Viskan	

Östra räjongen

Fångvårdsanstalter	Häkte
14. Österåker (med Nackahemmet)	28. Stockholm
15. Asptuna	
16. Djupvik	
17. Gävle	
18. Kungsgården	
19. Långholmen	
20. Lärbro	
21. Mon	
22. Norrtälje	
23. Tillberga	
24. Valla	
25. Visby	
26. Västerås	
27. Åby	

Västra räjongen

Fångvårdsanstalter	Häkten
29. Härlanda (med frigångs-avdelning)	38. Borås
30. Lindome	39. Göteborg
31. Mariestad	40. Mariestad
32. Ollestad	
33. Skogome	
34. Smälteryd	
35. Tidaholm	
36. Torhult	
37. Västergården	

Södra räjongen

Fångvårdsanstalter	Häkten
41. Malmö	52. Helsingborg
42. Halmstad	53. Växjö
43. Helsingborg[1]	
44. Karlskrona	
45. Kristianstad	
46. Mäshult	
47. Rönås	
48. Singeshult	
49. Stångby	
50. Tygelsjö	
51. Ödevata	

Inlandsräjongen

Fångvårdsanstalter	Häkten
54. Kumla	61. Falun
55. Falun	62. Karlstad
56. Lerbäck	63. Norrköping
57. Majorshagen	64. Västerås
58. Sjöboda	65. Örebro
59. Skåltjärnshyttan	
60. Skänninge	

Interneringsräjongen

Fångvårdsanstalter

66. Hall
67. Hudiksvall
68. Kalmar
69. Norrköping
70. Orretorp
71. Vänersborg
72. Västervik
73. Växjö

Kvinnoräjongen

Fångvårdsanstalter

74. Hinseberg
75. Båtshagen

[1] Anstalten läggs ned den 30 september 1972

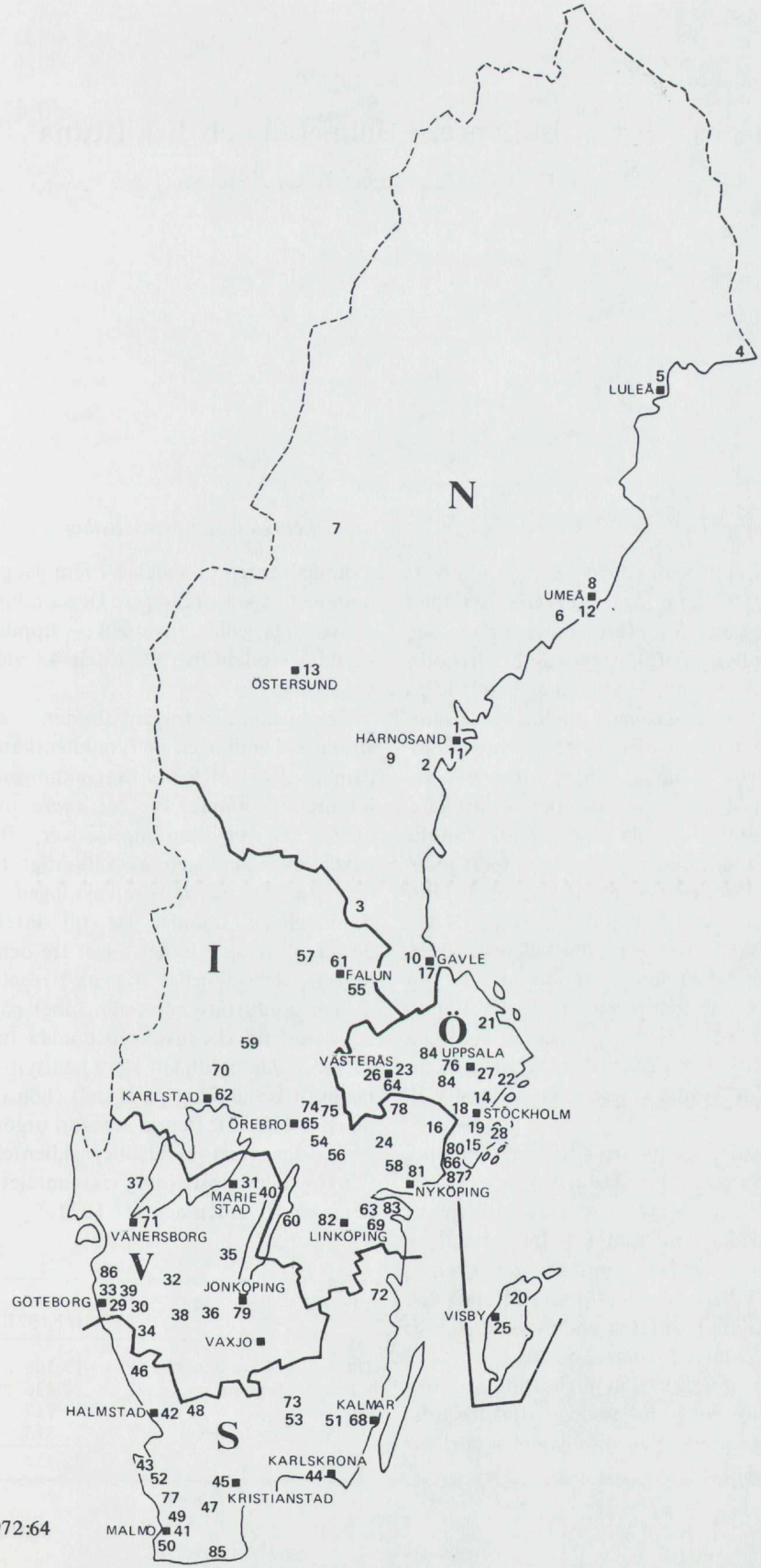
Ungdomsräjongen

Fångvårdsanstalter

76. Uppsala
(med studiegård)
77. Hildero
78. Hällby
79. Jönköping
80. Mariefred
81. Nyköping
82. Roxtuna
(med frigångsavdelning)
83. Skenäs
(med Aspliden)
84. Vångdalen
85. Ystad
86. Ytterby

Utanför räjongindelningen

87. Håga sjukhus

N
I
Ö
V
S
LULEÅ
UMEÅ
ÖSTERSUND
HÄRNOSAND
GÄVLE
FALUN
VÄSTERÅS
UPPSALA
STOCKHOLM
KARLSTAD
ÖREBRO
NYKÖPING
MARIESTAD
VÄNERSBORG
LINKÖPING
JÖNKÖPING
GÖTEBORG
VÄXJÖ
VISBY
HALMSTAD
KALMAR
KARLSKRONA
KRISTIANSTAD
MALMÖ

Bilaga 2 Frivårdsklienter i Halmstad och Eskilstuna

P. M. den 13 maj 1972 av fil.lic. *Eckart Kühlhorn*

A *Inledning*

Följande undersökningar har genomförts på våren 1971. De ingår i en serie förstudier som företagits för att få underlag för den vetenskapliga uppföljningen av ett frivårdsförsök i Sundsvall. Studierna är baserade på intervjuer med personer, dömda till frivård. De har genomförts för att utreda metodologiska frågor i samband med intervjuer angående avvikande beteenden och för att kartlägga väsentliga sociala problem hos frivårdsklienter. Inom ramen av denna rapport redovisas endast sådana resultat som belyser klienternas sociala bakgrund, exempelvis den ekonomiska situationen, bostadssituationen eller olika beteenden på alkoholområdet. En mera ingående redogörelse för dessa undersökningar kommer att publiceras inom ramen av Projektet Frivårdsförstärkning, Kommittén för kriminologisk behandlingsforskning.

Undersökningarna avser frivårdsklienterna i två frivårdsdistrikt, Halmstad och Eskilstuna. Endast manliga klienter har intervjuats. Såväl i Eskilstuna som i Halmstad har av kostnadsskäl endast uppsökts de klienter som bor i den centrala tätorten. Sålunda kan undersökningsresultaten endast generaliseras för de klienter som undersökts.

För att ge en viss möjlighet att se dessa studier mot bakgrund av den totala frivårdssituationen, redovisas i följande avsnitt en sådan analys.

1.1 *Klientelets sammansättning*

Kriminalvården är indelad i fem geografiska områden – s. k. räjonger. Dessa räjonger är – när det gäller frivården – uppdelade i skyddskonsulentdistrikt, totalt 43 vid 1970 års utgång.

Skyddskonsulentorganisationen administrerar behandlingen av fyra klientkategorier nämligen för det *första* övervakningen av till internering dömda, för det *andra* övervakningen av ungdomsfängelseelver, för det *tredje* övervakningen av villkorligt frigivna och för det *fjärde* övervakningen av till skyddstillsyn dömda. De till internering dömda övervakas under minst tre och högst fem år, de villkorligt frigivna i regel ett år medan skyddstillsynen i allmänhet pågår tre år. Bland till skyddstillsyn dömda finns en kategori där påföljden skyddstillsyn omfattar även behandling på anstalt (högst 2 och minst 1 månad). Denna kategori utgör drygt 8 % av det totala skyddstillsynsklientelet.

I följande uppställning visas antalet personer inom frivården den 1/1 1971.

Kategori	Antal 1/1 1971	%
Till skyddstillsyn dömda	19 306	84,0
Villkorligt frigivna	2 436	10,6
Internerade	717	3,1
Ungdomsfängelseelever	515	2,2
Summa	22 974	99,9

Av tablån framgår att kategorin till skyddstillsyn dömda utgör 84 % av det totala klientelet. Andelen till vård utom anstalt dömda – internerade och ungdomsfängelseelever – uppgår sammanlagt till drygt 5 %.

Enligt olika undersökningar varierar frekvensen av olika sociala problem mycket starkt i olika geografiska områden. Det är därför av intresse att belysa om och på vilket sätt de undersökta klienterna skiljer sig från det totala frivårdsklientelet i Sverige. Tyvärr saknas representativa undersökningar på området och icke heller är en sådan statistik tillgänglig som möjliggör en jämförelse kring väsentliga faktorer. Emellertid tyder olika undersökningsresultat på att frekvensen av sociala problem varierar med urbaniseringsgraden, dvs att klienter på glesbygden har i mindre utsträckning tidigare varit föremål för rättsväsendet än exempelvis storstadsklientel. För att belysa detta redovisas i *tab. 1 A* socialhjälpsfrekvensen, brottsfrekvensen och fyllerifrekvensen inom olika geografiska områden.

Tabellen visar tydligt att det föreligger ett klart samband mellan å ena sidan urbaniseringsgraden och å andra sidan antalet socialhjälpstagare per invånare, anmälda brott per invånare och fyllerifall per invånare. Detta innebär emellertid icke nödvändigtvis att kriminalvårdsklientelet också skiljer sig inom dessa områden med olika urbaniseringsgrader.

Av undersökningar på området att döma är nämligen den tidigare belastningen för de klienter som är dömda till vård utom anstalt och även kanske för de villkorligt frigivna icke oväsentligt större än för de som är dömda till skyddstillsyn. Man borde därför kunna vänta sig att den relativa andelen av dessa klienter med en större belastning skulle vara större i de starkt urbaniserade distrikten. I *tab. 1 B* framgår emellertid att skillnaderna mellan distrikten i Stockholm, Göteborg och Malmö och de övriga distrikten i Sverige är relativt små. Endast den relativa frekvensen av internerade är större i de förstnämnda distrikten.

I avsnitt 5 redogörs också för två undersökningar om frivårdsklientelets återfallsstruktur. Fastän den ena undersökningen belyser återfallsstrukturen hos klienter från en storstadsregion (Helsingborg, Malmö, Lund) och den andra för Sundsvallsdistriktet, synes återfallsfrekvensen vara större för Sundsvallsklienter. Detta förstärker intrycket att de regionala skillnaderna mellan frekvensen av sociala problem synes minska

Tabell 1.A. Socialhjälpsfrekvens, brottsfrekvens och fyllerifrekvens efter urbaniseringsgrad.

Kommuner efter storlek	Socialhjälpstagare/1 000 invånare	Anmälda brott/ 1 000 inv.	Fyllerifall/ 1 000 inv.
Stockholm, Göteborg, Malmö	59	116	35
Kommuner med 50 000–200 000 invånare	51	91	20
Kommuner med 20 000–50 000 invånare	46	67	13
Övriga kommuner	37	38	4
Hela riket	45	64	14

Tabell 1.B. Frivårdsklientelet efter kategori (%).

Distrikten	Internerade	Ungdomsfängelseelever	Villkorligt frigivna	Skyddstillsyn	Samtliga	N
Stockholm, Göteborg och Malmö	4,9	2,2	7,8	85,1	100,0	8 830
Övriga distrikt	2,0	2,3	12,3	83,4	100,0	14 144
Hela riket	3,1	2,2	10,6	84,0	99,9	22 974

när man betraktar förhållanden av selekterade grupper som frivårdsklienter.

En tredelning av rikets frivårdsdistrikt enligt urbaniseringsgraden redovisas i nedanstående uppställning.

Definition	Antal distrikt	Andel (%) klienter
Distrikt, omfattande Stockholm, Göteborg, Malmö och/eller dess närhet	16	48,9
Distrikt, vars tätortsregion överstiger 50 000 invånare	16	35,3
Distrikt, vars tätortsregion understiger 50 000 invånare	11	15,8
Summa	43	100,0

Av de 43 distrikten faller 16 distrikt kring storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö, 16 distrikt kring tätortskommuner överstigande 50 000 invånare och 11 distrikt i en tätortsregion understigande 50 000 invånare. De här redovisade distrikten, Halmstad och Eskilstuna tillhör den mellersta gruppen, som totalt omfattar drygt en tredjedel av det totala klientelet. Det är dock omöjligt att bedöma i vilken utsträckning de två undersökningarna är representativa för denna distriktskategori och om klienterna i de andra distriktskategorierna skiljer sig nämnvärt från de undersökta. Emellertid tycks skillnaderna mellan klientgrupper i olika regioner åtminstone vara mindre än de regionala skillnaderna i kriminalitetsfrekvensen, fyllerifrekvensen o. dyl.

1.2 *Undersökningsmetodik*

De här redovisade studierna ingick i en serie förundersökningar som genomfördes på våren 1971. De bildade ett underlag för utformningen och innehållet av de frågeformulär som har kommit till användning vid kartläggningen av behandlingseffekterna av ett frivårdsförsök i Sundsvall. Båda undersökningarna bygger på intervjuer med ett frågeformulär, men belyser olika områden. I halmstadsundersökningen har huvudsakligen kartlagts klienternas attityder till kriminalitet, arbetet, sparandet m. m., medan eskilstunastudien belyser relationerna mellan klienten och övervakaren och psykologiska aspekter hos klienter. När det gäller metodiken finns också skillnader mellan de två studierna. Sålunda har i den senare studien (Eskilstuna) intervjumetodiken förfinats när det gäller kartläggningen av för respondenterna "känsliga" områden.

Undersökningarna avser det vid undersökningstidpunkten aktuella manliga klientelet, bosatt i Halmstad resp. Eskilstuna.

Det "egentliga" bortfallet (dvs. exklusive avflyttade eller på institutioner vistande klienter) utgör för Halmstad och Eskilstuna 13 % resp. 16 %. I Halmstad har därutöver en jämförelsegrupp undersökts. Jämförelsegruppen har valts ut ur Halmstads mantalsregister och är identisk med klientgruppen i följande avseenden: ålder, kön, civilstånd och socialgrupp. Sålunda har för varje klient, definierad efter dessa variabler, en "social tvilling" valts ut (man tog systematiskt den första individen i mantalslängden enligt dessa kriterier). Därför får denna jämförelsegrupp icke förväxlas med en slumpmässigt vald normalpopulation. I jämförelsegruppen är ogifta unga män i socialgrupp III starkt överrepresenterade. Skillnaden mellan denna jämförelsegrupp och normalpopulationen blir uppenbar när man beaktar att 29 % av jämförelsegruppen under den senaste femårsperioden dömts för kriminalitet (21,5 till böter och 7,5 % påföljder som antecknas i kriminalregistret). Fördelen med detta förfaringssätt är att man får information om för frivårdsklienter speciella problem – jämfört med en grupp i samma sociala situation men ej föremål för kriminalvårdande åtgärder.

Alla uppgifter – med undantag av klientgruppernas kriminalitet och antecedentia – bygger på intervjuuppgifter.

2.1 *Klienternas bakgrund*

Den övervägande majoriteten av klienterna – såväl i Halmstad som i Eskilstuna – är 30 år eller yngre. I Halmstad är 14 % 20 år eller

yngre och i Eskilstuna 11 %. I *tab. 2.1* och *tab. 2.2* redovisas olika åldersgrupper uppdelade efter påföljdskategori för Halmstad och Eskilstuna.

Över hälften av klientelet både i Halmstad och i Eskilstuna är ogifta, se nedanstående tablå.

Civilstånd	Halmstad	Eskilstuna
Ogift	57,1	67,9
Gift	18,7	21,2
Frånskild, under hemskillnad	23,1	9,6
Änkling	0,0	0,6
Omgift	1,1	0,6
Summa	100,0	99,9
N	91	156

Den relativt höga andelen ogifta i Eskilstuna kvarstår om man endast betraktar de klienter som är äldre än 30 år (19 % i Halmstad resp. 30 % i Eskilstuna). Ungefär hälften av klienterna har egna barn, se *tab. 2.3* och *tab. 2.4*. Av tabellerna framgår att barnantalet bland de äldre klienterna är väsentligt större i Eskilstuna än i Halmstad.

2.2 *Boendeförhållanden*

Beträffande boendeförhållande skiljer sig halmstadsklienterna icke från jämförelsegruppen, se *tab. 2.2.A*.

Ungefär 60 % av såväl klientgruppen som jämförelsegruppen har en egen lägenhet. Däremot synes boendesituationen för eskilstunaklienterna vara något sämre, där endast 49,4 % har egen lägenhet. I Halmstad penetrerades bostadsfrågan något mera ingående och resultaten skall här redovisas.

Av debutanterna i Halmstad var 28 % missnöjda med sina boendeförhållanden. Motsvarande värde uppgår för recidivisterna till 36 % och för jämförelsegruppen till 11 %. Relativt få av halmstadsklienterna hade fått sin bostad genom övervakaren eller genom en social myndighet (14 % av debutanterna och 12 % av recidivisterna). Den relativa andelen trångbodda i Halmstad framgår av följande uppställning.

	Skyddstillsyn			Övriga	Summa
	Debutanter	Recidivister	Samtliga		
Trångbodda	23,5 %	34,5 %	27,5 %	27,3 %	27,5 %

(Trångboddhet innebär att minst två personer delar på ett boenderum.) Över hälften av halmstadsklienterna bytte bostad under det senaste året (43 % av debutanterna och 71 % av recidivisterna).

2.3 *Arbets- och utbildningssituationen*

När det gäller förvärvssituationen föreligger mycket stora skillnader mellan klientgrupperna och jämförelsegruppen. Sålunda saknar 13 % av halmstadsklienterna och 15 % av eskilstunaklienterna arbete. Motsvarande värde för jämförelsegruppen uppgår till 5 %. I

Tabell 2.2.A Boendeförhållanden

Bostadsform	Halmstad		Eskilstuna
	Klienter	Jämförelsegruppen	
Egen lägenhet	60,8	59,1	49,4
Föräldrars bostad	29,4	34,4	27,6
Egen lägenhet, ej kontrakt	2,0	1,1	3,3
Hyresrum	3,9	2,2	5,8
Bor hos bekanta	2,0	1,1	7,7
Inackorderingshem	2,0	2,2	1,9
Samtliga	100,1	100,1	100,1
N	91	93	156

Tabell 2.3.A Förvärvssituationen.

Förvärvssituationen	Halmstad		Eskilstuna
	Klienter	Jämförelsegruppen	
Fast arbete	53,8	87,0	60,0
Tillfälligt arbete	6,6	0,0	7,7
Pågående skolutbild.	7,7	8,7	7,1
Omskolning	5,5	0,0	1,9
Saknar arbete	13,2	1,1	14,8
Pensionär, sjuk	13,2	3,1	8,4
Samtliga	100,0	99,9	99,9
N	91	92	155

tab. 2.3.A redovisas förvärvssituationen för dessa tre grupper. Skillnaderna i förvärvssituationen mellan olika klientkategorier (debutanter – recidivister m. m.) är däremot mycket små både i halmstads- och eskilstunaundersökningen, se *tab. 2.5* och *tab. 2.6*. En mera noggrann kartläggning av förvärvssituationen hos klienterna gjordes i Halmstad. Andelen personer med arbetsbyten under den senaste tvåårsperioden var mycket hög i Halmstad. Ungefär 24 % bytte arbete minst tre gånger (17 % bland debutanterna). För jämförelsegruppen uppgick denna andel till endast 7 %.

De som var missnöjda med sitt arbete (16 % av de förvärvsarbetande halmstadsklienterna) återfanns bland de med många byten. Av halmstadsklienterna hade 76 % och av jämförelsegruppen 72 % varit förvärvsarbetande under den senaste tvåårsperioden. Härav hade 50 % av klienterna och 14 % i jämförelsegruppen haft avbrott i förvärvssituationen pgr. arbetslöshet, se följande tablå.

Arbetslöshet under de senaste två åren	Halmstadsklienter	Jämförelsegruppen
Ingen eller högst en vecka	50,0	86,1
1–2 veckor	1,4	4,2
3–4 veckor	6,6	1,4
1–2 månader	10,5	5,6
3–6 månader	18,4	2,8
7–12 månader	7,9	0,0
Mer än 1 år	5,3	0,0
Samtliga	100,1	100,1
N	76	72

Andelen klienter med en längre arbetslöshetsperiod än 6 månader under denna tvåårsperiod uppgår till 13 % och 0 % för jämförelsepopulationen.

I *tab. 2.3.B* redovisas utbildningssituationen för klienterna och jämförelsegruppen i Halmstad.

Av tabellen framgår att den relativa andelen välutbildade är väsentligt större i jämförelsegruppen. Däremot är skillnaden mellan debutanter och recidivister små. Ett undantag är att en ganska stor andel av recidivisterna ej har genomgått folkskola. Samma trend visar sig när man jämför speciell utbildning för det nuvarande (resp. senaste) arbetet mellan klienter i Halmstad och jämförelsegruppen, se följande tablå.

Tabell 2.3.B Utbildningssituationen, halmstadsklienter och normalgruppen i Halmstad (klientgruppen uppdelad efter påföljd)

Skolutbildning	Skyddstillsyn		Övriga	Samtliga klienter	Jämförelsegruppen
	Debutanter	Recidivister			
Folkskola, ej avgångsbetyg	3,9	10,3	27,3	8,8	1,1
Folkskola	70,6	58,6	45,5	64,8	54,8
Real-, yrkesskola	17,6	20,7	18,2	18,7	25,8
Folkhögskola, gymn.	3,9	6,9	0,0	4,4	15,1
Akad. utbildning	3,9	3,4	0,0	3,3	3,2
Samtliga	99,9	99,9	100,0	100,0	100,0
N	51	29	11	91	93

Speciell utbildning för nuvarande/senaste arbete	Klienter	Jämförelse-gruppen
Ingen speciell utbildning	67,0	52,8
Kurser, högst 1/2 år	6,8	10,0
Kurser, 1/2–1 år	9,1	14,6
Kurser, mer än 1 år	17,1	23,6
Samtliga	100,0	100,0
N	88	89

Socialgruppstillhörighetens betydelse för klienternas situation på arbetsmarknaden redovisas i *tab. 2.7* och *tab. 2.8* för klienterna i Halmstad och Eskilstuna.

2.4 *Ekonomiska förhållanden*

Inkomstfördelningen bland förvärvsarbetande redovisas i *tab. 2.4.A*. Inkomsten är definierad som den månatliga nettoinkomsten.

Av tabellen framgår att skillnaderna mellan klienter och jämförelsegruppen huvudsakligen är koncentrerade kring de lägsta inkomsterna. Sålunda tjänar 26 % av halmstadsklienterna mindre än 1 000 kronor i månaden medan motsvarande värde för jämförelsegruppen uppgår till 10 %. Det föreligger ett mycket starkt samband mellan en ostabil situation och låginkomst. För klienterna i Halmstad visas i *tab. 2.9* inkomstfördelningen för olika klientkategorier. Av tabellen framgår att inkomsten är inte oväsentligt högre för debutanterna. Då relativt många klienter är gifta har hushållsinkomsten kartlagts i eskilstunaundersökningen. Med hushållsinkomst menas då såväl klientens som makans eller fästmöns inkomst. Sålunda har hos ungefär 30 % av klienterna hustruns/fästmöns förvärvsarbete den effekt att hushållsinkomsten ligger minst 500 kr. högre än klientens inkomst.

Tabell 2.4.A Inkomst, netto.

Nettoinkomst kr/mån	Halmstad		Eskilstuna
	Klienter	Jämförelse-gruppen	
Högst 500	3,1	1,1	5,9
501–1 000	23,1	9,2	17,0
1 001–1 250	20,0	23,0	30,4
1 251–1 500	20,0	34,5	21,5
1 501–1 750	7,7	16,1	5,2
1 751–2 000	13,8	6,9	6,7
2 001–2 250	6,2	4,6	5,9
2 251–2 500	1,5	1,1	3,7
Mer än 2 500	4,6	3,4	3,7
Summa	100,0	99,9	100,0
N	65	87	135

I *tab. 2.10* redovisas sambandet mellan den individuella inkomsten och hushållsinkomsten. Av tabellen kan beräknas att hustruns/fästmöns förvärvsarbete spelar en mindre roll bland låginkomsttagare och att i så fall hushållsinkomsten inte är väsentligt större än den individuella inkomsten. I nedanstående tablå visas att för endast 12,5 % av klienterna med en månadsinkomst på högst 500 kronor ökar hushållsinkomsten genom makans/fästmöns förvärvsarbete medan motsvarande värde för högre inkomstklasser är väsentligt större.

Klienternas skuldsättning i samband med banklån och avbetalning redovisas i *tab. 2.4.B*. Av tabellen framgår att endast drygt 1/3 av klienterna inte har några skulder. Skillnaderna mellan debutanter och recidivister är betydliga.

Därutöver har 43 % av klienterna skulder i samband med avbetalningar på böter och/eller skadestånd.

Som framgår av *tab. 2.4.C* är klienternas skuldsättning väsentligt större på samtliga områden än jämförelsegruppens. Påfallande

Andel (%) där hushållsinkomsten överstiger individuell inkomst	Klientens nettoinkomst kr/månad					
	Högst 500	501–1 000	1 001–1 500	1 501–2 000	Mer än 2 000	Samtliga
	12,5	17,4	34,8	31,2	27,8	29,6

Tabell 2.4.B Skulder i samband med banklån och avbetalningar, Halmstad.

Skuldsättning	Skyddstillsyn			Övriga	Samtliga klienter
	Debutanter	Recidivister	Samtliga		
Inga skulder	43,1	27,6	37,5	27,3	36,3
Endast banklån och/eller pers. skulder	13,7	20,7	16,3	27,3	17,6
Endast avbetalningar	35,3	20,7	30,0	36,4	30,8
Banklån och avbet.	7,8	31,0	16,3	9,1	15,4
Summa	99,9	100,0	100,1	100,1	100,1
N	51	29	80	11	91

Tabell 2.4.C Procentuell andel med skulder, klienter och jämförelsegruppen i Halmstad.

Skuldsättning för olika ändamål	Skyddstillsyn		Övriga klienter	Samtliga klienter	Jämförelse-gruppen
	Debutanter	Recidivister			
Hus eller insatslägenhet	11,8	6,9	0,0	8,8	7,6
Annat banklån	17,8	20,7	18,2	13,2	11,8
Avbet. för bil	7,8	24,1	9,1	13,2	14,0
Avbet. för TV, kamera	23,5	24,1	36,4	25,3	6,5
Avbet. för hushållsartiklar	9,8	10,3	9,1	9,9	7,5
Personliga skulder	21,6	51,7	36,4	33,0	11,8
Böter	39,2	31,0	27,3	39,2	5,4
Skadestånd	21,6	31,0	18,2	24,2	0,0

hög är andelen klienter som har "personliga skulder". I senare undersökningar har det visat sig att detta ofta innebär skulder i samband med förskottsbetalning av underhållsbidrag.

För att få en uppfattning om i vilken utsträckning klienterna i Halmstad ansåg sig kunna klara av en plötslig ekonomisk krissituation, ställdes frågan "Om du inom en vecka skulle vara tvungen att betala 500 kronor, skulle Du kunna betala det?" 83 % i jämförelsegruppen bejakade frågan och endast 77 % av klienterna (41 % debutanter och 55 % recidivister). De tillfrågades också vilka de ansåg skulle kunna hjälpa till med att skaffa fram beloppet. Resultatet redovisas i följande uppställning.

Andel som tror att någon av följande skulle skaffa fram beloppet	Klienter	Jämförelse-gruppen
Nära anhörig	56,9	85,4
Vänner	39,8	69,7
Vänner till fru/fästmö	25,8	44,1
Myndighet	11,4	6,2
Bank	12,5	31,1

Av tablån framgår att klienter i större utsträckning är hänvisade till myndigheter än jämförelsegruppen. Sålunda fick också nästan 2/3 av klienterna i Halmstad socialhjälp under den senaste tvåårsperioden medan motsvarande värde för jämförelsegruppen uppgår till endast 15 %, se *tab. 2.4.D.*

I eskilstunaundersökningen kartlades socialhjälpsutbetalningarna under den senaste treårsperioden.

Resultatet redovisas i *tab. 2.11* för olika klientkategorier. Av tabellen framgår att

Tabell 2.4.D Socialhjälp under senaste tvåårsperioden.

Socialhjälp	Halmstad	
	Klienter	Jämförelse-gruppen
Ingen gång	38,5	84,9
1 gång	14,3	5,4
2 gånger	12,1	2,2
3 gånger	35,2	7,5
Summa	100,1	100,0
N	91	93

drygt 1/3 av eskilstunaklienterna fick socialhjälp minst 5 gånger under den senaste treårsperioden. Skillnaderna mellan debutanter och recidivister är påtagliga. Att klienterna befinner sig i en svårartad ekonomisk situation finns således åtskilliga belägg för, ett faktum som torde öka riskerna för förnyad brottslighet.

2.5 *Sjukdomssituationen*

Kartläggningen av klienternas sjukdomssituation har varit mycket grov och endast genomförts inom ramen för halmstadsundersökningen. På grundval av de resultat som erhållits har emellertid i senare undersökningar lagts mycket större vikt vid denna faktor. I *tab. 2.5.A* redovisas antalet sjukhusvistelser under den senaste tvåårsperioden för halmstadsklienterna och jämförelsegruppen. Av tabellen framgår att klienternas sjuklighet synes vara icke oväsentligt större än jämförelsegruppens. Sålunda har 44 % av klienterna vistats på sjukhus medan motsvarande frekvens uppgår till 18 % för jämförelsegruppen. Av tabellen framgår också att antalet sjukhusvistelser ökar väsentligt med ökande ålder. Av följande tablå framgår att 8,6 % av debutanterna har vistats minst 3 gånger på sjukhus medan motsvarande värde utgör 18,2 % för recidivisterna.

Antal sjukhusvistelser senaste två åren	Debutanter	Recidivister
0	60,3	48,5
1	19,0	27,3
2	12,1	6,1
Minst 3	8,6	18,2

Den negativa effekten av sjukligheten på förvärvssituationen åskådliggörs i *tab. 2.5.B.* Av halmstadsklienterna har enligt denna tabell 12 % varit borta från förvärvsarbete/skola minst 1 år (1,4 % av jämförelsegruppen).

Tabell 2.5.A Antalet sjukhusvistelser under senaste tvåårsperioden, Halmstad.

Antal sjukhusvistelser senaste två åren	Ålder			Samtliga	Jämförelsegruppen
	30 år eller yngre	31–40 år	40 år eller äldre		
Ingen gång	58,5	60,0	16,7	56,0	81,7
1 gång	23,1	20,0	16,7	22,0	10,8
2 gånger	9,2	5,0	33,3	9,9	4,3
Minst 3 gånger	9,2	15,0	33,3	12,1	3,2
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	65	20	6	91	93

Tabell 2.5.B Frånvaron från arbetet/skolan på grund av sjukdom.

Frånvaro under senaste två åren	Halmstads-klienter			Samtliga	Jämförelsegruppen
	30 år eller yngre	31–40 år	40 år eller äldre		
<1 mån	22,2	38,9	0,0	25,0	69,4
1–2 mån	22,2	22,2	0,0	21,1	19,4
3–6 mån	29,6	22,2	25,0	27,6	6,9
1/2–1 år	16,7	5,6	25,0	14,5	2,8
>1 år	9,3	11,1	50,0	11,8	1,4
Samtliga	100,0	100,0	100,0	100,0	99,9
N	54	18	4	76	72

3 *Sexuella aktiviteter*

För att utreda om frivårdsklienter kan betraktas som en grupp med särskilda sexuella problem har i eskilstunaundersökningen sexualvanorna kartlagts. Detta har skett med hjälp av en enkät som respondenterna själva fick besvara och lägga i ett slutet kuvert. I *tab. 3.1* redovisas de sexuella aktiviteterna under den senaste månaden.

Av tabellen framgår att 5 % av samtliga klienter inte hade någon som helst sexuell aktivitet under den senaste månaden, 4 % onanerade enbart medan knappt 4 % ägnade sig åt petting. Sålunda genomförde 87 % åtminstone 1 samlag under den senaste månaden. De i denna undersökning funna värdena kan i viss mån jämföras med en riksrepresentativ undersökning på området som genomfördes 1967 (Hans L Zetterberg, Om sexuallivet i Sverige, SOU 1969:2, Stockholm 1969). Sålunda jämförs i följande tablå de sexuella aktiviteterna hos eskilstunaklienterna med motsvarande värden för hela riket.

Utan samlagserfarenhet senaste månaden	Eskilstunaklienter	Hela riket (män och kvinnor)
18–20 år	29,4	26,7
21–25 år	14,0	23,6
26–30 år	0,0	13,2
31–40 år	11,7	12,6
41–50 år	0	15,4

Värdena för hela riket avser emellertid både män och kvinnor och är därför ej fullt jämförbara med Eskilstuna. Det finns emellertid av denna tablå att döma inga tecken på att eskilstunaklienter representerar en sexuellt isolerad särgrupp. I *tab. 3.A* jämförs antalet samlagspartners för eskilstunaklienter och för hela riket.

Även här finns inga tecken på att klienterna kan betecknas som isolerade i sina sexuella kontakter. Däremot kan det vara rimligt att uppställa hypotesen att klienter har träffat ett större antal samlagspartners än det är normalt för män i samma ålder i Sverige. Härvid bör dock beaktas att antalet samlagspartners är icke oväsentligt större bland ogifta än bland gifta enligt Zetterbergs undersökning.

Då klienterna i större utsträckning är ogifta än män i samma åldersgrupper i normalbefolkningen måste man vara mycket försiktig med slutsatser på området. Varken när det gäller antalet samlag eller antalet samlagspartners finns det några skillnader mellan olika klientkategorier.

Ungefär hälften av klienterna med samlagserfarenhet under den senaste månaden har uppgivit att de haft fler än en partner under det senaste året. Även här föreligger ingen skillnad mellan olika klientkategorier.

Totalt upplevde 63 % det senaste samlaget som mycket tillfredsställande mot 54 % av männen i Zetterbergs undersökning.

Tabell 3.A Antalet samlagspartners.

Antal partners överhuvudtaget	Eskilstunaklienter		Hela riket, män	
	18–30 år	31–60 år	18–30 år	31–60 år
1 partner	3,3	2,4	19,7	15,0
2 partners	2,2	0,0	10,9	10,1
3 partners	1,1	4,9	8,8	8,8
4– 5 partners	10,0	0,0	17,7	18,4
6–10 partners	15,6	9,8	6,9	8,9
11–20 partners	21,1	34,8	18,7	21,6
Mer än 20 partners	46,7	48,8	18,0	17,1
Summa	100,0	100,0	100,7	99,9
N	90	41	271	688

Sammanfattningsvis kan således sägas att det inte finns några tecken på särskilt utpräglade sexuella problem bland frivårdsklienter i Eskilstuna.

Tabell 4.1.A Antecedentia, Halmstad.

Antecedentia	Halmstad		Summa
	Debutanter	Recidivister	
Inga tidigare brott	82,8	0,0	52,7
Högst böter	17,2	0,0	11,0
Högst villk. dom	0,0	6,1	2,2
Högst skyddstillsyn	0,0	9,1	3,3
Högst fängelse	0,0	69,7	25,3
Högst internering	0,0	3,0	1,0
Högst ungdomsfängelse	0,0	12,1	4,4
Summa	100,0	100,0	99,9
N	58	33	91

4 *Avvikande beteenden*

4.1 *Kriminella beteenden*

Uppgifter om tidigare kriminalitet har hämtats ur skyddskonsulentens aktregister och är sålunda inte hundraprocentigt fullständiga. I *tab. 4.1.A* redogörs för halmstadsklienternas antecedentia.

Tabellen visar att knappt 50 % har tidigare begått brott. Av debutanterna har 17 % tidigare varit dömda till böter. Som *tab. 4.1.B* visar är eskilstunaklientelet väsentligt mera belastat. I Eskilstuna har 2/3 av klientelet tidigare fått någon påföljd. Tabellen visar också att den kriminella belastningen av skyddstillsynsklientelet är inte oväsentligt mindre än för de andra påföljdskategorierna. Enligt intervjuuppgifterna vidtogs mot 38 %

Tabell 4.1.B Antecedentia, Eskilstuna.

Antecedentia	Skyddstillsyn		Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Ej anstvård	Med anstvård			
Inget tidigare straff	40,7	42,1	22,6	0,0	35,2
Högst böter	8,1	5,3	6,5	0,0	7,0
Högst dagsböter	10,5	31,6	0,0	0,0	10,6
Högst villk. dom	9,3	0,0	6,5	16,7	7,7
Högst skyddstillsyn	1,2	5,3	0,0	0,0	1,4
Högst skyddstillsyn + anst. vård	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ungdomsfängelse	1,2	0,0	3,2	33,3	2,8
1–3 ggr. fängelse	26,7	15,8	48,4	16,7	29,6
>3 ggr. fängelse	1,2	0,0	9,7	0,0	2,8
Internering	1,2	0,0	3,2	33,3	2,8
Summa	100,1	100,1	100,1	100,0	99,9
N	86	19	31	6	142

Tabell 4.1.C Ingripande av barnavårdsnämnden, Eskilstuna.

Ingripanden av barnavårdsnämnd senaste 3 åren	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Ingen gång	71,2	87,2	77,4	79,4	71,4	77,6
1 gång	12,1	5,1	9,6	5,9	0,0	8,3
2 gånger	7,6	5,1	6,1	5,9	0,0	5,8
3–4 gånger	4,5	0,0	3,5	2,9	0,0	3,2
Mer än 5 gånger	4,5	2,6	3,5	5,9	23,6	5,1
Summa	99,9	100,0	100,1	100,0	100,0	100,0
N	66	39	115	34	7	156

av klienterna i Halmstad under de senaste två åren åtgärder genom barnavårdsnämnden (debutanter 33 %, recidivister 58 %). Ingripanden genom barnavårdsnämnden under den senaste treårsperioden i Eskilstuna redovisas i *tab. 4.1.C.*

Av tabellen framgår att 1/4 var föremål för barnavårdsnämndens ingripanden. Av de 35 % som var föremål för barnavårdsingripande blev 16 % föremål för varning, hjälp eller stöd, 25 % för övervakning och 59 % för samhällsvård.

Det vanligaste brott som ligger till grund för den aktuella övervakningsperioden, var tjuvnadsbrott (stöld, rån, tillgrepp). Ungefär 52 % av halmstadsgruppen och 44 % av eskilstunaklienter faller inom denna brottskategori. I *tab. 4.1* och *tab. 4.2* redovisas den brottsrubriceringen för de två undersökta klientgrupperna. Då personer ej sällan blir dömda för flera olika brott, har försökts att klassificera klienterna med hänsyn till den *allvarligaste* gärningen i brottsprofilen. Då inom ramen av dessa förundersökningar en klassificering av den registrerade brottsligheten varit av underordnad betydelse har inga tillförlitlighetsbedömningar härvid företagits. Sålunda bör de i *tab. 4.1* och *tab. 4.2* redovisade uppgifterna tolkas med stor försiktighet. En alternativ klassificering av brottstyper har företagits för eskilstunaklienter, se följande tablå.

Sålunda har totalt 23,9 % använt våld (8,4 % + 15,5 %) och 79,7 % begått egendomsbrott (15,5 % + 64,2 %). Enbart 11,9 % har begått andra brott än egendomsbrott och/eller våldsbrott.

4.2 *Alkoholbeteenden*

I halmstadsundersökningen tillfrågades respondenterna, om och hur ofta de under den *senaste månaden* druckit vid *ett tillfälle* en alkoholmängd motsvarande 1/2 flaska sprit (15 cl alkohol 100 %).

I följande sammanställning redovisas den relativa andelen respondenter som vid 3 eller fler tillfällen under den senaste månaden konsumerat minst denna kvantitet på en gång.

	Sprit	Vin	Mellanöl	Olika sorter blandad
Debutanter	24,0	17,3	20,6	15,5
Recidivister	24,0	9,1	12,1	12,1
Jämförelsegrupp	6,5	1,1	5,4	4,3

Av tablån framgår att klienterna dricker väsentligt mer än jämförelsegruppen. Debutanternas alkoholkonsumtion synes vara större än recidivisternas till följd av större vin- och ölkonsumtion.

Eskilstunaklienternas alkoholvanor redo-

Brottstyp	Exempel	Andel dömda klienter
Våldsbrott, våldsbrott även i kombination med övriga brott/förseelser (dock ej egendomsbrott)	Misshandel, dråp, våldsamt motstånd, otukt, övergrepp mot person	8,4 %
Våldsbrott i kombination med egendomsbrott	Rån, våldsamt motstånd i samband med stöld	15,5 %
Egendomsbrott, egendomsbrott, även i kombination med övriga brott, dock ej våldsbrott	Stöld, häleri, förskingring, snatteri	64,2 %
Övriga brott, dock ej egendomsbrott eller våldsbrott	Skadegörelse, störande av allm. ordning, rattfylleri, narkotikabrott	11,9 %
	Summa	100,0 %
	N	156

Beteckning	Årskonsumtion i cl alkohol 100 %	Exemplifiering av alkoholvanorna
Småkonsumenter I	0– 64	En vodka (6 cl) var 3:e vecka
Småkonsumenter II	65– 192	En vodka i veckan
Konsumenter I	193– 640	Fyra vodka i veckan
Konsumenter II	641–2 560	Drygt 2 vodka per dag
Storkonsumenter I	2 561–4 480	Två helflaskor (75 cl) vodka/vecka
Storkonsumenter II	4 481–6 400	1/2 flaska vodka (37 cl)/dag
Storkonsumenter III	Minst 6 400	Knappt en fl. vodka (75 cl)/dag

visas som årskonsumtion i cl alkohol 100 %.[1]

I ovanstående tabell belyses de kategorier som bildats på denna skala.

I *tab. 4.2.A* visas alkoholvanorna från eskilstunaklienter. Av tabellen framgår att andelen storkonsumenter är större bland debutanter än bland recidivister, ett förhållande som också visades i halmstadsundersökningen. Klienternas årskonsumtion torde vara mycket högre än normalbefolkningens. Av män mellan 21 och 30 år dricker enligt en riksrepresentativ undersökning från 1967 (Svenska folkets alkoholvanor, SOU 1971: 77, Stockholm, 1971) 8 % mer än 10 liter alkohol 100 %/år. Av eskilstunaklienterna dricker 31 % mer än 25 liter/år. Knappt en tredjedel av eskilstunaklienterna tillhör storkonsumentkategorierna.

Samma bild ger berusningsfrekvensen under det senaste året för eskilstunaklienter, se *tab. 4.3.* Av tabellen framgår att ca 16 % av det totala klientelet i Eskilstuna under det senaste året har varit minst en gång i veckan "ordentligt" berusad. Motsvarande värde utgör för debutanterna 23 % och för recidivisterna 11 %.

Ungefär 40 % av halmstadsklienterna uppger att de under de senaste två åren har blivit

[1] Årskonsumtionen består av tre komponenter, nämligen *frekvensen* av dryckestillfällen, *kvantiteten* av konsumerad dryck per dryckestillfälle och *kvaliteten* av konsumerad dryck med hänsyn till alkoholstyrkan. Alkoholstyrkan har beräknats mot bakgrund av den genomsnittliga alkoholhalten enligt den officiella alkoholstatistiken för öl (4,27 volymprocent alkohol 100 % i genomsnitt för klass II och III), vin (starkvin och lättvin: 13,1 % alkohol 100 %) och sprit (39,9 % alkohol 100 %).

Tabell 4.2.A Alkoholkonsumtion, Eskilstuna.

Alkoholkonsumtionsgruppen	Skyddstillsyn			Villk. frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Småkonsumenter I	15,1	12,8	13,0	8,8	14,3	12,2
Småkonsumenter II	1,5	2,6	2,6	0,0	0,0	1,9
Konsumenter I	18,2	15,4	17,4	23,5	14,3	18,6
Konsumenter II	34,8	38,5	37,4	29,4	57,1	36,5
Storkonsumenter I	7,6	15,4	9,6	17,6	0,0	10,9
Storkonsumenter II	12,1	12,8	13,0	2,9	0,0	10,3
Storkonsumenter III	10,6	2,6	6,9	17,6	14,3	9,6
Summa	99,9	100,1	99,9	99,8	100,0	100,0
N	66	39	105	34	7	146

Kategori	Fylleriomhändertaganden					
	Ingen gång	1 gång	2 gånger	Minst 3 ggr.	Summa	N
Klienter	60,0	21,1	4,4	14,4	99,9	90
Jämförelsegrupp	94,6	3,2	1,1	1,1	100,0	93

omhändertagna för fylleri mot 5 % av jämförelsegruppen, se ovanstående uppställning.

En liknande bild visar halmstadsgruppernas kontaktfrekvens med nykterhetsnämnden under den senaste treårsperioden, se *tab. 4.4.*

Eskilstunagruppens fyllerifrekvens under den senaste treårsperioden redovisas i *tab. 4.5.* Drygt 4 av 10 klienter har blivit omhändertagna. Knappt 22 % av klienterna I Eskilstuna var under den senaste treårsperioden föremål för nykterhetsnämnden, se *tab. 4.6.*

För att belysa klienternas alkoholism i klinisk bemärkelse har av följande symtom bildats ett index

1. återställare
2. kontrollförlust (att inte kunna säga stopp när man dricker)
3. black-out i samband med alkoholkonsumtion
4. black-out
5. konsumtion av teknisk alkohol (T-sprit, hårvatten m. m.).

Utifrån dessa symtom har ett index på alkoholism bildats, se följande uppställning.

Beteckning	Index
Utan alkoholism-symtom	Inga symtom förekommer
Få alkoholismsymtom	Högst ett symtom uppträder oftare – 3 symtom uppträder sällan
Alkoholism (beroende)	Minst ett symtom uppträder ofta och ett annat sällan
Alkoholism (kronisk)	Minst 2 symtom uppträder ofta och 2 sällan

Av *tab. 4.2.B* framgår att mer än hälften av eskilstunaklienterna faller inom de två alkoholism-kategorierna. Sambandet mellan alkoholkonsumtion och symtom på alkoholmissbruk framgår av följande uppställning

Andel (%)	Småkonsumenter	Konsumenter	Storkonsumenter	Samtliga
Minst en gång i veckan berusad	5,9	1,1	45,8	15,9
Minst 3 fylleriomhändertaganden	23,8	20,4	32,5	25,3
Kontakt med nykterhetsnämnden	14,3	19,4	30,0	21,8
Kategorin "alkoholism"	25,0	51,0	93,5	57,5

Tabell 4.2.B Grad av alkoholism, Eskilstuna.

Grad av alkoholism	Skyddstillsyn			Villk. frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Inga symtom	17,7	11,4	15,0	12,1	0,0	13,7
Få symtom	35,5	28,5	32,6	18,2	16,7	28,8
Alkoholism (beroende)	27,4	40,0	32,7	39,4	50,0	35,6
Alkoholism (kronisk)	19,4	20,0	19,6	30,3	33,3	21,9
Summa	100,0	99,9	99,9	100,0	100,0	100,0
N	62	35	97	33	6	136

(eskilstunaklienter), där den procentuella andelen av ofta berusade klienter m. m. visas för de tre alkoholkonsumentkategorierna.

Av tablån framgår att sambandet mellan alkoholism och alkoholkonsumtion är mycket stor, medan fylleriomhändertaganden och kontaktfrekvens med nykterhetsnämnden är betydligt svagare. Detta kan bero på att sociala faktorer – exempelvis bostadsbrist m. m. – har förutom alkoholkonsumtionen en stor betydelse om man blir tagen för fylleri eller ställs under nykterhetsvård.

4.3 *Narkotikabeteenden*

Drygt var tredje klient i Halmstad har under de senaste två åren prövat narkotika, knappt var fjärde starkare narkotika än hasch, se *tab. 4.7.* I jämförelsegruppen hade endast 2 % rökt hasch och ingen hade tagit starkare narkotika. Påfallande hög är andelen yngre med narkotikaerfarenhet, se följande uppställning.

Andel % med erfarenhet av narkotika	Högst 30 år	31–40 år	Äldre än 40 år	Samtliga
Harsch, ej starkare narkotika	12,3	11,0	0,0	12,1
Starkare narkotika flera gånger	23,1	0,0	0,0	16,5

I eskilstunaundersökningen har klienternas narkotikavanor mera ingående penetrerats. Mot bakgrund av uppgifterna har bildats en skala med följande utseende.

Beteckning	Definition
Icke brukare	Inga narkotika
Potentiella brukare	Velat pröva narkotika
Engångshaschare	Hasch, högst 10 ggr.
Sporadiska haschare	Hasch 10–50 gånger, om oftare än 50 gånger, så ej under senaste halvår
Vanebrukare	Hasch minst 50 ggr. under senaste halvåret, starkare narkotika högst 50 ggr.
Narkotikaskadade	Starkare narkotika än hasch över 50 ggr., huvudsakligen intravenöst

Eskilstunaklienternas narkotikavanor torde vara avsevärt mera avancerade än en normalgrupps. En viss uppfattning om skillnaderna fås om man jämför klienternas narkotikavanor med ett stickprov i Stockholm mantalsskrivna pojkar mellan 17 och 20 år (Kühlhorn, Stockholmsungdom, Stockholm 1972). Fastän narkotikavanorna i Stockholm torde vara väsentligt mera avancerade än i Eskilstuna är skillnaderna beträffande det grövre narkotikabruket påtagliga, se följande tablå.

Narkotikavanor	Eskilstuna-klienter	Unga män i Stockholm
Icke-brukare	53,2	53
Potentiella brukare	4,4	11
Engångshaschare	13,5	23
Sporadiska haschare	5,8	9
Vanebrukare	5,7	} 4
Narkotikaskadade	17,3	
Summa	99,9	100
N	144	47

Enligt kriminalvårdsstyrelsens undersökning rörande narkotikamissbruk bland frivårdsklienter (kriminalvårdsstyrelsens petita 1970/71) förekom 1969 för 11 % av klienterna i Halmstad och 15 % av eskilstunaklienterna anteckningar om narkotikamissbruk i skyddskonsulentens aktregister. De här redovisade frekvenserna är betydligt högre.

Narkotikavanorna för olika klientkategorier i Eskilstuna belyses i *tab. 4.8.* Andelen klienter med narkotikaerfarenhet är visserligen något högre för debutanterna, men antalet narkotikaskadade är betydligt lägre (7,6 % för debutanter resp. 17,9 % för recidivister). Påfallande högt är antalet narkotikaskadade bland de villkorligt frigivna (35 %).

Det samband som funnits mellan ålder och narkotikavanor bland halmstadsklienter föreligger ej i Eskilstuna, se följande tablå.

Andel med erfarenheter	Högst 20 år	21–30 år	Äldre än 30 år	Samtliga
Hasch, ej starkare narkotika	28,6	25,0	9,8	19,3
Vanebrukare/narkotikaskadade	21,4	29,6	13,7	23,0

5 *Om återfall i brottslighet*

De här redovisade studierna av klienter i Halmstad och Eskilstuna kommer att göras till föremål för analyser om återfallsbenägenhet, när en tillräckligt lång observationstid förflutit. Därför presenteras undersökningar över andra klientgrupper. Det bör härvid framhållas att riksrepresentativa studier på området inte är tillgängliga. Den största undersökningen på området avser en kartläggning av ett stickprov bland män, år 1967, dömda till skyddstillsyn med och utan anstaltsbehandling samt villkorlig dom inom Helsingborgs, Lunds och Malmös skyddskonsulentdistrikts upptagningsområden (Hansson, Thomas, Skyddstillsyn och villkorlig dom, Lund 1971). Under en tvåårsperiod återföll i straffregisterkriminalitet 12,2 % av de villkorligt dömda, 30,4 % av de till skyddstillsyn dömda och 60,6 % av de till skyddstillsyn med anstaltsvård dömda, se följande tablå.

Kategori	Återfall i straffregisterkriminalitet				
	Inget återfall	Ett återfall	Minst 2 återfall	Summa	N
Villkorligt dömda	87,8	11,5	0,7	100,0	148
Skyddstillsyn	69,6	24,6	5,8	100,0	138
Skyddstillsyn med anstaltsvård	39,4	48,0	12,6	100,0	127

För att få tillräckligt stora grupper har man överrepresenterat kategorin skyddstillsyn med anstaltsvård. Eliminerar man denna överrepresentation (genom division med urvalsfraktionerna) så erhåller man för det totala skyddstillsynsklientelet i dessa distrikt 65 % utan återfall, 28 % med ett återfall och 7 % med minst två återfall under en tvåårsperiod.

I Sundsvall undersöktes de 108 klienter som 1965 blev dömda till skyddstillsyn. Under den följande treårsperioden blev 52 % anmärkningsfria, 30 % återföll i brott som ej hade frihetsstraff som påföljd medan 19 % blev dömda till frihetsstraff.

För att belysa olika bakgrundsfaktorers betydelse för återfallsstrukturen blev följande sociala handikapp utredda för varje klient i sundsvallsstudien.

1. utan fast bostad
2. utan arbete
3. kort skolutbildning (högst 7 år)
4. utan yrkesutbildning
5. uppväxt i ofullständig familj
6. anteckningar om alkoholmissbruk
7. anteckningar om psykisk ohälsa
8. anteckningar om ingripanden genom barnavårdsnämnder
9. tidigare straffregisterkriminalitet.

För varje av dessa handikapp fick klienten en poäng. Betydelsen av dessa bakgrundsfaktorer för återfallsstrukturen belyses i följande sammanställning.

Handikapppoäng	Återfall			Summa	N
	Inget	Ej frihetsstraff	Frihetsstraff		
0–2	75	8	17	100	24
3–4	55	20	25	100	40
5–6	42	23	35	100	31
7–9	23	23	54	100	13
Summa	50	30	19	100	108

När det gäller de villkorligt frigivna så är studierna på området alltför knapphändiga för att dra vissa slutsatser. Emellertid redovisas i en studie om 96 under sex månader till Malmös skyddskonsulentdistrikt frigivna klienter att 35 % återföll i brott under en ettårsperiod (Marguerite Bjellevi, Villkorlig frigivning – en återanpassningsstudie, Sociologiska institutionen, Lund 1971). Detta tyder på att prognosen för villkorligt frigivna kan vara något sämre än för skyddstillsynsklientelet. När det gäller internerade och ungdomsfängelseelever, så redovisas i olika studier att ungefär 80 % återfaller under en femårsperiod i straffregisterkriminalitet (exempel Roland Alfredsson, Återfall bland

internerade och förvarade, Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholm 1967).

6 *Sammanfattning*

De här redovisade undersökningarna är baserade på intervjuer med i Halmstad och Eskilstuna bosatta manliga frivårdsklienter. Intervjuerna genomfördes på våren 1971 och bortfallet i Halmstad och Eskilstuna utgjorde 13 % resp. 16 %. I Halmstad intervjuades därutöver en jämförelsegrupp som är identisk med klientgruppen vad beträffar ålder, civilstånd, kön och socialgrupp.

Ålder. Majoriteten av klienterna i Halmstad och Eskilstuna är mellan 20 och 30 år. Recidivisterna bland till skyddstillsyn dömda var något äldre än debutanterna.

Civilstånd. Ungefär en av fem klienter var gift och varannan klient hade egna barn.

Boendeförhållanden. Ungefär 60 % av klienterna hade egna lägenheter. Skillnaderna mellan klientgruppen och jämförelsegruppen var obetydliga.

Arbetsförhållanden. Drygt hälften av klienterna i Halmstad och 60 % i Eskilstuna hade ett fast arbete mot 87 % i jämförelsegruppen. Varannan halmstadsklient var under den senaste tvåårsperioden arbetslös mot 14 % i jämförelsegruppen.

Utbildningsförhållanden. Ungefär 74 % av halmstadsklienterna hade enbart folkskoleutbildning mot 56 % av normalgruppen.

Ekonomiska förhållanden. Var fjärde klient i Halmstad och Eskilstuna tjänade högst 1 000 kr. netto i månaden mot var 10:e person i jämförelsegruppen. Betydelsen av makans/fästmöns inkomster för klientens ekonomi är relativt ringa för låginkomsttagarna bland klienterna. Knappt två av tre klienter har skulder av olika slag och i Halmstad fick 61,5 % av klienterna mot 15 % av jämförelsegruppen socialhjälp.

Sjuklighet. Knappt hälften av halmstadsklienterna hade vistats på sjukhus under de senaste 2 åren mot var femte i jämförelsegruppen. Av förvärvsarbetande halmstadsklienter över 40 år hade hälften ej kunnat arbeta pga. sjukdom under åtminstone 1 år under den senaste tvåårsperioden.

Sexuella aktiviteter. Sexuell isolering har icke kunna konstateras för eskilstunaklienter.

Kriminella beteenden. Ungefär 50 % av halmstadsklienterna och 65 % av eskilstunaklienterna var registrerad för tidigare kriminalitet. (36 % i Halmstad och 47 % i Eskilstuna för straffregisterkriminalitet.) Det huvudsakliga brottet är för klienterna tjuvnadsbrott (ca 50 %).

Alkoholbeteenden. Alkoholvanorna bland halmstadsklienterna var mycket mera avancerade än jämförelsegruppens. Sålunda blev 40 % av de förra omhändertagna för fylleri mot 5 % i jämförelsegruppen. I Eskilstuna gjordes en noga kartläggning av klienternas alkoholvanor. Medan enligt riksrepresentativa undersökningen 8 % av männen mellan 21 och 30 år dricker minst 10 liter alkohol 100 % per år, drack 31 % av klienterna minst 25 liter. Drygt hälften av klienterna i Eskilstuna visade tecken på alkoholism.

Narkotikabeteenden. Ungefär var tredje klient hade erfarenhet av narkotikabruk (2 % i jämförelsegruppen), 17 % av starkare narkotika (0 % i jämförelsegruppen). I Eskilstuna hade drygt 40 % av klienterna prövat narkotika. Ungefär 17 % av eskilstunaklienterna hade använt starkare narkotika än hasch oftare än 50 gånger, huvudsakligen intravenöst. Påfallande hög var i Eskilstuna den relativa andelen av den senare kategorin narkotikabrukare bland villkorligt frigivna (35 %).

Återfall i brottslighet. De här redovisade klientgrupperna kommer att analyseras beträffande återfallsfrekvens när en tillräckligt lång uppföljningstid förflutit. Av andra studier att döma kan man räkna med att ca 30–40 % av till skyddstillsyn dömda återfaller i straffregisterkriminalitet inom en treårsperiod. Prognosen för internerade och till ungdomsfängelse dömda är med säkerhet avsevärt sämre, medan entydiga resultat för de villkorligt frigivna icke föreligger.

Tabell 2.1 Ålder och påföljd, Halmstad.

Ålder	Skyddstillsyn			Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga		
31 år el. äldre	29,4	31,0	30,0	18,2	28,6
21–30 år	51,0	62,1	55,0	72,7	57,1
20 år el. yngre	19,6	6,9	15,0	9,1	14,3
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	51	29	80	11	91

Tabell 2.2 Ålder och påföljd, Eskilstuna.

Ålder	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
31 år el. äldre	19,7	53,8	34,8	29,4	28,6	33,3
21–30 år	59,1	46,2	53,1	64,7	28,6	55,8
20 år el. yngre	21,2	0,0	12,2	5,9	42,9	10,0
Summa	100,0	100,0	100,1	100,0	100,1	100,0
N	66	39	105	34	7	146

Tabell 2.3 Antal barn efter ålder, Halmstad.

Antal barn	Ålder			Samtliga
	31 år el. äldre	21–30 år	20 år el. yngre	
0 barn	26,9	51,9	92,3	50,5
1 barn	15,4	26,9	7,7	20,9
2 barn	30,8	17,3	0,0	18,7
3 barn el. fler	26,9	3,8	0,0	9,9
Summa	100,0	100,1	100,0	100,0
N	26	52	13	91

Tabell 2.4 Antal barn efter ålder, Eskilstuna.

Antal barn	Ålder			Samtliga
	31 år el. äldre	21–30 år	20 år el. yngre	
0 barn	19,6	59,1	92,9	49,0
1 barn	13,7	27,3	7,1	20,9
2 barn	25,5	10,2	0,0	14,4
3 barn el. fler	41,2	3,4	0,0	15,7
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
N	51	88	14	153

Tabell 2.5 Förvärvssituationen, Halmstad.

Förvärvssituationen	Skyddstillsyn			Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga		
Har fast arbete	52,9	51,7	52,5	63,6	53,8
Har tillf. arbete	7,8	6,9	7,5	0,0	6,6
Pågående skolutbildn.	7,8	3,4	6,3	18,2	7,7
Omskolar sig	5,9	6,9	6,3	0,0	5,5
Saknar arbete	11,8	13,8	12,5	18,2	13,2
Pensionär, sjuk etc.	13,7	17,2	15,0	0,0	13,2
Samtliga	99,9	99,9	100,1	100,0	100,0
N	51	29	80	11	91

Tabell 2.6 Förvärvssituationen, Eskilstuna.

Förvärvssituationen	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Ungdomsfängelse	Internerade	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga				
Har fast arbete	66,2	53,8	62,3	55,9	42,9	0,0	60,0
Har tillf. arbete	7,7	0,0	5,3	14,7	14,3	0,0	7,7
Pågående skolutbildn.	7,7	5,1	6,1	8,8	14,3	0,0	7,1
Omskolar sig	1,5	2,6	1,8	2,9	0,0	0,0	1,9
Saknar arbete	15,4	17,9	15,8	11,8	14,3	50,0	14,8
Pensionär, sjuk etc.	1,5	20,5	8,8	5,9	14,3	50,0	8,4
Samtliga	100,0	99,9	100,1	100,0	100,1	100,0	99,9
N	65	39	104	34	7	2	147

Tabell 2.7 Socialgruppstillhörighet och förvärvssituation, Halmstad.

Förvärvssituationen	Socialgrupp			Samtliga
	III utan yrke	III med yrke	I+II	
Har fast arbete	54,5	72,4	81,8	66,2
Har tillf. arbete	18,2	1,3	0,0	7,7
Pågående skolutbildning	0,0	0,0	9,1	0,7
Omskolar sig	0,0	2,6	0,0	1,4
Saknar arbete	16,4	15,8	0,0	14,8
Pensinär, sjuk etc.	10,9	7,9	9,1	9,2
Samtliga	100,0	100,0	100,0	100,0
N	55	76	11	142

Tabell 2.8 Socialgruppstillhörighet och förvärvssituation, Eskilstuna.

Förvärvssituationen	Socialgrupp			Samtliga
	III utan yrke	III med yrke	I+II	
Har fast arbete	40,0	65,8	80,0	59,0
Har tillf. arbete	13,3	2,6	6,7	7,2
Pågående skolutbildning	0,0	0,0	0,0	0,0
Omskolar sig	10,0	5,3	0,0	6,0
Saknar arbete	20,0	15,8	0,0	14,5
Pensionär, sjuk etc.	16,7	10,5	13,3	13,3
Samtliga	100,0	100,0	100,0	100,0
N	30	38	15	83

Tabell 2.9 Nettoinkomst efter påföljd, Halmstad.

Nettoinkomst	Skyddstillsyn			Övriga	Samtliga klienter
	Debutanter	Recidivister	Samtliga		
Högst 500 kr	0,0	9,5	3,5	0,0	3,1
500–1 000 kr	25,0	23,8	24,6	12,5	23,1
1 001–1 250 kr	19,4	23,8	21,1	12,5	20,0
1 251–1 500 kr	16,7	14,3	15,8	50,0	20,0
1 501–1 750 kr	5,6	14,3	8,8	0,0	7,7
1 751–2 000 kr	19,4	4,8	14,0	12,5	13,8
2 001–2 250 kr	5,6	9,5	7,0	0,0	6,2
2 251–2 500 kr	2,8	0,0	1,8	0,0	1,5
Mer än 2 500 kr	5,6	0,0	3,5	12,5	4,6
Summa	100,1	100,0	100,0	100,0	100,0
N	36	21	57	8	65

Tabell 2.10 Individuell inkomst och hushållsinkomst, Eskilstuna.

Klientens individuella nettoinkomst kr/månad	Hushållsnettoinkomst kr/månad								Samtliga
	Högst 500	501–1 000	1 001–1 500	1 501–2 000	2 001–2 500	2 501–3 000	3 001–3 500	Mer än 3 500	
Högst 500	7	0	1	0	0	0	0	0	8
501–1 000	0	19	0	1	3	0	0	0	23
1 001–1 500	0	0	45	5	7	11	1	1	69
1 501–2 000	0	0	0	11	1	2	1	1	16
2 001–2 500	0	0	0	0	10	0	0	3	13
Mer än 2 500	0	0	0	0	0	3	0	2	5
Summa	7	19	46	17	21	16	2	7	135

Tabell 2.11 Socialhjälp, Eskilstuna.

Socialhjälp senaste 3-årsperiod	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Ingen gång	53,0	43,6	47,4	29,4	14,3	41,9
1 gång	7,6	10,3	9,6	5,9	14,3	9,0
2 gånger	7,6	5,1	6,1	8,8	0,0	6,5
3–4 gånger	4,5	5,1	6,1	8,8	14,3	6,5
Minst 5 gånger	27,3	35,9	30,7	47,1	57,1	36,1
Summa	100,0	100,0	99,9	100,0	100,0	100,0
N	66	39	104	34	7	145

Tabell 4.1 Brottstyper, Halmstad.

	Skyddstillsyn			Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga		
Liv och hälsa	10,0	24,1	15,2	0,0	13,5
Sedlighetsbrott	2,0	0,0	1,3	10,0	2,2
Stöld, rån, tillgrepp	50,0	44,8	48,1	80,0	51,7
Bedrägeri	16,0	13,8	15,2	0,0	13,5
Förskingring	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Skadegörelse	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Förfalskning	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Brott mot allm. verks.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Försök, medverk t. brott	4,0	0,0	2,5	0,0	2,2
Trafikbrott	12,0	3,4	8,9	0,0	7,9
Narkotikabrott	6,0	13,8	8,9	10,0	9,0
Allmänfarliga brott	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Summa	100,0	99,9	100,1	100,0	100,0
N	50	29	79	10	89

Tabell 4.2 Brottstyper, Eskilstuna.

	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Liv och hälsa	12,1	12,8	12,4	13,3	0,0	12,1
Sedlighetsbrott	0,0	2,6	1,0	3,3	14,3	2,1
Stöld, rån, tillgrepp	47,0	46,2	46,6	33,3	71,4	44,4
Bedrägeri	12,1	20,5	15,2	20,0	14,3	16,4
Förskingring	1,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,7
Skadegörelse	0,0	0,0	0,0	3,3	0,0	0,7
Förfalskning	1,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,7
Brott mot allm. verks.	0,0	0,0	0,0	3,3	0,0	0,7
Försök, medverk t. brott	6,1	7,7	6,7	6,7	0,0	6,4
Trafikbrott	9,1	7,7	8,6	0,0	0,0	6,4
Narkotikabrott	9,1	2,6	6,7	16,7	0,0	8,6
Allmänfarliga brott	1,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,7
Summa	100,0	100,1	100,2	99,9	100,0	99,9
N	66	39	105	34	7	146

Tabell 4.3 Berusningsfrekvens, Eskilstuna.

Berusningsfrekvens under senaste året	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Ingen gång	23,5	29,7	28,8	24,2	57,1	29,1
1 gång	9,4	13,5	9,9	9,1	0,0	9,3
2 gånger	7,8	8,1	8,1	12,1	14,3	9,3
3 gånger	15,6	16,2	15,3	12,1	0,0	13,9
Varannan månad	3,1	10,8	5,4	3,0	0,0	4,6
1 gång/månad	7,8	2,7	6,3	12,1	14,3	7,9
2 gånger/månad	9,4	8,1	9,0	12,1	14,3	9,9
1 gång/vecka	12,5	8,1	9,9	6,1	0,0	8,6
Minst 2 gånger/vecka	10,9	2,7	7,2	9,1	0,0	7,3
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	64	37	101	33	7	151

Tabell 4.4 Kontaktfrekvens med nykterhetsnämnden under senaste 2 åren, Halmstad.

Kontaktfrekvens	Skyddstillsyn		Övriga klienter	Samtliga klienter	Jämförelsegruppen
	Debutanter	Recidivister			
Ingen gång	62,7	75,9	90,9	70,3	98,9
1 gång	21,6	10,3	9,1	16,5	0,0
2 gånger	7,8	0,0	0,0	4,4	1,1
Minst 3 gånger	7,8	13,8	0,0	8,8	0,0
Summa	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0
N	51	29	11	91	93

Tabell 4.5 Omhändertaganden för fylleri under senaste treårsperiod, Eskilstuna.

Omhändertaganden för fylleri	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Ingen gång	51,5	64,1	58,8	54,5	42,9	57,1
1 gång	13,6	10,3	11,4	12,1	14,3	11,7
2 gånger	9,1	5,1	7,0	3,0	0,0	5,8
3–4 gånger	13,6	7,7	11,4	15,2	28,6	13,0
Minst 5 gånger	12,1	12,8	11,4	15,2	14,3	12,3
Summa	99,9	100,0	100,0	100,0	100,1	99,9
N	66	39	105	33	7	145

Tabell 4.6 Kontaktfrekvens med nykterhetsnämnden under senaste 3 år, Eskilstuna.

Kontaktfrekvens	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Ingen gång	75,8	76,9	76,5	82,4	85,7	78,2
1 gång	12,1	7,7	11,3	2,9	14,3	9,6
2 gånger	6,1	2,6	4,3	0,0	0,0	3,2
3–4 gånger	4,5	2,6	3,5	8,8	0,0	4,5
Minst 5 gånger	1,5	10,3	4,3	5,9	0,0	4,5
Summa	100,0	100,1	99,9	100,0	100,0	100,0
N	66	39	105	34	7	146

Tabell 4.7 Narkotikabeteenden, Halmstad.

Narkotikabeteenden under de senaste två åren	Skyddstillsyn			Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga		
Ingen narkotika	62,7	69,0	65,0	63,6	64,8
Endast hasch, 1 g	5,9	6,9	6,3	9,1	6,6
Endast hasch, fl. g	5,9	6,9	6,3	0,0	5,5
Starkare narkotika, 1 g	6,0	3,4	5,0	18,2	6,6
Starkare narkotika, fl. g	19,6	13,8	17,5	9,1	16,5
Summa	100,1	100,0	100,1	100,0	100,0
N	51	29	80	11	91

Tabell 4.8 Narkotikabeteenden, Eskilstuna.

Narkotikavanor	Skyddstillsyn			Villkorligt frig.	Övriga	Samtliga
	Debutanter	Recidivister	Samtliga			
Icke-brukare	48,5	71,8	59,1	35,3	57,1	53,2
Potentiella brukare	7,6	2,6	5,2	2,9	0,0	4,4
Engångshaschare	21,2	5,2	13,9	11,7	14,3	13,5
Sporadiska haschare	9,1	0,0	5,2	5,9	0,0	5,8
Vanebrukare	6,0	2,6	5,2	8,8	0,0	5,7
Narkotikaskadade	7,6	17,9	11,3	35,3	28,6	17,3
Summa	100,0	100,1	99,9	99,9	100,0	99,9
N	66	39	105	34	7	146

Bilaga 3 Om vissa kostnader för frivårdens klienter i Jönköping

Uppgifterna är hämtade ur en trebetygsuppsats i psykologi vid Socialhögskolan i Göteborg, och har sammanställts på uppdrag av kriminalvårdsberedningen, av soc.stud. Jan Bengtsson, Birgitta Cedenhag, Lars-Erik Eiderhed, Britta Grenås och Margareta Olofsson. Någon mera ingående analys av det insamlade materialet har inte hunnit utföras. Den slutgiltiga sammanställningen kommer att redovisas i uppsatsen, som framlägges under hösten 1972.

Undersökningens genomförande

Följande populationer har studerats:

Pop. 1: villkorligt frigivna personer som registrerades hos skyddskonsulenten i Jönköpings distrikt under år 1970 och som är hemmahörande i Jönköping eller Huskvarna – sammanlagt 36.

Pop. 2: personer dömda till skyddstillsyn, som registrerades hos skyddskonsulenten i Jönköpings distrikt under år 1970 och som är hemmahörande i Jönköping eller Huskvarna – sammanlagt 76.

Pop. 3: personer dömda till ungdomsfängelse, som under år 1970 överfördes till vård utom anstalt och härvid registrerades hos skyddskonsulenten i Jönköpings distrikt samt dessutom är hemmahörande i Jönköping eller Huskvarna – sammanlagt 2.

Pop. 4: personer dömda till internering, som under år 1970 överfördes till vård utom anstalt och härvid registrerades hos skyddskonsulenten i Jönköpings distrikt samt dessutom är hemmahörande i Jönköping eller Huskvarna – sammanlagt 2.

Pop. 5: personer hemmahörande i Jönköping eller Huskvarna, som under år 1970 försökspermitterades från allmän eller erkänd vårdanstalt för alkoholmissbrukare – sammanlagt 52.

Bortfallet utgörs av sammanlagt två personer, vilka båda var dömda till skyddstillsyn (pop. 2).

Under tiden 20 april–10 maj 1972 genomfördes datainsamling i Jönköping och Huskvarna. Från följande myndigheter har uppgifter inhämtats: skyddskonsulenten, länsarbetsnämnden, socialbyrån, försäkringskassan och lokala skattemyndigheten.

Med anledning av att så få personer dömda till internering (2 st.) och ungdomsfängelse (2 st.) har registrerats hos skyddskonsulenten i Jönköpings distrikt under år 1970, har dessa grupper ej tagits med i följande resultatredovisning.

Vanliga förekommande förkortningar är:
st = skyddstillsyn
vf = villkorligt frigiven
nvk = nykterhetsvårdsklient

Resultatredovisning

Åldersfördelningen mellan de olika grupperna skiljer sig markant. 59 % av de skyddstill-

Tabell 1 Populationens storlek

Kategori	Antal	Procent
St	76	46,3
Vf	36	22,0
Nvk	52	31,7
Summa	164	100,0

Tabell 2 Åldersfördelning

Ålder	Kategori		
	St	Vf	Nvk
16–20	24	2	–
21–25	21	11	1
26–30	12	10	4
31–35	10	5	8
36–40	1	2	4
41–45	2	3	13
46–50	5	2	8
51–55	1	1	6
56–60	–	–	3
61–65	–	–	4
66–	–	–	1
Summa	76	36	52

synsdömda är i åldern 16–25 år. Bland de villkorligt frigivna är 58 % i åldern 41–50 år (tabell 1–2).

Tabell 3 Antal månader som grupperna kunnat följas

Kategori	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
St	–	–	–	–	1	–	–	1	3	–	–	71
Vf	–	–	–	2	–	–	1	–	1	–	–	32
Nvk	–	1	1	1	–	1	–	–	–	–	–	48

Av 164 personer har 151, dvs. 92 %, kunnat följas under hela uppföljningstiden (tabell 3–4).

Tabell 4 Anledning till att 13 personer ej kunnat följas under hela uppföljningstiden

Kategori	Dödsfall	Överflyttn.	Övrigt
St	1	2	2
Vf	–	4	–
Nvk	1	3	–

I övrigt ingår förvisning ur landet och fängelsestraff i annat land.

Tabell 5 Könsfördelning

Kategori	Man	%	Kvinna	%
St	68	89,5	8	10,5
Vf	36	100,0	0	0,0
Nvk	47	90,4	5	9,6
Summa	151		13	

Av den totala populationen utgör män 92,1 % och kvinnor 7,9 % (tabell 5).

Tabell 6 Civilståndsfördelning vid registrering

Kategori	Ogift	Gift	Frånsk/ hemsk.	Änka/ änkling	Sammanboende
St	41	11	9	–	15
Vf	15	4	13	–	4
Nvk	24	2	20	2	4
Summa	80	17	42	2	23

Andelen ogift är störst i samtliga grupper; bland skyddstillsynsdömda 53,9 %, bland villkorligt frigivna 41,7 % och bland nykterhetsvårdsklienter 46,2 % (tabell 6).

Tabell 7 Barnantal vid uppföljningsperiodens slut

Kategori	0	1	2	3	4–	Uppg. saknas
St	38	14	11	6	7	–
Vf	13	9	8	2	2	2
Nvk	16	16	4	4	5	7
Summa	67	39	23	12	14	9

Andelen barnlösa är bland skyddstillsynsdömda 50 %, bland villkorligt frigivna 36 % och bland nykterhetsvårdsklienter 31 % (tabell 7).

I tabellerna 8 t. o. m. 12 baseras noteringarna på den huvudsakliga bostadssituationen under respektive period. På grund av att uppgifterna i det studerade materialet delvis varit ofullständiga är siffrorna inte helt tillförlitliga.

I övrigt ingår militärförläggning, elevhem, fosterhem, konvalescenthem, utlandsvistelse, anstalt och hotell.

Vid jämförelse mellan de olika perioderna

Tabell 8 Bostadsförhållanden under uppföljningstiden dels vid registreringen, dels under efterföljande tremånadersperioder.

Bostads-kategori	Tidsperiod														
	vid reg.			0–3			4–6			7–9			10–12		
	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk
Ensamb. i lgh.	8	6	24	8	9	24	8	8	21	9	9	20	11	8	22
Sammanb. med hustru/make el. annan kv/man och/el. barn	23	10	5	26	12	6	23	11	7	24	10	7	25	10	7
Sammanb. med annan anhörig el. bekant	3	2	–	2	2	–	2	1	–	2	1	–	2	1	–
Hyresrum	3	1	–	3	1	–	7	–	1	8	–	–	5	–	–
Bor hos anhörig el. bekant	4	1	1	3	2	1	2	1	–	2	–	–	3	–	–
Bor hos en förälder	12	7	5	8	5	4	8	4	2	9	4	4	9	3	3
Bor hos båda föräldrarna	14	4	3	12	2	3	12	2	3	11	2	3	9	2	3
Ungkarlshotell	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Inackorderhem	–	–	6	1	–	3	–	–	3	1	–	2	–	–	1
Ams-förläggn.	1	–	–	1	–	–	2	–	–	1	–	–	1	–	–
Övrigt	6	4	4	8	2	7	10	8	8	7	8	7	7	6	8
Bostadslös	1	–	3	–	–	3	–	–	3	–	–	3	–	–	3
Uppgift saknas	1	1	1	4	1	1	2	–	1	1	–	2	–	2	1
Bortfall	–	–	–	–	–	–	–	1	3	1	2	4	4	4	4

finner man inga nämnvärda förändringar vad gäller de olika populationerna. Inga individuella förändringar kan utläsas ur tabellen.

46 % av nykterhetsvårdsklienterna var ensamboende i lägenhet vid registreringstillfället mot endast 11 % för de skyddstillsynsdömda och 17 % för de villkorligt frigivna. De lägre procentsatserna hos de båda senare grupperna beror på större antal sammanboende och boende hos föräldrar.

Tabellerna 9 och 10 gäller endast de fem första alternativen i tabell 8, dvs. ensamboende eller sammanboende i någon form i lägenhet.

Under uppföljningstiden flyttade 71 % av de skyddstillsynsdömda någon gång, 53 % av de villkorligt frigivna och 25 % av nykterhetsvårdsklienterna (tabell 11). Noteras kan att antalet flyttningar var störst under första perioden.

Tabell 9 Bostadsstandard vid boende i lägenhet

Kategori	Tidsperiod														
	vid reg.			0–3			4–6			7–9			10–12		
	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk
Modern	22	7	5	22	8	6	19	9	7	20	9	7	19	6	11
Halvmodern	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1
Omodern	4	5	21	4	7	20	4	5	17	4	3	17	7	3	15
Uppgift saknas	6	5	2	9	7	3	9	5	3	10	7	2	10	8	2

Tabell 10 Bostadsstorlek vid boende i lägenhet

Storlek	Tidsperiod														
	vid reg.			0–3			4–6			7–9			10–12		
	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk
1 r o k	13	5	24	12	7	25	11	7	22	8	8	22	9	5	24
2 r o k	12	3	4	12	3	4	11	3	5	13	2	5	16	3	5
3 r o k	4	–	–	6	1	–	5	1	–	6	1	–	5	1	–
4 r o k el. fler	–	4	–	–	3	–	–	3	–	–	3	–	–	2	–
Uppgift saknas	5	6	1	6	9	1	6	6	1	8	6	–	8	8	–

Tabell 11 Antal flyttningar under respektive period

Antal flyttningar	Tidsperiod											
	0–3			4–6			7–9			10–12		
	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk
1 gång	14	9	3	10	–	3	11	5	2	10	3	3
2 ggr	1	–	–	3	1	1	2	–	–	3	–	1
3 ggr	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Den högsta procentsiffran betr. yrkesområde noterades för samtliga tre grupper i kategorin tillverkningsarbete och maskinskötsel m. m., bland skyddstillsynsdömda 59 % (43), bland villkorligt frigivna 86 % (31) och bland nykterhetsvårdsklienterna 88 % (42). I denna kategori innehade bland de 43 skyddstillsynsdömda 16 personer verkstads-, byggnads- och metallarbete. I grupperna villkorligt frigivna och nykterhetsvårdsklienter var inom denna kategori diversearbete den vanligast förekommande sysselsättningen, 16 av 31 villkorligt frigivna och 32 av 42 nykterhetsvårdsklienter (tabell 12).

34 av det sammanlagda antalet utbildningar (36) har gått genom länsarbets-

Tabell 12 Yrkesbeteckning vid registrering

Yrkeskategori	Kategori		
	St	Vf	Nvk
Tekniskt naturvetenskapligt, samhällsvetenskapligt, humanistiskt och konstnärl. arbete	2	1	–
Administrativt arbete	1	–	–
Kameralt och kontorstekniskt arbete	1	–	–
Kommersiellt arbete	4	3	2
Lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete	5	–	–
Gruv- och stenbrytningsarb.	–	–	–
Transport- och kommunikationsarbeten	7	1	1
Tillverkningsarbeten, maskinskötsel m. m.	43	31	42
Servicearbeten	5	–	–
Arbetskraft och arbete ej hänfört till annat yrkesomr.	5	–	2
Uppgift saknas	–	–	1
Pensionärer	3	–	4

Tabell 13 Antal personer som erhållit någon form av utbildning under uppföljningstiden

Utbildningskategori	Kategori					
	St	%	Vf	%	Nvk	%
Teoretisk utbildn.	14	18	2	6	1	2
Praktisk utbildn.	16	21	3	8	–	–
Summa	30	39	5	14	1	2
Avbrott	–13		–4		–1	
Fullföljt	17		1		0	

nämnden. Bland skyddstillsynsdömda har en erhållit två st. utbildningar (tabell 13).

Av vad som framgår är skyddstillsynsdömda klart prioriterade vad det gäller att erhålla utbildningar.

Nämnas bör att 13 skyddstillsynsdömda, 4 villkorligt frigivna och 1 nykterhetsvårdsklient avbröt sin utbildning. Således avbröts hälften av de påbörjade utbildningarna.

Tabell 14 Utbildningens början under uppföljningstiden

Tidsperiod	Kategori		
	St	Vf	Nvk
Före uppföljningstiden	10	–	–
0 – 3	10	2	–
4 – 6	3	–	–
7 – 9	8	1	1
10 – 12	–	2	–

Tabell 15 Sysselsättning under uppföljningstiden dels vid registreringen dels under efterföljande 3-månadsperioder.

Sysselsättningskategori	Tidsperiod														
	vid reg.			0–3			4–6			7–9			10–12		
	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk
Arbetar	34	25	9	34	22	15	40	13	10	36	12	7	35	9	9
Har arbete men arbetar ej	1	6	6	1	4	4	1	1	2	–	–	6	1	2	–
Sjukskriven	11	–	2	10	3	5	8	5	4	9	3	3	9	4	4
Pension/sjukbidrag	3	–	8	3	–	7	3	–	5	3	–	6	3	–	8
Studerar	8	–	–	10	–	–	9	1	–	10	2	–	6	1	1
Vistas på anstalt	2	–	–	5	5	7	6	13	18	6	14	17	4	14	17
Militärtjänstgöring	4	–	–	3	–	–	–	–	–	1	–	–	2	1	–
Arbetslös	12	4	26	9	2	13	9	2	8	8	2	7	9	1	7
Övrigt	1	–	–	–	–	–	–	–	2	1	1	2	2	–	1
Uppgift saknas	–	1	1	1	–	1	–	–	–	1	–	–	1	–	1
Bortfallsmån.	–	–	–	–	–	–	–	1	3	1	2	4	4	4	4
Summa	76	36	52	76	36	52	76	36	52	76	36	52	76	36	52

I anstalt ingår både fångvårds- och nykterhetsvårdsanstalt.

Tabell 16 De olika sysselsättningarnas varaktighet under uppföljningstiden

Sysselsättningskategori	Varaktighet											
	0–3 mån.			4–6 mån.			7–9 mån.			10–12 mån.		
	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk
Arbetar	13	9	13	15	6	7	10	5	2	18	5	2
Har arbete men arbetar ej	3	5	8	–	1	2	–	–	–	–	–	–
Sjukskriven	11	4	7	4	4	3	3	1	1	2	–	–
Pension/sjukbidrag	–	–	3	–	–	2	–	–	1	3	–	4
Studerar	6	–	1	6	2	–	3	–	–	2	–	–
Vistas på anstalt	7	5	17	2	7	8	2	5	6	1	3	2
Militärtjänstgöring	4	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Arbetslös	9	5	10	6	–	5	2	–	1	2	–	3
Övrigt	1	1	–	1	–	1	–	–	1	–	–	–
Uppgift saknas	3	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–
Bortfallsmån.	3	2	–	1	1	1	–	1	3	–	–	–

I anstalt ingår både fångvårds- och nykterhetsvårdsanstalt.

Tabell 17 Arbetsbyten under respektive tidsintervall

Tidsperiod	Kategori								
	St			Vf			Nvk		
	1 gång	2 ggr	3 ggr	1 gång	2 ggr	3 ggr	1 gång	2 ggr	3 ggr
0 – 3	3	–	–	8	1	–	3	–	–
4 – 6	6	1	1	2	–	–	2	–	–
7 – 9	6	1	–	5	1	–	2	–	–
10 – 12	8	3	1	5	–	–	4	–	–

I tabellerna 15 och 16 baseras noteringarna på den huvudsakliga sysselsättningen under respektive tidsperiod. Under Övrigt ingår bl. a. barnsbördsledig, hemmafru och vagabondtillvaro. Siffrorna är inte helt tillförlitliga då uppgifterna ibland varit osäkra beträffande sysselsättningen.

Av tabell 15 framgår att skyddstillsynsdömda har en relativt jämn sysselsättning under uppföljningstiden. I genomsnitt arbetade 48 % medan 12 % var arbetslösa och 12 % sjukskrivna.

Beträffande villkorligt frigivna sjunker antalet arbetande för varje tidsperiod. Under första perioden arbetade 61 % medan det i sista perioden enbart var 25 % som arbetade. Detta kan delvis förklaras av ökat antal anstaltsvistelser. Under första perioden vistades 14 % i fångvårdsanstalt medan genomsnittssiffran för de tre sista perioderna var 38 %.

Slående för nykterhetsvårdsklienterna är att arbetslösheten vid utskrivningen från nykterhetsvårdsanstalt är 50 %. Denna siffra sjunker dock till 25 % under första perioden och är i genomsnitt under de tre sista perioderna 14 %. Även antalet arbetande personer sjunker från 29 % under första perioden till i genomsnitt 17 % under återstoden av uppföljningstiden.

Dessa sjunkande siffror kan förklaras av att antalet återintagningar på nykterhetsvårdsanstalt ökar från 13 % i första perioden till i genomsnitt 33 % under de sista perioderna.

Tabell 16 skall utläsas enligt följande exempel: 13 skyddstillsynsdömda arbetade var och en 3 månader under hela uppföljningstiden. Man kan däremot inte ur tabellen utläsa vad varje person sysslar med under hela uppföljningstiden med undantag för de personer som sysslat med en och samma sak i 12 månader.

Liksom i tabell 15 baserar sig noteringarna på den huvudsakliga sysselsättningen under respektive 3-månadsperioder.

Tabell 18 Domar under uppföljningstiden

Tidsperiod	Kategori								
	St			Vf			Nvk		
	0	1	2	0	1	2	0	1	2
0 – 3		6	0		8	0		3	0
4 – 6		9	0		4	0		1	0
7 – 9		8	2		7	0		0	0
10 – 12		1	3		2	0		0	0
Summa	52	24	5	15	21	0	48	4	0

För de skyddstillsynsdömda som under uppföljningstiden blivit dömda två gånger har domarna blivit noterade vid bägge tillfällena för att härigenom få fram under vilken tidsperiod den andra domen inträffat. I samtliga fall inträffade dom nummer ett

Tabell 19 Brottstyper under uppföljningstiden

Brottstyper	Kategori		
	St	Vf	Nvk
Egendomsbrott	19	17	2
Bedrägeribrott	–	2	–
Sexualbrott	–	–	–
Våldsbrott	4	–	1
Narkotikabrott	1	1	–
Trafikbrott	5	1	–
Skattebrott	–	–	–
Uppgift saknas	–	–	1
Summa	29	21	4

under första hälften av uppföljningstiden och dom nummer två under andra hälften (tabell 17 och 18).

I de noterade egendomsbrotten har i fyra fall ingått våldsbrott, i fem fall trafikbrott och i ett fall bedrägeribrott (tabell 19).

Markant är det höga antalet återfall bland de villkorligt frigivna, 58 %, jämfört med 38 % bland de skyddstillsynsdömda och 8 % bland nykterhetsvårdsklienterna. 32 % av de skyddstillsynsdömda återfaller en gång, 6 % två gånger (tabell 20).

Tabell 20 Påföljder under uppföljningstiden

Påföljder	Kategori		
	St	Vf	Nvk
Fortsatt st.	9	–	–
Fortsatt st. m. anst.beh.	3	–	–
Vf förverkad	–	1	–
Fängelse 1 – 5 mån.	3	6	1
Fängelse 6 – 10 mån.	5	11	1
Fängelse 11 – 15 mån.	1	1	–
Ungdomsfängelse	–	1	–
Böter	7	1	–
Överl. t. slut. ps.vård	1	–	–
Överl. t. nykt. vård	–	–	2
Summa	29	21	4

I 22 fall har skadestånd utdömts och i 8 fall har den dömde blivit ersättningsskyldig till statsverket. Den vanligaste påföljden för skyddstillsynsdömda var fortsatt skyddstillsyn med eller utan anstaltsbehandling, 41 %, medan den för de villkorligt frigivna förutom förverkad villkorlig frigivning var fängelsestraff, 90 %.

Tabell 21 Antal vistade månader i fångvårdsanstalt under uppföljningstiden

Kategori	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
St	10	5	–	2	–	–	1	1	–	11	1	–
Vf	2	3	1	2	3	–	3	2	–	3	3	–
Nvk	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–

Det höga antalet enmånadsvistelser för skyddstillsynsdömda kan till stor del bero på att de dömts till anstaltsbehandling i tillsynsanstalt i samband med den dom som föranledde registreringen (tabell 21).

Bland de villkorligt frigivna som vistas på anstalt har två stycken fått den villkorliga friheten förverkad genom beslut av övervakningsnämnden (tabell 22).

Tabell 22 Antal vistade månader i nykterhetsvårdsanstalt under uppföljningstiden

Kategori	Antal månader									
	0–1	1–2	2–3	3–4	4–5	5–6	6–7	7–8	8–9	9–10
St	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Vf	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
Nvk	4	5	11	7	3	3	2	3	2	3

Tabell 23 Övervakningsnämndens åtgärder under uppföljningstiden

Åtgärder	Kategori							
	St				Vf			
	1 gång	2 ggr	3 ggr	4 ggr	1 gång	2 ggr	3 ggr	4 ggr
Föreskrifter i form av förb. mot alk.fört.	–	–	–	–	1	–	–	–
arb.anskaffning	–	–	–	–	2	–	–	–
bostadsanskaffning	–	–	–	–	–	–	–	–
läkarvård	2	–	–	–	2	–	–	–
övrigt	–	–	–	–	1	–	–	–
Omhändertagande	3	–	–	–	7	–	–	–
Varning	1	–	–	–	9	–	–	–
Inställelse inför övn.	4	2	–	–	3	2	–	1
Besl. om frih.förverk. el. framställn. till åklag. att föra talan	1	–	–	–	2	–	–	–
Summa	11	2	–	–	27	2	–	1

Tabell 24 Nykterhetsnämndens åtgärder under uppföljningstiden

Åtgärder	Kategori											
	St				Vf				Nvk			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Hjälpåtg. enl. Nvl § 14												
fortlöp. förbindelse	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
lämplig anställn.	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
ej besöka rusutsk. lok.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
ingå i nyk.hetsfören.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
rådfråga läkare	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Frivill. intagn. enl. Nvl § 58	–	–	–	–	–	–	–	–	4	–	–	–
Övervakn. enl. Nvl § 15	3	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–
Tvångsintagn. enl. Nvl § 18	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Återhämtn. enl. Nvl § 52	–	–	–	–	–	–	–	–	17	12	2	3
Återintagn. enl. Nvl § 55	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–
Utredn. Nvl § 1 tillämpl.	8	–	–	–	7	–	–	–	–	–	–	–
Avstängning enl. Nvl § 14	8	–	–	–	12	–	–	–	45	–	–	–
Summa	23	–	–	–	22	–	–	–	68	12	2	3

33 % av den totala uppföljningstiden har nykterhetsvårdsklienterna vistats på nykterhetsvårdsanstalt. Före uppföljningstidens början hade 7 % (5 personer) av de till skyddstillsyn dömda vistats på nykterhetsvårdsanstalt, 19 % (7 personer) av de villkorligt frigivna och 100 % (52 personer) av nykterhetsvårdsklienterna någon gång.

I tabellerna 23–24 kan en person ha blivit föremål för flera åtgärder och samtliga har således blivit noterade.

Två av nykterhetsvårdsklienterna har återintagits två gånger, ena gången enligt nykterhetsvårdslagen § 58 och andra gången enligt § 52. En nykterhetsvårdsklient har återintagits tre gånger, en gång enligt § 58 och två gånger enligt § 52.

Tabell 25 Övervakarkategori inom kriminal- och nykterhetsvården

Övervakarkategori	Kategori			
	Kriminalvården		Nykterhetsvården	
	St	Vf	Nvk	Summa
Frivillig övervakare	39	11	19	69
Sk.ass,skk,soc.ass	2	–	15	17
Tj.man vid annan soc. mynd.	35	25	17	77
Uppgift saknas			1	1
Summa övervakare	76	36	52	164

Vid övervakarkategori nummer två (tabell 25) har noterats då övervakaren varit tjänsteman vid den myndighet där vederbörande registrerades. I övervakarkategori tjänsteman vid annan social myndighet har även polistjänsteman inkluderats.

Tabell 26 Förekomst i socialregistret före och under uppföljningstiden

Nämndkategori	Antal förekommande					
	Före			Under		
	St	Vf	Nvk	St	Vf	Nvk
Bvn	29	17	6	3	0	0
Nn	32	26	52	28	18	52
Soc.n	okänt	okänt	52	44	30	51

Före uppföljningstiden var 100 % inom nykterhetsvårdsgruppen antecknade i socialregistret, 86 % av de villkorligt frigivna och 61 % av de skyddstillsynsdömda (tabell 26).

Under uppföljningstiden var 100 % av nykterhetsvårdsklienterna, 81 % av de villkorligt frigivna och 76 % av de skyddstillsynsdömda aktuella i socialregistret.

Siffrorna beträffande förekomst hos barnavårdsnämnden före uppföljningstiden är med all sannolikhet för låga då dessa uppgifter inte alltid kunnat erhållas.

Vid jämförelse mellan grupperna skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna kan

noteras att 42 % av de förra var kända hos nykterhetsnämnden före uppföljningstidens början jämfört med 72 % av de senare. Under uppföljningstiden var siffrorna 36 % för de skyddstillsynsdömda mot 50 % för de villkorligt frigivna.

Tabell 27 Sjukpenningklass vid registrering

Sjukpenning	Kategori		
	St	Vf	Nvk
0	9	7	19
6	1	3	4
7–11	–	2	–
12–16	1	3	10
17–21	5	2	3
22–26	10	5	7
27–31	18	8	5
32–36	11	3	1
37–41	18	1	2
42–46	3	1	–
47–51	–	–	–
52	–	1	–
Uppgift saknas	–	–	1

Av tabell 27 framgår att skyddstillsynsdömda har betydligt högre sjukpenning än de båda andra grupperna. 66 % av dessa har 27 kr. eller mer i sjukpenning mot 39 % av villkorligt frigivna och 15 % av nykterhetsvårdsklientelet.

Observeras bör att i 0-klassade ingår de med pension. Förekommande höjningar och sänkningar av sjukpenning under uppföljningstiden har ej noterats.

Tabell 28 Antal personer som uppbär pension under uppföljningstiden

Pensionsform		Kategori		
		St	Vf	Nvk
Ålderspension		–	–	3
Hel förtidsp.		3	–	6
Part. förtidsp.		–	–	1
Änkepension		–	–	1
	Summa	3	–	11

I tabellerna 28–29 är sjukhusvistelser inräknade. Den *genomsnittliga* sjuktiden för de som någon gång haft registrerat sjukfall hos försäkringskassan är för skyddstillsynsdömda 67 dagar, för villkorligt frigivna 59 dagar och

Tabell 29 Antal sjukpenningdagar under uppföljningstiden

Kategori	0	1–10	11–20	21–30	31–40	41–50	51–60	61–70	71–80	81–90	91–100	101–110	111–120	121–150	151–180	181–210	211–240	241–270	271–300	301–330	331–360	361–365	Uppgift saknas
St	15	11	9	8	2	2	3	4	5	1	3	–	2	3	4	–	–	2	1	–	1	–	–
Vf	9	8	4	1	1	–	5	1	1	–	–	1	–	–	–	3	1	–	–	–	–	–	1
Nvk	9	8	4	7	2	8	4	–	2	1	1	–	2	1	–	–	–	1	–	–	–	1	1

Tabell 30 Antal sjukhusdagar under uppföljningstiden

Kategori	0–	1–10	11–20	21–30	31–40	41–50	51–60	61–70	71–80	81–90	91–100	101–110	111–120	121–150	Uppgift saknas
St	58	8	2	1	–	–	1	–	1	2	–	–	1	1	1
Vf	23	6	–	1	1	1	1	–	–	–	–	–	–	–	1
Nvk	19	7	8	5	5	4	–	1	–	–	–	1	1	–	1

för nykterhetsvårdsklienter 54 dagar.

Den *sammanlagda* sjuktiden för skyddstillsynsdömda är 15 % (136 mån.) av uppföljningstiden, för villkorligt frigivna 13 % (51 mån.) och för nykterhetsvårdsklienter 13 % (76 mån.) (tabell 30).

22 % av de skyddstillsynsdömda, 28 % av de villkorligt frigivna och 62 % av nykterhetsvårdsklienterna har någon gång under uppföljningstiden legat på sjukhus.

Tabell 31 Länsarbetsnämndens åtgärder

Åtgärder	Kategori			Summa
	St	Vf	Nvk	
Omskolning 1 g	18	6	2	26
Omskolning 2 ggr	3	–	–	3
Arb.träning	2	–	1	3
Skyddat arb.	1	1	3	5
Beredskapsarb.	12	11	21	44
AMS-arb.	–	3	3	6

Av tabell 31 framgår att omskolning i större utsträckning beviljas skyddstillsynsdömda, 28 %. För de villkorligt frigivna är siffran något lägre, 17 %, och för nykterhetsvårdsklienterna endast 4 %. Beträffande beredskapsarbete är trenden den motsatta, 16 % för skyddstillsynsdömda, 31 % för villkorligt frigivna och 40 % för nykterhetsvårdsklienterna.

Tabell 32 Vissa institutioners utgivna bidrag till 76 personer dömda till skyddstillsyn under en uppföljningstid av ett år räknat från registreringsdagen. Bidragen anges i kronor.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Hela året
Skyddskonsulent	325	1 180	745	150	220	2 295	616	100	558	415	897	488	7 989
Fängvårdsanstalt[1]	908	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	908
Socialbyrå	2 413	4 960	3 245	1 614	6 852	4 509	4 950	5 540	7 808	7 382	6 259	10 010	65 547
Försäkringskassa													
Sjukpenning	8 783	12 578	9 789	10 255	12 533	9 665	9 139	10 339	10 864	12 611	9 354	14 009	129 919
Pension	2 419	2 419	2 419	2 419	2 471	2 471	2 471	2 471	2 471	2 471	2 551	2 718	29 771
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	1 000	–	–	–	–	1 000
Omskolning	3 077	5 139	7 206	7 941	3 964	1 934	4 755	3 090	4 166	2 734	5 622	4 187	53 815
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Summa	17 930	26 276	23 404	22 379	26 040	20 874	21 931	22 540	25 867	25 613	24 683	31 412	288 949

[1] Inklusive beklädnad vid frigivningen

Tabell 33 Vissa institutioners utgivna bidrag till personer dömda till skyddstillsyn uträknat i medeltal/månad och institution och medeltalet för de tolv månaderna/institution samt medeltalet/månad av samtliga utgivna bidrag. Medeltalen anges i kronor. Starthjälp har inte medtagits i denna tabell, då endast en person erhållit starthjälp.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Hela året medeltal
Skyddskonsulent	65	197	149	30	55	287	154	100	93	69	128	81	117
Fängvårdsanstalt	227	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	19
Socialbyrå	202	310	216	161	381	322	291	346	459	492	313	556	337
Försäkringskassa													
Sjukpenning	439	503	445	466	570	460	481	739	517	548	445	637	521
Pension	806	806	806	806	824	824	824	824	824	824	850	906	827
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Omskolning	769	642	901	993	661	387	1 189	618	595	547	1 406	1 047	813
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Samtliga institutioner	418	492	503	491	498	456	588	525	498	496	628	645	–

Tabell 34 Antal personer av de 76 till skyddstillsyn dömda som erhållit bidrag i resp. månad från resp. institution. Dessutom har angetts hur många som någon gång erhållit bidrag från resp. institution (under "totalt"). Tre personer har ej alls erhållit något bidrag.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Totalt
Skyddskonsulent	5	6	5	5	4	8	4	1	6	6	7	6	26
Fångvårdsanstalt	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
Socialbyrå	12	16	15	10	18	14	17	16	17	15	20	18	46
Försäkringskassa													
Sjukpenning	20	25	22	22	22	21	19	14	21	23	21	22	58
Pension	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1
Omskolning	4	8	8	8	6	5	4	5	7	5	4	4	15
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tabell 35 Vissa institutioners utgivna bidrag till 36 villkorligt frigivna personer under en uppföljningstid av ett år räknat från registreringsdagen. Bidragen anges i kronor.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Hela året
Skyddskonsulent	796	380	422	125	265	295	195	315	215	125	88	1 050	4 271
Fångvårdsanstalt[1]	6 613	–	–	–	502	–	–	–	393	100	787	–	8 395
Socialbyrå	10 440	5 644	10 035	5 660	7 984	5 440	3 671	4 830	3 586	3 615	7 802	11 090	79 797
Försäkringskassa													
Sjukpenning	694	2 665	4 080	2 496	2 873	4 219	4 764	2 759	2 722	3 270	1 957	2 218	34 717
Pension	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Omskolning	–	300	187	400	856	12	585	595	1 039	643	1 281	800	6 698
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Summa	18 543	8 989	14 724	8 681	12 480	9 966	9 215	8 499	7 955	7 753	11 915	15 158	133 878

[1] Inklusive beklädnad vid frigivningen.

Tabell 36 Vissa institutioners utgivna bidrag till villkorligt frigivna personer, uträknat i medeltal/månad och institution och medeltalet för de tolv månaderna/institution samt medeltalet/månad av samtliga utgivna bidrag. Medeltalen anges i kronor.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Hela året medeltal
Skyddskonsulent	72	48	84	42	53	59	65	63	54	31	29	350	79
Fångvårdsanstalt[1]	254	–	–	–	502	–	–	–	393	100	262	–	126
Socialbyrå	475	332	627	515	614	495	306	690	598	402	557	739	529
Försäkringskassa													
Sjukpenning	174	267	510	277	575	646	433	345	340	545	391	444	412
Pension	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Omskolning	–	300	187	400	856	12	585	595	1 039	322	641	400	445
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Samtliga institutioner	244	237	352	309	520	303	347	423	485	280	376	483	–

[1] Inklusive beklädnad vid frigivningen.

Tabell 37 Antalet villkorligt frigivna personer som erhållit bidrag i resp. månad från resp. institution. Dessutom har angetts hur många som någon gång erhållit bidrag från resp. institution (under "totalt"). Två personer har ej alls erhållit något bidrag.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Totalt
Skyddskonsulent	11	8	5	3	5	5	3	5	4	4	3	3	25
Fångvårdsanstalt	26	–	–	–	1	–	–	–	1	1	3	–	26
Socialbyrå	22	17	16	11	13	11	12	7	6	9	14	15	30
Försäkringskassa													
Sjukpenning	4	10	8	9	5	7	11	8	8	6	5	5	23
Pension	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Omskolning	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	5
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tabell 38 Vissa institutioners utgivna bidrag till 52 nykterhetsvårdsklienter under en uppföljningstid av ett år räknat från registreringsdagen. Bidragen anges i kronor.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Hela året
Skyddskonsulent	–	140	240	–	35	20	–	20	–	15	50	–	520
Fångvårdsanstalt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Socialbyrå	14 009	10 490	13 050	9 352	5 949	9 994	6 254	10 463	5 115	5 920	7 153	8 186	105 935
Försäkringskassa													
Sjukpenning	2 148	3 773	2 044	2 217	2 133	973	2 622	2 477	2 875	4 642	1 841	3 471	31 216
Pension	2 661	3 138	3 620	3 627	3 607	3 958	4 222	4 882	4 872	4 513	4 953	4 927	48 980
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	10 000	–	–	–	10 000
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Omskolning	–	–	–	–	–	111	251	787	810	–	–	–	1 959
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	50	50	–	282	258	195	835
Summa	18 818	17 541	18 954	15 196	11 724	15 056	13 399	18 679	23 672	15 372	14 255	16 779	199 445

Tabell 39 Vissa institutioners utgivna bidrag till nykterhetsvårdsklienter uträknat i medeltal/månad och institution och medeltalet för de tolv månaderna/institution samt medeltalet/månad av samtliga utgivna bidrag. Näringshjälp har inte medtagits i denna tabell, då endast en person erhållit näringshjälp. Medeltalen anges i kronor.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Hela året medeltal
Skyddskonsulent	–	140	240	–	18	20	–	20	–	15	50	–	65
Fångvårdsanstalt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Socialbyrå	342	284	384	322	220	345	241	361	205	204	265	273	287
Försäkringskassa													
Sjukpenning	215	252	256	202	305	195	262	413	288	464	263	316	286
Pension	444	448	453	453	451	495	469	542	541	501	550	547	491
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Omskolning	–	–	–	–	–	111	251	787	810	–	–	–	490
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	50	50	–	282	258	195	167
Samtliga institutioner	334	281	333	326	248	233	255	362	461	293	277	333	–

Tabell 40 Antal nykterhetsvårdsklienter som erhållit bidrag i resp. månad från resp. institution. Dessutom har angetts hur många som någon gång erhållit bidrag från resp. institution (under "totalt"). Alla 52 personerna har erhållit någon form av bidrag.

Månad	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	11:e	12:e	Totalt
Skyddskonsulent	–	1	1	–	2	1	–	1	–	1	1	–	2
Fångvårdsanstalt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Socialbyrå	41	37	34	29	27	29	26	29	25	29	27	30	48
Försäkringskassa													
Sjukpenning	10	15	8	11	7	5	10	6	10	10	7	11	29
Pension	6	7	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	10
Länsarbetsnämnd													
Näringshjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1
Starthjälp	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Omskolning	–	–	–	–	–	1	1	1	1	–	–	–	1
Arbetsträning	–	–	–	–	–	–	1	1	–	1	1	1	2

Bilaga 4 Kostnader inom kriminalvården

P. M. upprättad inom kriminalvårdsstyrelsens budgetenhet

På anmodan av justitiedepartementet har vid kriminalvårdsstyrelsens budgetenhet dagskostnader framräknats för fångvårdsanstalterna Hinseberg, Båtshagen, Kumla, Djupvik och Nyköping samt för skyddskonsulentdistrikten Stockholms södra för unga och Örebro. Kostnaderna är hänförliga till perioden 1.7–31.12.1971 och är redovisade mot de program och delprogram som tillämpas i pågående försök med programbudgetering.

För försöksmyndigheterna har kostnadsredovisning även skett mot funktioner.

1. Kostnadsuppgifter angående fångvårdsanstalterna Hinseberg, Båtshagen, Kumla, Djupvik och Nyköping samt skyddskonsulentdistrikten Stockholms södra för unga och Örebro framgår av tabellerna 1–4.

2. Underlaget, som hänför sig till perioden 1.7–31.12.1971 är hämtat från den månadsvis rapporterade anslagsbelastningen i System S. Beträffande fångvårdsanstalterna Djupvik och Nyköping, som inte deltar i programbudgetförsöken, har i vissa fall belastningen under perioden måst beräknas. För dessa myndigheter har därför ej heller kostnaderna redovisats mot funktioner.

3. Till de olika programmen hänför sig i huvudsak följande kostnader.

Vård och tillsyn

Tillsyn

Bevakning: personalkostnader tillsynspersonal samt ersättningar till intagna för städning.

Transport: personalkostnader transportpersonal, övertidsersättningar och driftkostnader bilar.

Förplägnad: personalkostnader ekonomipersonal, ersättningar till intagna vid matinrättningar, kostnader för råvaror m. m. för tillredning av portioner.

Beklädnad: personalkostnader förrådspersonal och ersättningar till intagna i förrådsarbete samt alla kostnader för beklädnad och sängutrustning från det den intagne tas in tills han (hon) lämnar anstalten.

Nämndverksamhet: kostnader för övervakningsnämnds kansli och ledamöter.

Övervakarverksamhet: arvodes- och omkostnader för övervakare och assistenter.

Särskild vårdverksamhet

Kroppssjukvård: kostnader för intagnas läkarbesök, sjukvårdsmateriel, tandvård samt

personalkostnader egna läkare, sjuksköterskor, tillsynspersonal som tjänstgör vid sjukavdelningar och vad avser Kumla även transportkostnader.

Psykiatrisk och psykologisk vård: arvodes- och personalkostnader för psykiatrer och psykologer gruppsamtal.

Behandlings- och stödåtgärder: bidrag i olika former till intagna och deras familjer, rumsförhyrning, driftkostnader för frivårdshotell.

Andlig vård: kostnader för NAV-ledamöter.

Bildningsverksamhet: avser enbart kostnader för den verksamhet som bedrivs på fritid såsom biblioteksverksamhet, studiecirklar, hobby, idrottsverksamhet m. m.

Underhållning: kostnader för filmföreställningar, dans, teater och liknande verksamhet.

Kontaktverksamhet: kostnader i samband med besök av olika frivilliga organisationer.

Arbete och utbildning

Till respektive arbetsgren hör personalkostnader för arbetsledarpersonalen och de driftkostnader som beräknas under specialstaten reducerade med förväntade inkomster. Inkomster är i tabell 1 beräknade utifrån en 75 % beläggning.

Personalkostnaderna för arbetsdriftens personal har till 100 % redovisats under programmet Arbete och utbildning. Hänsyn har alltså inte tagits till det tillsyns- och kurativarbete dessa bedriver i verkstäder och på arbetsplatser under arbetstid.

För programmen gemensamma kostnader

Vissa kostnader är gemensamma för programmen. Det gäller kostnader för anstaltsledning, personalkostnader vid kansli, kamrerarkontor, industrikontor, fastighets- och maskinavdelning, lokalkostnader, expenser och kostnader för inköp och underhåll av inventarier. Dessa har fördelats till de olika programmen (funktionerna) genom användande av olika fördelningsnycklar därest de ej direkt vid konteringen kunnat fördelas till en funktion. Fördelningsnycklarna har framtagits vid de olika anstalterna utgående från uppskattad arbetstid, lokalytor, förbrukning m. m. Detta medför att endast totalsumman för "Kriminalvård" är fullt rättvisande. Summorna för de olika delprogrammen och funktionerna är däremot osäkra och beroende av i vad mån man funnit riktiga fördelningsnycklar.

4. Tabellerna 1 och 2 visar för de fem fångvårdsanstalterna resp. de två skyddskonsulentdistrikten kostnaderna fördelade på program, delprogram och funktioner. Därjämte har dagskostnaderna beräknats på så sätt att den aktuella belastningen har dividerats med antalet intagna och sedan åter dividerats med 182 (dagar under perioden). Kostnaderna skall ses mot den aktuella beläggningen. För de två skyddskonsulentdistrikten bör noteras att vissa gemensamma kostnader såsom personalkostnader, lokalkostnader, expenser m. m. delvis har fördelats med hjälp av fördelningsnycklar.

5. Tabellerna 3 och 4 visar kostnaderna vid en teoretisk beläggning av 75 resp. 100 %. I möjlig mån ges härigenom tillfälle att jämföra de olika myndigheterna med varandra. Här har förutsatts att de påverkbara kostnaderna och de förväntade inkomsterna står i direkt proportion till förändring av beläggningen.

6. De centrala kostnaderna för såväl anstalts- som frivårdsklientel är helt lämnade utanför det redovisade materialet. Dessa kan uppskattas till ca 20 kr resp. 0,24 kr/dag och klient. Det täcker då även avskrivningar för investeringar i maskiner och inventarier. Vid beräkning av beloppen har fördelningsnycklar måst användas. Hur beräkningarna skett framgår av tabell 5. Hyreskostnader för fångvårdsanstalterna har upptagits till de belopp som svarar mot fastigheternas bokförda värde. Detta kan i de enskilda fallen vara missvisande.

7. Genom att fördelningsnycklar använts döljer sig av naturliga skäl vissa felkällor i

siffermaterialet. Totalsiffran under "Kriminalvård" torde dock kunna användas vid en beräkning av hur mycket anslagsmedel kriminalvården satsar på en klient under kriminalvårdsskedet vid här redovisade myndigheter.

Tabell 1. Totala kostnader fördelade på program, delprogram och funktioner samt dagskostnader per intagen.

Program	Myndighet											
	Hinseberg		Båtshagen		Kumla		Djupvik		Nyköping		Samtliga	
	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag
Kriminalvård	2 413 000	170	336 000	231	8 446 000	159	500 000	61	694 000	119	12 389 000	150
Vård och tillsyn	2 253 000	158	301 000	207	7 258 000	137	447 000	54	650 000	112	10 872 000	131
Tillsyn	1 794 000	126	199 000	137	5 488 000	103	370 000	45	565 000	97	8 416 000	102
Bevakning	1 404 000	99	127 000	87	3 742 000	70					5 273 000	77
Transport	44 000	3	8 000	6	508 000	10					560 000	8
Förplägnad	183 000	12	45 000	31	740 000	14					968 000	14
Beklädnad	141 000	10	13 000	9	409 000	8					563 000	8
Övervakning	22 000	2	6 000	4	89 000	2					117 000	2
Särskild vårdverksamhet	459 000	32	102 000	70	1 770 000	32	77 000	9	85 000	15	2 456 000	30
Kroppssjukvård	136 000	9	17 000	11	1 134 000	21					1 287 000	18
Psykiatrisk vård	30 000	2	10 000	7	80 000	2					120 000	1
Rättsvård	13 000	1	3 000	2	31 000	1					47 000	1
Behandlings- och stödåtg.	129 000	9	34 000	23	186 000	3					349 000	5
Andlig vård	28 000	2	7 000	5	63 000	1					98 000	1
Bildningsverksamhet	30 000	2	9 000	6	74 000	1					113 000	1
Idrottsverksamhet	29 000	2	7 000	5	67 000	1					103 000	1
Underhållning	36 000	3	8 000	6	72 000	1					116 000	2
Kontaktverksamhet	28 000	2	7 000	5	63 000	1					98 000	1
Arbete och utbildning	160 000	12	35 000	24	1 188 000	22	53 000	7	43 000	7	1 517 000	18
Industriell verksamhet	+ 20 000	+ 1			704 000	13	53 000	7			737 000	10
Verkstadsindustri	+ 100 000	+ 7			704 000	13					604 000	9
Metallvaruindustri					225 000	4					225 000	4
Trävaruindustri					422 000	8					422 000	8
Textilindustri	+ 52 000	+ 4									+ 52 000	+ 4
Tvättindustri	+ 48 000	+ 3									+ 48 000	+ 3
Pappersvaruindustri					57 000	1					57 000	1
Lantbruk	80 000	6					53 000	7			133 000	6
Jordbruk och industri	88 000	6									88 000	6
Skogsbruk	+ 8 000	0					53 000	7			45 000	2

Program	Myndighet											
	Hinseberg		Båtshagen		Kumla		Djupvik		Nyköping		Samtliga	
	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag	Totalt	int/dag
Arbetsvård	111 000	8	35 000	24	386 000	7			43 000	7	613 000	8
Textilarbete					72 000	1					72 000	1
Metallarbete och div.arbete									43 000	7	43 000	7
Pappersvaruarbete					100 000	2					100 000	2
Arbetsterapi	111 000	8	35 000	24	214 000	4					360 000	5
Utbildning	69 000	5			98 000	2					167 000	2
Teoretisk utbildning	13 000	1			98 000	2					111 000	2
Praktisk utbildning	56 000	4									56 000	4
Nominellt platsantal	101		15		435		60		32		643	
Medelbeläggning	78		8		292		45		32		455	
Beläggningsprocent	77		53		67		75		100		71	
Genomströmning	196		61		540		374		253		1 397	

Tabell 2. Totala kostnader fördelade på program, delprogram och funktioner samt dagskostnader per klient.

Program	Myndighet					
	Sthlms södra f. unga	klient /dag	Örebro	klient /dag	Totalt	klient /dag
Kriminalvård	373 000	5	844 000	6	1 217 000	6
Vård och tillsyn	373 000	5	844 000	6	1 217 000	6
Tillsyn	136 000	2	300 000	2	430 000	2
Nämndverksamhet	20 000	–	66 000	–	86 000	–
Övervakarverksamhet	116 000	2	233 000	2	349 000	2
Personalutbildning			1 000	–	1 000	–
Särskild vårdverksamhet	237 000	3	544 000	4	781 000	4
Kroppssjukvård			25 000	–	25 000	–
Psykiatrisk vård	13 000	–	47 000	–	60 000	–
Rättsvård	5 000	–	7 000	–	12 000	–
Behandlings- och stödåtgärder	214 000	3	451 000	4	665 000	4
Kontaktverksamhet	5 000	–	10 000	–	15 000	–
Personalutbildning			4 000	–	4 000	–
Antal övervakningsfall	406		710		1 116	

Tabell 3:1 Kostnader uppdelade på ej direkt påverkbara (avlöningskostnader och lokalkostnader) samt påverkbara kostnader (övriga driftskostnader minus inkomster från arbetsdriften) vid 100 % resp. 75 % beläggning utifrån det nominella platsantalet.

Hinseberg

Program	Vid en beläggning av 100 %						Vid en beläggning av 75 %					
	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag
Kriminalvård	2 391	130	+ 2	–	2 389	130	2 391	173	+ 1	–	2 390	173
Vård och tillsyn	1 924	105	422	23	2 346	128	1 924	139	318	23	2 242	162
Tillsyn	1 635	89	202	11	1 837	100	1 635	118	152	11	1 787	129
Särskild vårdverksamhet	289	16	220	12	509	28	289	21	166	12	455	33
Arbete och utbildning	467	25	+ 424	+ 23	43	2	467	34	+ 319	+ 23	148	11
Industriell verksamhet	315	17	+ 457	+ 25	+ 142	+ 8	315	23	+ 344	+ 25	+ 29	+ 2
Arbetsvård	110	6	4	–	114	6	110	8	3	–	113	8
Utbildning	42	2	29	2	71	4	42	3	22	2	64	5

Tabell 3:2 Kostnader uppdelade på ej direkt påverkbara (avlöningskostnader och lokalkostnader) samt påverkbara kostnader (övriga driftskostnader minus inkomster från arbetsdriften) vid 100 % resp. 75 % beläggning utifrån det nominella platsantalet.

Båtshagen

Program	Vid en beläggning av 100 %						Vid en beläggning av 75 %					
	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag
Kriminalvård	279	102	111	41	390	143	279	139	83	41	362	180
Vård och tillsyn	247	90	99	37	346	127	247	123	74	37	321	160
Tillsyn	171	63	51	19	222	82	171	85	38	19	209	104
Särskild vårdverksamhet	76	27	48	18	124	45	76	38	36	18	112	56
Arbete och utbildning	32	12	12	4	44	16	32	16	9	4	41	20
Industriell verksamhet												
Arbetsvård	32	12	12	4	44	16	32	16	9	4	41	20

Tabell 3:3 Kostnader uppdelade på ej direkt påverkbara (avlöningskostnader och lokalkostnader) samt påverkbara kostnader (övriga driftskostnader minus inkomster från arbetsdriften) vid 100 % resp. 75 % beläggning utifrån det nominella platsantalet.

Kumla

Program	Vid en beläggning av 100 %						Vid en beläggning av 75 %					
	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag
Kriminalvård	7 674	97	2 435	31	10 109	128	7 674	129	1 831	31	9 505	160
Vård och tillsyn	5 705	72	2 287	29	7 992	101	5 705	96	1 720	29	7 425	125
Tillsyn	4 327	55	1 736	22	6 063	77	4 327	73	1 305	22	5 632	95
Särskild vårdverksamhet	1 378	17	551	7	1 929	24	1 378	23	415	7	1 793	30
Arbete och utbildning	1 969	25	148	2	2 117	27	1 969	33	111	2	2 080	35
Industriell verksamhet	1 321	17	+ 442	+ 5	879	12	1 321	22	+ 332	+ 5	989	17
Arbetsvård	603	8	+ 199	+ 3	404	5	603	10	+ 150	+ 3	453	7
Utbildning	45	–	789	10	834	10	45	1	593	10	638	11

Tabell 3:4 Kostnader uppdelade på ej direkt påverkbara (avlöningskostnader och lokalkostnader) samt påverkbara kostnader (övriga driftskostnader minus inkomster från arbetsdriften) vid 100 % resp. 75 % beläggning utifrån det nominella platsantalet.

Djupvik

Program	Vid en beläggning av 100 %						Vid en beläggning av 75 %					
	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag
Kriminalvård	423	39	103	9	526	48	423	52	77	9	500	61
Vård och tillsyn	293	27	205	18	498	45	293	36	154	18	447	54
Tillsyn	247	23	164	15	411	38	247	30	123	15	370	45
Särskild vårdverksamhet	46	4	41	3	87	7	46	6	31	3	77	9
Arbete och utbildning	130	12	+ 102	+ 9	28	3	130	16	+ 77	+ 9	53	7
Industriell verksamhet	130	12	+ 102	+ 9	28	3	130	16	+ 77	+ 9	53	7
Arbetsvård												
Utbildning												

Tabell 3:5 Kostnader uppdelade på ej direkt påverkbara (avlöningskostnader och lokalkostnader) samt påverkbara kostnader (övriga driftskostnader minus inkomster från arbetsdriften) vid 100 % resp. 75 % beläggning utifrån det nominella platsantalet.

Nyköping

Program	Vid en beläggning av 100 %						Vid en beläggning av 75 %					
	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag	Ej direkt påverkbara kostn. i tkr	int/ dag	Påverkbara kostn i tkr	int/ dag	Totalt	int/ dag
Kriminalvård	597	102	97	17	694	119	597	137	73	17	670	154
Vård och tillsyn	526	90	124	22	650	112	527	121	93	22	620	143
Tillsyn	461	79	104	18	565	97	461	106	78	18	539	124
Särskild vårdverksamhet	65	11	20	4	85	15	66	15	15	4	81	19
Arbete och utbildning	70	12	+ 27	+ 5	43	7	70	16	+ 20	+ 5	50	11
Industriell verksamhet												
Arbetsvård	70	12	+ 27	+ 5	43	7	70	16	+ 20	+ 5	50	11
Utbildning												

Tabell 4 Dagskostnad per intagen uppdelad på ej direkt påverkbara (avlöningskostnader och lokalkostnader) samt påverkbara kostnader (övriga driftkostnader minus inkomster från arbetsdriften) vid 100 % resp. 75 % beläggning utifrån det nominella platsantalet.

Program	Hinseberg			Båtshagen			Kumla			Djupvik			Nyköping		
	Ej direkt påverkbara	Påverkbara	Totalt	Ej direkt påverkbara	Påverkbara	Totalt	Ej direkt påverkbara	Påverkbara	Totalt	Ej direkt påverkbara	Påverkbara	Totalt	Ej direkt påverkbara	Påverkbara	Totalt
100 %															
Kriminalvård	130	–	130	102	41	143	97	31	128	39	9	48	102	17	119
Vård och tillsyn	105	23	128	90	37	127	72	29	101	27	18	45	90	22	112
Tillsyn	89	11	100	63	19	82	55	22	77	23	15	38	79	18	97
Särskild vårdverksamhet	16	12	28	27	18	45	17	7	24	4	3	7	11	4	15
Arbete och utbildning	25	+ 23	2	12	4	16	25	2	27	12	+ 9	3	12	+ 5	7
Industriell verksamhet	17	+ 25	+ 8				17	5	12	12	+ 9	3			
Arbetsvård	6		6	12	4	16	8	3	5				12	+ 5	7
Utbildning	2	2	4				–	10	10						
75 %															
Kriminalvård	173	–	173	139	41	180	129	31	160	52	9	61	137	17	154
Vård och tillsyn	139	23	162	123	37	160	96	29	125	36	18	54	121	22	143
Tillsyn	118	11	129	85	19	104	73	22	95	30	15	45	106	18	124
Särskild vårdverksamhet	21	12	33	38	18	56	23	7	30	6	3	9	15	4	19
Arbete och utbildning	34	+ 23	11	16	4	20	33	2	35	16	+ 9	7	16	+ 5	11
Industriell verksamhet	23	+ 25	+ 2				22	+ 5	17	16	+ 9	7			
Arbetsvård	8	–	8	16	4	20	10	+ 3	7				16	+ 5	11
Utbildning	3	2	5				1	10	11						

Tabell 5 Centrala kostnader fördelade på delprogram (1 000-tal kr)

Delprogram	11	12	21	22	23	Totalt
F1						
Fördelningsnyckel (%)	32	26	29	11	2	100
Belopp	3 032	2 464	2 748	1 043	190	9 477
F4						
Fördelningsnyckel (%)			65	26	9	100
Belopp			2 094	837	290	3 221
F5						
Fördelningsnyckel (%)	80	10	2,6	6,5	0,9	100
Belopp	3 587	448	291	117	40	4 483
F6						
Fördelningsnyckel (%)	53	13	22	9	3	100
Belopp	532	131	221	90	30	1 004
F8 o F9						
Fördelningsnyckel (%)		100				100
Belopp		587				587
Totalt belopp	7 151	3 630	5 354	2 087	550	18 772

Av totalbeloppet uppskattas 1 milj kr hänföra sig till frivården och resterande belopp till anstaltsvården.

Beräkning av dagskostnader

Frivården har under den aktuella perioden haft ca 23 000 klienter vilket gör 4 185 000 vårddagar. Dagskostnaden blir då 0,24 kr/dag. Anstaltssidan har haft en medelbeläggning av 4 908, vilket gör 893 256 vårddagar. Dagskostnaden blir då 20 kr/dag.

Bilaga 5 Vissa kostnader inom ungdoms- och nykterhetsvården

PM upprättad av socialstyrelsens sektion för ekonomisk förvaltning

Beräkning enligt programindelning (kostnadsbärare) för statens vårdanstalt Gudhem för tiden 1.7–31.12.1971

Antal vårdplatser: 96		96
Antal vårddagar under tiden 1.7–31.12. 1971:		13 095
Nyintagna och till anstalten överflyttade under denna tidsperiod:		85
Antal återtagningar från försökspermission:		134
Nettokostnad per vårddag, *totalt*	kr	223:-
Nettokostnad per vårddag, 611 Tillsyn	kr	161:-
Nettokostnad per vårddag, 612 Särskild vårdverksamhet	kr	30:-
Nettokostnad per vårddag, 621 Industriell verksamhet	kr	32:-

Beräkning enligt programindelning (kostnadsbärare) för erkända vårdanstalten Pålyckehemmet, Rödeby, avseende kostnader och intäkter vid anstalten för perioden 1.7–31.12.1971

Behandlingsprogram 61: Vård och tillsyn
Behandlingsprogram 62: Arbete och utbildning
Antal vårddagar för perioden: 9 022 dagar.

Delprogram	Tillsyn 611	Särskild vårdverksamhet 612	Industriell verksamhet 621	Total
Bruttokostn/vårddag	43:29	26:77	19:59	89:65
Inkomster/vårddag	3:71	–	+ 0:21	3:50
Nettokostn/vårddag	39:58	26:77	19:80	86:15

Det bör här nämnas att lokalkostnader och kapitalkostnader ej har kunnat beräknas.

Arbetsdriftens halvårsredovisning har på grund av dålig bärskörd hösten 1971 redovisat stor förlust för trädgården, vilket tillsammans med svag sysselsättning i övrigt, resulterat i totalt underskott för arbetsdriften. Budgetåret 1970/71 redovisade Pålyckehemmet överskott 6:98 kr/vårddag.

Beskrivning över programindelning (kostnadsbärare) inom ungdomsvårdsskolorna

Behandlingsprogram 61: Vård och tillsyn
Behandlingsprogram 62: Arbete och utbildning

Skola	611 Tillsyn elev/dag	612 Särskild vårdverksamhet inom skola elev/dag	613 Särskild vårdverksamhet utom skola elev/dag	621 Industriell verksamhet elev/dag
Margretelund	142:81	33:09	32:39	58:56
Ryagården	148:79	86:74	39:32	39:36

Siffrorna har arbetats fram från räkenskaper för tiden 1.7–31.12.1971.

Bilaga 6 Uppskattat behov av antalet läkartimmar per vecka vid kriminalvårdens anstalter

	Platsantal	Uppskattat behov av antal läkartimmar per vecka
Stockholms läns landstingskommun		
Asptuna	40	8
Hall	353	20
Håga	64	–
Kungsgården	50	8
Långholmen	221	20
Nackahemmet	8	–
Norrtälje	230	20
Österåker	195	20
Allmänna häktet, Stockholm	90	12
		108
Uppsala läns landstingskommun		
Mon	30	4
Uppsala	68	12
Vångdalen	40	8
Åby	60	8
		32
Södermanlands läns landstingskommun		
Djupvik	60	8
Hällby	90	12
Mariefred	90	12
Nyköping	32	4
Sjöboda	40	8
Valla	40	8
		52
Östergötlands läns landstingskommun		
Norrköping	91	12
Roxtuna	75	–
Skenäs Aspliden 13 +	85	12
Skänninge	120	12
Allmänna häktet, Norrköping	40	8
		44
Jönköpings läns landstingskommun		
Jönköping	39	4
		4

	Platsantal	Uppskattat behov av antal läkartimmar per vecka
Kronobergs läns landstingskommun		
Växjö	70	8
Allmänna häktet, Växjö	12	4
		12
Kalmar läns landstingskommun		
Kalmar	66	8
Västervik	38	4
Ödevata	60	8
		20
Blekinge läns landstingskommun		
Karlskrona	57	8
		8
Kristianstads läns landstingskommun		
Kristianstad	52	8
		8
Malmöhus läns landstingskommun		
Helsingborg	170	12
Hildero	15	4
Rönås	42	8
Stångby	40	8
Ystad	32	4
Allmänna häktet, Helsingborg	34	4
		40
Hallands läns landstingskommun		
Halmstad	30	4
Mäshult	35	4
Singeshult	60	8
		16
Göteborgs- och Bohus läns landstingskommun		
Lindome	40	8
Ytterby	20	4
		12

	Plats-antal	Uppskattat behov av antal läkar-timmar per vecka
Älvsborgs läns landstingskommun		
Ollestad	40	8
Torhult	30	4
Smälteryd	30	4
Vänersborg	53	8
Västergården	60	8
Allmänna häktet, Borås	46	8
		40
Skaraborgs läns landstingskommun		
Mariestad	115	12
Tidaholm	230	20
Allmänna häktet, Mariestad	22	4
		36
Värmlands läns landstingskommun		
Orretorp	40	8
Skåltjärnshyttan	36	8
Allmänna häktet, Karlstad	31	4
		20
Örebro läns landstingskommun		
Båtshagen	15	4
Hinseberg	101	12
Kumla	435	20
Lerbäck	20	4
Allmänna häktet, Örebro	14	4
		44
Västmanlands läns landstingskommun		
Tillberga	120	12
Västerås	44	8
Allmänna häktet, Västerås	36	8
		28
Kopparbergs läns landstingskommun		
Falun	38	4
Majorshagen	60	8
Allmänna häktet, Falun	27	4
		16
Gävleborgs läns landsting		
Gävle	48	8
Hudiksvall	26	4
Allmänna häktet, Gävle	38	4
		16
Västernorrlands läns landstingskommun		
Bergsåker	40	8
Härnösand	125	12
Viskan	120	12
Allmänna häktet, Härnösand	27	4
		36

	Plats-antal	Uppskattat behov av antal läkar-timmar per vecka
Jämtlands läns landstingskommun		
Ulriksfors	132	12
Allmänna häktet, Östersund	17	4
		16
Västerbottens läns landstingskommun		
Sörbyn	38	4
Umeå	22	4
Allmänna häktet, Umeå	18	4
		12
Norrbottens läns landstingskommun		
Haparanda	34	4
Luleå	27	4
		8
Gotlands kommun		
Lärbro	99	12
Visby	20	4
		16
Malmö kommun		
Malmö	201	20
Tygelsjö	40	8
		28
Göteborgs kommun		
Härlanda	175	20
Skogome	105	12
Allmänna häktet, Göteborg	188	20
		52

Statens offentliga utredningar 1972

Kronologisk förteckning

1. Ämbetsansvaret II. Ju.
2. Svensk möbelindustri. I.
3. Personal för tyg- och intendenturförvaltningen. Fö.
4. Säkerhets- och försvarspolitiken. Fö.
5. CKR (Centrala körkortsregistret) K.
6. Reklam I. Beskattning av reklamen. U.
7. Reklam II. Beskrivning och analys. U.
8. Reklam III. Ställningstaganden och förslag. U. (Utkommer senare.)
9. Reklam IV. Reklamens bestämningsfaktorer. U. (Utkommer senare.)
10. Godsbefordran till sjöss. Ju.
11. Förenklad löntagarbeskattning. Fi.
12. Skadestånd IV. Ju.
13. Kommersiell service i glesbygder. In.
14. Revision av vattenlagen. Del 2. Ju.
15. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning. Ju.
16. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning. (Följdförfattningar) Ju.
17. Nomineringsförfarande vid riksdagsval • Riksdagen i pressen. Ju.
18. Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget. Ju.
19. Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen. U.
20. Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen. Litteraturutredningens läsvanestudier. U.
21. Svävarfartslag. K.
22. Domstolsväsendet IV. Skiljedomstol. Ju.
23. Högre utbildning – regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler. U.
24. Vägfraktavtalet II. Ju.
25. Naturgas i Sverige. I.
26. Förskolan 1. S.
27. Förskolan 2. S.
28. Konsumentköplag. Ju.
29. Konsumentupplysning om försäkringar. H.
30. Bostadsanpassningsbidrag. In.
31. Lag om hälso- och miljöfarliga varor. Jo.
32. Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? C.
33. Förhandlingsrätt för pensionärer. In.
34. Familjestöd. S.
35. Skogsbrukets frö- och plantförsörjning. Jo.
36. Samhälle och trossamfund. Slutbetänkande. U.
37. Samhälle och trossamfund. Bilaga 1–19. U.
38. Samhälle och trossamfund. Bilaga 20. Andra trossamfunds ekonomi. U.
39. Abortfrågan. Remissyttranden. Ju.
40. Konkurrens i bostadsbyggandet. In.
41. Familj och äktenskap I. Ju.
42. Vägtrafikbeskattningen. Fi.
43. Utnyttjande och skydd av havet. I. (Utkommer senare)
44. Reformerad skatteutjämning. Fi.
45. Kulturminnesvård. U.
46. Landskapsvård genom täktsamverkan. Ju.
47. Data och integritet. Ju.
48. Riksdagen och försvarsplaneringen. Fö.
49. Tryckfriheten och reklamen. Ju.
50. Skyddsrum. Fö.
51. Sjölagens befraktningskapitel. Ju.
52. Rapport angående kommunal information m.m. C.
53. Handräckningstjänst i försvaret. Fö.
54. Skyddat arbete. In.
55. Decentralisering av statlig verksamhet – ett led i regionalpolitiken. Del 2 slutrapport. Fi.
56. Glesbygder och glesbygdspolitik. In.
57. Ledningsrättslag. Ju.
58. Koncession för pipelines. K.
59. Att välja framtid. Ju.
60. Beskattade förmåner vid sjukdom och arbetslöshet m. m. S.
61. Försök med bibliotek. U.
62. Offentligt stöd till de politiska partierna. Ju.
63. Näringslivets försörjning med rikskapital. Fi.
64. Kriminalvård. Ju.

KUNGL. BIBL.
13 SEP 1972
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1972

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Ämbetsansvaret II. [1]
Godsbefodran till sjöss. [10]
Skadestånd IV. [12]
Revision av vattenlagen. Del 2. [14]
Grundlagberedningen. 1. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning. [15] 2. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning (Följdförfattningar) [16] 3. Nomineringsförfarande vid riksdagsval • Riksdagen i pressen. [17] 4. Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget. [18]
Domstolsväsendet IV. Skiljedomstol. [22]
Vägfraktavtalet II. [24]
Konsumentköplag. [28]
Abortfrågan. Remissyttranden. [39]
Familj och äktenskap I. [41]
Landskapsvård genom täktsamverkan. [46]
Data och integritet. [47]
Tryckfriheten och reklamen. [49]
Sjölagens befraktningskapitel. [51]
Ledningsrättslag. [57]
Att välja framtid. [59]
Offentligt stöd till de politiska partierna. [62]
Kriminalvård. [64]

Försvarsdepartementet

Personal för tyg- och intendenturförvaltning. [3]
1970 års försvarsutredning. 1. Säkerhets- och försvarspolitiken. [4] 2. Riksdagen och försvarsplaneringen. [48] Skyddsrum. [50]
Handräckningstjänst i försvaret. [53]

Socialdepartementet

1968 års barnstugeutredning. 1. Förskolan 1. [26] 2. Förskolan 2. [27]
Familjestöd. [34]
Beskattade förmåner vid sjukdom och arbetslöshet m. m. [60]

Kommunikationsdepartementet

CKR, (Centrala körkortsregistret) [5]
Svävarfartslag. [21]
Koncession för pipelines. [58]

Finansdepartementet

Förenklad löntagarbeskattning. [11]
Vägtrafikbeskattningen. [42]
Reformerad skatteutjämning. [44]
Decentralisering av statlig verksamhet — ett led i regionalpolitiken. Del 2 slutrapport. [55]
Näringslivets försörjning med rikskapital. [63]

Utbildningsdepartementet

Reklamutredningen. 1. Reklam I. Beskattning av reklamen. [6] 2. Reklam II. Beskrivning och analys. [7] 3. Reklam III. Ställningstaganden och förslag. [8] (Utkommer senare). 4. Reklam IV. Reklamens bestämmningsfaktorer. [9] (Utkommer senare.)
Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen. [19]
Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen. Litteraturutredningens läsvanestudier. [20]
Högre utbildning — regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler. [23]
1968 års beredning om stat och kyrka. 1. Samhälle och trossamfund. Slutbetänkande. [36] 2. Samhälle och trossamfund. Bilaga 1—19. [37] 3. Samhälle och trossamfund. Bilaga 20. Andra trossamfunds ekonomi. [38]
Kulturminnesvård. [45]
Försök med bibliotek. Litteraturutredningens biblioteksstudier. [61]

Jordbruksdepartementet

Lag om hälso- och miljöfarliga varor. [31]
Skogsbrukets frö- och plantförsörjning. [35]

Handelsdepartementet

Konsumentupplysning om försäkringar. [29]

Inrikesdepartementet

Kommersiell service i glesbygder. [13]
Bostadsanpassningsbidrag. [30]
Förhandlingsrätt för pensionärer. [33]
Konkurrens i bostadsbyggandet. [40]
Skyddat arbete. [54]
Glesbygder och glesbygdspolitik. [56]

Civildepartementet

Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? [32]
Rapport angående kommunal information m. m. [52]

Industridepartementet

Svensk möbelindustri. [2]
Naturgas i Sverige. [25]
Utnyttjande och skydd av havet. [43] (Utkommer senare)

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

Allmänna Förlaget

Beckman Tryckerier AB 1972 ISBN 91-38-00249-3